DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

DAVA

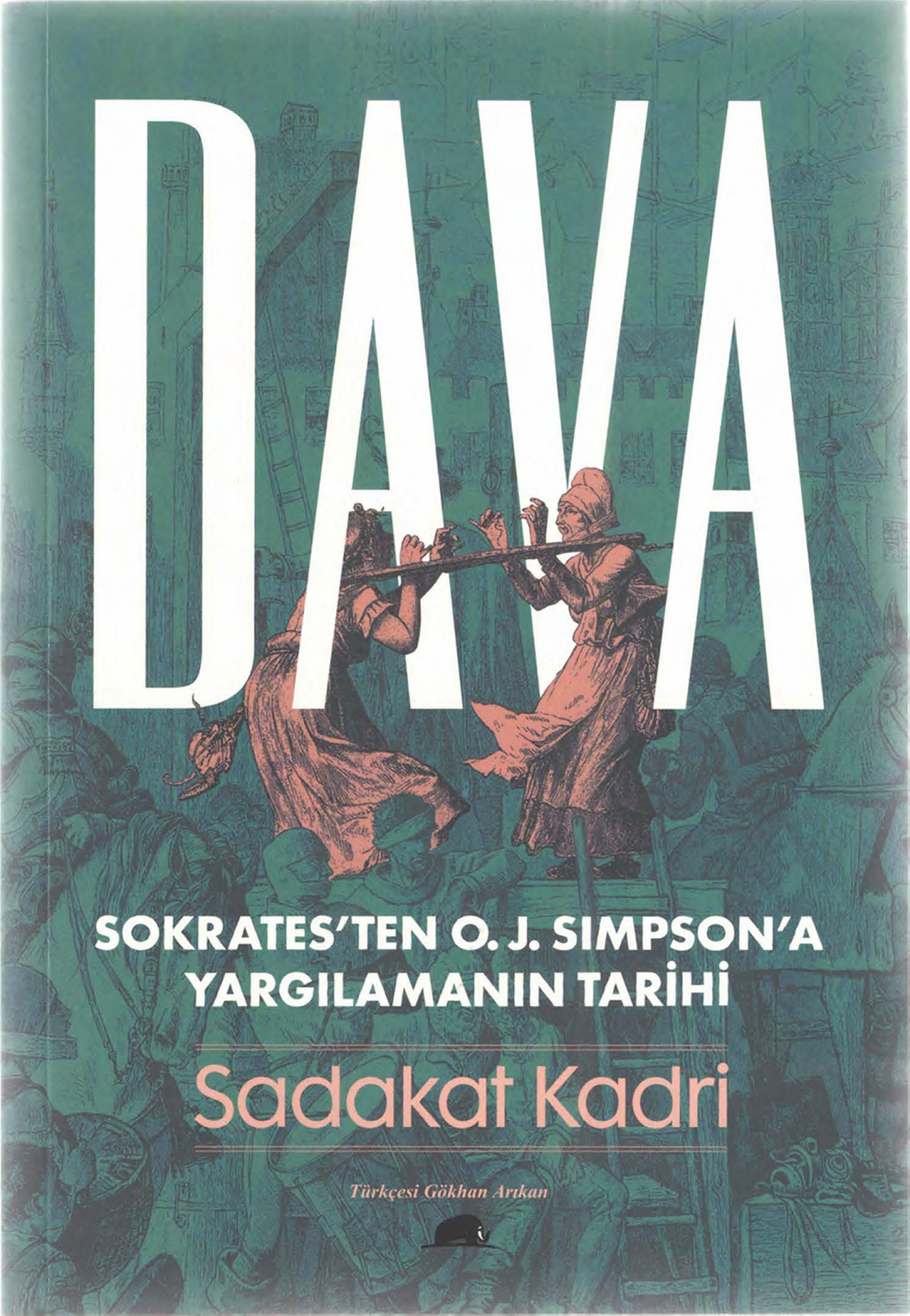

SOKRATES'TEN O. J. SIMPSON'A YARGILAMANIN TARİHİ

Sadakat Kadri

Türkçesi Gökhan Arıkan

Yeryüzünde hüküm verme hakkı tam olarak kime tanınmıştır?

Uluslararası insan hakları davalarıyla tanınan avukat ve gazeteci Sadakat Kadri, Sokrates'in meşhur savunmasından engizisyona, cadı avından hayvanların yargılandığı mahkemelere, Nürnberg'den Stalin döneminin düzmece duruşmalarına, ırkçı önyargılardan savaş suçlarının yargılanmasına uzanan hattı izleyerek farklı hukuk sistemlerini ve tarihin ünlü ceza davalarını masaya yatırıyor. Alice'in harikalar diyarında çalıntı turtalar için kurulan mahkemeyi, toprağı eşelemekten yargılanan üç köstebeği ya da bir kan davasını anlatan Kuzey'in ünlü destanı Yanık Njáll'ı unutmadan, ayrıntıları ciddiye alarak, mizahı da ihmal etmeksizin yargılamanın tarihini usta bir hikâyeci diliyle aktarıyor.

Farklı dönem ve konular ekseninde ilerleyen *Dava* cezalandırma yöntemlerini sorgulayıp ceza davalarını takip ederken günümüze de damgasını vuran cadı avları, hukuksuz yargılamalar ve haksız kararlar üzerine yeniden düşünmeye vesile oluyor.

"Sadakat Kadri ceza davasının asırlar süren gelişimini zekâ ve mizahla örülmüş berrak bir dille takip ediyor. Etkileyici bir eser."
The Times

"Büyüleyici, rengârenk ve hikâyelerle dolu...
Kadri'nin panoramik bakışı okura günümüzün karmaşık dünyasını anlamakta yardımcı olacak ahlaki ve siyasi kavrayışlar sunuyor.
Gerçek bir başarı."
Guardian

bilge kitap kulübü

kolektif kitap

kolektif tarih

www.kolektifkitap.com

9 786052 205266

1964'te Londra'da doğan Sadakat Kadri, Cambridge'de tarih ve hukuk eğitimi aldıktan sonra Harvard'da yüksek lisans yapar. Gazeteci, yazar ve hukukçu olmasının yanı sıra gezi yazılarıyla da bilinir. 1989 Kadife Devrimi sırasında ziyaret ettiği Prag'da iki yıl yaşar, bu iki yıllık süreçte hazırladığı Prag rehberi Thomas Cook Ödülü'ne aday gösterilmiş ve 1998'de Shiva Naipaul Ödülü'nü kazanmıştır. Bir hukukçu olarak Karayipler'de idam cezasıyla yargılanan bazı sanıkların vekâletini üstlenmiş, Afrikalı bir diktatörü soruşturmuş ve Fiji'deki bir askeri diktatörlüğün meşruluğuna meydan okumuştur.

Sadakat Kadri

DAVA

SOKRATES'TEN O. J. SIMPSON'A YARGILAMANIN TARİHİ

kolektif kitap

Kolektif Kitap ~ 136

Dava ~ Sokrates'ten O. J. Simpson'a Yargılamanın Tarihi
Özgün Adı: *The Trial ~ A History From Socrates to O. J. Simpson*

© Sadakat Kadri, 2005 ~ © Kolektif Kitap, 2015

ISBN: 978-605-2205-26-6

Türkçesi: Gökhan Arıkan
Yayıma Hazırlayan: Müge Karahan
Son Okuma: Banu Yılmaz
Sayfa Düzeni: Semih Büyükkurt
Kapak Tasarımı: Deniz Akkol

1. Baskı, Ocak 2019, İstanbul
Sertifika No: 25574

Baskı ve Cilt: Berdan Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 215-216
Topkapı, İstanbul - 0212 613 11 12
Sertifika No: 12491

kolektif kitap, bilişim ve tasarım ltd. şti.

Kuloğlu Mah. Turnacıbaşı Cad. No: 26/5 - Beyoğlu, İstanbul
www.kolektifkitap.com - info@kolektifkitap.com
T: 0212 252 89 30 - F: 0212 243 96 39

Bu kitabın hakları Anatolialit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla United Agents LLP'den alınmıştır. Yayıncının izni olmaksızın elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz ve iletilemez. Tüm hakları saklıdır.

Sadakat Kadri

DAVA

SOKRATES'TEN O. J. SIMPSON'A YARGILAMANIN TARİHİ

Türkçesi Gökhan Arıkan

kolektif.
kitap

İÇİNDEKİLER

	Giriş	*11*
I.	"CENNET"TEN "SINANARAK YARGILANMA"YA	*21*
II.	ENGİZİSYON	*63*
III.	JÜRİLİ YARGILAMA	*99*
IV.	CADI AVI	*143*
V.	HAYVANLARIN, CESETLERİN ve EŞYANIN YARGILANMASI	*195*
VI.	MOSKOVA DÜZMECE DAVALARI	*233*
VII.	SAVAŞ SUÇLARI DAVALARI	*279*
VIII.	JÜRİLİ YARGILAMA-2: ADALET OYUNU	*351*
	Sonuç	*417*
	Notlar	*441*
	Teşekkür	*437*
	Dizin	*537*

Annem ve babama, sevgiyle.

Ağustos 1792'de Fransız Devrimi, Terör yıllarının sonuna hızla yaklaşırken Paris panik içindeydi. Prusya ve Avusturya orduları Kral XVI. Louis'yi yeniden tahta çıkarmak için başkente uygun adım yürüyorlardı. Radikaller buna, kralın İsviçreli yüzlerce muhafızını katlederek ve kraliyet ailesini tutuklayarak cevap vermişti. İşgalci güçlerin komutanının, kral zarar görürse tüm Parislilerden intikam almaya yemin ettiğinden haberdar başkentliler postal, davul ve zil sesleri eşliğinde seferber oldu. Almanlar yalnızca yüz altmış kilometre doğudaki Verdun'a ulaştıklarında bir kıyımın gerçekleşmesi an meselesiydi. Korku zirve yaptığında Devrim'in propagandacı yazarları ve tellalları yurda Prusyalılardan daha çok yaklaşan bir tehdit tespit ettiler: hapishanelerinde tutuklu bulunan bin civarı kral taraftarı ve ruhban. Danton uyarıyordu: "İçinizde hainler var. Onlar olmasaydı bu kavga çoktan sonlanırdı."[1] "Hapishaneler komplocularla dolu," diye gürlüyordu *Orateur du peuple*, "vereceğimiz ilk savaş Paris'in duvarları içinde olacak."[2] En keskini Marat'nın talimatıydı: "Halkın görevi [hainleri] kılıçtan geçirmektir."[3]

Pek çok Parislinin bu fikirlere katılma eğiliminde olduğu kısa sürede anlaşıldı. 2 Eylül'de, yirmi kadar tutsak rahibi taşıyan birbirine bağlanmış arabalar, kaynayan başkentte adım adım yol alırken arabadakilerden biri ya kandırıldığından ya da umutsuzluktan dışarıya gözdağı verdi. Yanlış bir hamleydi. Rahibin saldırısına uğrayan adam

arabanın basamaklarına zıpladı, kılıcını açık kapıdan içeri üç kez salladı ve kanla ışıldayan sivri ucunu haykıran kalabalığa kaldırdı. Arabadakiler lime lime edilmişti ve konvoy hedeflendiği üzere Abbaye adındaki hapishaneye vardığında bir güruh kapıları kırıp kargı ve süngülerini sağ kalanlara doğrulttu.[4] Cinayetler soykırıma dönüştü. Sonraki dört gün dört gece boyunca yaklaşık bin iki yüz tutsak öldürüldü; insanlar çığlıklarının yankılandığı hapishanelerde katledildi ve cesetleri kanlarının aktığı yollara, köprülere yığıldı. Bu yaşananlar şiddetten hiç ödün vermemiş bir Devrim'in en zalim vahşetiydi, ancak bunu farklı kılan boyutları değildi. Neredeyse katliam başlar başlamaz Paris'teki yetkililer katliamı gerçekleştirenlere acil talimat göndermişti. Bu talimatta halkın düşmanları bu kadar çabuk öldürülmemeli, diye uyarıyorlardı. Önce yargılanmaları gerekiyordu.[5]

Devrim müziğini duyanlardan biri, 4 Eylül sabahının erken saatlerinde Abbaye'deki hücresinden alınıp karanlık bir büroya götürülen ordu subayı François Jourgniac de Saint-Méard'dı.[6] Götürüldüğü yerde bir düzine kadar adam vardı. Kimisi kanlı elbiseleri ve önlükleriyle ayakta dikiliyordu, kemerlerinde palalar asılıydı; kimisi de kenarda uyukluyordu. İlerideki kürsünün arkasında, iki meşalenin dumanlı alevlerinde cılız mahiyeti aydınlanan, Bastille akınının 29 yaşındaki gazisi Stanislas Maillard duruyordu; bu uzun boylu, karanlık ve veremli şahıs kendini mahkeme başkanı yerine koyuyordu. Saint-Méard çapraz kılıçların arkasında alıkonmuşken, sarhoş bir baldırı çıplak [*sansculotte*], davası karar aşamasına gelmiş 70 yaşındaki ihtiyar bir adam[7] için bir belge uzattı. Maillard kâğıdı elinin tersiyle itti. "Hainler için temyiz belgeleri hiçbir işe yaramaz," diye homurdandı. "Benden bu kadar, götürün onu," dedi. İhtiyar adam odanın arkasına götürülürken can havliyle onu çekenlere karşı gelip, "Bu korkunç!" diye itiraz etti: "Hükmünüz cinayettir!" Kapılar sokağa açılırken Maillard dosyaların üzerine bir şeyler karaladı. Dışarıdaki adamlar ve kadınlar mezbaha etrafında pusuya yatmış köpekler gibi birden ateşlenip sürü haline geldiler. Sürü, avını kükremeler eşliğinde yuttu. Maillard dosyaları arasından başka bir kâğıt çekti. "Sıradaki!" diye seslendi.

Saint-Méard'ın başındaki muhafızlar onu odanın ortasına doğru çekiştirdi. Sanık ve yargıçlar, pipolarla, hokkalarla ve yarısı boşalmış içki şişeleriyle dolu dağınık bir masanın etrafında dikkatle birbirlerine

bakarken duvara gölgeleri yansıyordu. Maillard sanığa neden tutuklandığını sordu. Saint-Méard kraliyetçi bir gazetenin editörü zannedildiğini söyledi. Tek bir yalan ölüm demektir, diye çıkıştı bir diğer ses. Madem masumdu, neden suçlanmıştı?

Bir rahip aniden kuvvetle odaya atıldığında Saint-Méard henüz cevap vermeye başlamıştı. Rahip art arda telaşlı sorulara maruz kalır, ölüme mahkûm edilir ve af dilenip çekiştirilirken Saint-Mèard aptallaşmış halde izledi. Ardından yargıçlar devam etmesini buyurdular. Onlara sunulmuş belgelerin sahte olmadığından nasıl emin olabildiklerini sorarak savunmasına devam etti. Saint-Méard büyük bir umutla belgelerin kontrol edilmesi için dosyasının ertelenmesini önerirken mahkeme tekrar bölündü. Korkudan bembeyaz olmuş bir muhafız bir mahkûmun bacaya tırmandığını bildirmek için odaya daldı. Maillard muhafızı zalimce tehdit etti, mahkûm kaçmayı başarırsa bunu kendi hayatıyla ödeyecekti. Tabancalar baca borusunu hedef alıp bir saman yığını şöminede yakılırken herkesin dikkati bu yeni faciaya kaydı. Ancak muhtemel kaçak şöminenin üzerine düşüp sersemlemiş ve alev almış haldeyken dövülerek öldürüldükten sonra duruşma devam edebildi. Bize birçok kez ne *olmadığını* söyledin, diye belirtti yargıçlardan biri, peki *olduğun* şey ne? Saint-Méard çaresizce bir vatansever olduğunu söyledi ve Devrim'e tezgâh kurmak bir yana, Devrim'i fazla korkak bulduğunu açıkladı. Devrim adına büyük bir gayretle cinayet işleyen adamlara yönelttiği bu cevap gayet cesurcaydı. Yargıçlardan hiçbiri ikna olmuşa benzemiyordu. Çoğu tepki vermedi. Kimisi uyukluyor gibiydi. Fakat bu anlaşılmaz halleri son bir sürprizi gizliyordu.

"Bu adama özgürlüğünü veriyorum," diye ilan etti Maillard. Diğer yargıçlar onayladılar, hayrete düşmüş Saint-Méard ise muhafızları tarafından gönülsüzlükten ziyade neşeyle kucaklandı ve merasim muhafızının meşaleleri arasında sokağa kadar ona eşlik edilirken biraz önce bir adamı lime lime parçalamış güruh tezahüratlarıyla yol açıyordu: "Ulusumuz çok yaşa!"

Saint-Méard'ın deneyimi münferit değildi. Abbaye'dekilerin yaklaşık yedide birinin canı bağışlandı ve beraat edenler her seferinde yargıçların, muhafızların ve yurttaşların coşkulu gözyaşlarıyla karşılandı.[8] Tarihçilerin bu mahkemeleri düzmece diye nitelendirmesi gayet anlaşılabilir olsa da ortada bariz bir soru var: Kandırılan kimdi? Sa-

int-Méard davaların yüce olduğuna inanarak mücadele veriyordu ve hayatının kurtulduğu noktada da bu mücadelesi başarıya ulaşmıştı. Kendisini yargılayanlar, tutuklanma gerekçesini anlatmasını istedikleri andan onu serbest bıraktıkları ana kadar, ortağı oldukları kadar düşmanıydılar da. Bir cinayetin gerekçelendirilmesi için çalışmak bir yana herkes bir "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" düşünün canlanması için hasret çekiyordu. Böylece hayaller kendi gerçekliğini yarattı.

Hukuk akılcı düşünceyle yakından ilişkilenmiş durumdadır, öyle ki bazen ceza davalarını, soruşturmadan başka bir şey olarak düşünmek zordur. Ne var ki davalar her zaman kimin kime ne yaptığını açığa çıkarmanın ötesinde bir işleve sahipti. Hem dini hem yasal cezalar veren ilk yargıçlar, ruhban sınıfındandı ve hukuk o günden beri gücün en uygun şekilde tanrılarda, yani ideal durumun dışındaki bir düzeni (*cosmos*) yeniden dengeleyebilme yeteneğine sahip olanlarda bulunacağını onayladı. Antik Atina günlerinden beri, bir yerde yanlış sayılan bir şeyin, doğru kabul edildiği herhangi bir yer mutlaka bulunur, sanık olarak suçu taşıyacak hiç insan olmasa bile. Erken dönem modern Avrupa'nın mahkemelerinde böceklerden boğalara değin tüm mahlukat düzenli olarak yargılanıyor, savunmaları yapılıyor ve kamu adına mahkûm ediliyordu. İngiliz jürileri birkaç yüzyıl boyunca saman balyalarından lokomotiflere, zararlı nesneler için alınmış cinayet hükümlerini tartıştı. Avukatlar, kitlesel arzular ya da kişisel korkuların gerektirdiğince, hainlerden kurt adamlara, yeni suç kategorileri keşfetti. Yasal süreçlerin uzun kolu mezarların içine kadar ulaştı, binyılın yarısı kadar bir zamandan çok daha uzun süre boyunca ölmüş suçluların bedenleri tanıklar tarafından suçlanmak, avukatlar tarafından savunulmak ve suçlu bulunursa cellatlar tarafından infaz edilmek üzere mahkeme salonlarına getirildi.

Kukuletalı giysiler hukukçuların cüppesi haline gelse ve bütün o efsunlu laflar mesleki jargona dönüşse de antik zamanlardan kalan dürtüler hâlâ her duruşma salonunda varlığını hissettirir. Rasyonel kaygılar ve mantıklı tartışmalar her davanın belirgin özelliklerindendir, fakat bir zamanlar cadıların ölüme gönderilmesine neden olan bebek katilliği ve Şeytan'a tapınmanın yarattığı dehşet 1980'ler boyunca satanist cinsel istismar suçlamalarıyla hortlamıştır. Hayvanlar ve ce-

setler artık mahkemeye çıkarılmıyor fakat akli durumları gözetilmeksizin sanıkları cezalandırmak için duyulan telaş, çocukların ve akıl hastalığından mustarip olanların kovuşturmalarında hâlâ görülüyor. Yasanın kudretine duyulan inancın sürdüğünü gösteren en iyi örnek aslında hiç görülmemiş bir davadan geliyor. 1949'un bahar aylarında İsrail Yüksek Mahkemesi'nin ilk başkanı Moshe Smoira dünyanın her yerindeki Hıristiyan din adamlarından sayısız dilekçe aldı. Beş Arap ordusunun, henüz bir yıllık bile olmayan ülkesine açtığı savaştan yeni çıkmıştı. Fakat dilekçe sahipleri başvurularının öncelikli olduğu konusunda şüphe duymuyor, hatta hiçbiri Yahudi devletinin meşruiyetini bile sorgulamıyordu. Acaba, diye soruyorlardı Smoira'ya, Sanhedrin'in davasını yeniden açıp İsa'ya verilmiş hükmü bozabilir miydi?[9]

Bu kitabın yazım süreci yedi yıldır ceza davalarında savunma avukatlığı yaptığım Londra'da, 2000 yılında hızlandı. Yaklaşık on yıl önce, devrim sonrasının Pragı'nda yaşamıştım ve o zamanlar pek çok Çekoslovakyalının komünist dönemdeki kendi eylemlerine dair zor sorulardan kaçınmak için başkalarını suçlamak konusunda ne kadar ileri gidebildiklerini görüp dehşete düşmüştüm. Böylesi düşünceler günah keçilerinin konu edildiği bir kitapta toplanabilir mi diye belli belirsiz bir meraka kapılıp bunun olamayacağını kısa sürede gördüm. Mimlemenin ve suçlamanın tuhaf dinamiği ilgimi çekmeye devam etti. Savunmasını yaptıklarım arasında masumlar da suçlular da vardı ve 2000 yılı itibarıyla yeniden denemeye hazırdım. Bu sefer aklımda çok daha berrak bir plan vardı. Ceza davalarının tarihini yazarken teorilerden ziyade hikâyeler anlatıyı ileri taşıyacaktı.

Başka yerlerde yaşanan olaylar kitabın yapısını daha da netleştirecekti. Prag'a gitmeden önce Harvard'da eğitim almış ve New York Barosu'na katılmaya hak kazanmıştım. Amerika'ya taşınmak gayet makul –en azından hoş– bir düşünce gibi geldi. New York'a 2001 yazında vardım. Ağustos ortasında Manhattan'ın finansal bölgesine bakan, muhteşem manzaraya sahip küçük bir stüdyoya yerleştim. Böylece 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi kulelerinin yanıp yıkılışını tam o noktadan, kendi penceremden seyrettim. Sonraki haftalarda matem içindeki bir şehirde dolandım, artık yazamıyordum ve ceza davalarına dair bir değerlendirmenin pek de bir önemi olmadığını düşünüyor-

dum. Amerika'da iki buçuk yıl daha geçirdikten sonra olumsuz ruh halim geçti. Fakat yüksek konumlardaki pek çok kişi ceza kovuşturmasının gereksizliği hakkında birbirine benzer, karanlık kanaatler dile getiriyorlardı ve onlar için bu travmanın kalıcı etkileri olacaktı. Sonraki aylarda hukuk fakültesinden tanıdığım bu manzaranın eriyip gittiğini hissettim. Bazı hukuk yorumcuları anayasal koruma altında bulunan sessiz kalma hakkının kaldırılmasını öneriyordu. Bir zamanlar saygı duyduğum Harvard'dan bir hukuk profesörü, işkence hakkını tartışma zamanının gelmiş olabileceğini ileri sürdü. Bu esnada Başkan George W. Bush yönetimi, ister Amerikalı olsun ister yabancı, insanları bütünlüklü kategoriler halinde zan altında bırakan, bırakın açık yargılamayı, mahkemeye erişim hakkı dahi olmadan süresiz gözaltında tutulabilmesini sağlayan bir politika yürütüyordu.

Acil yetkiler sapkınlık ve cadılık günlerinden beri korkunç suçlara karşı savaşmak için yardıma çağrılmıştır ancak 21. yüzyılın yorumcularının, engizisyoncuların 18. yüzyılda terk ettiği konuma yeniden sahip çıkmaları, kısa bir tarihsel bakış açısının boş bir çaba olmayacağına beni yeniden ikna etti. Bunun yanında 11 Eylül'ün ardından yaşananlar kitabımın odağını daha belirgin kıldı. Hep akıl ve duygu arasındaki bir çatışmanın –her mahkeme salonu bu çatışmayla kavrulur– merkezi bir tema olacağını düşünmüştüm fakat yeni iklimde bu bağlantının daha temel bir unsuru öne çıktı: Neden mahkemeler vardı? Yüzlerce insanın kovuşturma olmadan suçlanmasıyla aynı zamana denk gelecek şekilde adalet –hatta ebedi adalet– hakkındaki resmi konuşmalar da daha sık yapılır oldu. Hükümetler ceza yargılamasının tek bileşeni değil, fakat mahkemelerden kaçınma sebepleri gitgide en az mahkemelere dayanma sebepleri kadar belirginleşiyor. Böylece gizlilik, alenilik ve şeffaflık arasındaki ilişki kitabımın merkezi haline geldi.

Kitabımı planlarken en başından röportaj yapmamayı tercih ettim. İdam cezası ve terörle mücadele gibi güncel başlıklar, sanık avukatlarından yargıçlara uzanan geniş bir alandan katılımcıların görüşlerine başvurmayı gerektirecekti. Antropologlar, sosyologlar ve siyaset bilimciler söylemeye değer farklı şeyler anlatabilirdi; tarihçiler ve avukatları saymıyorum bile. Her konuyu dengeli şekilde işlemek üzere uzmanlar bulmak zamanımı ve niyetimi aşardı. Kitap sayısız kronolo-

jiden, broşürden, çeviriden ve gazete haberinden alıntılar barındırıyor, ancak lafazanlığın önüne geçmek için anlatıcı olarak bir tek benim sesim duyuluyor.

Başladığımda önümde uzanan görev ürkütücüydü. İzini sürmeye niyetlendiğim hikâye öyle ya da böyle zamanın şafağından başlıyordu; yüzyıllar arasında bir ileri bir geri sıçrıyor ve çocuk istismarı, terörizm gibi son derece karanlık meselelere olabildiğince hafif bir şekilde dokunmamı gerektiriyordu. Bu uzun listeyi tamamlama çabası kitaba çok özel bir yapı kazandırdı. Esneklikten yoksun düz bir kronolojik yaklaşımdan ziyade ya da herkesten önce benim için sıkıcı olacak bir derleme çabasındansa çalışmayı kabaca tarihsel bir düzeni takip eden sekiz tematik bölüme ayırdım. Anlattıklarım klasik dünyanın ve barbarların dünyasının dini törenlerinden başlayıp günümüzün duruşma sirklerinde sona eriyor ve bazı bölümler de 21. yüzyıl adaletinin özel durumlarına odaklanıyor. Her bir bölüm sonrakiyle iç içe geçiyor ve biraz da şansın yardımıyla parçaların toplamından daha fazlası eden bir bütün oluşturuyor.

Bölümler boyunca çeşitli düşünceler kendini belli ediyor, yine de hepsini birbirine bağlayan tek bir temadan bahsedilebilir: ceza hukukunun temelinde bulunan cezalandırma arzusuyla hata yapma korkusu arasındaki gerilim. Hakkında hükme vardıkları insanlar gibi mahkemeler de kan akmasına sebep olmuştur, yine de peşinde oldukları şey hiçbir zaman sadece şiddet değildir. Şimdiye kadar keşfedilmiş en eski kanunlar, adaletsizlikle ilgili endişeleri, yalancı tanıkların en az suçlu bulunanlar kadar haşin bir şekilde cezalandırılmasına varacak boyutta olan Babil Kralı Hammurabi tarafından MÖ 18. yüzyılda yazıldı.[10] Adaletin kılıcıysa aynı çocuk üzerinde hak iddia eden iki kadınla yüzleşip, çocuğu ortadan ikiye ayırıp adil bir şekilde dağıtmaya hükmettiğinde, kendisini onaylayan kadını bilge bir tavırla yalancı bulan Sultan Süleyman zamanından beri sahnede.[11] Adalet çok daha uzun süre başka araçlar kullandı. 4500 yıl öncesinde henüz Hammurabi'nin hanedanı bilinmezken ve şimdi geçmişte gömülü Atina'nın altın çağı uzak gelecekte ışıldarken, Mısır'da rahipler, terazisi ölülere adalet dağıtan tanrıça Ma'at'a hürmet ediyorlardı. İki Hakikat Salonu'nda (Osiris'in Mahkemesi'nde) kedi, timsah ve suaygırı karışımı Am-Mit adındaki korkunç canavarın gözetiminde, yeni ölmüş kişilerin kalbi bir kefeye,

hakikat tüyüyse diğerine bırakılırdı. Eğer tüyün konduğu kefe aşağıda kalırsa, göçmüş ruh Ölüler Krallığı'na giriş hakkı kazanırdı. Yukarıda kalırsa yani yalanın yüküyle ağırlaşmış kalp aşağı çekerse Am-Mit o kalple beslenir ve kalbin sahibi hiçliğe terk edilirdi.[12]

Batı dünyasında denge hâlâ adaletin en nüfuzlu imgesidir, ancak Yahudiler, Yunanlar, Romalılar ve barbarlar aracılığıyla Mısır ve Babil'den modern Avrupa'ya göç ederken simgeselliği kesin bir biçimde değişmiştir. Bu durumun en iyi örneklerinden biri 20. yüzyıl başlarındaki meşhur İngiliz avukatı Sir Edward Marshall Hall'un kariyer hikâyesidir.

Marshall Hall, 1909 senesinde sevgilisini silahla öldürmekle suçlanan Edward Lawrence adında bir adamın avukatlığını yapıyordu. Lawrence, hikâyeye zaten yaş tahtaya basarak başlamıştı. Polise sevgilisini vurduğunu itiraf etmiş ve bu yaptığından da "hoşnut" olduğunu ilan etmişti, çünkü sevgilisi "aşağılık"tı ve "ölmesini yeğler"di. Fakat savunmanın yapıldığı duruşmanın sonlarına doğru cezayı hak eden bu sözler artık nasırlaşmış gibi görünüyordu. Lawrence tanık kürsüsünde, sevgilisinden silahı almaya çabalarken kurbanın kaza sonucu öldüğünü iddia etti. Aralarında yaşanan mücadeleyi üç defa yeniden canlandırdı, o kadar ikna ediciydi ki yargıç bile masumiyetine ikna olmuştu.[13] Yirmiden fazla tanık, kurbanın saldırgan tutumundan ve Lawrence'a sürekli yönelttiği tehditlerden bahsetti. Marshall Hall'un kapanış konuşmasını yapacağı zaman geldiğinde, siyah beyaz başlayan davanın çok bulanık bir hal aldığı görülüyordu ve Marshall şimdi bu belirsizlikten medet umuyordu. Kollarını iki yana açıp jüri mensuplarından "dürüst ellerinde o teraziyi tutan büyük adalet heykelini" hayal etmelerini istedi ve müvekkili lehindeki ve aleyhindeki delilleri belli bir yöntemle sıraladı. Önce bir tarafın, sonra da diğer tarafın terazinin aşağısında görünebileceğini onlara anlatırken bir o yana bir bu yana eğildi. Hatta hangi tarafın yere daha yakın olduğunu söylemek neredeyse imkânsız olabilirdi. Jüri üyeleri kendilerinden geçmiş izlerlerken son vuruş geldi:

> O halde terazinin kefelerinden birinde, tutsağın kefesinde, insan gözüne görünmeyen ağır bir nesne yer alır, bu masumiyet karinesinin ağırlığıdır [...] O görünmeyen maddenin görünmeyen ağırlığını hatırlamak sizin görevinizdir.[14]

Bu sözler eşliğinde bir kolunun gümbürtüyle sıraya düşmesine müsaade etti. Jüri yirmi dakika sonra sanığın suçsuz olduğuna karar verdi.

Osiris'in Mahkemesi'nden Old Bailey'ye süren bu seyahat muazzamdır. Atina'nın mermer mahkeme salonlarından başlar, Anglosakson İngiltere'nin sınama çukurlarından geçer, engizisyonun işkence odalarından 1690'larda Salem'deki ve 1930'larda Moskova'daki hukuk tiyatrolarına kadar uzanır. Adaletle intikam, gizlilikle gösteri, hurafeyle mantık yol boyunca sürekli birbirine dolanır. Elinizde tuttuğunuz bu kitabın güzergâhıysa dolambaçsızdır. Hükümetlerin, ceza davalarının vazgeçilebilir eski bir kalıntı mı yoksa özgürlüğün olmazsa olmazı mı olduğu konusunda emin olamadıkları bir zamanda bu kitap, bu görünmez şüphenin Batı tarafından, adalet yolunda hakikat tüyünden daha güvenilir bir rehber olarak kabul edilme sürecini keşfeder.

Bu kitap yalnızca Batı hukuk geleneğiyle ilgilidir ve her ne kadar Kıta Avrupası hukukunu ilk birkaç bölümde ayrıntıyla inceliyor olsa da Anglo-Amerikan tarzı jürili mahkemelerle savaş suçları yargılamalarına odaklanır. Kapsamı genişletmeye dair herhangi bir çaba, ya çalışmayı aşırı basitleştirmeyi ya da iki katı uzatmayı gerektirirdi ve muhtemelen aynı anda ikisinin de gerçekleşmesine sebep olacaktı. Batı adaletinin başka kültürlerin adaletinden daha mı iyi yoksa daha mı kötü olduğu sorusunu memnuniyetle savuşturdum. Bu kitap Batı'nın kurumlarının gaddarlığını ve asaletini ve bu kurumların varoluş sebebi olarak ileri sürdüğü ülküleri ne kadar şereflendirdikleri ya da bu ülkülere ne derece ihanet ettiklerini konu edinir.

I

"Cennet"ten "Sınanarak Yargılanma"ya

Kıyamet Günü'nü bu şekilde adlandırmamızın tek nedeni bizim zaman algımızdır; aslında o bir tür daimi sıkıyönetim mahkemesidir.

Franz Kafka, *Aforizmalar**

Tarihin büyük kısmında insanlığın uzlaştığı nadir meselelerden biri, kanunlarının doğrudan tanrılardan indiği düşüncesidir. Şimdiye kadar bulunmuş bütün halindeki en eski kanunname, Babilliler tarafından neredeyse dört bin yıl önce siyah bir koninin üzerine yazılmıştır; Güneş Tanrısı Şamaş'ı tahtında otururken gösterir ve Şamaş fermanlarını saygılı Kral Hammurabi'ye uzatmaktadır.[1] Söylenenlere bakılırsa Yehova da birkaç yüzyıl sonra neredeyse aynı şeyi yapmış, Musa ateşler içindeki Sina Dağı'nda beklerken On Emir'i kendi parmaklarıyla iki tablete kazımıştır.[2] Girit Kralı Minos'un da Zeus'tan hukuki tavsiyeler almak için her dokuz yılda bir Olimpos Dağı'na tırmandığı rivayet edilmiştir.[3] Kadim kültürler hüküm verme gücünün ve yasanın tamamen tanrıların elinde olduğundan aynı şekilde emindi. Yıldırım çarpmasından kaynar suyla haşlamaya kadar çeşitlilik gösteren infaz yöntemleri korkunç olduğu kadar gizemliydi de, üstelik cezaların adaleti de hangi kanunlara dayandığı da sorgulanmazdı.

Göklerden gelen yasaların değişmezliği ve ilahi adaletin şaşmazlığı hususundaki tüm ısrara rağmen bir soru sürekli karışıklığa sebep oldu: Yeryüzünde hüküm verme hakkı tam olarak kime tanınmıştır? Gizlediği çeşitli mühürler ve kaideleriyle ruhban sınıfı yasaların sırlarını her zaman sadece kendilerinin yorumlayabileceğini ileri sürdü,

* Çeviri: Osman Çakmakçı, (İstanbul, Altıkırkbeş Yayınları, 1995), s. 20 (çeviri değiştirildi).

ileride ihtiyaç duyulduğunda da yeni vahiylerle görüşlerini destekledi. Krallar da en az onlar kadar iddialıydı ve hiç durmadan adaletin dini gizemlerine müdahil olmanın yollarını aradılar. Hatta kimileri gücün başka kaynakları olduğunu ileri sürdü. Örneğin İsrailliler arasındaki eski bir gelenek cinayetlerin sıradan insanlar tarafından yargılanmasını buyuruyordu[4] ve her ne kadar Yahuda'nın rahipleri MÖ 722'de[5] teokrasiye benzer bir düzen kurmuş olsa da en eski efsaneleri, her insanın iyiyi kötüden ayırabilmesinin doğuştan gelen bir yeti olduğunu ortaya koyuyordu. Cennet'ten kovulma hikâyesi, itiraf edilmelidir ki yargı yetkisini kuvvetle onaylamıyordu –nihayetinde Adem ve Havva elmalarının bedelini keder, gam ve ölümle ödediler– ama bu kesinlikle bir başlangıçtı.

GÖRSEL: *Cennet'ten Kovulma*, Albrecht Dürer, 1510 (Fotomas).

Atinalılar insanlığın doğasındaki adalet duygusunun güçlü bir tasvirini yapacaklardı: Bilinen en eski duruşma salonu draması Aiskhylos'un *Oresteia*'sıdır. İlk kez MÖ 458'de sahnelenen üçleme, şeceresi hayatta kalmayı başarabilmiş tüm ailelerinki kadar kirli Atreus hanedanının vârisi Orestes'in eski efsanelerini yeniden anlatır. Çürüme, ailenin kurucu babası Tantalos'un, belirsiz efsanevi sebeplerle oğlunu kesip, bedenini haşlayıp, tanrılara çorba olarak sunmasıyla başlar. İncinen Olimposlular onu ebediyen boş ümitlere kapılmaya mahkûm ederler. Yiyecek ve içecekler hep uzanamadığı yerde olacak; ahmaklık, gaflet ve gurur soyunun üzerinden eksik olmayacaktır. Ailenin talihi yaver gitmemeye başlar ve Tantalos'un torununun torununun torunu Orestes gençlik yıllarına geldiğinde, ailenin tecavüz, ensest, yamyamlık ve cinayetle biriktirdiği tarihi, Yunan mitolojisinin standartlarına göre dahi hastalıklı sayılacak bir toplumsal bozukluğa ulaşır.

Oyun, Yunan ordularının kumandanı ve Orestes'in babası Agamemnon'un Truva Savaşları'ndaki zaferinin taze haberleriyle başlar ancak durum pek iyi değildir. Zafer, kendi kızı İphigeneia'nın feda edilmesi pahasına kazanılmıştır ve Agamemnon da Truva Kralı Priamos'un güzel kızı Kassandra'yı cariyesi olarak alıkoymuştur. Bu esnada karısı Klytaimestra da kendine bir sevgili bulmuş ve İphigeneia'nın intikamını almaya yemin etmiştir. Agamemnon her trajik kahraman için sözkonusu olduğu üzere, olan bitenden habersiz evine döndüğünde gerilim doruğa çıkar; o, ana kapıdan içeri girerken Kassandra kapıda bekler ve geleceği bildiği halde onu değiştirememekle lanetlenmiş prenses önündeki dehşeti görür. Evin çatısının saçaklarında sonsuz edebin doğaüstü muhafızları Erinysler sıçrayıp çığlık atmakta ve derinlerdeki ıstırabın tasavvuruyla çırpınmaktadır: parçalanmış rahimler, kan fışkıran toprak, kırmızıya bulanmış bir hamam... ve ölü Agamemnon. "Bu kokuyu biliyorum," diye mırıldanır Kassandra kapı eşiğini geçerken. "Açık bir mezarın kokusunu alıyorum." Çığlıklar etrafını sarar ve ilk sahne, Klytaimestra sağ elinde kanlı bir hançerle kocasının ve kocasının ödülünün cesetleri üzerinde çılgınlar gibi dans ederken kapanır. Klytaimestra'ya göre işlediği cinayet adaletin şaheseridir.

Tüm bunlar Orestes'i sıkıntıya sokar. Bir yandan annesini sevmektedir. Öte yandan annesini katletmek namus borcudur. Çıldırmış bir koro tarafından telaşlandırılan Orestes aile sarayına yollanır ve ilkin annesinin sevgilisini kılıcıyla öldürür. Sonra Klytaimestra'yı cesede bakmaya zorlar. Hayatı için af dileyen annesi umutsuzlukla bir zamanlar onu beslemiş olan memelerini açar ve Agamemnon'un ölümünde, kendi hançerinin ancak onun kaderi kadar rol oynadığını kabul etmesi için oğluna yalvarır. Orestes intikam yeminiyle duygusal bağı arasında kalır ve drama sona ermeden hemen önce bir anlık duraksamanın ardından zirveye ulaşır. "Bu da sana ölümünü veren kaderindir," diye sertçe yanıtlar Orestes ve annesini şiddetle yere itip kılıcını ona saplamadan önce sevgilisinin cesedine sarılmasını sağlar. Tatmin olmuş koro ailenin talihsizliğinin sona erdiğini bildirmek için tekrar toplanır. Ancak son sahne henüz gelmemiştir ve Orestes elbette atalarından kalan lanetin kendi payına düşen kısmını yaşamaktan başka bir şey yapmamıştır. Olay boğucu bir şekilde sonuçlanırken

Orestes omuzlarının üzerinde intikam almak için akın eden yılan saçlı Erinysleri görür; artık koro bile sallanmaya başlamıştır. "Nerede nihayete erecek?" diye inlemektedir: "Nerede en derine düşüp uyuyacak ve dinlenecek bu cani öfke, bu gazap?"

Aiskhylos'un yanıtı üçlemenin son kısmında gelir. Orestes, annesinin doğaüstü intikamcıları başına üşüşmüş haldeyken Apollon'un Delfi'deki kâhinine sığınır. Adaletin ve şifanın tanrısı Apollon, onu doğru olanı yaptığı konusunda telkin eder ama yine de bilge Pallas Athena'nın himayesine sığınmasını önerir. Orestes de Apollon'un sözüne uyarak Athena'nın Atina Areopagus'undaki hisarına yollanır. Baykuş gözlü tanrıça, Apollon'un aksine kuşkuludur. Ona göre iki tarafın da kendine göre iddiaları vardır ve "doğru" ile "doğru" arasındaki çatışmayı o dahi çözemez. Bulduğu yöntem basittir. On Atinalı yurttaş çağıracak, onlara yemin ettirip karar vermelerini sağlayacaktır.

Ortaya çıkan sonuç, anlaşmazlığın özünden daha önemli hale gelmiştir. Jüri eşit şekilde ikiye bölünmüşken Athena oyunu Orestes'ten yana kullanır[6] ve kendi buluşundan o kadar etkilenir ki gelecekteki tüm cinayet davalarında kullanılmasını salık verir. Atina'nın eşi benzeri görülmemiş bir barışın ve huzurun sınırında olduğunu duyurur. Bu sonuca yalnız Erinysler ikna olmaz, uyum fikrine karşı ıslıklarla tepki gösterirler ancak Athena'nın, yeni mahkemesinde onlara onurlu bir yer bahşedeceğinin güvencesini vermesiyle susarlar. Erinyslerin zehiri etkisini yitirir ve ardından, iyimser olarak Hayırlılar diye adlandırılan bu yılan başlı cadılar kutsanmış şehirlerinde düzenlenen meşaleli yürüyüşün başında yer alarak oyunun kapanışını yaparlar.

Aiskhylos eserini özelde Atina'yı, geneldeyse insan yeteneğini kutlamak için kaleme almıştır. Attika yarımadasının dağınık çiftlikleri ve balıkçı kasabalarının birleşmeye başlamasından yaklaşık iki yüzyıl sonra, MÖ 458'de oyun ilk kez sahnelendiğinde kent refahın doruğundaydı. Siyasal reformlar erkek yurttaşların katılım hakkını ve bireysel özgürlüğünü eski dünyada daha önce hiç görülmemiş şekilde güvence altına almıştı. Kent, istila harekâtını başaramayan Persleri henüz alt etmişti ve kendini bölgesel bir süpergüce dönüştürmüştü. Protagoras adındaki bir düşünürün ünlü savıyla özetlenen bir ruhla, "İnsan her şeyin ölçüsüdür,"[7] diyen

şairler ve filozoflar iki bin yıl sonra dahi saçtıkları ışıkla son derece göz kamaştırıcıydılar. Aiskhylos'un dehası kendini bir dizi oyunda belli etti ve *Oresteia* bu dehanın somut bir örneğiydi. Homeros, Orestes'i haklı bir intikamcı olarak saygıyla anıyordu. Euripides daha sonra Orestes'i on iki tanrı karşısında aklayıp onun ıstırabını dindirecekti.[8] Oyun yazarının bakış açısıysa köktenci olduğu kadar iyimserdi de. İnsan dürüstlüğünün, adaletin gizemli işlerinde en ilahi kâhinler kadar güvenilir bir rehber olabileceğini öne sürüyordu.

Oyunun mesajı her ne kadar apaçık ortada olsa da onu gereğinden fazla rasyonelleştirmek çok kolay. Aiskhylos'un inancı gerçeklikte yansımasını buluyordu, ağır suçları yargılama gücü yasal reformlarla devlet görevlilerinden alınmış, sıradan Atinalı erkeklere geçmişti. Yine de Aiskhylos'un saygı duyduğu bu ritüel, olayları açığa çıkaran bir soruşturma değildi. Orestes'in yaptığı şeyde bir belirsizlik yoktu, annesini kasten öldürmüştü ki annesi de babasına tam olarak aynısını yapmıştı. Jüri kanıtları bulmak üzere toplanmadığından sanığın aklanmasının nedeni masumiyetini ispatlayan kanıtlar değildi. Jüri öyle karar verdiği için suçtan arınmıştı; oy çokluğunun en çıplak haliyle, bir tanrıçanın belirleyici oyu vermesiyle suçsuz bulunmuştu. İntikam yasal sürecin de uzağında tutulamıyordu. Aileye karşı işlenen kabahatlerin telafi edilmesiyle ailenin onurlandırılması hâlâ doğal düzenin içkin bir parçası olarak görülüyordu ve MÖ 5. yüzyılın her Atinalısı bağışlamayı en iyi ihtimalle korkaklık, en kötü ihtimalle lanet olarak değerlendiriyordu.[9] Aiskhylos, Pallas Athena'nın mahkeme salonunda Erinyslere itibarlı bir yer verdiğinden emindi. Tanrıçanın Erinyslerin işbirliğini sağlama almak üzere ileri sürdüğü güçlü argümanı, jürinin oylarının yarısını kazandıklarına dair bir hatırlatmaydı. Hayatta olduğu üzere oyunda da intikam idealize ediliyor ve kurumsallaştırılıyordu ancak kesinlikle ortadan kaldırılmıyordu.

Aiskhylos'un duruşu, kadim dünyada birbirine her daim karşıt olan iki adalet fikri arasındaki gerilimi yansıtıyordu. Bunlardan biri, insanlar ancak kasten kötülük yaparlarsa suçludur diyen 5. yüzyılın Atinası'nda neredeyse bugün olduğu kadar yaygındı. Diğeriyse daha içsel bir inançtı; tanrıların öfkesinin önüne geçmek isteniyorsa bazı eylemler failin niyetinden bağımsız ceza gerektirir, diyordu. Bu ikinci görüş,

anal seksten kayınvalideyle cinsel ilişkiye girmeye* uzanan affedilmez utançların tümünü içeren kataloğu numaralandırmış kadim İbraniler arasında kötü şöhretiyle bilinirdi ve günah keçileriyle kumrular sayısız küçük günahın yükünü uzaklara göndermek için kullanılırdı.[10] Yunanistan'daysa Aiskhylos doğmadan üç yüzyıl kadar önce Hesiodos isimli bir çiftçinin şiirleri tek bir adamın kabahatlerinden ötürü tüm kentin cefa çekebileceğini ileri sürüyordu.[11] Oyun yazarımızın ölümünden otuz yıl kadar sonraysa Sophokles, istemsiz baştan çıkarmaları ve sırasıyla annesini ve babasını öldürerek ülkesine utanç ve kıran getiren Kral Oidipus'un trajedisini yeniden anlatacaktı. 5. yüzyılın Atinalıları bu meseleler üzerine sadece oyun yazmakla kalmayıp, çoğunluğun arınması için azınlığa düzenli olarak acı çektirdiler. Ostrakizm diye anılan ve yılda bir düzenlenen festival, Atinalıların bir yurttaşı oylamayla kentten atmasına izin veriyordu ve her ne kadar genellikle nesnel sebeplerden ötürü bunu uygulamış olsalar da tören yaygın olarak siyasal yapıyı pisliklerden temizlemek gibi görülüyordu.[12] Atina diğer Yunan kentleri gibi en fakir, en zayıf ve en çirkinlerden oluşan, *pharmakoi* adıyla anılan günah keçileri olarak bilinen bir insan sürüsü barındırıyordu ve bunların yegâne işlevi kıtlık ya da salgın hastalık bela oluncaya kadar kamu kaynaklarıyla beslenmek ve saygı görmekti. Sonra tahtlarından indirilir ve tencere tava tangırtıları ve flüt cıyaklamaları eşliğindeki geçit töreniyle atılan taşların yağmuru altında kentin kapısının dışına kovalanırlardı.[13]

Davalar suçu bulmak kadar başkasının üstüne atmaya da yarardı ki Atinalılar bunu da takdir ederdi. MS 3. yüzyıla kadar her yaz ortasında balta ve bıçak taşıyan bir görevlinin bir öküzü kurban ettikten sonra silahını bırakıp olay yerinden uzaklaştığı *bouphonia* diye bilinen bir festival düzenlerlerdi. Sonra birisi hayvanın derisini yüzerdi ve orada bulunan herkes etini yerdi, derisi geri dikilir, leşi samanla tıka basa doldurulur ve bir sabana koşulurdu. Tam bu noktada, gerçek katilin yokluğunda hayvanın ölümünden kimin sorumlu olduğunu belirlemek için bir dava açılırdı. Suçlamalar önce bıçakları bilemek için su getirmiş kadına yönelirdi. Ardından bileyicileri suçlarlardı. Bileyicilerse balta ve bıçağı kesim için onlardan alan kişiyi suçlardı. Ulaklar son suçlamayı yapacak olan bıçakçıyı itham ederdi. Bıçakçıya göre de kabahat

* Daha net olmak gerekirse, Tevrat sadece hem kayınvalidesi hem de karısıyla aynı zamanda ilişkiye giren adamların yakılmasını salık veriyordu: Levililer 20:14.

bıçaktaydı. O anda suçlama zinciri sona ererdi. Bıçak kendi sessizliğiyle lanetlenirken balta resmen aklanırdı ve suçlu silah denize fırlatılırdı.[14]

Her ne kadar modern akıl, Yunan duruşma salonlarını güneşin aydınlattığı tartışma ve düşünme tapınakları olarak resmetme eğiliminde olsa da 5. yüzyıl Atinası'nda gerçek suçları çözümlemek için kullanılan ritüeller, akılla akılsızlık arasındaki benzer bir gerilimi karakterize eder. Evet, özgür adam onarlı gruplar halinde değil de bin bir kişiye kadar çıkabilen meclisler[15] eliyle hüküm verme hakkını kazandı ancak köpüren ve şırıl şırıl akan bir demokrasi inşa ederken yetişkin nüfusun sessiz yüzde 70'i[16] yasal varlığı olmadan kaldı. Kadınlar ancak hamileriyle dava açabilirken köleler ifadeleri işkence altında alınmadıkça tanıklık bile yapamıyorlardı; kölelerin, yapıları gereği, büyük acılara maruz bırakılmadıkça doğruyu söyleme yeteneğine sahip olmadıkları yönünde güçlü bir inanç vardı.[17]

Birbirine yakından bağlı her topluluk için toplumsal düzenin mihenk taşı olan cinayet davaları hurafelerden sadece etkilenmekle kalmıyordu, doğrusu bunlar tam da hurafeler üzerine kurulmuştu. Katillerin, *miasma*'ya maruz kaldıkları yönünde ortak bir inanış vardı. *Miasma,* Tanrılar için o kadar nefret edilesi bir havaydı ki en ufak bir esintisi dahi öfkelerini ateşleyebilirdi, o kadar aşağılıktı ki havanın etkisini üzerinde taşıyan insanlar tapınaklara, oyunlara ve çarşıya alınmazdı. O kadar kalıcıydı ki ancak bir dava *miasma*'nın etkisini kırabilirdi. *Miasma*'nın kökenleri[18] her efsanede olduğu kadar sislidir fakat 5. yüzyıl Atinası'ndaki varlığı kesin olarak yerleşik bir sosyolojik olguydu. Bulaşma tehlikesini en aza indirmek için cinayet davaları açık alanda yapılırdı ve sanıklar batmamış bir gemide yakın zaman önce yaptıkları yolculuğu yargıçlara delil olarak sunarak masumiyetlerini kanıtlamaya çabalardı.[19] Katiller kimi zaman, onları suçlayacak kimse yokken bile aklanmak için mahkemelere başvururdu; örneğin maktulun, kölelerde olduğu üzere, yasal olarak tanınmadığı durumlarda yaşanırdı bu.[20] Bir Atina mahkemesi, *prytaneion*, yalnızca katil hayvanlarla cani nesnelerin yargılanmasına adanmıştı.* Bir cinayet yüzünden sürülmüş ancak

* Yasalar kitabının dokuzuncusunda (873d-874a) Platon böyle bir davayla ilişkili herkesin her zaman davadan arınmanın yolunu bulmasını tavsiye etmiştir. İster katil hayvanlar ister devrilen heykeller olsun, Platon'a göre insan olmayan tüm katiller yargılanmalı ve ardından kent duvarlarının dışına atılmalıdır, yıldırımlar istisnai görülebilir. Benzeri düşünceler Avrupa'nın geç feodal ve erken modern dönemlerinde yeniden kuvvetle dirilecekti (bkz. 5. bölüm).

kendilerini ikinci bir ithamdan temizlemek isteyen sanıklar, tüm mahkemelerin en titizinde yargılanırdı. Bu mahkeme Atina'nın Phreatto denilen kıyı şeridinde toplanırdı ve suçlanan kişi yargıçlara, sakınan bir mesafeden, kıyıya yanaşmış bir tekneden seslenirdi.[21]

Hurafeler, ceza davalarının Atina toplumunda kazık çakmasında önemli bir rol oynuyordu. Antik dünyada –yargılanma sürecinden de geçse, sürgüne de gönderilse– pek çok sanık için mümkün olan tek bir seçeneği sivriltiyordu: Kırsal bölgede avcı insanların ve vahşi hayvanların hüküm sürdüğü bir zamanda suçlananların mahkemede şanslarını denemek için her türlü gerekçesi vardı. Eşzamanlı olarak bu durum, müştekilerin de dava açmaları olasılığını artırıyordu, çünkü *miasma*'nın, intikamını alamamış kişilerin etrafında asılı kalacağına inanılıyordu.[22] Antik dünyada davalar, gitgide diğer intikam alma biçimleri kadar kabul gördükçe şehir duvarlarının içinde hayatın kendisine biçilen değer, yargı gücünün uygulanması için kendi ahlaki zeminini de yarattı. İsrail ile Yahuda'nın yasaları yerel yetkililere, katillere ancak yargılanmayı kabul ettikleri takdirde sığınma hakkı tanımalarını söylüyordu[23] ve kenti ideal duruma getirme âdetinin yerleşikleştiği Atina'da hükümler, doğru ya da yanlış olması fark etmeksizin bağlayıcı kabul ediliyordu.[24] Şikâyetleri mahkemeye taşımaya gönüllü olmak ve yasalara boyun eğmek, kelimenin gerçek anlamıyla uygar olmaktı.

Kadim davalar arasında, bu gelişmeyi, geçmişteki davaların en ünlüsü kadar iyi açıklayan bir örnek yoktur: yeni ruhani varlıklar icat etmek ve Atina gençliğini yozlaştırmakla suçlanan Sokrates'in MÖ 399'daki yargılaması. Yargılandığında başkentin 70 yaşındaki emektar sakiniydi: onlarca yılını lafını bölüp sohbetine çomak sokanlara tirat atarak, gelip geçenlerle evrenin doğası üzerine tartışarak geçiren, çirkin, sivri dilli ve provokatif filozof. Bir dizi tarihi tesadüf sonucunda, Sokrates'e yönelik suçlamalar, popüler tarihe kendine dair bazı acı gerçekleri duymaya tahammül edemeyen bir kent tarafından mahkûm edilen bir bilgenin gördüğü zulüm olarak geçti. Ancak bu kanı aydınlattığından daha fazlasını gizlemektedir.

Sokrates'in davasının anlatısı sadece iki kişinin –Sokrates'in öğrencisi Platon'la Ksenofon adındaki bir arkadaşının[25]– tanıklığına dayanır, üstelik ikisi de güvenilir anlatıcılar değildir. İleride felsefe-

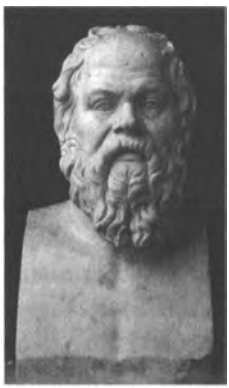

GÖRSEL:
MÖ 4. yüzyıldan bir Sokrates büstü (Bettman/Corbis).

nin devi sayılacak olsa da davanın görüldüğü sıralarda Platon sadece 28 yaşında bir dahidir ve davanın hayati önemdeki siyasal arka planını büyük ölçüde atlamıştır. Biçime ve geçerliliğe dair kabuller de anlatının eksik kalmasında şüphesiz biraz rol oynamıştır, ancak Platon'un öğretmenini ilahlaştırdığı ve onu anlatı boyunca sütten çıkmış ak kaşık gibi göstermek kaygısı taşıdığı da gerçektir. Suçlamaların rasyonel olmadığı yönündeki bir düşünce, bu popüler mitin etkisini artırarak bugüne ulaşmasının bir nedenidir. Diğer nedense mahkemenin en önemli unsurlarından birinin bulanıklaştırılmasıdır. Platon'un anlatısına göre kovuşturma tüm toplumu tek bir bireye karşı konumlandırmıştır, ancak mahkemenin sonucu Sokrates'in Atina'ya karşı durabildiğini gösterdiği kadar ona nasıl bağlı olduğunu da gösterir.

Sokrates'i mahkemeye veren Atina, Aiskhylos'un yarım yüzyıl önce yücelttiği kentin ancak bir gölgesiydi. Askeri rakibi Sparta ile otuz yıl süren savaş henüz sonuçlanmıştı. Spartalılar Atina donanmasını yenmiş ve sonra açlıktan kıvranan nüfusunu kentin donanmasını yakmadan ve duvarlarını yerle bir etmeden önce kayıtsız şartsız teslim olmaya zorlamıştı.[26] Fiziksel çöküşü siyasal parçalanma izlemişti. Kritias isminde, zorbalığa eğilimli bir yurttaş Otuz Tiran diye bilinen bir işbirlikçi oligarşi kurmuş ve sekiz ay boyunca Atina, yeni istisnai kurallara karşı olanları gündelik bir rutinle öldüren hançerli çetelerin ve kırbaçlı haydutların korku saldığı bir polis devleti haline gelmişti. Korku MÖ 403'te sona erinceye kadar bin beş yüz civarı insan yargısız infaza kurban gitmişti[27] ve bu sayı savaşın son on yılında ölen insan sayısına yakındı. Yeniden kurulan demokrasi, barışın sağlanması adına siyasi suçlular için af ilan etmişti; yine de pek çok Atinalı için hesap henüz görülmemişti.

Sokrates bedel ödeyenler arasındaydı, hem de ağır bir bedel, ancak rasgele seçilmemişti. Onun tam olarak hangi düşünceleri savunduğundan kimse emin olmamıştır çünkü hiçbir şey yazmamıştır. Sokrates, felsefi izlerinin ileriye taşınmasını Platon'a borçludur. Fakat sonradan

Sokrates'e atfedilen ilkelerden bazıları açıkça oligarşinin çanlarıyla uyum içinde çınlar. Bu ilkeler bilge kişilerin mutlak doğrulara dair bir içgörüye sahip olacağı inancını barındırıyordu. Bu iddia "en iyilerin yönetimi"ni ya da *aristokratia*'yı tercih edenler ve demokrasinin ne bilgelik ne de adalet sağlayacağına inananlar için uygundu. Üstelik Sokrates'in demokrasi düşmanları için sadece dolaylı bir ilham olmadığı da bilinir. Otuz Tiran'la yakın ilişkisi olan kimi kişilere akıl hocalığı yapmıştı. Bunlardan biri de aristokratlarla sosyal ağlar ve akrabalık ilişkisiyle bağlı olan Platon'dan başkası değildi. Bir diğeriyse Platon'un annesinin kuzeni Kritias'ın ta kendisiydi.[28] Tüm bunlar ihtiyar adamı şüpheli konumuna getirmemiş olsaydı bile genel olarak Sparta'yı övmekle kötü nam salmıştı, öyle ki oyun yazarı Aristofanes, komedisi *Bulutlar* boyunca onunla alay etmişti.[29]

Aslında hiçbir iftiranın temeli yoktu. Kritias, Sokrates'ten aldığı derslerden ne çıkarmış olursa olsun ihtiyar Sokrates, Kritias'ın hükümdarlığı zamanında masum bir adamın tutuklanması emrine uymayacak kadar bağımsızlığını korudu.[30] Sparta toplumunun tek tipçiliği kesinlikle Sokrates'in içindeki filozofa çekici gelmişti, öyle ki Sparta'nın sertliğinde insan arzusunun zaferini görüyordu. Bu tür düşüncelerin üzerindeki totaliter gölge bugün kolaylıkla görünür, fakat Sokrates için durum öyle değildi ve onun Sparta övgüsü kimi 20. yüzyıl entelektüellerinin bir zamanlar Sovyetler Birliği'ne baktıklarında dünyayı tozpembe görmelerine benziyordu; yaşananlar zehirli bir ihanettense ülkücü bir sabırsızlığın işaretiydi. Tüm bunların yanında Sokrates'in ideolojik flörtleri onu, hem bir kamu görevlisi hem de bir asker olarak savaş zamanı sadakatle Atina'ya hizmet etmekten hiç alıkoymadı.[31]

Yine de Sokrates'e yöneltilmiş asıl suçlamaların, her ne kadar ahlaki ve dini terimlerle çerçevelenip siyasal suçlar için çıkarılmış affın etrafından dönme çabasında olsa da, ihanetle ilgili olduğu konusunda çok az şüphe vardır. Platon üç müştekinin konuşmalarını kaydetmemeyi tercih etmiş olsa da Sokrates'in savaş zamanı Atina'nın düşmanlarına yardım ve yataklık yapmakla suçlandığı biliniyordu.

Platon, Sokrates'in davasını anlatırken ihtiyar adamı tutarlılığın timsali olarak çizmiştir, hem kendisine karşı öne sürülen iddiaların zayıf yönlerini ifşa etmeye kararlı hem de kendini yalakalıkla kurtarma-

yacak kadar emindi. Platon'un kayıtlarına göre, 501 yurttaşın önünde duran ak saçlı filozof, sadece ve sadece hakikati yücelten bir konuşmaya girişmeden önce tecrübeli söylevcinin alışılagelmiş kurnaz savunmasıyla açılışı yaptı; yani kolay kolay anlaşılmayan sözleri için özür diledi. Dinleyicilerine Delfi'deki Apollon kâhininin –*Orsesteia*'daki Orestes gibi herkesin ziyaret ettiği bir bilgelik kaynağı– kendisini yaşayan en bilge kişi tayin ettiğini söyleyerek konuşmasına başladı. Başlangıçta kafası karışmış olsa da sonradan nedenini anlamıştı çünkü bilgisinin sınırlarını herkesten fazla kendisi biliyordu. Ona yöneltilen ithamlar her bakımdan saçmaydı. Onu, genç insanları yeni tanrılara inanmaları için eğitmekle suçluyorlardı, oysa bunu hiçbir zaman yapmamıştı. Bir ruhun kulağına fısıldadığı doğruydu ancak bu ruha tanrı demek gülünç olurdu. Ruhun sesi ona apaçık konuşmasını ve rahatsızlık verici sorular sormasını söylemişti ve bu tip davranışlar, onu kabul görmeyen bir kişi haline getirse de beraat etse dahi durmayacaktı. Atina'nın tembel ineklerini rahatsız eden atsineği gibiydi. Yargıçları eğer akılları başlarındaysa onu bağışlarlardı, ancak bunun yerine uyuşuk bir şekilde üzerine basıp geçmelerinden şüphe duyuyordu.

Sokrates'in ne düşündüğüne dair belirsizlik bir yana nasıl düşündüğü hep bilinmiştir –temelde, dinleyicilerini zaten bildikleri hakikatlerin teorik sonuçları konusunda kışkırtarak– ve bu teknik için Platon tarafından kaydı tutulan gösteriden daha iyi bir örnek yoktur. Bazıları konuşmayı sarsıcı bulmuş, kimileriyse bir bilgicin vaazı diye düşünmüştü, ancak Sokrates'in direnişini nitelemek için en iyi yol ne olursa olsun (Ksenofon onun düpedüz ölmek istediğini iddia eder),[32] söylevi ona pek dost kazandırmamıştı. Hatta o kadar düşmanlık uyandırmıştı ki birkaç defa sessizlik için çağrıda bulunmak zorunda kalmıştı. Her ne kadar Atina mahkemelerinde bağırışlar, haykırışlar, alkışlar ve yuhalamalar yaygın olsa da yargıçlar küplere çakıltaşlarını bırakarak[33] oy kullandıklarında 501 oydan 280'i mahkûmiyetten yanaydı.

Atina hukuku Sokrates'in kendisi için bir ceza önermesini salık veriyordu[34] ancak onun mahkûmiyet kararına cevabı daha da az uzlaşmacı olmaktı. Ksenofon'un dediğine göre kendisi için bir karar vermeyi reddetti.[35] Platon'a bakılırsa Sokrates yargıçlara en çok hak ettiği şeyin devlet tarafından kendisine ömür boyu aylık bağlanması olduğunu söylemişti. Ancak eğer kendisi teklif etmiş olsaydı yargıç-

ların büyük olasılıkla kabul edecekleri sürgün cezasının bu açıklamayla birlikte reddedilmesini ve nihayet küçümseyerek cüzi miktarda para cezası ödemeyi teklif etti. İhtiyar adamın destekçileri hemen bu para cezası teklifini otuzla çarptılar, ancak olan olmuştu. Pusulalar sayıldığında beraatını isteyenlerden en az sekseni bu defa ölümü için oy kullanmıştı. Sokrates yine yılmadı. Kendisini kurtarmak için ne ağlayacak ne de inleyecekti. Ölümsüzlerle buluşmak için can atıyordu. "Şimdi gitme zamanı, ben ölmeye ve siz yaşamaya," diye özetledi. "Ama hangimizinki daha mutlu bir bekleyiş, onu ancak Tanrı bilir."[36]

Tüm yönlendirmelere rağmen Platon'un anlatısı büyük oranda doğru olmalı; hele ki eğer doğru olmasaydı çağdaşlarının bu anlatı üzerinde en azından tutkulu düzeltmeler yapacağını düşünürsek. Yine de Sokrates sırf dehasını gizleyemeyecek kadar açıksözlü olduğu için cezaya çarptırılmadı. Kent, tarihindeki en acı savaştan sonra içe kapanmıştı, Sokrates'in örnek gösterdiği Sparta ellerinden kıymetli her şeyi almıştı; ayrıca onu yargılayanların neredeyse hepsi Otuz Tiran'ın zulmünden payını almıştı. Yüce bir içgörü ve kulağına fısıldayan bir ruhun sesinden bahsettiğinde, Sokrates'in bilgeliğinin hainlere öğretildiğini söyleyerek yanıt vereceklerdi. Onlara göre Sokrates ne zararsız bir lafebesi ne de hakikat peşindeki biriydi. O, kitle katliamı için bir araçtı.[37]

Fakat devletle Sokrates arasındaki çatışma beklenmedik bir sona varacaktı. Cezasını çektiği hücresinde, muhtemelen yas tutan öğrencilerinden daha neşeli geçirdiği bir aydan sonra onun için bir kaçış planı ayarlandığını söyleyen Kriton isminde bir genç öğrenci tarafından ziyaret edildi. Sokrates planı uygulamayı reddetti. Kendisini sürgün etmektense gönüllü olarak mahkemeye iştirak etmişti, bunu arkadaşına hatırlattı ve Kriton'u, Atina'nın yasaları konuşabilseydi bu teklifine dair ne derdi diye kafa yormaya davet etti; özellikle de mesele Sokrates'in kendisi olduğu sürece yasalar dehşete düşerdi. "Eğer ilan edilmiş hukuki yargılar kendi içlerinde bir güce sahip olmasaydı ve özel kişiler tarafından etkisiz kılınıp yok edilseydi, bir kentin var olmaya devam edebileceğini ve altının üstüne gelmeyeceğini hayal edebiliyor musun?"[38] diye sorarlardı. Sokrates orada kalmayı Atina'ya borçluydu. Ancak ve ancak kentin yasaları sayesinde ebeveynleri evlenebilmiş, kendisi ve çocukları eğitim alabilmişti. Babasının ya da emrinde olduğu kişinin kendisine yaptığı bir kötülüğe karşılık vermeye hakkı

olmadığı gibi, yanlış bir şekilde uygulanan bir Atina yasasının altını oymaya da hakkı yoktu.

Böylesine inançlı bir savunmanın ardından hükme uymak için duyulan bu istek saygıya layıktı. Sokrates şimdi boynunu daha da eğecekti, çünkü sadece cezayı kabullenmemiş, infazını da kendisi gerçekleştirmişti. Atina hukuku bazı idam mahkûmlarının devletten zehir satın almalarına izin veriyordu ve Sokrates de bunu tercih etti. Platon, öğrencileri kendilerinden geçmişçesine gözyaşı dökerken kadehini tek yudumda diktiğinin ve Kriton'dan şifa tanrısına bir horoz kurban etmesini rica ederek bu hayattan ayrıldığının kaydını tutar. Acı dinmiştir. "Yoldaşımızın sonu [...] işte böyle oldu," diye gözlemler Platon, "[zamanımızın] en cesur [...] en bilge ve en doğru adamının."[39]

Bunun gibi yorumlarının okura gösterdiği üzere Platon çoğunlukla Atinalılara verdikleri hükmün korkunç bir hata olduğunu söylemek için yazıyordu; anlatısının öneminin abartıldığı söylenemez. Sokrates'in ağzından ortaya koyduğu savlar, yani yasa yüceltilirken onu yanlış uygulayanların suçlanması yüzyıllar boyunca yankısını bulacaktı. İnsanlara güvenilemezken bile kurallara güvenilebileceği düşüncesine can verecekler, hukukun egemenliği gibi ülkülerin ve bazı hakların vazgeçilmez olduğu gibi düşüncelerin esin kaynağı olacaklardı. Bu savların daha karanlık bir tarafıysa, devletin her şeyin en iyisini bildiği ve sivil hakların her zaman sallantıda olduğu otoriter bir bakışa da destek sunacaktı. Platon'un kayıtları ilk kez, davaların hükümlerini sanıkların kendilerine karşı cephe almasına yol açacak şekilde uygulayabileceklerini gösterdi. Bu, toplumsal değerlerin ve siyasal kurumların yeteri kadar güçlenip bireysel bilincin kuvvetini işe koşabildikleri her an, tekrar tekrar görülecek bir gelişmeydi. Bu durumun önemi Sigmund Freud tarafından, altında yatan psikanalitik teorilere rağmen burada tekrar edilmeyi hak eden bir fikir etrafında toplandı: "[...] Uygarlık, bireyin tehlikeli saldırganlık arzusunun üstesinden, bireyi zayıf düşürerek, silahsızlandırarak ve bireyin, tıpkı ele geçirilmiş bir şehirdeki işgal kuvvetleri gibi, bir iç merci tarafından gözetlenmesini sağlayarak gelir."[40]

Atina'dan modern dünyaya açılan geleneksel köprüyü MÖ 200 yılında Yunanistan'ı fetheden Romalılar kurmuştu. O zamanlar, Cumhuriyet'in halihazırda üç yüzyıllık bir hukuk kültürü vardı ve yargıç-

ları sözleşme ve mülkiyet hukukuna dair karmaşık kurallar geliştirme yolundaydı ancak ceza yargılaması hakkındaki düşünceleri hiçbir zaman Atinalılarınki kadar karmaşık olmayacaktı. Gösterişli ihanet ve kumpas davaları Roma tarihi boyunca sık sık görülecekti fakat bu davalar siyasi oldukları kadar usullere de bağlıydı. Hırslı Romalılar için destekçilerini bir araya getirme fırsatıydı, güçlerini sergilemenin ya da başarılı suçlama veya savunmalarla rakipleri karşısında kamu önünde konum açısından üstünlük kazanmanın yoluydu. Ölüm cezasıyla yargılanan yurttaşlar Atina'da olduğu gibi, kenti terk etmek ya da cezaya boyun eğmek arasında tercih yapabilirlerdi –ya sürgüne gidecekler ya da yıkanmadan, sakal tıraşı olmadan, pasaklı yas giysileriyle mahkemeye katılacaklardı[41]– ancak bu tür törensel uygulamalar nadiren askerlere kadar uzandı hatta kölelerin davalarında hiç görülmedi. Roma Hukuku da diğer tüm kültürlerinki kadar kutsal ruhban gizemlerinde temellenmişti. Adalet imparatorluk için ulaşılacak bir hedef olarak görülmedi, aksine görevleri bir geleneği şereflendirmektense düzeni sağlamak olan efendilerin elinde bir araçtı.

Roma ceza yasalarının en öne çıkan unsuru, şaşırtıcı olmayan biçimde, yürüttükleri mahkemeler değil hükmettikleri cezalardı. Savaş esirleriyle cinayet ve kundakçılık suçu işleyenlerin ve kutsal şeylere karşı suç işlediği kesinleşenlerin cezaları arenada görülebilirdi; ısınma turu niyetine canlı canlı yakılabilir ya da gladyatörler dinlenmek için mola verdiğinde aç vahşi hayvanlara yem olarak sunulabilirlerdi.[42] Roma tarihindeki en kötü şöhretli yargılamalar bu sebeple sıradan suçlama ritüelleri olarak değil mahkûmiyetin ardından gelen korkunç uygulamalar olarak hatırlanır. İster Pontius Pilatus ister Sanhedrin tarafından mahkûm edilmiş olsun İsa'nın mahkûmiyeti dövülmesinin, kırbaçlanmasının ve çarmıha gerilmesinin karşısında anlamsızlığa bürünür. Diğer cezalarsa İsa'nın yazgısının neredeyse acısızmış gibi görünmesini sağlar. Borçlu bir kişi hapiste geçirdiği altmış günün ardından alacaklısının tercihiyle idamla ya da köleleştirmeyle cezalandırılabilirdi ve eğer aciz kişi birden fazla kişiye borçluysa müştekiler, (başka bölüşülebilecek şeylerin yanında) borçlunun kemiklerini bölüşerek haciz koyabilirlerdi. Tüm cezalar arasında en şaşaalısıysa ailesini katledenlere uygun görüleniydi. Aile katili kanlar içinde kalıncaya kadar sopalarla dövülürdü ve sonra bir köpek, horoz, eşek ve yılanla

ya da acı içinde kıvrandıracak ne varsa onunla aynı çuvalın içine konulup boğulurdu.[43]

Roma'nın öyle bir albenisi vardı ki Avrupalı hukukçular kendi yasal teorileri için Latin bir köken bulmaktan asla vazgeçmeyeceklerdi. Ancak devasa bir tarihi boşluk ortaçağ ile klasik çağın dünyalarını ayırdığından iddialar genellikle yalnızca iyi niyetli çabalar olarak kalmıştır. Roma'nın özellikle ceza hukuku, modern Avrupa'ya ancak büyük oranda bozulmuş olarak ulaşacaktır. Yine de Roma'nın ceza muhakemeleri usulünün yapısı, ceza hukukunda olduğu kadar diğer tüm alanlarda da kalıcı ve geniş ölçekli bir etkiye sahip olmaya elverişliydi. Kapalı kapılar ardında iş çevirmeyi pek seven Romalılar, bir Yunan sanatı olan iknaya hayran kalmışlardı ve MÖ 1. yüzyılda Marcus Tullius Cicero ismindeki bir sanık avukatı, retoriğin kurallarını bugüne kalacak şekilde yeniden belirledi.

Cicero'nun teorilerinden bazıları özellikle kendi çağına ve coğrafyasına mahsustu. Örneğin, öfkenin en iyi yüksek tonda söylenen kısa ve keskin söz öbekleriyle ifade edileceğini ve söylevlerin her zaman sağ el bir silah gibi uzanmışken verilmesi gerektiğini söylüyordu. Hareketli kısımlarda hem başlarken hem de bitirirken ayak kuvvetle yere vurulmalıydı.[44] Ayrıca belli bir çağa ait olmayan bir kinizme de sahipti. Avukatlığın "hakikatle tam tamına örtüşmese de hakikate benzeyen noktalara"[45] ulaşmak olduğunu iddia ediyordu. İki kere yargıçların gözlerine kum fırlatarak beraat kazanmasıyla böbürlendiği rivayet edilirdi.[46] Yaşamı da Roma ceza hukukunu tanımlayan kaba kuvvet, liyakat ve hurafenin bir karışımıydı, bu karışımın etkisi en çok da bu hayattan çekip gittiğinde hissedilmişti. Hukukun mahkemeye erişim hakkına dayanmasını kavramsallaştıran ilk insanlardan biriydi; ancak bizzat kendisi MÖ 63'te[47] birkaç yargısız infaz ayarlamış ve bu tarihten yirmi yıl sonra, Roma'yı yöneten üç kişiden biri olan Marcus Antonius'un emriyle suikasta uğrayan da yine kendisi olmuştu. 63 yaşındaki Cicero'nun, ölümünün ardından gördüğü muamele, simgesi olduğu hukuk düzenine dair ikna edici bir yorum ortaya koyuyordu. Cicero, Roma Forumu'ndan pek çok kimsenin aklını ve gönlünü çelmişti, ölümünün ardından Roma Forumu'nun kürsüsü onun kesilmiş kellesi ve elleriyle süslenmişti. Söylentiye göre Marcus Antonius'un karısının intikamı daha sembolikti. Romalı bir tarihçiye

göre kadın, yakın zaman önce kendisine birkaç keskin söylevle saldıran, büyük konuşmacı Cicero'nun dilini bir saç tokasıyla bağlayarak tüm zamanların en şairane insafsızlığını sergilemişti.[48]

Roma MS 4. yüzyılda Hıristiyanlığı devlet dini olarak resmen kabul etti. Kutsal Roma İmparatorluğu, kendilerini onun sözde yasallığının kılıfına uydurmaya çabalayan papalar ve prensler arasındaki sayısız savaşa ilham olacak sonraki bin yıl boyunca Avrupa tarihinin üzerine çökecekti. Zaten Roma kültürünün kendisi de ortaçağ Avrupası'nda uluslar oluşmaya başladığında çoktan çökmüştü. 5. yüzyılın ortasında Orta Asya'dan dalgalar halinde gelen işgalciler kısa zamanda İmparatorluğun kalbini söküp atacak bir savaşa neden olacak zincirleme tepki yarattı. Barbarların istilaları başkentin Konstantinopolis'e taşınmasına yol açmıştı. 520'lerin sonlarında İmparator Justinianus, hukukçularına *Derleme*'yi hazırlattı. Yazıya geçirilmiş neredeyse tüm Roma fermanlarının ve hukuk teorisinin yer aldığı bu derleme[49] bir geleneğin onurlandırılmasına hizmet etti ancak bir başkasının yok edilişine de tanık oldu. Justinianus Avrupa'nın eski Yunan felsefesiyle son kurumsal bağlantısını, Platon'un dokuz yüzyıl önce Sokrates'in öğretilerinin kalıcı olması için kurduğu Atina Akademisi'ni eşzamanlı olarak kapattı. Böylece antik dünyanın üzerine bir perde örtülüyordu.

Biliminsanları bir göktaşı çarpmasının ya da volkan patlamasının 530'lu yılların ortalarında iklim felaketiyle sonuçlanan soğumaya sebep olduğunu yakın zaman önce öne sürdü,[50] doğru olsun ya da olmasın, bahsi geçen onyıllık dönem aralıksız dört yüzyıl sürecek bir karanlığın başlangıcı olacaktı. Büyük Veba Salgını ilk kez Avrupa'ya ulaşmıştı, hastalık kıtanın güneydoğu köşesinden bir mürekkep lekesi gibi yayılırken steplerden akın akın gelen yağmacılar da saldırıya geçmişti. İslami yargılara dayanan, Arabistan'dan çıkan tamamen yeni bir yağmacı grup yollarına çıkan her yeri işgal ediyor, ya dinlerine devşiriyor ya da öldürüyordu. Avrupa'nın Vandalları, Frankları, Gotları, Keltleri orman yangınından kaçan vahşi hayvanlar gibi etrafa dağılıyorlardı, sadece bir yıllığına kendi felaketlerini ertelemek için komşularını ateşe atıyorlardı. Batı ve Güney Avrupa halklarının Karanlık Çağ olarak adlandıracakları bir dönemin başlangıcıydı. Ma-

nastırlar terk edilmişti ve keşişler okumayı unutmuştu; Hıristiyanlık, bin yıllığına Akdeniz'e geçmiş bulunan eğitim meşalesini elinden düşürmüştü. Büyük oranda Arap ve Pers bilginlerince saklanmış çeviri metinler ve güncel yorumlar sayesinde ancak beş yüzyıl sonra kendini toparladığında Yunanistan, sadece bir anı olarak kalmış ve Roma'nın gelenekleri tanınamayacak kadar çarpıtılmıştı.

İki halk yıkıntıların tepesine tırmanmayı becerecekti. İlki, Asya'da bir yerlerden çıkmış kabileler kümesi Almanlardı ve Keltleri Orta Avrupa'nın geniş bir kısmından sürmüşlerdi. Bazıları sonunda Almanya'nın içinde kalacak kimi yerleşimler kurarken Franklar olarak bilinen diğerleri Ren'in batısına, Galya diye bilinen bölgeye yerleştiler. İkinci grup, İskandinavyalılar, tartışmalı olsa da daha geniş bir bölgeye yayılacaktı. Danların bir kolu 5. yüzyılın ortalarında yanlarında bulunan, Angıllar ve Saksonlar diye bilinen iki kuzey Alman kabilesiyle birlikte Britanya'yı işgal etti ve kayda değer bir göç dalgası 700'lü yıllar boyunca sürdü. Yaşayacak küçük bir yer arayışıyla Kuzeyliler, Amerika ve Kuzey Afrika kadar uzaklara gittiler; Grönland'da, İzlanda'da ve Rusya'da kalıcı yerleşimler kurdular ve İngiltere'deki eski kuzenleri arasında öyle büyük bir yıkıma sebep oldular ki ülke 800'lerin sonunda bölünmek zorunda kaldı. (Küreklerini adanın içişlerine sokmaktan ancak 1016'da, Danimarka Kralı Knud, müdahale ettiğine dair tartışmalardan sıkılıp adayı tamamen ele geçirdiğinde vazgeçeceklerdi.) 911'de, Galya'daki Viking yağmaları önemli bir anlaşmaya vesile oldu ve Frankların kralı Karl [Charles the Simple]*, Rollo isminde kızıl saçlı bir akıncıyla Rouen'in büyük kısmında hüküm sürmesi karşılığında ittifak kurmayı başardı. Rivayetlere bakılırsa Rollo, Karl'ın ayağını öpme işini o asil ayağı alıp ters çeviren bir uşağa havale ederek[51] Frankların krallığına pek az saygı gösterdi. Yine de Rollo'nun uzun saçlı savaşçıları feodalizmin has çocukları haline geleceklerdi, bu çocuklar akıncı gemilerini atlarla değiştirdikçe Galya, Fransa'ya dönüştü ve Kuzeyliler de Normanlar oldu.

Gelenekleri ta Moğolistan ve Hindistan'dan etkiler taşıyan barbarlar Avrupa'nın adalet anlayışını kıtanın kültürünün diğer tüm unsurlarıyla birlikte temelden değiştirdi. Romalıların sözleşme ve mülkiyet

* III. Charles basit, doğrudan gibi anlamlara gelen "simple" ve "straightforward" lakaplarıyla anılmıştır. –yhn

hukukuna dair kavramları etkisini korusa da suçları çözmeye yönelik yöntemlerinin miadı doldu ya da yarım akıllı kovuşturmalar olarak düpedüz tanrılara dayanan törenlere evrildi.[52] Roma ve Yunanistan'ın tanrılarının gerçek davaları sonuca bağlamak için hiçbir zaman yardıma çağrılmadığı[53] yerde, barbarların tanrılarını mahkemeler kadar heyecanlandıran başka bir insan uğraşı pek yoktu. Kelt Druidleri sorun çıkaran insanları hasırdan devasa kuklaların içine hapsedip tanrılarının gönlünü hoş tutmak için[54] düzenli aralıklarla tutuştururlardı. Alman ruhban sınıfı da adalet üzerinde benzer bir tekelin keyfini sürer ve savaş tanrısına sunulmuş adaklar diye cezalar dağıtırdı.[55] İskandinavya diniyse en kana susamış törenleri üretmişti. Odin'in şerefine suçlular uzun ahşap kirişler arasına sıkıştırılıp boğulur ve ölürken art arda bıçaklanırlardı.[56] Odin'in zamanı geçiyordu ama onu onurlandıran tören kalıcı olacaktı çünkü Kuzeylilerin *gálgatré* dedikleri ağaç, darağacı [*gallows tree*] diye bilinmeye devam edecekti.

İntikamın cazibesi barbarlar arasında Atinalılardakinden çok daha güçlüydü. Pek az etkinlik Alman ve İskandinav savaşçılara bir akrabanın katilini avlayıp öldürmek kadar tatmin edici gelirdi ve bu işi düşünsel olarak dahi tanrılara bırakmazlardı. Yunanistan'ın Erinysleri, bir akrabanın beceremediği durumda intikamını almak için hazır dururken, Erinyslerin en yakın barbar benzerleri Alman Valkyrielerdi ve tek sorumlulukları savaş alanı üzerinde gezinip, dövüşürken ölmüş savaşçıları Valhalla'ya götürmekti. Korkaklığın utancı ve şanın mahmuzu ölümün sonrasına uzanırdı, bu sebeple barbarlar hesaplarını kendi kendilerine görüyorlardı.

İntikam hevesi dönemin tüm önemli edebiyat eserlerinde ifadesini bulur. 10. yüzyılda yazılmış ve üç yüzyıl öncesine kadar uzanan anlatılardan derlenmiş *Beowulf* kahramanlık destanı bütünüyle adaletle ilgiliydi ve bu adalet yaşayanlar için olduğu kadar ölüler için de geçerliydi. Hatta kimi zaman ölünün iddiası öncelik taşırdı. Kral Hrethel'in en büyük oğlu kendinden genç kardeşi tarafından kazara öldürülünce kral umutsuzluğa kapılmıştı, sadece ilk oğlu öldüğü için değil kan bağı hayatta kalan oğlunu öldürmeyi yasakladığı için de.[57]

Kuzey efsanesi Güzel Balder de iyi bir örnektir. Işığın tanrısı Balder o kadar seviliyordu ki rüyasında onun öldüğünü gördüğünde annesi Freya, neredeyse dünyadaki her şeyi oğluna zarar vermemek üzere ikna

etmeyi başarmıştı. Sadece çok küçük ve çelimsiz olduğundan zararsız görünen bir ökseotunu ikna etmeyi unutmuştu. Söylemeye bile gerek yok, bu unutkanlığın çeşitli sonuçları olacaktı. Balder'in herşeye dayanıklı olduğu haberi Asgard'da yayılırken arkadaşı tanrılar büyük bir neşe içinde ona art arda savaş baltaları, sopalar ve mızraklar atmaya başladılar. Sadece iki tanrı kenarda duruyordu: hilekâr tanrı Loki ve herkesin sevdiği Balder'in biraz aptal olan ikizi, kör tanrı Hodur. Loki hiç yılmaz bir hilebaz olduğundan ökseotunun sırrını öğrenmeyi kendine iş edinmiş ve ardından Hodur'a neden eğlenceye katılmadığını sormuştu. Hodur üzüntüyle, atacak hiçbir şeyi olmadığını, olsa bile nereye atacağını bilmediğini söyleyerek yanıtladı. Loki yardım etmeyi teklif etti. Aslında elinde bir yay ve ökseotundan bir ok vardı. Böylece Balder neşe içinde diğer her yönden gelen nesneler arasında sekerken Loki, Hodur'un okunu nişan aldı ve vızıldayan bir ok Balder'in güzel alnına şiş gibi saplandı. Tanrı affalladı ve devrildi. Daha yere düşmeden Balder'in arkadaşı Wali ismindeki bir tanrı, suçluyu yeraltına göndermedikçe saçını kesmeyeceğine ve elini yıkamayacağına dair yemin etti, ancak aklındaki suçlu Loki değildi. İlk dikkate aldığı katilin kendisiydi ve avlanıp Hel'in gölge diyarına gönderilen talihsiz Hodur oldu.[58]

Hıristiyanlık yeni halklar arasında emin adımlarla yolunu buldu, ancak böylesi geleneklerin gücü o kadar fazlaydı ki Hıristiyanlığın kendisi de en az putperestler kadar dönüşüm geçirdi. Bir eylemin ahlaki değerinin eyleyenin niyetine bağlı olduğu fikri İncil'de rastlanmasına ve Atinalılarla Romalılar arasında yaygın olmasına rağmen, eylemlerin niyetten bağımsız iyi veya kötü olduğu inancı gitgide yerleşti.[59] Hıristiyanlaşmış yöneticiler sık sık İncil'e dayanan yasalar çıkarsalar da yetkilerinin ne kadar kırılgan olduğunun farkındaydılar ve genellikle bu yasaları uygulamak için çok az çaba gösterdiler.

Yasalar yine de terk edilmemişti. Yöneticiler halklarını iyi insanlara dönüştürememiş olsalar da kendi aralarındaki ihtilaflar ve hırlaşmaların telafisi için bazı ilkeler belirleyip şikâyetçilerin şiddete son çare olarak başvurmalarını salık vererek biraz denetim kurmaya başladılar. Tarifeler saldırganlığın şiddetine göre değişiyordu. Salian Franklarının MS 5. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış yasaları, birine tilki ya da tavşan diyerek hakaret edip ününü zedeleyen kişiye üç şilin ceza kesiyordu. Bir yüzyıl sonra, Kent'te bir bakireyi kaçırmak, hami-

sine elli şilin ödemeyi gerektiriyordu. 8. yüzyılın geç dönemdeki frizleri arasında bir kölenin hayatı onu satın almak için ödenen ücretle, bir soylununkiyse seksen şilinle ölçülüyordu.[60]

Bu tür yasalar hukuk devleti için pek uygun olmasa da her biri Aiskhylos'un *Oresteia*'da ülküleştirdiklerinin gelişimini yansıtıyordu: bireysel intikam yerine en az onun kadar onurlu bir ortak adalet geliştirme çabası. Ne zaman ki bir topluluk çözmesi gereken anlaşmazlıklar olduğunu fark edecek kadar bilinç kazanır, o zaman benzeri bir süreç oluşmaya başlar. Dünyanın her yerinde farklı kültürler şiddeti zapt etmek için sayısız farklı yöntem kullanmıştır. Grönland'ın Eskimoları bir zamanlar, ihtilafa düştüklerinde birbirlerine şarkı söyleyerek hakaret eder ve iddialarının üstünlüğünü atletizmdeki becerilerine dayanarak ispatlarlardı. Nijerya'nın Tivleri rakiplerine slogan atar gibi küfreder ve onları ağaca bağlarlardı.[61] Kamerun ve Çad arasında yaşayan Masa kabileleri, aralarındaki farklılıkları küçücük dallarla büyük savaşlar vererek hallederdi.[62] Ortaçağ Avrupası'nın davalı taraflarıysa kendilerine has çok özel bir tekniğe güvenirlerdi: yemin etmek.

Büyük olasılıkla yemin etmek, insanlık kendinden daha kinci bir gücün varlığını sezebildiğinden beri doğruyu güvence altına alıyordu ve sözkonusu kutsal güce dayanarak yemin etmek hep dehşet verici olmuştu. Atina'da bir cinayet davasında müştekiyle sanık, bir domuzun, koçun ve boğanın iç organları üzerinde dikilirken çocuklarının başları üzerine yemin ederlerdi.[63] Eski İbraniler arasında bir akdi yenilemenin yollarından biri, ortadan ikiye ayrılmış bir buzağının iki yarısı arasından yürümeyi kapsıyordu.[64] Ortaçağ Hıristiyanlığı da faniliğin getirdiği özellikleri yine korkutucu bir şekilde kullandı, azizlerin vücutlarından arta kalan parçalar[65] ve yemin etmek Hıristiyanlığın ilk mahkemelerinin temelini attı: Tanıkların yeminlerine dayanan törenlerde sanıklar, kendi meseleleri için yemin etmeye gönüllü insanları bir araya getirerek masumiyetlerini kanıtlardı.[66]

Bu ritüel erken dönemdeki barbar yasalarında yazıya geçirilip yüceltilmişti ve 7. ve 8. yüzyıllar boyunca tüm Avrupa'da uygulanıyordu. Açık gökyüzünün altında tam takım –toplu olarak, yeminciler yani sanığın masumiyetine dair yemin edenler [*compurgator*], birlikte söz verenler [*conjuror*] ya da söz verenler [*juror*] diye bilinirlerdi– bir araya gelen tüm üyeler kutsal bir kaval kemiği parçası üzerine yemin eder,

böylelikle sanığın üzerine atılmış suçu işlemediğini ispatlamaya çalışırlardı. İhtiyaç duyulan tanık sayısı, sanığın toplumdaki konumundan saldırganlığın çeşidine kadar değişen etkenlere bağlıydı. Almanya Kraliçesi Uta, 899 senesinde zinayla suçlandığında sadece seksen iki şövalyenin bir adım ileri çıkması kraliçenin iffetini kanıtlayıp beraat etmesine yetti.[67] Karanlık Çağ'ın Galleri'nde zehir kullanmakla suçlanan birini aklamak için altı yüz kişi gerekirdi.[68] Diğer taraftan eğer sanıklar sağır, dilsiz, aristokrat ya da hamile olabilecek kadar şanslılarsa sık sık özel ayrıcalıklar bahşedilirdi.[69] Özellikle 7. ve 8. yüzyıllarda İspanya'da suçlanan herkes alenen şanslıydı, işledikleri iddia edilen suçların herhangi bir temeli olmadığı üzerine yemin eden her şüpheli sadece suçtan arınmıyor, bir de davacılarından tazminat alıyordu.[70]

Tanıklara dayanan bu tür yöntemler soruşturma içermiyordu. Kanıtın güvenilirliğini sağlamaktan oldukça uzak olan yemin, kanıtın ta kendisiydi ve sanığın masumiyetinin ispatı için yemin edenler, o dava hakkında bildiklerini aktarmaktan ziyade sanığa desteklerini sunuyorlardı.[71] Yeminci olmanın özelliklerinden biri bazı durumlarda hukuken sorumluluk altına girmeleriydi, eğer meseleyi düzgün halledemezlerse yalancı tanıklıktan cezalandırılabilirlerdi. Bir diğer özellikse törendeki herhangi bir kusurun, insanların ceza almadan yalan söylemelerine olanak tanımasıydı. Bir azizin kutsal emanetleri üzerine yalancı tanıklık yapmak cehenneme tek gidişlik bilet almak demekti, ancak eğer emanetlerin saklandığı sandık boşsa –diyelim ki şahit gizlice içindekileri çıkarmışsa– bir kişi hiçbir kötü sonuca maruz kalmadan siyahın beyaz olduğu üzerine yemin edebilirdi. Benzer şekilde bir rahip için kutsal haçı tutarken yalan söylemek çok ağır bir günahtı, fakat eğer dinleyiciler arasında ruhban sınıfından kimse yoksa haçın üzerini sıkıca kapatıp körlemesine yalan söylemekte hiçbir sakınca yoktu.[72] Ortaçağ Avrupası'nda bir yemini bozmanın bedeli hiç de ağır değildi. İzleyici olarak Tanrı'nın çağrılmasının ardından kabahatler ortaya dökülürdü.

Milattan sonraki birinci binyılın sonunda Avrupa'da ceza usulü karşısındaki tutum sınırdaydı. Dini ve seküler yetkililer, davaları ele almadan önce mahkemelere bir şans tanımaları konusunda bireyleri cesaretlendirmeye çalışıyordu, ancak intikam inancı da canlı kalmıştı. Kan davasının beslediği arzular unutulmak yerine kalıcılaşıyordu

ve bu duyguları zapt etmek üzere tasarlanan kurumların dışında da yayılma ihtimali vardı. Hiçbir hikâye, gruplar arasındaki savaşları yeminle yatıştırma çabasının kırılganlığını –ve kıvraklığını– İzlanda'nın *Yanık Njáll'ın Sagası* kadar iyi anlatmaz.[73]

Hikâye, adanın MS 1000'de Hıristiyanlığı kabulünden üç yüzyıl sonra yazılmıştır fakat çok eski zamanlardaki güçlü toprakları anlatır: Devlerin ve perilerin yanardağlarla çevrili diyarında yeryüzü diğer yanağını çeviren bir adama benzemez, aksine omuz silker. Kan davaları öykünün kapsadığı elli yıl boyunca şiddetle patlar ve soğur, ancak anlatı Flosi adındaki bir şefe bağlı adamların, bir topluluğa ismini veren Njáll'ı öldürmek için çiftlik evini yaktıkları noktada asılı kalır. Njáll ve karısı yataklarında huzursuzluk içinde sebatla alevleri beklerler ve ailesi de (birinci dereceden yakınları) onun yanında küle dönmeyi tercih eder ancak bir akrabası kaçmaya kararlıdır. Yeğen Kari Solmundarson zorlukla çatı kirişlerine tırmanır, dumanların tüttüğü kalaslara basar, evin ucuna kadar gelir. Çatıdan saçları ve kıyafetleri tutuşmuş halde atlamasından saniyeler sonra bina çöker. Kederini yakın bir şelalede söndürdükten sonra kendi ismini bütün İzlanda'da iyi talihle eşanlamlı hale getirecek görevine doğru yola koyulur. Her ne kadar yakınlarını kaybettiği için acılar içinde, yanıklarından dolayı harap halde olsa da Kari çok ama çok şanslıdır. Öcünü almak için hayatta kalmıştır.

Kari, Flosi'nin işlediği suçu akrabalar arasında anlattıkça öfke büyür. Njáll'ın üvey oğlu Thorhall Asgrimsson o kadar öfkelenir ki kulaklarından kan fışkırır ve kendinden geçip yere devrilir. Bu bir anlık zayıflığından daha sonra büyük utanç duyacaktır ancak kan davasının yılmaz bir destekçisi olduğunu da ispatlayacaktır. Thorhall Asgrimsson en az iyi talih kadar büyülü bir yeteneğe de sahiptir: hukuk bilgisi. Böylece Njáll'ın arkadaşları ve akrabaları korkunç bir öç alma vaktinin geldiğine karar verirler. Katilleri dava edeceklerdir.

Davanın açıldığından haberdar olan Flosi önce davayı kapatmanın yollarını düşünür etraflıca. Ancak kundakçı arkadaşlarından biri onu, böyle bir meydan okuma karşısında geri çekilmenin uygun olmayacağına ikna eder. Bir avukat tutmaya karar verir. Bir savaşçının akrabası olan adayı eledikten sonra, işi alan her kim olursa olsun Flosi, sonuçta öleceği düşüncesinden hareket ederek İzlanda'nın en ürkütücü avuka-

tı Eyjolf Bolverksson'a yanaşır. Işıldayan al pelerini, altından tacı ve gümüş baltasıyla Eyjolf, davayı önce reddeder. Kendisini hiç alakadar etmeyen bir anlaşmazlığın maşası olmayacağını söyler. Doğruluktan bahseden bir avukatla karşılaşan Flosi tam olarak neye ihtiyacı olduğunu bilmektedir. Kalın, kısa bir altın zinciri ileri geri sallarken kararını hızla gözden geçiren Eyjolf: "Benim için böylesi bir bileziği kabul etmek ancak nezaket gereğidir," diye mırıldanır. "Benden savunmayı üstlenmemi beklemen adildir ve bu işin gereği neyse yerine getirilmiş bil," der. Ancak bu yanlış bir hamledir. İzlandalılar, kendilerinden önceki ve sonraki neredeyse tüm halklar gibi, başkasının haklarını savunmak için para talep edecek kadar onursuz insanları hor görmüştür. Eyjolf'un kaderinin hikâyesi böylece yazılır.

Dava İzlanda'nın, güneşin batmadığı yaz günlerinden birinde Yasa Kayası'nda görülür. Bu kaya geniş bir vadiye bakan volkanik bir falezdir ve uzakta, aşağılarda gümüş bir dere kıvrılır. Adanın dört bir yanından jüri üyeleri, başkan ve izleyiciler mahkemenin taraflarının bulunduğu barakaların etrafında toplanır. Tüm avukatlar geleneğe uygun şekilde tepeden tırnağa silahlı olarak savaş giysilerini kuşanmıştır. Yasa Kayası'nın üzerinde her şeyi bilen, Yasa Konuşmacısı Skapti Thoroddsson durmaktadır, yasaları ezberlemek gibi hayrete düşüren bir sorumluluğa sahiptir ve her yıl hükümlerinin üçte birini halka duyurur.[74] Kari'nin dokuz jüri üyesi nehrin kenarında oturmaktadır. Görevleri kanıt ileri sürmek değil adımların usule uygun atıldığına dair yemin etmektir. Bir sessizlik anı gelir ve avukat Mord Valgardsson, Kaya'nın üzerine çıkar. Vadide yankılanan konuşmasında ancak hakikati, adaleti ve yasayı dikkate alacağına yemin eder. Dava için kendisinin usule uygun şekilde görevlendirildiğine ve savunma tarafına dava ihbarnamesini sunduğuna dair şahitlik etmeleri için tanıkları çağırır. Yasa Kayası'na dokuz yeminli adam getirdiğini ilan eder. Bu söylediklerine herhangi bir itirazlarının olup olmadığını sorar.

İzleyen herkes performansın başarılı olduğu konusunda hemfikirdir, ancak al pelerinini ve gümüş baltasını sallayan Eyjolf Bolverksson, Mord'u bozguna uğratabilecek bir tepkiyle itiraz eder. Kendisiyle kan bağı olan iki jüri üyesinin men edilmesi gerektiğini söyler hızlıca. Biraz önce usule uygun konuşan avukat şimdi sessizliğe gömülmüş-

tür. Kaya'yı büyük bir rahatsızlık dalgası kaplar. Daha yeni başlayan yargılama şimdiden bir harabeye dönmüş gibidir.

Günü sadece tek bir adam kurtarabilir; bacağındaki korkunç yanık izi yüzünden yatağa düştüğü için evde bırakılan Thorhall Asgrimsson pancar gibi kızarmış yüzünden akan dolu tanesi büyüklüğünde yaşlarla, mahkemeye giden akrabalarına el sallarken onlarla olamadığı için fevkalade üzgün görünmektedir ancak zafer anı gelir çatar. Ulaklar çıkan krizin haberini vermek için koşarak büyük jüri üyesinin evine gelirler ve Bolverksson'un cesur meydan okumasından etkilenen Thorhall'dan ne yapılması gerektiğini dinlerler. Thorhall'ın verdiği tavsiye Mord'a ivedilikle aktarılır. İki jüri üyesinin kendi akrabası olması onların men edilmesini gerektirmez, diye sertçe yanıtlar Mord. Böyle bir sonuç ancak davacıyla kan bağı olduğu durumlarda ortaya çıkabilir. Herkesin hemfikir olduğu üzere bu yanıt muhteşem bir dönüştür. Thorhall Asgrimsson hasta yatağından günü kurtarmıştır.

Aklı başına gelmiş Eyjolf bu kadar kusursuz bir karşı saldırı beklemediğini kabul eder fakat tam zamanında sadağından başka bir ok çeker. İki jüri üyesinin yemin etmeye elverişli olmadığını söyler çünkü mülk sahibi değillerdir. Şaşkına dönmüş jüri üyeleri ayağa kalkarken izleyiciler yeniden bekleyiş içine girer. Bu seferki meydan okuma ilkinden daha kusursuzdur, ancak durumu Thorhall'a aktaran ulaklar yeni tavsiyelerle dönerler. Mord nehir kenarına doğru emin adımlarla gelir, kendine güveni gelgit dalgası kadar kuvvetli geri gelmiştir ve iki jüri üyesinin yerlerine dönmesini söyler. Yapılan itirazın hiçbir anlamı olmadığını haykırır. Bir jüri üyesinin mülk sahibi olması şart değildir. Bir süt ineğine sahip olması yeterlidir. Gümbürdeyen heyecanın ortasında hüküm yeniden Skapti Thoroddsson'a kalmıştır. Kalabalıklar, Yasa Konuşmacısı'nın oturduğu divandan kalkıp verdiği kararı duyuracağı ana kadar bir baltayla ateşlenebilecek kadar gergin bir havanın içinde beklemektedir. İddia doğrudur. Bir süt ineğine sahip olmak yeterlidir.

Eyjolf, pek çok kişinin en güçlü itiraz olarak değerlendirdiği savunmasını nihayet ortaya koyar. Jüri üyelerinden dördü uzaklaşmalıdır, çünkü olay mahalline onlardan daha yakın oturanlar vardır. Thorhall'ın da kabul edeceği üzere bu iddia çok kuvvetlidir, ancak cevap verilemeyecek kadar değil. Ne söylemesi gerektiği kendisine aktarılan Mord tekrar bir adım öne çıkar. Dört jüri üyesi gerçekten de men edil-

melidir, diye itiraf eder, çoğunluğun kararı yeterli olacaktır ve dokuz asıl jüri üyesinden beşi kalır. Uzun dakikalar boyunca Yasa Konuşmacısı sessizce iddiayı tartar. Hükmünü verir. İddia iyidir, o kadar iyidir ki hayrete düşmüştür. O güne kadar böyle bir yasa olduğundan haberdar, hayatta kalmış tek kişinin kendisi olduğunu zannetmiştir.

Eyjolf Bolverksson'un Flosi'yi savunma zamanı gelmiştir. Davanın Yasa Kayası'nın yanlış tarafında görüldüğünü söyler hemen. Haklıdır ve hızla doğru yerde yeni bir düzen kurulur, ancak mahkemenin seyri hızlandıkça tartışmalar kişiselleşmeye başlar. Kari'nin tarafı, Eyjolf'un avukatlığı kabul etmek için aldığı bileziği duymuştur ve şimdi Flosi'yi rüşvetle, Eyjolf'u de usule aykırı davranmakla suçlarlar, her iki eylem de müdahale gerektiren, kanuna aykırı ciddi suçlardır. Fakat tam Kari'nin ekibi ölümcül darbeyi indirecekken Mord Valgardsson hayati bir hata yapar. Thorhall'ın tavsiyesini beklemek yerine telaşla yeni mahkemede yer alan altı yargıcın uzaklaşmasını ve geriye kalanların bir hükme varmasını talep eder. İzlanda hukuk felsefesinin anlatması zor karmaşık sebeplerinden ötürü aslında on iki yargıcın uzaklaşmasını talep etmesi gerekir. Hata ciddidir. Flosi'nin heyetinin suçlu ilan edilmesindense Njáll'ın akrabalarının sürgüne gönderilmesine sebep olmuştur.

Bir ulak haberi ulaştırır ve Thorhall hiçbir söz söylemeden aksak bacağını büyük zahmetle yatağından çıkarıp, mızrağına iki eliyle asılarak uyluğundaki iltihabı kazıyıp söker. Yarasından fışkıran kan ve irinden habersiz Yasa Kayası'na süratle yürür. İlk denk geldiği adam Flosi'nin avukat ekibinden Kızıl Grim'dir. Büyük jüri üyesi olmasına rağmen Thorhall savunma söylevlerinden bıkmıştır ve mızrağının tek bir darbesiyle Grim'in kürekkemiklerini ortadan ayırır. Bunu gören Thorhall'ın akrabalarından bazıları utançla yıkılmışlardır. Hasta bir adamın, düşmanlarını öldürmeye kalkacak kadar cesur olduğu yerde kendileri seyirci kalmıştır ve bu büyük bir utançtır.

Öykünün ilerleyen sayfalarında büyük bir keyifle ortalığı kasıp kavuran kargaşa anlatılır. Yasa Kayası'nın etrafında silahlar havada uçuşur, kemikler kırılır, uzuvlar kesilir ve nihayet kenarda durup olayları izleyen birisi kaynar kazanın içine atılır. Yasa Konuşmacısı'nın Rahip Snorri'ye bir ateşkes görüşmesi önerdiği sırada Rahip iki baldırından da mızrak darbesi alır ve bunun üzerine keşişlerini

kavgaya salar. Şanslı Kari ise bal arıları arasındaki bir eşek arısı gibi dövüşün ortasında vızıldamakta, parmak uçlarında yürüyerek dövüşmekte ve son derece güvenli biçimde düşmanlarını kesmektedir, hatta kavganın bir yerinde bir mızrağı havada yakalamayı başarıp büyük bir kuvvetle sahibine iade etmiştir. Flosi'nin onursuz avukatının Kari'nin dostlarından biri tarafından fark edildiği ana kadar ölülerin sayısı artar. "İşte orada Eyjolf Bolverksson! Şu bilezik için ödüllendirelim onu!" diye bağırır. Arkadaşından bir mızrak kapan Kari'nin yaptığı da tam olarak budur ve büyük bir hızla meşhur sanık avukatının beline saplanan silah nihayet krizi sonlandırır. İki taraf da yaralılarla ilgilenmek ve ölülerini gömmek üzere geri çekilir ve hayatta kalanlar ertesi günün sabahında Yasa Kayası'na dönerler. "Burada haşin şeyler yaşandı, yaşamlar son buldu, davalar kaybedildi," der Flosi'nin heyetinden birisi. Artık zaman, işler kontrolden çıkmadan savaş baltalarını gömme zamanıdır.

Bu dava döneminin tipik bir örneği değildir çünkü yemin edecek jüri üyelerini sağlamak genellikle müştekilerden ziyade savunmanın işidir, ancak *Yanık Njáll'ın Sagası* gerçek olaylara dayanır ve Ortaçağ Avrupası'nın geç dönemindeki dava süreçlerinin risklerini açıkça gösterir. Formaliteler her yerde yasal süreçlerin olmazsa olmaz unsuruydu, o kadar ki tam 14. yüzyıla kadar yerinde söylenmemiş bir söz, sözün sahibine yaptırım uygulanmasına, davayı ya da kendi hayatını kaybetmesine sebep olabiliyordu.[75] En azından 10. yüzyılın sonuna kadar Avrupa'nın kuzeyi boyunca birinin davasına silah kuşanarak katılmak bir gelenek olarak devam etti, iki taraf da silahları ve kalkanları çarpıştırarak (silah tokuşturma [*weapon touch*] ya da *wapentake** diye bilinen bir adetle) bir anlaşmaya varabileceklerini sürekli birbirlerine ima ederdi. Özellike İzlanda'daki davalar hatırı sayılır derecede uzun bir süre daha tehlike barındırmaya devam etti. Sopalarla başlayıp küçük ölçekte bir cephaneliği doldurma raddesine gelecek kadar yükselen şiddet ortamı, ülkenin piskoposları, sonunda yeteri kadar davacı ve davalıyı mahkemenin barış içinde sürmesi adına silahlarını evde bırakmaları için ikna edinceye kadar, yani 1200'lere kadar sürdü.[76]

* Bir bölgenin, idari bölümlere ayrılmasını anlatan bir söz olarak bilinmektedir. –yhn

Her ne kadar kaba saba olsa da "yemin etmek" tümüyle anlamsız değildi. Bölünmüş bir topluma güç dengesinin nerede yattığını gösterebiliyordu. Yalancı tanıklık yapanların donup kalacağına, sendeleyip düşeceğine ya da cüce kadar küçüleceğine inanmak* doğruyu söylemeye de teşvik ediyordu; her ne kadar tanığın bilgiye dayanarak mı yoksa inancından ötürü mü yemin ettiği konusunda kafa karışıklığı yaşanırken dürüstlük, açıklık sağlayan güvenilir bir rehber olmasa da. Karanlık Çağ'ın derinliklerindeyken bile bu sisteme yapılan itirazlar, başka bir dava sürecinin öne çıkması için yeterliydi. Akıldışı bir çağdan beklenebileceği gibi bu alternatif model, doğaüstü unsurlara daha çok yaslanıyordu. Bir kez yeter sayıda insan bir kişinin suçlu olduğuna dair yemin edince o kişi genellikle suyun ya da ateşin kullanıldığı ve Tanrı'nın masum olanı bir mucize yoluyla kurtarmasının beklendiği bir sınamaya tabi tutulabilirdi. Eğer Tanrı kendisinden bekleneni yaparsa müşteki cezalandırılırdı. Eğer Tanrı bu fırsatı değerlendirmezse sanık ya mahkûm olur, ya sürülür ya da öldürülürdü.

İncil'de yer almayan bu usuller** muhtemelen Almanların doğrudan ya da dolaylı olarak Hindistan'dan aldığı temel tapınma geleneklerine dayanıyordu ve Katolik Kilisesi bunları büyük bir zevkle sahiplendi. 6. yüzyıl kadar erken bir tarihte Tourslu Gregory isminde seçkin bir piskopos, kaynar suyla sınamanın, Tanrı'nın iradesini ortaya çıkarmak için kullanılabileceği konusunda Hıristiyan âlemini bilgilendiriyordu. Gregory, Katolik bir diyakozla inançlara ters düşen bir rahibin farklı öğretilerini tespit etmek için, kaynar kazanın içinden yüzük almak konusunda anlaştıklarını ve imtihanın başlamasına dakikalar kala, Katolik olanın koluna büyülü bir merhem sürdüğünün nasıl ortaya çıktığını anlatır. Hakiki Kilise'nin itibarı sallantıdayken Ravenna'dan gelen bir yabancı kalabalığın arasından öne çıkmış ve kolunu fokur fokur kay-

* Daha sonraki bir dönemdeyse ölümden sonra mezarın üzerinde yeşereceğine inanılan yalancı parmaklara güvenilirdi: 1624'e tarihlenen bir örnek için bkz. Heinrich Roch, Neue Laussnitz, Böhm und Schlesische Chronica, (Torgau, 1687), s. 267. (Genel olarak bkz. Ian Wood, "How Popular was Early Medieval Devotion", *Essays in Medieval Studies*, (1997), internet üzerinden erişim için www.luc.edu/publications/medieval).

** Bilinen tek örnek Sayılar kitabında zina yapan kadınlar için tavsiye edilen bir testtir (5: 12-31). Bu teste göre şüphelinin kirli su içmesi sağlanır ve eğer "karnı şişer ve bacakları çürürse" suçlu bulunur. Hiç de mantıksız olmayan bu uygulama eğer kadının uygunsuz davranışı ona hamilelik ve/ya hastalık gibi kalıcı izler bırakırsa cezalandırılmasını sağlayacak çıkarcı bir insafsızlığa sahip bir tarife benziyor.

nayan suyun içine daldırmıştı. Hyacinth adındaki bu kişi tahminen bir saat sonra –aktarıldığına göre, bu süre boyunca etraftakilere suyun diplere doğru biraz soğuk ve tepeye doğru memnuniyet verici bir ılıklıkta olduğunu söyleyerek– yüzüğü avucunun içinde sudan çıkardı. Ardından rakibi şansını denediğinde dirseğine kadar tüm eti kemiklerine dek yandı. Gregory "Böylece tartışma sona erdi," diye ciddiyetle not etti.[77]

9. yüzyılda Avrupa'da ciddi suçlamaları sonuca bağlamak üzere kiliselerde benzeri bir tören yapılırdı. Sahanlıkta bir ateş yanarken kalabalık kutlama yapar ve rahip elinde kavradığı bir İncil'le haç taşıyan ve buhurdanlık sallayan ruhban takımını kazana doğru yürütürdü. İlahi sesleri ve reçine kokusu eşliğinde su Teslis, Diriliş ve Mahşer adına kutsanır, Tanrı'ya da gizli tutulanı aydınlatması için yalvarılırdı. Bu esnada seyirciler duruma göre zanlının bağışlanması ya da ölmesi için dua ederlerdi ve sonra zanlı fokurdayan sudan bir taşı çıkarmaya uğraşırdı. Kaynar suyun neden olduğu yara sarılır ve üç gün sonra rahip sargıları çözüp su toplamış kabarcıkları incelerdi. İyileştiğini ilan ederse her şey yolundaydı. Lakin iltihaplandığını ilan ederse suçu sabitlenmiş olur ve zanlının çilelerine sürgün ya da idam eklenirdi.[78]

Ateşle sınamadaysa temel birleşenler farklı olsa da kurgu hemen hemen aynıydı; sanıkların etlerini ateşle imtihan eder ve sonrasındaki üç günü bir mucize ya da şefkatli bir rahip için ya da ikisinin bir karışımı için dua ederek geçirirlerdi.[79] Kızgın demir çubuklar da sıklıkla kullanılırdı; 11. yüzyılda, Aziz Edward'ın annesi Normandiyalı Emma, söylenenlere göre Winchester Piskoposu'yla eşini aldattığı suçlamasıyla yüzleşmek için dokuz kor saban demiri üzerinde çıplak ayakla yürümek zorunda bırakılmıştı. (Eğer Kilise'nin vakanüvislerine inanılacak olursa, ki elbette inanılmazlardı, masumiyeti o kadar ortadaydı ki kendisinden başlaması istendiğinde zaten cızırdayan kor demirler boyunca rahatça dolanıyordu.)[80] Haçlı seferlerine katılmış, Peter Bartholomew[81] adındaki bir köylü, 1098'de daha da ihtişamlı bir ateşle sınandı. Suriye'de harabeye dönmüş bir kilisenin yıkıntıları arasında dolanırken İsa'nın çarmıhta gerili bedenine saplanan mızrağa ait olduğunu sandığı demir bir çubuğu fark etti. Bu tür iddialar sayısız insanı ivedilikle azizlik mertebesine yükseltmiş olsa da Bartholomew için durum böyle olmadı; bir grup asker arkadaşı, bilinmeyen sebeplerden ötürü, onun yalan söylediğini iddia ettiler. Eğer yalan söylemi-

yorsa doğruluğunu yanmakta olan iki sıra zeytin dalını boydan boya geçerek ispatlayabilirdi. Dindarlığını kanıtlamak için elinde mızraktan kalma demir çubukla bu fırsatın üzerine atladı, ancak öykünün devamı biraz bulanık. Peter, içtenliğinin azılı destekçisi Agilesli Raymond'a göre, birbirinden otuz santim uzaklıkta ve on metre yükseklikteki ateşten duvarların arasında rahatlıkla gezinmişti. Hiçbir zarar görmeyerek dolanırken Tanrı'yla kısa süreliğine sohbet etmek için cehennem ateşinde durakladı, ancak çıkınca hayranlardan oluşan bir güruh heyecandan omurgasını kırmıştı. İkinci bir anlatı dikkate değer biçimde kuşkucuydu. Üçüncüsüyse Peter'i tam anlamıyla bir sahtekâr olmakla suçluyordu. Tamamen iyilikten Raymond'un anlatısı kabul edilse bile, o da Peter'ın on iki gün sonra öldüğünü ("Tanrı tarafından tanınan vaktin dolduğunu") söyleyerek pek bir fark yaratmıyordu.

Tanrı'nın dikkatini çekmek için birtakım başka yöntemler de kullanıldı. Soğuk suyla sınamada şüpheliler bağlanır, rahipler de sırıkla dürtükleyerek batıyor mu yoksa yüzüyor mu diye bakarlardı. Bu sınama için şeytandan arındırılmış dereler ya da kuyular kullanılırdı. Suyun günahı kabul etmeyecek kadar saf olduğunu söyleyen kuvvetli bir düşünce sonucu, suyun üstünde kalan herkes mahkûm oluyordu, ikna edici şekilde batanlarsa aklanıyor ve şansları yaver giderse kurtarılıyordu.[82] Rivayetlere göre özellikle Anglosaksonlar arasında yaygın başka bir tür sınama da şüphelilerin, masumiyetleri üzerine yemin ettikten sonra bir parça kutsanmış ekmeği ve peyniri boğulmadan yuttukları lokmayla imtihandı.[83] Aklanmaktansa mahkûm olmanın mucize gerektirdiği bir yöntem gibi dursa da ne kadar etkili olduğunu onaylayacak bir kaynak günümüze ulaşmadı. Yine de 11. yüzyıldan bir olay bazı ortaçağ insanlarının bu yöntemi güvenilir kabul ettiklerini gösterir. Hikâye o zamanın Wessex Kontu Godwin'le ilgilidir. Döneminde kimin kral olacağını ilan eden ve kral ilan edilmişleri deviren Godwin, 1036'da İngiltere'nin o uğruna çok kan dökülen tahtına oturmaya aday genç Prens Alfred'e ev sahipliği yaparken bir haltlar karıştırmıştır. Vakanüvislerin kayıtlarına göre Godwin akşam sohbetinde Alfred'i kendi kalesinde eğlendirmiş ve taht üzerindeki iddiasını destekleyeceğini söylemiştir. Gayet memnuniyet verici başlayan akşamın sonunda genç prensi, gözlerini oydurup kan kaybından ölüme terk edecek olan hasmı Harold Harefoot'a teslim etmiştir. Bu olaydan

Soğuk suyla sınanma (12. yüzyıl). Sanık adaleti ayartmaya teşebbüs etmesin diye bağlanmıştır. Alttaki yazı Tanrı'nın her yerde olduğunu belirtir ve sefilce O'nun acil yardımını talep eder.

GÖRSEL: Soğuk suyla sınanma: 12. yüzyıldan Codex Labacensis, s. 73.

TIPKIBASIM: Hans Fehr, *Das Recht im Bilde*, (Erlenbach-Zürih, 1923).

kısa süre sonra Godwin kendi masumiyeti için yemin edecek yeteri sayıda dostunu bir araya getirir. Ancak Aziz Edward içini kemiren bir şüpheyi yıllarca taşır ve on yedi yıl sonra bir Paskalya ziyafetinde cinayet suçlamasını yineleme fırsatını yakalar. Aklanmak için Godwin bir parça ekmeği elinde tutup göklere kaldırır. "Tanrı bu lokmanın beni boğmasına neden olur mu, eğer düşüncemde ya da eylemimde suçluysam," diye haykırır. Vakanüvislerin kaydettiğine göre, ki anlaşılır bir şekilde hiçbirinin Godwin için ayrıntı vermeye ayıracak kadar zamanı yoktur, lokmayı yutmuş, titremiş ve yere yığılıp ölmüştür.[84]

Tanrı'nın hakemliğine dair kanı en saf halini dövüşle sınamada bulur. Bu törene göre müşteki ya da savunma tarafı bir dövüşte Tanrı'nın kendi yanlarında olacağını ispatlamalıydı ve kılıcı keskinleştiren ya da benzeri sonuçlar yaratan büyülerin etkisini kırmak için, dövüş silahı kutsandıktan sonra kullanılırdı. Zafer, rakibini teslim olmaya zorlayan ya da öldüren tarafın olurdu. Bazı küçük farklılıklar da vardı. Kadınlar, rahipler ve sakatlar genellikle uzman dövüşçüler kiralardı. Alman yargısıysa eşitsizlikleri kapatacak başka yöntemler bulurdu: Eğer rakip bir kadınsa karşısındaki adam beline kadar gömülür ve bir gürzle silahlandırılırdı ve kadının serbestçe dolaşmasına izin verilirdi. Ancak kadına silah olarak sadece bir çuval içindeki taş verilirdi.[85] Doğu Frizya'nın sakinleri de cinayet zanlılarının suçu üçüncü bir tarafa atmalarına ve masumiyetlerini müştekilerdense bu üçüncü

tarafı yenerek kanıtlamalarına izin verirdi.[86] 12. yüzyılın İngiltere ve Fransası'nda savunma tarafı tüm zamanların en fazla seçeneğine sahipti. Örneğin, suçu masum bir izleyiciye atabilirdi, kendi tanıklarını itham edebilir ya da şan ve şiddet dolu birkaç yıl boyunca müştekilerle dövüşerek hükmü temyize götürebilirdi.[87]

Masumiyet üzerine yemin etmek ve sınanarak yargılanmak bugünün standartlarına göre onaylanabilecek pek az özelliğe sahip. Her ne kadar kan donduran törenlerin kimi suçluları itirafta bulunmak üzere korkuttuğu varsayılsa da sadece olasılık yasaları bu rastlantısal sonuçlar için güvence sunuyordu. Adil bir Tanrı'nın sürekli kendi elişini geliştirdiğine şüphe duymaksızın inanılan bir çağda ritüellerin neden işe *yaramayabileceği* üzerine kafa yormaktansa etkili olduklarını farz etmek daha kolay olmalıydı. 809'da Şarlman, sınamaları, halkın onlara inanmasını emreden bir yasayla desteklemek gerektiğini hissettiğinde henüz ortalıkta şüphecilik diye bir şey yoktu;[88] zaten şüpheler

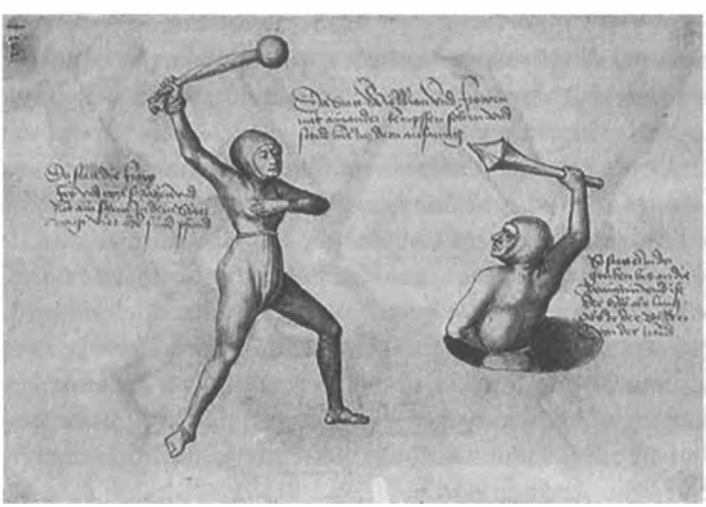

Bir çuvalın içindeki taşla hakkını arayan Alman bir kadın ve onun karşısında elinde topuzuyla gömülmüş bir adam. Bu görsel 1467 yılından, ancak tören çok daha eskidir.

GÖRSEL: Taşla silahlanmış bir kadın ve topuz kuşanmış gömülü bir adam dövüşle sınanıyor: Çizim, Usta Hans Talhoffer'in 1467 tarihli *Fechtbuch* [Dövüş Kitabı] isimli eserinden.

TIPKIBASIM: Hans Fehr, *Das Recht im Bilde* (Erlenbach-Zürih, 1923).

bile genellikle akıldışıydı. Papa İkinci Eugenius 820'lerde yalancı tanıklık hakkındaki çekincelerini dile getirdi, ancak sundukları kanıtın güvenilirliğinden ziyade tanıkların ruhları hakkında endişeleniyordu. Böylece şüphelerini, sanıkların yemin etmek yerine soğuk suyla sınanmalarını salık vererek çözdü.[89] Elli yıl sonra Papa I. Nikolas dövüşle sınamayı yasakladı ancak kendisi de sınamanın değerine dair şüphe duymaktan daha fazla bir şey hissetmiyordu. Dövüşün yerine kaynar suyu koydu, ancak Davud'un Calut'u yenmesinin, adalet için yapılan düelloların bazen işe yarayabileceğini gösterdiğini not etti.[90]

Genel tavır binyılın dönümüyle değişmeye başladı. MS 1000 yılının güneş tutulması, herhangi bir Kıyamet kopmadan gelip geçtiğinde yaşanan büyük rahatlamayı tüm Güney ve Batı Avrupa'da bir yeniden doğma hissiyatı takip etti. Rudulfus Glaber ismindeki bir keşişin yazdığı 11. yüzyıl tarihine göre, üç yıldan kısa bir zamanda insanlar her yerde "kiliseleri yeniden inşa etmeye başladılar [...] Tüm dünya silkinip özgürleşiyor, geçmişin yükünü omuzlarından atıyor, kiliselerin beyaz pelerini içinde her yeri kaplıyor gibiydi".[91] Fiziki yenilenmeye en az onun kadar elle tutulur düşünsel yenilenme de eşlik etmişti. Bir zamanlar Aiskhylos ve Protogoras gibi adamları harekete geçiren rüzgâr, yani akla duyulan inanç uzun süredir yaprak kımıldamayan Avrupa'da bir kez daha esmeye başladı.

Córdoba ve İran'daki Müslüman âlimler bu yeni havaya ellerinde tuttukları, Latin Avrupası'nda yüzyıllardır bulunmayan Yunan metinleriyle kayda değer bir katkı sundular. 1170 yılı civarında tam olarak Avrupa'ya özgü bir belgenin yeniden bulunması da en az bu metinler kadar kıymetliydi. Bu belge hukukçuların düşünsel dirilişin öncü kuvveti olmasını güvence altına alacaktı. Parlak bir dış yüzeye sahip bu kitap, efsaneye göre Pisa'da, Amalfi'nin yıkıntıları arasında gezinen bir askerin bulmasıyla ortaya çıkmıştı ve İmparator Justinianus'un Batı İmparatorluğu'nun son günlerinde derleyip topladığı tüm yasaların çekirdeğini barındırıyordu.

Derleme'nin yeniden bulunması, Papalık ile Alman kraliyeti arasında yaşanan büyük bir çatışmayla aynı zamana denk geldi. Bu sırada gelenek dışındaki herhangi bir otorite kaynağı yeterince kuvvetli değildi, bu yüzden çok büyük etki yarattı. Rahipler metnin içeriğini araştırmak üzere kısa süre içinde İtalya'ya akın etti ve bu akın sür-

dükçe, İmparatorluk günlerinden sonra Avrupa'daki ilk büyük hukuk okulu Bologna'da ortaya çıktı.[92] Öğrenciler kısa süre içinde yenilikçi, dâhiyane ve birbiriyle çelişen tezleri bol bol üretti, ancak Justinianus'un yasaları çağdaş uygulamalarla eşleştirildiğinde ortaya çıkan bir gerçek gayet yalındı: Sınayarak yargılamayı destekleyecek tek bir not bile yoktu. Eşzamanlı olarak yüzyıllar boyunca Papalık'ın yasama belgelerini ve azizlik duyurularını ilk kez düzenli bir şekilde derleyen Kilise'nin bilginlerinin çalışmaları da aynı durumun tüm İncil yazını için geçerli olduğunu ortaya koydu. Bir sorun ortaya çıkmıştı.

İlk nesil bilginler yine de kaygılarının üzerinde durmak konusunda tereddüt ettiler, ancak 12. yüzyılın sonlarında, sınamaya karşı olanların sesleri gittikçe daha çok duyuluyordu. En yüksek sesle konuşanlardan biri Paris'teki Notre Dame Katedrali'nde öne çıkan teolog İlahici Peter'di. Peter merak ediyordu: Dövüşle sınama güvenilir ve şaşmaz bir yöntemse neden insanlar kendileri yerine dövüşmek üzere her seferinde bunamış ihtiyarlardansa olgun savaşçıları seçiyorlardı. Üç sanık aynı suçla itham edildiğinde ve böylece aynı kor demiri sırayla taşımaları gerektiğinde sıranın sonundakinin en az yanık izinden mustarip olması gerçekten de ilahi bir müdahaleden mi kaynaklanıyordu? Ve nihayet Tanrı'nın her sınamayı izlediğini söylemek –Peter'in tanık olduğu üzere– insanlar bazen gerçekleşmemiş suçlar için dahi asılırken ne anlama geliyordu? Peter'in vardığı sonuç basit olduğu kadar devrimciydi ve büyülenen öğrencilerin odalarında yankılanıyordu. Bu düzen Tanrı'yı insanlara günahlarının bedelini ödetmekten çok mucizeler yaratması için ayartıyordu ve ruhbanın bu konuda yapacak hiçbir şeyi olamazdı.[93]

Bu temel eleştiriler, uygulamadaki belirgin kusurlarla tamamlanıyordu. En adil düzen dahi suçluyu serbest bırakıp masumu mahkûm etmeye yatkındı ve gücü ellerinde tutan rahiplerle hiç umulmadık sonuçlar verebiliyordu. Ruhbanın elindeki takdir yetkisinin büyüklüğü seküler hükümdarların bu düzenden sıklıkla şüphe duymasına yol açıyordu[94] ve 12. yüzyıl boyunca sorun daha da şiddetlendi. Nihayet sınamalar Katolikliğin kendi çıkarlarına karşı da işlemeye başladı.

Ortaçağın geç döneminde Kilise miadı dolmuş peynir gibi bozulmuştu, kendi günahlarının cemaat tarafından desteklenmesini bekleyen sarhoşlarla ve zinacılarla dolmuştu ve 12. yüzyıl boyunca

sayısız reformcu ortaya çıkmaya başlamıştı. Kilise'nin bakış açısına dayanan reçeteler durumu ancak daha da kötüleştiriyordu. Le Manslı Henry, vaftiz töreninden ölülerin ardından edilen dualara varıncaya dek ritüelleri kötüleyen şiddetli ve imalı vaazlarla ruhban takımına duyulan ihtiyacı tamamen reddederek 1116'yı takip eden otuz yıl boyunca Doğu Fransa'daki öfkeli kalabalıkları uyandırdı. Bruisli Peter, 1130'ların ilk yıllarında,[95] Henry'le eşzamanlı olarak isyankâr kalabalıklara ülkenin güneyi boyunca önderlik ediyordu; takipçilerine cuma günleri ağızlarını şapırdatarak et yemelerini ve çarmıhlarını büyük şölen ateşlerinde yakmalarını söylüyordu. Peter, çılgına dönmüş düşmanları tarafından kendi küfür dolu ateş törenlerinin birinde diri diri yakılıncaya kadar bu etkinlikleri sürdü. Bütün bunların içinde en uğursuz olanıysa düalizm diye bilinen felsefi bir gelenekti. Birkaç yüzyıldır Balkanlar'daki Hıristiyan toplulukları arasında kuluçkaya yatmıştı ve şimdi Güney Fransa'nın limanlarından Batı Avrupa'ya yayılmaya başlamıştı; Kilise'yle kötülüğün doğası üzerine tartışıyordu.

Düalistler kendilerine Yunancada saflık anlamına gelen Kathar adını vermişlerdi ve Katolikliğe etkili biçimde meydan okuyorlardı. Katolik bilginler, merhametli ve muktedir bir Tanrı'nın yeryüzündeki kötülükler karşısında neden çok hoşgörülü olduğunu anlama çabasıyla hayatlarını geçirmekten memnundular; kâfirlerinse bu durum için basit bir açıklaması vardı: Tanrı'nın başka seçeneği yoktu. İnanışlarına göre bir bütün olarak dünya sadece Şeytan'ın denetimi altındaydı ve hayat, etten bir tabut içinde hapsolunan mutsuz bir uğraktı. Ruhun kurtuluşu cinsellikten, etten ve günlük ihtiyaçlardan arınmayı gerektiriyordu. İdeal olan insanın bizzat böyle yaşamasıydı ancak böyle bir hayatı Katharların kanaatkâr rahipleri vesilesiyle yaşamak da bunun alternatifi olabilirdi. Hakikati kavrayıp ölümün kutlu anında inançları hakkında itirafta bulunanlar uhrevi bir kusursuzluğun ebediyetini umabilirlerdi.[96]

Kilise bundan etkilenmedi. Teolojisinin yanlış bir varsayım üzerine kurulu bir yanılsama olduğu iddiasına ciddi bir şekilde itiraz etti. Tanrı aşkıyla kendini kısırlaştırarak çile çekme geleneğini başlatan Origenes'ten[97] harabeler ve dikenli çalılar arasında yaşayan sayısız münzeviye uzanan ve kıskandıran çileci ritüellere rağmen Kilise 12. yüzyıl itibarıyla dünyevi işlerle son derece barışıktı. Papa Üçüncü

Lucius 1184'te tüm piskoposlara kâfirlerin, Papalık'ın hüküm sürdüğü bölgelerden süpürülüp kovulmasını emretti.[98] Böylece Kilise tellalları Roma yetkililerinin bir zamanlar erken dönem Hıristiyanları için anlattıkları, geçmişte kalmış yamyamlık, canavarlık ve azgınlık hikâyelerini[99] yeniden dolaşıma soktu. Yine de kâfirler engellenemez ilerleyişlerini sürdürdü. Yüzyılın sonunda Katharizm İtalya'nın kuzey bölgelerinin çoğunda Katolikliğin hemen peşinden ikinci sırada geliyordu. Fransa'nın güneyindeyse siyaseten istikrarsız bir bölge olan Languedoc'ta ortodoksluğun Katharizmden daha aykırı görüldüğü geniş gruplar vardı.

Kriz, 37 yaşındaki Lotario de Conti'nin 1198'de Papalık'a gelmesiyle zirveye ulaştı. III. Innocentius ismini alan Genç Lotario o zamanlardan bir duvar resminin gösterdiği kadarıyla kırmızı yanaklı ve bebek suratlıydı, ancak Kutsal Makamı işgal eden her siyasetçi gibi acımasız ve kurnazdı. İktidara gelişinden hemen sonra, kraliyetle Papalık arasındaki yönetim ilişkisinin güneşle ay arasındaki ilişkiye benzediğini yazdı ve Papalık, ışığı yansıtmaktan ziyade yayıyordu.[100] Gözlerini diktiği bir ödül vardı: Sadakatini krallara değil de Tanrı'ya, daha doğrusu Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisine adamış bir dünya. Innocentius bu davanın peşinde on sekiz yıl süren papalığı boyunca yedi kralı ve iki imparatoru aforoz ederek ve yasaklayarak şiddetle esip gürleyecekti.[101] Bunun yanında Kilise'nin çözümün parçası olduğu kadar sorunun da parçası olduğunu kabul edecek kadar da dürüsttü. Bir dizi yazısında kendi piskoposlarını kâfirlik yayılmışken zina yapmak, avlanmak ve kumar oynamakla, havlamaya üşenen hımbıl köpekler gibi uyuklamakla suçluyordu.[102] Sonunda, kendinden öncekilerin yıllardır çekindiği zorlukla yüzleşti.

Karşı saldırının ilk adımı 1205-6 kışında, Innocentius otuzlu yaşlarının ortasındaki, karizmatik Kastilyalı Dominik de Güzman'a konuşma fırsatı verdiğinde atılmıştı. İspanyol'un kurduğu hayaller acı ve açlıktan beslenen kâfirlerin hayalleri kadar ateşliydi ve zaten Katharlara karşı vaazlar vermişti. Roma'ya, Doğu Avrupa'nın Moğol sınırlarında yaşayan imansızları yola getirmek için izin almak umuduyla gelmişti. Innocentius onun ışıldayan gözlerinde eve daha yakın bir yerdeyken ihtiyaç duyulan bir enerji gördü. Papa onu Languedoc'a gönderdi. Dominik, bölgeye vardığında zenginlik ve tembellik için-

GÖRSEL: Papa III. Innocentius, Sanctuaire du Sacro Speco Kilisesi'nin 13. yüzyıldan bir freski (Archivo Iconografico S.A./Corbis).

deki Sistersiyen tarikatı keşişlerinin Kilise'nin kâfirlere karşı yürüttüğü kampanyanın başında olduklarını fark etti. En az cephe aldığı kâfir düşmanları kadar Katolikliğin kendisini de yakın zamanda dönüştürecek bir mücadele vermekle görevliydi. Gösterişli bir biçimde ortaya konan tevazuyla ve yorulmak bilmeyen bir istekle her Kathar'la sonuna kadar tartıştı ve giderek daha çok sayıda Kilise üyesine ilham verdi. Daha sonra Katolikliğin canlanışının manevi hücum kıtaları olacak bu üyeler Dominikan Tarikatı'nı kuracaklardı. Kalpler ve zihinler için verilen bir savaş başlamıştı.

Bu sırada Ebedi Şehir Roma'da Innocentius daha alışıldık bir çatışmanın ihtimalleri üzerinde duruyordu. Fransa Kralı Philippe Augustus'la Katharlara karşı bir Haçlı seferi düzenlemek üzere yaptığı gizli görüşmeler sonuçsuz kaldı çünkü Fransız hükümdarı, İngiltere Kralı John'u yok etmek için acil bir müdahale talep ediyordu. Innocentius ise ismi itibariyle Hıristiyan olan bir bölgeye düzenlenecek tek taraflı askeri bir hareketi desteklemek istemiyordu. Ne var ki Dominik'in şiddetli tartışmaları ve Innocentius'un şüpheleri bir anda sona erdi.

13 Ocak 1208 günü Innocentius'un elçilerinden biri Rhône Nehri kıyısında gemi beklerken bir atlı tarafından öldürüldü. Kurbanını sırtından bıçaklayan binici anında kalabalığa karıştı ve hedefine isabet ettirmesinin, tarihteki tüm diğer benzeri suikastlar gibi önemli sonuçları oldu. O zamanlardan bir anlatı[103] Innocentius'un da çağrıldığı kriz konseyini anlatır. Innocentius, Aziz Petrus Bazilikası'nın taş sütunları arasında, on iki kardinalin oluşturduğu bir çemberin ortasında, ortama belirsizlik hâkimken, ne yapılması gerektiğini sormadan suikastçıyı lanetledi ve bir mumu söndürdü. En güvendiği yardımcılarından biri olan Cîteauxlu Arnaud, bir sütunun yanında başını eğmiş dururken bakışlarını Innocentius'a çevirdi. "Konuşma süresi doldu," diye yanıtladı. Innocentius bir eli çenesinde başını sallayarak Hıris-

tiyanlık tarihinde ilk defa Kilise'nin içinden bir düşmana karşı haçlı seferi ilan etti.

Papalık'ın zengin Languedoc karşısında başlattığı akına katılmak için can atan açgözlü baronlar, Lyon'dan Haziran 1209'da hareket eden orduya binlerce askerle destek verdi. Kavga yirmi yıl sürecekti ancak ordu ilk sınavını sadece bir ay sonra Kathar kalesi Béziers'de verdi. Şehrin kaderi, sınanarak yargılanmayı üreten zihniyetin simgesiydi ve Avrupa'yı saracak dört yüzyıllık dini bağnazlık için duruma uygun iyimser bir temsil sahneliyordu. Askerler uzun bir kuşatma için hazırlık yaparken mancınıklarını, çadırlarını ve hacet yerlerini şehrin etrafındaki düzlükte kurarken bir grup aşçı yamağı şehrin duvarlarına donkişotvari bir saldırı başlattı. Bir şekilde içeri girmeyi başardılar[104] ve dakikalar içinde Haçlılar, gedikten içeri akın ettiler. Katoliklerle Katharları ayırmanın imkânsız olduğunu söyleyen askerler Cîteauxlu Arnaud'ya emirlerini sordular. Arnaud'nun cevap olarak, "Hepsini kılıçtan geçirin, Tanrı kendinden olanı bilecektir," dediği rivayet edilir.[105]

Béziers'den gelen haberler Innocentius'u çok sevindirdi. Ona göre Tanrı burnundan soluyarak kentin sakinlerini yok etmekten sakınmış,[106] bu sayede haçlılar kâfirleri tek tek öldürerek onlara kurtulma şansı tanımıştı. Gelgelelim Innocentius kadar zeki hiçbir Katolik sadece kılıcın keskinliğine güvenmezdi. Kilise'nin, iltihap oluşmadan mikrobu fark edebileceği bir yönteme ihtiyacı vardı ve bu yöntem savaşmaktan ziyade hukukla ilgiliydi. Innocentius, rahiplerinin bir kazan su kaynatarak birkaç şilin koparmasını sağlayan mahkemeler hakkında hiçbir zaman iyi düşünmemişti ve Bologna'da hukuk, Paris'te teoloji okumuş İlahici Peter'in dövüşle sınanarak yargılanmaya dair teorik eleştirilerinin muhtemelen farkındaydı. Yine de en belirleyici önermesi büyük olasılıkla[107] en çıkarcı olanıydı. Sanık durumundaki bir kâfir aklandığında cezadan kurtulmuş oluyordu ve Innocentius, Kilise'nin geleceğini ilahi müdahalenin garip tutumlarına bırakamayacak kadar çıkarcı bir papaydı.

Papalık'ın bir değişime ihtiyaç duyduğu artık ortadaydı. Innocentius Kilise'nin disiplin soruşturmalarında, masumiyeti kanıtlamak için yemin etme yöntemine zaten son vermişti, 1199'daysa ceza davalarının kovuşturmalarında yepyeni bir yöntemi onayladı: *per inquisitio-*

nem [engizisyon]. Yeni yöntem basit davalarda yargıçları kendi soruşturmalarını yürütmekle sorumlu kılıyordu. Papalık bunun, Tanrı'nın Sodom ve Gomorra'da yaptığından daha fazlası olmadığını söylüyordu.[108] Bu reform, başka gelişmeler yaşanacağının işaretiydi ve bunlar Kasım 1215'te, Dördüncü Lateran Konseyi'nde gerçekleşti.

Üç hafta süren Konsey, Katolik dünyasındaki her ülkeden gelen dört yüz civarı piskopostan ve binin üzerindeki başrahipten, elçiden, rahipten ve temsilciden oluşuyordu. Avrupa'nın o güne kadar gördüğü en büyük buluşmalardan biriydi, havai fişek gösterileri ve geçit törenleri öyle bir gürültü patırtı içinde gerçekleşiyordu ki ziyarete gelen hacılardan bazıları kalabalıkta çiğnenerek ölmüştü. Tüm bu heyecanın tam ortasında Innocentius denetimi sakince elinde tuttu. Konsey'deki delegelere tartışmaktan ziyade onaylanmak üzere yetmiş reform sunuldu ve tüm temsilciler kafalarındaki bazı yanlış anlamalar giderilmeden Konsey'den ayrıldı.[109] Ruhbanın uygunsuz davranışlarına karşı alınan sıkı önlemlerin bir parçası olarak rahiplerin zar atması, soytarıları izlemesi ve sivri uçlu ayakkabı giymesi yasaklanmıştı.[110] Prenslere, Müslümanların ve Yahudilerin ayırt edici kıyafetler giymelerini zorunlu tutmaları yönünde talimat verilmişti, çünkü onlarla cinsel ilişkiye giren çok fazla Hıristiyan vardı ve sonrasında aradaki farkı anlamadıklarını söylüyorlardı.[111] Her Katolik yılda en az bir kere günah çıkarmadığı takdirde aforoz edilecek ve öldüğünde kutsal olmayan topraklara gömülecekti.[112] Tüm Kanonlar arasında en kıymetlisi rahiplerin ateş ve suyla sınamaları kutsamasını yasaklayan 18'incisiydi. 30 Kasım'da Innocentius, İsa'nın gerildiği çarmıhın kalın bir parçasını katılımcıların hayranlığına sundu ve ardından hepsini evlerine gönderdi. Reformların kıtaya sızması birkaç yılı bulacaktı ama artık olan olmuştu. Sınamalar rahip katılımı olmadan gerçekleştirilemeyeceği için Avrupa ceza hukuku sonsuza dek değişmişti.

1215'in, önemli bir işaret olarak hakkını veren kışkırtıcı bir tarif Lewis Carroll'un eseri *Alice Harikalar Diyarında*'da sunulmuştur. Kitabı hakkıyla okumuş her çocuğun hatırlayacağı gibi hikâyenin sonunda, Kupa Valesi'nin bir yaz günü Kraliçe'nin turtalarını çalıp kaçtığı suçlamasıyla bir mahkeme kurulur. Tanıklar, reçelli turtaların biberden yapıldığı

yönünde ifade verdiğinde ve Vale'yi yazmadığı bir şiiri imzalayamamakla suçladığında duruşmanın gerilimi bir anda yükselir. Kocası jürinin bir karara varıp varmadığını sorduğunda Kırmızı Kraliçe son derece titizlenerek inatla kocasının meseleyi ters anladığını söyler: "Önce hüküm, sonra karar!" diye çığlık atar. Küçük çocuklar bile aslında kraliçenin yanlış söylediğini bilir. Alice'in kendisi de kraliçenin bu iskambil destesine getirdiği akılsız itiraza o kadar sinirlenmiştir ki Harikalar Diyarı'ndan apar topar gitmek için uyanır. Fakat farklı zamanlarda, farklı yerlerde hükümle karar arasındaki ayrımın daha da silikleştiği görülecektir.

GÖRSEL: Lewis Caroll'un *Alice Harikalar Diyarında* kitabının künye sayfasındaki resim.

Batılı olmayan kültürlerde işlenen kabahatlar, suçu soruşturduğu kadar üzerine de alan ritüellerle ele alınmıştır. Sadece bir örnek vermek gerekirse 19. yüzyılda Angolalılar arasında, bir kadının diğer iki arkadaşı sağ kalırken bir timsah tarafından yenmesi büyücülüğün kesin bir işareti olarak kabul edilmiş ve sağ kalanlardan hangisinin büyüyü yaptığını ortaya çıkarmak için dava görülmüştür.[113] Modern öncesi Batı dünyası soruşturma ile karar arasındaki farkı çok daha kapsamlı bir şekilde bulanıklaştırmıştır. Sınamalar ve masumiyet yeminleri bir suçun gerçekleşip gerçekleşmediğini ortaya çıkarmakla uğraştığı kadar şüphelinin bu suçta bir sorumluluğu olup olmadığını anlamaya çalışıp soruşturma yapmayla hüküm vermeyi tek bir ritüelde birleştirmiştir. Bu iki meseleyi birbirinden ayırma fikri Karanlık Çağ'ın düşüncesine o kadar yabancıydı ki hukukçuların kanıt sunma sürecini tarif edecek bir terimleri dahi yoktu. Sadece *probatio,* yani ispat kelimesini kullanıyorlardı. *Triatio* sözcüğü Hıristiyan Avrupa'daki hukuki terimler arasında ancak 1200'lerde girdi.[114] Karanlık Çağ'da kabahatli davranışlara büyüyle, göklerden gelen bir karar gibi çarpan ve tanrının gizemli dileğini açığa vuran

ifadelerle müdahale edildikten sonra Batı dünyası soruşturma yürütme seçeneğini yeniden keşfetti.

İnsanın denetlenebileceği inancı ahlak felsefesi alanında olağanüstü gelişmeler yaşanmasının da önünü açacaktı. Bu konuda, bazen Canterbury Başpiskoposu olarak da anılan kederli Anselmus'tan daha ufuk açıcı olabilecek fazla düşünür çıkmadı. Anselmus, 1090'larda kendisini insan biçiminde ortaya koymasının Tanrı için neden önemli olduğunu merak etmeye başladı. Araştırmaları ilerledikçe insanlığın İsa'nın katili olmaktan nasıl arınabileceği konusunda kafası karıştı. Mesih'i çarmıha germek kötü sonuçları olan eylem gibi görünse de İsa'nın kendisi katillerinin affedilmesini istemişti. Anselmus, her şeyin mutlaka bir sebebi olduğu ilkesine kendisini adamış tüm başarılı 11. yüzyıl bilginlerinin yaptığı gibi, cevabın aslında tam karşısında olduğunu anlayıncaya kadar metin üzerine kafa yordu. Katillerinin "ne yaptıklarının farkında olmadıkları" için merhameti hak ettiklerini İsa'nın kendisi çarmıhtayken söylemişti. Her ne kadar bu söz Yüce Tanrı'nın düzenli olarak merhametsiz bir duruş sergilediğini hatırlatıyor olsa da Anselmus'un zihninde büyük buluşları harekete geçti: "Bir şeylerin farkında olsalardı Efendi'yi asla çarmıha germezlerdi. Bilerek işlenmiş bir günahla cahilce işlenen o kadar farklı ki ... cehalet içinde işlenen bir günah için özür dilenebilir," sonucuna vardı.[115]

İnsanların sadece eylemlerini idrak edebildikleri durumlarda mahkûm edilebileceği inancı yeni değildi. Adem ve Havva bilginin ahlakla bağlantısını kurmuştu, ayrıca Babillilerden beri halklar kasten işlenen kabahatlerin kimi zaman kazara işlenenlerden daha fena olduğu görüşüne sahiptiler. Karanlık Çağ'ın sonunda gelen Anselmus'un bilerek işlenenlerle cahilce işlenen günahlar arasında yaptığı ayrım günahın tercih edilerek işlenmesinin önemli olduğunu radikal bir biçimde tasdik ediyordu. Kıtadaki düşünürler kısa süre sonra onun yönlendirmelerini takip edeceklerdi, bunun sonuçlarıysa çok daha uzaklarda da etkisini gösterecekti. Teologlar bunun üzerine Ceza Ehliyetinin Kanonik Teorisi diye bir kavram geliştirdiler, bu kavram suçun günahkârın akli durumuyla ilişkili olduğu fikrine dayanıyordu. Hukukçularsa daha sonra aynı temele dayanarak adaletin sadece bir soruşturma değil kişinin düşüncesini de ortaya çıkarabilecek bir araştırma gerektirdiği düşüncesi üzerine tartışacaklardı.[116]

III. Innocentius'un ateş ve suyla sınamaları terk etmesi gibi, tüm bu değişimler bir tsunamiden ziyade bir gelgitin ürünüydü ve Avrupa adalet sistemi üzerindeki etkileri de aşamalı olacaktı. Bazı sivil anlaşmazlıkları çözmek üzere masumiyet yemini etme geleneği birkaç yüzyıl daha sürecekti.[117] Dövüşle sınamak 1819'a kadar İngiltere'de yasal bir seçenek olarak kalırken Tanrı'nın ceza yargılamalarını izlediği inancı 1215'ten sonraki dört yüzyıl boyunca zan altındaki cadıların suda yüzdüğünü dikkate alacaktı.[118] Muhtemelen en inatçısı tabutla sınamaydı. Buna göre, zanlılar maktullere dokunurdu ve cesetten tekrar kan gelirse mahkûm olurlardı. En son Illinois, Lebanon'da iki yüz insan katilleri tanıyacakları –ya da katilin vicdan azabıyla ortaya çıkacağı– umuduyla iki cesedin yanından yürüyerek geçtiklerinde sene 1869'du.[119]

Innocentius yönetimine verilen cevaplar hem etkili hem kalıcı olacaktı. Üçüncü bölümün de göstereceği gibi küçük bir ada olan Britanya'daki yargıçlar eski yemin etme törenlerini yeniden ele alıp yemincileri jüri üyelerine dönüştüreceklerdi. Kıtada rasyonalizmin ve Roma Hukuku'nun dirilişi yasalarda köklü bir yenilenmeye yol açacaktı. III. Innocentius halihazırda yasal reform için Tanrı'nın Sodom ve Gomorra'daki eylemlerine dayanan acımasız bir yöntemi onaylamıştı. Bir zamanlar doğruyu ve yanlışı ayırt etmekte kullanılan gizemli güç, yeterince meraklı bir düşünsel araştırmanın hem doğruyu hem adaleti getireceği varsayımıyla hukukçular lehine ele geçiriliyordu. Kanıt ve niyetin öneminin giderek arttığı bir çağda bu hukukçular insanların sadece neler yaptığını değil neler düşündüğünü de incelemeye elverişli teknikler geliştireceklerdi. En iyi ihtimalle Sokrates zamanından beridir tanıklara kasten işkence edilmişti; fakat suçlu bir kalbin içindeki sırları yargıçların ortaya çıkarabileceği düşüncesi resmi gücün etki alanın daha önce görülmemiş bir şekilde genişlemesine yol açtı. Engizisyonun şafağı söküyordu.

II
Engizisyon

"[...]Vaziyetim giderek müşkülleşiyor."
"Olayları yanlış anlıyorsun," dedi rahip, "hüküm bir defada gelmez, yargılama zaman içinde tedricen hükme dönüşür."
"Demek öyle," dedi K., başını eğdi."*

Franz Kafka, *Dava*

Sınamaların ortadan kalkması yasal bir boşluk yarattı ve yirmi yıl önce onları kendi kararıyla terk eden Papalık şimdi bu boşluğu doldurma telaşı içindeydi. Önceden adalet tüm katılımcılar için ortak bir inanca dayanıyordu, öyle ki belirli ritüellerin uygulanması kendiliğinden Tanrı yargısını ortaya çıkarıyordu. Ancak artık soruşturma ve yargılama gücü insan elindeydi. Sapkınlığa bir son vermek adına Kilise, sapkınlığından şüphelendiği kişilerin aklından geçenleri keşfedecek yollar icat etti. Bilginlerin, günahkârlıkla ruh hali arasındaki bağlantıyı yeniden kurduğu bir zamanda suç işleyenlerin mahkûmiyetlerinin sebeplerini içselleştirmeleri ve kurallara bağlılıklarını halkın karşısında sergilemeleri sağlanacaktı. Topluluklar Sokrates zamanından beri suçlulardan boyun eğmelerini beklemişti ancak gönüllü alçalma artık, önceden hiç sahip olmadığı bir konum elde edecekti. Günah çıkarmak Kilise'nin sapkınlığa karşı verdiği savaştan doğdu fakat hukukçular kısa süre içinde bunu resmi gücün işareti olarak bir saplantı haline getirdiler. Ardından da günah çıkarmayı başka alanlara taşıyabilecekleri yöntemler geliştirdiler ve düşünsel düzeyde günah çıkararak bitirmeyi umdukları tehditlerin yüzyıllar boyunca sürmesine sebep oldular.

* Çeviri: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 244.

1200'lerin başında Kilise'nin baskı mekanizması son derece zayıftı. Ruhban sınıfı düşmanlarını avlamak konusunda boş yere kendine güveniyordu. Sınayarak yargılama, düşmanları tespit etmek açısından hiç de makul değildi. Bir piskopos, kâfirin tekini mahkûm etse bile uygulayabileceği tek ceza aforoz etmek ve Katolik bir cenazeden mahrum bırakmaktı, bu da dinden çıkmış birinin huzurunu pek de kaçırmayacak bir kaderdi. III. Innocentius sınamaları feshedip doğrudan Vatikan'daki Kutsal Makam'a rapor verecek keşişlerin dahil olduğu bir düzen kurarak reform için yolu açmıştı, ancak 1216'da öldüğünde temel sorun –Papalık'ın bu işi yürütecek kas gücünden mahrum olması– çözülmeden kalmıştı.

Bu durum değişecekti. 1232'de, Papa IX. Gregorius, iyi bir Katolik olarak bilinen Almanya hükümdarı II. Friedrich'le anlaşmıştı. Buna göre kâfirler Kilise tarafından tespit edildiğinde Friedrich'in yargıçları da o kâfirleri yakacaktı. Regensburg'da yeni kurulan Dominikan manastırlarındaki keşişlere de aynısını yapmaları tavsiye edildi. Gregorius'un Friedrich'le hep istikrarsız bir ilişkisi olmuştu ve 1237'de, o zamana kadarki müttefikini "Ayağı bir ayı pençesi, ağzı kükreyen bir aslan ve [kemikleri] leopardan olan bir [...] Canavar"[1] olmakla suçladığında ittifak bozuldu. Yine de geçen zaman içindeki yakınlıkları meyvelerini vermişti, tohumlarsa Papalık'ın engizisyonuydu.[2]

Bu düzenin olgunlaşması daha onyıllar alacaktı, fakat şablon Friedrich'in Gregorius'la anlaşmasından birkaç ay sonra hazırdı. Konrad von Marburg bir eşek üzerinde dolanıp duran, birkaç yıldır Roma'nın hesabına Renanya'da ajanlık yapan cılız ve ateşli bir rahipti ve artık yurduna tehlike uyarısında bulunan raporlar göndermeye başlamıştı. Her ne kadar önemli sayıda mensubu bulunan tek mezhep, sapkınlıkları temelde ayakkabısız volta atmak ve rahiplerin de bu şekilde vaaz vermesi gerektiğini savunmak olan Waldensianlar olsa da Konrad çok daha tehlikeli uygulamalarla karşılaştığını iddia ediyordu. Bölge, Şeytan'ı gerçek yaratıcı diye kutsayan insanlar tarafından istila edilmişti. Diğer pek çok acayipliğin yanında sapkınlar Efkaristiya'nın yutulmaması ancak helaya tükürülmesi gerektiğine inanıyorlardı. Dinden dönenler, genellikle bir kurbağa, soluk tenli bir adam, bir kaz ya da kuyruğu kasılmış devasa bir kara kedi kılığında Şeytan'ın bizzat katıldığı toplantılara kabul ediliyordu. Şeytan'ın makatını öptükten sonra sap-

kınlar mumları söndürüyor, birbirlerinin üreme organlarının hassas bölgelerini el yordamıyla bulup topluca cinsel bir âleme dalıyorlardı ki bu âlem de sadece başka bir şeytani sonuca neden oluyordu, bu sefer de beli kedi kadar kıllı ve göğsü güneşten bile parlak bir cibilliyete bürünüyorlardı.[3]

Bu iddialar, Romalılar zamanından beri ortalıkta dolanan dini sapkınlık söylentilerini yeniden üretti ve pek çok tarihçinin onayladığı üzere Şeytan'a tapınma ve herkese serbest cinsellik hikâyelerinin gerçeklikle ancak "beli kedi gibi kıllı adam" kadar ilişkisi olabilirdi. Konrad'ın keşiflerine ilham veren ister kötü niyet ister bir hata olsun Gregorius dehşete düşmüştü ve artık harekete geçecek duruma gelmişti. Elçisini biraz daha delil toplaması için görevlendirdi ve Konrad azimle kendisini bu göreve adadı.

Uğursuz iki yardımcısıyla –birisi Konrad Torso, diğeri de tek kollu, tek gözlü ve yalnızca Johannes diye bilinen bir adam– kasabadan kasabaya seyahat ediyordu, kısa zaman sonra nereye bakarsa sapkınlar görmeye başladı. Bu uğursuz üçlü, suç ortaklarının ismini veren şüphelilerin kafalarını tıraş ederek, isim vermeyenleriyse tutuşturarak ilerlerken suçlamalar toplumsal katmanların üst basamaklarına sıçradı. 1233'te Almanya'nın piskoposları ve soyluları, birlikte karşı durmazlarsa ayrı ayrı yanacaklarının farkına vardılar sonunda.

Hesaplaşma, Konrad von Marburg'un, dev bir yengece binerken görüldüğü ihbarlarına cevap vermesi için Sayn Kontu Henry'yi celp gönderip çağırması sonucu Mainz'de, haziran ayında gerçekleşti. Sağa sola hareket etmek, sembolik anlamda sapkınlığın kesin bir işaretiydi ve suçlama ölümcüldü fakat şehrin ruhban sınıfı ve aristokratları safları sıklaştırıp hep birlikte Henry'nin dindarlığını onaylamak üzere tanıklık ettiler. Konrad'ın görgü tanıkları değişen havayı koklayıp kendilerinin de yengeç konusunda yanılmış olabileceklerini kabul ettiler. Engizisyoncular davayı düşürürken intikam yemini etmişlerdi ancak oyun bitmişti. Öfke içindeki Konrad, Marburg'a doğru yol alırken eşeği üzerinde öldürüldü, yandaşlarıysa ondan sadece birkaç ay fazla yaşayabildi. Tek kollu Johannes en son linççi bir güruhun kemendinde sallanırken Freiburg'da görüldü, otoriter olmaktan ziyade hevesli olan Konrad Torso'ysa Strasbourg'da ilk celp ettiği kişi tarafından lime lime edildi.[4]

Ruhban sınıfıyla birlikte duruma sinirlenen Papa Gregorius, Konrad'a düzenlenen suikastın "Hıristiyanlık mabedinin duvarlarını sarsan bir gök gürültüsü" olduğunu kızgınlıkla söyledi. Piskoposlar bir kez daha Papalık'ın sapkınlık karşısındaki sert hamlesini engellemişlerdi fakat güçleri şiddetle azalıyordu. Konrad'ın maceraları, Papa'ya sadık ajanlarla seküler yargıçlar arasındaki bir anlaşmanın harikalar yaratma olasılığını doğrulamıştı. Gregorius'un Almanya hükümdarıyla ilişkisindeki gerginlik devam etse de Fransa, Papalık'ın çok daha iyi bir şekilde ortaklaşıp işbirliği yapabileceği bir kral yetiştiriyordu. IX. Louis, babasının 1227'deki ölümünden beri Papalık'ın koruması altındaydı. 1235'te tahta oturacak olgunluğa eriştiğinde Konrad von Marburg'un yavuz bir halefi olacaktı.

İleride anılacağı adıyla Aziz Louis sırık gibi, düzgün görünümlü, erken yaşta kelleşmiş genç bir adamdı ama toy bir fizik olağanüstü imanla ters düşüyordu. Dilencilerle akşam yemeği yemekten büyük bir haz alırdı. Bunlardan birkaçı, Louis'nin, ayaklarını yıkamaya* tenezzül etmediği cüzzamlılardı. Tüm bunların yanında zaman zaman tahtını bırakıp bir manastır hücresine kapanma tutkusuna kapılırdı. Hakkaniyetin kılıcını kuşanması, ahbaplarını sevmesi gibiydi. Yahudilerle tartışmaktansa karınlarını deşmek yeğdir, diyordu. Topraklarında dine küfredenlerin dudaklarına damga basılırdı ya da bu kâfirler domuzun iç organlarıyla süslenmiş bir çelenk taşırdı.[5] Bu yüzden Gregorius 1230'ların başında, Fransa'nın, birkaç Dominikan engizisyoncusuyla daha iyi bir yer olacağını söylediğinde Louis'nin bunu büyük bir tutkuyla kabul etmesi pek şaşırtıcı olmadı.

Louis'nin hevesi öncelikle dindarlığından kaynaklanıyordu fakat bunda siyasetin de rolü vardı. Kilise'ye sadık güçler, çeyrek asırlık Haçlı Seferleri'nin sonunda Katharlara karşı nihai askeri zaferi yakın zaman önce kazanmışlardı ve Languedoc'un yıkımı, eşi olmayan fırsatlar sunmuştu. Bölgenin sapkınları, şövalyeleri ve ozanları daima sadık kalamayacak kadar kıpır kıpırdılar, ancak geride kalan dumanlı savaş meydanları Fransa'yla işbirliği yapmaya hazır görünüyordu. Böylece Louis, Gregorius'la yaptığı ölümcül *pas de deux*'de** kendi yargıçlarını

* Ayak yıkamak kutsal sayılan, alçakgönüllülük gösterme niyetindeki dini bir gelenek; kökeninin Paskalya'dan önceki perşembe günlerinde fakirler için yapılan törenlere dayandığı söylenir. –yhn

** (Fr.) İkili dans. –yhn

Gregorius'un keşişlerinin yanına katıp Güney Fransa'da kraliyetin denetimini sağladı.[6]

Sonuçların etkisi geniş kapsamlı olacaktı. Louis en az resmi yetkilerin kötüye kullanılması hususunda titizlendiği kadar kendi isteğini dayatmakla da meşguldü.[7] Âlimlerin, Justinianos'un *Derleme*'sinde ve Eski Ahit'te[8] buldukları, savunmanın haklarıyla ilgili bölümün tamamının dayandığı Kanonik yasalar bu durum için fazla ılımlıydı. Papalık'ın ilk engizisyoncuları 1234'te Fransa'nın güneyine vardıklarında insan yakmak için kullandıkları odun yığınları kısa sürede Flandra'ya ulaşacak kadar kuzeye pençesini atmış, geleneksel ve Kanonik hukukun yapısı çökmeye başlamıştı. Direniş ve isyanlarla karşılaşan genç keşişler kısa sürede teorik savunmalarını askeri uygulamalara çevireceklerdi. Kanoncuların İsa'nın Yahuda'yı sessiz kalırken desteklemesini işaret ederek savundukları, kimsenin suçunu kabul etmeye zorlanamayacağı düşüncesi gitgide asılsız hale geldi.[9] Yusuf'un, Meryem'i herkesin önünde utandırmamak için sessizce boşanma kararı almasının örnek olarak gösterildiği, bazı meselelerin en iyi Tanrı tarafından yargılanacağı düşüncesi de benzer şekilde aşındı. Alçakgönüllülük ve merhamet buharlaşırken bunların yerine şüpheliler belirsiz ithamlara dayanarak tutuklanmaya başlandı, adli yardım almaları engellendi ve üzerlerine atılmış suçun ne olduğunu kendilerinin söylemeleri istendi.[10] *Ajan provokatörler* durumdan memnun olmayan kimseleri düşüncelerini söylemeleri için cesaretlendirirken gizlenmiş yazıcıların her sözcüğü kaydettiği, kışkırtma ve gizlice dinleme seansları yapıldı.[11] Kullanılan yetki steril olduğu kadar cezalandırıcıydı. Sapkınlık geleneksel olarak bir hastalık gibi görülüyordu ve tam da Levililer kitabının bir zamanlar vebanın yayıldığı evlerin yıkılmasını buyurması gibi sapkınların buluştukları evler de yakın zamanda kaçınılmaz bir yıkıma uğrayacaktı.[12]

Bütün bunların etkisi terörü meşrulaştırmak oldu. Ağustos 1234'te Toulouse piskoposluğuna atanan Dominikan Raymond de Fauga hakkında anlatılan bir hikâye Languedoc'u kasıp kavuran korkunun izlerini hâlâ taşır. Hikâyeye göre önde gelen bir Kathar ailesinin ölüm döşeğindeki kadın reisi kendisine yardımcı olması için yana yakıla bir rahip arıyordu, de Fauga öğle yemeğinden kalktı ve emin adımlarla kadının evine yollandı. De Fauga şoka uğramış akrabaları kenara

iterek güçten düşmüş kadının ölüm döşeğine yaklaştı. Yatağın başında kadının inancının gerekleri yerine getiriliyordu ve hayatının iyi bir şekilde nihayete ermesini temenni eden geleneksel Kathar duaları okunuyordu. De Fauga'nın sorusuyla kadın mezhebini doğruladı, bunun üzerine kadını ayağa kaldırdı ve iflah olmaz bir sapkın olduğunu açıklayıp ölüme mahkûm etti. Kadın şehir dışındaki kırsala taşındığı yatağına iplerle sıkıca bağlandı ve orada yakıldı. Bu hikâyeyi yazan Dominikan vakanüvis, de Fauga ve ona eşlik edenlerin yemekhanelerine döndüklerini ve yarıda kalan öğlen yemeklerini "neşe içinde" bitirdiklerini gururla yazıyordu.[13]

1240'lara gelindiğinde engizisyoncular Languedoc'un şehirlerinde Katolik hâkimiyetini yeniden sağlamışlardı, halefleriyse Güney Fransa'nın ve Kuzey İtalya'nın kırsallarına yayılmışlardı. Avrupa'nın yasal geleneği derin ve kalıcı bir değişime maruz kalıyordu. 1252'de Papa Innocentius, sıradan vatandaşlara işkence yapılmasına izin veren, "Kökünü Kazıma Üzerine" (*Ad extirpanda*) diye resmi bir belge yayımladı. Bu uygulamaya Roma imparatoru Justinianus tarafından izin verilmiş ancak sadece istisnai olarak yedi yüzyıl kadar önce barbarlar için uygulandığı görülmüştü.[14] Kilise'nin elini kanlı işlere bulaştırmaması gerektiği yönündeki eski bir hissiyat sayesinde Innocentius, engizisyoncuların sorgular için seküler yetkililerden taşeron hizmet almasını ve iç kanamalardan, uzuv kayıplarından ve ölümden sakınılmasını salık verdi ancak bu hassasiyet uzun sürmeyecekti. İlerleyen yıllar içinde Papalık engizisyoncularının kendi sorgulamalarını yürütme yetkisi ve coşkuları yüzünden çok fazla kan akıtıldığında birbirlerini aklayabilecekleri onaylandı. Takdir yetkisini kendi ellerinde bulundurmaları sonucu hesap verme zorunlulukları giderek azaldı ve 1262'ye gelindiğinde kelimenin tam anlamıyla güçlerini kendilerinden alır hale geldiler; eğer Tanrı öyle buyuruyorsa bir piskoposun aforoz hükmünü bile geri alabiliyorlardı.[15]

Tüm bunlarla eşzamanlı olarak, gizlilik de ilk kez dava sürecine girdi. Roma Hukuku, sınamalar, masumiyet için yemin etmeler ve kanonik yasanın tamamı açıklığı adaletin temeli olarak değerlendirirken Languedoc'daki Papalık engizisyoncuları için 1248'de yazılmış ilk yasal elkitabı, tanıkların isimlerinin aleniyeti hakkındaki eski kuralın önemsenmemesini söylüyordu.[16] Sorgucular bölgede yaşayan 14 yaşının

üzerindeki her erkeğe ve 12 yaşının üzerindeki her kadına halk önünde sorgulanmaları için genel celp gönderiyordu, ancak sorgular gizli görülüyordu. Değişikliği telafi etmek istercesine yargılamanın kendisi genellikle bölgedeki en büyük şehrin meydanında düzenlenen ve kilise yetkililerinin verilen kararları duyurduğu ve cezaları bildirdiği muhteşem bir seremoniye dönüştü. Örneğin, Katharlara katılmış olanlar zorla hacca gönderilebilirdi ya da tüm ömürleri boyunca, üzerine sarı haç dikili bir tulumu giymeleri söylenebilirdi. Daha ağır suçlulara, kendilerini rahiplere ellerinde söğüt dallarıyla takdim etmeleri ve halktan toplu dayak yemeyi talep etmeleri söylenebilirdi. Özellikle iflah olmaz deli fişekler ve insanları kendi dinlerine döndürmeye çabalamış olanlar on ya da yirmi yıllığına ağır hapis cezasına çarptırılabilirdi.[17]

Listenin en altında hatalarını itiraf etmeyenler yer alırdı, engizisyonun belden aşağı vurmaya meyilli dilinde bunlar "iltihaplı uzuv gibi kesilmesi" gerekenlerdi, çünkü "kusmuğuna dönen köpek gibi sapkınlıklarına dönerler"di. Ruhbanın kan dökmekten sakınmasını söyleyen kurallar[18] sapkınlığa karşı savaşta dahi gözetilmeliydi. Piskopos ya da engizisyoncu böylece itirafta bulunmayanları seküler mahkemelerin eline "bırakır" ve mahkemenin ceza verirken "itidalini koruması"nı "içtenlikle talep eder"di.[19] Anlaşıldığı üzere, bu laf salatası gerçeklikten kopuktu. İtidal, hükümlüleri kazığa bağlayıp çenelerine kadar yığılmış kütüklerin içinde tutmayı, bedenlerini saatlerce yakmayı ve sonunda kömürleşmiş kafataslarını ve gövdelerini ocak demirleriyle tuzla buz etmeyi kapsıyordu. Seküler yetkililer Tanrı'nın yaramaz çocuklarını öldürmeye kararlıyken Papalık'ın tutkulu engizisyoncularının bu yaramazlara kol kanat germek istediği uydurmasının uzun yüzyıllar boyunca arkasında durdular, kimsenin bu kol kanat germe işini yanlış anlamasına izin vermemek konusunda da atiktiler. Aforoz edilmiş sapkınlara yardımda bulunan her kim varsa –örneğin suçsuz olduklarını ileri sürenler gibi– bizzat hükümlü hale gelebilirdi.[20] Alman yasalarının 1230'larda yazılmış bir derlemesine göre seküler mahkemeye devredilmiş bir sapkına fazla itidal gösteren bir yargıç "bir sapkının yargılandığı gibi [...] yargılanmalı"ydı ya da daha açık söylemek gerekirse ölümüne yakılmalıydı.[21]

Kilise'nin kurumsal psikopatlığından ötürü birkaç yüzyıllık anti-Katolik karalamayla güçlendirilmiş popüler efsanelerin, bugün engi-

GÖRSEL: İnfaz için yakılan odun yığını: *Histoire véritable et digne de mémoire de quatre Iacopins de Bernes...* (1549) (Fotomas).

zisyonu kana bulanmış bir döven makinesi olarak hatırlaması şaşırtıcı değil. Düzensiz kayıtlar ve Vatikan'ın sakladığı sırlar yüzünden toplam ölü sayısına dair güvenilir bir tahmin yürütmek imkânsız, yine de bilinen infazların toplam sayısı aslında birkaç binden fazla değil. Yüz binlerce insan elbette bu tezgâhtan geçmişti fakat engizisyon kanlı olmasının çok daha ötesinde sinsiydi, koyunları itlaf etmektense sürüye eklemek için tasarlanmıştı. Halkın önünde sapkınlığın yanlış bir şey olduğunu söyleyen herkese en azından sürüye dönmek için son bir şans veriliyordu. Tutukluluk dikkafalıların bile tercih ettiği cezaydı.[22] Bu sırada sayıları nispeten az da olsa bazı insanlar öldürülmüş, daha da az sayıda insansa serbest bırakılmıştı. Doğrusu beraat etme kavramı hemen hemen hiç anlaşılmamıştı. Birinin sapkınlığından şüphelenmek zaten sapkınca bir şeydi[23] ve sapkınlığa dönmenin cezası ölümdü, bunun sonucu olarak tutuklama, ertelenmiş idam kararıyla eşdeğerdi. Serbest bırakılmak –haç kuşanarak, bozguna uğrayarak ya da zorunlu hac vazifesini yerine getirerek– istisnasız halk önünde tövbe etmeyi gerektiriyordu. İdam cezasına çarptırılmış olanların dahi boyun eğmeleri beklenirdi. Ellerinde sıkıca tuttukları pişmanlık mumlarıyla, beyazlar içinde kazıklara ya da darağacına yürümeye zorlandıktan sonra mahkûmlara son dini ritüelleri yerine getirmeleri önerilirdi; uğruna öldürüldükleri Kilise'ye dönmeleri için son bir fırsat.

Engizisyon kısa vadede başarılı oldu. Ortodoksluk, Languedoc'un kasabalarında yeniden onaylanıyordu ve kırsal yerleşimlerde insanlar yavaş yavaş sapkınlıktan döndüler. İnatçı Katharlar Almanya'nın kasabalarında ve Savoy'un dağlarında geriye yalnızca yıkıntıları hâlâ bölgede dağınık vaziyette duran mazgallı harabeler bırakarak kayboldular. Baskı, muhtemelen yok ettiğinden çok daha fazla sapkınlık yarattı, çünkü sığınmacılar ileride Protestan Reformasyonu'nu besleyecek karşı duruşa sahip bir geleneği korudular; yine de bu insanların yaşadıkları yerleri terk etmeleri engizisyonu ortaya çıkaran krizin çözülmesini sağlamıştı.

Engizisyonun yöntemleri yine de sona ermeyecekti. Avrupa'nın kralları ve soyluları Papa IX. Gregorius'un ve haleflerinin keşfettiği düzeneğin ne kadar da faydalı olabileceğinin farkına vardıklarında yeni engizisyonlar nesli kuluçkadan çıkacaktı. İspanyol Engizisyonu, 15. yüzyıldaki Yahudi karşıtlığı zulmünün sertliği ve *Monty Python'ın Uçan Sirki*'ndekileri andıran faaliyetleriyle tarihe engizisyonun gerçek takipçisi olarak girdi. Yine de engizisyon tohumlarının ilki olmadığı gibi en etkilisi de değildi. Konrad von Marburg gibi adamların öncülüğünü üstlendiği rahatsızlık verici usuller Fransa'nın ve sonra Almanya'nın ulusal mahkemelerinde çok derin kökler salacaktı.

Kral IX. Louis, IX. Gregorius'la Dominikan engizisyoncuların kendi topraklarına girmesi için anlaştığında değişen sadece sapkınlığa karşı verilen savaş değildi. Sınamaların henüz terk edildiği bir zamanda kralın memurları davalarda karar vermek için yeni yöntemlere ihtiyaç duyuyordu ve kısa zaman sonra Dominikan engizisyoncuların kitaplarındaki sayfalara başvurdular. Tanıkları ve sanıkları, soruları cevaplamadan önce yemin etmeye zorlamak için uzun süre beklenmedi.[24] 1254'te, Papa IV. Innocentius'un işkencenin bir yöntem olarak kullanılmasına onay vermesinden iki yıl sonra Louis de aynı yolu izledi.[25] Papalık'ın yargılamalarında olduğu gibi, onun mahkemeleri de her zaman en fazla acıyla en az kan arasında memnun edici bir orta yol bulmaya çalışacaktı. Su işkencesi, uykusuz bırakmak ve uzatmalı tecrit hep en yaygın yöntemler oldu. Bazı mahkemeler şüphelilerin koltuk altlarına sıcak yumurtalar yerleştirmeyi tercih etti. Filistin askısı, yani şüpheliyi kollarından bağlayarak sarkıtıp çekmeye yarayacak makara ve ipten oluşan bir araç da her yere yayılacaktı.[26]

Tüm bu çapraz döllenmenin çelişkili bir sonucu oldu. Papalık'ın engizisyonundan alınan dersler Fransa'nın kraliyet mahkemelerini güçlendirirken Fransız krallığı Avrupa'nın en örgütlü devletlerinden biri haline geliyordu, ancak aynı zamanda bu süreç kraliyet mahkemelerinin Papalık'ın damarına basma ihtimalini de artırıyordu. Kral-larla Papalık arasındaki çatışmalar yeni değildi, fakat ulusal bağlılıkların güçlendiği bir zamanda kişisel düşmanlıkların artması Kilise'yle Devlet arasında yaşanacak bir mücadeleyi kızıştırıyordu. 13. yüzyılın papaları kavgada çirkefleşiyordu; bu kavgaların en ilginci 1268'de, Papalık'ın entikaları sonucu Almanya İmparatorluğu'nun 15 yaşındaki vârisi Konrad Hohenstaufen'in başı kesildiğinde yaşanmıştı, onun ölümünü takip eden beş yüzyıl boyunca Alman birliği sağlanamadı;[27] ancak Papalık da Fransa'da boyunun ölçüsünü alacaktı. IX. Louis'nin torunu Güzel Philippe ezeli düşmanı olacaktı.

1285'te, henüz 17 yaşındayken Fransa tahtına oturan Philippe kâfirleri yok etmenin hayalini kurarken en az dedesi kadar gayretliydi. Louis gibi Phillipe de Paris'ten Kudüs'e kadar uzanan bir Hıristiyan krallığı için hevesleniyordu ama mizaçları arasındaki derin fark bu iki adamı ayırıyordu. Louis hem bedenini hem de ülkesini papanın hizmetine sunarken Philippe, Vatikan'ı kendi hırsları için bir ilham olmaktan ziyade engel olarak görmüştü. Bu kötü tutum Paris'le Roma arasındaki ilişkileri bozma eğilimi gösteriyordu ve 1294'ün sonunda Hıristiyan birliğine giden yolda doğrusu taşlı bir dönemece sapılmıştı. Öyle ki aslında papa olması gereken bir kral, karşısında aslında kral olması gereken bir papa bulmuştu: Papa VIII. Bonifacius.

Bonifacius papalar arasında görüldüğü üzere dünyevi bir adamdı.[28] Hanımlara öyle düşkündü ki bir kadınla evlenmiş, bir başkasınaysa babalık etmişti. Öte yandan erkeklere ilgisi nedeniyle de kötü bir üne sahipti, öyle ki sübyancılık dedikoduları ona mezarında bile rahat vermeyecekti. Papalık'ı ancak selefi V. Celestinus'u emekliliğe teşvik ederek ve ardından aslında Papalık'ı baştan beri hiç istememiş olan 81 yaşındaki ihtiyar bir münzeviyi bir yeraltı zindanında ölüme terk ederek aldı. Bonifacius, Philippe gibi kendini beğenmiş bir yeni yetmeye hoşgörülü davranamazdı ve gerilim neredeyse hemen yükseldi. Ülkesi sürekli yıkımın eşiğinde sallanan Fransa kralı, İngiltere'yle savaşın giderlerini karşılamak için ülkenin manastırlarından zorla para almaya

başlamıştı ve 1296'da Bonifacius ruhbandan vergi isteyen krallarla bu vergiyi ödeyen rahiplerin *ipso facto* aforoz edileceğini duyurdu.[29] Bu Papalık belgesi bir uyarı atışı anlamına geliyordu ve bir buçuk yıl sonra geri çekilmişti. Ardından Bonifacius, IX. Louis'yi Aziz Louis ilan etti, Hıristiyanlık tarihinde bir Fransız kralının azizlik mertebesine yükseltilmesinin ilk ve tek örneğiydi. Dedesinin Kilise tarafından tanınması torununu onurlandırmıyordu; öyle de olması gerekirdi.

Savaş başlamak üzereydi ve seçilen silahların hukuki silahlar olması tercih ediliyordu. 13. yüzyılın geç dönemlerinin kanonik hukuku hâlâ Kilise'nin mülkiyetindeydi, gizemleri keşişler tarafından korunuyor, hakemliği piskoposlar tarafından yapılıyordu ve Bonifacius, yalnızca kendisi değil, çoğu insan tarafından çağın en iyi hukuk bilgini olarak görülüyordu. Tüm Avrupa'da insanların bağlılığı Papalık ile ulus arasında gidip geliyordu, bununla birlikte Philippe'nin himayesi altında Fransa'nın hukukçuları ayrıksı ve güçlü bir toplumsal sınıf olarak beliriyordu.[30] Louis, Kilise'nin geliştirdiği yasal araçları ödünç almış, Philippe'se bunları uygulamaya koymuştu ve hedefinde Kutsal Makam Vatikan'ın ta kendisi vardı.

Philippe'nin, en güvendiği uzman hukukçusu Guillaume de Nogaret'yi, Bonifacius'un 1300'de Roma'da düzenlediği bir yıldönümü şenliğine göndermesiyle kapışmalar başladı. Muhtemelen sapkın bir geçmişi olan, alçakgönüllü Nogaret Papalık karşısında kavgaya hazırdı ve şampiyonluğu hak ettiğini kanıtlayacaktı. Kendi anlatısına göre mekâna varır varmaz Bonifacius'u bir kenara çekip, Kilise'ye zarar vermemek adına, dini makamları satmayı ve gasp etmeyi –ve bunların yanı sıra muhtemelen anılmayan bazı başka ayıplarını– bırakması hususunda *sotto voce* uyarmıştı. Öfkeden küplere binen Bonifacius, Nogaret'nin bu söylediklerini bir kez de tanıklar önünde yinelemesini teklif etti ve Fransız beyefendinin kendi anılarına göre Nogaret bu isteği hemen layıkıyla yerine getirdi.[31] Philippe sonraki sene gerilimi daha da yükseltti. Languedoc üzerindeki Fransız hâkimiyetini yeniden kurmak hevesiyle bölgenin önemli piskoposlarından birini cinsel ve ruhani suçlar işlemekle itham etti. Hakaretini tamamlamak adına, bu piskopos Şeytan'ın vücuda gelmiş hali olarak Papalık'ın şanını kirlettiği için bu şekilde davranmak zorunda kaldığını Bonifacius'a söyledi.[32] Bonifacius 1302'de, Papalık'ın yetkisine boyun eğmeyen her

"insanın" sonsuza dek cehennemde kalacağını "duyurduğu, bildirdiği ve tanımladığı" resmi bir belgeyle karşı ateş açtı.[33] İnsan derken neyi kastettiği konusunda şüphe duyulmasın diye daha sonra Fransa elçisine Fransız kralının aforoz edildiğini bildirdi.

1303 yılının yaz ayları boyunca gerginlik yıldırım gibi havada asılı kaldı. Son savaşın yaklaşmış olabileceğinin farkındalığıyla Philippe'nin hukukçuları haziran ayında Bonifacius'a karşı bir dava açma hazırlığına giriştiler. İddianame, düşmanlıkla dolu üretken zihinlerinin yaratabileceği, şeytana tapma ve oğlancılıktan materyalizm ve oruçlarda ihmalkârlığa kadar her türlü suçu kapsıyordu.[34] Bunun üzerine Bonifacius resmi bir aforoz belgesi hazırladı. Eğer yayınlansaydı tüm Katoliklere en kısa zamanda Fransa kralıyla ittifaklarını bozmalarını ve savaş açmalarını buyurmuş olacaktı. Bir adamı mahşer gününe kadar lanetlemenin gücü karşısında Philippe'nin elinde en az bunun kadar kuvvetli bir silah vardı: Guillaume de Nogaret.

Bonifacius'un resmi duyurusu, kendisine ait büyük bir sarayın bulunduğu küçük dağ kasabası Anagni'deki katedralin kapısına 8 Eylül'de asılmalıydı. Ayın yedisinde, sabahının erken saatlerinde Nogaret oraya vardı. Yanında dava iddianamesini taşıyordu ve 1300 adam da onunla birlikteydi. Çanlar çalar köpekler havlarken, işgalciler dar koridorlardan fırtına gibi geçtiler ve ancak güneşin batarken Bonifacius'un odasının kalın meşeden kapılarını kırabildiler. Hemen ardından yaşananlar da bu olayın yarattığı karmaşadan nasibini almıştır. Kimilerine göre Bonifacius tahtının üzerinde merasim cüppesini kuşanmış, başında üç katlı tacıyla oturuyordu, görevinin haysiyeti uğruna serkeşçe ölmeye hazırdı. Bazılarına göre de insandan bir jöleymişçesine titriyordu. Nogaret'nin kırılmış kapıdan emin adımlarla girip Bonifacius'u, oğlancı eğilimlerini ıslah edip suçundan dönmediği için Lyons'ta kurulmuş mahkemeye çağrıldığı konusunda bilgilendirdiği konusunda herkes hemfikirdi.

Bonifacius müttefiklerinin korumasında Roma'ya götürülerek kurtuldu, ancak büyük bir şok yaşanıyordu. Bir zamanlar tüm insanlar üzerinde hâkimiyet kurmuş adam bir hayalete dönmüştü, olanlardan sonra sadece beş hafta daha yaşadı. Uykusunda iki yumruğu da ağzında, bir cenin gibi büzüşmüş halde öldü.[35] Bu kitabın beşinci bölümünde daha yakından incelenecek bazı hukuk teorilerine uygun olarak

Philippe cesedin mahkemeye çıkarılması ve kazıkta yakılması taraftarı olmuştu.[36]

Philippe ve Bonifacius arasında yaşanan mücadelenin de gösterdiği üzere Batı Avrupa'da tekrar çatışma çıkacaktı. Seküler yöneticiler engizisyon yöntemlerini kabul ettikçe engizisyon düzeninin denetimini yaratıcılarının elinden aldılar. Hıristiyanlık ve kanonik hukuk kıtanın hukuki düzenlemelerini 18. yüzyılın geç dönemlerine kadar etkilemeye devam edecekti fakat krallar ve prensler 15. yüzyılda çoktan Papalık engizisyoncularına karşı üstünlük kazanmışlardı. Yasal usullerin sekülerleşmiş olduğu gerçeği onları daha insani yapmayacaktı. Tıpkı keşişlerin ve kanoncuların, Kilise'nin 1200'lerin başlarında yürüttüğü savaşa uygun olarak hukuku yeniden tanımlamaları gibi, seküler hukukçular da yüzlerce yıl boyunca insanları bir tahta üzerinde gererek, kesici delici aletlerle parmak koparark ve askıda sallandırarak işkence etmenin meşrulaşması için efendileri adına yeni buluşlar yapacaklardı.

İçlerinde en yaratıcı olanı kanıt meselesiydi. Yargılamaların sınamalarla yürütüldüğü ve masumiyetin yeminle ispatlandığı bir çağda bir meselenin nasıl kanıtlanacağını düşünmeye gerek yoktu çünkü belirleyici olay –bir mucize yaşanır ya da yeterli sayıda yeminci bulunurdu– ya gerçekleşirdi ya da gerçekleşmezdi. Justinianus'un *Derleme* adlı eserinin 11. yüzyılın sonlarında yeniden keşfedilmesi Avrupalı hukukçulara Romalıların kanıtla karar arasında ayrım yaptıklarını gösterdi ve sınamaların terk edilmesiyle sahneye giren tanık ifadeleri kanoncular için sorun çıkarmaya başladı. Çağın akılcı esin kaynaklarına rağmen çelişkili sözleri tartıp değerlendirmek için kimsenin sistematik bir teorisi yoktu. Yargıçların, tanıkların toplumsal konumlarına ve konuşma biçimlerine dikkat etmelerini öneren *Derleme*'nin çeşitli tavsiyeleri[37] konuyu pek ileri taşımadı. Hukukçular, Tesniye kitabının, iddiaların iki güvenilir tanıkla kanıtlanması gerektiğini söyleyen 17. ve 19. bölümlerinin sayfalarını çevirince[38] bu sefer de yeni bir sorun ortaya çıktı. İncil doğruyu yalandan ayırmanın yöntemine dair hiçbir şey söylemediği için yargıçlar iki tanık kuralını ilk anlamıyla yorumladılar. Eğer iki insan bir olay üzerine yemin ederse kesin olarak ispatlanmış sayılırdı.[39] Bu durumun adaletsizliği, resmiyetle kafayı

bozmuş 13. yüzyıl insanları için bile apaçık ortaydı ve hoşnutsuzluk, engizisyoncular bu kuralı sapkınlık için de uygulamaya yeltendiklerinde arttı. Yanlış inançlara görgü tanıklığı etmiş kişiler bulmak kolay değildi, çünkü pek çok tehditkâr sapkın her halükârda sapkınlıklarını kendisine saklıyordu. Bunların düşünce suçlarını ispatlamak için görgü tanıklığından daha yaratıcı bir teori gerektiriyordu.

Bulmacanın cevabı, "itiraf" olacaktı. Suçun kabulü, Batı ceza hukukunun o kadar uzun zamandır süregelen bir uygulamasıdır ki 13. yüzyılın ortalarında gerçekleşen değişimin ne kadar kökten olduğunu bugün değerlendirmek zor. Bu değişimin doğası IX. Louis'nin Güney Fransa için koyduğu yasalarda açıkça ortaya konur. İki tanık kuralının eksikliklerinin farkında olan kral, yargıçlarına, bir itirafla desteklenmedikçe böyle bir delile dayanarak asla hüküm vermemelerini emretmişti. Ancak Louis'nin kendisi hatalı aklama ve mahkûmiyet kararlarının failiydi ve bu emirle şüphe uyandıran ancak cezalandırılmak için gerekli itirafı yapmayı reddeden sanıklara işkence yapılması için yargıçlarına izin vermiş oluyordu.[40] İnsanları güvenilmez cezalandırmalardan korumak için bulunmuş yasa böylece güvenilmez cezaların esas sebebi oldu. Onlarca yıllık süre zarfında itiraf ikinci derece bir delil olmaktan *regina probationum* ("kanıtların kraliçesi") olmaya yükseldi ve kendi kendini mahkûm etme kısa süre içinde suçun işlendiğinin kusursuz bir teminatı olarak saygı görmeye başladı.[41]

Regina probationum, isminden başka hiçbir şeyini Latinceye borçlu değildir. Eski Ahit için de yabancı bir kavramdır, o kadar ki ortaçağ dünyasının en tanınmış Talmud âlimi İbn Meymûn sadece itirafa dayanan bir mahkûmiyetin ilahi kanunlara ters olduğunu ilan etmişti.[42] İtirafların yüceltilmesi eski geleneklerden değil sismik değişikliklerden kaynaklanıyordu: siyasal yöneticilerin tebaasının sırlarını öğrenebileceklerine güven duyması ve insanların kusurlarını ağızlarından çıkan sözlere göre ölçmeye başlayan yeni bir ahlak anlayışı.

Tektonik hareket tek bir andan ziyade nesillerle ölçülebilen bir zaman diliminde gerçekleşti. Yine de tek bir olay merkeze konacak olsaydı bu, 1215'teki Dördüncü Lateran Konseyi olurdu. Sınamaları sonlandıran kanonların yanında Papa III. Innocentius, tüm Katoliklerin düzenli olarak her yıl, yemin ederek günahlarını bir rahibe itiraf etmelerini emretti. Eşzamanlı olarak, bu mecburiyeti yerine getiren Katolikleri

bağışlamak üzere ruhban sınıfının yetkisi artırılmıştı. Diğer taraftan bu yükümlülüğü yerine getirmeyenler aforoz edilir ve kutsal olmayan bir cenazeye layık görülür hale geldiler.[43] Bu büyük bir değişimdi. Kilise'nin düşünürleri uzun süredir kurtuluşun nedamet gerektirdiği konusunda hemfikirdiler ve hatta pek çoğu Kilise'nin günahları affetme gücüne sahip olması gerektiğini ileri sürmüştü. Ancak daha önce hiç kimse Hıristiyanların kurtulmak için pişmanlıklarını söze dökmesi gerektiğini düşünmemişti, hele ki bunu bir de rahibin yanında yapmaları gerektiği hiç akıllarına gelmemişti.[44]

Innocentius'un buluşu pek çok sıradan Katolik arasında dikkate değer bir dirençle karşılandı[45] ve sonraki yıllar boyunca itiraf etmenin kendi çıkarlarına olduğuna sürüyü ikna etmek için büyük çaba harcandı. IX. Gregorius tüm doktorlara, hastalarına günah çıkarmaları yönünde tavsiyede bulunmalarını resmen salık verdi[46] ve vakanüvisler kısa süre içinde bu yeni kutsal ritüelin faydalarını göklere çıkarmaya başladılar. En etkilisiyse Heiserbachlı Kayserius isminde bir Sistersiyen keşişin 1220'de yazdığı ve popüler Hıristiyanlığı yüzyıllar boyunca etkileyecek *Mucizeler Muhabbeti*'ydi [*Dialogus Miraculorum*]. Kitaptaki on iki bölümden dördü günah çıkarmaya adanmıştı ve günah çıkarmanın ne kadar da harikulade bir şey olduğunu anlatıyordu. Aziz Norbert'ın, etrafındaki herkesin zina suçunu ortaya sermeye kararlı bir şeytanı nasıl kovduğunu anlatan, yıllardır dolaşımda olan popüler bir efsaneyi şimdi Kayserius tepetaklak ediyordu: Şeytan, zina yapan birinin günahlarını, sırf günah çıkardığı için söylemiyordu. Başka bir kötü ruhsa bir kızın iffetini korumak için yalan söylemişti, çünkü kızın cinsel hayatını bir rahibe açık açık anlatmaya karar vermiş olmasından son derece etkilenmişti. Kayserius'un günah çıkarmaları tam zamanında anlatmasıyla bu itiraflar gemileri batmaktan kurtarıyor, idamlarının infaz edildiği cayır cayır yanan kütüklerin arasında bile katillerin yanmasına engel oluyordu. Kayserius'un duyduklarına göre eski bir iblis, günah çıkarma odasından yayılan kurtuluş havasına kapılıp hayranlığını gizleyememişti. Hatta o kadar etkilenmişti ki Lucifer'le cennetten atıldıkları günden beri sergilediği her türlü kötü davranışı itiraf etmek için ısrar etmişti. Diğer taraftan sessiz kalmak ya da açık konuşmamaksa hiç şaşmadan daha kötücül hayaletlerin ilgisini çekiyordu ve bazen yaşayan ölülerin ziyaretlerine bile sebep olabiliyordu.[47]

"Sorunun ya da işkencenin yinelenmesi üzerine" Hollanda'da 1555 yılında yayımlanan bir ceza hukuku kitabından. Kenarda duran bir yazman kanıt ortaya çıktıkça yazıya geçirmektedir.

GÖRSEL: "Sorunun ya da işkencenin yinelenmesi üzerine" Josse de Damhouder, *Practycke ende handbouck in criminele zaeken* (Louvain, 1555).

Anlatılmak istenen açıktı: Sırları açıklamak harikalar yaratıyordu, ancak sessiz kalmak felaketle sonuçlanabilirdi. Kişinin sorumluluklarını üstlenmesinin kendi yükünü hafifleteceğini ileri süren ağır felsefi tartışmalar var. Meseleleri dile getirme ısrarı, konuşma eylemini anlamından yoksun bırakma tehlikesi de taşıyor. Buna uygun şekilde 13. yüzyılın hukuk adamları kısa süre sonra itirafları, olayları açığa çıkaran ifadeler olarak görmektense suçun bir işareti olarak değerlendirmeye başlamışlardı. Sanıkların kendi kendilerini suçlamaya zorlanmamaları gerektiği yönündeki kanonik ilke sadece zorla verilmiş itirafların mahkeme önünde tekrar edilmesi anlamına gelecek şekilde sulandırılmıştı. Bu sırada işkencenin üç defa tekrarlanabileceği kuralı kurumsallaştı.[48] 14. yüzyılın geç döneminde Nicolas Eymeric ismindeki bir Dominikan engizisyoncu her işkence seansının kendi içinde sonsuza kadar "sürebileceğini" iddia etti.[49] 1705'te bir hukukçu, işkence üzerine eleştirisini adaletin de doğa gibi sonsuzluğu şiddetle reddettiği şeklindeki muhteşem bir metafizik zemin üzerinde temellendirecekti.[50] Her şeye rağmen işkenceye dayanabilenlerse masumlarmış gibi değil de adaleti yanıltmış suçlularmış gibi muamele görüyorlar ve –ilk etapta şüpheli konumuna düşmelerine dayanarak cezayı hak ettikleri düşünülüyordu– genellikle sürgüne gönderiliyor ya da kulaklarından oluyorlardı. 1300'lü yılların son dönemlerindeki hukuk adamı Jean Bouteiller, bir şüphelinin, –aksi halde "bir sebep yokken tutuklanmış gibi görünebileceğini"[51] söyleyerek– ancak "şartlı" tahliyeyle bırakılmasını tavsiye ederken o dönemin en geçerli tutumunu dile getirmişti. Meslektaşları da pekâlâ

benzer düşünüyorlardı. Öyle ki 1389-1392 yılları arasında Paris'teki yüzden fazla duruşmayı ayrıntısıyla anlatan ülkenin ilk mahkeme kayıtları, sanıkların ezici çoğunluğunun itirafta bulunduklarını ve tek bir kişi için bile koşulsuz bir beraat kararı çıkmadığını gösteriyor.[52]

Erken dönem modern Avrupa'da, Gilles de Rais'nin 1440'ta yargılandığı dava, itiraf edilen suçun anlamının değiştiğini en iyi yakalayan davalardan biridir.[53] 1404'te Fransa'nın en varlıklı üç ailesinden birinin vârisi olarak doğan Gilles, belalı 15. yüzyıl için büyülüymüş gibi görünen bir gençliğin keyfini sürdü. Ülkesinin hiç bitmeyecek gibi görünen bir savaşla sarsıldığı ve soyluların, İngiltere krallığının toprak iddialarını destekleyenlerle VII. Charles'ın büyük davasını savunanlar arasında bölündüğü bir zamanda yüksek oranlarla bahis oynadı ve kazandı. Mayıs 1429'da Jeanne d'Arc'la omuz omuza savaşıp Yüzyıl Savaşları'nın seyrini değiştiren Orléans'taki zaferin kazanılmasına yardımcı oldu. Zafer, Fransa tarihindeki tüm taç giyme törenlerinin mekânı Reims Katedrali'nde tahtın vârisinin taç giymesini sağladı ve vârisin Gilles'e duyduğu şükranın sınırı yoktu. Gilles, kutsal yağın amforasını taşımak için davet edildi –yağın dünyaya bir cennet güvercininin kanatlarından indiği yönündeki inanış düşünülürse bu görevin verdiği onur hiç de hafifsenecek gibi değildi– ve VII. Charles tören gününü, gözlerinden bolca akan yaşlar eşliğinde Gilles'i Fransa'nın bir Mareşali ilan ederek bitirdi. Gilles 24 yaşındayken tepe noktasına varmıştı. Zirveye erken çıkanların hiç değişmeyen laneti gereği tabii ki de tepedeki tüm yollar aşağı gidiyordu ve ne kadar derine düşebileceğini Gilles'in kendisi bile muhtemelen tahmin edemezdi.

Genç kahramanı peşinden sürükleyen tutkular her neydiyse kısa süre içinde savaş meydanlarından uzaklaştı. Gilles gitgide askeri görevlerine sırt çevirip dini işlere döndü ve savaşın 1435'te bitmesiyle, Breton'daki kendine ait Machecoul kalesine korosuyla, taşınabilir bir kilise orguyla ve kürklü ipekler ve lalden giysilerle kuşanmış tam bir ruhban takımıyla bütün bir şapel bahşetti ve Orléans'taki en muhteşem zaferini bir tiyatro oyunuyla yeniden canlandırmaya karar verdi. Bu, iki yüz civarı koro şarkıcısı, hokkabaz, flütçü, ateş dansçısı ve astrologla ışıl ışıl bir alaydı ve şimdi tüm bölgede bir yılan gibi kıvrılarak dolanıyordu, ancak bu alaya karanlık bir gölge de eşlik ediyordu.

Gölge ne zaman belirse bir çocuk kayboluyordu. Kaybolan çocukların kimisi en son kırmızı yanaklı bir kocakarının elini tutarken görülmüş, kimisi de bir daha geri gelmemek üzere yabancıların atlarına binmiş oluyordu. Gilles bu tören alayından o kadar keyif almıştı ki bunu gezici bir kumpanyaya dönüştürdü.

Sonraki birkaç yıl içinde Machecoul kalesinin kasvetli kulelerine ve içi acı suyla dolu hendeklerinin derinliklerine karanlık çöktü ve bir daha asla 1437'de kalenin içinde iki küçük iskelet bulunduğu zaman olduğu kadar kararmadı. Dedikodular kısa sürede salgın gibi yayıldı. Kimisi Gilles'in çocukları İngilizlere satmak için kaçırdığını söylüyordu.[54] Kimisi de onun insan kanıyla bir büyü kitabı yazdığını fısıldıyordu.[55] Hatta bazıları şapelini neden Kral Hirodes'in beşiklerinde katlettiği Kutsal Masumlar'a adamayı seçtiğini merak etmeye başlamış bile olabilirdi.[56]

Böylesi hikâyelerin genelde önemli bir sonucu olmazdı. Küçük yaştaki birkaç köylünün talihsizlikleri hakkındaki kaba saba dedikodular, 15. yüzyıl Fransası'nda soylu bir adamın şanına gölge düşürmemeliydi. Şeytani işlere dair konuşmalar, cadı avcılığı Avrupa'da ısınma turlarına başlarken belki biraz daha tehlikeliydi ama ruhlarla konuşmak Fransız aristokratları arasında hâlâ popüler bir boş zaman eğlencesiydi. Ağzı sıkı bir soylunun korkacak bir şeyi olmazdı. Yalnız ağzı sıkılık hiçbir zaman Gilles'in kuvvetli yanı olmadı ve kendine hâkim olamayışı mahvolmasına sebep olacaktı.

Gilles, dini piyesleri ve gizemli hikâyeleri sahneleyerek gezilerine devam ettikçe, korocu çocukları tören kadehleri, buhurdanlıklar ve kutsal ekmek kutularıyla donattıkça kendinden önceki üç neslin yüzyıllarca biriktirdiği servet eriyip gitti. Mayıs 1440'ta kibri nihayet cezasını buldu. Son mülklerinden birini, St-Étienne-de-Mermorte'taki bir hisarı, Geoffrey le Feron isminde birine satmışken geri istediğine karar verdi. Yakın bir arkadaş grubuyla birlikte, elindeki savaş baltasını sağa sola savurarak hisarın kilisesine saldırdı ve rahibine –ki le Feron'un kardeşiydi– kalenin kapılarını açtırıp ardından adamı zindana attı. Gilles'in dokunulmazlığını sona erdirmek için, bunun kadar gereksiz bir şiddet eylemi tasavvur etmek zor. Bir kilisenin basılması Nantes Piskoposu'nun çok eskilerden kalma ayrıcalıklarının ihlaliydi. Geoffrey le Feron kalenin sadece koruyucusu değil, Bretonya Dükü'nün hazine-

darıydı da. Dük, de Gilles'in Fransız kralından sonra sadakat yemini ettiği tek kişiydi, bu yüzden de Gilles'in ağır bir suç işlediği hükmüne varılırsa vasalının servetinden geriye kalmış ne varsa el koyma hakkına sahipti. Gilles en sonunda haddi olmayan bir işe kalkışmıştı.

15. yüzyılın başlarında Papalık'ın ulusla çatışması Fransa'da tartışmasız biçimde seküler yöneticiler lehine sonuçlanmıştı ve bu yüzden Nantes piskoposluğu, Breton Dükü'nün görevlilerine sadık kalarak onlarla yan yana çalışacaktı. Yargı işlemleri piskoposluk mahkemesinde başladı ve örtülü soruşturmalar haziran sonunda gizli bir raporla sonuçlandı.[57] Bir buçuk ay sonra Düklük yetkilileri Gilles'i ve yanındaki iki hizmetkârla iki rahibi tutukladı. Bundan dört gün sonra, 19 Eylül 1440'ta sapkınlıkla suçlanacağını öğrendiği Nantes Kalesi'nin büyük salonuna götürüldü. Gilles, kuşkusuz bir rahibi savaş baltasının keskin ucuyla rehin almanın birtakım cezalar getireceğini anlamıştı, ancak üç hafta sonra mahkemeye tekrar çıkarıldığında "sapkınlık" teriminin pek çok günahı içerdiği ortaya çıktı. Dinsizlik, dinden dönmek, kutsala küfür etmek gibi çeşitli eylemlerin yanında iddianamede şeytanlarla anlaşma imzaladığı ve 140 civarında çocuğa tecavüz edip öldürdüğü de yer alıyordu.[58]

Gilles, mahkemenin onu böyle ıvır zıvır suçlarla yargılayacağına inanamamış gibiydi. Kendinden son derece emin, bir üst mahkemede yargılanmak için ısrar etmesi üzerine yargıçlar bu talebinin anlamsız olduğunu, her halükârda mevcut mahkemenin kayda geçtiğini söyleyince Gilles bir canavar gibi somurtmaya başladı. Savcı, iddianamesinin doğruluğu üzerine dört kez yemin ettikten sonra dahi konuşmayı reddetti.[59] Beş gün sonra memnuniyetsizlik ciddiyetini koruyordu. Gilles kürsüden küfürler savurarak yargıçları "liyakatsiz ve aşağılık" olmakla suçladı ve iddianamelerine karşı savunma yapmaktansa bir ipte sallanmayı tercih edeceğini ilan etti. Böylesi bir savunmanın karşısında yargıçlar ellerindeki en güçlü cezayı devreye soktular. Gilles'i aforoz ettiler.

Yargıçlar mallarını iyi tanırdı. Gilles iki gün sonra gözlerinde yaşlarla tekrar ortaya çıktığında, yargıçların kendisini yargılama haklarını sorguladığı için af dileniyordu ve Kilise'ye tekrar kabul edilmek için yalvarıyordu. Ruhban sınıfı sakince Gilles'i tekrar Kilise'nin bağrına bastı fakat bu esnada sonraki günlerde yapılacak

gizli sorgulara bir hazırlık olarak onun hizmetkârlarının ve rahiplerinin yemin edişlerini izlediğinden de emin oldu. Gilles'in üzerindeki baskı artıyordu fakat iddianame yüksek sesle okunduğunda şaşırtıcı biçimde rahatlamış görünüyordu. İblislerin, adi madenleri altına dönüştürmeleri için nasıl ikna edilebileceklerinin anlatıldığı bir kitabı ödünç aldığını kabul etti, ancak kitabı sahibine iade ettiğinin altını çizmişti. Cıva dondurmak için birkaç simyacı tutmuştu, bunu da kabul etti, ancak kötü ruhları uyandırdığını ve onlar için adak sunduğunu inkâr etmek konusunda çok telaşlıydı. Kayıp çocuklar hakkındaysa tek kelime bile etmedi.

Daha sonra Gilles hanesinin hizmetkârlarının muhtemelen işkence altında sorgulamaları yapıldı ve beş gün sonra ifadeleri Gilles'e okundu.[60] Hepsi Şeytan'a tapınmayı ve çocukların katlini kan donduran ayrıntılarıyla anlatıyorlardı ve Gilles bu kanıtlarla yüzleşmeyi reddetti. Mahkeme durumdan memnun değildi. "Hakikati aydınlatmak ve daha iyi incelemek amacıyla" Gilles'in bedenini gererek işkence altında sorgulamaya karar verdi.[61] Durumunu gözden geçirmesi için kendisine verilen bir gecelik iznin ardından Gilles, bu sorguya gerek olmadığına karar verdi. Sonraki akşamüstü kendi hücresinde dört yargıç ve bir savcıya eksiksiz bir itiraf sundu[62]; aynısını ertesi gün ağzına kadar dolu bir mahkeme salonunda tekrar yapması sağlandı. Gerçekten de olağanüstü bir performanstı.

Kendi hatalarından mümkün olan en fazla sayıda insanın ders alabilmesi için, söyleyeceklerinin yalnızca Latince değil Fransızca da basılmasını rica ederek sözlerine başladı. Dinleyicilerinden çocuklarını iyi huyla ve ahlaklı alışkanlıklarla yetiştirmelerini diledi, çünkü kendi çocukluğu herhangi bir terbiye almadan geçmişti. Daha sonra "sayısı çok olduğundan tam bir rakam veremeyeceği kadar çok çocuğun" kaçırılışını ve öldürülüşünü, altı yüzyıl sonra bugün bile dehşete düşürecek kadar güçlü şekilde itiraf etti. Hizmetkârları ve başka eşlikçilerle birlikte kurbanlarını boğazlayıp kancalardan sallandırmış, anal yoldan ilişkiye girmiş ve "öldürdükten sonra olduğu gibi ölürlerken de [...] en büyük kabahati işleyerek dölünü göbeklerine boşaltmıştı". Çocukları bıçaklamış ve duvardan duvara vurmuştu, kiminin kafasını kesmişti ve son sancılarını çekerlerken genellikle "karınlarının üzerine oturmuş ve [...] yüzlerine gülmüştü". Ölünce hepsini "acaba

hangisinde en güzel yüz ve uzuvlar var diye merak ederek [...] kucaklamıştı" ve sonra "iç organların görünüşü[nün keyfine varmak] için" vücutlarını baştan başa kestirmişti.

Ölü çocuklarla ilgili soruları cevapladıktan sonra Gilles, çocuklarla geçen sürenin dört katı kadar bir zamana yayılan Şeytan'a tapınma meselesine geldi ve iblisleri çağırmak için sık sık büyücüler kiraladığını kabul etti. Büyücülerin hepsi belli ki düzenbazdı, Gilles'i kritik anlardan önce uyarırlar ve bazen de yaptıkları işin ne kadar tehlikeli olduğunu ispatlamak için kendilerini kilitli odaların içinde döverlerdi. Gilles bu düzenbazlıklardan paçayı kurtarmış olsa da ritüellerine aktif olarak katılırdı. Bir keresinde, hatırladığı kadarıyla, serçe parmağından akıttığı kanla bir iblisin ismini yazmıştı. Başka bir sefer de bir büyücüye genç bir oğlanın elini, kalbini ve gözlerini bir kavanoz içinde teslim etmişti.

Gilles salonda bulunan tüm babalardan içtenlikle, çocuklarının açık saçık ve güzel giyinmelerine izin vermemelerini istedi. Tüm suçlarının lezzetli yemekler karşısında duyduğu doymak bilmez iştahından ve sıcak şaraptan kaynaklandığı uyarısında bulunarak da konuşmasını bitirdi. Şimdi gözyaşları içinde söylemek istediği son bir şey daha vardı. Şeytan'a uymak hayatının her anına etki etmişti, bunu kabul ediyordu, ancak Kilise'ye duyduğu şaşmaz bağlılığının ona kattığı erdem sayesinde ne bedenini ne de ruhunu Şeytan'a teslim etmişti.

İşkence tehdidinden sonra tutuklanmış suç ortaklarının ithamlarına karşılık olarak yapılan her itiraf şüpheli olmalıdır, ancak Gilles'in bir psikopatınki kadar umursamaz ve bir çocuğunki kadar saf cümleleri kulağa o kadar dürüst gelir ki inanmamak neredeyse imkânsızdır. Çizilen portre, engizisyoncuların şabloncu fantezilerindense hayatın içinden çıkıyor. Şeytan'ın, her şeye kadir bir kulundansa şaşkın bir aptalın tasvirini veriyor. Bunun yanında cinayetin klinik tarifleri suçun nasıl bir şey olduğunu sadece hayal etmiş birinden çıkmış gibi durmuyor. Anlatılanlar çocukları ölürken izlemiş bir adamın derlemeleri.

Gilles üç gün sonra suçlu bulundu, tekrar aforoz edildi ve dizlerinin üzerinde, gözyaşları içinde sergilediği başka bir pişmanlık gösterisinden sonra Kilise'ye resmen ikinci kez kabul edildi. O sabahın ilerleyen vakitlerinde idam cezasını almak için seküler mahkemeye gitti ve kıdemli yargıç Pierre de l'Hôpital'in talebiyle ikinci kez halk

önünde itirafını sundu. De l'Hôpital ona bu dünyadaki utancının öteki dünyada hak ettiği cezayı kesinlikle azaltacağını müjdeledi ve her ne kadar Gilles'in ilahi adaletten medet umduğuna dair çok az belirti olsa da de l'Hôpital, Gilles'in tövbe etmesinden etkilenmişti. Hatta o kadar etkilenmişti ki elinden gelen en büyük iyiliği sundu. Gilles'in asılacağını ve sonra yakılacağını bildirdikten sonra cesedinin sadece ateşler tarafından "kucaklanacağı"nı belirtti, ardından Gilles kendi tercih ettiği bir kiliseye defnedilebilecekti.[63]

Tanrı'yla barışabilmesi için son olarak bir gecelik şans tanınan Gilles ertesi sabah darağaçlarının yanında 15. yüzyıl tarzı son bir kefaret temsili sundu. Çıplak ayaklı ve beyazlar içindeyken, sayısız çocuğu boğazlamasına, karınlarını deşmesine ve tecavüz etmesine yardım etmiş iki hizmetkarına, doğru yoldan şaşmamak için güçlü olmalarını tembihledi. Onlara, ruhlarının ölüm anında kavuşacağının teminatı olarak *adiue* yerine *au revoir* dedi, çünkü "günahkâr çok derin bir pişmanlık ve kalpten bir tövbe hissettiği" sürece hiçbir günah affedilmez değildi. Sonra hepsi asıldı ve hizmetkârların bedenleri alt sınıf adetlerine uygun olarak kül oluncaya kadar yandı. Gilles'in hafifçe tutuşmuş cesedi çeşitli kilise mensupları ve aristokratlar tarafından alınarak onurlu bir defin töreni için Nantes Katedrali'ne taşındı.

Gilles'e bu kadar güven duyulması çağdaş okuru tuhaf, tiksindirici bir şey gibi rahatsız edebilir, hatta kâfirlik gibi görülebilir ancak onu dinleyen yargıçlar ve yazmanlar sadece ikna olmakla kalmamış gördükleri dindarlık karşısında duygulanmışlardı. Bugünden bakarak onların bu duygusunu çözümlemek üzere yapılacak geleneksel bir açıklama şu şekilde devam edecektir: İçinde yaşadıkları çağı düşünürsek, günahkârların utanç duymasını ve bu utancı açığa vurmasını beklemek olağandı; engizisyon düzeninde, pişmanlık göstermek suçun kefaretini ödemenin bir yolu olarak kahır çekmekten daha önemli görülüyordu.[64] Yine de bu kabul çok ileri gitmez. İtirafların derin bir pişmanlıkla desteklenmedikçe geçersiz olduğu düşüncesi, 15. yüzyılda Kilise'nin yerleşmiş bir öğretisiydi[65] ve mahkeme kayıtları gösteriyor ki en azından Gilles'in yargıçlarından bazıları sözcükler kadar olayın içyüzünü de görmek istiyorlardı. Tanıkların ifadeleri alınırken Gilles'e eylemlerini "gerekçelendirmek" isteyip istemediği ya da hangi "güdülerin" onu harekete geçirdiği iki kez soruldu[66] ve Gilles'in hücresin-

deki ilk itirafı sırasında özel bir konuşma yaşandı. Nantes'ın kıdemli seküler yargıcı Pierre de l'Hôpital bir noktada bu suçları için onu kimin kışkırttığını ve yol gösterdiğini sordu. Engizisyoncular bu soruyu suç ortaklarını açığa çıkarmak umuduyla sürekli sorarlardı fakat de l'Hôpital isimlerden daha fazlasının peşindeydi. Gilles "sadece keyfi ve şehvetli hazları için kendi duygularını takip etti"ğini söyleyerek cevap verdiğinde yargıç yalnız şaşkınlığını dile getirmekle kalmayıp sormaya devam etti. "Hangi güdülerle, hangi niyetle ve ne amaçla" cinayetlerin ve cinsel istismarın gerçekleştiğini bilmek istiyordu. Sunacağı bir açıklama Gilles'in "kendini suçlayan vicdanının rahatlamasını sağlayacak" diye ısrar ediyordu. Bu tespit kızgınlık uyandırdı. "Heyhat!" diye patladı soylu adam: "Kendine olduğu kadar bana da işkence ediyorsun." Yargıç cevap olarak kendine işkence etmediğini söyledi, sadece "tüm hakikati" bilmek istiyordu, bunun üzerine Gilles konuşmayı kuru bir güvenle umulmadık bir sonuca getirdi, "Gerçekten, ne başka bir sebep ne başka bir amaç ne de başka niyet vardı."[67] De l'Hôpital bile tutuklusuna kadeh kaldıracak kadar tüm bunlardan büsbütün etkilenmişti. Fakat öyle görünüyor ki o zamanlar, günümüzde yaygın olduğu kadar olgunlaşmamış bazı fikirlerle boğuşuyor gibiydi: Sanıklar, kendilerini suçu işlemek üzere harekete geçiren şeyleri güvenilir bir şekilde ortaya koyabilirler ve suç işlemek için duydukları istek suçlarını değerlendirmenin bir kıstası olabilir.

Gilles'le de l'Hôpital arasında geçen bu konuşma çağdaş mahkemelerin başka bir özelliğini de gösteriyor: yargılayanın yargılananla ilişki kurma çabası ve bu çabanın sıklıkla nasıl başarısızlığa mahkûm olduğu. Bir suçlu açıklama yapmak için ne kadar çabalarsa çabalasın, mahkeme anlamak için ne kadar hevesli olursa olsun ve yas içindeki bir akraba çözüm için ne kadar umut beslerse beslesin pek çok davadaki boşluk aşılamayacak kadar derindir. Bunun en belirgin sebebi işlenen hiçbir suçun geri alınamayacak olmasıdır; bir diğeri de hiçbir açıklamanın, bir insan kuralları ihlal ederken bir diğerinin neden etmediğini doğru düzgün saptamak için yeterli olmamasıdır. Bugün duyulan pek çok gerekçe ister sosyal yoksunluk ister zekâ geriliği ister âdet dönemi gerginliği olsun doğaları gereği Gilles'in cinayetlerinin Şeytan'ın kabahati olduğu, yabani çocukluk dönemi ve sıcak şaraba meyli sonucunda gerçekleştiği yönündeki iddialardan daha makul değildir. Eğer insan

bahsi geçen suçla duygudaşlık kurabiliyorsa hayal gücünde bir sıçrama yaratması elbette kolaydır ancak çocuk kurbanlara bir şapel adarken hayattaki çocukları kılıçtan geçiren birinin zihniyetini anlamak pek çok insan açısından ulaşılmazdır. Bu gibi vakalarda, günümüz insanı açısından kulağa en doğru gelecek değerlendirme, Gilles'in davası görülmeden çok uzun zaman önce yaptığı bir açıklamadır. Bir hizmetçiye söylediğine göre kendisi bir yıldız altında doğmuştur, bu nedenle de ona göre, "kimse suçlu bulunduğu sapıklıkları ve günahları ne bilebilmiş ne de anlayabilmiştir".[68] Elbette bu aslında hiçbir şey anlatmaz.

Kilise'nin sapkınlık karşısında verdiği savaşın, Fransa'nın seküler hukuk düzeninde kalıcı ifadesini bulan tek unsuru itirafları duymaya verilen önem değildi. Ülkenin mahkeme salonları tıpkı 13. yüzyılın erken dönemindeki Papalık engizisyon mahkemelerinde olduğu gibi gitgide gizli işler hale geldi. Engizisyonun yargıçları sadece itirafta bulunan bir sanığın hazır bulunduğu ya da çok daha nadiren gerçekleştiği üzere hükümdar, halka şefkat gösterisi sunmaya hazır olduğunda kapılarını açarlardı. 15. yüzyıl sona ererken yargıçların tanıklarla yürüttüğü sorgularda sadece yazmanlar hazır bulunuyor, başka kimse olmuyordu. Bu zaman diliminde sanıklar, müştekiyle yüzleştirilmeleri ya da işkence görmeleri gereken zamanlar dışında gözaltında eriyip gidiyordu.[69] Nadiren rastlanan sanık avukatlarıysa 1539'da yargılama sürecinin pek çok aşamasından dışlanmış ve 1670'ten sonra tüm ağır ceza davalarından tamamen men edilmişlerdi.[70]

Cahil ayaktakımı dışında muhtemelen pek çok hukukçu, gizliliğin muktedirler için bugün olduğu gibi o zamanlarda da işe yarayacağını şüphesiz biliyordu, üstelik dikkate değer bir eleştiri de yapılmıştı. Angers'den Pierre Ayrault isminde bir yargıç 1588'de özellikle bu konu üzerine, Fransız adaletinin "sadece rahiplere fısıldayan kutsal bir gizem"e dönüştüğünden şikâyet eden, Fransız hukukçularını nesiller boyu etkileyecek uzun bir yazı kaleme aldı. "Ahalinin genellikle keyif aldığı bağırış çağırışlarının ve tezahüratlarının korkusu" yüzünden uygulanan bu gizlilik, yetersizliğin ve hata yapmanın reçetesiydi. Kapalı sorgularda alınan ifadeler sorgulanan kişinin söylemek istediklerinden ziyade o ifadeyi alan hukuk yetkilisinin duymak istediklerini yansıtıyordu. Diğer taraftan açık yargılamalarsa hukuku en görkemli haliyle sergilemeye

yarayabilirdi. Üstelik yargıcın dağıttığı adaletin daha dürüst ve akla yatkın olmasına da yol açardı.[71]

Bu, bilgi edinme hakkı ve güçler ayrılığı gibi siyasal kavramlar henüz uzak bir gelecekte beklemekteyken dile getirilmiş, zekice bir eleştiriydi. Görevlilerini hesap vermekten koruyan engizisyon süreci doğal olarak yozlaşmaya açıktı. Yalnız gizliliğin kötücül doğası Ayrault'nun bildiğinden çok daha güçlüydü ve en sert eleştirmeninin bile gözünü boyayabilirdi.

Ayrault Ağustos 1598'de Jacques Roulet isminde, otuzlu yaşlarının ortalarında, uzun ve dağınık saçlı bir dilenciyi yargılamak üzere çağrıldı.[72] Roulet'yi yetkililere teslim eden Symphorien Damon adında biriydi ve onun ifadeleri Roulet'nin tutuklanmasına sebep olmuştu. Damon, adamı bir tarlada yüzükoyun yere uzanırken görüp ona seslendiğinde kendisine fena bakışlar atıp kaçması yüzünden şüphe duymuştu. Aynı adamı kısa süre sonra genç bir çocuğun parçalanmış bedeninin yanında, dört köylü tarafından zapt edilmiş halde tekrar görmüştü. Damon'un aktardığı diğer tüm bilgiler bu dört köylüden geliyordu ve eğer bu köylüler ifade vermişlerse de tanıklıkları kaybolmuştu. Damon'un hatırladığı kadarıyla köylülerden biri (ölen çocuğun babasıydı) ceset iki kurt tarafından yenilirken olay mahalline geldiğini iddia ediyordu ve kurtları kovalarken Roulet'nin orada olduğunu fark etmişti. Bu rastlantı onlara şeytani gelmişti ve sezileri kısa süre sonra doğrulanmıştı. Ne yaptığını sorduklarında dilencinin cevabı "hiç" oldu, ancak çocuğu kimin yediğini söylemesini talep ettiklerinde bir anda kendisinin, babasının ve kuzeninin hep birlikte sorumlu olduklarını itiraf etmişti. Cinayet esnasında hepsi birer kurttu. Hatta Damon'a göre tutuklandığında Roulet'nin tırnakları uzun ve elleri kanlıydı.

Kurda dönüşmek konusundaki görüşler 1590'ların sonunda değişim geçiriyordu. Her ne kadar Hıristiyan bilginler yüzyıllarca kurt adamların bir yanılsamadan daha fazlası olmadığını ısrarla söylemiş olsalar da –çünkü temelde ancak Tanrı insanları yırtıcı hayvanlara dönüştürebilir ve kendisinin de yapılacak daha önemli işleri vardır– ortodoksluk baskı altındaydı. Hukukçular her zaman olduğu gibi tartışmanın ön saflarındaydı. Tüm Fransa'nın en önde gelen hukukçusu Jean Bodin, Şeytan'ın insanları kurda dönüştürme gücünden aslında keyif aldığını ileri sürdüğü, büyücülüğe dair kitapçığını henüz yazmıştı.[73] Ayrault'nun, Bodin'in

kendi demonolojist arkadaşları arasında bile tartışma yaratan görüşlerine katıldığını düşünmek için az sebep olsa da[74] Angersli yargıcın kendi kendini mahkûm etmenin değeri karşısında büyük bir inanç duyuyordu. Sonraki iki yüzyıl boyunca Fransız hukukçular tarafından alıntılanacak bir kitap yazmıştı. Bu eserde yer alan ülkenin muhakeme usulündeki gizliliğe dair sözlerinde, ceza hukukunun nihai amacının "temel ilkelerini insanların kalplerine yerleştirmek ve kazımak" olduğunu söylüyordu. "Kabahat işleyenlerin adil bir şekilde cezalandırılmaları yeterli değil," diye ısrar ediyordu. "Eğer mümkünse kendilerini yargılamalı ve mahkûm etmelidirler,"[75] diyordu. Her ne kadar başka yerlerde itirafların doğru olmayabileceği yönünde uyarılarda[76] bulunmuş olsa da şimdi bu kitabındaki sözlerini uygulamaya koyacaktı.

Ayrault, Roulet'ye neyle suçlandığını söylemesini isteyerek başladı – bu, engizisyoncular arasındaki sinsi ve geleneksel açılış hamlesiydi– ve Roulet verdiği yanıtta insanların, kendisinin kötü bir adam olduğunu düşündüklerini söyledi. Ayrault, Roulet'nin tutuklandığı sırada neyle suçlandığını bilmek istediğini özellikle belirtti. Bunun üzerine dilenci Tanrı'ya karşı bir kabahat işlediğini ve ailesinin kendisine bir merhem verdiğini söyledi. Ayrault merhemin onu bir kurda dönüştürüp dönüştürmediğini umutla sorduğunda Roulet inkâr etti ancak devam eden sıkıştırmalar sonucunda bir çocuğu öldürüp yediğini kabul etti. Ardından aslında bir kurda dönüşmüş olduğunu da itiraf etti. O zamanki görünüşü hakkındaki ayrıntılı sorulara yüzünün ve ellerinin kanlı olduğu yanıtını verdi, bir kurdun pençelerine fakat insanın kafasına sahipti ve çocuğa dişleriyle saldırmıştı. Ayrault duyacağını duymuştu. Kurda dönüşmeye dair görüşleri ne olursa olsun cinayetin gerçekleştiğine kesinlikle inanmıştı. Roulet'nin resmi itirafını aldıktan sonra idam cezasını kesti.

Mahkemenin kayıtları cezanın neden hemen infaz edilmediğine dair bir işaret vermiyor, ancak üç ay sonra Paris temyiz mahkemesinin idam cezasını bozduğunu gösteriyor. Temyiz heyeti, Roulet'nin şeytani bir adamdan ziyade aptal birisi olduğuna karar verdi ve hak ettiği cezanın bir akıl hastanesinde iki yıl süreyle zorunlu dini eğitim görmesi olduğuna hükmetti. Karara sebep olan gerekçe yazılmamış, ancak herhangi bir 16. yüzyıl mahkemesi itirafta bulunmuş yamyam bir katilin idam cezasını ertelemek konusunda, tıpkı çağdaş mahkemeler gibi, masumiyetinden bütünüyle emin olmadıkça hevesli davranmazdı. Dilenci ister mim-

lenmiş ister bir hurafeye kurban gitmiş olsun, Ayrault belli ki meseleyi yanlış değerlendirmişti. Çağdaş Fransa'nın erken dönemlerinde gizliliğin ve ispatlanmamış kanıtın tehlikelerini herkesten daha net görmüş ancak kamu denetiminden uzak mahkemesinde tek başınayken tutukluların "kendilerini yargılaması ve mahkûm etmesi gerektiği" yönündeki inancı, bir adamın hayal gücünün desteklenmesine ve ardından da bu hayali itirafların doğru olduğu sonucuna varılmasına yol açmıştı.

Engizisyon usullerinin Almanca konuşulan Orta Avrupa'daki ilerleyişi Fransa'dakinden daha dengesizdi ancak aynı derecede hâkim olacaktı. Hohenstaufen hanedanının vârisinin 1268'deki* idamı, bölgenin iyi kötü bağımsız sayılan birkaç yüz kasabaya ve beyliğe ayrılmasına[77] sebep oldu. Bu bölünmeler eski âdetlerin, pek çok yerde başka uygulamalara karışıp uzun yıllar korunmasına vesile oldu. Örneğin bazı muhakeme usulleri maktulün cesedinin ilahiler okuyan akrabaları eşliğinde mahkemeye taşınmasını ve katillerini suçlamak için maktulün sorumluluğu resmi olarak üstlenmesini gerektiriyordu. Bu meselede bazı küçük değişiklikler yaşandı; yeni durumda ölmüş kişinin eli kesilip peştamal giymiş sanığa veriliyor ve sanığın bunu elinde tutarak masumiyetini üç kez yinelemesi isteniyordu ve yargıç sanıkta ya da elde rahatsızlık gösteren yeterli belirtileri fark ederse suç kanıtlanmış oluyordu.[78]

Almanya'daki yargı aynı zamanda kimi dikkate değer özgün unsurları da barındırıyordu. Yargıçlar koltuklarında kınından çıkarılmış kılıçlarını sıkıca tutarak otururlardı ve kovuşturmaya mübaşirin üç kez bağırmasıyla başlanır sonrasında sanık ya bir itiraf sunardı ya da beraatini isterdi. Hangisini yaptığı fark etmezdi. Yargıçların halihazırda resmen hükümlerini vermiş olması gerekirdi ve savunmayı dinledikten sonra bu hükmün yazılı olduğu kâğıdı açar ve yüksek sesle okurlardı. Eğer mahkûm etmeye karar vermişlerse yargıçların başkanı asasını masaya vurur, ayağının yanına koyar ve hükümlü adamın felaketini açıklardı. "Hayatın sona erdi," derken boğuk kilise çanının çınlaması gibi kükrerdi. "Bu dünyada artık yerin yok ve bu asayı kırarak senin insan türüyle bağlantını koparıyorum. Artık yalnızca Tanrı sana merhamet gösterebilir. Senin için burada sadece acı var! Acı!

* Bkz. s. 72.

Acı!" Yazman üç tane daha "acı" eklerdi. Mübaşir de aynısını yapardı ve "acı" diye haykırmalar sona erince kalbine bir kazık sokularak, kazıklara bağlanıp yakılarak, dev bir tekerleğin altında ezilerek ya da darağacında asılarak, tutuklunun bu dünyadan az evvel sözlü olarak gerçekleşmiş ihracı uygulamaya dökülürdü.[79]

Bir merkeze bağlı olmamaları Alman mahkemelerinin yasal ayrıntıları karşısında serbest bir tutum takınmalarını sağlıyordu. Ne var ki engizisyon yöntemlerinin sertliğini yumuşatmaktan çok uzaktaydılar, hatta esneklik genel olarak bu yöntemleri daha da ölümcül kıldı. Alman yargıçlar gerek kendilerinin gerek siyasi üstlerinin saplantılarını takip etmek için, geniş bir takdir yetkisinin keyfini sürdüler. Bunun sonucunda bütün suçsuz sanıklar yıllar boyu yargıçların gazabını hissedecekti. En kötü adaletsizliklerin bazıları Alman içtihadının özellikle karanlık bir köşesinden geldi: Yahudi ayini cinayet davası.

Yahudilerin genç Hıristiyanları kesme alışkanlığına sahip oldukları efsanesi Almanya'dan çıkmamıştı. İtham ilk kez Norwich'te, 1144'te kaydedildi ve benzeri suçlamalar 1200'ler boyunca İngiltere'de ve Fransa'da kanlı kıyımları ateşledi. Ancak Yahudilerin (sırasıyla 1290 ve 1306 yıllarında) iki ülkeden de toptan çıkarılmalarıyla öfkenin merkezi, İspanya ve Orta Avrupa'ya doğru kaydı.[80] Korku ve haksızlığa uğramışlık hissi mülteciler hareket ettikçe yayıldı ve mahkeme salonunun siyasetin keskin ucuna dönüştüğü zamanlarda Alman engizisyoncuları kısa sürede bu iki hissin de Almanya'nın siyasal yapısının derinlerinde yer etmesini güvence altına alacaklardı.

Mahkemelerin *modus operandi*'sini en iyi örnekleyen dava 1476'da, Regensburg Piskoposu'nun bir keşfiyle başladı: Trent'te, kendi piskoposluğunun sorumluluk alanı içinde işkence görmüş bir Yahudi, Hıristiyan bir çocuğu katlettiğini itiraf etmişti. Piskopos hemen yerli hâkimlere döndü ve bölgenin düküyle bir iş ortaklığı içinde şehrin en zengin Yahudilerinin mülklerine hızla el konulmasını sağladı. On yedi kişi tutuklanmıştı. Kurban olduğu tahmin edilen kişi sadece en kaba hatlarıyla tarif ediliyorsa da yargıçlar aşağıdaki soruları da içeren yirmi beş sorudan oluşan bir liste hazırladılar:

> Çocuğu hangi Yahudiler getirdi ve satın aldı? Ona kim işkence yaptı? Dahil olmak isteyen her bir Yahudi ne kadar para ödedi?

> Kan ne için kullanıldı? İğneler nasıl kullanıldı? Kerpetenler nasıl kullanıldı? Çocuğun boğazına neden bir mendil sarılmıştı? Penisin üzerindeki deri nasıl kesildi ve hangi Yahudiler penisi kesti ve kestikleri parçayla ne yaptılar? Hangi Yahudi kadınlar bundan haberdardı ve ne demişlerdi?[81]

Sorgulanan adamlar askıda tutuluyordu ve ayaklarına taşlar bağlıydı. Her soru sorulduğunda askının ipi ile kaldırılıp indiriliyorlardı. İki hafta içinde altı kişi hayali cinayeti itiraf etti.[82]

Engizisyonun düzeneği sadece suçları değil tamı tamına hurafeleri de üretebiliyordu. En kan dondurucu davalardan biri, aynı zamanda tümüyle kaydedilen ilk davadır,[83] süreci tüm yönleriyle anlatır. Mart 1470'te Kara Orman'ın Endingen ismindeki küçük bir kasabasının mezarlığını düzenleyen işçiler, ikisinin kafatası eksik olmak üzere dört iskelet bulunduğunu bildirdiler. Ortaçağlardaki Yahudi Hıristiyan uyumunun hiçbir zaman önemli bir örneği olmayan Paskalya bayramının tam bir ay öncesiydi ve mezarlıktaki başıboş kemiklerin varlığı paniği körükledi. Birisinin hatırladığı kadarıyla sekiz yıl önce Yahudi Elias muhtaç durumdaki bir aileye evini açmıştı. Kendisiyle birlikte iki biraderi hemen tutuklanıp işkence askısında tekrar eden sorgulara alındılar. Günler içinde hepsi, sadece dilencileri öldürdüklerini değil çocukların kafasını kesip kanlarında yıkandıklarını da itiraf ettiler.

Sorgular gerçekleşirken kayıt altına alınıyordu ve kardeşleri tarafından ele verilen ve iki kardeşinin ardından sorgulanan Mercklin'inki en rahatsız edici olanıydı. Cüretkâr biçimde sorgucularına, suçlu olduğunu zaten biliyorlarsa neden bir şey söylemek zorunda olduğunu sorarak başladı. Gerçeği onun ağzından duymak istediklerini söylediler. İşkence kısa süre sonra direncini kırdı, itiraf ettikten sonra kendisinin ve kardeşlerinin kurbanın kanını neden içtiklerini sordular. Bu, yanıtlayabileceği bir soru değildi. İşkencecilerinin ondan ne söylemesini beklediklerini bilmiyordu ve yargıçların önyargılarının ağına yakalanmış halde işkence askısında bir çekilip bir bırakılırken sesinde hissedilen umutsuzluk yüzyıllar boyunca yankılanmıştır.

> Bu soruya pek çok cevap verdi, ilk önce Yahudilerin Hıristiyan kanına ihtiyaç duyduklarını çünkü kanın büyük şifa olduğunu

söyledi. Bu cevaptan tatmin olmayacaktık ve yalan konuştuğunu söyledik, kana neden ihtiyaç duyduklarını biliyorduk çünkü kardeşi Eberlin bize zaten söylemişti. Buna cevaben Mercklin, Yahudilerin Hıristiyan kanına sara hastalığını iyileştirmek için ihtiyaç duyduklarını söyledi. Fakat biz bu cevaptan tatmin olmadık. Mercklin sonra devam edip dedi ki, Yahudilerin Hıristiyan kanına ihtiyaçları vardır çünkü kanın tadı güzeldir ve Yahudilerin kendisi kötü kokar. Fakat bu cevaptan tatmin olmayacaktık, bunun üzerine yalan konuştuğunu ve bize doğruyu anlatmak zorunda olduğunu söyledik çünkü kardeşi Eberlin başka bir hikâye anlatmıştı, şimdi kendisi de bize doğruyu söylemeliydi. Buna doğruyu ne kadar da çok söylemek istediği şeklinde cevap verdi, çünkü başka türlü bir şey söylemesi mümkün değildi. Yahudiler Hıristiyan kanına ihtiyaç duyuyorlardı çünkü sünnet için [kutsal bir yağ olarak] kullanıyorlardı.[84]

GÖRSEL: Bir Yahudi, iki köpeğin arasına baş aşağı asılmış. Thomas Murners'in 16. yüzyılın başlarında basılan Yahudi karşıtı bildirisinde yer alan, Adam Klassert tarafından yapılmış ahşap baskı. Görselin tıpkıbasımı için *Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Literatur Elsass-Lothringens*, Cilt 21 (Strasbourg, 1905) (Fotomas).

Yargıçlar nihayet istedikleri yanıtı aldılar ve modern Almanya'nın erken dönemlerinde idam cezasına çarptırılanlara hep yapıldığı üzere[85] biraderler soyulup, inek derisine sarılıp, ayak bileklerinden kazıklara sürüklenip, diri diri yakıldılar.

Ceza –fazlasıyla göreceli olarak– hafifti. Almanya'nın başka bir yerinde bir sulh yargıcı onları domuz derisine sararak, aşağılamanın dozunu artırabilirdi. Eğer hırsız olsalardı asılmadan önce sıcak ziftle doldurulmuş şapka giymeye zorlanabilirlerdi. En hoşnutsuzluk verici cezalardan biriyse kalaslar arasına sıkıştırılma diye kaydedilmişti ya da iki aç köpeğin arasında ayak bileklerinden askıya çekilebilirlerdi.[86] Endingen'in engizisyoncuları aslında ulaşabilecekleri gaddarlık sınırına varmamışlarsa da cezanın infazı öncesindeki süreç gerçek-

ten yaratıcıydı. Mevcut bir hurafeyi desteklemektense olmayan bir tanesini üretiyordu. Mercklin'in ilk cevapları 1470'lerin halihazırda yaygın efsanelerini ortaya çıkarıyordu. İnsan kanının sara hastalığını iyileştirebileceği düşüncesi o kadar yaygındı ki dini inançlarından bağımsız olarak Almanlar, halk önünde infaz edilen kafa kesmelerde akan kanın bir damlasını içebilmek için sıraya girerlerdi, üstelik bu 1800'lere kadar sürmüştü.[87] *Foetor judaicus** yüzyıllar boyunca Hıristiyanların burunlarının direğini kırmıştı ve 1401'e kadar geriye gidildiğinde, Freiburg'un meclis üyeleri Yahudilerin felaket seviyesindeki kişisel temizlik sorunlarını, onları sürmenin bir gerekçesi olarak kullanmışlardı.[88] Mercklin'in son açıklamasıysa gerçekten de Endingen'deki kayıtlarda ilk kez geçiyordu.[89]

Efsanenin tam olarak nereden geldiği bilinmiyor. Sünnet derisi üzerine odaklanmak Kilise tarafından anlaşılır bir şekilde kabul gördüğü üzere, rüyasında İsa'ya parmağına etten bir yüzük olarak takması için sünnet derisi hediye eden Sienalı Katherina'ya dayanıyor olabilir.** Psikotarihçiler, tahmin edilebileceği gibi, daha karmaşık teorilerle olayı açıklamış olabilirler.[90] Efsanenin kaynağı ne olursa olsun uzun süre dayanacaktı. Biraderlerin itirafları kısa sürede Ren boyunca[91] kasabalara aktarıldı ve sünnetle kana susamışlık arasında çabucak kurulan ilişki Almanların Yahudi düşmanlığının bir parçası oldu. Bir ay içinde Pforzheim yakınlarında dört Yahudi adam kendilerinin de penisleri-

* Yahudilerin kötü kokusu. –yhn

** Gerçi sünnet derisi karşısında duyulan hayret hem Sienalı Katherina'dan hem de Regensburg davasından çok daha eskiydi. Ortaçağ Kilisesi, İsa'nın sünnetini her yılın 1 Ocak günü resmi bir kutlamayla anardı ve bu sünnet derisi o kadar ilgi çekerdi ki erken 13. yüzyılda sekiz kilise ve manastır bu deriye sahip olduklarını iddia ediyorlardı. (Papa III. Innocentius kimin doğruyu söylediğini belirlemeyi reddetmişti, çünkü böylesi harikulade bir mesele üzerindeki hakikati ancak Tanrı bilebilirdi. Bunun ardından birkaç kilise daha deriye sahip olduğunu iddia etti.) Bu konu hakkında tüm bilgileri vermek adına şu da söylenmelidir: Ortaçağın en meşhur Yahudi filozofları İbn Meymûn ve Isaac Ben Yedaiah'ın ikisi de sünnet derisinin neden Tanrı için fevkalade önemli bir mesele olduğu üzerine kafa yormuşlardır. 1190 civarında ibn Meymun sünnetin erken boşalmayı kolaylaştırdığını ve böylece dua etmeye daha çok zaman kaldığını söylemiştir. Bir yüzyıl sonra yazan Isaac Ben Yedaiah ise sürecin nasıl işlediğini anlatmıştır. Onun teorisine göre sünnet olmayan adam "demirden yumurtalıklara" sahiptir ve "at gibi boşalır". Diğer taraftan sünnet olan adamsa "tacını yerleştirdiği gibi tohumlarını saçar" ve bunun memnuniyet verici bir sonucu olarak ne cinsel ilişki tarafından alıkonulur ne de eşine karşı bir ilgi besler. Tüm kaynaklar için bkz. Katherina'nın rüyasına dair kendi anlatısı için, *The Letters of Catherine of Sienna*, çev. Suzanne Noffke (Tempe, Arizona, 2000), özellikle 1: 147 ve 2: 595. İsa'nın sünnet derisinin teolojik önemi üzerine bkz. James Bentley, *Restless Bones: The Story of Relics*, (Londra, 1985), s. 138-42. İbn Meymûn'un sünnet üzerine tartışması için bkz. İbn Meymûn (Maimonides), *The Guide of the Perplexed*, çev. Shlomo Pines, (Chicago ve Londra, 1963), s. 609; ve Isaac Ben Yedaiah için bkz. Marc Saperstein, *Decoding the Rabbis*, (Harvard, 1980), s. 97-8.

nin hatırı için cinayet işlediklerini itiraf ettikten sonra idam edildiler ve benzeri ithamlar altı yıl sonra Baden'deki engizisyoncular tarafından tekrar ileri sürüldü.[92] İsmi bilinmeyen bir yazar daha sonra, anlatılanları, muhtemelen modern Avrupa tarihinin ilk temsili mahkeme oyunu olan, 17. yüzyıl boyunca çılgıncasına popülerleşen ve Almanya'nın oyun salonlarını 19. yüzyıla kadar dolduran *Endinger Judenspiel*'de yazıya geçirdi.[93] Endingen'deyse, Yahudiler üzerinde kazanılan sonsuz zafer, başsız çocukların iskeletlerinin, temsili olarak kilisedeki camdan bir kabine yerleştirilmesiyle kutlandı. Rahiplerden biri bu teşhirin bir gurur değil utanç kaynağı olduğuna karar verinceye kadar da iskeletler burada tutuldu. Rahip bu sonuca ulaştığında yıl 1967'ydi.[94]

11. ve 12. yüzyıllarda tüm Avrupa'da rasyonelliğe daha çok güven duyulması, kıtanın içtihadına çok şey kattı. Akıl, en içsel korkuları destekleyebileceğini ve en kana susamış kararları inşa edebileceğini kanıtlamıştı. Adaletin doğru sorulara cevap bulmak meselesi olduğu inancından ilham alan hukukçular, dilencileri kurt adam diyerek mahkûm edecek kuralları geliştirdiler. Hıristiyan çocukları korumak için Yahudi tutsaklar vampir olarak tanımlandı. Hukukun en kuvvetli mantığı en saf haliyle bir fantezi yaratabiliyordu ve bu durum en açık şekliyle engizisyonun kanıt toplama usullerinde görülüyordu.

Kanıt sorununa dair 15. ve 16. yüzyıllarda kuzey İtalya'daki hukukçular tarafından yapılan ilk düzenli çalışmalar, işkencenin ancak "yarım kanıt" ya da "yakın çıkarım" diye adlandırılan ikinci dereceden kanıtların belli bir seviyeye erişmesiyle uygulanabileceği yönünde yargıçları uyarmıştı.[95] Hep iyimser olmuş bu teminat verme durumu çok kısa bir süre içinde gerçekliğini yitirdi, çünkü yargıçlar işkenceyi azaltmaktansa sadece yarım kanıtların alanını genişlettiler. Örneğin 1590'larda, hırsız olduğundan şüphelenilen biri eğer normalden daha fazla harcama yapıyorsa Avrupa'nın pek çok yerinde işkence görebilirdi.[96] 17. yüzyıl erken döneminde, Fransa'daki şüpheli cadılar gözlerini yargıçlarının bakışından kaçırırlarsa işkence görebilirdi.[97] Bunun yanında "yarım kanıt"a dair kurallar "kusursuz kanıt" kavramıyla tamamlanıyordu, öyle ki bir itirafla taçlandırıldığı zaman ikinci dereceden kanıtlar bir yargıcın hükmünü en baştan olumluyordu. Mantık çok karmaşıktı ancak etkisi basitti: Tutuklama işkenceye vesile oluyordu, işkenceyse mahkûmiyete.

Alman hukukunun çeşitliliği muhakeme usullerinin bir belirsizsizlik yumağı haline gelmesine sebep oluyordu. Bölgenin prensleri kendi seçtikleri bir hükümdara sadakatle bağlıydılar. 16. yüzyıldaki hukuki belirsizliği, her Alman devletinde uygulanacak temel kurallar belirleyerek en aza indirmeyi hedefleyen bir yasa İmparator V. Karl tarafından onaylandı. Karolina[98] olarak bilinen 1532 Yasası herkese geleneksel hukukunu koruma hakkı tanıyordu,[99] ancak işkence için "hukuken yeterli" zemin bulunması gerektiğine vurgu yapıyordu. Yasa, sonunda engizisyonun deliliklerini baskı altında tutmaya yaradı, ancak bu usullerin yayılmasını da sağladı. Örneğin, eğer bir şüpheli çok saygısız ve ahlaksızsa ya da suç mahallinde bulunana benzeyen bir nesneye sahipse yargıçlara işkenceye onay vermelerini tavsiye ediyordu.[100] Engizisyoncular meseleyi hemen kavradı ve kısa sürede kendi yollarını bulmaya başladılar. 17. yüzyıla gelindiğinde çok soluk benizli olmak Frankfurt-am-Main'de birkaç suç için işkenceye yeterli zemin sunuyordu. Sadece çekici bir hanımın evinde bulunmuş olmak dahi erkekleri zina suçlaması için tehlikeye atıyordu; tabii ki suçlu ruhbandan olmadığı sürece, çünkü eğer öyleyse çok kritik bir durumda yakalanmış olsa dahi mahkeme rahibin orada hanımefendinin dini ihtiyaçlarını gördüğünü varsayardı.[101]

Yasa, aynı zamanda yargıçlara görgü tanıklığı ve ikinci dereceden kanıtlar yeterli bulunsa da şüphelilerin itiraflarını almalarını tavsiye ediyordu.[102] Kürsüdeyken itiraflarını geri çeken tutuklular hemen işkencehaneye geri götürülürdü, çünkü aksi halde teoride adalet yanlış uygulanmış olurdu.[103] Her ne kadar Karolina "masum bir insanı ölüme mahkûm etmektense suçlu bir insanı aklamak yeğdir," diyen Bamberg Yasası'na[104] dayansa da kimi hukukçular çok farklı bakış açıları geliştirdiler. 16. yüzyılın geç dönemlerinde Avrupa'yı turlayan İngiliz Fynes Moryson işkenceyle ölümü meşru göstermek için, "Değişik ancak dikkate değer bir deyişe göre, masum bir insanın mahkemede ölmesi, adalet arayanların [suçluların] ondan [adaletten] kaçmasından iyidir," diyen insanlarla tanıştığını söylüyordu.[105]

İnsan bilgeliğinin sadece geliştirilebileceğine değil mükemmelleştirilebileceğine de inanmaya başlayan 18. yüzyılın Fransız toplumunda akla inanç doruk noktasına ulaştı. Çağın ruhu, Fransız ceza muhakeme usulünü, gerçeğin ortaya çıkarılması için neredeyse matematiksel has-

saslığa sahip bir araç olarak tarif eden Pierre François Muyart de Vouglans ismindeki bir hukukçunun çalışmalarında iyi bir şekilde yansıtılmıştı. Suçlar etkin şekilde çözülmeyi bekleyen bulmacalar olduğundan bir şüpheliyi gözaltına alınca geri durmak pozitif anlamda adil olmazdı. "İnsanlığın refahı suçun cezasız kalmamasını gerektiriyor," diye anlatıyordu. "Bu sebepten ötürü tam [bir] kanıta ulaşmak için başka yollar bulunmadığı durumda suçlanmış kişiye işkence yapmakla yükümlüyüz," diyordu.[106] Bunu söylemesi, kanıt yokluğunun cezaya engel olacağı anlamına gelmiyordu. 1670'te itiraf vermeyi reddeden bir kişinin ölümü gerektirmeyecek bir cezaya çarptırılabileceği[107] yönündeki karar kurumsallaşmıştı ve şimdi Muyart de Vouglans neden böyle olduğunu anlatıyordu: İşkence görebilecek herkes halihazırda "yarı hükümlü"ydü ve bu duruma uygun bir cezayı hak ediyordu.[108] Eğer birinin itiraf vermemiş olması onun idam cezasına çarptırılmasını uygunsuz kılıyorsa örneğin bir yargıç, o kişiyi ömür boyu kürek cezasına mahkûm edebilirdi.[109] Böylesi bir düzenlemenin esnekliği, yani cezayı kanıta göre ayarlayabilmek, Muyart de Vouglans için hukuki uzmanlaşmanın en yüksek noktasını temsil ediyordu. "Cezaların böyle artırılabilmesi ve ayarlanabilmesi sayesinde içtihadımız uygar uluslar arasından kendisini ayırarak kusursuzluk derecesine ulaştı," diye ilan ediyordu.[110]

Tabii Aydınlanma'nın getirdiği rasyonalizmin daha zararsız bir hali de vardı. Suç ve ceza hakkındaki önceki varsayımlar sorgulanıyordu ve siyaset felsefecilerinin ilk olarak iktidarın yürütülmesinin kamu denetimi gerektirdiğini tartıştıkları bir çağda engizisyon düzeninin sistemli bir eleştirisi de duyulmaya başlanmıştı. En güçlü darbe 1764 yılında Cesare Beccaria ismindeki bir İtalyan, Avrupa ceza hukukunun zalim, keyfi ve kaba doğası üzerine –Avrupa'nın işkenceye bağlılığına şiddetle karşı çıkan eleştirisini de barındıran– güçlü bir saldırı metni yayımladığında geldi.[111] Bu eser Avrupa ve Amerika'da onyıllar boyu yürütülecek tartışmaların terimlerini belirledi.

Muyard de Vouglans bir karşı yazı yayımlayacak kadar etkilenmişti, ancak pek çokları Beccaria'nın tartışmasına taraf olmuşlardı. Bunların arasında işkenceyi lanetleyen başka bir kitabı üç yıl sonra Lyon'da yayımlayan François Serpillon ismindeki bir yargıç çok daha ikna ediciydi, çünkü Serpillon'un kendisi işkenceyle sorgu yürütmüştü. Kendi kasabası Autun'daki geleneğe göre şüpheliler giysileri çıkarıldık-

tan sonra bir masaya bağlanıp iki saat boyunca bacaklarına vurularak on iki damla kaynar yağ yavaşça damlatılırken sorgulanıyorlar, diye bildiriyordu. Sorgularda iki kez, birinde sadece tanık olarak, ancak diğerinde kanıtın gücünden etkilenerek işkenceci olarak bulunmuştu ve ikisi de mutlu sonlanmamıştı. Sorgulanan adamlar hakkındaki iyi haber, itiraf etmeyi reddettikten sonra salıverilmiş olmalarıydı. Kötü haberse ilk şüphelinin bacaklarının tutuşması ve bu yüzden kesilmesi, ikinci şüphelinin bacaklarının yanması ve ayak parmaklarının penseyle sökülmesiydi.[112]

Engizisyon düzeninin bir diğer eleştirmeni Voltaire eleştirisini aynı derecede yüksek sesle yürütmüş ancak eleştirdiği şeyle bariz biçimde Serpillon'unkinden daha az ortaklık kurmuş ve hayatı boyunca insanlık dışı işkenceye karşı kampanya yürütmüş, latif lanetiniyse sadece 1766'da kaleme aldığı, Beccaria'nın eserine yazılmış yorumunda birkaç satırla belirtmiştir. Dediğine göre Toulouse'un engizisyoncuları sadece yarım kanıtları değil, çeyrek kanıtları ve sekizde birlik kanıtları da kullanıyorlar ve bu kanıtları toplayarak hükme varıyorlardı. Bir söylenti çeyrek kanıttan sayılırken belirsiz bir dedikodu sekizde bire denk gelebilirdi. Sonuçta şüpheli sekiz unsur bir kanıt edebiliyor ve bir insanı idama götürebiliyordu.[113]

Muyart de Vouglans gibi hukukçuların gururuna rağmen engizisyon usulünün yapısı, Voltaire eleştirisini kaleme aldığında artık sallanıyordu. Birkaç Avrupa hükümeti 18. yüzyılın sonlarında işkenceye son verdi ve 1780'den sonra Fransız mahkemeleri bile işkenceye ancak hükümden sonra işbirlikçileri ortaya çıkarmak amacıyla başvurulduğu sürece izin verdi.[114] Paris, Bastille'de dokuz yıl sonra başlayan devrimse düzenin çöküşünü getirdi. İki yıl içinde Fransa'nın mahkemeleri halka açıldı ve çekişmeli usulü kabul etti, savunma sadece işkenceye karşı değil, yeminlere karşı da güvenceler kazandı ve suçları araştırma yetkisi nihayet suçları yargılama görevinden ayrıldı.[115]

Kalıcı reform 1808'de tüm Avrupa'da kabul görecek olan ve bugün hâlâ kıtanın ceza muhakeme sistemlerinin temelini oluşturmaya devam eden bir kanunu[116] yürürlüğe sokan Napoléon döneminde geldi. Yargıçlar bugün hâlâ yargılama öncesinde gizli soruşturmalar yürütebilseler ve mahkeme salonlarına hâlâ geçmişteki konumlarının yankılarını duyurabilecek şekilde hâkim olsalar da engizisyonun kökleşmiş

kötülüğü artık tamamen geçmişte kalmıştı.[117] İlerleyen bölümler hesap vermezliğin ve işkencenin tehlikelerinin hâlâ canlı olduğunu gösterecek, ancak bu tehlikeler artık herhangi bir hukuki geleneğin başat unsuru değil. Bir taraftan da engizisyon düzeninin terk edilmesi çok özel bir rakip yargılama usulünün varlığı sayesinde oldu. Engizisyonu alaşağı etmek için çaba sarf etmiş ilerlemecilerin ceza yargılamalarındaki reform önerilerinde gösterdikleri örnek zaten Manş Denizi'nin diğer tarafında uygulanıyordu: jürili yargılama.

Akıl ile içgüdüyü ayıran sınırın geçirgenliğinin farkında olan Goya bu dönem boyunca sanatıyla işkence ve engizisyon usullerine durmadan saldırdı.

GÖRSEL: Francisco Goya, *For Being a Liberal?* 1814-24 (Albüm K.98, Prado Müzesi, Madrid).

III
Jürili Yargılama

> Herkesi bir seferde kazanacak veya bu mümkün değilse de en azından geçici olarak ötekileri de kazanmasanı sağlayacak ne söyleyebileceğini düşündü.*
>
> Kafka, *Dava*

III. Innocentius'un 1215'te aldığı, sınamaları terk etme kararı İngiltere'yi geriye kalan tüm Hıristiyan âlemi gibi zor durumda bıraktı. Ülkenin kralları ceza hukukunu ezelden beri, şüpheli günahkârları küçük bir ücret karşılığında kaynar suda haşlamaktan ve boğmaktan zevk alan ruhbana havale ediyorlardı. Hatta pek çok sıradan insan ateşle ve suyla sınamaya güvenmeye başlamıştı çünkü ilk seçenek olan dövüşle sınama daha iyi silahları ve dövüşçüyü tutmaya gücü yeten davalının lehine işliyor gibi görünüyordu. Ancak ülkenin sınamalardan vazgeçerken takınacağı tavır Kıta Avrupası'nın tavrından çok daha farklı olacaktı.

Kıtadaki yöneticiler ortaya çıkan yasal boşluğu doldurmak için Papalık engizisyonunun tekniklerine ve kanonik yasaların kurallarına döndüler ancak Kilise, İngiliz adaleti üzerinde aynı etkiye sahip olamayacaktı. Kilise'nin yasal savları 1170'te Canterbury Katedrali'nde, II. Henry'ye sadık şövalyeler kargaşaya sebep olan Thomas Becket'in kafasını kırarak krallarını ondan kurtardıklarında zaten ağır bir darbe almıştı. Suikastı takip eden dönemde pişmanlık duyan Henry'nin aldığı kararlar ruhbanın bağımsızlığını kabul ediyordu, ancak 13. yüzyılın erken döneminde İngiliz Kilisesi ortalığı karıştıracak vaziyette değildi. Hıristiyanlığın sapkınlığa karşı verdiği savaşın zorunluluk-

* Çeviri: Tanıl Bora, s. 77.

ları tarafından belirlenen hukuk gelenekleri Avrupa'da tekrar ortaya çıkarken İngiliz Kilisesi'nin temsilcileri mahkeme salonlarından bilerek ve isteyerek uzak durdular. Zaten rahipler uzun süre özel ayrıcalıklara sahip olacaklardı. Örneğin, Mezmurlar kitabının 51. ayetini bağırarak sanık bölmesinden okuyan bir rahip cezalandırmaya karşı kendiliğinden koruma kazanırdı. Bu uygulama, yıllar içinde hükümlüler "kelle ayetini" ezbere okuyup şefkatli yargıçlar da onlara keşiş muamelesi yaptıkça gitgide saçma sapan bir hale evrildi. Piskoposlar bir beş yüzyıl daha sapkınlık gibi dini suçları ve zina gibi hoş olmayan davranışları deneme haklarını saklı tuttular. Kanonik yasalar da hiçbir zaman geleneği ve yerleşmiş kurumsallığı yenemedi, yine de İngiltere'nin mahkeme salonlarındaki akıldışılıklar ilahi kitaplardan değil de başka bir kaynaktan gelecekti.

Yetkililerin başlangıçta sınama ve yargılamanın yerine ne koyacaklarına dair çok az fikri vardı. Kraliyet yargıçları geleneksel olarak kralın adaletini ülkenin hapishanelerine birkaç yılda bir dağıtırlardı ve 1218'in sonunda yargıçların arabaları Londra'dan vilayetlere doğru çoktan yola koyulduğunda 11 yaşındaki III. Henry'nin muhafızları onlara karmaşık bir not ulaştırdı. Ateş ve suyla sınanarak kanıt sunmanın artık bir seçenek olmadığı hatırlatılıyordu ve küçük davalar "iyi hal" sözü verilmesi talep edilerek halledilebilirdi. Biraz daha ciddi suçlardan şüpheli bulunanlar için sürgün genellikle uygun bir çözüm olurdu. Bunların yanında notun şiddet ve sahtekârlık suçları için, kararsızlıkla önerebildiği tek şey hapis cezasıydı ve yargıçların zindanları doldurmaktansa boşaltmak için gezdikleri[1] bir çağda bu öneri çözüm olmaktan ziyade geçici bir tedbirdi. Yine de kralın danışmanlarının önerebilecekleri başka bir şey yoktu. Notu, "Şu an için, her davanın kendi özel koşullarına göre takdir yetkinizi bilgece kullanacağınıza son derece güvenmek zorundayız,"[2] diye umutsuzca sonlandırıyorlardı.

İngiltere'nin yargıçları bu zorluğun üstesinden geleceklerdi. Çözümleri ilk olarak 1220'de Westminister'da, itirafta bulunmuş Alice ismindeki bir katilin kendi kellesini kurtarmak umuduyla, beş başka zanlı adamı ispiyonladığı davada görülecekti. Bu zorluk dövüşle çözülemezdi çünkü Alice kadındı, ancak onun ispiyonladığı beş adam,

mülk sahibi on iki komşunun hükmüne "iyisiyle kötüsüyle" boyun eğmeye karar verdi.[3] Bahsi geçen komşular sanıklardan birinin kanunlara saygılı olduğuna fakat diğer dördünün hırsızlık yaptığına hemen yemin ettiler ve talihsiz dörtlü asıldı.[4] Sonraki yaz kralın yargıçlarından yedisi İngiltere'nin hapishanelerinde başka bir tura çıktığında yeni sistemi düzenli olarak kullanmaya başladılar. On iki iyi adamla yargılanma düzeni ve gerçek ortaya çıkmıştı.

Jürili yargılama gelecek yüzyıllarda sayısız efsane üretecekti ve bu yargılamanın kökenlerini açıklama iddiasındaki efsaneler en kuvvetlileriydi. Atina, Roma, –1215'te Kral John'la isyankâr baronlar arasında imzalanan ve başarısız bir antlaşma olan– Magna Carta, hepsi farklı zamanlarda bu kurumu icat etmekle anıldı. Aslında jürili yargılama varlığını bunların hiçbirine borçlu değildi. Mitolojik *Oresteia* hariç, Atinalılar tek seferde birkaç yüz kişiyi yargılardı ve onların uygarlığından 13. yüzyıl İngilteresi'nde çok az kişinin haberi vardı. Roma Cumhuriyeti *iudicia publica* [halk mahkemesi] diye bilinen mahkemelerin kuruluşuna tanıklık etmişti, bunlarda varsıl görevliler ve senatörler belli suçları yargılardı[5] ancak bu teamülün İngiliz yasası üzerinde hiç etkisi olmadı. Magna Carta'ysa rejimin yöneticilerinin kendi koydukları yasalara uymalarını zorunlu tutuyordu ve daha sonraki dönemin adil ve hızlı mahkemeleri için tartışmayı destekleyecek bir dil kullanıyordu, ancak kendinden önce var olan yargılama usullerini onaylarken yeni hiçbir yöntem önermiyordu.

Gelenek üzerine kurulan hiçbir yenilik tek kaynaktan beslenmez, 1220'de Westminister'daki yargıçların bu yeniliği buldukları eski ritüellerden ancak bazıları tanımlanabilirdi. Zaten İngiltere'nin yöneticileri birkaç yüzyıldır, kendilerine bilgi sunmaları için yeminli adamlardan kurullar oluşturmaktaydı. Ant içmiş on iki adamla ceza hukuku arasındaki bağsa 'in Danimarka Kralı Guthrum'la MS 879'da imzaladığı barış antlaşmasına[6] kadar geriye götürülebilir. Onlarca yıl sürmüş Viking istilalarını sonlandırmanın karşılığı olarak İngiltere'yi bölen bu antlaşma iki kralın da topraklarında bir katilin, ("eğer cüreti varsa") on iki yeminli adam temin ederek kendini cinayetten temize çıkarabileceği kararını yürürlüğe sokuyordu. *On iki* kişilik jüri fikrinin tam olarak nereden geldiği daha sonraki hukukçuların[7] Havariler'i, İsrail'in kabilelerini ve diğer başka örnekleri anmasıyla her zaman

tartışmaları alevlendirmiştir, on iki sayısının gizemi belirsiz kalsa da 1220'de kabul edildiği çok açıktır. Bundan sonra masumiyet için yemin etme törenlerini jürili yargılamaya çevirmek üzere yaratıcı küçük bir adım yeterli olacaktır. Zaten 11. yüzyılın erken dönemlerinde bile sanıkların kimi davalarda kendi arkadaşları[8] yerine yerli insanlardan oluşan bağımsız bir heyetten ikinci yeminciler seçmeleri gerekmekteydi ve ihtiyaç duyulan tek değişiklik bu istisnayı kaide haline getirmekti. Kendi yemincilerini temin etmelerine izin verilmesindense sanıklar kendilerini adil yargılayacakları konusunda güven duymadıkları komşularını ikna etmek durumundaydılar.

Kurumsal anlamda sürekliliğin sağlanması gibi jürinin etkisinin ceza hukuku alanına kadar genişlemesi ritüellerden mantığa ani bir sıçrayışla geçildiği anlamına gelmiyordu. 1215 yılında Tanrı'nın derideki su kabarcıklarını iyileştirdiğine ve yalancı tanıkları adalet aşkıyla çarptığına tüm kalbiyle inanmış bir toplum, Tanrı'nın bu işlere ilgisini kaybettiği kararına sadece beş yıllık bir zaman dilimi içinde varmadı. Yeni sistem hâlâ doğrudan yemin etmeye dayanıyordu ve tanıklar 15. yüzyıla kadar mahkemelerde önemsiz konumdaydı. Başlardaki jüri üyeleri tanıklar*dı* ve onlara ait *veredictum* [hüküm] –ya da "doğru söz"– ihtiyaç duyulan tek tanıklıktı.[9] Tanrı adaletin koruyucusu olarak duruyordu. Jüri üyelerine akılcı araştırmanın temsilcileri değil de kırılmaları gereken şifrelermiş gibi davranan ritüellerle Tanrı'nın bilgeliği keşfedilmişti. Verecekleri kararı görüşürken yemeden, içmeden ve ateşten alıkonuluyorlardı. Bir jüri üyesi yirmi dört saatten fazla tek başına çoğunluğun kararına karşı durursa hapsediliyordu. Eğer yargıcın doğru olmadığını düşündüğü bir karar için yemin ettilerse[10] hepsi birden mahkemeden mahkemeye arabalarda taşınıyordu. En yüce saçmalıksa jüri üyelerinin sessiz kalma hakkından mahrum bırakılmalarıydı. Sanıkların masumiyetleri için resmen yemin etmeleri yasaktı çünkü sanıklar arasındaki suçluların yemin ettikleri takdirde ruhlarını kaybetmesinden korkuluyordu.[11]

Hiçbir 13. yüzyıl düşünürü şaşkın insanların Tanrı'nın işine karışabileceğini aklına getirmezdi.[12] Bu meseleler üzerine kafa yoran çok sayıda insan jüri üyelerinin ispatlama yeteneğine güvenmiyordu. Bir jüri üyesinin yeminini bozma riski ancak yeminine sadık kaldığı inancı kadar tespit edilebilirdi. Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu üzere

tıpkı gizli dürtüler gibi göze görünmeyen niyet de yaygınlıkla fanilerin algısının ötesinde ancak Tanrı'nın bilebileceği bir şey olarak görülürdü. İngiltere'nin ilk hukuk yazarı Henry Bracton bu yüzden 1220'lerde ya da 1230'larda jüri üyelerinin bir zehirleme vakasını yargılamalarının anlamı olmadığını anlatıyordu –zehirlemek tamı tamına gizli suçtu, çağdaş dünya öncesinde hep büyücülükle alakalı görülürdü– çünkü "[jüri üyeleri] niyet hakkında hiçbir şey bilemezler"di.[13] Kıtanın engizisyoncuları böylesi bilinmezlikleri sanıklara işkence yaparak aşarken İngiliz yasası özellikle gizemli suçlardan şüpheli olanları bir yüzyıl daha dövüşle sınamadan geçirdi.

Yeni düzen, önceki hurafelerden uzaklaşmak anlamına geldiği ölçüde tedirginlikten dehşete uzanan duygular uyandırdı. Gloucester'da Haziran 1221'de görülen ilk davalardan birinde neredeyse yirmi yedi sanığın yarısı savunma yapmayı reddetti. Cinayetle suçlanan Matilda çok sayıda insanın kendinden nefret ettiğini düşündüğü için suçunu reddetti. John, çok kötülükler yaptığı için kaderini komşularının eline teslim etmek istemediğini anlattı. Koyun çalmakla suçlanan William bir jürinin kendinden hemen önceki sanıkları darağacına gönderdiğini görünce geri çekildi. Tüm bu çekinceler kulağa fazlasıyla anlaşılabilir geliyor, ancak belli ki akılcılık yürürlükte olan tek güç değildi çünkü yargıçlar da en az sanıklar kadar kendi buluşlarına karşı şüpheliydi. Kimsenin buna boyun eğmesi için ısrar etmediler ve Matilda, John ve William, savunma yapmayı reddeden diğer tüm herkesle birlikte infazdan kaçtı. Bu üç kişiden ikisi hemen serbest bırakıldı.[14]

Yargıçlar kısa süre sonra tereddütlerinin üstesinden geleceklerdi ve Gloucester fiyaskosundan üç ay sonra Warwick'e ulaştıklarında hep birlikte ayaklarını yere sağlam basacaklardı. Jüriye savunma vermeyi reddeden bir katille bir hırsız tören yapılmadan asıldı.[15] Yargıçlar kısa süre sonra sanıklara dizlerinin üzerinde ve sağ elleri havadayken[16] jürili yargılamayı "iyisiyle kötüsüyle" kabul edecekleri üzerine yemin ettiriyorlardı. Reddettikleri takdirde kollarından ve bacaklarından bağlanıp değirmen taşlarında gerilecekler yahut boyun eğinceye ya da ölünceye kadar sadece ekmek ve suyla beslenip yaşamlarını sürdüreceklerdi.[17] Yeni düzene dair şüpheler onlarca yıl boyunca yaygınlaşan bir direnişe sebep olacaktı ve bu direniş çok daha uzun süre farklı farklı yerlerde devam etti. 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bile

jürili yargılanmayı kabul etmeyen insanlar vardı ve bunun yanında İngiltere'nin yetkilileri tırnak söken penseler ve değirmen taşları kullanarak ifade alma hakkını 1772'ye kadar saklı tuttu.[18]

Sonraki iki yüzyıl boyunca görülen davalar hakkında az bilgi var, ancak bu davaların çağdaş mahkemelerden kesinlikle çok farklı olduğu biliniyor. Her ne kadar sanıkların ruhlarının kaderi konusunda endişe duyulduğu için, suçlanan bir kişi yeminli ifade veremiyor olsa da hukuk az sayıda insana sessiz kalma hakkı tanıdı. O sıralarda henüz avukat tutmak gibi herhangi bir hak yokken kendileri için neyin iyi olduğunu bilen sanıklar hayatlarını savunuyorlardı.[19] Karşı taraftaysa suçlayan, şikâyette bulunan kişilerin kendisi oluyordu; müşteki avukatları 17. yüzyıldan önce ancak ağır davalarda görülürdü. Bağımsız tanıklıksa 1500'lerin başına kadar duyulmuş şey değildi.[20] 1470'lerde yazan İngiliz hukukçu Sir John Fortescue, tanıklık düşüncesini düpedüz uğursuz buluyordu. İngiltere'deki mahkemelerin neden dünyadakiler içinde en iyileri olduğunu anlattığı uzun bir açıklamasında kıtadaki engizisyoncuların karınların yarılmasına, tendonların kopmasına neden olan memnuniyetsizlik verici işkence tekniklerinin yanı sıra insanları mahkeme salonuna kendilerinin zaten bildikleri şeyi söylemeleri için çıkarmalarından da bahsediyordu. Fortescue bu insanların istenen şeyi söylemeye zorlanabileceklerine dikkat çekiyordu. Ona göre, kararların on iki tarafsız adamın sunduğu yeminli kanıtlara dayanarak, bunun dışındaki herhangi bir yükümlülüğe bağlı olmadan alındığı bir düzenlemeye sahip olmak çok daha iyiydi.[21]

Avrupa'daki iki farklı hukuk sistemi arasındaki mesafe giderek açılmaya başlamıştı ve Fortescue'nun gururlu çıkışına rağmen kıtanın mahkemelerinin daha güçlü dayanak noktaları olduğundan pek şüphe duyulmuyordu. Kıta, Roma Hukuku etrafında yapılandırılmıştı ve adaletin hem geleneği hem aklı kendi tarafında tutan zeki adamların bir davaya odaklanması meselesi olduğu inancından besleniyordu. Diğer taraftan İngiltere'deki sistemse karman çorman hurafelere dayanıyordu. Okuma yazma bilmeyen jüri üyelerinin adalet dağıtabileceklerine güvenmek, kelimenin tam anlamıyla barbarlıktan yadigârdı.

Tüm akıldışılığına rağmen İngiltere belirgin biçimde daha mülayim bir yargılama yöntemi geliştiriyordu. Bazı meselelerin ne yapılırsa yapılsın bilinemeyeceği şeklindeki düşünce, işkence yapmak için duyu-

lan arzunun bastırılmasına yardım ediyordu. Kıta Avrupası'nın kanlı sicili karşısında tüm İngiltere tarihi boyunca krallar ve kraliyet görevlileri sadece seksen bir kez işkence izni verdiler.[22] Üstelik İngiltere'deki yargıçlar insanın kırılganlığını kabul etmek açısından da –en azından potansiyel olarak– daha iyi bir konumdaydılar. Hakikati güç kullanarak ortaya çıkarmayı reddetmekle ve sıradan jüri üyelerinin yanında yer almakla İngiliz yargıçlar, 1400'lerin sonunda Mahkeme Başkanı Brian'ın söylediği gibi "Bir insanın düşüncesi yargılanmamalı,[23] çünkü şeytanın kendisi bile insanın ne düşündüğünü bilemez," diyebilirlerdi. Bunun yanında kıtanın adalet sistemi, gizemli yanları uzmanlar tarafından denetlenen ve sır perdesi ancak hüküm anında açılan, gizli işleyen bir süreç olarak işlerken İngiltere'deki yargılamalar neredeyse tamamen açıklığıyla tanımlanır oldu. Jüri toplama gerekliliği halkı dışarıda tutmayı imkânsız hale getiriyordu. Adli makamlar ve hapishane çalışanları 1700'lere kadar[24] duruşma salonu girişlerinde zorla bilet kesmelerine rağmen büyük kalabalıklar ayrım yapmadan mahkemeleri takip etmeye devam etti.

İngiliz duruşma salonlarının temel özellikleri arasında tüm geleneklerde olduğu gibi tesadüfen ortaya çıkanlar kadar önceden belirlenenler de vardı. Bu salonlar böylece hep birlikte önemini hâlâ koruyan bir adalet düşüncesini belirleyeceklerdi; önce İngiltere'de, daha sonraysa çok çok uzaklarda. Halka açıklıksa tesadüfen ortaya çıkan özelliklerin en önemlisiydi. Bunun sayesinde yargılama, ant içmeye dayalı bir ritüelden siyasal ve toplumsal öneme sahip, hareketli, temel bir tartışmaya döndü.

Bu dönüşümün arka planında, VIII. Henry'nin 1530'larda Roma Kilisesi'nden ayrılmasının ardından İngiltere'yi zor duruma sokan bunalım vardı. Anne Boleyn'le ilişkisine ruhani onay almak için çabalayan Henry, 1520'lerin sonunu Papalık'tan bir boşanma koparabilmek için sürdürdüğü başarısız lobi çalışmalarıyla geçirdi. Bunun sonucunda o kadar sinirlendi ki 1534'te kendi ulusal kilisesini kurdu. Bu kilisenin kuruluşu, çok kısa süreliğine evlilikle ilgili sıkıntılarını çözmesine yardımcı oldu, ancak aynı zamanda İngiltere tarihinde çok sıkıntılı bir dönemi başlattı. Gelecek on yıl boyunca gerçekleştireceği üç başka evlilik için Henry kafa keserek ve boşanarak kendi yolunu açarken bu süreçte İngiliz Katolikliğine de büyük bir zarar verdi. Dini

ve ulusal sadakatin geleneksel bağları koparken Henry'nin yönetimi, düzenli adli süreçleri bir polis devletinin ilk adımları adına kenara itti. Özel Meclis [*Privy Council*] ve Yıldız Dairesi [*Star Chamber*] gibi mahkemeler yargısız infaz gücünü eline aldı ve Londra Kulesi'nin işkence odası yenilenip daha önce hiç olmadığı kadar geniş bir kapsamda kullanıldı. Henry, eşzamanlı olarak halkı kendi yönetimine boyun eğmeye zorlamak ya da muhalefetlerini görünür kılmak için ihaneti yeniden tanımladı. Bu suç hiçbir zaman en sıkı tanımlanmış cürümlerden biri olmamıştı –kraliyet unvanı taşıyan kişilerin hayat arkadaşlarıyla zina yapmaktan bozuk para sahtekârlığına kadar uzanan türlü eylemleri cezalandırabilirdi[25]– ancak şimdi ihanetin sınırları dışında kalmak neredeyse cambazlık gerektirir olmuştu. Yasaların Henry'nin evlilik oyunlarına yetişmeye çabalaması bu durumun açık bir örneğidir. 1534 tarihli Veraset Yasası bir anda Henry'nin, Anne Boleyn'den doğma kızı Elizabeth'in meşruluğunu kabul etmemeyi ya da aynı iddiayı ilk doğan kızı Mary'ye karşı ileri sürmeyi ihanet olarak tanımladı. İki yıl sonra başka bir yasa Anne'in fahişe olduğunu söylemiş ve çocuğunun piç olduğunu ileri sürmüş herkese af çıkardı. 1543'te Henry, Fransa'yı istilaya hazırlanırken ailesinin unutulması korkusu babalık gururunu son bir kez daha ateşledi ve iki kızının doğumdan gelen haklarını kabul etmeyen her kim olursa asılacağını, iple gerileceğini ve dörde bölüneceğini duyurdu.[26]

Henry'nin 1547'deki ölümünden sonra salınımlar daha da şiddetlendi. 1553'te, VI. Edward 15 yaşında öldüğünde ergenliğe daha yeni girmişti, onun ardından Mary Tudor İngiliz Katolikliğini eski haline getirerek, bunu yaptığını ispatlamak için üç yüz civarı Protestan'ı yakarak devletin gidişatını ters yöne çevirdi. Üvey kardeşi Elizabeth 1558'de çarkı tekrar çevirdi. Her ne kadar uyumlu bir mizacı olsa da Protestanlığı tekrar ulusal din olarak yerleştirdi. Elizabeth ardından kendini, gücünü toplamış bir Papalık ile İspanya ve Fransa'daki hırslı hükümdarlar arasında, üstelik içsavaşın sınırındaki bir ülkenin başında buldu. Barış arayışı içinde kıtadaki neredeyse uygun bulduğu her Katolik'le hem siyasal hem toplumsal alanda yakın ilişkiler kurdu, ancak meşruiyeti her anlamda Roma'daki adamlara dayanıyordu ve bu adamlar öyle kolay etki altında kalmazdı. V. Pius, 1570'te Elizabeth'i aforoz etti. On yıl sonra da XIII. Gregorius'un vekili, bir

suikastçının Tanrı'dan yalnızca af değil, olumlu bir takdir de alacağını buyurdu.[27]

Papalık fetvalarına karşı Elizabeth yönetimi içerideki Katolik düşmanlara şiddeti giderek artan bir saldırı başlattı. Babasının döneminde şekil alan otoriter aygıt, gerçek ya da hayal ürünü olması fark etmeksizin dini isyancılara karşı harekete geçirildi ve bununla birlikte sıradan suçlardan beslenen eşit derecede tehditkâr bir dalga da 1571'de üç kirişli darağaçlarının kurulmasına vesile oldu. Tyburn'deki bu üç kirişli darağaçları kısa süre sonra İngiltere'deki yasal gaddarlığın simgesi olacaktı. 1590'larda ziyarete gelen Wirtemberg Dükü, kulelerde ve Londra Köprüsü'nün yirmi kemeri üzerinde dolanırken, pişmiş kelleyi andıran otuzdan fazla kafa görmüştü.[28] Cezaların sadece sayısında artış yaşanmıyordu, VIII. Henry'nin hükümdarlığında cezalandırma çeşitleri de çoğalıyordu[29] ve şimdi göz alıcı şekillere sahip çiçekler gibi açmışlardı. Hafif suçlular suya batırılabilir ya da üzerlerinde işledikleri suçu yazan bir tabelayı taşımaya zorlanabilirlerdi.[30] Ağır suçlardan hüküm giymiş olanların suçlarının ilk harfi sıklıkla derilerine kazınırken kraliyet parasının değerini düşürmüş olanların kulakları ve burunlarıyla geri ödeme yapmaları sağlanırdı.[31] Mary Tudor döneminde iftira içerikli yayın yapanlara uygulanan temsili düzeyde organ kesme yöntemi de dirilip yeniden uygulanır hale gelen cezalar arasındaydı; ilk kurbanlardan birinin ismi tam olarak John Stubbes'tı ve sağ bileğine tokmak darbeleri inerken şapkasını çıkarıp coşkuyla "Tanrı kraliçeyi korusun," diye bağırmıştı.[32] 1594 senesinden bir davaysa diğer binlerce kasaplık örneğinin bir anıtı gibi durabilir. Dava, sahte para basmaktan şantaja bir dizi ağır suçtan hüküm giymiş beş kişiyle ilgiliydi, dördünün cezası, alınlarına "F"* harfi damgalanmadan önce "boyundurukla direkte teşhir edilmek ve eğer varsa kulaklarını kaybetmek"ti. Elizabeth'in en güvendiği yargıcı Lord Burghley böylesi yanıkların çok hızlı iyileşmesinden şikâyet ediyordu ve Özel Meclis'teki on meslektaşına "F"lerin mahkûmların elmacık kemiklerine damgalanmasını ve renkli pudrayla boyanmasını önermişti. Görünüşe göre öneri biraz aşırıya kaçıyordu. Bu durumu nakleden hukukçuya göre "diğerleri bir cevap vermediler."[33]

* Ağır suçlu anlamına gelen "Felony" kelimesinin baş harfi. -yhn

Fiziksel cezanın yaygınlaşması olağandışı değildi. Tüm Avrupa üzerinde yöneticiler iktidarın görünürlüğünün onu olduğundan daha önemli göstereceğine inanıyorlardı ve Elizabeth'in ajanlarca delik deşik edilmiş, isyanlarla titreyen ve suçla tükenen topraklarında halka gücün kimde olduğunu gösterme ihtiyacı yakıcı bir konuydu. Bununla beraber İngiliz ceza hukuku ikinci defa ve eşsiz bir temel değişimden geçiyordu çünkü artık yönetimin gücünü ilan ederken sadece insan bedenleri kullanılmıyordu. Fransa ve Almanya'daki yöneticilerin dışarıya açık duruşma salonlarının son izlerini silmeleriyle eşzamanlı olarak İngiltere hükümeti, gücün nerede yattığının gösterilmesi amacıyla yalnız cezaları değil aynı zamanda *yargılamaları* da kullanmak için özel bir karar aldı.

VIII. Henry, Thomas More ile Anne Boleyn'in mahkûmiyetleriyle tohumları ekmişti[34] ancak bu strateji meyvelerini Elizabeth'in hükümdarlığı sırasında vermeye başladı. İngiltere saraylarının çekiç başlı kirişlerden yapılmış çatılarının altında ve taştan mahzenlerinde hainler, suçlarının tanımlanışını dinlemek için, mızraklı vakur askerlerin arkasında dururlardı ve masumiyetlerini kanıtlamak üzere suçlamalar karşısında sundukları itirazlar Rönesans İngilteresi'nin en iyi hukukçularının bazıları tarafından alaya alınırdı. Büyük kalabalıkların katılımına izin verilirdi. Suçlular için tanıklık edilmesi o sıralarda hâlâ yasak olsa da tanıklar, giderek daha sık olmak üzere hükümdar lehine ve genellikle bir anda ortaya çıkıyorlardı. (Örneğin Essex Kontu'nun yargılanmasında Yüksek Mahkeme Başkanı yargıç kürsüsünden başsavcının buyruğuyla tanıklık yapmak için aşağıya indiğinde Özel Meclis'in bir üyesi, sanığın sözünü bölmek ve dediklerini çürütmek için bir anda gizli bir dinleme noktasından ortaya çıktı.[35] Bu bir anda belirmeler sona erdiğinde cüppeleriyle yargıç heyeti, jüri üyelerinden masumiyete ya da suçluluğa karar verilmesini istedi.) Hükümler nadiren şaşırtıcı oluyordu. Yazman ekiplerince yazıya geçirilen kovuşturmanın kayıtları daha sonra anti-Katolik propagandaya dönüştürülüyor, İngilizce ve Latince olarak basılıp hem ülke içindeki hem Avrupa'daki okurlara sunuluyordu.[36]

Duruşmalar kovuşturmadan ziyade mahkûm etme ritüelleriydi ve sadece bir elin parmağı kadar beraat verilmişti, ancak halkın katılımı konusundaki ısrar en dikkatli hazırlıkların bile bir anda umulmadık sonuçlar verebilmesi anlamına geliyordu. William Parry 1585'te, Westminister Salonu'nda Elizabeth'e suikast düzenlemek suçlamasıyla

yüzleşmek için belirdiğinde yorgun bir halde suçlamayı kabul etti ve "Yaşamayı değil ölmeyi istiyorum," diye duyurdu. Mahkeme salonuysa Parry'nin hak ettiği cezayı çektiğini görmeye can atan Londralılarla doluydu ve hemen hükmün açıklanmasındansa yargıçlar itirafın, "iddianamenin açıkladığı kadar vahim olduğunu herkes görsün diye" yüksek sesle okunmasını emretti. Kendi sözlerinin okunduğunu duyan Parry'nin yorgun çehresi sertleşti. "Efendim, ifademin nasıl alındığını [...] biliyorsunuz," dedi. Buna cevaben, işkence kullanılmadığını söylediler. Parry'se işkenceyle tehdit edildiğini söyledi sertçe. Suçlama ve karşı suçlama Parry'nin hiçbir şekilde kraliçeyi öldürme niyeti taşımadığını söylediği noktaya kadar sarmal olmuştu. Konuşmanın sonunda Parry, onu ölüme mahkûm ederlerse yargıçların hepsinin "kanını akıtacağı"na ant içiyordu. Kürsüdeki şaşkın adamlar bu "karanlık konuşmalar"ı nedeniyle Parry'yi uyardı ve onun asılmasını, gerilmesini ve dörde bölünmesini emrettiler. Kıtada olsa kapalı kapılar ardında ilerleyecek bir süreç burada, Elizabeth'in "Tanrı önünde kendi soyu için cevap vermek" üzere çağırılmasıyla, sanığın da "öfkesi ve tutkusu"nu görmek isteyen kızgın bir kalabalığın arasından zorla geçirilerek nehir kenarına doğru götürülmesiyle sonlandı.[37]

Hiçbir dava kamusallığın kestirilemez gücünü, Elizabeth'in halefi Kral I. James hükümdarlığında Kasım 1603'te gerçekleşen, Sir Walter Raleigh'nin ihanetle suçlandığı[38] duruşmadan daha iyi tasvir edemezdi. Yaşanacak dram adeta daha başından belliydi. Elizabeth'in Mart 1603'teki ölümüne kadar Raleigh renkli bir hayatın keyfini sürmüştü. Uzun boylu ve zarifti, duruşma salonunda görünüşün önemli olduğu zamanlarda bir tavus kuşu gibi ışıldıyordu. İngiltere'nin Roanoke'deki ilk Amerikan yerleşimini 1585'te destekledikten sonra Elizabeth'in arkadaş çevresini tütünün verdiği zevklerle tanıştırmıştı ve patatesi yaygınlaştırmak için, yaşayan herhangi birinden çok daha fazla çaba sarf etmişti. En kahramanca olanıysa İspanya'ya karşı yaptıklarıydı, filosunu üç kez İspanya'yla savaşa sokmuştu. İngiltere denizlerde gücünü gösterirken Raleigh gizlice, İspanyol karanlığının kalbine doğru daha da derinlere gitti ve 1595'teki bir yolculuktan, başları omuzlarının altında bir yerli halkı* olan ve her kayasının altından değerli taşlar çıkan Guyana denen

* Klasik Yunan metinlerinde ve Shakespeare'in *Othello*'sunda geçen bazı efsanevi yaratıklara gönderme yapılmaktadır. Bu yaratıklar Blemmye'ler ya da kafasızlar olarak da anılır. –yhn

bir diyarın hikâyeleriyle döndü. Söylediğine göre El Dorado sadece bir dönüş yolculuğu mesafesindeydi.[39]

Tabii bu gözüpeklik, arkadaşlıkları kazandığı kadar kolay kaybeden bir kibirle birlikte geliyordu. Elizabeth dahi kendi nedimelerinden birini hamile bırakarak saray kurallarını ihlal ettiğinde Raleigh'yi birkaç yıllığına uzaklaştırmıştı. Titiz James ise neredeyse ilk anda Raleigh'ye karşı hamle yaptı. Su götürmez bir Protestan olmasına rağmen kral, eski dinle savaşmaktansa sallantıdaki tahtını korumak konusunda her zaman daha dikkatliydi ve Raleigh'nin İspanya karşıtı atıflarını takmadığı gibi tütüne olan düşkünlüğünden de etkilenmemişti. James'in tahta çıkmasından sonraki aylar süresince Elizabeth tarafından tanınmış tekeller, patentler ve ayrıcalıklar askıya alındı ve Raleigh oturduğu konakta ikamet etme hakkını da kaybetti.[40] Tüm bunlar her ne kadar rahatsızlık verse de silkelenip yeniden kendine gelme rutininden daha fazlası gibi görünmüyordu, ta ki Raleigh'nin yakın arkadaşlarından Lord Henry Cobham yaz mevsiminde, kralı devirmek için hazırlanan Katolik bir komploya dahil oluncaya dek. Raleigh'nin bu tezgâha dahil olduğunu gösteren bir kanıt yoktu ancak kendisini temmuz ortasında ihanet şüphesiyle tutuklanmış buldu. Eski yönetimin serserisi, yeninin şamar oğlanına dönmek üzereydi.

Yargılanmasından bir yıl önce Walter Raleigh

GÖRSEL: Walter Raleigh, bilinmeyen bir sanatçının 1602 dolaylarındaki işinden James Posselwhite tarafından 1836'da yapılmış oyma (Michael Nicholson/Cobris).

Kasım 1603'te, Londra'da haftada iki bin kişinin ölümüne sebep olan[41] bir veba salgını yüzünden tüm mahkeme heyeti davalar için eski Winchester şehrine taşınmıştı. Bu mahkeme, tarihi Romalılara kadar uzanan ve efsanesi Camelot kadar eskiye dayanan şehrin çok uzun süredir tanık olduğu en büyük gösteriydi. Âlimler katedrallerdeki konaklarından fırlayıp hukukçuların yanına katıldılar, James yakınlardaki bir köşkte sahra karargâhı kurdu ve yargıçlar, jüri üyele-

ri, avukatlar ve sanıklarla tıka basa dolu arabalar kısa süre sonra şehrin kapılarından akmaya başladı. Raleigh 15 Kasım'da kalenin zindanına kondu. James'e komplo kurmakla suçlanan Katoliklerden bazılarının henüz yargılandıkları haberi gelmişti ve biri hariç hepsi idama mahkûm edilmişti.[42] Raleigh'nin sorguculari onu daha büyük bir komplonun parçası yapmaya çabalamamış olsalar da durum iyi görünmüyordu.

17 Kasım sabahının erken saatlerinde kargılı muhafızlar Raleigh'ye Piskoposluk Sarayı'na doğru eşlik ettiler ve onu sarayın kasvetli duruşma salonuna getirdiler. Raleigh'nin kararan talihi aylardır ülkeyi eğlendiriyordu ve öngörülen yok oluşuna halkın ilgisi çok büyüktü. Londra'dan başlayan beş günlük seyahati sırasında arabası yol boyunca (Raleigh'ye özetle "köpekler her zaman sadece tanımadıklarına havlar" gözlemini yaptıran)[43] tacizlerle, taşlarla ve çamur topaklarıyla karşılanmıştı. Şimdi peronlar, sütunlar ve peykeler tıka basa doluydu. Aristokratlarla sıradan halk sıkış tıkış oturuyor ve zamanın diğer mahkemelerinin örnek olduğu üzere[44] gösterinin başlamasını beklerken tütün içip bolca duman üflüyorlardı. Herkes dillere destan bir hayatın son sahnesini izlemeyi umuyordu.

Her şey Raleigh'yi dibe batırmaya elverişli görünüyordu. James'e karşı hazırlanan komployu soruşturmakta katkısı bulunan on bir kişilik kraliyet delegesi birliği duruşma salonunun önünde oturuyordu, dördü yüksek adli göreve uygun lal rengi cüppeyi giymiş ve siyah tören şapkasını takmıştı. Yerel efsaneye göre kralın kendisi bir odacıkta gizlenmişti, kulağı bir dinleme deliğindeydi ve her ne kadar uygunsuz görünse de (çünkü James duruşma salonuna zaten özel haberciler göndermişti) öyle bir kişilikten bunu yapması beklenirdi. Öyle ki kendi hükümdarlığı döneminde görülen pek çok önemli davayı[45] gizlice dinlemişliği vardı. Savcı kürsüsündeyse yanında durup ona destek veren meslektaşları arasında dönemin en korkulan hukukçusu vardı: Başsavcı Sir Edward Coke.

Raleigh gibi ellili yaşlarının başında olan Coke pek çok yönden rakibinin aynadaki yansıması gibiydi.[46] Benzer fiziksel özellikleriyle ve en az onun kadar özgüvenli kişiliğiyle tıpkı Raleigh gibi başsavcı da İngiltere'de yeni ortaya çıkan toplumsal bir karaktere örnek teşkil ediyordu: kendini yetiştirmiş kişi. İkisi de varsıl ancak aristokrat

olmayan bir ailede dünyaya gelmişti ve her ne kadar uğrakları farklı olsa da ikisi de arkadan bıçaklamanın, yalakalığın ve cazibenin makul bir karışımını kullanıp canlarını dişlerine takarak hiyerarşi basamaklarını tırmanmıştı. İkisi de Elizabeth döneminde pek çok insanda yeni ortaya çıkmakta olan hatiplik konusunda ustaydı. Sıradan bir insanın artık sadece bir keşiş olmakla kalmayıp yeterince ikna ediciyse başsavcı olarak da atanabildiği ya da El Dorado'yu araştıracak bir filoya kaptan olabildiği akışkan bir toplumda, ikna becerisi temel bir yetenek haline geliyordu. Raleigh yetenekli bir şair ve yazarken Coke, her ne kadar İngiltere'nin tiyatrolarını izlemek yerine sıklıkla onları sansürlese de[47] nadiren dilleri tutulan çağdaşları arasında bile konuşma yeteneğiyle ün salmıştı. Elizabeth döneminde okul çocuklarına, değersiz şeyleri bilgece övme sanatı olan adoksografi öğretiliyordu.* Coke konuşma sanatında ustalaşmıştı ve seçtiği laflar, çok sayıda adamın yalpalayarak ölüme gitmesine neden olmuştu.

Raleigh'nin davasından hemen sonra Edward Coke

GÖRSEL: Edward Coke'un 1600'lerin başındaki bir portresinden James Posselwhite tarafından 1853'te yapılmış oyma (Mary Evans Resim Kütüphanesi).

Coke bu gücü kullanmaktan keyif alıyordu. Essex Kontu, 1600'de kendisini ihanetle yargılayan jüriye Coke için "nutukçuyu oynuyor," demişti. Kont'a göre Coke "masum insanların hayatlarını almak için onları suçlama yeteneği ve hüneri üzerinden kendi değerini artırma" becerisi gösteriyordu.[48] Bu görüşler, azıcık da olsa aristokrat bir dudak bükmenin izlerini taşıyordu. Norwich Dilbilgisi Okulu'ndaki herhangi sıradan birinin sahip olduğu bu yetenek ve hünerleri, cellatların kafa kestiği kütüğe Kont'u göndermek için on iki kişiyi ikna etmeye yetmişti. Coke eleştiriyi ancak övgü olarak almış olmalıydı, çünkü profesyonelliğin ötesine geçen bir arzuyla soruşturmalarını yü-

* Bu konuyu ciddiyetle ele alan ilk İngilizce kitap 1593'te çıktı. Kitapta sakatlıkla, çirkinlikle, yoksullukla, körlükle, sarhoşlukla, temizlikle ve aptallıkla ilgili makaleler vardı. Kitabın önsözü, içindekilerin özellikle hukukçular için faydalı olduğunu yazıyordu. bkz. Anthony Munday, *The Defence of Contraries* (Londra, 1593).

rütüyordu. Bu yeteneği Raleigh'yle yaptığı söz düellosunda görülüyordu ki muhtemelen İngiltere tarihinin, duruşma salonlarındaki en sivri sözleri içeren kapışmasıydı.

Alışıldığı üzere Raleigh de mahkemeye getirilmeden önce iddianameyi görmemişti ve İspanya kralı lehine bir isyan başlatmak ve James'in tacını, hak iddiasında bulunan bir Katolik'e teslim etmek konusunda Cobham'la anlaştığını ilk kez duyuyordu. Bu çok da büyük bir şaşkınlık yaratmadı. Coke diğer komploculaın iki gün önce hüküm giymesine sebep olan bu tezgâhın dikkat çekici kısımlarıyla çok da alakalı olmayan konulardan bahsederek devam etti. Raleigh sessizlik içinde bir süre dinledikten sonra onların suçlarının kendisiyle herhangi bir alakası olmadığını ifade etti. Coke doğrudan cevap vermeye tenezzül etmedi. "Samson'ın tilkileri gibi [ihanetlerin] kuyrukları birbirine bağlı ancak başları birbirinden bağımsızdır," diye konuyla ilgisiz kendi varsayımlarından bazılarını birbirine iliştirmeden öne sürdü. Jüriye, ihanetin kendi kökü, tomurcuğu, çiçeği ve meyvesi olduğunu ve bu kadar kökten olduğu için ihanetin uygulamaya dahi konulmadığını anlattı jüriye. Diğerlerinin "[krala] ve yavrularına karşı" iş çevirmekten zaten hüküm giydiklerine işaret ettikten sonra hızla Raleigh'ye döndü: "Peki kötülüğünüz kime dokunacaktı Sir Walter? Kraliyet'in çocuklarına mı?" Raleigh'nin yanıtı, bıçaklı bir sarhoş tarafından tehdit edilmişçesine tedirgin bir kibarlık barındırıyordu: "Sayın savcı, yalvarırım, kim için ya da ne amaçla tüm bunları söylüyorsunuz? [Başkalarının] ihanetiyle benim ne ilgim var?"

Arşiv sayfalarında hâlâ tıslayan zehirli sözleriyle Coke nihayet kendi sahasında yerini aldı: "O halde artık sana döneceğim. Senin bu sandalyede oturan bugüne kadarki en lanet hain olduğunu ispatlayacağım," dedi. Raleigh, verdiği yanıtta eğer savcı herhangi bir şey ispatlayabilirse kendisinin sadece bir hain olduğunu kabul etmeyeceğini, üzerine "binlerce işkenceyle çarmıha gerilmeyi hak edeceğini" söyledi. "Hayır, hepsini ispatlayacağım," diye hırladı Coke: "Sen bir canavarsın, sende İngiliz yüzü ancak İspanyol kalbi var." Mahkeme salonunun altındaki zindanda yargılanmayı bekleyen Lord Cobham'ın suçlandığı çeşitli ihanetlerden bahsederek konuşmasını başka uzun bir saldırıyla sürdürdü. "Bundan bana ne?" diye sordu Raleigh: "Eğer saygıdeğer Lord Cobham bir hainse, bundan bana ne?" Coke öfkeyle patladı:

"Onun tüm yaptıkları senin kışkırtmalarının sonucu, seni zehirli yılan, *seni* aşağılık, seni aşağılık hain!" Geleneksel olarak çocuklar, hizmetçiler ve hayvanlar için kullanılan bu senli benli hitap ve aşağılayıcı laflar konuşmayı bir söz dalaşına çevirme tehlikesi taşıyordu, ancak Raleigh yine de, "Bana istediğiniz kadar hain diyebilirsiniz ancak bu efendi ve erdemli bir insanın yapacağı iş değildir," diye kısıtlı yanıt verdi "zaten bu beni rahatsız etmiyor, çünkü tek yapabileceğiniz bu". Mahkeme başkanı Sir John Popham –kan kırmızısı cüppesi içinde devasa bir figürdü– iki adamı ayırmak için araya girdi: "Sayın savcı, kralı adına meslek aşkının verdiği ateşle konuşuyor ve siz de kendi hayatınız adına," diye Raleigh'ye seslendi, "iki taraf da sakin olsun".

Maalesef adil bir dövüşe dair tüm umutlar henüz baştan yok olmuştu, çünkü çok kısa süre içinde tarafların oyunun kuralı konusunda dahi anlaşamadığı ortaya çıktı. Neyin kanıt olarak sunulabileceği konusunda tamamen zıt görüşleri vardı. Coke, Raleigh'nin meydan okumasına kendi kanıtlarını sunarak karşılık verip yüksek sesle Lord Cobham'a ait imzasız bir ifadeyi okudu. Bu ifadede, Raleigh'nin dört ay önce onu İspanya'ya hizmet etmesi için teşvik ettiği yazıyordu. Raleigh, jüri üyelerine İspanyol çıkarlarını yerle bir etmekten daha fazlasını yapmadığını hatırlattıktan sonra Cobham'ın bu iddiayı yüzüne karşı söylemesini talep etti. Ona göre her sanık, kendini suçlayan kişiyle karşı karşıya gelme hakkına sahipti. Raleigh'ye göre, İngiltere hukuku tıpkı Tesniye kitabı gibi, en az iki tanıkla açıkça suçlanmadıkça kimsenin ihanetten hüküm giyemeyeceğini güvence altına alıyordu.

İddia, yargıçlar arasında şaşkınlıkla karşılandı. Bu şaşkınlığın bir sebebi Raleigh'nin dönemin yasası hakkında alenen haksız oluşuydu,[49] ancak bu altüst oluş ihanetin teknik yönlerine dair bir anlaşmazlıktan daha fazlasını yansıtıyordu. Tanıkların mahkemede ilk kez görünmeye başlamasının üzerinden çok uzun yıllar geçmemişti ve yargıçlar suçlamaların tanıklık gerektirdiği önerisinin aptalca olduğunu düşünüyorlardı. "Sir Walter, merak içindeyim, siz bunca deneyime ve böylesi zekâya sahipken nasıl oluyor da bunu savunabiliyorsunuz?" dedi yargıç Warburton, "pek çok at hırsızı tanıklar olmadan cezaya mahkûm edilemese cezadan kaçardı". Raleigh mahkemenin tüm amacının bir jüriye, savcının sunduğu kanıtları tartma fırsatı tanıması olduğu konusunda ısrar edince Lord Popham hantal görünüşüyle tartışmanın içine daldı. Cobham'ın

itirafının doğruluğu üzerine bizzat güvence verebileceğini jüriye zaten söylemişti[50] çünkü ifadeyi kendisi almıştı ve onun bu müdahalesi öngörülebilir olduğu kadar belirleyiciydi de. Beklenmedik bir çabuklukla "Hayır," diyerek Popham, mahkemelerin tanıklara ihtiyaç duymadığını ilan etti. Duruşmadan önce alınan itiraflara ve ifadelere dayanarak bir kişi suçlu bulunabilirdi. Raleigh "Lordum, yasayı nasıl anlıyorsunuz acaba?" diye sordu, çünkü "sanırım kabul edersiniz ki, bir yasa kendinden öncekilerle uyumlu olmalıdır." "Hayır efendim, biz yasayı anlamıyoruz, biz yasayı biliyoruz," diye patladı Popham.

Coke'un çantasında neler saklamış olabileceğine yönelik tahminler nihayet karşılık buluyordu; tekrar saldırmaya başladı, bu sefer haklarında hüküm verilmiş kişilerin ifadelerinden alıntılar yapıyordu ve bu alıntılarda dedikodulara, ikinci ve üçüncü elden söylentilere bakılarak Raleigh'nin İngiltere'ye ihanet etmek konusunda ne kadar istekli olduğu vurgulanıyordu. "Ne kadar da vahşice!" diye haykırdı Raleigh. "Bu zehirli örümceklerin sözlerini bana karşı mı sunuyorsun? [...] Bu değersiz kişilerin sözleri bana dokunmaz. Üstelik kanıtın sunulma biçimi de tuhaf. Tanıkların bambaşka şeyler hakkında konuştuğu müddetçe istediğin herhangi bir adamın hayatına bir hafta içinde son verebilirsin ve ben sadece bir dedikodu uğruna katledilmiş olurum." Raleigh, Cobham'ın mahkemeye çağrılması için tekrar talepte bulundu ancak Popham, Cobham'ın –akla yatkın olarak beklenebileceği üzere, yardım etmek istemezse– kararından dönebileceği ve jürinin kafasını karıştırabileceği[51] gerekçesiyle geri adım atmadı.

Raleigh'yi tahrik etmek istermiş gibi Coke, Cobham'dan alınmış ikinci bir ifade sundu. Bunda da Raleigh'nin Coke'a iki müştekinin bulunmadığı durumlarda hainlerin ihanetle suçlanamayacağı şeklindeki bir iddiadan bahsettiği bir mektubun varlığı öne sürülüyordu. Raleigh büyük bir şiddetle böyle bir mektup yazdığını reddedince savcı bu sefer de kendisinin bir şahit çağıracağını duyurdu. Bilinmeyen bir şahıs bir adım öne çıkarken tüm yüzler ona döndü. Adam kendini Dyer isminde bir denizci olarak tanıttı ve jüriye Lizbon'da birilerinin bir zamanlar, James'in asla kral olamayacağını çünkü Don Raleigh'yle Don Cobham'ın onun boğazını keseceklerini söylediğini aktardı. Sonra da geldiği gibi gizem içinde kayboldu. Dehşete düşen Raleigh nasıl olup da Portekiz'den bilinmeyen bir adamın ipe sapa gelmez laflarının ken-

disini töhmet altında bıraktığını sordu. "Senin ihanetinin kanatları var," diye dişlerinin arasından cevap verdi Coke.

Duruşma sona yaklaşırken Raleigh jüriden kendileri nasıl yargılanmak istiyorlarsa onu da öyle yargılamalarını talep edince Coke "Kral için son bir sözü" olup olmadığını sordu. "Hayır, son sözümü kendi hayatım için söyleyeceğim," diye yanıtladı Raleigh. "Hadi oradan! Seni sırtüstü devireceğim, sen bu kürsüde konuşan en kibirli hainsin!" diye patladı başsavcı. Yargıçlardan bazıları artık Raleigh'nin tarafını tutmaya başlamışlardı, ancak Coke onları huysuzca ihanete destek vermekle suçladı. Bunun üzerine yaramaz bir çocuğa bakan kötü bir aile gibi geri adım atıp Coke'un devam etmesini rica ettiler ki o da devam etti, hem de uzunca bir süre. Herkesin zaten dinlemiş olduğu tüm ifadelerin bir özetini sunması başka bir itiraz daha doğurunca Coke bu defa etrafa son bir fesat saldı. Raleigh'nin yüzünü göstererek onu "şimdiye dek yaşamış en alçak ve lanet hain", "tiksindirici bir herif" ve "tüm İngiltere topraklarında kendini beğenmişliğiyle en nefret uyandıran" kişi olmakla suçladı. Karşısındakinin serinkanlı olduğu kadar çıldırdığını da gören Raleigh bu ikisinden hangisinin daha baskın olduğundan emin olamadı ve "Sizinle benim aramda dağlar kadar fark var sayın savcı," dedi.

İzleyicilerin duyguları da yön değiştirmişti. James'in danışmanlarından biri krala, mahkemenin başlangıcında "[Raleigh'nin] asılmasını izlemek için onca yolu gidebilecek durumda olduğunu" ancak sonunda fikrini değiştirip "onun hayatını kurtarmak için başta sözü geçenin iki katı kadar daha yol kat etmeyi göze alacağını" söylemişti.[52] Başka bir gözlemciyse, "Yarım günde herkesin fikri en keskin öfkeden en büyük acımaya kayacak kadar değişti," diyordu.[53] Bir başkasının yazdıklarına göre Coke'un saldırıları orada bulunanlar arasında öyle bir düşmanlık uyandırmıştı ki "ondan tiksinip söylenmeye başladıklarında" Coke'un kendisi "yılmış görünüyor"du.[54] Ancak savcının üzerinde deneyimli bir belagatçinin kalın derisi vardı ve en iyi kozunu sona saklamıştı. Coke, sirklerde bıçak fırlatan birinin son numarası gibi cebinden bir parşömen çıkardığında kalabalığı sessizlik bürüdü.

Söylediğine göre elinde tuttuğu Cobham'ın sadece bir gün önce yazdığı imzalı bir mektubuydu. Tutsak, vicdan azabı yüzünden o ka-

dar bunalmıştı ki uyuyamıyordu ve nihayet içini dökmeye karar vermişti. Coke güçlü sesiyle okudu: "En doğrusu sadece ve sadece gerçeği yazmak gibi geliyor bana, çünkü şu an içinde bulunduğum durumun farkındayım ve şimdi Tanrı'dan bir şeyler gizlemenin zamanı değil." Mektubun devamında dendiğine göre Raleigh kendisine hücredeyken –üstelik bir değil iki defa– yazmıştı ve ihanet suçlamasını geri çekmesini istemişti, ancak Cobham bunu yapmayacaktı. "İkili oynadığı" için "bir merhamet kırıntısı uğruna yalvaran" Cobham üstelik bir de Raleigh'nin, casus olarak hizmet etmesi karşılığında İspanyol devletinden ısrarla yıllık 1500 pound istediğini iddia ediyordu.

Raleigh alenen sarsılmıştı. Kendisi de bunun üzerine Cobham'ın hücresinden kaçırılmış bir mektup sundu; bunda da tutsak tam tersini söylüyor, Raleigh'nin masum olduğunu ileri sürüyordu, ancak Coke'un ortalığı ateşe veren gösterisinden sonra bu ikinci mektup heyecan yaratmadı. Raleigh eski arkadaşına gerçekten de iki kez yazdığını, casus olması için kendisine 1500 pound teklif edildiğini ve bu gerçeği mahkemeden saklamasının yanlış olduğunu kabul etti, "Ancak Kral'a karşı iş çevirdiğim ya da ihanete yeltendiğim iddialarını hâlâ ölümüne reddediyorum ve bu suçları işlediğim asla ispatlanamaz," diye ısrar etti. Her şey için çok geçti. Cobham kendi hesabına bir ikili anlaşma yapmış olsa dahi Raleigh'nin sözleri bir anda, gizleyecek bazı şeyleri olan bir adamın sözleri gibi duyulmaya başlamıştı.

Sanığın masumiyetini kanıtlaması gerektiği 17. yüzyılda yaygın bir görüştü. Coke'un meslektaşlarından biri jüriye bunu hatırlattığında Raleigh'nin suçlu olduğu hükmüne varmaları on beş dakikalarını aldı. Lord Popham böylece hainler için uygulanan cezayı kesti, Raleigh'nin darağacına sürüklenmesini ve yarı asılmış haldeyken* ateşe atılmış bağırsaklarının ve penisinin yanışını zorla izlemesinin sağlanmasını emretti. Daha sonra kellesi koparılacak ve dört parçaya bölünecekti, her parça kralın dilediği şekilde kullanılacaktı.[55]

1603'te pek çok kişi bu manzarayı izlemekten mutlu olurdu ancak Raleigh'nin daha yaşanacak ömrü vardı. Kendisine James tarafından bir ayrıcalık tanındı ve onyıldan daha uzun bir süre kimya deneyleri

* İngilizce adıyla "half-hanging" bir işkence yöntemidir. Kurbanın boynuna geçirilen ip önce sıkıca gerilir, kurban bilincini kaybettiğinde serbest bırakılır; kendine gelir gibi olduğunda süreç tekrar edilir. –yhn

yaptığı, dünya tarihini yazıp uzak diyarları hayal ettiği Londra Kulesi'nin odalarına hapsedildi.[56] Sonra, 1616'da şans kapıyı çaldı. Raleigh'nin El Dorado'nun yolunu bulduğu yönündeki iddialarını kafasında ölçüp tartan James sırrına erişilemez de olsa biraz zenginleşmenin fena olmayacağına karar verdi. Raleigh'nin hikâyeleri anlatılan şehri bulmak için yola çıkabileceğini ilan etti kral, ancak tüm gelirin beşte biri Krallık'a kalacaktı. Şerefini kurtarması için son bir hakkı tanınan Raleigh 12 Haziran 1617'de denize açıldı. Bir yıl sonra döndüğünde hayalleri suya düşmüştü. Küçük çaplı çatışmalar ve çiçek hastalığı mürettebatı harap etmişti. Orinoco kıyılarında gömmek zorunda kaldığı adamlar arasında ömür boyu hizmetini gören hizmetkârı ve büyük oğlu da vardı. Üstelik İspanyollara ait bir sömürge karakoluna saldırdığı için, beraberinde yüklü ganimetler yerine İspanyol elçisinin öfkeli şikâyetlerini getirmişti.

Raleigh'nin getirmeyi başaramadığı ganimetten alamadığı beşte birlik pay yüzünden hayal kırıklığına uğrayan James şimdi ulusal düşmanı yatıştırmanın uygun bir hareket olacağını düşünüyordu. İspanya'ya hizmet ettiği iddiasıyla mahkûm olmuş bir adam şimdi İspanya'yı rahatsız ettiği için ağır bir bedel ödemek üzereydi, yeni bir duruşma hazırlamaktansa kral basit bir şekilde Raleigh'nin on beş yıl önceden kalan cezasını infaz etmeye karar verdi. Karar, Başsavcı Sir Henry Yelverton'un Raleigh için şeytani bir mezar yazıtı okuduğu bir duruşmada duyuruldu. Hayatını, "Tüm dünyanın gözlerinin üzerinde olduğu bir yıldız" gibi yaşadı diye anlattı oradakilere, "ancak yıldızlar da kayar, ikamet ettikleri gökyüzünü rahatsız ederlerse düşmek zorundadırlar maalesef."[57]

Ekim 1618'de, ayın son günlerinin soğuk bir sabahında sonu geldi. Kalabalık şimdi Raleigh'nin tarafındaydı. Elizabeth İngiltere-si'nin çoktan mitolojiye karıştığı bir zamanda Raleigh'nin o zamana kadarki kibri devler çağına uygun görünüyordu ve felaketle biten El Dorado seferi, hayatını trajediyle sonlandırmıştı. Şimdi kellesiyle beraber kaybettiği tüylü miğfer onu, bu dünyadan göçmüş büyük İngilizlerin tapınağına taşıyacaktı. İzleyicileri kendisiyle birlikte dua etmeye davet eden uzun bir konuşmanın sonunda 60 yaşın üzerindeki bu cildi kırışmış ve saçları ağarmış adam kendisini öldürecek baltaya başparmağını dayadı. "Keskin bir ilaç, lakin tüm hastalıkları iyileş-

tirir," diye mırıldandı. Kütüğe doğru diz çöktü ve söylentiye göre yüzünü batıya döndü, Mahşer Günü'nün gerçekleşeceği varsayılan yöne, doğru tarafa bakmayı reddetti. "Kalp doğru yönde olduktan [sonra] yüzün yanlış tarafa bakmasının ne önemi var?" diye sordu. Celladın gözlerini bağlama teklifini reddettikten sonraki son sözleri oldukça afiliydi: "Ben baltanın kendisinden korkmazken baltanın gölgesinden korkacağımı mı düşündün?" Gösteri bitmişti ve Raleigh son bir numarayla kollarını kaldırıp perdeyi indirmişti.[58]

1603'te ihanetle suçlanan Raleigh'nin masum olup olmadığı dört yüzyıl önce olduğu gibi bugün de hâlâ şüphelidir. Elizabeth'in ölümünden sonra kendi etkisinin azalacağından korkmak için kesinlikle haklı sebepleri vardı ve her ne kadar İspanya'ya karşı yaptıkları dikkate değer olsa da ittifaklara yürürlükteyken olduğu kadar bozulurken de değer verilen bir dönemde yaşamıştı. Her ne olursa olsun Cobham, Raleigh'nin suçunu kendi mahkemesinde yeniden ispatlamıştı ve o darağacındayken "ruhunun kurtuluşa ermesi umuduyla" suçlamasını sürdürdü.[59]

Raleigh'nin davası ithamların doğruluğu ya da yanlışlığını aşan sebeplerden ötürü önemliydi. Hayalet bir müştekiye karşı savunma yapıyordu, yirmi bir oyununda kötü gelen bir el gibi lanetlenmiş hayatı için mücadele veriyordu; bu durumun adaletsizliği o kadar aşikârdı ki neredeyse hemen işlerin nasıl yürütülmemesi gerektiğini gösteren bir örnek olarak kabul edildi. Edward Coke da dahil olmak üzere kralın danışmanlarından bazıları 1618'de James'i, Raleigh'ye tanıkların katılacağı ikinci bir dava[60] hakkı tanıması için ikna etmeye çalıştılar. Buna rağmen kral her zamanki gibi acımasızlığını koruyarak Raleigh'nin, "kendi zekâsıyla, [...] insanların nefretini tutkuya dönüştürdüğünü" hatırlattı,[61] krala göre kovuşturmalar devam ederse ancak daha da rezilleşebilirdi. Tutukluluğu süresinde Raleigh, yargıçlardan bir tanesinin Winchester'da yaptıkları yüzünden ölüm döşeğinde pişmanlık duyduğunu iddia etti.[62] 1656 tarihli imzasız bir kitapçığın yazarı, Coke'un, jürinin kararı karşısında duyduğu şaşkınlığı bizzat ifade ettiği üzerine yemin ediyordu. Başka bir yazar jüri üyelerinin hükmü verdikten sonra Raleigh'nin önünde af dilenmek için diz çöktüklerini yazıyordu.[63] Tüm bu hikâyelerin, kulağa inanılmaz gelmesine rağmen hızla tekrar tekrar anlatılması ve inan-

dırıcı bulunması, davanın ne kadar simgesel hale geldiğinin bir işaretidir. Efsaneler zaman içinde daha uzun erimli fikirlere katkı sunacaktı: Mahkemeler devlet gücünün sergilenmesi için olduğu kadar bu gücün sınırlanması için de vardı, sanık suçlu olsa dahi iddianameler adaletsiz olabilirdi ve adalet ancak gözle görülürse gerçekten yerine getirilmiş olurdu. Efsanelerin bu kadar etkili olmasındaki sebep şeffaflığın diğer seçeneğin adaletsizliğini apaçık ortaya sermesiydi.

İronik bir sonnotsa bazılarının, Sir Edward Coke'un kendisinden ziyade Raleigh davasının kutsallaştırılmasına eşlik edecek bir özgürlük tasavvurunu yüceltmek için çok çabalamış olmasıdır. 1606'da Kral James başsavcısını Umumi Hukuk Davaları Mahkeme Başkanlığı'na terfi ettirdi. Bir süre sonra, eski zamanların kucak köpeği kendini besleyen ele diş gösterip ısırdı ve gerçekten de sert ısırdı. Ömrünün kalan yirmi yılında da gitmesine izin vermeyecekti. Siyasal anlamda fırtınaların estiği, Avrupa'daki düşünürlerin Tanrı, kral ve halk arasında kurulabilecek en iyi ilişki üzerine kafa patlattığı bir zamanda James, kralların insan eliyle yapılan yasalarının üzerinde olduğuna ve bu yasaları ancak canları isterlerse takip edeceklerine dair bir eser yazmıştı.[64] Oysa Coke başkanlığını yaptığı mahkemelerde, verdiği hükümlerde ve tuğla gibi kitabında tam aksini söylüyordu; yöneticilerin yasalara zorunluluktan ötürü uydukları konusunda ısrar ediyordu. Çok uzun bir hikâyeyi abartılı derecede kısaca anlatmak için şöyle diyebiliriz: Coke'un öne sürdükleri kabul gördü. James'in oğlu I. Charles'ın kellesini alan Püriten isyancılar, 1649'da Coke'a kendi yasal otoriteleri olarak atıfta bulundular. Sonraki yüzyılın sonlarına doğru eseri çok daha geniş bir etkiye sahip oldu. Coke, hükümdarlarına dünyanın kaç bucak olduğunu göstermeye kararı verdiklerinde John Adams'tan Thomas Jefferson'a kadar uzanan Amerikan devrimcilerine ilham verecekti.[65]

Raleigh'nin, ceza davalarının, tanıklık ve ifadelerin anlamı üzerine yapılan açık tartışmalar olduğuna yönelik iddiası elbette ki doğrulanacaktı ancak bir konu çözümsüz kaldı. Jüri üyelerinin kendilerinin de bir bakıma tanık sayıldıkları yönündeki eski düşünce, görevlerinin tam olarak ne olduğu konusunda gerilim yaratmıştı. Jürinin, tartışmalı meseleler üzerine karar aldığı yaygın olarak kabul edili-

yordu;[66] bu kararlar bazen kutsal ve sorgulanamaz ifadeler olarak değerlendirilirken bazı durumlardaysa yalancı tanıklıkla eşdeğer aldatmacalar olarak görülebiliyordu. Hangi görüşün baskın olacağı sadece yargıçların jürinin Tanrı'ya verdikleri sözü bozup bozmadıkları varsayımına dayanıyordu.

1500'lerde İngiltere'nin büyüyen orta sınıfı toplumsal alanda kendilerinden üstün olanlara gittikçe daha çok karşı çıkarken yargıçlar, jürinin yeminini bozduğuna kanaat getirmeye daha meyilli hale geliyordu. Yüzyılın sonunda yargıçlar jüri üyelerine sıklıkla ceza kesmeye başlamışlardı, bazen doğru yoldan sapmış olduğu düşünülen bir kararla geldikleri için, bazense sırf karar verirlerken yemeden, içmeden ve ateşten alıkonulmalarını gerektiren eski kuralı bozdukları için.[67] John Mucklow 1570'lerin ortasında jüri odasına gizlice üzüm, şekerleme ve meyan kökü sokmaya çalışırken yakalanıp hapse mahkûm olmuş ve yirmi şilin cezaya çarptırılmıştı.[68] On yıl sonra, kararlarını açıklamaları çok uzun zaman alan birkaç jüri üyesinin üzeri aranmış ve yine kaçak mallar bulunmuştu, ikisi incir yediğini itiraf etti ve incir başına 5 pound cezaya çarptırıldı, üç kişiyse elma taşıdıklarını ancak yemediklerini söyleyip kırkar şilin cezaya çarptırıldılar.[69] Bu tartışmalar devam ederken hiç de önemsiz olmayan bir konuyu yansıtıyordu: yargılama gücünün toplumda kimde olacağına ilişkin o kadim sorun.

Çatışmayı tepe noktasına çıkaran –1670'te iki Quaker eylemcisinin yargılandığı– dava sanki bunun için tasarlanmış gibi tam da bu sorunun üzerine parmak basıyordu. Kralın idamını, Kilise'nin kaldırılışını ve kaldırılan her kurumun birkaç yıl sonra tekrar canlandığını gören, içsavaşın artçı sarsıntılarını hâlâ yaşayan bir ülkede karşılıklı saygı öyle kolay bulunan bir şey değildi. Püritenler gibi Nonkonformistler* de I. Charles'a karşı isyan başlatırken nice başka tarikat da Anglikanlığın gerileme döneminde mantar gibi çoğalmıştı ve pek azı seküler yönetim düşüncesine sıcak bakıyordu. Bazılarının vergilere teolojik itirazları vardı. Bazılarınınsa bir bütün olarak insanların yasalarıyla sorunları vardı. Bunların hepsi birden gücünü toplamış kraliyet kuvvetlerinin biricik düşmanıydı.

* Kilise yönetimine ve uygulamalarına uymayan bir grup. –yhn

Neredeyse gücünü kazanır kazanmaz yeni yönetim resmi Kilise'nin otoritesini yeniden kurmak için kararlar aldı. Bunlardan en haşini, dört insandan daha fazlasının bulunduğu herhangi bir Anglikan Protestanlığı ibadetine katılmayı, eğer tekrar ederse ölümle cezalandıran 1664 tarihli Gizli Dini Toplantılar Yasası'ydı. Sonraki yıllarda binlerce soruşturma açıldı ve Anglikan Kilisesi'ne karşı olan yüzlerce kişi yasayı çiğnediği için ya sürüldü ya öldürüldü.[70] 1670'te yasa yenilendi ve tüm İngiltere'de protestolara sebep oldu. Quakerlar tarafından düzenlenen gösterilerden biriyse tarihteki en önemli jürili yargılamaya yol açacaktı.

Mevcut yönetimin gözünde Quakerlar tehditkâr bir topluluktu. Kendi namına yüz elli kadar mucize gerçekleştirdiğini söyleyen bir adam[71] tarafından kurulmuş ve dua ederken titremeye ve çığlık atmaya meyilli olduklarından bu ismi almışlardı.[72] Destekçileriyse yerleşik bir geleneğe nadiren beğeniyle bakarlardı. Bazıları giyim kuşamı gereksiz görür ve ortalıkta çıplak gezerdi. Bazılarıysa tam tersine efendilerinin önünde dahi şapkalarını çıkarmazdı. Bu da giyim kuşamda bağımsızlık ifadesiydi ve bazen en az çıplak gezmek kadar tedirginlik yaratıyordu. Kimisi de kesin kabul edilen şeylerin altını oymaya kalkardı, ölüleri diriltmek için büyük bir şevkle girişimlerde bulunurlardı.[73] Bu tuhaflıklarına eşlik eden dinamiklikleri 1660'lardaki direnişin ön saflarında yer almalarına yol açtı ve Ağustos 1670'te Londra'nın Gracechurch Sokağı'ndaki bir salonda ibadet buluşması yapacaklarının dedikodusu yayılınca yetkililer işi şansa bırakmadı. Dua etmek isteğiyle gelenler asma kilitlerle kapatılmış kapılarla karşılaştılar. İçlerinden iki tanesi bu kapatma eyleminin bir protestoyu hiç olmadığı kadar kolaylaştırdığını fark etti. Gizli Dini Toplantılar Yasası'nın izin verdiğinin belki de yüz katı bir kalabalığa seslenen 25 yaşındaki William Penn konuşmaya başladıktan sonra dakikalar içinde William Mead ismindeki, 42 yaşındaki bir manifaturacıyla birlikte tutuklandı.

Kavga iki hafta sonra Londra, Old Bailey'deki Ceza Mahkemesi'nde devam etti. Londra Yangını dört yıl önce başkentin çoğunu harap etmişti ve duruşma salonu geçici olarak tahtadan bir barakaya taşınmıştı,[74] ancak barakanın çevresindekiler o anın ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu. Yerel yönetimden beş yetkili ve yüz civarı izleyiciden oluşan topluluk harikulade bir gösteri için orada bulunuyordu.[75]

Mahkemeye başkanlık edenler Londra'nın en kıdemli iki yargıcıydı, şehrin sadık kraliyet taraftarı Londra Belediye Başkanı ve Samuel Starling'le* yanlarındaki yerel yargıç Thomas Howel başa bela olan bu Nonkonformistlere bir ders vermeye kararlıydılar. İki sanık da duruşmanın ilk günü boyunca, mahkeme çeşitli kabadayılık ve yan kesicilik davalarını görürken berbat kokan nezarethanede bekletildiler. İki gün sonra heyet tekrar toplandığında yargıçlar ikinci bir sürprizle geldiler, Quakerların şapka konusundaki hassasiyetlerinin farkında olan Samuel Starling, iki adam mahkeme salonuna girer girmez onlara aşağılık muamelesi yapmaya kararlıydı. Üstelik fazla telaşlı bir mübaşir kazara planlarını bozduğunda yine de yılmadı: "Efendiler, size kim bu adamların şapkalarını çıkarmanızı söyledi?" diye bağırdı ve "[Şapkalarınızı] geri takın," dedi. Sanıkların şapkaları usulünce geri takıldı ve bunun üzerine Thomas Howel sanıklar şapkalarını tekrar çıkarmayı reddedince (yüz şapka daha almaya yetecek bir meblağ olan) kırk marklık bir ceza kesti.

Mahkeme iki adamı da kargaşacı bir topluluğa seslenmekle suçladı, İçtihat Hukuku geleneğini ihlal etmişlerdi. Yargıçlar böyle bir yol seçmişlerdi çünkü Gizli Dini Toplantılar Yasası'na dayanarak suçlama yapmak mahkemeyi bahsi geçen yasaya karşı doğrudan bir saldırı harekâtına çevirebilirdi. Penn öyle kolay kandırılabilecek bir adam değildi. Dört yıl önce yapılmış bir portresi onu zarif ve kendine hâkim genç bir adam olarak tasvir ediyordu ve her ne kadar kendini adamış dindar bir isyancı olsa da toplumsal ve düşünsel olarak kolaylıkla yargıçlarına eş bir konumda durabilirdi. Babası, Kral II. Charles'la tanışıklığı olan bir bahriye subayıydı, kendi tanımlandırmasına göre bir "sürgüncü" olmadan önce Oxford'da okumuştu ve birkaç hapishanede konaklamasına neden olan aksilikler Lincoln's Inn'de hukuk eğitimi almasını engellememişti.[76] Bunların yanında her 18. yüzyıl Quaker'ı için olduğu üzere iyi konuşmak onun için yürümek gibiydi. Kendisine yöneltilen suçlamaların yazıya geçirilmesini talep etti çünkü çok uzun ve akılda tutması zordu; ardından sordu: "Hangi yasaya dayanarak iddianamenizi hazırladınız?" Thomas Howel, İçti-

* Starling, Kral I. Charles'ın idamına sebep olanların yargılandığı davada jüri üyesi olarak yer almıştı ve on sekiz de on sekiz gibi bir sayıyla her seferinde suçludur kararı vermişti: Bkz. S[amuel] S[tarling], *An Answer To the Seditious and Scandalous Pamphlet, Entituled, The Tryal of W. Penn and W. Mead* ... (Londra, 1671), s. 6

GÖRSEL: Kuşandığı zırh içinde William Penn, 1666. English School, 17. yüzyıl (Atwater Kent Museum of Philadelphia, Courtesy of Historical Society of Pennsylvania Collection/Bridgeman Art Library).

hat Hukuku'na dayandığı yanıtını verdi. Peki nerede bulunabilir bu hukuk diye sordu Penn. Tedirgin olan yargıç Latinceye sığındı ve bunun *lex non scripta* – yazılı olmayan yasa– olduğunu söyledi, bu öyle bir şeydi ki "öğrenebilmek için pek çok kimse otuz kırk yıl çalışır"dı. Anlaşılması bu kadar zorsa, kulağa hiç de müşterekmiş* gibi gelmediğini söyleyerek karşılık verdi Penn.

Görünüşe göre mahkemenin seyri kalabalığı memnun ediyordu, ancak işleyiş o zamanki pek çok duruşmada olduğu gibi özensizdi.[77] Tanık kürsüsüne yürüyen dört adam Mead'in Gracechurch Sokağı'nda bulunduğunu, Penn'in, hatırlayamadıkları sözlerle kalabalığa hitap ettiğini ve olay yerinde birkaç yüz insan olduğunu söyledi. Sanıklarsa hızla nezarethaneye doğru sürüklenirken jüriye seslenmeye çabalıyorlardı. Yırtınırcasına söylemeye çalıştıkları, kalabalığı şiddete teşvik etmedikleri için suçlu bulunmamaları gerektiğiydi ve jürinin, vereceği kararın on binlerce insanın hayatını ilgilendireceğini hatırlamasını istiyorlardı. Penn mahkemenin huzurundan çekilerek konuşmasına devam ederken Howel jüriye, iddianameyi doğrulayan kanıtları dinlediklerini ve artık kararlarını açıklamalarını söyledi. Çıkacak karardan hiç şüphesi yoktu.

Ancak olaylar beklenmedik bir hal aldı. Jüri, kararını gözden geçirmek için zaman istedi; geç 17. yüzyıl için alışılmadık bir talep sayılırdı,[78] jüridekilerin geri gelmesi bir buçuk saati buldu. Sekiz üye kararı açıklamak için hazırdı, ancak zengin bir şeker tüccarı olan Püriten Edward Bushel önderliğindeki dört kişi henüz hazır değildi. Starling, Bushel'e "saygısız" diyerek jüriyi tekrar düşünmeleri için gönderdi. Eğer yargıçlar bu sert eleştirinin jürideki çoğunluğu kuvvetlendireceğini umdularsa dehşet içinde kalacaklardı; jüri geri geldiğinde Bushel

* Türkçede İçtihat Hukuku kavramıyla karşılanabilecek "Common Law" kalıbındaki *common* sözcüğünün müşterek anlamına da geldiği vurgulanıyor. –yhn

sözcüleri olarak seçilmişti ve şimdi Penn'in "Gracechurch Sokağı'nda konuşmaktan suçlu" bulunduğunu duyuruyordu. Konuşmak ister *non scripta* ister başka bir şekilde olsun, hiçbir İngiliz kanununda suç sayılmadığından karar suçlu olmadığı yönündeydi. "Hepsi bu kadar mı?" diye bağırdı Howley ve "aslında hiçbir şey söylemiş sayılmazsınız," dedi. Jüriyi tekrar gönderdi, jüri üyeleri de bir kalem, mürekkep ve kâğıt isteyip kararlarını yazılı olarak ilettiler. Penn yalnızca konuştuğu için suçludur, dediler tekrar; Mead'inse suçlu olmadığını ilan edip noktayı koydular. Howel, jüri üyelerine her iki kararı da değiştirinceye dek evlerine gidemeyeceklerini serinkanlılıkla hatırlattı. Bu esnada gece boyunca mahkeme askıda kalacaktı. Mübaşire, o eski geleneğe dayalı görevini, jüri üyelerini yemekten, içmekten ve ateşten alıkoyması gerektiğini hatırlattıktan sonra kendisi bu göreve yeni bir zorunluluk ekledi, jüri üyelerine lazımlık da verilmeyecekti.

Mahkeme ertesi sabah yedide yeniden toplandı. Jüri bölmesindeki on iki adam aç, susuz ve kötü kokar durumda olmalarına rağmen kendilerinden daha da emindiler. Verdikleri karar sorulduğunda Bushel, Penn'in Gracechurch Sokağı'nda konuşmaktan suçlu bulunduğunu tekrar etti. "Yasadışı bir topluluğa mı konuştu?" diye sordu Starling tehdit edercesine. "Hayır, efendim. Dün verdiğimizden başka bir karar vermiyoruz. Verecek başka bir hükmümüz yok," diye yanıtladı Bushel. Yüzü mosmor olan Starling eğer eline fırsat geçerse Bushel'ın boğazını keseceğini söyledi. Jüri üyeleri tekrar gönderildi.

Jüri üyeleri döndüklerinde ekleyecek bir şeyleri olmadığını bir kere daha söylediler ve yargıçlar nihayet patladı. Çok sinirlenen Starling, üyeleri sözcü seçimlerinden dolayı aşağıladı ve Bushel'ı, burnunu dikine kesmekle tehdit etti. Penn itiraz ettiğinde belediye başkanı, muhafızdan ağzını tıkamasını istedi ve kusarcasına onun da bir kazığa zincirlenmesi gerektiğini söyledi. Yerel yargıç Howel da mutlu değildi: "Şimdiye kadar İspanyolların ... engizisyonu acı çekercesine kabul etmelerinin sebebini hiç anlamamıştım, engizisyonun bizim için asla iyi olmayacağını biliyorum, ta ki İspanyol Engizisyonu İngiltere'ye uzanıncaya kadar," diye feryat etti. On iki adamın ya mahkûmiyete karar vereceğini ya da açlık çekeceğini duyurdu. Newgate'in leş gibi kokan zindanlarında bir gece daha geçirdiler, ancak jüri üyeleri artık bir eşiğin üzerinde gelgitler yaşamıyorlardı. En dibe inip geri

çıkmışlardı. Sonraki sabah iki sanığın da resmen suçlu olmadıkları kararıyla geri geldiler.

Bunun üzerine Thomas Howel herkese bedeli ağır cezalar yağdırdı, bu cezalar uygulanmadığında süresi belirsiz hapis gerektirecekti. Bushel diğer üç jüri üyesiyle beraber hapishaneyi seçti. Dayanıklılıkları takdire şayandı. Zamanın hapishanelerinde tifo ve dizanteri o kadar yaygındı ki neredeyse her on tutukludan biri mahkemesini beklerken ölüyordu[79] ve o zamana kadar hiçbir yargıç başka bir yargıcın jüri üyelerini cezalandırması karşısında itiraz kabul etmemişti. Newgate'in dışkı içindeki karanlık ortamında on hafta geçirdikten sonra Yüksek Mahkeme Başkanı Vaughan mahkûmların salınma taleplerini kabul etti. Ardından jürili yargılama tarihinin en dikkate değer hukuki kararını ortaya koyarak adamları serbest bıraktı. Vaughan, iki insanın bir yeminle bağlanmış olsalar dahi dürüstçe karşıt fikirde olabileceklerini söylüyordu. Beş yüzyıl sonra bir jüri üyesinin bildiği şeydense inandığı şey üzerine yemin ettiği fikri nihayet kenara bırakılmıştı. "Jürinin Kararı ile Tanığın Sunduğu Kanıt çok farklı iki şeydir," diye devam ediyordu Vaughan. "Bir tanık gördüğü ya da duyduğu şeyler üzerine yemin eder [...] ama bir jüri üyesi anlama yetisini ve gücünü kullanarak böylesi bir tanıklığı yorumlayıp vardığı sonuç üzerine yemin eder..."[80]

Vaughan'ın, hukukçular arasında o zamandan beri Bushel Davası diye bilinen bir kararla ulaştığı sonuç saldırgan yargıçların kısıtlanması için ihtiyaç duyulan bir gücü işaret ediyordu. Bu ihtiyaç kısa süre sonra daha geniş bir cephedeki siyasi değişikliklerle desteklenecekti. Vaughan hükmünü verdikten sonra yirmi yıl içinde 1689'un "Şanlı Devrimi" nihayet monarşinin mutlak ayrıcalıklarına yönelik eski iddiaları yok etti, yerine parlamenter denetimi yeniden yürürlüğe koydu. Yeni iklimde soruşturma makamına daha önceden tanınmış avantajlar bir bir kayboldu. Zan altındaki hainlere ve genel olarak suç işleyenlere 1700'lerin başında tanık çağırma hakkı tanındı ve yargıçlar, tutukluların adli yardım almalarına sonraki yıllar içinde giderek daha fazla izin verdi.[81]

Tüm bunların ceza hukuku üzerindeki etkisi çok büyük olacaktı. Birkaç yüzyıldan beri avukatlar mahkemelerde yalnızca en ciddi davalarda ve sadece devleti temsil etmek için görülürlerdi. Bu esnada yargıçlar, jüri üyeleri ve sanıklar genellikle kendi aralarında ağız dalaşına girer ve duruşma salonuna bir mahalle kavgası havası hâkim olurdu. So-

ruşturma makamının uzmanlaşmasıyla tamamlanan sanık vekilliğinin bu sürece dahil olması, duruşmaları hukuk tarihinin ya da hukukçuların dediği üzere "içtihadın" anlamı üzerine yapılandırılmış tartışmalara dönüştürdü. Ciltli kitaplardan ve başkalarının kararlarından çapraz atıflar yapmaya başladıkça sayısız kural ve karar kısa süre sonra sağlamlaşmaya başladı. 18. yüzyılın ortasına gelindiğinde, dedikodu gibi hep şüphe uyandırmış kimi kanıtlar, kabul edilebilirlik ve geçerlilik gibi kurallara bağlanarak formüle edildiler.[82] Yüzyılın sonuna doğru masumiyet karinesi gibi, etki alanı daha geniş olan kavramlar ortaya çıktı. Bu kavram önceden bir ilhamdan fazlası değilken aksiyom aşamasına yükselmişti.[83]

Eşzamanlı olarak jüri roket hızıyla ahlaki anlamda stratosfer tabakasına yükseldi. Walter Raleigh'nin zamanından beri İngiltere'yi sürükleyen adalet efsanesi kurumsal kahramanını bulmuştu: mazlum için hapse girmeyi göze alacak kadar cesur ve özgürlük adına lazımlıklardan feragat edecek kadar özverili bir grup adam. Tabii her zaman aksi yönde düşünen, jürilerin işbaşındayken uyuduğunu ve çocukları bile darağaçlarına gönderdiğini ileri sürmeye hazır kişiler olacaktı, ancak 18. yüzyılın en etkili hukuk yazarı William Blackstone onlardan değildi. Ceza hukukuna dair hâlâ İngiltere'nin mahkemeleri tarafından düzenli olarak her yıl güncellenen ve atıf yapılan tuğla gibi derleme kitabıyla 1760'larda okurlarına, yargılamanın "rasgele seçilmiş ve bütün şüphelerin üstünde" tutulan on iki adam tarafından yürütülmesinin, ulusun özgürlüklerinin "kutsal mevzisi" olduğu konusunda güvence veriyordu.[84]

Jürili yargılama sistemi aynı zamanda Britanya'dan çok uzaklarda da kök salıyordu. Kral James Virginia'daki ilk mültecilere 1606'da jürili yargılama güvencesi vermişti ve her ne kadar yerleşimcilerin önderleri yine de sulh mahkemeleriyle gücü tek elde toplamak istedilerse de jüriler kısa sürede tüm koloni Amerikası'nda yaygın hale geldi.[85] William Penn 1670'teki davasından on iki yıl sonra bizzat Atlantik'i geçti ve babası şerefine kurduğu Pennsylvania'nın kurucu yasalarında, her davada "nihai karar"ın on iki adam tarafından verilmesini garanti altına aldı.[86] 1735'te bir New York jürisi, John Peter Zenger ismindeki bir matbaacıyı yargıcın dişlerinin arasından aldı. Yargıca göre sanığın söyledikleri isyanı teşvik suçlamasına karşı bir savunma değildi ama yine de Amerikan jürileri İngiltere'deki mevkidaşları kadar güç gösterisinde bulu-

nuyorlardı.[87] Jüriler en az İngiltere'deki kadar idealize edilmişti. Yerleşimciler Blackstone'u okumuşlar ve Edward Coke'un yürütme karşıtı tartışmalarını yalayıp yutmuşlardı,[88] İngiltere'nin siyasi mücadeleleri[89] tarafından fiilen tanımlanmış umutlara ve sıkıntılara ev sahipliği yapmakla jürili açık mahkemeleri bir hak olarak tanımak dilek listelerinin baş sıralarındaydı. Bu ilkeler 1776'da var olan on iki devletin tümünün anayasalarındaki tek güvenceyken[90] on bir yıl sonra Philadelphia'da çerçevesi oluşturulan federal anayasa, Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin sadece "isyan ya da işgal" koşullarındayken mahkemelere erişim hakkını askıya alacağını tasavvur ediyordu.[91]

Bunların yanında jürilerin popülerleşmesini etkileyen daha önemsiz sebepler de vardı. En basitinden mahkemeler seyirlik malzeme sunuyorlardı. Duruşma salonları hiç olmadığı kadar kalabalıklaşıyordu, düzenli olarak kavgalarla bölünüyor, bazen silahlar patlıyor ve cinayetler işleniyordu.* Tüm ahalinin coştuğu zamanlar da oluyordu, belki de bunun en doğrudan örneği Doğu Grinstead'de 1684'te izleyicilerin ağırlığından zeminin çökmesiydi,[92] en dolaylı örneğiyse sekiz yıl sonra Salem'de yapılan kötü şöhretli cadılık soruşturmalarıydı.** Bununla birlikte mahkemelere katılmak 18. yüzyılda tüm saygın kişiler için eğitimlerinin temel bir parçası haline geldi, bunlar en az yöredeki idam mahkûmu hücrelerine ya da akıl hastanelerine yapılan ziyaretler kadar öğreticiydi. İngiliz özgürlüğü hakkında bir şeyler toplamak umudundaki yabancı gezginler sık sık gelir olmuşlardı.[93] Gittikçe artan hukuki tartışmalara katkı sunmaya hevesli beyefendiler bazen izleyicilerin oturduğu bölümden müdahale ederek[94] iddianamedeki hatalara işaret eder ve sanığın lehine önerilerde bulunurlardı.

* 1688'de derlenen adli tutanaklar duruşma salonlarında yaşanan kimi şiddet eylemlerini not etmiştir. Bunlar arasında Henry Gillingham adlı bir suçlunun 1631'in yazında Salisbury'de gerçekleştirdiği saldırı yalnızca eylemin özgünlüğüyle değil, tutulan kaydın dili nedeniyle de dikkat çekicidir. Dönemin hukukçuları geleneğe bağlı kalarak hukuki Fransızcayla yazıyorlardı ve bu dil Norman işgaline kadar giden yozlaşmış bir diyalektti. Gillingham'ın başarısız bir şekilde yargıcına taş atmasını anlatan olay şu şekilde not edilmişti: "bir taş attı öteye ... yargıcı sıyırdı geçti" ("ject un Brickbat a le ... Justice que narrowly mist."). Bunun üzerine yargıç, "sağ eli kesile, tabuta çivilene" ("son dexter manus ampute & fix al Gibbet") diye emretti ve ardından ekledi "hiç beklemeden herkesin önünde asıla" ("immediatement hange in presence de Court"): Bkz. James Dyer, *Les Reports des Divers select Matters & Resolutions des Reverend Judges & Sages del Ley* (bilinen ismiyle Dyers King's Bench Reports) (Londra, 1688 baskısı), s. 188b.

** bkz. s. 176-81

Bir gözlemcinin 1786'da "gerçekten yapılacak işi olan kimsenin bir türlü içeri giremediği"ni[95] söyleyerek şikâyet ettiği Old Bailey kendine has kalabalığını korudu, ancak vilayet duruşmaları ya da yerel kaza mahkemeleri pek çok yönden daha büyüleyici gösteriler sunuyorlardı. Yargıçlar yılda iki kez kasabaya gelirlerdi, koyu kırmızı cüppeleriyle ve arkası uzun peruklarıyla Sfenksler kadar ciddiydiler. Kasabaya girerlerken yirmi kadar tellalla mızrak kuşanmış görevli önlerinde yürürdü.[96] Kasabanın kırmızı yanaklı toprak sahipleri tarafından yemekleri ve şarapları ikram edilirken çevredeki zindanlara da hayat gelirdi. Tutuklular zincir şakırtıları eşliğinde gece boyunca duruşma salonuna yollanırdı[97] ve ertesi sabah bir vaaz ve yemin töreninin ardından jüriler ellerindeki davaya çalışmaya başlarlardı. Genellikle dakikalar içinde aklamaya ya da mahkûmiyete karar verilirdi. Cinayetten suçlu bulunanlar hemen idam edilirdi fakat diğer mahkûmlar kaza mahkemesinin büyük finalini beklemek için bir yere toplanırlardı. Yargıç, önceden belirlenmiş hüküm gününde günahkârlık basamaklarını tırmanır ve kovuşturmaları bir iki ekleme yaparak sonlandırırdı. Eğer eline kan bulaştırmadan ayrılacaksa bir çift beyaz eldiven giyerdi ancak daha sık yaşanan, ölümün siyah şapkasını giyerek kapanışı yapmasıydı.[98]

Medya böylesi olayların ilgi çekiciliğini yansıtıyor ve büyütüyordu. 16. yüzyılın geç dönemlerinden beri okuryazarlık fasa fiso gazeteciliği besleyecek kadar yaygındı ve 18. yüzyılda hakiki suç ilanları düzenli olarak son kuyruklu yıldızlar, canavar çocuk doğumları gibi olayları anlatan, yayıncı bozuntularının diğer malzemeleriyle birlikte kamuoyunun ilgisini çekiyordu. Mahkeme salonlarına alınmayan ve genellikle sansüre maruz kalan kıtanın yazarlarıysa kimi zaman kilise mahkemelerinde cereyan eden seks skandalı hikâyelerini değerlendirebiliyorlardı[99] ancak bunun dışında suçu, mahkemeden görülmeden evvel, cezayı da mahkemenin ardından yazmakla sınırlandırılmışlardı. İngiliz mevkidaşlarıysa böylesi engellerle karşılaşmıyordu.

Ağustos 1566'da, şeytani bir köpek ve Şeytan ismindeki beyaz bir kediyle birlikte cadılıktan mahkûm olan Agnes Waterhouse'un yargılanmasını[100] anlatan yirmi dört sayfalık bir kitapçık dizginleri serbest bıraktı ve kısa zaman içinde adliye haberleri seyyar satıcıların arabasında demirbaş haline geldi.[101] Diyaloglar çapraz sorgu sırasındaki ha-

raretli tartışmalardan alınıyordu. Konuşma olmasa bile drama insanı etkiliyordu; örneğin 17. yüzyıldan bir hikâye, katil baba yargıcın emrine uyarak öldürdüğü üç çocuğunun isimlerini söylediğinde sararıp solmuş cesetlerden sitemle kan geldiğini anlatıyordu.[102] 1606 yılına ait bir anlatıysa konuşmayla sessizliği titizlikle birleştiriyordu. Konuşamayan fakir bir kızın, dilini koparan suçlu adamın adını kurbağa gibi vraklayarak söylediğini yazıyordu. Buna rağmen jüri kızın ağzında "öyle pek de [bir] kopma izi" görmemişti. Tanığın dedikleri pek kolay anlaşılmasa da sanık darağacına gönderilmişti.[103]

1670'lere gelindiğinde cinsellik ve vahşet içeren davalar kararın ardından birkaç gün içinde yayımlanıyordu.[104] Örneğin, 1698'deki meraklı okurlar, William Minton ismindeki çocuğu St. James Parkı'ndaki havai fişek gösterisinden kaçırıp oğlancılık teşebbüsünde bulunduğu için boyunduruk altında teşhir edilen Kaptan Edward Rigby'nin ahlaki çöküşünün hikâyesini değerlendirebilirlerdi. Rigby sakin bir hayat umuduyla suçunu kabul etmişti, ancak mahkeme bizzat tüm kovuşturmanın yayınlanmasını emretti.[105] Okuma yazma bilen tüm İngiltere kısa süre sonra Rigby'nin "kalkık özel uzvunu Minton'un eline verdiği, onu öptüğü ve dilini Minton'un ağzına soktuğu"nu ve ardından anal ilişkinin modasının geçtiğini ayrıntılarıyla anlatarak "parmağını [Minton'un] kıç deliğine" soktuğunu yazan haberlerden tiksinmek için gazete alabilirdi. Her zevke uygun faydalı dersler bulunuyordu. Örneğin, günahın ağırlığını taşımak istemeyen birisi affetmenin niteliği üzerine kafa yorabilir ve belki de 1704'te hayvanlarla cinsel ilişkiye girme suçuyla yargılanan Mary Price'ın, ev arkadaşının onu döşeme tahtaların arasından bir köpekle çiftleşirken izlediğini iddia etmesine rağmen aklanması üzerine kendi şansını değerlendirebilirdi.[106]

18. yüzyıla gelindiğinde jürili yargılama, üzerine düşünülecek çok fazla malzeme sunsa da ceza hukukunun hâlâ daha fazla ön plana çıkan başka bir yönü vardı: yargılamalardan sonra gelen cezalandırma. Bütün şehirlerde damgalanmış ve sakatlanmış hükümlüler avare dolaşırken daha hafif aykırılıklarda bulunmuş olanlar boyunlarından ve bileklerinden bağlanmış oturuyor ya da direkte ileri geri sallanarak teşhir ediliyorlardı; şanslılarsa çürümüş hayvan cesetleri ve sebzelere göğüs geriyor, şanslı değillerse taş yağmuruna tutuluyorlardı. Bu teş-

hirler Nuremberg'den New York'a uzanan manzaranın bir parçasıydı, ancak İngiltere'de özellikle etkileyici hale gelmişti. Her ne kadar, sömürgelere taşınmayı sağlayan 1718 tarihli bir yasa pek çok hükümlünün halkın gözü önünde bulunmasını[107] engellediyse de sakatlama cezalarının halk önünde gerçekleştirilmesine devam edildi, ağır suçların sayısı da giderek arttı; 1688'de elli kadarken 1810'da iki yüzün üzerine çıkmıştı.[108] Kırbaçlama yeri olmayan çok az sayıda kasaba vardı. İdamlar binlerce ziyaretçiyi cezbedip yerel ekonomi için bir servet bırakmalarını sağlayabiliyor ve en küçük bucağı bile bir panayır yerine çevirebiliyordu.

Londra gösterilerin en büyüğüne ev sahipliği yapıyordu. Newgate'ten gelen ağır suçlular her altı haftada bir başkent üzerinden Tyburn'daki darağaçlarına ulaştırılıyordu. 17. yüzyıl boyunca kafilenin çeşitliliği giderek arttı ve 1720'lere gelindiğinde gerçekten de karmakarışık bir hale geldi. Mahkûmlar açık arabalarda, kilise çanları çalar ve kalabalıklar yol boyunca onlara tezahüratlar yaparken kendi tabutlarına bağlanmış halde taşınıyordu. Tercih ettikleri herhangi bir kıyafeti giyebilirlerdi –belki kırmızı kadife ve masumiyetlerini gösterecek beyaz kokartlı ipek, belki de suçlu olduklarını gösteren bir cenaze kefeni–; bu esnada coşmuş izleyicilerden kimileri tutuklulara, dönüş yolunda kendilerine geri verilmek üzere kocaman bardaklarda bira uzatırlardı. Eğlence Tyburn'un üçgen kirişlerinin orada zirveye çıkardı. Zarafet ve keyif içinde konuşan mahkûmlar takdir toplarken kötü bir mizah anlayışına sahip olanlar ya da huysuz konuşanlar yuhalanır ve üzerlerine bir şeyler fırlatılırdı. O zamanların beylik lafını kullanmak gerekirse bedenler nihayet "can verip" ruhlar "ebediyete kavuştuğunda" kargaşa yaşanırdı. Ölmekte olanların yakınları bu esnada mahkûmları sıkarak ya da ayaklarından aşağı çekerek daha kısa süre acı çekmeleri için çabalardı. Bu sırada cellat geriye kalan kıyafetleri açık artırmaya çıkarırdı. Londra'nın cerrahi okullarının gönderdiği temsilciler de darağaçlarında ipler arasında gezinerek sahipsiz bir kadavra bulmayı umut ederlerdi.[109]

Zamanın standartlarına göre bile korkunç sayılan bu keşmekeş düzenli olarak on binlerce ziyaretçiyi kendine çekiyor ve sınıfların ve ulusal kimliklerin üstünde bir merak uyandırıyordu. 1720'lerde birkaç ayını Londra'da geçiren genç İsveç beyefendisi César de Saussure

bu seyirlik keşmekeşten, uzun bir mektupta annesine anlatacak kadar etkilenmişti. "Bedenlerin kesilip biçilmesini istemeyenlerle cerrahların kadavra bulmak üzere gönderdiği ulaklar arasında hayrete düşüren sahneler yaşanıyor," diye coşkuyla yazıyordu. "Bedenler götürülmeden önce aniden kesikler atılıyor ve bazen de karmaşadan faydalanılarak hızlıca kaçırılıp gömülüyor."[110]

Tüm bunlar insanı hayrete düşüyor olabilirdi fakat jürilerin kutsallaştırıldığı, duruşma salonlarınınsa adil olmak adına katı kurallar geliştirdiği bir zamanda infazların sıklaşmasının ve şiddetinin artmasının tuhaf bir etkisi oldu. Yargılamalar gaddarlık ve merhamet gösterme ritüelleri haline geldi; bu durumda sanığa değer vermek, avantaj sağlaması için tilkiyi yarışa önceden başlatmaktan neredeyse farksızdı yani şüphelinin ölmesinden ya da yaşamasındansa yarışın kurallara uygun olması daha önemliydi. Cezalandırma sorumluluğu herkese ve hiç kimseye ait olana dek mahkeme salonunda mekik dokurdu, ölümüne sebep olacağı insanın kaderi için gözyaşı dökmekte herkes serbestti. İngiliz ve Amerikan jürileri bir yandan (küçük hırsızlıkları darağacından uzak tutmak için hırsızın çaldığı malların değerini düşürmek gibi) "hayırlı bir amaç uğruna yalancı tanıklık"[111] ettiklerinden ötürü kutlanırken bir yandan pek çok faili ölüme mahkûm etmeye de devam ettiler, (tam olarak İngiltere'dekilerin üçte ikisini mahkûm etmişlerdi ki Londra'da bulunanların yüzde 90'ının yaşı 21'in altındaydı).[112] Yargıçların oynadıkları rol de artık tutarlı değildi. Jürileri merhametin felaket yaratan sonuçlarına karşı uyarırlarken sahne arkasında verilen hasarı tamir ediyorlardı; öyle ki 18. yüzyılın sonunda İngiltere'de verilmiş her dört idam cezasından üçü için af önerip cezayı düşürüyorlardı.[113]

Tüm bunlar duygusal gerilimlerin artmasına neden oluyordu. Mahkeme başkanı Ryder 1754'te altı aylık bebeğini öldürmekle suçlanan genç bir kadının davasıyla ilgilendikten sonra kendinden emin biçimde günlüğüne, jüriye hitap ettiği konuşmasından kendisinin bile ne kadar çok etkilendiğini yazıyordu: "Gözyaşlarım birkaç kez kontrolüm dışında fışkırıverdi. Orada bulunan herkes tarafından, ki çok kalabalıktı, bu yaşlar görüldü ve bir hanımefendi bana yardımı dokunur diye lavanta suyuna batırılmış mendilini takdim etti."[114] Ryder yine de jüriye sanığın akıl sağlığıyla ilgili tüm şüpheleri bir kenara bırakmala-

rı yönünde tavsiyede bulundu ve kadını, tıp bilimi yararına kesilmesi talimatıyla ölüme mahkûm edecek kadar da metanetini korudu. Dr. William Dodd'un 1777'deki sahtekârlık davası gözyaşlarının aktığı başka bir davaydı. "Yargıçlar, jüri, sanık avukatı, izleyiciler, tüm dünya gözyaşlarıyla yıkandı,"[115] diye yazmıştı hayrete düşmüş bir Alman ziyaretçi. Kulağa ne kadar berbat gelse de jüri on dakika içinde kararını verdi ve Todd da herhangi bir af almadan darağacını boyladı.

Duruşma salonlarıyla darağaçları 18. yüzyılın büyük bir kısmında birbirini tamamlamış gibi görünüyordu. İngiltere'deki yabancı ziyaretçiler yargıda alınan muhakeme önlemleriyle cezaların vahşiliği arasındaki karşıtlıktan ötürü hep hayrete düşüyorlardı.[116] İngilizlerse duygusallık ve sertliğin aynı ahlaki madalyonun iki yüzü olduğu Georgia asaleti çağındaydılar ve bunu bir çelişki olarak gördükleri söylenemezdi. Tıpkı adliye haberlerini yazanların yazının başındaki kötü olayları hak ettikleri bedellerle sonlandırması gibi duruşma salonu izleyicileri de genellikle hikâyelerin ölümcül sonlarla bittiğini görmeye hevesliydiler. Yüzyılın sonuna doğru denge nihayet infazlar aleyhine bozulmaya başladı ve sonraki yıllarda bu seyir sürdü. Sebebi, duruşma salonu kapışmalarının daha sarsıcı hale gelmesi değildi; ceza infazları, kelimenin gerçek anlamıyla yok olmaya başladı.

Yeteri kadar akılcı yasaların ilerlemeye hatta kusursuzluğa vesile olabileceğine ikna olmuş 18. yüzyıl düşünürleri suç ve ceza konusunda hep pek meraklı olmuşlardı. Hepsi birbirini takip edip kışkırtarak neyin yanlış gittiğini merak etmekten kendilerini alıkoyamıyorlardı. Kimisi vahşiliğin üretkenliği öldürdüğünü söylüyordu, örneğin mahkûmların kulaklarını kırpıp burunlarını yararak onları işaretlemenin onları işgücüne dahil etmeyi engelleyeceğini ileri sürüyorlardı.[117] Bunun kadar kabul görmüş ancak inanması zor bir başka görüş de ceza gerektiren suçlarla cezaların denk olmadığını ifade ederken aradaki sembolik bağın tekrar kurulmasını öneriyordu. Thomas Jefferson da bu görüşü sahiplenenlerdendi ve 1778'de Virginia için zehirleyeni zehirleyerek, tecavüzcüleri kısırlaştırarak cezalandırmak üzere bir kanun tasarısı hazırladı.[118] Bu Amerikalı ayrıca, maalesef kaydedilmemiş sebeplerden ötürü, çokeşli kadınların burunlarına bir buçuk santimlik delikler açmanın uygun olduğuna inanıyordu. Jefferson'ın Virginia kanunlarını rasyonelleştirme çabası hiç yürürlüğe konmadı.

Neredeyse herkesin üzerine anlaştığı gibi suçla mücadele etmeye yeterince yardımı dokunmayan idam cezası özellikle endişe uyandırıyordu. Kimilerine göre idam cezası kararı, uygulamada onu işe yaramaz kılacak kadar değişkendi. Hayran bakışlar, idamın henüz terk edildiği Rusya'yla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun aydınlanma geçirmiş despotizmine çevrilmişti. Daha yaygın görüşse infazların doğası itibarıyla sağlam olduğunu öne sürüyor, birazcık şiddet eklense düzenlemede karşılaşılan hataların zamanla aşılacağını iddia ediyordu. Buna uygun olarak İngiltere parlamentosu 1752'de yargıçlara, daha fazla insanı daha uzun süre korkutacağına inandıkları takdirde mahkûmların öldükten sonra ziftlenmeleri ve cesetlerinin zincire vurulması emrini[119] verebilme imkânı sağladı. Başkaları korkuyu en üst düzeye çıkarmak için çok daha dehşetli yollar önerdi. 1783 yılında James Boswell "bedenlerindeki bozulmalar görülebilsin," diye mahkûmların örtülmeden asılmalarını önerdi. Ona göre düzgün bir dünyada suçluların bedenleri önce palalarla kesilir, baltalarla bölünür ve sonra kafaları herkesin önünde demirden bir tokmakla kırılırdı.[120]

Bu görüşlerle eşzamanlı olarak, açık alanlardaki şiddet gösterilerinin ne kadar iyi niyetle yapılırsa yapılsın faydadan çok zararı olduğunu hissedenler de vardı. 1725 kadar eski bir tarihte bile bir yazar[121] insanların asıldığı gösterilere büyük oranda sarhoşların, fahişelerin ve yankesicilerin katıldığını söylüyor ve muhtemel suçluların ceza infazlarından ders değil keyif aldıkları konusunda uyarıda bulunuyordu. Sonraki yıllarda kalabalıklar gittikçe daha da vahşileşti, sık sık tutukluları serbest bırakmaya çalışıyor ve genellikle orada bulunan cellatların ve cerrahların ölümüne sebep olan saldırılarda bulunuyorlardı.[122] Avrupa genelinde yaşanan bu saldırılar İngiliz yasa koyucularını 1783'te Tyburn kafilelerini Newgate'in dışındaki sabit bir noktada infaz etmeye teşvik etti.[123] Patlamaya hazır bu gergin hava, bazı daha köklü değişiklik önerilerine de ilham verdi. Kimilerine göre gösterinin daha iyi hale getirilmesine yönelik çaba, suç oranlarının yükselmesini engelleyecek bir çözüm sunmuyordu çünkü sorun cezanın açıkta infaz edilmesiydi.

Gerekçeler ilk olarak 1751'de ortaya serildi. *Tom Jones*'un ve başka klasik kitapların yazarı olan Londra sulh yargıcı Henry Fielding, Londra'da tırmanışa geçen hırsızlık sorununun sebeplerini ortaya

çıkarmaya çabalıyordu. Neredeyse herkesin varsayımı olduğu üzere Fielding de yetersiz cezaların temel sebep olduğunu düşünüyordu, ancak cezaların şiddetinin artırılmasını önermek yerine gizlenmesini teklif etti. Fielding'e göre ağır suç işleyenlere şefkat duyulmasına neden olan, yargılamaya cezanın infazı arasında geçen sürenin uzamasıydı. Suçlular darağaçlarının çevresinde toplanmış kalabalığa teşhir edilirken kurban ya da kahraman olmaları için bir fırsat doğuyordu. O halde sürat ve gizlilik temel alınmalıydı. Tutuklular yargılandıkları mahkemenin avlusunda hükümden sonraki dört gün içinde asılmalı ve infazları, kararı veren pelerinli ve peruklu yargıçlar tarafından sessizlik içinde izlenmeliydi. Fielding, "Daha korkuncu ancak hayal edilebilir," derken bir yazar olarak görüntüden ziyade hayal gücünün korkuyu ürettiğinin farkındaydı. Ona göre Shakespeare'in *Macbeth*'i meseleyi açıkça gösteriyordu. "Sahnenin arkasındaki bir cinayet, gözlerinin önünde işlenecek olsa izleyicileri bu denli dehşet içinde bırakmazdı,"[124]* diye anlatıyordu.

Fielding'in önerisi yürürlüğe sokmak için biraz avangarddı, ancak sonraki yüzyılda yasa koyuculara ilham verecekti[125] ve gücün, gösteri kadar gizlilikle de sergileneceği bir çağın haberini veriyordu. 18. yüzyılın geç döneminin damgalama demirleri, kırbaçlama mevkileri ve boyunduruklar Batı dünyası genelinde terk ediliyordu. Mahkûmların çalışmaları, dua etmeleri ve hatalarını görmeleri umuduyla hareket eden iyi niyetliler kısa süre sonra, ilk olarak yüzyıl değişirken Amerika Birleşik Devletleri'nin doğusunda açılacak yeni bir tür hapishaneyi hayata geçireceklerdi:[126] cezaevi ya da ıslahevi. Değişime vesile olan sebepler ülkeden ülkeye önemli biçimde farklılık gösteriyor (Britanya için temel bir gerekçe ülkeyi bir gecede, içine suçluların atıldığı en büyük çöp kutusundan mahrum bırakan 1776 Amerikan Devrimi'ydi), fakat değişim tüm Avrupa ve Amerika'da görülüyordu. Tüm bu yaşananlar 19. yüzyılda ceza gösterilerinden en belirgin olanının, idam cezasının halka açık infazının gizlenmesi için gerekli çabaları beslemeye başladı.

Değişimin en güçlü destekçileri ölüm cezasını en çok destekleyen siyasetçilerdi, çünkü halk önündeki idamlar denetimden çıkıyor ve

* Bu bağlamda Fielding'in kendisi gibi sulh yargıcı olan üvey kardeşinin kör olması dikkate değerdir.

hoşnutsuzluk yaratıyordu. Bu durumun infazları tehlikeye atmasından korkuyorlardı. Tamamen karşıt sebeplerden ötürü değişime direniş gösterenler de idam cezasının kaldırılmasından yana olanlardı. Quaker meclis üyesi Samuel Bowne gibi adamlar 1834'te, boğma cezalarının halk önünde gerçekleştirilmesinin yol açtığı ortak memnuniyetsizlik kısa süre sonra "tüm idam cezalarının kaldırılmasına"[127] sebep olabileceğinden aleni infazların gizlenmesine karşı çıkıyorlardı. Kısa süre sonra ölüm taraftarları öncülüğü ele geçirmişti. İlk başarıları 1833'te Rhode Island'da aleni infazın yasaklanmasını sağlamalarıyla geldi, iki yıl sonra benzeri yasalar Pennsylvania, New York, New Jersey ve Massachusetts'te geçti. Britanya'daki idam cezası karşıtları da dehşetin görünür kalması için benzeri bir mücadele verdiler, ancak üstünlük sağlayamadılar.[128] 29 Mayıs 1868'de, son kez darağacında gerçekleşen bir infaz sırasında fokur fokur kaynayan kalabalık cellada mahkûmu keserken "ceset hırsızı," diye bağırdı. Bu olaydan üç gün sonra idam cezası taraftarları infazları hapishane duvarlarının arkasına gizlemeyi nihayet başardılar.[129]

Halk önünde infaz edilen idam cezasının temeli büyük olasılıkla kurban törenlerine dayanıyordu ve infazların gizlenmesi, yüzyıla hâkim olan rasyonel havanın ortadan kaldırmaya çabaladığı gizemi pek çok açıdan tekrar ortaya çıkardı. Tam da idamın kaldırılmasını savunanların korktuğu gibi bu durumun ilk etkisi 1800'lerin başında aslında sallantıda duran bir uygulamayı sabitlemek oldu. Britanyalı cellatlar bir yüzyıl daha gizlice boyun kırmaya devam edecekti. İnsanların hâlâ gizli hücrelerde zehirlendiği ve gaza maruz bırakıldığı Amerika'daysa halk bugün ölüm cezasına iki yüzyıl öncekinden daha fazla destek veriyor olabilir.[130]

Değişimin bununla birlikte başka bir etkisi daha oldu. Yüzyıllardır Batı adaletini örneklendiren cezalandırmalar ortadan kalkarken ceza davaları hiç olmadığı kadar görünür bir konum elde etti. New York, yasa koyucular halk önünde gerçekleşen infazları kaldırdıktan on yıl sonra, 1845 tarihli, Amerika'nın ilk adli gazetesi *National Police Gazette*'yi çıkardı.[131] Ardından Britanya Parlamentosu infazlarla ilgili benzer bir yasayı onaylamadan dört yıl önce, 1864'te, Londra'dan *Illustrated Police News* raflarda yerini aldı. Benzer gelişmeler Avrupa'nın başka yerlerinde de görülüyordu. Aleni infazları yasaklayan ilk

Alman devleti Prusya'da aynı yasa 1851'de idamların yerini hapishaneler olarak belirlerken imparatorluğun mahkemelerini de halka açtı. Benzeri yasalar Almanya'nın geri kalanında da sonraki otuz yılda aynı sonuçları doğurdu. Yüzyılın sonuna yaklaşırken duruşma salonlarına düzenlenen günlük geziler tüm ülkede orta sınıf aileler için popüler bir zaman geçirme etkinliğine dönüştü.[132]

Fransa'da hikâye biraz farklıydı. 1789 Devrimi'ni takip eden yasal reformlar mahkemeleri bir anda halka açtı[133] ve savunmanın avukat hakkını güvence altına aldı. Aynı zamanda Napoléoncu kampanyaların kültürel etkisi sonucunda gelecek yetmiş beş yıl boyunca sıradan vatandaşlara ceza davalarında görevler tanıyan jürili düzenlemeler Madrid'den Moskova'ya kadar yayıldı.[134] Ülke, halka açık infazları tam 1939'a kadar sürdürmekte inat etti; Batı dünyasındaki tüm ülkeler arasında halka açık infazın bırakıldığı en geç tarihti,[135] ülkenin kamusallık deneyimi de ceza davalarının öneminin arttığını gösteriyordu.

18. yüzyılın seyri boyunca Fransa'nın liberal düşünürleri İngiliz ceza hukukunun şeffaflığı karşısında derin bir takdir geliştirdi. Voltaire 1762'de engizisyon sistemine tutkuyla saldırırken "İngiltere'de hiçbir dava gizli değil," demişti, "çünkü bir suç, bir kişinin intikam alması için değil [...] halkın ders çıkarması için cezalandırılmalıdır. Tanıklar açık mahkemelerde ifade verir ve dikkate değer her dava gazetelerde yer alır."[136] Her ne kadar jüriye büyük ölçüde kuşkuyla yaklaşılmışsa da Fransız hukukçuları çok kısa süre sonra jürinin bilgeliğine yönelik düşüncelerini gözden geçireceklerdi.

1804'te ulusal çapta yetmiş beş mahkemeye, jürili sistemin devam etmesi etmemesi konusunda ne düşündükleri soruldu. Voltaire gibi adamların İngilizseverliği –sadece Fransa, İngiltere'yle savaşta olduğu için değil– artık geçmişte kalmıştı ve cevap veren elli iki yargı organı tam olarak ikiye bölünmüştü. Çok katı bir *non* cevabı veren mahkemelerden biri Doubs'takiydi.[137] Yargıçlarına göre jüri hizmeti ancak İngilizler kadar ilkel bir halkın ihtiyaçlarına cevap verebilirdi. "Bir İngiliz tiyatrolarda sadece hayaletlerle, delilerle, korkunç suçlarla ve uzayıp giden cinayet hikâyeleriyle ilgilenir, hayvan dövüşlerini tıpış tıpış izlemeye gider ve büyük olasılıkla gladyatör dövüşlerinin geçmişte kalmasından yakınır," diyerek gözlemlerini ortaya koymuşlardı. "Jürilik görevini sırf bir suçlunun onu

bekleyen ölüm karşısında yaşadığı vicdan muhakemesini keyifle izlemek için ifa etmeyeceklerini kim söyleyebilir? Bir Fransız'sa tam tersi tüm hayata karşı her an hassastır, onu rahatsız edebilecek her memnuniyetsiz görüntüden sakınır, yani adaletin kanlı kılıcını elinde tutmaktan hiç keyif alabilir mi?"

Bu gözüpek bir değerlendirmeydi. Fransızlar hemşerilerinden binlercesini henüz giyotinden geçirmişlerdi ve adaletin kanlı kılıcı için öylesine tutku besliyorlardı ki o kılıcın herkesin önünde kalkıp inmesini bir 135 yıl daha izleyeceklerdi. Utanç içindeki suçluların görüntüsü de onları pek tiksindirmiyordu, dünyanın sadece adliye haberlerine adanmış ilk gazetesi, *Gazette des tribunaux*, 1791 tarihli Fransız yargısının kapılarını açan yasadan hemen birkaç ay sonra yayımlanmaya başlamıştı. Zaten Doubs'un yargıçları sadece hatalı olmaktan ziyade şovenisttiler. İngiliz yargılamalarında şehvet, her ne kadar kaynağını jürilerden ziyade alenilikten alsa da hep gizil bir güç olmuştu. Fransa da engizisyonun gizliliğinden sıradan bir şekilde açıklığa geçtiğinde duruşma salonu dikizciliğini büyük bir hazla kabullendi.

Tıpkı Avrupa'nın diğer yerleşim merkezleri gibi Fransa'nın şehirleri de kısa süre sonra sadece duruşma salonlarına gösterilen ilgi artışını karşılayabilmek için değil bu ilgiyi teşvik etmek üzere de olağanüstü çaba sergiliyordu. 19. yüzyıl boyunca tüm ülkede "Adalet Sarayları" inşa edilmişti; bu saraylardaki üçüz kemerler, yeni moda anıtlar, haçlarla ve olmayan bir geleneğin gerektirdiği şeylerle donatılmış acayip heykeller adaletin açılışını yapıyordu.[138] İnsanlar toplu halde buralara akın ettikçe cinsiyet ve sınıfa göre düzgünce tasnif yapılabilmesi için bilet satışları giderek yaygınlaştı, benzeri bir süreç İngiltere'de de yaşandı ve alt sınıftaki insanların davaları kısa süre sonra *haut monde*'un* ilgisini çekmeye başladı. Aralık 1869'da Jean-Baptise Troppmann'ın seri cinayetle suçlanmasıysa özellikle seyirci topladı. Troppmann'ın davası, üç ay öncesinde altı kurbanın cesetlerinin şehir morgundaki camdan bir bölmede sergilendiği andan itibaren Parislilerin merakını çekmiş ve mahkemenin biletleri için yirmi binden fazla başvuru olmuştu.[139] Açılışı bir yıl

* (Fr.) Yüksek sosyete. –yhn

önce gerçekleşen bu muhteşem adli tapınağın mahkeme salonlarından birinde görülen davaya sadece şanslı birkaç yüz kişi girebilmişti ve bunlardan çok azı hayal kırıklığına uğrayacaktı. İzleyiciler üç gün boyunca, Troppmann'ın fizyonomisinden ipuçları çıkarabilmek umuduyla opera dürbünleriyle sanık sandalyesini izlediler. Kanlı elbiselerin, bıçakların ve maktullerden birinin mide parçalarının konduğu bir kavanozun durduğu, salona hâkim masayı inceledikleri.[140] Davaya büyük bir ilgiyle katılan aristokratlar, sosyete ve işçiler arasında o kadar çok sayıda kadın vardı ki *Le Petit journal*[141] "kadifeler, danteller ve ipekler" içindeki hanımefendilerin "dizginlerinden boşanmış çılgınca bir tutkuyla" davanın "kaba ayrıntıları ve iğrenç tartışmaları"na ilgi göstermesini "tuhaf" bulup hayrete düşmüştü.

Özellikle bu kaygı yaygınlıkla paylaşılıyordu. Adelaide Bartlett 1886'da, prezervatifin serbestçe kullanılmasıyla ilgili bir aşk üçgeni davasında kocasına kloroform vermekten ötürü Old Bailey'de yargılanıyordu. Yargıç, kendisinin ve jürinin ancak utanç içinde tahammül edebildiği kanıtların, izleyici bölmesinde davayı dinleyen kadınlara keyif vermesini açıkça engellemişti.[142] 1896'ya gelindiğinde Fransız bir doktor bu durumdan sadece rahatsızlık değil korku da duyduğunu ifade ediyordu. Yüzyılın sonunda Fransa'da, hovardalar arasında âşıklarının yüzüne kezzap atma modası çıkmıştı ve Paul Aubry, *kezzaplamak* hakkında okumanın dahi kadın okurların (ki "genellikle pek de zeki değiller"di) bizzat böylesi tutkulu bir kabahat işlemesine yeterli olabileceğini söylüyordu. "[Kadının] hayal gücünü harekete geçirmek için başka neye ihtiyaç var?" diye bilmişçe soruyordu. "Birine kezzap fırlatmak kolaydır [ve] bunu yapan kişi aklanacağından ve kırk sekiz saatlik bir dedikodunun konusu olacağından emindir."[143]

Duruşma salonunda artan dehşetin diğer ahlaki sonuçları her ne olursa olsun Troppmann'ın davası "zayıf cinsiyet"in sözde koruyucularının tahmin ettiğinden daha sert davaların bile kadınlar için uygun olduğu gerçeğini ortaya koyuyordu. Sanığın mahkûmiyetinin ardından, Paris'in ileri gelen kadınlarından bazıları, *Le Figaro*'ya, gazetenin muhabirinin, duruşma salonundaki varlıklarını görmezden gelmesini şikâyet eden mektuplar gönderdiler. Hemen herkes gibi, kadın izleyicilerin varlığından tedirgin olan René de Pont-Just en azından

Avukat (Savunma için Hukuki Yardım)
GÖRSEL: *The Advocate (Counsel for the Defense)* Honoré Daumier tarafından çizilen resim, 1860 civarı (Corcoran Sanat Galerisi/Corbis).

ironi yeteneğine sahipti. Kuru bir anlatımla mahkeme salonundaki izleyiciler arasında "hem hanımların hem kadınların" bulunduğunu ve *dames* mı *femmes* mı demesi gerektiğini bilemediğinden karıştırma korkusuyla dilini tuttuğunu yazdı.[144]

Jürili yargılama, Alice ismindeki umutsuz katil, 1220'de Westminister'da beş suç ortağını ispiyonladığından beri uzun bir yol kat etmişti. Hem coğrafi hem de tarihsel olarak ne kadar yol alındığını Fyodor Dostoyevski'nin 1880'de basılan *Karamazov Kardeşler*'i gösterir. Jüri Rusya'ya on dört sene önce gelmiştir[145] ve roman Dmitri Karamazov'un babasını öldürme suçunun, Paris'ten San Fransisco'ya kadar, okurlara tanıdık gelecek bir duruşma salonundaki kovuşturmasıyla sonlanır. Biletler kilometrelerce uzaktaki ünlü isimler tarafından bile kapış kapış alınmıştır, opera gözlükleri kalabalık arasında ışıldar. Avukatlar üzerine kanlı bir ipek gecelik, kuruyan kanın sertleştirdiği bir mendil, bir tabanca, bir havan tokmağı ve küçük pembe bir kurdele dizilmiş masanın etrafında birbirleriyle kapışmaktadır.[146] Sürükleyici olduğu kadar gizemli de olan bu gösteri bir şekilde orada bulunan herkesi zan altında bırakır. Dmitri'nin kardeşi İvan kendinden geçmişçesine izleyicilerin herhangi bir aile cinayetine duyduğu arzunun ekmeğe ve sirklere duyulan arzuyla eşdeğer olduğunu ortaya koyduğunda paylaşılan utanç dile getirilmiştir.[147]

İvan Karamazov'un sıkıntısının son derece kişisel sebepleri vardı ancak bu dert tüm sağduyulu insanlar tarafından paylaşılmıştır.[148] Fransız yorumcular ve İngiliz muhabirler izleyicilerden tiksinerek bahsetmedikleri çok az adliye haberi yazıyorlardı. Kadınsılıklarından değilse de alkış tutma hevesleri, duruşma salonuna yemek getirme istekleri ya da hastalıklı meraklarından şikâyet edebiliyorlardı. Bu şikâyetler elbette sanığın tüm mimiklerini ve sarsıntılarını ayrıntısıyla anlattıkları yazılarına iliştirilirdi.

Bu endişelerin hepsi halka açık idamların hemen öncesinde dile getirilen şikâyetlerde yankısını buluyordu. Duruşma salonunun göstermelik eğlencesi, darağaçlarındaki merasimden çok farklı bir şaşırtmaca ortaya koyuyordu. Hıçkırıklar, alkışlar ve fısıldaşmalar, öfkeli haykırışların yerini almıştı. Tyburn'ün cinle sarhoş olmuş kafileleri yerine sefer tasında öğle yemekleri geliyordu. Her ne kadar gündemdeki bir davadan çıkacak hüküm hâlâ trafiği durma noktasına getiriyor olsa da –1907'de bir cinayet davasından çıkan beraat kararı Londra'nın Batı Yakasını kilitlemişti[149]– kalabalıklar artık isyan çıkarmaktansa kuyruğa girmeyi tercih ediyorlardı. Bilet satışlarının kaldırılması, insanların güneş doğmadan uzun sıralara girmesine sebep olabilir,[150] devletin başındakiler duruşma salonuna sığmayıp taşabilirdi, ancak izleyiciler her zaman kendi yerlerini bildiler. Dr. Hawley Harvey Crippen 1910'da karısını öldürmek suçuyla mahkemeye getirildiğinde –bu davada maktul kadının derisinden bir parça, tabak içinde salonda dolaştırılmıştı[151]– Old Bailey'ye akın akın gelen biletsiz kalabalıklar polis tarafından boş bir duruşma salonuna yönlendirildi. Kandırıldıklarını anlamaları için birkaç saat içeride oyalanıp gevezelik etmeleri gerekti, gerçeği anladıktan sonra da evlerine dağıldılar.[152]

Jürili yargılama biraz daha yol alacak, 20. yüzyılın sonuna gelindiğindeyse artık olgunlaşacaktı. Büyülü ritüellerden doğan ve aklın hafifçe dokunduğu jürili yargılama doğruyla yanlış arasındaki farka karar verdikçe bu farkı teamül haline getirdi. İdam cezasının halka açık infazlarının sonlanmasıyla da tek adli gösteri olarak kaldı: Ölmek üzere olan bir adamın bacaklarını çekiştirmenin daha fazla uygun görülmediği bir çağda küçük ve şeytani bir dokunuş.

IV
Cadı Avı

Birçok incelik var işin içinde, mahkeme bunların arasında kayboluyor. Fakat neticede, daha önce hiçbir şeyin olmadığı bir yerlerden bir büyük bir suç çekip çıkartıyor.*

Franz Kafka, *Dava*

15. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da çok farklı iki ceza hukuku kendini kabul ettirmişti. Kıtada yargıçlar Roma'nın bilgeliğini ve kanonik hukukun yetkisini ortaya koyarak tespit ettikleri her suçu soruşturma hakkını kendilerinde gördüler. Diğer taraftan İngiltere'de krallar, görevleri sadece huzurlarına gelen herkesin sunduğu şikâyet ve savunmaları dikkatle dinlemek olan sıradan insanlara önemli bir sorumluluk teslim etmişti. Avrupa'nın hukukçuları soruşturmalarını makul bir kusursuzluk seviyesine yükseltiyorlardı, İngiltere'nin jürileriyse hukuk teorilerini hiç okumamışlardı, hatta okuryazar olma ihtimalleri çok düşük olduğundan kanıtlar onlara devamlı okunur ya da gösterilirdi. İki yüzyıl süren ve altmış bin ile yüz bin arasında[1] insanın canını alan bir efsane olarak cadı avlarının tarihi iki hukuk düzeni arasındaki farkları özetleyecekti. Bu efsane Orta Avrupa'nın sessiz manastırlarında ve işkence odalarında başlayacak ve Salem'deki büyük dramanın tam ortasında sona erecekti. Teolojinin kıyıda köşede kalmış öğretileri hurafeleri ithamlara dönüştürecekti ve engizisyon soruşturmasının gizliliği itiraflardan ve infazlardan oluşan kötü bir döngü yaratacaktı. Bunun yanındaysa jürili yargılamanın açık bir şekilde yürütülmesi en gösterişli davaların ortaya çıkmasına yol açacaktı.

* Çeviri: Tanıl Bora, s.183.

Ortaçağ Hıristiyanlığının doğaüstü olaylarla meşgul olmuş herkese karşı içgüdüsel bir güvensizliği vardı. Tevrat'ın "Çıkış" kitabı "bir cadının varlığının [sebep olduğu] sefaleti" anlatarak uyarıda bulunurken "Levililer" kitabı cadıya "benzer bir ruh"[2] taşıyan herkesin taşlanarak öldürülmesini salık veriyordu ve birinci binyılın sonlarında Hıristiyan yöneticiler kitabi öğütlerin dışına çıkmazdı. Kilise, teoride büyücüleri öldürmek için çok hevesli olsa da Karanlık Çağ mantığının uygulamadaki eksiklikleri bunların tanımlanmasını hep zorlaştırdı. Neden ve sonuca dair kesin teorilere sahip olmadan ortaya çıkan herhangi bir sonucun lanetle ilişkisi olup olmadığını saptamak mümkün değildi. Şifa vermenin önemini kavramak da aynı şekilde zordu; işe yarayan bir merhem, büyülü olabileceği gibi hastasını kurtaramayan bir doktor da pekâlâ büyücü olabilirdi. Meseleleri daha da karmaşık hale getirmek için tutuculuk, yüzyıllar boyunca Tanrı dışında kimsenin yüce düzenin yasalarını kaldırmaya ya da değiştirmeye gücünün yetmeyeceği konusunda ısrarcı oldu. Augustinus MS 5. yüzyılda sadece Tanrı'nın insanları canavara ve kuşa çevirebileceğini anlattığından[3] beri Katolik teologlar büyünün ya etkisiz ya da kutsanmış olduğunu düşünmüştü. Bu yüzden de insanların aslında uçabileceği ya da lanetli büyüler yapabileceği fikri, 10. yüzyıldan bir kanonun[4] sözcükleriyle söylersek "Tanrı'dan başka ilahi bir gücün var olduğunu zanneden putperestlerin hatası"ydı.

Böylece ortaçağın son dönemlerinde Kilise, sonuç olarak karanlık güçlere karşı görece rahat bir duruş sergiliyordu. Bazı iblislerin iyi niyetli olmadığı bariz şekilde görülüyordu, aralarında *Incibus* ya da *Succubus* gibi, sevişecek birilerini bulmak için gece boyunca dolananlar da vardı, zar oyununda masayı temizledikten sonra sülfürlü bir esintiyle ortadan kaybolanlar da. Ancak tarihçiler çok iyi huylu iblislerden de bahsediyordu.[5] 13. yüzyılın erken dönemlerinde, Roger ismindeki Wendoverlı bir İngiliz keşişin anlattığına göre bir keresinde Şeytan, bir rahibeye tecavüz etmeye çalışan birini engellemişti.[6] Hatta Heisterbachlı Caesarius'a göre Şeytan, sapkınlığa karşı verdiği savaşta Kilise'ye yardımcı oluyordu. Besonçon'un piskoposu, başı belaya girmiş iki vaizin nasıl olup da suyun üzerinde yürüdüğünü ve ateşlerin içinden geçtiğini sormak için Şeytan'a akıl danışmıştı ve Şeytan verdiği cevapta vaizlerin koltuk altlarına cehennemden gelme nazarlıkların

dikili olduğu sırrını paylaşmıştı. Adamlar derilerinin altında yatanı göstermek için eğildiklerinde zorla derileri yüzülmüş ve kazığa bağlanıp yakılmışlardı.[7] Aslında akıllıca kullanılsa cehennemin güçleri kimi zaman son derece faydalı olabilirdi.

Bu her iki adamın metinlerini kaleme almasıyla tam olarak aynı zamanda Kilise'nin Şeytan'a karşı duruşu temel bir değişimden geçiyordu. Katoliklik, Papa II. Urbanus'un Kutsal Toprakları ele geçirmeye çabalamış ilk Haçlıları kutsadığı 1095'ten beri savaştaydı ve III. Innocentius'un Kathar sapkınlarına saldırdığı 1208 tarihinden beri, mücadele bir ölüm kalım savaşı olduğu kadar kendini ispat mücadelesi haline de gelmişti. Katolikliğin ta kendisi tehdit altındaydı ve kötülükten daha güçlü görünen sapkınlıkla savaşmak uğruna Kilise Lucifer'i bayağı bir iblisten Karanlığın Prensi olmaya terfi ettirecekti. Şeytan'ın Tanrı'yla kavga içinde bulunduğu ve dünya üzerindeki hâkimiyetinin daha fazla olduğu yönündeki Kathar inanışı günahkârlığın açıklaması olmaktansa bir kutlamasıymış gibi karikatürize ediliyordu. Kilise'nin yaygaracıları, sapkınların bizzat kıçının deliğini öpmek suretiyle kendi baldırı çıplak tanrılarına tapındıklarını ileri sürüyorlardı. Onlara göre serseri bir gelenekten gelen muzır iblisler, çok daha kötücül şeytani yaratıklara çanak tutuyordu. 13. yüzyılın ortasında Thomas de Cantimpré'nin anlattığı handaki yabancı şeytanı bol, şanslı bir kumarbaz değil bir adamın ruhunu bir bardak içki karşılığı satın almış bir iblisti ve kapanış saatinde adamın vadesi dolarken kartlarını açık oynuyordu.[8] 1300'lerin sonunda ölüm döşeklerindeki insanların sağ ellerinin kesilmesi için yalvardığı yönünde dehşetli hikâyeler anlatıyordu çünkü insanların ölmeden önce son söyledikleri, ellerini Şeytan'a adadıklarıydı ve borçlarını ödemeden ölmekten korkuyorlardı.[9] Benzeri hikâyeler bir gün kendilerini 16. yüzyıldaki üçkâğıtçı Dr. Johann Faust'un istifadesine sunacaktı.[10] Faust'un edebi dirilişine atfedilen bu antlaşmanın taslakları o zamandan çizilmeye başlanmıştı.

13. yüzyılın sonunda, Dominikan keşişi Aquinalı Thomas iblisleri, yaratılan diğer şeylerle birlikte ayrıntılı bir araştırmaya tabi tuttuğunda hurafeler bir öğreti haline geliyordu. Her önerme için kanıt isteyen düşünsel bir iklimde, Tanrı'nın varlığı için rasyonel bir temel bulmaya niyetli olan bilge, üç yüzyıl daha ayakta kalacak bir ortodoksluk inşa edecek ve manevi dünya hakkındaki bu araştırma dehşete düşüren

bazı bulgularla sonuçlanacaktı. Aquinalı Thomas bazı insanların, iblislerin hayal ürünü olduğunu düşündüklerini kabul ederek eldeki veriyi ince eleyip sık dokudu ve aslında iblislerin her an her yerde bulunduğunu, hatta tehlikeli olduğunu gösterdi. Örneğin *Incubus* ve *Succubus* sadece gezgin fahişeler değildi, aslında erkeklerden döl hasat edip kadınlara eken ve bu süreçte devler yaratan şeytani transseksüellerdi.[11] Her ne kadar Aquinalı Thomas'ın kendisi bu çok özel tehlikeye karşı mucizevi bir bağışıklığa sahip olsa da* onun gibi kutsal olmayan insanlar ciddi tehdit altındaydı. İblisler o kadar saldırgandı ki bu saldırıları kendi memnuniyetlerinden ziyade sırf insanların ebedi cezaya mahkûm edilmesini sağlamak için gerçekleştiriyorlardı. Özellikle büyücüler bu yeraltı dünyasının yaratıklarının etkisi altına girmeye eğilimliydi. Hatta bir iblisi sadece çağırmak dahi bir büyücünün ölümle anlaşmaya vardığı ve cehennemle sözleşme yaptığı anlamına gelirdi.[12]

Bir zamanlar sadece en bilge Hıristiyanların yerine getirdiği bulunan büyü ritüeli değer kaybediyordu. 1323'te Paris'in güneyinde gerçekleşen bir dizi olay büyünün ne kadar da ayağa düştüğünü apaçık gösteriyordu. Olaylar, sürülerini güden çobanların bir yol ayrımına geldiklerinde yere saplanmış iki kamışı fark etmesi ve uzakta bir miyavlama duymasıyla başladı. Olay mahalline varan yerli engizisyoncular kazmaya başladılar. Kısa süre geçmişti ki kürekleri, içinde kömür karası bir kedi, birkaç küçük şişe dolusu kutsanmış yağ ve su olan bir sandığa çarptı. Bu sandık için yerli marangozlar arasında yürütülen soruşturma sonucunda Jean Prévost isminde biri tutuklandı. Prévost'un anlattıklarına göre kendisi yakınlardaki bir manastırdan bir grup Sistersiyen keşişe yardım etmeye çalışıyordu. Onu, Jean Persant ismindeki bir büyücüyle birlikte manastırın idaresinden sorumlu keşişin kaybolan kıymetli eşyalarını bulmaya yardımcı olması için tutmuşlardı. Plana göre üç gün sonra kediyi topraktan çıkaracak, diri

* Aquinalı Thomas'ın bu inancının sebeplerinden biri ileri yaşlarında sekreteri Privernolu Reginald'a anlattığı, gençliğinden kalma bir anıydı. Buna göre Aquinalı Thomas gençken o kadar temizdi ki bunu kıskanan kardeşleri onu bir keresinde çekici bir bakireyle sınamışlardı. Her ne kadar bu kadını elinde ona doğru salladığı bir meşaleyle odasından kovabilmişse de ardından kendini kimi hayallerle büyük bir dert içinde bulmuştu. O da oturup kurtuluş için Tanrı'ya yakarmıştı. Tanrı'nın dualarına verdiği cevap, ona rüyasında iki melek göndermek olmuştu. Melekler Thomas'ın cinsel organını o kadar sıkı bağlamışlardı ki acıdan çığlıklar içinde uyanmıştı. İşte o günden sonra, diye memnuniyetle anlatıyordu, bacak arasında artık bir şey hissetmiyordu. Bkz. der. Kenelm Foster, *The Life of Saint Thomas Aquinas*. Biographical Documents, (Londra ve Baltimore, 1959), s. 29-30, 99-100.

diri derisini yüzecek, postundan üç tane don yapacak ve midesinden çıkanları yiyeceklerdi. Prévost ve Persant, bütün bunların ardından Berich adındaki iblisin onlara hırsızın bulunduğu yeri göstereceğini tahmin ediyorlardı. Bu tablo sadece bir yüzyıl öncesinde insanların endişe duymasına neden olurdu, 1320'lere gelindiğindeyse besbelli acayip görünüyordu. Keşişlerin hepsi Kilise'den atılıp ömür boyu hapse mahkûm edilirken sanıklar yakıldı. Persant kazıklara bağlıyken boynuna bir de kedinin asılmasıyla fazladan ceza almıştı.[13]

Benzeri kovuşturmalar 14. yüzyıl boyunca giderek arttı. Korkuların bugün cadı avı dediğimiz nihai süreci başlatmasına neden olansa Güney Avrupa'da ve Almanya'daki sapkınlığa karşı uzun süredir yürütülen mücadelelerin yankılarıydı. Papalık'ın engizisyonu Katharlığı parça parça etmeyi başarırken aslında sadece bu sapkınlığın en ateşli savunucularını evlerinden etmişti ve mülteciler Almanya ve Savoy'a doğru akın akın yollandıkça bir domino etkisiyle büyüyen çekişme, Katoliklik karşıtı hareketlerin yüzyıllarca sürecek yolculuğunu da başlatmıştı. Yetkililer büyüyle yapılan antlaşmalar hakkındaki kaygılarını Kilise'nin çok uzun süredir düşmanlarını itham etmek için kullandığı şeytani cinsellik suçlamalarıyla bağlayarak bu karşıtlığa yanıt verdiler. 15. yüzyılın ortalarına gelindiğindeyse bu çapraz döllenme nihayet meyvesini verdi. Burgundy ve Savoy civarındaki bir dizi yargılamada işkence gören sanıklar, tamamen yeni bir suç türünün ortaya çıkmasına neden olacak kadar özel bir cürümün itirafına başladılar. Söylediklerine göre canavarların üzerinde uçmuş ve Şeytan'ın kendini bir keçi, köpek ya da maymun gibi şehvet verici hayvanların kılığında gösterdiği kalabalık buluşmalar için hazırlıklar yapmışlardı. Tekrar tekrar Şeytan'ın kıçını öpmüşlerdi. Hatta kendilerini iblislere fahişeler gibi sunmuşlardı; fırtınalar çıkarmış, komşularına büyüler yapmış, şafak sökünceye kadar doğaya aykırı eylemlerde bulunmuşlardı.[14] Bu suçla ilgilenmenin vakti artık gelmişti.

Kilise'nin yumruğunu indirmesine engel olan tek bir şey vardı, o da yumruk indirecek herhangi bir şey olduğuna inanmanın hâlâ kâfirlik sayılmasıydı. 1400'lerin sonunda bu sorun teolojik olmaktan ziyade tarihsel bir sorun sayılıyordu ve Kilise yaklaşan tehlike karşısında düşünsel zeminini oluşturmak üzereydi. 1484'te Papa VIII. Innocentius, Hıristiyan âlemini, satanistlerin Almanya'nın kuzeyinde çocuk-

ları kaçırdıklarından, tarlaları yaktıklarından ve iblislerle kurultaylar düzenlediklerinden haberdar edip uyardığında ilk atılım gerçekleşti. Papa, ikisi de Alman olan Heinrich Kramer ve Jacob Sprenger ismindeki Dominikan kilise adamlarını olaylara dair kapsamlı bir araştırma yürütmeleri için yetkilendirdi.[15] Çoğunlukla Kramer tarafından kaleme alınmış raporlar iki yıl sonra *Malleus maleficarum* ya da "Cadıların Çekici" ismiyle basıldı. Bu çalışma bir anda ortodoksluğu kendine getirdi. Cadılığın varlığına inanmak neredeyse beş yüzyıl boyunca kâfirlik sayılmışken durum bir anda değişmiş, bu defa da cadılığı reddetmek kâfirlik addedilmişti.

Her ne kadar bir parça sülfür ve birkaç ayna gösterisi tarafından ancak bir arada tutuluyor olsa da Kramer'in sebep sonuç ilişkisi, Kilise'nin büyünün varlığı konusunda ortaya koyduğu bütün itirazları geçersiz kılmaya yeterli oldu. Kramer aslında Kilise'nin hiçbir zaman büyünün varlığını reddetmediği varsayımıyla başladı, üstelik aksini iddia etmenin bizzat sapkınlık olacağını söyleyip olası karşıt fikirlerin dile getirilmesi ihtimalini en aza indirdi.[16] Cadılığın kimi zaman sadece zihinsel bir kurgu olduğunu söylemek yanlış olmazdı, cadılar istedikleri an Şeytan'la anlaşma masasına oturup imzayı da sevişerek attıkları için insanların zihnine istedikleri görüntüyü yerleştirip yanılsama yaratma zevkine erişebiliyorlardı. Tanrı'nın izniyle Şeytan zaten öyle büyük güçlere sahipti ki insanı istediği gibi yanıltabilirdi.[17] Yani büyü tamamen bir yanılsama olsa bile fark etmiyordu.

Eğer *Malleus* kitabı kendine yakıt olarak mantığı seçseydi yakıtı onu fazla ileri taşımazdı. Oysa tüm bu efsaneler o kadar büyük bir güçle besleniyordu ki yüzyıllar boyunca ardı arkası kesilmeden sürebilmişti. Onları besleyen nefretti, daha ayrıntılı söylemek gerekirse kadınlara karşı nefret. Kötücül kadınlar hakkında anlatılan hikâyeler yeni değildi. Hahamların efsanelerine göre sorun Havva'dan bile öncesine dayanıyordu. İlk yaratılan kadın tortudan ve pislikten var edilmiş Lilith'di, iblislerle iletişime geçip çocukları öldürmek için Tanrı'yı ve Adem'i reddetmişti. Homeros da, Aiaia adasının sahibi Kirke hakkında yazmıştı. Kirke, Odysseus'un adamlarını domuza çevirmiş ve kahramanı tılsımlarıyla tüm bir yıl boyunca adada alıkoymuştu. Romalılarsa, barbar atalarından *Strix* efsanelerini miras almışlardı. Pençeleri ve sivri dişleri olan bu çirkin kadın günbatımından gündo-

ğumuna kadar havada uçar, beşiklere bombardıman dalışları düzenler ve insan eti yerdi.[18] Ne yazık ki tüm bu kâbuslar artık bir dünya görüşüne dönüşmek üzere daha da abartılıyordu.

Kramer'in kitabını yazmak için kişisel bir sebebi vardı. Innsbruck'ta, bölgeyi tüm kadın büyücülerden temizlemekle görevli bir Papalık engizisyoncusuydu ve görevini yerine getirmek için elinden geleni ardına koymuyordu. Tutucu piskoposlar art arda çabalarını boşa çıkarsa da intikamını almanın bir fırsatını bulmuştu. *Malleus*, kadın düşmanlığının *Kavgam*'ıydı. Kitap önüne gelenle yatan sayısız şırfıntıyla doluydu ve hepsi de sırf ceninlerini kürtajla Şeytan'ın onuruna sunmanın zevkini tatmak için hamile kalıyordu. Kitap, rahimlere dikenli çalılar sokan ve yağ elde etmek için çocukları öldüren ebelerden bahsediyordu. Sandalyelere ve süpürge sopalarına sürülen bu yağ uçmayı sağlıyordu.[19] En şaşırtıcı olansa kadın büyücülerin erkeklerin sadece iktidarlarını değil –ki bundan Romalılar zamanından beri şüpheleniliyordu– penislerini de çalabildikleri yönündeki yepyeni bir fikirdi. Kramer ve Sprenger kitaplarında şöyle devam ediyorlardı: "Peki, canlıymış gibi hareket edip yulaf ve mısır tanesi yiyen, yirmi ya da otuz kadar uzvu bir araya toplayıp bunları bir kuşun yuvasına koyan ya da sandığa kilitleyen [...] bu cadılar hakkında ne düşünülebilir?" Elbette cevaplaması kolay bir soru değil fakat yazarlar bir cevap verilmesi gerektiğinden şüphe duymuyordu. Böyle bir kuş yuvasını kendi gözleriyle görmüş bir adam tanıdıklarını söylüyorlardı; bu adama işkence ettikten sonra pişman olup tövbe eden kadın adamın uzvunu geri vermeye razı olmuştu. Onu, istediği zaman herhangi bir penisi alabileceği talimatıyla bir ağacın tepesine göndermişti, ancak "ne zaman ki adam büyük olanı almak istedi, cadı ona 'Onu almamalısın [...] çünkü o kasaba kilisesinin rahibine ait,' dedi."[20] Aktarılan bu anı, Kramer ve Sprenger'e bilgi verenlerden bazılarının bu iki yazarın aksine mizah yeteneğine sahip olduğunu gösteriyordu, ancak keşişlerin kayıp cinsel organlarıyla ilgili, diğer tüm meselelerde de olduğu üzere, gülünecek bir sonuca varmıyorlardı. Bir cadının çaldığı şeyi iade etmesini sağlamanın en iyi yolu, yüzü morarıncaya kadar boğazını sıkmaktı.[21]

Malleus'ta ileri sürülen fikirlerden hiçbiri yeni değildi, bunun yanında yarattıkları cinsel korku cadı avcısı keşişlerin standartları için

bile ayrıksıydı. Kitap iki yüzyıl süreyle gündemde olacak bir suçu açığa çıkarıyordu. Avrupa'da basılan ilk kitaptan otuz yıl sonra matbaaya girmiş ve sonraki kırk yılda on üç baskı yapmıştı.[22] *Malleus*, hurafeleri infaz gerekçelerine dönüştürdü. Kramer'in Innsbruck'ta deneyimlediği piskoposların engelleyici tavırları onu bizzat yargıçları bu yeni suçu ciddiye almaları konusunda ikna etmeye teşvik etti. Tüm kitabının dörtte üçü makul muhakeme yolları bulmanın önemine adanmıştı. Cadıların tutuklandıktan sonra da güçlerini korudukları konusunda uyarıda bulunuyordu ve tek bir bakışla bile suçları karşısında engizisyoncuları körleştirebilirlerdi. Bu durumda zarar görmek istemeyen yargıç, sanığın gözaltındayken yaptığı ya da söylediği hiçbir şeyi önemsememeliydi. Gerçek bir cadıyı ele veren işaret, işkence altında suçunu kabul etmeyişini sağlayan esrarengiz yeteneğiydi. Bazı özel etkileri olan büyüler, verilen ifade ya da atılan çığlıklar şeklinde dile getiriliyordu. İşte bu yüzden tehlikeyi en aza indirmek için engizisyonculara şüphelileri baştan aşağı soymaları ve tıraş etmeleri tavsiye ediliyordu, böylece onlara güçlerini sağlayan şeytani tılsım bulunabilirdi. Sorgucular kendi koruyucu kolyelerini takmalı ve şüphelilerin duruşma salonuna sırtları dönük getirilmelerini sağlamalıydı. Kramer böylesi önlemlerin hurafe olmadığını söylüyordu, aksine bu önlemleri almayan her yargıç ebedi bir lanetin tehlikesi altındaydı.[23]

Malleus'taki teoriler kısa süre sonra kiliselerin vaiz kürsülerinde ve üniversitelerde yayılmaya başladı. Yargıçlarsa Kramer'in eserine, hiçbir zaman yazarının umduğu kadar çok başvurma niyetinde olmadılar. Buna rağmen ilerleyen yıllarda soruşturmalar hızla sıklaştı ve bu manyaklığın Batı ve Orta Avrupa'daki çekim merkezlerinde kadınlar, suçlananların beşte dördünü oluşturacaktı.[24] Zulüm tek bir dalga halinde gelmedi, yüzlerce farklı kampanyayla katlanarak arttı ve bölgeden bölgeye farklılık gösterdi. Güçlü kiliselerin ya da temyiz mahkemelerinin muhakemeden ve kanıt toplamanın basit kurallarından ödün vermediği bölgeler hep daha ılımlı oldu.[25] Diğer taraftan toplumsal ve siyasi koşulların istikrarsız olduğu durumlarda adli şiddet yoğunlaştı[26] ve maalesef 16. yüzyıl Avrupası'nda karmaşanın olmadığı zamanlar çok azdı.

16. yüzyılın ortasında Avrupa'yı ortadan ikiye bölen Reform hareketi her yerde ölüm oranlarının artmasına yol açtı. Protestan

bölgeler tıpkı bir zamanlar Papa VIII. Innocentius'un yaptığı gibi[27] *Malleus*'un fikirlerine hevesle kapıldılar. 1648'de Otuz Yıl Savaşları sona erinceye dek orduların dama tahtasındaki siyah beyaz pullar gibi kapıştıkları, ayrılıkçılığın oyun sahası Almanya'da engizisyoncuların cadıları infaz oranları ve hızları tüm kıtanın toplamından daha fazlaydı.[28] 1562'den sonra otuz yıl boyunca ayrılıkçı isyanlar ve içsavaşla boğuşan Fransa'daysa Kramer ve Sprenger gerçek vârislerini buldular. 1571'de IX. Charles'ın mahkemesinde büyücülüğü kanıtlanmış Trois-Échelles ismindeki biri yargıçlara yüz binlerce suç ortağı olduğunu söylediğinde[29] tüm Fransa bir anda paniğe kapıldı. Erken dönem modern Avrupası'nda bir panik yaşandığında hukukçular genellikle olay yerinin yakınlarında bulunurlardı. *Malleus*'un bıraktığı yerden devam eden yeni kılavuzlar yazmak için doğru zaman gelmişti.

Bu kabartmaya o zamanlar Kalküta ve Brahmin rahiplerinin yaptığı zannedilen Şeytan ayinlerine dair ayrıntılar eşlik ediyordu. Fakat Şeytan'ın sarkık memeleri ve tuhaf cinsel organı 16. yüzyıl Fransası'ndaki korkuları da iyi yansıtıyor. GÖRSEL: Tahtına Kurulan Şeytan: Pierre Boaistuau, *Histoires prodigieuses les plus memorables qui ayent esté observeés, depuis la Nativité de Jesus Christ* (Paris, 1560) (Fotomas).

Bunlardan ilki ve en yetkini Jean Bodin isminde bir hukukçu tarafından 1580'de kaleme alınmıştı. Bodin, siyasal olgular üzerindeki ustalığı kadar doğaüstü olayları kavrayışıyla da ün salmış bir mutlakiyet taraftarıydı. Bodin'in kitabı *On the Demon-Mania of Sorcerers* [Cadıların Şeytani Çılgınlığı] böylece yazıldığı günden itibaren sıkı yönetim taraftarlarına yardım eden bir hukuk teorisinin önünü açtı: Devletin ihtiyaçları zorunlu olarak bireyin ihtiyaçlarından önce gelir. Kitap, ahlaki düzeni tehlikeye sokan cadılık gibi bir suç karşısında sanığın haklarını koruma altına alan, bazı geleneksel hukuk kurallarının terk edilmesi gerektiğini açıkça belirtti. Alışılageldiği üzere güvenilmez olarak bilinse de işbirlikçilerin itirafları, cadılığın ahlaksızlığını

ortaya çıkarmak için etkin bir yöntemdi ve bu nedenle mümkün olduğunca her yerde kullanılmalıydı. Ailelerin ve çocukların birbirlerine karşı ifade vermekten muaf tutulmalarını söyleyen doğal hukuk teorileri artık tartışılmaz değildi. Büyücülüğe izin verilmesindense aile bağları sarsılmalıydı, çünkü ilki doğaya daha aykırıydı. Yani engizisyoncular suçu itiraf ettirebilmek için tuzağa düşürmeyi ve hile yapmayı çekinmeden tercih etmeli, diye belirtiyordu Bodin. Alışıldığı üzere titizlikle işkence yapmak bir işe yaramazdı. Şüphelilerin, başkalarının merhamet dileyen yakarışlarını duymaları ve sorgu araçlarını sorgulama öncesinde görmeleri tavsiye ediliyordu.[30] Bodin'in anlattığına göre cadılık "o kadar gizemli ve eylemleri o kadar gizli"ydi ki kurallara aykırı olarak elde edilen kanıtların hükmü desteklemek için kullanılmasına izin verilmedikçe "bin cadıdan biri bile cezalandırılamaz"dı.[31]

Diğer engizisyoncular da bu duruma uygun olarak dava dosyalarını biriktirdiler ve kısa süre sonra kendi kitaplarına deneyimlerini damıttılar. 1590 ile 1611 yılları arasında birkaç kez güncellenerek basılan bir demonoloji kitabı kaleme alan Burgundy sulh yargıcı Henri Boguet, Trois-Échelles'in sunduğu yeni bilgiler karşısında dehşete düşmüştü; duyduğuna göre adamın Fransa'da sayıları otuz binle üç yüz bin arasında değişiklik gösteren işbirlikçileri vardı, yani "solucanın toprakta çoğaldığı gibi yeryüzünde çoğalıyorlar"dı.[32] Ancak her ne kadar düşman korkunç olsa da Boguet'nin cesaretini kırmıyordu. Bir zamanlar Heinrich Kramer'in, engizisyoncuların mahkûmiyet kararı vermesi için kanun adamlarını korkutmak gerektiğini düşünmesi göz önüne alınınca Boguet, oyunun kurallarını kendi koyan bir hukukçunun özgüvenine sahipti. Okurlarını tekrar tekrar uyardığı üzere "Şeytan'ın kendisi [yargıçları] korku ve endişe içinde tutar"dı[33] ve bir cadının bir engizisyoncuya bakışıyla ya da dokunuşuyla zarar verebileceği fikri bir hurafeydi.[34] Elbette ki kimi tehlikeler sözkonusuydu, ancak bunlara karşı alınabilecek uygun önlemler vardı. Örneğin, yargıç tarafından bir soruya cevap vermesi istendiğinde yere bakan ve mırmır konuşan bir sanık büyük olasılıkla bir iblisten acil durum tavsiyesi alıyordu. Ancak tek kişilik tecrit hücresiyle bu şekilde bağlantı kurmasının önüne geçilebilirdi.[35] Elbette merhamete de biraz olsun yer vardı, ancak çok küçük bir

yer. Çocukları da yetişkinler gibi cezalandırmak uygun olsa da –ki bu genelde yakılacakları anlamına geliyordu– Boguet'ye göre cadı henüz ergenliğe girmediyse "asmak gibi daha yumuşak yöntemlerle [...] kullanılabilir"di.[36]

Herkes şaşırtıcı biçimde yenilikçiydi. Lorraine başsavcısı Nicolas Rémy eskiden sadece masallarda iblislere rastlandığını düşündüğünü dürüstlükle kabul ediyordu, oysa şimdi iblislerin sık sık duruşma salonunun köşelerine sızdıklarını ve sanığın saçında saklanabildiklerini ya da boğazına tırmandıklarını biliyordu.[37] Hollanda'daki Brabant'ın eski başsavcısı Martín Del Rio da iblislerin, ipleri gevşeterek ve ağırlıkları kaldırarak işkence seanslarını sabote edebildikleri konusunda uyarıda bulunuyordu. Hatta Şeytan, en acı verici işkenceler altındaki hizmetkârlarına onları hissiz kılan bir uyku bile gönderebilirdi.[38]

Almanların deneyimleri de tartışmaya katkı sunuyordu. Del Rio, Vestfalya'daki bir cadı avcısının sunduklarının enginliğinden bizzat etkilenmişti. İnatçı bir kurt adamın sadece yirmi askı seansına dayanması bir yana üstüne bir de seanslar sırasında kahkahalar atması karşısında bu cadı avcısının eli kolu bağlanmıştı. Sabrının sınırına gelen engizisyoncunun tutukluya ilaçlı şarap içirmesinin ardından içindeki iblis bir anda çaresiz kalıp dile gelerek itiraflarda bulunmuştu.[39] Diğer Alman hukukçuları suya batırılan şüphelilerin kolaylıkla tekrar yüzeye çıktıkları takdirde mahkûm edildiği suyla sınama yöntemini tekrar kullanmaya başladılar. Papa III. Innocentius'un bu uygulamayı 1215'te kaldırdığı ve Jean Bodin'in bu ritüeli sadece boş bir inanç olarak görmeyip şeytani de bulduğu[40] hesaba katıldığında bu uygulamaya hakkının tekrar teslim edilmesi kurnazca bir akıl yürütmeyi gerektiriyordu. Bu akıl yürütme, sınamanın gayet akılcı bir sebebi olduğunu anlatan, Köln'deki Jacob Rickius adlı hukukçunun 1594 tarihli bir yazısından çıkmıştı. Cadılar, Şeytan'ın bu dünyadan olmayan ruhani bir parçasını aldıkları için olağanüstü bir hafifliğe sahiplerdi. Bunun sonucu olarak da suya batırıldıklarında bir kabarcık gibi hemen yüzeye çıkıyorlardı. Tam da bu yüzden bir cadıyı ifşa etmenin başka bir yolu da onu tartmaktı. Çok şişko göründüğü halde tartıldığında beş altı kilo civarında gelen bir cadıyı bizzat biliyordu.[41]

Doğası gereği engizisyon süreci yargıçla tutuklu arasında, birbirlerinin korku ve bönlüklerinden beslenen bir hurafeler diyaloğu geliştirdi. Birlikte binlerce sorgulamada bulunan yeni demonolojistler, ispatlamakta oldukları suça dair hayret verici yeni ayrıntılar öğrendiler. Örneğin kimileri cadıların sadece canavarlar, süpürgeler ve sandalyeler üzerinde uçmadığını ortaya çıkardı. Cadılar bulutların içinde de seyahat ediyorlardı. Nicolas Rémy fırtınalı bir havada meşe ağacının tepesine çakılan en az bir ihtiyar kadını bizzat görmüştü.[42] Martín Del Rio 1587'de, Calais'de bulutu andıran bir taşıtı gerçekten gören iki nöbetçiyle tanışmıştı. Askerler mermiyle yaralanmış bir kadını nasıl gözaltına aldıklarını anlatıyorlardı. Engizisyoncuya söylediklerine göre, askerler kendi işleriyle meşgulken içinden sesler gelen siyah bir bulut açık havada hızlıca onlara doğru süzülmüştü. Korkuya kapılan askerlerden biri silahını buluta doğru ateşlemiş ve şişman, sarhoş ve çıplak bir kadın ayaklarının dibine düşmüştü.[43]

Engizisyoncular özellikle şüphelilerin Şeytan'la toplantılarına dair en ince ayrıntılı anlatımları bir araya getirdiler. Kramer ve Sprenger şeytani cinselliğin, cadılığın nişanı olduğunu gözlemlemişlerdi.[44] 16. yüzyılın erken dönem yazarları da *sabbath* diye adlandırdıkları, Şeytan'ın bizzat katıldığı gece törenlerinden bahsetmişlerdi. Yeni yazarlarsa *sabbath*ları cadılığın tanımlayıcı özelliklerinden biri olmaya terfi ettirdiler. Artık saçmalığın karnavalı haline dönüşen bu törenlerde Şeytan lanetli bir kutsiyetle sidiğini etrafa saçıyor, misafirler kan ve rüzgâra bulanıyor ve alışıldık cinsel birleşmeler ya reddediliyor ya tersine çevriliyordu. Del Rio'nun anlattıkları tipik bir örnekti:

> [B]ir kez pis ve rahatsızlık verici bir ateş yakıldı mı kötü bir ruh topluluğun başkanı olarak bir tahta kurulur. Görünüşü korkunçtur, neredeyse hep erkek bir keçi ya da köpek şeklindedir. Cadılar ona değişik yollarla tapınmak için yaklaşırlar. Bazen diz çöküp saygı gösterirler, bazen sırtları dönük ayakta dururlar... Ona ziftten ya da bir bebeğin göbek bağından yapılmış mumlar sunarlar ve hürmetlerini göstermek için kıçının deliğini öperler... Şölenden sonra her kötü ruhun eli, sorumlu olduğu öğrencisi tarafından tutulur ve böylece en absürd ritüeller yerine getirilebilir, her-

kes geriye doğru eğilir, el ele tutuşup bir halka oluşturur ve kafasını kendinden geçmiş çılgınların yaptığı gibi sallar. Sonra dans etmeye başlarlar... [Şeytan'ın] onuruna müstehcen şarkılar söylerler... Her halleriyle, kabul edilmiş geleneklere aykırı ve saçma sapan davranırlar. Sonra bu iblisseverler eşleriyle en tiksinç şekillerde çiftleşirler.[45]

De Lancre'nin Demonoloji kitabının ikinci baskısından bir çizim (detay).

GÖRSEL: Cadıların *Sabbath*ından bir detay: Pierre de Lancre, *Tableau de l'inconstance des mauvais anges et démons*, 2. Baskı, (Paris, 1613) (İskoçya Ulusal Kütüphanesi/Nadir Kitaplar Koleksiyonu).

En çarpıcı ayrıntılardan bazıları, Güneybatı Fransa'daki Labourd'u temizlemek üzere 1609'da Kral IV. Henri tarafından görevlendirilen Pierre de Lancre ismindeki engizisyoncudan gelmişti. Mücadeleci bir mizaca sahip de Lancre yüzlerce şüpheliyi sorgulayıp elliden fazlasını kazığa gönderdiği dört aylık bir soruşturmanın sonunda[46] çağdaşlarının keşiflerini aşmak için hiçbir fırsatı gözden kaçırmadı. Sorguladığı şüphelilerinin davet edildikleri *sabbath*lar binlerce erkek ve kadın cadıyı kendine çekiyordu. Cadılar gece boyunca dumandan çelenkler takmış usta büyücülerle, kendi etrafında dönen panlar, yılanlar, ejderhalar ve kaplanlarla dans ediyorlardı.[47] De Lancre, Şeytan'ın kendisini özellikle teke halinde göstermeyi tercih ettiği konusunda diğer demonolojistlere katılıyordu, ancak onun anlattığı *sabbath*lara katılan tekenin beş kadar boynuzu vardı ve bir tanesi alnının ortasında ışıl ışıl parlıyordu.[48] De Lancre paragraflar boyunca arka arkaya anlattığı pornografik hikâyelerde kendini kaybediyordu, tabii hiçbir demonolojist libido konusunda sıkıntı çekmiyor olsa da onun hikâyelerindeki anal seks canavarları ve erkeklerle iblisler arasında paylaşılan kadınlar kendi içinde ayrı bir kategori oluşturuyordu. Şeytan'ın penisine özel bir ilgi bahşetmişti ve büyük ihtimalle tarihte bu konuyla ilgili onun kadar ayrıntı ve-

ren başka kimsenin olmadığını söylemek yerinde olur.* 16 yaşındaki Jeanette d'Abadie, Şeytan'la yaşadığı cinsel deneyiminin ne kadar da sıkıntılı ve acı verici olduğunu De Lancre'a anlatmaya çalışırken bahsi geçen organın yarım metreden uzun olduğunu, bir yılan gibi dolandığını ve sert bir tabakayla kaplı olduğunu söylemişti.[49] 15 yaşındaki Marie de Marigrane de organın yarı demir yarı et olduğunu hatırlıyordu. Petry de Linarre da penisin tamamen boynuzdan yapıldığı izlenimine kapılmıştı, kadınların bu kadar çok çığlık atmalarının sebebi buydu.[50] De Lancre'ın rekabetçi içgüdüleri şu durumda bile devreye girmişti; yeni yetmelik çağındaki Marguerite'in Şeytan'ı, penisi kol kadar kalın ve uzun olan bir aygıra benzettiğini aktardıktan sonra Henri Boguet tarafından Franche-Comté'de bulunan iblislerin penislerinin parmak kadar olduğunu hatırlatıyordu. De Lancre'ın vardığı sonuca göre, "Şeytan, Labourd'un cadılarına Franche-Comté'dekilerden daha iyi hizmet ediyor"du.[51]

Böyle sonuçlar doğuran soru-cevap oturumlarının ne kadar dinamik olduğu sadece tahmin edilebilir, ancak bir belge karanlığa şöyle bir göz atmamızı sağlıyor; Bamberg'in belediye başkanı Johannes Junius'un hücresinden kaçırılmış bir mektup bu. Junius, kendisini 1628'de kasabasını bölen ve yüzlerce infaza yol açan bir cadı avı esnasında suçlanmış bulmuştu. 55 yaşındaki adam işkence aletleri tarafından kırılmış parmaklarıyla tuttuğu kalemle yazarak kızı Veronica'ya yaşadıklarını anlatıyordu. İşkencecisi, "Tanrı aşkına bir şeyler itiraf et, doğru ya da yanlış," diye yalvarıncaya kadar kendisini mahkûm edecek yeminli bir ifade vermeyi reddetmişti. En sonunda güzel bir kadınla bir antlaşma yaptığını kabul etmiş, kadın daha sonra bir keçiye dönüşmüş ve onu boğmaya çalışmıştı. Junius'un engizisyoncusu daha sonra *sabbath*a kendisiyle birlikte katıldığını bildiği birtakım kişileri teşhis etmesini sağlamıştı. İşlediği suçları sayması istendiğinde önce bu bakire keçinin kendi çocuklarını öldürmesini istediğini, ancak

* Tabii ki bu başkalarının az ilgili olduğu anlamına gelmiyor. 1521 kadar erken bir tarihte Sylvester Prieirias, Şeytan'ın genellikle çatallı bir penisle belirip ahlaksızlığı iki katına çıkardığına, hatta bazen üçleyip en fazlasını elde ettiğine dair uyarıda bulunuyordu: bkz. Robert E. L. Masters, *Eros and Evil. The Sexual Psychopathology of Witchcraft* (Baltimore, 1974), s. 17. Nicolas Rémy'ye göre bu şeytani organ bir kazan kepçesi kadar uzun ve tekerlek mili kadar kalın olabilirdi, "üstelik yarı ereksiyon halindeyken". Diğer demonolojistler gibi Rémy de Şeytan'ın menisinin ısısına dair bazı fikirlere sahipti, ona göre menisi o kadar soğuktu ki kadınlar bunu hissedince şok geçirip kıvranırlardı. Bkz. Nicolas Rémy, *Demonolatry*, çev. E. Allen Ashwin (Londra, 1930), s. 12-14.

kendisinin bir atı doğramayı tercih ettiğini öne sürmüş. Bu suçlardan etkilenmeyen engizisyoncular onu işkence odasına geri götürmekle tehdit etmişlerdi ki bu noktada Junius ayrıca kutsal ekmeğe saygısızlık ettiğini de ekledi. Bu kabahati, sorguculaın uygunsuz davranışlar karşısındaki Katolik hassasiyetlerini tatmin edince Junius mahkeme salonuna götürüldü, orada itiraflarını yinelemesinin ardından yakılmaya mahkûm edildi. Mektubunun sonunda kızına, kendisini suçlayan altı kişinin zaten infaz edilmiş olduğunu söylüyordu. Ölmeden önce o adamları görmüştü ve affetmişti, çünkü tıpkı kendisi gibi onlar da suçlamaları gönülsüzce yapmışlardı. Son cümlelerini yazarken "Sevgili çocuğum, bu adamın hakkını ver," diye rica ediyordu. "Bunu yazmak birkaç günümü aldı, parmaklarım hep kırık [...] Kendine iyi bak, çünkü baban Johannes Junius bir daha seni asla göremeyecek."[52]

Aklın sesi zindanların dışında da en az içindeyken olduğu kadar yalnızdı. Akıl sahibi seslerden biri 1620'lerde kadın erkek herkesi ölüme gönderen yalanların detaylı bir listesini tutmuş Würzburglu Cizvit rahip Friedrich von Spee'ydi. Onun yazdıklarına bakılırsa, sözgelimi, işkence sırasında dişlerini sıkan tutuklular kayıtlara "güldü" geçiriliyordu. Ne zaman ki kendilerinden geçiyorlardı, yazman bunu uykuya daldılar diye not ediyordu. Spee, ayrıca işkence uygulamalarının en sinsi özelliğini de tanımladı: işkencenin, işkenceyi yapan kişiyi kendi uyguladığı adaletsizlik karşısında körleştirmesi. Her suçlama karşı konulamaz şekilde mahkûmiyete varıyordu, çünkü "masum bir insanı aceleyle tutuklayıp işkence yapmak gibi, yanlış beraat kararı da yargıçlara göre utançtı". Birkaç engizisyoncunun kendi aralarında yaptıkları bir konuşmayı hatırlıyordu. Engizisyonculara, suçsuz bir insanın tutuklandığı takdirde mahkûmiyetten nasıl kaçabileceği sorulmuş ve verdikleri karşılık tatmin etmemişti: "Cevap veremediler ve sonunda gece boyunca sadece bu mesele üzerine düşüneceklerini söylediler."[53]

Modern İngiltere erken dönemlerinde batıl inançlara Avrupa'daki komşuları kadar saplanmış durumdaydı. İngiltere, rahiplerin gök gürültülü fırtınaları dindirmek için kilise çanlarını çaldıkları; kurbağa vıraklaması ve sütün kaymaklanmasıyla evrenin gizemlerinin çözülebileceğine inanılan bir ülkeydi. Bu topraklarda çocukların sakat doğması parlak yıldızın semada belirmesi kadar gizem taşıyordu.[54]

Dini ayrışmalar başka yerlerde olduğu kadar derindi ve kadınlardan duyulan korku burada daha da yoğun olabilirdi. İngiliz kadınların cadılıkla suçlanma ihtimali erkeklerin suçlanma ihtimalinden dokuz kat daha fazlaydı ve aynı şekilde erkeklerin iki katı kadar daha fazla kadın asılmıştı; burada önyargı, kıtadaki herhangi bir ülkede olduğundan daha kötüydü. Yine de İngiltere'deki cadı avı başka yerlerle kıyaslandığında soluk kalmıştı. Sanıkların dörtte birinden daha azı darağacına yollanmıştı, bu kabaca Avrupa ortalamasının yarısına denk geliyordu. Öldürülenler toplam bin kişiden azdı; muhtemelen Fransa'da öldürülenlerin onda biri, Almanların öldürdüklerininse on ikide biri kadardı.[55]

Aradaki fark, jüri düzeninin –kendisine rağmen– hurafeleri kontrol altında tutabilme özelliğine sahip olmasına dayanıyordu. Fransız yargıçları 14. yüzyıl kadar erken bir tarihte soruşturmacı ve suçlayıcı işlevlerini bir araya getiriyorken ve Almanlar da çok gecikmeden aynı şeyi yapmaya başlamışken, 1600'lerden önce İngiltere'de hainlik dışındaki herhangi bir suç eyleminin profesyonel bir soruşturmadan geçtiği nadiren görülürdü.[56] Her ne kadar cadılık İngiltere'de bile giderek resmi müdahale gerektirecek kadar zararlı bir suç olarak görülmeye başlandıysa da adli soruşturmaların, kişilerin kendilerini kurban olarak tanımlamasını gerektirdiği kabul edildi. Bu, şikayetçilerin, dava için başkalarını da ikna etmelerini gerektiriyordu, üstelik bir değil üç kez. Jüri düzenini getiren sürecin bir parçası olarak İngiliz hukuku, görevleri gereği suçlamaların adli sürece devam etmek için yeterli olup olmadığını kontrol eden yirmi üç yeminli adamdan oluşan büyük jüriyi geliştirmişti.[57] Daha sonrasında yargıç isterse davayı, yargılama sürecindeyken durdurabilirdi. Eğer davanın sürmesine müsaade ederse mevcut jürinin haricinde on iki adam daha karar üzerinde uzlaşmak durumundaydı. Bir cadılık suçlamasının hükme bağlanması için bir müştekinin aptallığı ya da kötü niyeti, otuz altı adamın saflığıyla uyum içinde olmalıydı. Pek çok sanığın umabileceğinden daha sık olmak suretiyle bu uyum sağlandı, ancak jürilerin mahkûm etme olasılığı, bir engizisyoncunun başlattığı duruşmada haklı çıkma isteğinden daha azdı. Dahası, işkence İngiltere'de ancak kralın ya da danışmanlarının doğrudan emirleri üzerine uygulanmıştı.[58] Her ne kadar cadılık itiraflarına rastlansa da umutsuzluk, gurur ya da bunaklık yüzünden

verilen ifadeler, zor kullanılarak alınanların şatafatıyla yarışamazdı.*

1621'de İngiltere'deki bir ressam tarafından hayal edilidiği haliyle bir cadı ve şeytani yaratıkları. Bir İngiliz cadısı ve şeytani yaratıkları, 1621 yılındaki bir resimden.

GÖRSEL: *A Discourse of Witchcraft as it was in the family of Mr. Edward Fairfax of Fuystone* (Britanya Kütüphanesi, MS.32496).

Bu durumun bir sonucu olarak kıtanın sert varsayımları İngiltere'nin duruşma salonlarına ulaştığında kırılgan tahminlere dönüşüyorlardı. İyi eğitim almış pek çok İngiliz, cadılığın Şeytan'la bir antlaşma imzalamayı da kapsadığını kabul eder hale gelmişti, ancak Fransa ve Almanya semaları tutkulu ve kıvrak danslarla dolu gecelere doğru yol alan cadılardan geçilmezken, Şeytan İngiltere'de hep ödediğinden daha azını karşılık olarak aldı. Uçan süpürgeler ve *sabbath*lar İngiliz mahkemelerinde yalnız birer kere belirdi. Bir cadının şeytani ortakları bazen canavarı andıran mahluklar olarak tasavvur edilse de genelde kendilerini kara kurbağası ya da tarla faresi gibi küçük hayvanlar şeklinde gösterme eğilimindeydiler. Müştekilerin şikâyetleri genelde hayal gücünden uzaktı, ya bir komşuları kendilerine doğaüstü yollarla dizanteri musallat etmişti ya da ineklerine öldüren bir hastalık vermişti. Yani basmakalıp düşüncelere göre büyücü, evinden sihir yapan bir mizantroptu, cinsel anlamda konuşmak gerekirse, kan emzirmenin ötesine pek geçmiyordu.[59]

1589'da komşusunun çocuğunu öldürmek için cadılık yapmakla suçlanan Joan Prentice'in davası tipik bir vakaydı. Fukara yaşlı kadın yargılama öncesi kimi ifadeler vermişti. Bilhassa da altı yıl önce bok

* Cadılığın esasının Şeytan'a yarayan zihinsel bir antlaşmaya dayandığı konusunda daima dikkatli olan Kramer ve Sprenger aşırı titiz adli süreçlerin başarılı bir kovuşturmayı engelleyebileceğinin farkındaydılar. Koblenz'de, görünmez bir iblisin şehvetiyle yanıp tutuşan ve bu iblisle günde bazen dört kez, üstelik karısının gözleri önünde sevişen bir adamdan bahsediyorlardı. Adam kendisini büyüleyen şeyi gayet iyi biliyordu, ancak Koblenz eskiden kalma kimi muhakeme usullerini kullanıyordu ve bunlara göre ya adamın karısı tanıklık yapmalı ya da adam üç tanık temin etmeliydi. Bu durumun sonucunda yazarların da üzülerek belirttiği gibi hiçbir yargıç adamın acılarını dindirememişti. Bkz. Heinrich Kramer ("Institoris" diye geçer) ve Jacob Sprenger, *Malleus maleficarum*, çev. Montague Summers (Londra, 1928), s. 164-5 [2. 2. 1].

rengi bir gelinciğin kucağına atladığını hatırlıyordu. Gelincik, ateşli gözlerini dikmiş ve gürlemişti: "Joan Prentice, bana ruhunu ver!" Kadın konuşan hayvanın kendisini tanıtmasını istediğinde "Ben Şeytanım, benden korkma, benim sana gelişim zarar vermek için değil ruhunu almak içindir," demişti. Prentice Şeytan'a, aynı şeyleri daha önce İsa'nın söylediğini belirtse de sonunda başparmağının ucundan bir damla kan vermeye razı olmuştu. Bunun karşılığında ondan bir komşusunun birasını bozmasını istemiş, bir başka komşusunun çocuğu içinse "dokun ama acıtma," demişti, ancak Şeytan olayı cinayete taşıyarak sözleşmeyi tek taraflı feshetmişti.[60] Söylemeye gerek yok ki bu ifadesi kadını darağacına götürmeye yetmişti, oysa insan Pierre de Lancre gibi bir adamın, Prentice ve gelinciğinden neler neler çıkarabileceğini düşünmeden edemiyor.

Diğer taraftan da adli süreçler Manş Denizi'nin öte tarafındakilere benzemeye başladığında ölümle sonuçlanma ihtimali de kıtadakilerle karışlaştırılabilir hale geldi. 1640'larda, içsavaş sürecinde düzenli işleyen mahkemelerin kaldırılmasıyla birlikte serbest çalışan birtakım cadı avcıları yasal belirsizliğin içine emin adımlarla daldı. Bu avcıların sadece üç yıllık bir zaman diliminde canını aldığı cadıların, İngiltere'de idam edilmiş tüm cadılara oranı yüzde 10'la yüzde 20 arasındaydı. Kafalarında yüksek şapkalarıyla kasabadan kasabaya dolanıp belli bir ücret karşılığında adalet teklif ettiler. Cadı başına yirmi şilinden altı pounda kadar değişen fiyatlarda bir tarifeleri vardı.[61] İşkence ve soğuk suyla sınamalar sağ olsun, kısa sürede düzinelerce cadı keşfettiler.

En kötü şöhretlisi Matthew Hopkins'ti. Bugün bilemediğimiz sebeplerden ötürü bir grup kadın komşusunun Şeytan'ı bir ayı şeklinde kendisine musallat ettiğinden şüphelendikten sonra Hopkins 1644'te kendini İngiltere'nin Baş Cadı Avcısı ilan etti. Elizabeth Clarke ismindeki tek bacaklı dul bir kadını tutuklayıp "gözlem" ismini verdiği bir sınava tabi tutarak görevine başladı. Bu sınav, bir tabureye oturtulan kadını yemeden, içmeden ve uykudan mahrum edip şeytani yaratıkların onu ziyaret edip etmeyeceğini izlemekten ibaretti.[62] Bu yaratıklar sinek ya da fare gibi iddiasız hallerde de belirebilecekleri için sınav büyük olasılıkla bir şeyleri ispatlayacaktı ve Hopkins'in başarı iddiaları fevkalade şatafatlıydı. Kadını sınava tabi tuttuğu sırada *Jarmara*

adındaki bacaksız ve şişman bir köpekle *Sirkeci Tom* (*Vinegar Tom*) denilen, uzun adımlarla sıçrayarak dolaşan ve ortadan kaybolmadan önce başsız bir çocuğa dönüşen öküz başlı bir tazının da aralarında bulunduğu küçük bir şeytancıklar ordusu gözlemlemişti. Uykusuz geçen dördüncü geceden sonra Clarke nihayet bir cadı olduğunu kabul etti. Böylece otuz altı kadının hapse atılmasına sebep olan bir ithamlar ve tutuklamalar zincirini başlattı, sürecin sonunda en az on dokuz kadın asılmıştı.[63] Hopkins'e göre Clarke dört yaratığın daha ismini vermişti: Elemanzer [Helalyemez], Pyewacket [Küçükcepçi], Peckin the Crown [Cüceşahı] ve Grizzel Greedigutt [Bokboğazayı]. Sırf bu isimler bile kadının suçlu olduğunu kanıtlamaya yeterdi çünkü hiçbir fani bu isimleri aklına getiremezdi.[64]

Engizisyon tekniklerinin amansız doğasına işaret eden daha açık delillerse İskoçya'dan geldi. İngiltere gibi İskoçya da 13. yüzyılda jürileri benimsemişti, fakat güney komşusuyla yaşadığı bir dizi savaş ülkeyi giderek kıtanın etkisine daha açık hale getirdi. 15. yüzyıl boyunca Aberdeen, St. Andrews ve Glasgow'da Kanon hukuku ve Roma Hukuku'nu öğreten okullar açılmış,[65] sonraki yüzyılda ülke engizisyon uygulamasının tüm usullerini sahiplenmişti. Böylece davaların müşteki başvurusuyla başlaması yerine yargıçların yalnız şüpheye dayanarak soruşturma açmalarına olanak tanındı. Herhangi bir yerel kilisenin posta kutusuna bırakılmış kaynağı belirsiz ihbarlar soruşturma açmak için yeterli ve uygundu.[66] Yargıçların gücü arttıkça jürilerinki azaldı ve ifadelerin sesli okunmasının ardından yalnızca kararın bildirilmesi yöntemi yaygınlaştı.[67] Bu her koşulda ve her zaman tehlikeli bir uygulamaydı. Kıtada yaşananlar suçlamayla soruşturmanın birleşmesinin ne kadar sıkıntılı olabileceğini gösteriyordu. Gücü tek elde toplama çılgınlığının içtihat yaratma tehlikesi özellikle 1590'larda arttı çünkü artık kralın kendisi cadılık karşıtı davanın baş destekçisi haline gelmişti.

Daha sonra İngiltere'nin I. James'i olacak İskoçya kralı VI. James en temel düzeyde bile ihtilaf yaratmıştı. Kimi çağdaşları alımlı bir görünüşü olduğunu kaydederken, kimileriyse bacaklarının çarpık, dilininse ağzına denk gelmeyecek kadar büyük olduğunu söylüyordu. Bazı saray mensupları onun zarafetinden ve cesaretinden etkilenmişti, bazılarıysa onu pis, pasaklı, ağzı salyalı bir serseri ve omurgasız bir korkak diye nitelemişti; fakat ne kadar düşmanlık beslenirse beslensin herkes zihin-

sel yetkinliği konusunda şüpheye düşmeden fikir birliğine varıyordu. Keskin zekâlı olduğu kadar uzun dilliydi ve ondaki bu yetenek, bırakın Britanya kralını, kimsede kolay kolay bulunmazdı. Daha bir çocukken eğlenceden anladığı, İncil'deki parçaları Latinceden Fransızcaya, sonra da İngilizceye çevirmekti ve yetişkinliğinde de monarşinin anlamından nikotinin zararlarına kadar cilt cilt kitaplar yazdı. Haysiyet sahibi hiçbir Rönesans adamının demonoloji sanatındaki gelişmeleri reddedemeyeceği bir zamanda, James'in aklını doğaüstü bulmacaların çelmesi şaşırtıcı değildi. Ne yazık ki merak duyduğu pek çok konuda James'in ilgisi sadece akademik alanla sınırlı kalmayacaktı.[68]

James 23 yaşındayken, Ağustos 1589'da Danimarka'nın 14 yaşındaki prensesi Anne ile evlendi. Çok meşgul olması nedeniyle, 16. yüzyılın krallarına uygun olarak evlilik işlemlerinin yapılması için bir temsilci gönderdi. Anne, İskoçya'ya gelmek için Danimarka donanmasının en yetkin subayı Amiral Peter Munk'un himayesinde 5 Eylül'de yola çıktığında evlilik töreninin kutsallığı açısından her şey hâlâ yolundaydı. Edinburgh yeni kraliçe için dillere destan bir tören hazırlıyordu ve Anne'in gemisi ona eşlik eden on üç savaş gemisinin önünde denize açılmıştı. Filo, Skagerrak kanalı boyunca devlet geleneğine uygun bir alayla yol alıyordu. Ne zaman ki Kuzey Denizi'nin açık sularına girdiler bir anda Norveç'ten Britanya'ya kadar etkili olan korkunç bir fırtına ilerlemelerini engelledi. Gemiler darmadağın olmuştu. Anne'in düğününde hazır bulunacak nedimeleri, pek çok hizmetkârı ve denizcileri taşıyan bir geminin enkazı Edinburgh'daki Firth of Forth* kıyılarına vurmuştu.[69] Craigmiller Kalesi'nde diken üstünde bekleyen James tüm ülkede acilen oruç tutulmasını buyurdu. Güneş yüzünü gösterir ve kıyılardan gemi enkazları çekilirken harap haldeki bir Danimarka savaş gemisi başkente mucizevi haberlerle geldi. Güvenilir bir deniz kurdu olan Amiral Munk bir fiyorda sığınmıştı ve Anne misafirperver bir çiftçinin kulübesinde yaralarını sarmıştı. Şimdi tekrar yola koyulmuş, Oslo'ya doğru, bu sefer karadan gidiyordu. O ana kadarki seyahat zor geçmişti, ancak gökler tekrar gülümsüyor gibiydi.

Ulusal orucu bitiren ve Tanrı'ya şükürlerini sunan James Anne düğününe gelemediğine göre düğünün ona gitmesine karar verdi. Be-

* Birleşik Krallık'ta bir haliç. –yhn

raberindeki üç yüz toprak sahibi, hokkabaz ve cambazla fiyortlara doğru yola koyulup[70] karısını kurtaran köylünün kulübesinde, saygı göstermek üzere bir gece konakladıktan sonra Oslo'ya hareket etti. Orada çift müsrif bir törenle dünya evine girdi. Törene gölge düşüren tek olay James'in karlar üzerinde çıplak dans etmelerini buyurduğu dört Afrikalı dansçının zatürreeden ölmesiydi.[71] Törenin ardından çift balayını geçirmek için Kopenhag'a yollandı. Yeni akrabaları arasında James, hayatının en güzel günlerini geçirdi; av partilerine çıktı, eğlencelere katıldı ve Danimarka sosyetesinin kaymak tabakasıyla takıldı. Bu güzel günlerden bir buçuk yıl sonra, bahar geldiğinde Anne'le birlikte tekrar İskoçya'ya doğru denize açıldılar. Kraliyet filosu Skagerrak'a açıldı ve ancak açık denize çıkmak güvenli göründüğünde yola koyulup Kuzey Denizi'ne girdiğinde birden yağmur yağmaya başladı. Amiral Munk zaten daha Danimarka'dayken kendine kulak veren herkese denizlerde başına gelen belaların sebebinin cadılar olduğunu söylüyordu[72] ve gemisi sıkıntıya düşerken genç kral ister istemez düşünmeye başladı: Bir felaket sadece kötü şans olabilirdi, ancak ikinci kez yaşanması alenen uğursuzluktu.

Sonraki birkaç ay James'in şüpheleri yoğunlaştı. Kopenhag'da Danimarkalı altı kadın, muhtemelen dikkate değer yönlendirmelerden sonra, bir sürü iblisi Anne'nin gemisinin karinasına tırmanmaları için salmış olduklarını kabul ettiler.[73] Kadınlardan birinin ilgi çekici biçimde anlattığı üzere amaçları içlerinden birinin kocasına yumruk atan Amiral Munk'tan hesap sormaktı.[74] Karısını etkilemek ve merakını gidermek isteyen James bu ifşaatı ciddiye almak için her türlü gerekçeye sahipti ve olayın ardından ortaya dökülen kanıtlar en kötü olasılığı ispatlar gibiydi.

Edinburgh'un hemen dışında yaşayan Gillis Duncan ismindeki bir hizmetkâr cadılık ithamıyla zan altında kalmıştı çünkü hastalarla ilgileniyor ve bazen de onları iyileştiriyordu.[75] Duncan'ın, İskoçya'da bir engizisyoncuya denk sayılan efendisi, kadının tam olarak ne yaptığını ortaya çıkarmak için onu parmak kırma işkencesine maruz bıraktı. Kadın da beklendiği üzere tüm bunların Şeytan'ın işi olduğunu kabul edip suç ortağı olarak birkaç isim saydı; birkaç gün sonra soruşturma başkente doğru savruldu. Normalde yalnız birkaç yakılma cezasıyla sonlanabilecek bir soruşturmaydı ancak yükseklerdeki kalesinde otu-

ran kral kendi adli fırtınalarını estirmek üzereydi. Paranoyak olmak için yeteri kadar düşman sahibi olan James elbette paranoyak biriydi. Tahtına göz dikenler olduğuna gitgide daha çok ikna oluyordu; Bothwell Kontu olarak bilinen başarısız kuzeninin de tahtına göz dikenler arasında olduğuna ve cadılar meclisini kendisine karşı harekete geçirdiğine inanıyordu. Böylece 1590'ın sonunda Duncan'ın davasına bizzat başkan oldu ve neredeyse iki yıl sürecek soruşturmayı başlattı.[76]

Kısa süre sonra on sanık önsoruşturma için, James ve birkaç İskoç soylusundan oluşan mahkeme heyetinin karşısına çıkarıldı. Bunlardan biri Edinburgh'da saygın bir ebe olarak bilinen, Agnes Sampson ismindeki yaşlı ve dul bir kadındı ve maalesef baş cadılık görevini yürüttüğü zannediliyordu. Sampson'ın sağlam bir duruşla masum olduğunu ileri sürmesi üzerine engizisyon sürecinin en doğru sayılan gelenekleri gereği şüpheyi doğrulayacak kanıtlar yaratıldı. Demonoloji konusu üzerinde son sürat ilerleyen ve sanıkların ne söyleyeceklerini duymayı "büyük bir hazla" bekleyen James, Şeytan'ın hizmetkârlarını genellikle yalayarak işaretlediği konusunda yargıçları bilgilendirdi.[77] Yani, James'in emri üzerine Sampson soyulmalı, tıraş edilmeli ve Şeytan'ın dilinden herhangi bir iz taşıyıp taşımadığı incelenmeliydi.

Malleus maleficarum'da önerilen ancak Britanya'da daha önce hiç denenmemiş yöntem hemen etkisini gösterdi. Bir saat içinde gardiyanlar vajinasında bir iz bulmuşlardı[78] ve Sampson şimdi bülbül gibi şakıyordu. Şeytan'ın kendisini cadılık için ayarttığını kabul ediyordu, bunun nedeniyse James'in, Şeytan'ın bu dünyadaki en büyük düşmanı olmasıydı. Sampson, James'in evlilik törenini engellemek umuduyla, insan bedeninden parçalar bağlanarak ağırlaştırılmış bir kediyi Firth of Forth'a atmıştı. Bu yaratık başlangıçta kıyıya yüzse de kadın kediyi tekrar yakalayıp boğarak bu sorunu aşmış, kediyle beraber bir gemiyi denizin dibine göndermiş ve bu süreçte iklimsel tahribata da sebep olmuştu.[79]

Dahası da vardı. Sampson, Kuzey Berwick'teki eski bir kilisede Şeytan'ın bizzat siyah bir şapka ve cüppe giyerek ev sahipliği yaptığı *sabbath*a katıldığını kabul ediyordu. Bu *sabbath*ın kendini belli eden Keltik bir havası vardı. Sunduğu kanıtlardan birine bakılırsa[80] Sampson kiliseye bir kalbur içinde deniz üzerinden gitmişti, sayıları iki yüzü bulan diğer cadılarla birlikte kana kana şarap içmiş ve kiliseye vardı-

ğında akın akın gelmiş bir sürü büyücüyü orada hazır bulmuştu. Gece yarısı yaklaşır ve dalgalar terk edilmiş kilisenin avlusunu döverken, Gillis Duncan ağızla çalınan bir tür kopuz eşliğinde genzinden sesler çıkararak kısa bir şarkı söylerken kalabalık güruh yalpalayarak mezarlar arasında gezinmişti. İblis'in buz gibi kıçına taparak saygılarını gösteriyor, kilisenin etrafında saatin tersi yönünde dans ediyor ve genel olarak şeylerin doğal düzenini bozuyorlardı.[81] Pençeli, tüylü ve kartal gagalı Şeytan, siyah mumlarla aydınlanan vaiz kürsüsünden güruha seslenip neden herkesin günah işlemesi gerektiğine dair açıklamalarda bulunduktan sonra dinleyicileri üç mezara saygısızlıkta bulunmaya davet etmişti. Sonunda mezarlardan çıkan el ve ayak parmaklarıyla dizleri herkese dağıtmıştı ve Sampson payına düşen bir kefen beziyle insana ait iki uzvu kasten yanlış yerleştirdikten sonra Şeytan'ın poposuna son bir öpücük kondurup evine dönmüştü.[82]

Önsoruşturmanın ardından mahkemeye çıkarılan ilk sanık John Fian ismindeki genç bir okul öğretmeniydi. 26 Aralık 1590'da yirmi ayrı suçtan zan altındaydı. Köstebek ayaklarına sahip olmak, kedileri kovalamak ve Kuzey Berwick'te Şeytan'ın sol yanında oturup kayıt tutmak[83] kendisine yöneltilen suçlar arasındaydı. Fian işkence edilerek boğulduktan ve bacakları tahtalar arasında kırıldıktan sonra ayrıntılı ifadeler vermişti ancak şimdi mahkeme önünde bunları tekrar etmeyi reddediyordu. James, Fian'ın tırnaklarıyla eti arasına iğneler sokulması ve bacaklarının "un ufak oluncaya dek lime lime kırılması"[84] için gereken emirleri verdi ancak istenilen sonuç alınamadı. Engizisyonun katı kuralları ya bir kez daha işkenceye tabi tutulmasını ya da serbest bırakılmasını buyuruyordu ancak bu kural hep istenildiği gibi yorumlanıyordu ve İskoç hukukçuların kıtadaki meslektaşlarından daha bile esnek oldukları söylenebilirdi.[85] Fian'ın davasında kimse yasayı yazılı olduğu haliyle yerine getirmekte ısrarcı olmadı. Fian bir ay sonra Castle Hill'de öldü. Cadılık suçundan aklanmıştı, ancak otuz iki kadınla zina yaptığını itiraf etmesi[86] –bazılarını fazlasıyla kıskandırabilecek bu baştan çıkarıcı ipucu– suçlu bulunmasının gerçek sebebine dair mühtemelen mahkeme tutanaklarında yer alan kayıtlardan çok daha fazlasını söylüyordu. Gillis Duncan ve Agnes Sampson'ın da içinde olduğu diğer dokuz kişi de ya aynı zamanda ya da çok kısa süre sonra kazıklarda yakılmıştı. Sonraki aylarda dumanı tüten alevler bir büyük yangına

İngiltere'de I., İskoçya'da VI. Kral James.

GÖRSEL: *Walter Scott, Secret History of the Court of James First* (Edinburgh, 1811).

dönüşmüş, zan altındaki yüz kadar işbirlikçinin de soruşturulmasının ardından infazlar gerçekleştirilmişti.[87]

Britanya tarihindeki ilk kitlesel cadı avı olan Kuzey Berwick'in sözde cadılarının yok edilişi James'i Fransa ve Almanya'daki her engizisyoncuyla yarışa sokabilecek düşünsel bir maceraya sevk etti. Ekim 1591'de İskoçya'yı büyülerden koruyacak özel bir komisyon kurdu ve komisyona, doğruları konuşmak konusunda hevessiz oldukları takdirde şüphelilere işkence yapma yetkisi tanıdı.[88] Altı yıl sonraysa tamamen cadılığa adanmış bilimsel bir eser yayımladı: *Daemonologie.* Kıtadaki pek çok popüler hurafeyi tekrar tekrar anlatan kitap, James 1603'te İngiltere tahtına oturduğunda Londra'da da basıldı ve yasanın uygulanışına dair bazı değişimleri de beraberinde getirdi. Cadılık kötü ruhlarla iletişimde olma özelliği de dahil edilerek yeniden tanımlandı,[89] sonuç olarak da İngiltere'nin cadıları bir kurban bulunsun ya da bulunmasın cezalandırılabilir hale geldi. Sonraki dört yılda her on zanlıdan dördü asıldı,[90] İngiltere'nin tarihi boyunca görmediği kadar yüksek bir orandı bu. Cadıların yüzmesi giderek sıradanlaştı ve Şeytan'ın izini taşıyıp taşımadıklarını anlamak için şüpheliler hiç olmadığı kadar sık soyuldular. Kral James'in hüküm sürdüğü topraklarda *sabbath* bile görülür hale geldi. Tahta oturmasından sonraki onyıl içinde *sabbath* ilk kez İngiltere'deki kovuşturmaların bir parçası haline geldi.[91] Shakespeare bu yeni olayı ilk kez 1606'nın yazında kralın ve Danimarkalı kayınbiraderinin önünde sahneye konan *Macbeth*'te selamladı. Oyunun acayip ve sakallı cadıları İngiltere'nin alışageldiği, evinde oturan cadılardan değillerdi, ancak zehir, Tatar dudağı* ve ölü doğmuş bebek kaynatılan kazanların başında buluşan hayli sosyal kocakarılardı. Hatta bunlar-

* Yazar burada Shakespeare'in *Macbeth* oyununa gönderme yapmaktadır. Oyunda cadılar kazanda Türk burnu ve Tatar dudağı kaynatır. –yhn

dan bir tanesi Agnes Sampson'dan bir tavsiye almıştı, denize bir kalburun üzerinde açılıyordu.[92]

Ne var ki James'in cadı avına yaptığı bireysel katkı abartılmaya elverişlidir. 1600'lü yıllarda tüm Avrupa'da cadılık davaları daha sık görülür olmuştu ve Kraliçe Elizabeth'in son altı yıllık hükümdarlığı İngiltere'deki zanlılar için James'in ilk dört yılı kadar amasızdı.[93] James'in eleştirelliği sayesinde soruşturma sürecinin avantajları kadar kusurlarını da fark etmek muhtemeldi. İskoçya'daki cadı avı komisyonunu, garazı olan yargıçların ("kimi adamlar, kimi adamlara bileniyordu")[94] masumları mahkûm etme tehlikesi taşıdıkları gerekçesiyle 1597 gibi erken bir tarihte kısıtlamıştı. On dokuz yıl sonra 13 yaşındaki bir kurbanla görüşmesinin ve onun bir yalancı olduğuna karar vermesinin ardından bizzat beş İngiliz şüphelinin salıverilmesini buyurdu. Bu müdahale tüm ülkede cadılık suçu içi alınan mahkûmiyet kararlarının çöküşünü haber veriyordu.[95] Baskının yoğunluğunu bilhassa belirleyen unsur bireysel değil kurumsaldı. James sınırın iki tarafında da hüküm sürdü fakat İskoçya'nın yargıç hâkimiyetindeki mahkeme salonları daha binin üzerinde insanı yakacaktı. Nüfusla oranlandığında infazlar muhtemelen İngiltere'dekilerin on iki katıydı.[96]

17. yüzyılın ilk yarısı geçilmişken cadılık soruşturmaları tüm Avrupa'da geniş çapta düşüşe geçti, ancak çılgınlık sönümlenirken bir paradoks açığa çıktı. Engizisyon mahkemelerinin kapalı kapıları ve manastırlar kadar karanlık zihniyeti sayılamayacak kadar çok cadı efsanesi ve cinayeti yaratmıştı. Bu ateş başka yerlerde sönmüş olsa da bu defa jürili yargılama düzeni cadı avcılığının küllerini harlıyordu.

Dul bir anne olan sanık suya batmamış, ardından bacak arasının gizli bir yerinde Şeytan'ın izine rastlanmıştı. Küçük oğlunun onu kınadığını öğrenince itirafta bulundu ve 30 Mart 1613'te asıldı.

GÖRSEL: Bedford'da bir cadının yüzdürülmesi: *Cadılar yakalanıyor, sınava tabi tutuluyor ve infaz ediliyor... Bir kadının cadı olup olmadığını anlamanın en tuhaf ve de geçerli yöntemi,* (Londra, 1613). (Bodleian Kütüphanesi 4.G.17.Art).

Bunun sebebi jürili yargılamanın her daim hem kutsal hem de lanetli sayılan özelliği, yani kamusallığıydı. Açıklık, yargılama sırasında takıntılı davranmanın önünü kesiyordu. Kıtada yaşayan ve bir şüphenin yargılama yolunu açmasını isteyen kızgın biri komşusunu suçlayıp en kötüsünün yaşanmasını ummaktan başka bir şey yapamıyordu. Jürili duruşma salonuysa müştekilerin tüm öfkelerini kusup çoğaltabilecekleri bir forum gibiydi.

İngiltere'nin davaları daima komşuların, arkadaşların ve nesillerin birbirine bilenmesine tanık olmuştur. 17. yüzyıla gelindiğindeyse o kadar yüksek sesle bağrışılıyor ve küfürleşiliyordu ki duruşma tutanakları yargıçların ve sanıkların birbirlerini de kanıtları da duyamadığından bahseder.[97] Tüm bunlar arasında 1664'te Bury St. Edmunds'ta gerçekleşen bir soruşturma kadar heyecan verici olanı azdır. Dava, Lowestoft ismindeki küçük bir balıkçı kasabasında yedi yıldır birikmekte olan bir gerginliğin yavaş yavaş pişerek nihayet taşmasının temsilidir. Olaylar Amy Duny ismindeki ihtiyar bir dulun Dorothy Durent ismindeki komşusunun oğlunu emzirmeye kalkışmasıyla ve bu girişimin ardından çocuğun baş ağrılarından şikâyet etmesiyle başlar. Aradaki anlaşmazlık çözülmeden uzadıkça Rose Cullender ismindeki ikinci bir dul Duny'nin suç ortağı olarak ortaya çıkar. Yedi yıllık kavganın sonucunda dört ailenin tamamı mahkeme salonuna gelip bu iki kadından şikâyetçi olur.

Dorothy Durent'in jüriye söylediğine göre kendisi Duny'ye kızgınlığı duymaya başlar başlamaz oğlu hastalığa yakalanmıştır. Hemen birkaç hafta sonraysa oğlunun beşiği üzerinde gezinen kocaman bir kara kurbağası bulur, kurbağayı alıp ateşe atınca bir tabanca gibi patlar. Ertesi gün Duny'yi saçı başı dağılmış ve yüzü kararmış halde görür. Öfkeli ve lanet okuyan yaşlı kadın, Durent'i, çocuklarını gömeceğini ve kendisininse sakat kalacağını söyleyerek uyarır. İki yıl sonra kızı Elizabeth gerçekten de vefat eder ve jürinin de kendi gözleriyle görebildiği gibi Durent koltuk değnekleriyle yürümektedir.

Durent'in kızıyla birlikte iki başka çocuk da tanıklık yapar. Bir süredir yamuk yumuk iğne parçaları kusmaktadırlar ve iki ihtiyar sanığın suretleri aylardır rüyalarına musallat olmaktadır. Bu tanıkların duruşma salonuna girmesiyle, ki girer girmez dilleri tutulmuş ve şiddetli krizler geçirmişlerdir, sanıkların kaderleri de bağlanmıştır. Ann

Durent tanık kürsüsüne çağrıldığında kendini kontrol edemiyormuş gibi hareketler yaparken 18 yaşındaki Susan Chandler bayılmadan önce sadece "Yakın bu kadını! Yakın bu kadını!" diye çığlık atabilmiştir. 11 yaşındaki Elizabeth Pacey hepsinden fazla etki bırakmıştır. İfade veremeyecek kadar bitkin halde duruşma salonunun arka taraflarında bir masanın üzerine yatırılmış ve mahkemenin sürdüğü dört koca gün boyunca sadece uzanmıştır. Orada, masanın üzerinde karnı bir kürek gibi inip kalkmaktadır. Sadece bir kez hareket etmiş, bu da davanın yargıcı Sir Matthew Hale, Amy Duny'nin kızcağıza yaklaşmasını önerdiğinde gerçekleşmiştir. Dul sanık, kızın yanına bir kol mesafesi kadar yaklaştığında kızcağız bir anda uzandığı yerden yay gibi fırlamış ve neredeyse kapalı gözlerle Duny'nin suratına saldırıp tırnaklarının içini kanla doldurmuştur.

17. yüzyıl gelenekle reform arasında gidip gelmişti ve geleceğin İngiltere Yüksek Mahkeme Başkanı –ayrıca hâlâ İngiliz ve Amerikan mahkemeleri tarafından atıfta bulunulan *History of the Pleas of the Crown*'un [Krallığın Davalarının Tarihi] yazarı– Hale çağın tüm bu çelişkilerini taşıyordu. 17. yüzyılın geç dönemlerindeki tüm hukukçular gibi mahkûmiyetin kanıt gerektirdiğine ikna olmuştu ve ona göre, kurbanı olmayan cadılık İngiliz hukukunca bir suç olarak tanınamazdı "çünkü gizli işler Tanrı'ya mahsus[tu]."[98] Diğer taraftan Hale, cadıların zararlı olabileceğinden de asla şüpheye düşmemişti. Hale'in aklındaki kanıtlar için temel oluşturabilecek neden sonuç ilişkisine dayanan teoriler hâlâ modern öncesi bir niteliğe sahipti; teorilen bu modernlik öncesi niteliği, duruşma salonundakilerden biri çocukların numara yapıyor olabileceğini söylediğinde belirginleşirdi. İtiraz karşısında yargıç, salondaki hukuki danışmanlardan bir deney gerçekleştirmelerini isteyecek kadar şüpheye düştü. Deneyi gerçekleştirenler salona büyük bir heyecan içinde döndü ve kızlardan birinin, gözleri bağlıyken kendisine dokunan bir yabancıya, tıpkı Amy Duny'ye gösterdiği gibi şiddetli tepki verdiğini herkese bildirdi. Duruşma salonunda bir anda mantığın serin rüzgârları esti ve batıl inançların iki yüzyıllık örümcek ağları şöyle bir sallandı, ancak bu an kısa sürdü. Birisi kızcağızın, kendisine dokunan kişinin sanığın kendisi olduğuna *inanmış* olabileceğini söyledi. Hale bu gözlemi ciddiye aldı ve davanın devam etmesi yönünde kanaat bildirdi. Jüri üyelerineyse cadıların varlığı konusunda şüpheye düşmemeleri tav-

siye edildi ve bir suçluyu aklamanın bir masumu suçlu bulmak kadar Tanrı katında menfur olduğu hatırlatıldı. Böylece jüri otuz dakikadan biraz daha kısa sürede iki sanığın da suçlu oldukları kararını açıkladı.

Çok yoğun bir dram yaşanmış ve duruşmanın iç rahatlatan etkilerini en çok da cadılığın kurbanı olduklarını söyleyenler hissetmişti. Elizabeth Pacey, jürinin kararını açıklamasından sonra yarım saat içinde trans halinden çıktı. Üç çocuksa kısa süre içinde Sir Matthew Hale'in özel konutuna ziyarette bulunacak kadar iyileştiler. Duruşmanın Dorothy Durent üzerindeki etkisiyse gerçekten çarpıcı, hatta mucizeviydi. Mahkemeyi izleyen muhabirin hayranlık içinde yazdığına göre:

> Dikkate değer bir şey vardı, üç yıl boyunca koltuk değnekleriyle acı çektikten ve duruşmada bizzat bu koltuk değneklerini kanıt olarak sunduktan sonra [...] bu Dorothy Durent ismindeki kadının kemikleri iyileşiverdi ve evine değneklere ihtiyaç duymadan yürüyerek gitti.[99]

Hükmün, Durent'in sinirlerinin düzelmesine bir katkısı olup olmadığı bir yana, sanıkların sinirlerini kaybetmelerine sebep olduğu kesindi: İki sanık da itirafta bulunmayı reddedip dört gün sonra asıldı.

İngiltere'de cadılık suçunun infazı son kez bundan on sekiz yıl sonra Exeter'da gerçekleşti. Sanıkların başında ihtiyarlıktan bunamış Temperance Lloyd ismindeki bir kadın vardı. Üç kadınla birlikte idama gönderilirken Lloyd, darağacına giden yol boyunca ya başına gelecekleri den habersiz olduğundan ya da önemsemediğinden ağzını şapırdatarak sürekli bir şeyler tıkınmıştı.[100] Hale'in haleflerinden biri olan Yüksek Mahkeme Başkanı Sir Francis North cadılık soruşturmaları konusunda keskin eleştirilere sahipti ve bu dava konusunda mahkemenin yargıcından bizzat bilgi edinmeyi kendine iş edinmişti. Görüşme sonrasında kaleme aldığı raporunda bir kez daha duruşma salonu dramasının kilit bir rol oynadığını söylüyordu. North'un gözlemlediğine göre, "Sanıklar aleyhindeki kanıtlar çok abartılı ve ciddiye alınmayacak şeylerdi, ancak sanıkların kendi ifadeleri bu kanıtları bile aşıyordu. Sadece kendi hayatlarını pek önemsememekle kalmıyorlardı, kendilerini mahkûm etme konusunda çok üstün yeteneklere sahiplerdi. Verdikleri ifadelerde bahsi geçen fincan tabağı gözlü emici iblisler

[olduğu gibi] o kadar doğal anlatılıyordu ki jüri onlara inanmaktan başka bir tercih yapamazdı."[101] Yine de İngiltere cadı davalarının bir tiyatro oyunu gibi yüceltildiği yer değildi. Böyle bir örnek 1692'de, Temperance Lloyd'un infazından on yıl sonra, Boston yakınlarındaki küçük Amerikan kasabası Salem'de yaşandı.

Massachusetts Körfezi'nin Püriten sakinleri dağılmış olarak Doğu Anglia ve Essex'ten gelmişlerdi[102] ve bu bölgeler İngiltere'nin en amansız iki cadı avına ev sahipliği yapmış yerlerdi. Püritenler, Wight Adası'ndan ilk yerleşimcilerin geldiği Nisan 1630'dan beri bir dönüşümün içindeydiler. Filoları Atlantik'i ilk yarıp aştığında önderleri ve yöneticileri John Winthrop, sancak gemileri *Arbella*'nın güvertesinde görevlerini açıklayan bir nutuk okumuştu. İngiltere'nin yozluğundan uzakta, "Tepelerin üzerindeki Şehir" olarak tüm dünyaya için bir örnek oluşturacaklardı. Ne var ki kurtuluş vaadi lanetle birlikte geliyordu. Winthrop nutkunu, "Eğer bu işte Tanrı'ya yanlış yaparsak insanlar bizim hikâyemizi anlatacak ve tüm dünya bu hikâyeden ibret alacak," diyerek sürdürmüştü.[103]

Gerilim yüksekti ve sık ormanlarla kaplı kıyılara vardıkları andan itibaren görünürde ateşi yanan bir tane bile kulenin olmaması nedeniyle şüpheler de arttı. Massachusetts Körfezi Kolonisi'ni kurmayı uman, toplamda bin kadar kişiden ibaret yerleşimcilerin beşte biri daha ilk kış öldü. Başka yerleşimlerden kopuk bu insanlar sonraki onlarca yıl boyunca felaketten felakete savruldular; çiçek hastalığıyla kırıldılar, yerlilerin saldırılarına uğradılar ve Quakerlardan Antinomianlara kadar rakip mezheplerden insanların tacizleri altında kaldılar. Püritenlerin içinde bulunduğu güvensiz koşullar İngiltere'deki din kardeşlerinin içsavaş sırasında elde ettikleri gücü Kral II. Charles'a 1660'ta devretmelerinin ardından daha da şiddetlendi çünkü Charles sadece ülkede gösterişli eğlenceler düzenlemekle kalmıyor Katoliklikle de açıkça flörtleşiyordu. Görünüşe göre birileri kafayı Püritenlerle bozmuştu. Püritenler gibi, Tanrı'nın kimi bağışlayıp kimi lanetlediğine çok uzun süre önce karar verdiğine derinden inanan bir topluluğa göre hasımları Şeytan olmalıydı. Diğer seçenek, yani Tanrı'nın kendilerine karşı olması ihtimali, üzerine düşünülmeyecek kadar keder vericiydi.

Tüm bunlara rağmen 1680'lerde koloninin cadı avlarına ev sahipliği yaptığının kesin olduğu söylenemezdi. Cadılık, Massachusetts'in

ilk yasalarının İncil'deki büyülü ruhlara danışma yasağını yürürlüğe soktuğu 1641'den beri ağır suçtu.[104] Buna rağmen yerleşimciler ruhları ele geçirilmiş kişileri öldürmektense onlar için dua etmeye hep daha yatkın insanlar olmuşlardı. *Arbella*'nın varışından elli sekiz yıl sonra cadı olduğundan şüphelenilen sadece beş kişiyi idam etmişlerdi. Yakınlardaki Connecticut'ta 1660'ların başında bir idam sağanağı yaşanmış olmasına rağmen Massachusetts'te 1656'ya kadar hiç idam görülmemişti.[105] Ancak Püritenler üzerindeki karanlık çoğaldıkça bir açıklamaya duyulan ihtiyaç da arttı. Nihayet Boston'daki etkili kilise adamı Increase Mather, 1684'te tam da bu ihtiyacı karşılayan bir eser yazdı.

Mather'ın *Essay for the Recording of Illustrious Providences* [İlahi Takdir Üzerine Deneme] adlı çalışması Yeni İngiltere'yi Kıyamet'in ucundaki bir ülke diye tasvir ediyordu. Bu ülkede Şeytan yıldırımlara biniyor, Tanrı mucizeler yaratıyordu ve aslında hiçbir şey göründüğü gibi değildi. Kitapta örnek olarak, Kasım 1671'de, Groton kasabasındaki Elizabeth Knap adlı kadının dilinin damağına yapışıp hareket kabiliyetini kaybettiği ancak bir ay sonra bir anda çarşaf gibi açılıp canavarca küfürler savurmaya başladığı anlatılıyordu. Yazar ayrıca Newberry'de 1679 yılında ihtiyar William Morse'u şaşkınlık içinde bırakan bütün bir gizemler serisini de aktarıyordu. Hikâyeye göre önce kısır bir erkek domuz tüm kapılar kapatılmış olmasına rağmen bir şekilde Morse'un evine girmişti. Ayrıca bazı ev eşyaları, şerbetçiotu keseleri, tezekli çamurlar ve bir kedi anlaşılmaz bir şekilde ortamda hareket halindeydi. Bir seferinde de görünmeyen bir varlık, gece uzanırken Morse'un sakalını hızla çekmişti. Bunlarla eşzamanlı olarak küçük torunu bir tazı gibi havlamaya, külleri yemeye, bir tavuk gibi gıdaklamaya başlamıştı ve ev ancak çocuğun uzağa götürülmesiyle sükûnete kavuşmuştu. Mather dehşet içindeydi: "Bu acayip kargaşanın gerçek sebebi henüz açığa çıkmış değil"di ancak bazı insanlar "Morse'un karısının cadılık suçu işlediğinden şüphelendiler," diye gözlem yapmıştı.[106]

Mather kitabını yazdıktan dört yıl sonra Bostonlu dört fukara çocuk, huysuz bir İrlandalı dulu hastalıklarının büyülü kaynağı olarak işaret etti. Kadın, İsa'nın havarilerine öğrettiği duayı tamı tamına okumayı beceremediği bir duruşmanın ardından, otuz iki yıl sonra cadılık suçundan darağacına gönderilen ilk Massachusetts vatandaşı oldu.

Increase'in oğlu Cotton Mather bir yıl sonra bu davayı kendi eserinde ele aldı ve kadının suçlarının cehennem ateşinin ancak dumanı olduğu konusunda uyarıda bulundu. İblisler görünmez bir ordu topluyor, insanların ruhlarını kemirmek için yanıp tutuşuyorlardı; ve "cadılık kadar alçakça ve cadılıktan daha terbiyesizce bir şey olamaz, daha günahkâr bir eylem gerçekleştirilemez"di.[107] Fırtına kopmak üzereydi.

Yıldırımlar Ocak 1692'de düşmeye başladı. Salem kasabasından iki çocuk, 11 yaşındaki Abigail Williams ve 9 yaşındaki Elizabeth Parris havale geçirmeye başlayınca çocuklara, büyülendikleri tanısı kondu. Kızlardan küçük olanı kasabanın yeni din adamı Samuel Parris'in yeğeniydi. Samuel'in Kızılderili kölesi Tituba, ailenin baktığı köpeğe, çocukların sidiğini karıştırdığı bir kek vermiş ve böylece çocukları iyileştirmeye çalışmıştı.[108] Dışarıdan bakıldığında iyimser görünen plan kısa süre sonra çok ters tepecekti. Kasılmalar şiddetlendi, iki kızın hastalağı ilerledi ve dört bir yandan Tituba'nın onlara büyüyle işkence çektiren üç kişiden biri olduğu iddiaları yükseldi.

Tituba önsoruşturma için sulh yargıçlarının karşısına 1 Mart'ta çıktı. İngiltere'ninkileri takip eden Massachusetts yasaları sanıkların masum olduklarına dair yemin etmesine izin vermiyordu ve zaten Samuel Parris'ten dayak yemiş[109] Tituba suçunu reddetmek konusunda herhangi bir güdüye sahip değildi. Böylece Tituba, Salem'in ibadethanesinin yüksek kirişlerinin altında ve bir sürü kasabalının gözleri önünde fantastik bir hikâye uydurmaya karar verdi. Müştekilerinin dediği üzere Tituba onları, birisi Sarah Osborne isminde yaşlı ve hasta bir kadın, diğeri Sarah Good isminde bir fukara olan iki diğer Salemlinin eşliğinde lanetlemişti. Good, büyük sarı bir kuşu parmaklarından emzirmişti ve bizzat Boston'a gidip geldiği süpürgeli uçuşlar yapmıştı. Büyük, kanatlı ve tüylü bir şey etrafta dolanmıştı, yüzü kadına benziyordu ancak burnu olağanüstü uzundu. Kendisine bir domuz, bir köpek ve kara ya da kızıl bir kedi veya –en çok da– beyaz saçları ve siyah kuşamlarıyla uzun bir adam olarak gelen Şeytan'la bir antlaşma yapmıştı. Kadın, Şeytan'ın kitabını kendi kanıyla imzalamıştı. Tamı tamına aynısını yapmış dokuz kişi daha vardı. Ne var ki kim olduklarını söyleyebileceğini sanmıyordu. Herhangi biri olabilirlerdi.[110]

Sıradaki suçlanacak kişi kiliseye düzenli giden, varlıklı Martha Corey'ydi. Corey, yüzlerce Salem sakininin önünde 21 Mart 1692'de

sorgulandı. 60 yaşındaki, hayat dolu kadın herhangi bir kişiye isteyerek ya da istemeyerek cadılıkla zarar vermiş olduğunu reddetti. Yalnız kadın konuşurken hiçbiri henüz ergenliğe girmemiş olan üç müşteki seğirip inlemeye başladı. Sonra aralarından biri Corey'nin kulağına fısıldayan bir adam gördüğünü söyleyip çığlık attı. Yargıçlar adamın ne söylediğini bildirmesini sanıktan talep etti. "Bu dikkati dağılmış çocukların her söylediklerine inanmamalıyız," dedi Corey genizden konuşarak. Ancak bönlük hızla moda haline geliyordu. Büyülenmiş kızlardan biri ayakkabısını büyük bir kuvvetle Corey'nin kafasına fırlatıp karnında büyük bir acıyla kıvranınca duygular azgınlaştı. Müştekilerin kendilerine güveni arttıkça sanığın gerginliği de arttı. Sonrasında da kızlar isterilerini kadının hareketleriyle eşzamanlı hale getirmeye başladılar. Corey ellerini ovuşturdukça merhamet dilendiler, dudaklarını ısırınca acı içinde çığlıklar attılar. Sarı bir kuş kadının parmaklarını emerken görülmüştü ve görünmez bir adam kulağına fısıldıyordu ve titreyerek, neden diye soruyorlardı, neden salonun dışında davullarla tezahürat yapan cadı arkadaşlarına katılmıyordu?[111]

Davulların sesi daha da yükselecekti. Büyülenen insanların sayısı günden güne artıyordu ve iki şüpheli daha üç gün sonra mahkemeye çıkarılmıştı. İlki 71 yaşındaki Rebecca Nurse'dü, diğeriyse Sarah Good'un 4 yaşındaki kızıydı. Dorcas Good'un başı kemgöz büyüsü yapmasını engellemek için salon görevlilerince sıkıca bağlanmıştı. Dorcas birkaç kız çocuğunun kendi derilerindeki taze diş izlerini göstermelerinin ve onun hayaletinin kendilerini ısırdığını iddia etmelerinin ardından tutuklanmıştı. İki gün sonra kızın hücresine giren üç yargıç, işaret parmağının üzerinde kırmızı bir nokta tespit ettiler. Zorlu bir sorgu altında 4 yaşındaki kız küçük bir yılanı emzirdiğini kabul etti. Yılan, tanık ifadelerinde giderek daha sık rastlanan ve kara bir iblis olan Kara Adam'dan mı geliyor, diye sorulduğunda pek de anlamış gibi görünmüyordu ve yılanın kaynağı olarak annesini gösterdi.[112] Sarah Good dört ay sonra asılacaktı. Kadının idamından sonra Dorcas üç ay daha kelepçelenmiş halde hapishanede kalacak ve zihnen çok fazla hasar gördüğü için hayatının geri kalanı boyunca bakıcıya muhtaç olacaktı.[113]

Sonraki iki ay boyunca daha pek çok oturum yapıldı. Duruşmalarda sunulan kanıtlar sahnelendiklerinden daha az incelemeye tabi

tutuldu. Büyüden mustarip olanlar genellikle gözleri kapalı olarak ifade verdiler, sarı kuşları görüp ortalıkta sinsice gezinen hayaletleri fark ettikçe korkuyla titrediler. Kara Adam'sa o kadar maddi bir biçime kavuştu ki bir keresinde tüm mahkeme salonu üzerine çullandı. Sulh yargıçlarından biri o kadar coşkuluyla hamle yapmıştı ki adamcağızın bastonu kırıldı.[114] Bu arada duruşma salonunda büyü yapmaları riskini en aza indirmek için tutukluların sabit şekilde kürsüye bakmaları sağlanıyordu. Elizabeth Carey'nin bakışı yargıçların önünde sıralanmış müştekilere kaydığında kızlar uluyup sanki bir deniz fenerinin ışığıyla körleşmiş gibi kaçıştılar. Carey ayakta dururken aynı zamanda kollarını açması için zorlanıyordu ve kocası kadının gözyaşlarını silmek için ileri çıktığında yargıçlar geri durmasını söyledi. Eğer kadının böylesi bir acıya sebep olacak kadar gücü varsa elbet ayakta durmaya da gücü vardır, diye haykırdı Yargıç Hathorne.[115]

En çarpıcı yüzleşmelerden biri 11 yaşındaki Abigail Williams, Elizabeth Proctor ismindeki hamile bir kadına karşı tanıklık yaparken yaşandı. (Bu an Arthur Miller'ın Salem'deki cadı avlarını oyunlaştırdığı *Cadı Kazanı*'nın önemli bir sahnesini oluşturur.)[116] Kız gözleri tavana dikili titrerken, "Proctor'ın ikizi kalasların arasında salınıyor," diye inledi ve bir anda önündeki kadına sanki yumruk atmak ister gibi hamle yaptı. Ancak küçük yumruğu adeta bir güç kalkanının içinden geçiyormuş gibi yavaşladı ve kolu düzleşti, belki korkudan belki utançtandı ve sanki bir kuş tüyüymüşçesine Proctor'un şapkasına inceden dokundu. Tam da dokunduğu anda hayvani bir çığlıkla patladı.[117]

Mayıs sonuna gelindiğinde hapishanede elli kişi vardı.[118] Artık, Tituba gibi itirafta bulunup suç ortaklarının ismini verenlerin mahkemeye çıkarılmayacağı kesinleşiyordu. Hiç olmazsa bazıları tutukluların cadı olmadıkları ve mahkemelerin bir sonuca bağlanması gerektiği konusundaki inatlarını sürdürüyordu. İngiltere'den henüz gelmiş bulunan yeni Vali Sir William Phipps de tam olarak bu düşüncedeydi. Verdiği ilk kararlardan birinde Salem'in tüm tutuklularının zincire bağlanmasını emretti[119] ve 2 Haziran'da tutuklulukları bitirmek için bir jüri topladı. Her davada aynı on iki adam karara varacaktı ve 38 yaşındaki Bridget Bishop'ın yargılandığı ilk duruşma o gün gerçekleşti. Ondan fazla Salemli onlarca yıl öncesinden cadılığa tanıklık etmişti; siyah gulyabanilerden, fısıldanan lanetlerden,

olağanüstü ağırlıktaki mısır dolu çuvallardan ve benzer başka örneklerden söz etmişlerdi ve özel olarak atanmış kadınlardan oluşan bir jüri heyeti, sanığı Şeytan'ın meme ucuna sahip olup olmadığını anlamak için inceledi, hani şu doğaüstü yaratıkları besleyen meme ucunu arıyorlardı ve buldular da: "Vulvayla kıç deliği arasında bir şekli olan bir acayip parça."[120] Bishop itiraf etmeyi reddederek mahkûm oldu ve sekiz gün sonra asıldı.

Bir an için sanki Bishop'ın infazı, ki yıllardır insanlara düşmanca davranan ve sevilmeyen bir kadındı, koloniyi tekrar olağan seyrine oturtabilecek fevkalade bir olaymış gibi göründü. Pek çok tutucu Püriten Salem'deki olayları giderek artan bir endişeyle izliyordu, Yalanlar Prensi tarafından uydurulan yanılsamalar insanları ölümlerine gönderecek kesinlikte güvenilir temel sunabilir mi, hiç emin değillerdi. Increase Mather ve birkaç Boston ruhbanı böylesi endişeleri, Vali Phipps'e yazdıkları bir mektupta yansıttılar. Mektupta eğer adaletsizlikten kaçınmak isteniyorsa "fevkalade dikkat" gerektiği konusunda uyarıda bulunuyorlardı. Maalesef çok fazla sayıda insan davalara artık vazgeçemeyecek kadar kendilerini kaptırmıştı ve bununla aynı zamanda Mather'ın kendi mektubu da rica ettiği dikkati rüzgârla savurdu gitti. Mather, "naçizane önerisi"yle Tanrı'ya saygısızlık etmiş bulunan herkesin "hızla ve gayretle kovuşturulması"nı tavsiye ediyordu.[121]

30 Haziran 1692'de beş kadın sanık bölmesine girdi. Dava bir suçun kovuşturulmasından ziyade duyurulması için görülüyordu. Massachusetts'te, İngiltere'de ve Amerika'da eskiden kalma bir düşünce gereği yargıçların sanıkları savunacağı zannediliyordu. Bu teorinin gücüne dayanarak da zaten yasaklanmış olan sanık avukatları o günkü duruşmada elbette yoktu. Savunmaya dair bir umut Salem'de kendini olağandan da az yansıtıyordu. Gözleri kapalı ifade veren ve toplu halde kasılmalar yaşayan müştekiler, jüri üyelerini olduğu kadar yargıç kürsüsünü de etkilediler. Bir kız Sarah Good'un ruhu kendisini bıçakladı diye çığlığı basmış ve hatta ispatlamak için keskin bir demir göstermişti. Bir genç adam o demir parçasının evvelsi gün kendisinin yanlışlıkla kırdığı bir bıçaktan çıktığını söylemek için bir adım öne çıktı. Bıçağın sapı adamın yanındaydı ve bunu yargıçlara iletti. Mahkeme başkanı William Stoughton sapla demirin şekillerinin bire-

bir uyduğunu gördü ve öfkeyle tanığa yalan konuşmamasını söyledi. Ardından tanığa ifadesine devam etmesini buyurdu. Jüri, ihtiyar Rebecca Nurse hariç herkesin suçlu bulunduğu kararını yineledi. Tek bir kadın aklanmıştı fakat bu merhamet pırıltısı, Stoughton jüri üyelerini kararlarını gözden geçirmeleri yönünde uyardığında söndü. Bir araya toplanmalarının ardından on iki adamın fikri değişti. Adaletsizliği gidermek için Vali Phipps kadının cezasını erteledi, ancak gelen çokça şikâyet üzerine bu ertelemeyi de geri çekti.

Sanıklar 19 Temmuz'da asıldı. Darağaçları Tepesi'nde hepsi masum olduğu iddiasını yineledi. Dini işleri yürütmekle görevli Nicholas Noyes, Sarah Good'u itirafta bulunmaya davet etti, çünkü o bir cadıydı ve kendisi de bunu biliyordu. Kadın, "Ve sen de bir yalancısın. Sen ne kadar büyücüysen ben de en fazla onun kadar cadıyım ve eğer benim hayatımı alırsan Tanrı sana kan kusturacak," diyerek adama cevabı yapıştırdı.[122]

Jüri iki celse daha gördü ve kasım ayı ortasına gelindiğinde dört adamla bir kadın daha asılmıştı, on beş kişi de infazını bekliyordu. Mahkemeye çıkarılan herkes suçlu bulunmuştu. Her ne kadar mahkemeden beraat alma olasılığı yok gibi görünüyorsa da bu törene katılmayı reddetmek Salem'in önderlerinin nazik karşıladığı bir durum değildi. Hakkında suçlamalar bulunan bir diğer kişi de Martha'nın 80 yaşındaki kocası Giles Corey'di. Corey, karısını henüz ölüme mahkûm etmiş jürinin önüne çıkarıldığında ifade vermeyi reddetti. Bunun üzerine Salem'in yargıçları 13. yüzyıldan kalma bir İngiliz yasasını tozlu raflardan indirdi. Bu yasaya göre kendilerini komşularının merhametine teslim etmeyen sanıklar ağırlıklar altında ezilirdi. Corey 19 Eylül'de, göğsünde değirmen taşlarıyla ve Salem'in şerifi, dilini bir kamışla ağzının içine doğru iterken acılar içinde göçüp gitti.[123]

Başka altı kadın ve bir adamla birlikte Martha Corey, Salem'in zindanlarından Darağaçları Tepesi'ne seyahatini üç gün sonra gerçekleştirdi. Sekiz kişinin tamamına cezanın ertelenmesi karşılığında suçlarını itiraf etmeleri teklifi sunuldu, ancak reddettiler. Mary Easty cezanın azaltılması için yazılı bir ifade sunmuştu ancak işlemediği bir suçu kabullenerek ruhunu feda edemeyeceğini de açıklamıştı.[124] Samuel Wardwell'in dürüstlüğü daha da dikkat çekiciydi. Bir itirafta bulunmuştu ancak sonra yalan söylediği için utandı ve darağacındaki yerini almayı

seçti. Celladın piposunun dumanı, sanıkların ilmiğin içindeki başlarının etrafında bir bulut gibi gezinirken hepsi kızgın beyanlarla suçlarını reddetti, ta ki sehpalar itilinceye ve son nefesleri sabahın erken saatlerinin temiz havasına karışıncaya dek. "Böylesi bir şeyi görmek ne kadar da üzücü," diye açıkladı Nicholas Noyes, aslında Püriten din adamlarının standartlarına göre neşeli denebilecek bir ses tonuyla, "cehennemin sekiz bayrakçısını böyle sallanırken görmek."[125]

Müştekiler şimdi çevredeki toplulukların bulunduğu yerleşimlere dağılmaya başlamıştı. Civardaki yerleşim yeri Andover'dan bir adam karısını kaybetmişti; Salem kurbanlarına, karısını öldüren ateşli hastalığı ona kimin verdiğini sorduğunda adama o kadar çok ipucu verdiler ki kısa süre içinde kasaba nüfusunun on ikide biri gözaltındaydı. Bunun üzerine yerel sulh yargıcı yeni yakalama emirleri çıkarmaktansa kaçmayı tercih edince bizzat Salemliler yargıcın erkek kardeşini bir köpeğe büyü yapmakla suçladılar. Adam da boynu bükük kasabayı terk etmeden önce sahipsiz kalacak gariban köpeğini öldürdü. Altta kalmak istemeyen Andorver sakinleri kemgözlü olduğundan şüphelenilen başka bir köpeği de kendileri öldürdüler.[126] Suçlamalar kendine zarar veren bir mikrop gibi nihayetinde kendi kendini bitiriyordu.

Ekim başlarında, yakınlardaki Beverly kasabasında papazlık yapan John Hale'in karısı zan altına kaldı. O vakte kadar cadılık suçlaması yapmanın ilahi bir ilhama sahip olmadıkça imkânsız olduğunu düşünen Hale bir gecede fikrini değiştiriverdi.[127] Bu esnada Increase Mather okuyucularına Tanrı'nın "bu dünyada [...] hiçbir zaman, ağır suçlar işlemiş tüm insanları ortaya çıkarıp cezalandırılmak niyetinde olmadığı" bilgisini veren yeni bir yazı kaleme aldı. Yazdıklarına göre aslında "Zanlı on cadının kaçması masum bir insanın mahkûm olmasından daha iyi[ydi]."[128] Massachusetts'teki yetkili kişiler nihayet nelere göz yumduklarını fark ediyorlardı ve o zamanlara ait bir kayda göre Vali Phipps'in kendi karısı dahi suçlanmıştı.[129] Tutuklamalar bir anda durduruldu. 12 Ekim'de panik içinde titrek harflerle Londra'ya yazdığı bir mektupta Phipps, Batı Massachusetts'e gitmek için yola koyulmadan önce kimi insanların yüksek perdeden dile getirdikleri şikâyetlere bakması için bir mahkeme kurduğunu "tüm saygısıyla" bildiriyordu. Döndüğündeyse suçlamaların "masumiyetleri şüphe götürmez ve kendi kesin bilgisi dahilinde iyi nam salmış kimi kişilere" kadar uzanmış ol-

duğunu görmüştü. Bunun üzerine soruşturmaları askıya almış bulunduğunu ve bu durum hakkında kendilerine yazmak zorunda hissettiğini amirlerine bildiriyordu; "Çünkü düşmanlarımın bu durumu bana karşı kullanmanın yollarını aradığını biliyorum," diyordu.[130] Rebecca Nurse'ün cezasını ertelemekle kalmayıp üstüne bir de bu ertelemeyi geri çekmiş birinin böyle kurnazca davranması cüretkâr sayılacak kadar ödlekçeydi. En azından Phipps'i savuran rüzgâr artık zararsızdı.

Ocak ayının başlarında yirmi altı kişinin yargılandığı bir duruşmada üç kişi dışında herkesin suçsuz olduğu kararına varıldı. Bu üç kişi de yazılı olmayan kuralların değişmekte olduğundan habersiz itirafta bulunmanın akla uygun olduğunu zannetmişlerdi. Phipps suçlu bulunan üç kişiyi de affetti. 25 Nisan 1693'te, Boston'da görülen son bir önduruşmadaysa büyük jüri, Mary Watkins ismindeki bir hizmetçinin davasını, cadı olduğu konusundaki ısrarına rağmen görmeyi reddetti.[131] On dokuz idamın, sorgu sırasında yaşanan beş ölümün ve 80 yaşındaki bir ihtiyarın üzerine basılarak canının çıkarılmasının ardından Salem'deki fırtına nihayet dinmişti.

Bu ani değişiklik karşısında verilen tepkiler birbirinden farklıydı. Mahkeme Başkanı William Stoughton, haberleri duyduğunda gizlendiği mahkemesinden başını kaldırarak, "Kimdir bu adaletin seyrine engel olan, Tanrı ülkemize merhamet etsin," diye köpürdü.[132] Başka pek çok kişiyse pişmandı. Koloni iki yıl içinde cadılığı suç olmaktan çıkardı[133] ve 14 Ocak 1697'de bir Utanç Günü düzenledi. Bu utanç gününde davaların yargıcı ve on iki jüri üyesinin hepsi af diledi. İlk ithamın arkasındaki Ann Putnam 1706'da, Salem'in kilisesinde, bağışlanma isteğiyle insanların karşısına çıktı. Söylemeye gerek yok ki neredeyse herkes, işlediği kabahatleri genel olarak Şeytan'ın omuzlarına yıkmıştı.[134]

Bu duruşmalar Püritenlerin adını azılı psikopatlara çıkarmıştı, ancak bu karikatür işe yarar olmaktan ziyade yanıltıcıydı. 17. yüzyılda Massachusetts'in hiçbir zaman on beşten fazla ağır suçu olmadı;[135] aynı çağda İngiltere'nin skor tabelası yaklaşık elliyi gösteriyordu ve ilerleyen dönemde dört katı kadar daha artmıştı. Salem'deki ölü sayısı muhtemelen kolonyal Amerika'nın o zamana kadarki tüm cadılık infazlarının toplamından daha fazlaydı.[136] Soruşturmaların belli bir yerde ve zamanda ortaya çıkmasının çok özel nedenleri vardı. Çatış-

malar ve toprak mülkiyeti anlaşmazlıkları köklü aileleri yeni zenginlerle delik deşik ederek Salem sakinlerini bölmüştü ve 1689'da Samuel Parris'in kasabaya kilise görevlisi olarak atanmasının ardından yarıklar daha da derinleşmişti. Parris'in yeğeni suçlamaları başlattı, kölesi tutuşturdu ve büyülenen diğer kızlar müttefik ailelerden gelirken kurbanlar dağınık biçimde düşman ailelerden seçilmişti. Parris'in kendisi de bu süreçte ateşli vaazlar vermişti. Bu konuşmalarda cemaatini, masumlarla Şeytan'ın Salem'de bir savaş verdikleri konusunda uyarıyordu ve onlar da aziz ya da şeytan olmaları fark etmeksizin kendi topluluklarının yanında ya da karşısında yer alacaklardı.[137]

Böylesine parçalanmış bir toplulukta 1692'deki toplumsal yarılma neredeyse şeytan çıkarma işlevi gördü. Massachusetts yargıçları tarafından dik başlılık her zaman özellikle suçlanabilir bir günah olarak kabul edilmişti.[138] Aslında Salem'de topluluğa uyum sağlama isteği düpedüz aşırıya kaçmıştı. Suçunu itiraf eden herkes bir kenara ayrılırken aynı şekilde davranmayan tüm sanıklar asılarak cezalandırıldı. Topluluğa usulca boyun eğmeyecek herkes topluluktan atıldı. Suçun ve pişmanlığın açıkça teşhir edilmesi Salem halkını ayırdığı kadar birbirine bağlamıştı da.[139]

Bu duruşmalar her ne kadar olağandışı olsa da suçlamalar köklü bir tarihten besleniyordu. Salem'in karanlık iblisleri ve uçuşan şeytani kuşları varlıklarını yalnızca Tituba'nın umutsuzluğuna ve kasaba kilisesinin gölgesine borçlu değildi. Temperance Lloyd hem iblisleri hem kuşları görmüş ve Exeter'daki jüriye on yıl önce bunları anlatmıştı.[140] Hayali kanıtlarla heyecanlı ergenler Amy Duny'i ve Rose Cullender'ı, Bury St. Edmunds'ta 1664'te ölüme göndermişti. İşte bu ölümlerle sonuçlanan dava Salem'deki yargıçlar tarafından incelenmiş ve dayanak kabul edilmişti.[141] Salem'deki paniğin altında yatan şey kendini ele vermeyen bir düşmana karşı duyulan korku ve bu düşmanın kendi doğasını itiraf etmesi için duyulan arzuydu. Bunlar daha önce pek çok kez yaşanmıştı ve pek çok kez daha yaşanacaktı.

Salem, Batı dünyasının cadı çılgınlığının son büyük gösterisiydi. Uzmanlar ve düşünürler Tanrı'yı evrenin mekanizması dışında bırakan felsefelere meylettikçe toplumlar, önceden şüphelenilen cadılık vakalarını hukukçulara ve rahiplere havale ederken ayrıksı insanların ta-

nımlanması ve tedavi edilmesi sorumluluğunu da doktorlara emanet etmeye başladılar. İdamlar Kıta Avrupası'nda 18. yüzyılın ortasına kadar aksak topal devam ederken İngiliz jürileri Salem'den yirmi yıl sonra bile mahkûmiyet kararları verecek kadar hurafelere bağlı kaldı ancak pek çok yargıç artık kuşkucuydu; genellikle beraat kararı için baskı yapıyor, suçlu bulunanların cezalarının ertelenmesine çabalıyorlardı. Sir Matthew Hale'den sonra gelen Yüksek Mahkeme başkanlarından Sir John Holt, 1600'lerin sonunda on bir civarı masumiyet kararı ayarladı.[142] Jürinin son olarak Jane Wenham'ı suçlu bulduğu –bir kedi kılığına bürünmüş Şeytan'la konuştuğu için suçlanıyordu– 1712'ye gelindiğinde kuşkuculuk yoğun ve baskın bir şekilde yargıç kürsüsünden yükseliyordu. Sir John Powell tüm duruşma boyunca kanıtlarla dalga geçti, duruşmanın bir yerinde uçmaya karşı bir yasa olmadığını söyleyerek keyiflendi. Wenham'ın şeytani bir kediyle konuştuğuna *gerçekten* inanıp inanmadıklarını hayretle jüriye sorduğunda Wenham'ın af kararını hazırlamıştı bile.[143] Son itham yirmi beş şikâyetçinin, Leicester'daki bir büyük jüriden üç kişi için iddianame hazırlamalarını istedikleri 1717'de geldi.[144] Müştekilere göre bu üç kişi mantar gibi suyun üzerinde kalıyordu, derileri kesildiğinde kan akmıyordu ve bu cadılar yüzünden hepsi çakıltaşı kusuyordu, bağırsaklarından kocaman taşlar çıkıyor ve nefes verirlerken ağızlarından siyah yabanarıları çıkarıyorlardı. İddialar kulağa yeterince ilgi çekici geliyordu ancak o sırada jüri bile davanın başlamasına izin vermemişti. Nihayet suç 1735'te yürürlükten kalktı. On altı yıl sonra Hertfordshire'da kızgın bir kalabalık hâlâ Ruth Osborne'u inzivaya çekildiği kiliseden sürükleyerek çıkarıp bir dereye atmalarına neden olacak kadar korkabiliyordu ancak buna sebep olan baca temizleyicisi asıldı ve etraftakilere cadılığa inanacak kadar "akıllarını peynir ekmekle yememeleri" öğüdünü vererek pişmanlık içinde öldü.[145]

1735'te bu işlere nokta koyan yasanın hoş bir ironisi vardı. Hurafelerle savaşmak adına cadılığı suç kapsamından çıkarıyor, hatta büyülü güçlere sahipmiş gibi "rol yapmayı" suç sayıyordu. Böylece büyücülüğün var olmadığını iddia ederken büyü yapmayı günah sayan Karanlık Çağ tutuculuğunu Britanya'ya geri getiriyordu. Yasa son kez 1944'ün başlarında deniz kenarındaki Portsmouth'ta yaşayan Helen Duncan ismindeki bir ispritizmacıyı yargılamak için uygulandı. Dun-

can yirmi şilin ve altı peniye mezarın ötesinden haberler getirmeyi vaat ediyordu ve bu vaat savaş yıllarında moralleri yükseltmek açısından pek faydalı olmuyordu.* Kadın, seanslarından birine düzenlenen bir baskının ardından "ruh çağırıyormuş gibi yapmak"la suçlandı. Polis komiseri Ford ve harp yedeği polis memuru Cross, Duncan'ın, ortaya serildiğinde dinleyicilerden biri tarafından çekilip alınan muslinden bir kumaşla numaralar yaptığı yönünde tanıklık yaptılar. Duncan, bahsi geçenin bir kumaş değil, fanilerin elinin değmesiyle şeklini kaybedip manevi nitelik kazanan bir ektoplazma olduğunu söyleyerek bu iddiayı yanıtladı.[146] Jüri, Ford ve Cross'un söylediğine ikna oldu ve kadın dokuz ay hapis cezasına çarptırıldı. Duncan "rol yapmak" ne kelime, gerçekten de ruhları çağırdığını söyleyerek temyize gitti ancak Temyiz Mahkemesi sadece iddianın dikkate alınmasına karar verdi. Mahkemenin gerekçesine göre aksi yöndeki olasılığı varsaymak kadının hususi yeteneklerinin sergilenmesine izin verilmesini gerektirecekti ve jüri üyelerinden ektoplazmanın dokunulabilirliği üzerine loş ışıkta kafa yormaları beklenemezdi.[147] Makul olan da buydu, her ne kadar kanunlar birkaç yüzyıl boyunca jüri üyelerinden aşağı yukarı buna benzer şeyler yapmalarını istemiş olsa da.

Cadı avlarının sebepleri üzerine yapılan çağdaş açıklamalarda hiç kıtlık yaşanmamıştır. Savaş öncesi zamanlardan, bugün pek de dikkate alınmayan bir tarihçi olan Margaret Murray'nin düşüncelerinden etkilenen neopaganlar, cadı avlarının dev boynuzlu bir tanrıya tapınan eski bir bereket tarikatını bastırmak için sergilenen resmi çabaları temsil ettiğini iddia ederler.[148] Kadını merkeze alan bazı yazarlar, cadı avının erkek egemenliğinin düzenlediği bir soykırım olduğunu söylemiştir.[149] Başkaları da ağır uyuşturucuları işaret etmiştir: Fakirin ekmeği çavdara, sıklıkla sanrılara sebep olan ve çavdar mahmuzu denilen bir mantarın bulaştığını gözlemlemişlerdir. Bunlara göre kimi engizisyon kayıtları bugün bile insanları uçtuklarına inandırabilecek, kafa yapıcı iksir tarifleri içerir.[150] Tüm bunlara rağmen iki yüzyıl süren ve sekiz bin kilometre boyunca yayılan, köylüleri ve prensleri zan

* Bu en azından soruşturma için sunulan yasal gerekçeydi. İspritizma cemiyeti içindeki efsanelerse başka bir iddiada bulunuyordu. İşin arkasında resmi makamların paniği yatıyordu, çünkü ruhların ağzı torba değildi ki büzülsün ve gözden kaçan bir ruh gidip Duncan'a Normandiya Çıkartması'nın yapılacağı günü söyleyebilirdi: bkz. Alan E. Crossley, *The Story of Helen Duncan, Materialisation Medium* (Ilfracombe, 1975), s. 66-8.

altında bırakan ve sayısız kadını başka kadınların ölümüne sebep olmaya zorlayan bu sürecin altında yatan, toplumsal cinsiyet yargılarından ve uyuşturucu kafasından daha fazlasıydı. Eğer bu daha fazlasının ne olduğunu anlamak için bir kanıta ihtiyaç duyulacaksa, satanist suçlara karşı başlatılan bir kampanya sırasında –neredeyse 16. yüzyıldaki bir duruşmanın kayıtlarından alındığı izlenimi uyandıran– gece uçuşları, toplu seks ve kurban törenleri iddialarının ortaya konduğu 1980'lere bakılabilir.

Tüm bu sürecin temelini oluşturacak ilk dava 12 Ağustos 1983'te, California Manhattan Beach'ten Judy Johnson'ın, iki buçuk yaşındaki oğlunun "popo"sunun yara bere içinde olduğunu söyleyerek polise gitmesiyle başladı. Çocuğun anaokulu öğretmenlerinden Ray Buckey'nin, oğluna saldırmış olabileceğinden şüpheleniyordu. Çocuk istismarının onlarca yıldır yeterince kayda geçirilmediğinin ve araştırılmadığının fark edildiği bir dönemde bu suçlamalar çok ciddiye alındı ve bu ciddiyet çok daha beter şeylere sebep olacaktı. Johnson Şubat 1984'te 25 yaşındaki öğretmenin, çocuğuyla ters ilişkiye girdiğini müfettişlere söylemekle kalmayıp öğretmenin meslektaşlarının çocuğun gözlerine makas batırdıklarını, kulaklarını, meme uçlarını ve dilini zımba teliyle deldiklerini anlatacaktı. Daha acayip olaylar da yaşanmıştı. Her ne kadar hepsi de görünüşte saygıdeğer Hıristiyan biliminsanları olsa da iddiaya göre öğretmenler çocuğu bir kiliseye götürmüşlerdi, siyah mumlarla aydınlanan bu kilisede Buckey'nin yetmişlerindeki büyükannesi piyano çalıyor ve çocuk kesik parmağını bir keçinin kıçına sokmaya zorlanıyordu. Buckey'nin annesi Peggy McMartin, bir bebeği kurban kesmiş, beynini yakmış ve bebeğin kanını içsin diye çocuğa vermişti. Tüm bunların ardından Johnson'ın oğlu mühürlenmiş bir tabutun içinde diri diri gömülmüştü.[151]

Johnson akli dengesini yitirmiş bir alkolikti ve Ray Buckey'nin, daha bebek sayılan bir çocuktan faydalandığı yönündeki, herhangi bir fiziksel yarayla kanıtlanmayan iddialar en az kulağa geldiği kadar fantastikti. Buna rağmen yetkililer, kadının yanılma ihtimalini gözetmektense haklı olması gerektiği varsayımıyla hareket ettiler. Ray Buckey'nin büyükannesi Virginia McMartin tarafından neredeyse otuz yıl önce kurulmuş olan McMartin anaokulunun binası arandı ve Buckey'nin kendisi 7 Eylül 1983'te tutuklandı. Kanıt yetersizliğinden

hemen serbest bırakıldı ancak polis bir gün sonra geçmişte McMartin okulunda okuyan ve halen burada okumaya devam eden iki yüz kadar küçüğün ailesine bilgi talep eden mektuplar yazarak araştırmasını sürdürdü. Özellikle Buckey'yi, öğrencileri bağlarken hiç görüp görmediklerini, onları okşadığını, onlarla oral seks yaptığını ya da anal ilişkiye girdiğini hatırlayıp hatırlamadıklarını öğrenmek istiyorlardı.[152]

Ailelerin hiçbiri daha önce okulla ilgili bir cinsel istismar şikâyeti duymamıştı ve bu haberle birlikte gayet anlaşılır bir şekilde bir anda telaşa kapıldılar. Polis ailelere Children's Institute International'la irtibata geçmelerini önerdi. Bu kurum çocukluk travmalarında uzmanlaşmış bir klinikti ve yönetici Kee MacFarlane danışmanlık sağlayabilirdi. Her ne kadar suiistimale uğramış çocukların korunmasına kendisini adamış ve bu uğurda kimi ödüllere layık görülmüş olsa da MacFarlane'in mesleki yeterlilik belgesi yoktu[153] ve ardından gelişen olaylar ister istemez, saçma olduğu kadar trajik bir seyre evrilecekti. MacFarlane o sıralarda iyileştirme yöntemleriyle ilgili keskin teoriler benimsemişti ve buna göre çocuklar istismar hakkında yalan söyleme yeteneğine hiçbir şekilde sahip değildi. Böylece MacFarlane kendince pek çok görüşme yöntemi geliştirdi; bunlar arasında yanlış eşleştirilmiş elbiseler, standarda uymayan bir dil kullanımı ve gerçekçi cinsel organlara sahip bez bebeklerle el kuklalarının kullanımı vardı.[154] Üstelik aynı yöntemleri kullanarak polis adına delil toplamaya başlamıştı. Böylece bir zamanlar engizisyoncular Şeytan'ın penisine dair tasavvurların iblislerin bir mecliste bir araya geldiklerinin kanıtı olarak nasıl ortaya koyduysa, MacFarlane ve meslektaşları da sadece bir teoriye dayanıp heyecanlanarak bir dava inşa edeceklerdi.

Terapistler, öğretmenleri temsil etsin diye siyah oyuncak bebekleri ve diğer herkesin temsili içinse beyazları kullanarak oyuncakların memelerini, penislerini ve vajinalarını, her ne yaşanmış olursa olsun[155] birbirine denk gelecek şekilde yerleştirmeleri için çocukları teşvik ettiler. Kimi çocuklara da öfkelerini çıkarmak için Ray Buckey oyuncağını dövebilecekleri söylendi. MacFarlane, Bay Timsah ve Pac-Man gibi karakterlere bürünerek yaptığı konuşmalarda görüşmecilerine artık doğruyu söylemenin güvenli olduğunu hatırlatıyordu; kendi sözcükleriyle söylersek "iğrenç sırlar"ı[156] ortaya dökmek artık güvenliydi, çünkü "tüm annecikler ve babacıklar" zaten "tüm gizli kapaklı dok-

torculuk oyunları"ndan haberdardı. Üstüne üstlük kendisine doğruyu söyleyen tüm diğer çocukların ailelerinin durumdan son derece memnun olduğunu ekliyordu. Yaşadığı suiistimali hatırlayan her çocuk övgü ve kucaklamayla ödüllendiriliyordu. Hafızası o kadar kuvvetli olmayanlaraysa, onlara en azından ilkesel düzeyde inanmak gerekliliği bir tarafa bırakılarak, unutkan oldukları, yardımcı olmadıkları ve en az bir görüşmede de "sersem" oldukları söyleniyordu.[157]

Çocukların neredeyse hiçbiri MacFarlane'le görüşmeden önce cinsel istismardan bahsetmezken[158] artık pek çoğu sadece bundan bahseder hale gelmişti. Oyuncakların cinsel organlarıyla oynadıkça bazıları atletik seks ve nesnelerle penetrasyon eylemlerini hatırladı. MacFarlane'in coşkunluğundan kuvvet alarak pek çok çocuk, istismarın spot ışıkları ve başka aydınlatma malzemeleriyle bezenmiş stüdyolarda gerçekleştiğini ekledi. Başkaları sınıflarının altında yer alan gizli tünelleri ve odaları tarif etti. Öğretmenleri çocukları bu tünellerden macera dolu yolculuklara çıkarıyor ve çabucak oto yıkayıcılara, hayvanat bahçelerine, uçak kabinlerine ve seyahat balonlarının sepetlerine varıyorlardı. Hatta biri okulun tuvaletine girmiş, çekilen sifonla kanalizasyon şebekesine geçmiş, istismarla dolu bir randevuya böylece vardıktan sonra tam zamanında temizlenip eve dönmek için servise yetişmişti. Giderek artan sayıda çocuk da sekse sık sık eşlik eden kötücül törenleri hatırlamaya başladı. Kimisi Ray Buckey'nin kırmızı bir cüppe giydiğini görmüştü. Başkaları da atlardan farelere kadar çeşitli hayvanların kesilmesine zorla tanık edilmişti, bir oğlanın hatırladığına göre makaslar ve şıringalar temin edilerek bizzat öğrencilerin sınıflarda hayvanları öldürmeleri sağlanmıştı. Bilinmeyen sebeplerden ötürü öğretmenler bazı öğrencileri yerel mezarlığa götürmüştü. Orada sürekli aynı tonda konuşan rahipler ve rahibeler gözetiminde kendilerine verilen kazmalar, kürekler ve kasnaklarla bozulmakta olan ölüleri mezarlardan çıkarmaya koyulmuşlardı.[159] Mart 1984'e gelindiğinde MacFarlane neredeyse dört yüz çocukla görüşmüştü ve vardığı sonuçlar tahmin edildiği üzere korkunçtu. Maalesef otuz bir öğrenci hariç hepsi şeytani bir grup öğretmenin cinsel şiddet eylemlerine maruz kalmıştı.[160]

MacFarlane'in bulguları bir meslektaşı tarafından da iyi kötü desteklenmişti. Uzman çocuk doktoru Dr. Astrid Heger yeni bulunmuş

bir aleti kullanarak 150 çocuğun cinsel organının fotoğraflarını çekip inceledi. İncelemesi sonucunda, cinsel ilişki girişiminde bulunulduğuna ya da ilişkinin gerçekleştiğine dair "tutarlı" işaretler ortaya çıkmıştı ve çocukların beşte dördü bu işaretleri taşıyordu. Bu dikkate değer bir orandı, ancak henüz dünyanın herhangi bir yerinde bu durumla ilgili hangi işaretin *tutarsız* sayılacağını belirleyebilecek bir deneyin yapılmadığını da göz önünde bulundurmak gerek.[161] Böylece üç yüzyıl sonra Şeytan'ın meme ucu yeniden keşfedilmiş oluyordu.

Daha başka şeyler bulmak için –en azından bir şey bulmak için– olağanüstü çabalar sarf edildi. Şerifin bürosu, okulun zemininde tünellerin ve kurban törenlerinin izleri araştırılsın diye arkeologları işe koştu. Kazılar bir kaplumbağa kabuğunun parçalarını ve tavuk kemiklerini[162] yüzeye çıkarmış olmasına rağmen ardından gelen incelemeler sonucunda törenle ya da başka bir şekilde kurban kesildiğini gösteren işaretlere rastlanmadı. FBI ajanları McMartin'de çekilmiş bir fotoğrafa rastlamak umuduyla tomar tomar çocuk pornografisi karıştırdılar,[163] ancak tüm çabalar boşa gitti. Savcının iddialarına ağırlık katabilecek tek malzeme Buckey'nin evinden toplanan eşyalardan oluşuyordu ki bunların da pek öyle ağır olduğu söylenemezdi. El konulan eşyalar arasında *Playboy*'un birkaç sayısı, (daha sonra satanist cüppesi diye anılan) bir mezuniyet cüppesi ve bir plastik ördek vardı. Ördeği de Buckey'nin "çocuklara ilgisi"ni kanıtladığı için almışlardı.[164]

Taşlar yuvarlanmaya başlamıştı ve yuvarlanmaya devam edip yerlerine yerleşmeleri için artık sadece ivme bile yeterliydi. Los Angeles haber kanalı KABC – Kanal 7'de yayınlanan bir dizi haber ve bu haberlere eşlik eden gazetelerin tam sayfa bastıkları bir gözü eksik, eski püskü oyuncak ayı fotoğrafı[165] bütün şehri McMartin'de dönen şeytani işlere karşı ayağa kaldırdı. Tam o sıralarda ucu ucuna yeniden seçilmek için mücadele yürüten bölge savcısı Robert Philibosian televizyonda görünerek tüm Amerika tarihinin en büyük çocuk pornografisi zincirini kırdığını söylerek kendince bir güvence verdi.[166] Los Angelenos, üzerinde "Ben bu çocuklara inanıyorum" yazan tampon etiketleriyle cevap verdi.[167] Bu esnada Ray Buckey, kız kardeşi, annesi ve 79 yaşındaki büyükannesiyle altı diğer öğretmen hakkında Mart 1984'te yüzden fazla cinsel saldırıda bulunmaktan iddianame hazırlandı. Kısa süre sonra bu rakam iki katına çıktı.[168]

Önduruşma ağustos ayında başladı. California'ya mahsus böylesi duruşmalar davayla ilgisi olmayan kanıtların elenmesi için bir yargıç önünde yapılırdı, ancak bu usul McMartin davasında yeterince etkili olmamıştı. California tarihindeki diğer tüm önduruşmalardan daha uzun sürerek on sekiz ay sonra sonuçlandığında, iddianamedeki suçlamaların zayıflığı, beş sanığın suçlamalarının düşürülmesini isteme noktasına varacak kadar açıkça ortaya çıkmıştı. Ray Buckey'le annesinin yargılanmasına karar verildi ve nihayet bir buçuk yıl sonra Peggy McMartin'in kefaletle salınması onaylandı, ancak bu hak oğlundan esirgendi. Daha önceden sıklıkla yaşandığı gibi açık duruşmalar gözlemcilerin dikkatlerini kaybetmelerindense tutkularının körüklenmesine sebep oldu. Telefon üzerinden yapılan bir ankete katılanların dörtte üçü serbest bırakılan beş sanığın adaletten kaçtığını düşünüyordu. Bir ailenin söylediği üzere daha uzun süre kaçmamaları kendi lehlerineydi. Ebeveyn Robert Currie'nin düşüncelerine göre "kendileri adına iyi olan içeriye tıkılmak için mahkemeye başvurmaları"ydı çünkü "Diğer türlü hayatta kalacaklarını zannetmiyorum," diyordu. Ankete katılanların yüzde 90'ından fazlası Ray Buckey ve Peggy McMartin'in kendilerini suçlu bulduklarını varsayıyordu.[169]

İki buçuk yıl boyunca sürecek asıl duruşma Temmuz 1987'de başladı. Bu, Amerika'da televizyondan yayınlanan ilk duruşmalardan biriydi ve adli saçmalıkları yeterince tecrübe etmiş bir eyalet olan California'da gerçekleştirilen en hüzünlü duruşmalar sıralamasında başa oynardı. Judy Johnson dava başlamadan önce karaciğer yetmezliğinden vefat etmişti ve yargıç, Johnson'ın oğlunun tanıklık yapamayacak bir durumda olduğuna kanaat getirdi.[170] Bunun sonucu olarak dava, MacFarlane'in, jüriyi etkileme ihtimali en yüksek olan çocuklar arasından elleriyle seçtiği on dört çocuğun tanıklığına dayandı. Bunlardan da yalnız on tanesi ifade vermeye geldi. Bir tanesi, Ray Buckey'nin büyük bir at çiftliğinde bir atı çıplak elleri ve bir beysbol sopasıyla öldürdüğünü hatırlayan 11 yaşındaki Arthur'du.[171] Bir başkası, öğretmeninin bir midilliyi palayla lime lime edişini izlemiş olan 13 yaşındaki Billy'ydi. Billy bir de Ray'in St. Cross Piskoposluk Kilisesi'nin sunağında bir tavşan kurban ettiğini hatırlıyordu, Billy'nin kendisi bu olay esnasında, atomik düzeyde radyasyona maruz kalmış, ilahiler söyleyen kukuletalı mutantlar tarafından taciz edilmişti.[172]

Savcı Lael Rubin böylesi acayip iddialara Dr. Heger'in anlamsız tıbbi sonuçlarıyla ve Buckey'nin evinde bulunup el konulan eşyalarla destek olmaya çalıştı, o kadar ki plastik ördeği bile dahil etmişti.[173] Savcı aynı zamanda azılı suçlu George Freeman'ın tanıklığına da başvuruyordu. Freeman'a göre Ray Buckey, hapishanedeyken hayvanları kesmeye ve törenler eşliğinde anal ilişkiye girmeye meyilli olduğu sırrını kendisine açmıştı. Kısa süre sonra ortaya çıktı ki Freeman, bölge savcısının talebiyle Buckey'nin hücre arkadaşı yapılmıştı, daha önceden altı hücre arkadaşı hakkında ifade vermişti, altı ağır suçtan mahkûmiyeti vardı ve bir de üzerine atılmış, henüz yargıya taşınmamış bir cinayet suçu bulunuyordu. Üstelik daha önce en az üç defa yalancı tanıklıktan suçlu bulunmuştu.[174]

Sanıklar büyük bir çaba ve öfkeyle masumiyetlerini savunurlarken avukatları da iddianamenin kimi unsurlarının ciddi biçimde doğrulanmaya ihtiyacı olduğunu öne sürerek ellerinden geleni yaptılar. Buckey'nin bir atı döve döve öldürdüğü ileri sürülen çiftliğin sahibi bahsi geçen son üç yıl içinde sahip olduğu hiçbir Arap atının ölmediğini söyledi.[175] St. Cross Piskoposluk Kilisesi'nden bir kütüphaneci kilisenin sunağında hiçbir zaman kan görmediği yönünde ifade verdi. Kilisenin rahibi kukuletalı cüppeler giymiş mutantların herhangi bir zamanda kilisesine girmiş olduklarını reddetti. Rahip, anlattığına göre zamanının çoğunu kilisede geçiriyordu ve çıktığında da kapıyı kilitlediğine emin oluyordu.[176]

Ocak 1990'da jüri Peggy McMartin'in masum olduğuna karar verdi ve oğlunu da üzerine atılmış altmış beş suçun on üçü hariç hepsinden beraat ettirdi. Geriye kalanlar hakkında karar veremiyorlardı. Jüri üyelerinin büyük çoğunluğu, daha sonradan anlattıklarına göre, bazı çocukların gerçekten istismar edildiğini düşünmelerine rağmen Ray Buckey'nin sorumluluğundan emin olamıyorlardı ve MacFarlane'in görüşmelerinin önyargılı olduğunu anlamışlardı.[177] Bu, Amerikan tarihinin en uzun davasının[178] ardından varılmış adil bir değerlendirmeydi. Yine de Los Angeles bölge savcısı olarak Robert Philibosian'ın yerini alan Ira Reiner şimdi adalet bakanı olmak için seçimlere katılıyordu ve kendi makamı davanın yeniden görülmesi için gerekli işlemlere başlanacağını açıklamıştı. Ancak beraat yönünde güçlü kanısı bulunan ikinci jüri de çıkmaza girdikten sonra-

dır ki bölge savcılık makamı havlu attı;[179] fakat bu süre zarfında McMartins iflas etmiş, Ray Buckey beş yılını hapiste geçirmişti ve tüm kovuşturma 15 milyon dolardan daha fazlasına mal olmuştu. Tüm bunlardan sonra bir yorumcu hâlâ "Ancak, tüm bunlar Buckey'nin suçsuz olduğu anlamına gelmez," diye konuşuyordu.[180]

McMartin davasında, satanizmle cinsel istismar arasında bu kadar güçlü bağlantı kurulmasına neyin sebep olduğunu tespit etmek kolay değil. 1986 senesinde, serbest bırakıldıklarında beş sanığın sağ kalamayacağını söyleyen ebeveyn Robert Currie daha sonradan bu bağlantıyı bulduğunu iddia edecekti.[181] Başkaları da bu bağlantıyı 1980 yılının çok satan kitabı *Michelle Remembers*'ta [Michelle Hatırlıyor] bulacaktı. Kitabın ismiyle aynı adı taşıyan kahramanı Michelle, kitabın yazarlarından biri ve gelecekteki kocası olan terapistinin yardımıyla sadece satanistlerin değil bizzat Şeytan'ın da kendisine dehşetengiz bir şekilde saldırdığını anımsıyordu. Görünen o ki Heinrich Kramer ve Pierre de Lancre gibi adamların eserlerinin etkileri çok uzun yıllar boyunca hissediliyordu ve kökeni ne olursa olsun tüm bunlar kalıcı korkuların üzerine yapışıyordu.

Ray Buckey'nin Eylül 1983'te tutuklanmasından sonra geçen birkaç ay içinde Minnesota'da yer alan Jordan'da polis, basit bir cinsel saldırı dosyasını satanizm soruşturmasına dönüştürdü. Bu soruşturmadaki suçlamalar kısa süre içinde yirmi dört kişinin, ritüel haline gelen istismar suçuyla itham edilmesine evrildi. Eyalet adalet bakanlığı daha sonradan yirmi üç kişinin hiçbir suça karışmamış olduğunu kabul edecekti,[182] ancak tutuklamalar ulusal bir krizin başlangıcına işaret ediyordu. Eylül 1984'te Kee MacFarlane, Kongre'den bir komiteyi, Amerika Birleşik Devletleri'nin "çocuklara karşı suçlardan örülü akıl almaz bir ağ" ile karşı karşıya olduğu konusunda uyardı.[183] Mayıs 1985'te ABC televizyonu en gözde programı *20/20*'nin bir bölümünü McMartin'in "cinsel korku tüneli"ni göstermeye adadı.[184] Ohio, Toledo'dan polis yetkilileri yazın en uzun gününü işe yaramaz bir ipucu peşinde geçirdiler, birçok ölü çocuğun cesedinin bulunduğu iddia edilen bir gömüyü arıyorlardı, çok umutluydular ancak hiçbir sonuç alamadılar. Bu süre zarfında sosyal hizmet görevlilerinden, köktencilerden ve tarikat avcısı polislerden oluşan lanetli bir ittifak ülke çapında antisatanist bir çağrı yaydı.[185] Eylül 1988'e gelindiğinde

rol yapma oyunu *Dungeons and Dragons*'a özellikle kafayı takmış olan Patricia Pulling, Amerika Birleşik Devletleri'nde pek çoğu yüksek makamlarda bulunan otuz bin satanist olduğunu hesaplamıştı. Kendisinin altı ay önceki hesaplarına göreyse bu ağ tam olarak üç yüz bin kişilikti.[186] Dikkate değer biçimde Henri Boguet de 16. yüzyıl Fransası'nda cadılığın boyutlarını tahmin ederken tamı tamına aynı iki rakamı veriyordu.[187]

Bir çocuğun canavarlardan ve cadılardan bahsetmesi vahşi bir cinsel saldırının gerçekleşmiş olma ihtimalini nadiren dışarıda bırakır, hatta bu ihtimali destekleyebilir bile. Resmi soruşturmalar, çocukların gözünü boyamak ve sessiz kalsınlar diye korkutmak amacıyla saldırganlar tarafından icat edilmiş ritüellerin gerçekleştiği birkaç olayı açığa çıkarmış olsa da hiçbir soruşturmada büyülü emelleri olan cinsel saldırganlığa dair kanıt bulunmadı.[188] Üstelik, her ne kadar 1980'lerde ve 1990'ların başlarında bir düzine insan yamyamlığı ve törensel cinayeti barındıran ithamlara dayanarak suçlanmış olsa da herkese açık görülen davalarda bu meseleler bir kez bile mahkûmiyetin temelini oluşturmadı.[189]

Böylesi bir davada suçunu kabul etmiş bir kişi vardı, ancak onun da itirafı satanist istismarın gerçekliğine yeterince inandırıcı bir temel sunamadığı gibi hayali de olabilirdi. 1988'de, Washington eyaletinde polis memuru olan Protestan köktenci Paul Ingrams, kendi iki kızına cinsel saldırıda bulunmakla suçlanmıştı ve kısa süre sonra da üzerine atılan suçu kabul ediyordu; hatta başka birtakım suçlar için de itirafta bulunmuştu. Rahibinin ikna edici konuşmalarından cesaret alarak cüppeli satanistlerin ve kurban edilen hayvanların görüntülerini hatırlamaya başlamıştı. Kızlarsa çocukların öldürüldüğü ritüellerden bahseden hikâyeleriyle adamın anılarını artmasına yol açıyordu. Bu hikâyelerde kendileri tecavüze uğruyor, yere çivileniyor ve keçiler tarafından ırzlarına geçiliyordu. Ingrams daha sonra, ne yazık ki Şeytan hafızasını sildiği için artık tam olarak hatırlayamadığı suçları o zamanlar kabullendiğini öne sürerek söylediklerini geri alacaktı. Kızlar ancak karizmatik bir dini lider kızlardan birini böylesi istismarların varlığından haberdar ettikten sonra başlarına gelenleri hatırlamışlardı. Kızların ikisine de yapılan tıbbi incelemelerde suçlamalara kanıt oluşturucak yaralanmalara rastlanmadı ve

satanistlerin mezarlığı olduğu ileri sürülen bir bölgede yapılan kazı sonucunda sadece bir geyik kemiği bulundu. Aralarında savcılığın tanığı olarak ilk kez duruşmaya getirilmiş bir tarikat uzmanının da yer aldığı pek çok kişi de hem Ingrams'ın hem de müştekilerin fantezi yaptıkları sonucuna vardı ve temyiz mahkemesi Ingrams'ın savunmasını geri çekmesine izin vermedi.[190] Nisan 2003'te şartlı salıverilinceye kadar on dört yıl hapis yattı.

1980'lerin satanizm paniğinin yalnız Amerika'ya mahsus olduğunu düşünen varsa yanılıyor demektir. Bir soruşturmalar dalgası 1989'dan sonra tüm Birleşik Krallık'a yayıldı ve rivayetler uçuşup çocuk koruma konferansları çoğaldıkça dünyanın İngilizce konuşulan yerlerinde bu davalar görülecekti.[191] Şeytan'a tapınma iddiaları, diğer davalarda da Ray Buckey'ye yöneltilenler kadar temelsizdi, ancak kısa bir internet araştırması bugün bile satanist istismarcıların yeryüzüne hükmettiğinden endişelenenlerin sadece Amerikan savcıları ve temyiz yargıçları olmadığını gösterecektir. Sadece ceza davası usullerinin kırılgan dayanak noktaları korkuyu belirli sınırlar içinde tutmayı becermiştir.

Herkes cadı avlarının "irrasyonel" olduğunda anlaşabilir, ancak bu akıldışılıktan hangi derslerin çıkarılacağı her zaman tartışma yaratmıştır. Arthur Miller'ın, 1953'te Broadway'de galasını yapan *Cadı Kazanı*'na verilen tepkiler bu durumun tipik bir örneğidir. Oyun ilk temsilini komünist sızıntıdan duyulan korkuların tavan yaptığı bir zamanda gerçekleştirdi. Bu korkuyu yükselten Senatör Joseph McCarthy'le Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi'ydi. İlk temsilin hemen ardından fark edilen, oyunun 17. yüzyılla 20. yüzyıl arasında kurduğu benzerliklerdi. Kimi eleştirmenler karşılaştırmanın aldatıcı olduğundan şikâyet etti. Onlara göre Salem'in cadıları aslında hiç var olmamıştı, ancak Amerikan Komünist Partisi'nin üyeleri kesinlikle yaşıyordu.[192]

İtirazlar bir yere kadar Miller'ın liberal politikalarına karşı kullanılmış bir fırsattı, ancak yanlış yönlendirilmişti. Modern cadı avlarının erken döneminin kilit unsuru gerçekte var olmayan kötülere odaklanmaları değildi. Bu avların çıldırtıcı ve öldürücü tarafı sadece paniğin gücüne dayanarak cezalandırmaya yol açmalarıydı. Bireyler kendilerinin hiçbir şekilde önleyemeyecekleri devasa olaylar silsilesi

için hesap vermeye çağrılıyorlardı çünkü ellerinden gelse bu olaylara sebep olabilirlermiş gibi görünüyordu. Onları suçla ilişkilendirecek kanıtların yokluğu soruşturmanın durdurulmasındansa yoğunlaştırılmasına sebep oluyordu.

Bu zihniyet cadılığa mahsus değildi ve Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında da tıpkı 1980'lerde olduğu gibi dirildi. Komünistlere suçlamalar yöneltenlerle satanist istismarcıların peşinde olanlar gerçek suçları çözmeye çalıştıklarını düşünüyorlardı ve vatan sevgisi ya da çocuklar için endişelenmek gibi sarsılmaz gayelerden ilham alıyorlardı. Ne var ki davalarının haklılığı akıldışılığın üstesinden gelmiyor aksine akıldışılıkla birleşiyordu. Muhakeme usullerinin temelinde yatan tarafsızlığa dair inanç yüzünden insanlar ceza hukukunun aslında nesnel gerçeklerle ve kesin kanıtlarla pek az ilgisi olduğunu göremeyebilirler. Nihayetinde bir ceza davasını ayakta tutan masumiyet karinesi değil mahkûmiyet ihtimalidir ve cezalandırma hevesi her kovuşturmanın can alıcı noktasıdır.

Dava bir polisiye roman değildir. Tek bir şüphelisi vardır ve suçlanan kişinin suçunun kanıtlanması umudu genellikle, kişinin aslında suçlu olmayabileceği yönündeki resmi inattan çok daha heyecan vericidir. Elbette masumların aklandığını görmenin memnuniyet verici bir tarafı vardır, ancak bu memnuniyet suçlunun dibe düştüğünü görmenin verdiği heyecanla nadiren boy ölçüşür. Bu durumun ispatı herhangi bir sansasyonel davada görülebilir ya da hissedilebilir. McMartin suçlamalarına gösterilen yaygın tepki bu kuralın çarpıcı bir örneğini sunar. Yaşanan toplumsal isterinin dorukta olduğu 1985'te *Los Angeles Times*'ın düzenlediği bir ankete göre, suçluların yargılanmamasından kaygı duyanların sayısı masum bir insanın mahkûm olma ihtimalinden endişe duyanların üç katıydı.[193]

Cezalandırma için duyulan ilkel talebin sebepleri meçhul. Bir psikanalist pekâlâ diyebilir ki insanlar yanlış işler yapmış kişilerin arzularında kendilerinin bilinçaltında bastırdıkları şeyleri bulurlar.[194] Bir davayı takip eden insanların, sanık tarafından tecrübe edilmiş zorlukları anlamaya çabalamaktansa kendilerinde korkarak tespit ettikleri benzerlikleri cezalandırmaya yatkın olmaları duygusal yönden gayet anlaşılabilir. Yine de apaçık görülüyor ki, önyargının sebep olduğu baskıya hizmet etmek davaların tarihsel işlevlerinden

yalnızca biridir, sıklıkla yaptıklarıysa tıpkı bir yağmur dansında olduğu gibi yalnızca gürültü yapıp hareket ederek şüpheleri defetmektir. Sonraki bölümün açıkça ortaya koyacağı gibi bazı geleneklerse kurban vermeye bir türlü doyamamıştır.

V
Hayvanların, Cesetlerin ve Eşyanın Yargılanması

"Demek nasıl bir yargının kendisini beklediğinden haberi yok?"... "Hayır," diye tekrarladı subay, konuktan sorusunu biraz daha açmasını bekler gibi bir an durakladıktan sonra: "Bunu ona bildirmek boşuna zahmettir, çünkü nasıl olsa kendi vücudunda öğrenecek."*

Franz Kafka, *Cezalılar Kolonisi*

Nisan 1545'te Alpler'deki küçük St. Julien kasabası krizdeydi. Kasabanın bağlarını yiyip bitiren buğdaybitleri yerel ekonomiyi çökertmek üzereydi. Köylüler yardım istemek için Kilise'ye gittiler. Tanrı'nın takdirinin sadece rastlantı olmadığı bir çağda bu yaptıkları pek de şaşırtıcı değildi. Dikkat çekici olan, taleplerini, yerel kiliselerine dizlerinin üzerinde yardım dilenmeye giderek değil sorunlarının çözümü için piskoposluğun bölge mahkemesine resmen başvurarak iletmiş olmalarıydı.[1]

Mahkemelerin şikâyetleri çözüme kavuşturma hevesi, zor konuları tartışarak aşmaya yönelik köklü bir Katolik geleneği besledi. 1500'lerin ortalarına gelindiğinde Kilise Yahudiler, Müslümanlar ve sapkınlar arasındaki anlaşmazlıklara bin yıla yakın süredir müdahil oluyordu. Kilise'nin kendi içindeki ifade özgürlüğü de Karşı Reform zamanlarında bile sağlam kaldı, o kadar ki Papa V. Sixtus 1587'de "Şeytan'ın Avukatlığı"nı kurumsallaştırdı. Buna göre bir görevli, Şeytan'ın gelecekte azizlere karşı ileri sürebileceği iddialar üzerinde çalışmalıydı.[2] Halk nezdinde piskoposluk mahkemeleri, Papalık'ın ve seküler engizisyoncuların hiç elde edemediği bir erişim olanağına sahip oldu. St. Julien'in yerel halkının şikâyetini duyan yargıçsa kesinlikle Katolikliğin bu açık görüşlü geleneklerine saygı duyuyordu.

* Çeviri: Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 124-5.

Şikâyet dilekçesinin eline ulaşması üzerine yargıç, buğdaybitlerini savunmak üzere iki avukat görevlendirdi. İki tarafın da ifadelerini dinledikten sonra böcekler için elinden gelenin en iyisini yaptı. Dünyadaki meyvelerin yalnız insanlar için yaratılmadığını hatırlatıp "Şimdi burada suçlanan ve haklarında soruşturma yapılan yaratıklara karşı kaba ve düşüncesizce davranmanın uygun olmayacağını," söyleyerek uyarıda bulundu. Daha da iyisi yerli halka Tanrı'ya dönmelerini, günahları için af dilemelerini ve böceklerin istila ettiği bağlarda komünyon törenlerine devam etmelerini önerdi. Bu törenler yargıcın onlara verdiği ve denetleyeceği karışık bir takvime göre yapılmalıydı.

Reçete son derece faydalı oldu, en azından bölgenin papazının tuttuğu kayıtlara inanırsak. Sonraki kırk yıl boyunca üzümlerin hasadı, ezilmesi ve ardından şarabın içilmesi St. Julien'in taraçalarında antik zamanlardan kalma döngüsünü sürdürdü. Ne var ki 1587'de bir buğdaybiti, belki bir taneden daha fazlası tekrar görüldü. Bunun üzerine köylüler hemen, atalarının talebini reddetmiş mahkemeye tekrar başvurdular. Mahkeme yeni avukatlar görevlendirdi, bir önceki davada görev alanlar göçüp gitmişti. Mahkeme zamanın herkese uygun olabilmesi için ileriye ertelendi. Sadece birkaç hafta içinde dava görülmeye hazırdı.

Muharebe, 6 Haziran 1587'de başladı. Böceklerin iki kişilik heyetindeki ilk avukat Pierre Rembaud kendisini müvekkillerini savunmaya adamış bir kahraman gibi gösterecek güçlü savunmalar verdi. Dinleyicilere hatırlattığı üzere Tanrı, insandan daha aşağı seviyedeki mahlukatı bizzat yaratmış ve kutsamıştı. Buğdaybitleri açlıktan ölecek hale gelirse Tanrı tarafından yaratılıp kutsandıklarını varsaymak mümkün olmayacaktı. Rembaud'nun ileri sürdüğüne göre Tanrı'nın kendisi "Yaratılış Kitabı"nda açıkça, "Yeryüzünde yürüyen her şeye ... yesinler diye meyveler verdim," dememiş miydi? Ardından da insan yasalarını mahlukata dayatmanın zaten saçma olduğunu söyledi. Konuşmasını rakiplerine koz vermeden bitirmek için de sonunda karşısındakilerin karakterine saldıran ve hor gören bir üslupla noktaladı. Kutsal metinlerden serbest çağrışımla alıntılar yaparak St. Julien ahalisini uyardı: Savunmasız buğdaybitlerine karşı dava açmaktansa oruç tutup hacı gibi giyinmelilerdi çünkü tüm işaretler, Tanrı'nın gazabını üzerlerine çekeceklerinin haberini veriyordu.

Rembaud, sunduğu savunmaya mahkemenin büyük saygı duymasını beklemek için her türlü gerekçeye sahipti. Bir örnek vermek gerekirse, Mainz köylüleri tarafından parlak yeşil böceklerin istilasına karşı 13. yüzyılda açılan bir davada böceklerin temsilcisi (böceklere temsilci "çok küçük ve aşağıda olmaları" nedeniyle atanmıştı) yalnızca büyük bir saygıyla dinlenmekle kalmamış üstelik mahkemeyi böceklere bir parça toprak vermeye ikna edebilmişti. Bu toprak sonraki onlarca yıl boyunca her yıl yenilenen bir sözleşmeyle, böceklere devredilmeye devam edilmişti, mahkemenin görüldüğü sıralarda da bu devir gerçekleşmekteydi.[3] St. Julien'deki dram en az üç ay daha uzayacaktı, ancak olayın sonuçlarını gösteren kayıtlar yok. Yine de eldeki veriler Mainz'dekine benzer bir sonuca ulaşıldığına işaret ediyor.

Davayı kesintiye uğratmış birkaç aradan birinde köylüler, avukatlarının önerisi üzerine kasaba meydanında toplanıp bir antlaşma önermek için uzun uzun tartıştılar. Buğdaybitlerine yakınlarda bir yerde bir arazi teklif edilecekti. Bu bereketli arazide meşeler, çınarlar ve serviler vardı. Böceklerden beklenense arazideki su kaynaklarını paylaşmaları, toprak boyası malzemesi üzerinde hak iddia etmemeleri ve savaş zamanında St. Julien halkının bu araziye sığınmasına karşı çıkmamalarıydı. Taleplerin tamamı "bahsi geçen Hayvanların yaşama haklarına hiçbir saygısızlık yapılmadan" gerçekleştirilecekti. Bu uzlaşma mantıksız görünmüyordu –çünkü Savoya Dükü halkın arasından askerler devşirip yakınlardaki Saluzzo'yu işgal etme hazırlıkları yapıyordu– ancak yeterli değildi.

Müvekkillerinin tepkisinin ne olacağını beklemeden avukatlar bu teklifi pek ciddiye almadı. Askerler bölgeden ayrılır ayrılmaz Rembaud'nun meslektaşı Antoine Filliol mahkemeye başvurdu. Ona göre bahsi geçen arazi aslında çıplaktı ve hiçbir şekilde buğdaybitlerini besleyemezdi. Mahkemeye, başka teklifler almaktansa, bedeli karşılığında köylülerin şikâyetlerini geri çekmesi önerisinde bulundu. Maalesef bu taktiğin karşılığını alıp almadığı asla bilinemeyecek. Mahkeme tutanağının son sayfasında, bilirkişilerin bölgeyi ziyaret edip yaşanabilir olup olmadığını denetlemeleri için üç florin ödendiği yazıyor ancak son cümlelerin yer aldığı kısım kayıp. Bir tarihçiye göre sayfa küçük böcekler tarafından yenmiş.[4]

Modern Avrupa'nın erken döneminde buğdaybitleri dışında insan olmayan başka sanıklar da adalet karşısına çıkarılıyordu. 13. yüzyıldan başlayarak en azından dört yüzyıl boyunca piskoposluk mahkemeleri, sürekli zorluklar çıkaran, buyruklara uymayan ve doymak bilmez her türden yaratığın eylemlerini en azından teorik olarak kontrol altında tutmaya çalışacaktı. Örneğin, Cenevre Gölü'ndeki bufa balıklarına, balıkçılar bu zararlı emicilerden gölün sakini somonları rahatsız ettikleri için 1451'de şikâyetçi olduklarında, durmaları, eylemlerini sonlandırmaları ya da gölü terk etmeleri emredilmişti.[5] 1600'lerin başındaysa Chamonix kasabası civarındaki buzulların içindeki şeytanın çıkarılması gerekmişti.[6] Bu hukuk felsefesi Katolikliğin okyanusun öte tarafındaki imparatorluğunda bile kendine küçük dahi olsa yer edinmişti. 1706'da Brezilya, Piedade no Maranhão'da bulunan Padovalı Aziz Antonio Manastırı'ndaki Fransisken keşişleri, unlarını yiyen ve duvarlarının altını aşındıran bir karınca kolonisini mahkemeye vermişlerdi. Bu anlaşmazlığı kayda geçiren Portekizli vakanüvise göre olay son derece dostça çözülmüştü. Böceklerin avukatı mahkemede, konaklamaları için böceklere başka bir yer sağlamıştı ve mahkemenin kararı karıncaların kolonilerini kurdukları tepeye karşı okunduğunda milyonlarca karınca devasa ve muntazam kortejler halinde kendilerine verilmiş yeni araziye doğru uygun adım yürümüşlerdi.[7]

Yasanın kudreti ayrıca doğrunun ve güzelin doğal sınırlarını aşan hayvanlara karşı da gösterildi. Örneğin, Basel şehrinin Latince kayıtları 15. yüzyıldaki bir din adamının notunu da içermektedir. Bu notta, yumurtlayan bir horozun 1474'te maruz kaldığı adli yaptırımdan bahsedilmektedir. Doğayı gözlemleyenler çok uzun süre önce böyle olağandışı bir yumurtadan ancak bir basilisk çıkacağı hususunda uyarıda bulunmuştu. Bir yavru horozla bir yılanın karışımı olan bu canavar ölümcül dumanlar saçıyordu; ışıldayan gözlerinin tek bir bakışıyla dahi insanı mezara koyabilirdi. Rastlantıların çok önemli olduğu bir çağda basilisk ve Basel sözcükleri arasındaki benzerlik dahi rahatsızlığı artırmış olabilirdi. Tüm bu bilgiler ışığında bölgenin adliye binası önünde, canavarı andıran sözkonusu kuşun kafası, büyük bir izleyici kitlesinin karşısında kesildi ve içi açıldı. İzleyicilerin tümü büyük olasılıkla meraktan gözlerini alamamakla canavarın ölümcül bakışlarından gözlerini kaçırmak arasında kaldılar. Söylenenlere göre

17. yüzyıldan bir mahluk. 'Bir döl karışımından doğarak dünyaya gelmiştir.' Bu mahluk kendinden öncekilere göre daha az korku yarattı ve uzun yıllar boyunca Floransa'daki Boboli Bahçeleri'nde sergilendi.

GÖRSEL: 17. yüzyılda bir Cizvit âlimin gözünden, yılan kuyruklu bir horoz: Athanasius Kircher, *Mundus subterraneus* (Amsterdam, 1665) (İskoçya Ulusal Kütüphanesi/Nadir Eserler Koleksiyonu).

sulh yargıçları bu kanlar içindeki *corpus delicti*'yi* yakmadan önce iki yumurta daha bulmuşlardı.[8]

Nerede duracaklarını bilmeyip insanlarla cinsel ilişkiye giren hayvanlara da en az diğerleri kadar haşin cezalar verilirdi. Bazı istisnai durumlardaysa ilişkiye girdikleri insanlara layık görülenlerden daha farklı cezalara maruz kaldılar. 1565'te Montpellier'deki gözü dönmüş bir katırın toynakları kesilmişti, katırın suç ortağıysa ayakları hiç zarar görmeden ölümle buluşmuştu. İnsanın idam edilip katırınsa sadece toynaksız bırakılmasının tek sebebi "terbiyesiz ve çifte atmaya meyilli" bulunmasıydı.[9] 1606'da Chartes'ta, Guillaume Guyart gözaltında tutulduğu yerden firar ederek ilişkiye girdiği köpeği yakılmaya terk ettiğinde yetkililer Guyart'ın portresini darağacına çivilemek suretiyle sebep oldukları adaletsizliği en aza indirmeye çalıştılar.[10] 1750'de, Vanves'da dişi bir eşekle ilişkiye girmekten hüküm giyen Jacques Ferron'un[11] davası belki de yargının hakkaniyetinin en takdir edilesi örneklerinden birini sunar. Ferron'un komşuları ve bölgenin papazı, merhamet dilemek için mahkemeye başvurduklarında adamla eşek kesin bir idam cezasıyla karşı karşıyaydı. Ferron'un şanssızlığına bakın ki mahkemeye başvuranlar yalnız eşeğin iyi huylu karakteri için kefil oldu. Dilekçe verenler, eşeği dört yıldır tanıdıklarını söylüyorlardı ve onun "sözüyle, işiyle ve tüm huylarıyla en dürüst yaratıklardan biri olduğu"ndan emindiler. Eşekle birlikte yargılanan adam içinse tek bir söz bile edilmemişti. Kasabalıların, eşeğin bir anlık gafletinin hoş görülmesi yönündeki talepleri karşılığını buldu; elbette ki bu istek büyük olasılıkla hastalıklı

* (Lat.) Suç aleti. –yhn

bir duygusallıktan ziyade kasabanın ortak ve değerli bir malının alevlere kaptırılmaması umudundan besleniyordu. Eşek bağışlandı, Ferron'sa diri diri yakıldı.

Çok sayıda hayvan da –muhtemelen yüzlercesi– suçların en kötücüllüyle yargılanacaktı: cinayet. Soruşturmalar ilkin 13. yüzyıl Fransası'nda kaydedilmişti, ancak sonraki beş yüzyıl boyunca hem kuzeye hem batıya yayılacaktı. Domuzların hane halkıyla dip dibe yaşadıkları bir çağdan beklenebileceği gibi zanlıların çoğu domuzdu, ancak boğalar, inekler ve atlar da sanık kürsüsündeki yerlerini aldılar.[12]

Bu yargılamalarda hayvanlara, hiç parası olmayan zanlı insanlara gösterildiği kadar saygı gösterildi ve eşitliğin kural olduğunu onaylamak için de hayvanlar kimi zaman özel uygulamalara tabi tutuldu. Schweinfurt'un yerel celladı 1576 senesinde, ısırarak bir çocuğun kulağını ve elini koparmış bir domuzun idamını ölüm fermanını beklemeden gerçekleştirmişti. Kasabanın sulh yargıçlarına karşı işlediği bu saygısızlık yüzünden bir daha asla dönmemek üzere sürgün edildi.[13] Tutukluların geleneksel olarak hiçbir zorluk yaşanmadan infaz edildikleri Moyenmoutier'deki manastırdan yargıçlar Mayıs 1572'de bir domuzun ip kullanılarak ölüme götürülmesi hükmünü verdiler. Yargıçlar, idamı gerçekleştirecek makama, alacakları bu tedbirin emsal teşkil etmemesini buyuracak kadar da dikkatliydiler. Dediklerine göre Manastır Lordu hüküm giymiş suçluların tamamen çıplak olarak ve gözlerden uzak tutularak teslim edilmesi taraftarıydı, fakat "bahsi geçen domuzun yabani bir hayvan olmasından ötürü [mahkeme] size bunu [domuzu] bir kemerle bağlı halde teslim etmektedir," diye bildiriyorlardı. Yine de Manastır Lordu'nun bu kararı aslında bir incelik gösterisiydi çünkü "suçluları çıplak teslim etme hususundaki sözkonusu haklara halel getirmeden" bu işlemi gerçekleştiriyordu; şimdiye kadar hep böyle yapmıştı, bugünden sonra da hep böyle yapacaktı.[14]

İnsanlar için de sözkonusu olduğu üzere avukatlar, zan altındaki hiçbir hayvanın davasına alınmıyordu, ama yine de yargıçlar kanıtları dinliyor ve öyle pek de önceden belirlenmiş olmayan kararlara varıyorlardı. 1457 senesinden bir dava bu durumun temiz bir örneğini sunar. Davanın sebebi 5 yaşındaki Jehan Martin'in ölümüydü. Martin'in yarısı yenmiş bedeni Savigny'nin Burgonya bölgesinde bulunmuştu ve cesedin başında bir anne domuzla burnunu gürültüyle çeken altı yavrusu vardı.

Domuz ailesi tutuklandı. Görgü tanıklarını dinledikten sonra mahkeme anne domuza, düklüğün katil domuzlar için uyguladığı cezayı verdi, arka bacaklarından bağlanıp asılacaktı. Mahkemenin dikkat ettiği husus yavru domuzları doğrudan ima eden bir kanıtın bulunmamasıydı. Domuzların sahibi Jehan Bailly'den, sürecek soruşturma boyunca güvence olsun diye 100 sol istendi. Hayvanlar kanlar içindeki yenmiş bir cesedin yanında bulunup tutuklandığından Bailly, aslında anlaşılır bir şekilde, onlara kefil olmak istemedi, ancak mahkeme bir ay sonra davayı tekrar görmeye hazır olduğunda tehlike geçmişti. Küçük domuzcuklar aklanmıştı.[15]

Hüküm verildikten sonra da yasal adaba uymak için en az öncesinde olduğu kadar titizlik gösteriliyordu. Örneğin, Normandiya'nın Pont de Larche hapishanesindeki kraliyet görevlisi, Toustain Pincheon tarafından 1408'de imzalanmış bir vesikaya göre idamı beklenen bir domuzu yirmi beş gün boyunca beslemesinin karşılığı olarak dört şilin ve iki peni almıştı.[16] İnfazın gerçekleşeceği yere, uluyan bir kalabalık eşliğinde parmaklıklı arabalarda taşınan ya da ayaklarına sopa bağlanıp sürüklenen[17] hayvanlar, öldürülürken herkes kadar insani muamele görüyordu. Tabii ki aslında gayriinsani olabilen bir muamele. Falaise'de, 1386'da üç aylık bir bebeğin yüzünü ve kolunu ezmekten hüküm giymiş bir domuz sadece asılmaya mahkûm edilmemiş, işlediği suçu yansıtacak bir cezaya daha çarptırılmıştı. Halk meydanında cellat sakince beyaz bir eldiven kuşandı, daha sonra kasabanın soylusuna bu eldivenin fişini yazdıracaktı,[18] ilmiği domuzun boynuna geçirdi ve ardından bir penseyle yüzünü ve ön bacaklarını sakatladı. Kasabadaki kilisenin duvarına daha sonra çizilen bir duvar resminde domuz insan kıyafetleri giymiş olarak darağaçlarından sürüklenip linç edilirken tasvir edilecekti.[19]

Çıkarcı gerekçeler her cinayet davasında ileri sürülecekti. Bunlar hakkında yazan ilk hukukçu 13. yüzyıldan Philippe de Beaumanoir'dı. De Beaumanoir'a göre bu işte ciddi paralar vardı, Beauvais'nin soylularına sadece vahşi hayvanların infaz edilmesini, o da infaz öncesinden hayvanların ölüsünü satmak koşuluyla, tavsiye ediyordu ve eşeklerle atlara canlıyken el konulmalıydı.[20] Üç yüzyıl sonra yazan Pierre Ayrault'sa daha analitik düşünüyor fakat aynı mantığa dayanıyordu. Ona göre davalar hayvanın sahibinin onu kaybetmeyi hak edip etmediğine göre tasarlanırken cezalarsa insanların dikkatsizliklerine karşı bir uyarı

olsun diye infaz ediliyordu. 1591 yılında yazdıklarında, "Bir domuzu beşikteki bir bebeği yediği için ipte sallanır gördüğümüzde bu anne babalara ve bakıcılarla hizmetçilere, çocukları bir başlarına bırakmamaları için bir uyarıdır ve hayvanlarını gözetip çocuklara zarar vermelerini engellemeleri için bir hatırlatmadır," diyordu.[21]

Soyluların açgözlülüğü özellikle bazı mahkeme tutanaklarında fark edilir. 1457'de Savigny'de altı domuz yavrusu, insanlar el koyabilsin diye aklanmıştı, domuzların sahibinden talep edilen 100 solluk kefalet bedeli bir tedbir olmaktan ziyade oldukça yüklü miktardaki bir gasptı. Caydırıcı olma umudu da çoğu davada geçerliydi. Örneğin 1567'de Senlis'te 4 aylık bir kız çocuğunun kafasını yiyen siyah burunlu bir domuz, kızın yaşadığı kasabanın girişinde asılmıştı. Böylece ahali, hayvanlarını denetim altında tutmaları konusunda uyarılmış oluyordu; aksi halde para cezası ve işkence vardı.[22] Yine de kayıtlar, toprak sahiplerinin mülklerine geçirdiğinden çok daha fazla hayvanın infaz edildiğini gösterir. Beaumanoir'ın tavsiyelerine en yakın kurallara Burgonya civarındaki geleneksel yasalarda rastlanıyordu. Bu yasalar akılcı tartışmaların perdelediği derindeki arzuları ürpertici bir şekilde onaylıyordu, çünkü baş aşağı asılanlar yalnız domuzlar değildi. Atlara ve ineklere el konulabilmesini sağlayan Burgonya'nın teamülüne göre "eğer başka bir hayvan ya da bir Yahudi" hüküm giyerse *piez derreniers* usulü ya da "arka bacaklarından" asılmalı ve ölünceye dek asılı kalmalıydı.[23] Domuzların annesini ayaklarından asıp ölüme terk ederken yavrulara el koyan mahkemeler insan savrukluğundan başka bir şeye atıfta bulunuyordu. Yani bir atın değerini teslim ederken Yahudilere domuz muamelesi yapan hukuk felsefesi yalnızca ekonomiden ilham almıyordu.*

Görünüşte yaşananlar bir tarafa davalar ve cezalandırmalar hiçbir zaman hayvanların ya da böceklerin eylemlerinden ötürü ahlaki bir

* Benzer bir şekilde Avrupa hukuku yüzyıllar boyunca dini ayrımları aşan cinsel ilişkileri, hayvanlarla ilişkiye girmeye yakın bir suç olarak gördü. 1290'da, İngiltere'nin ilk hukuk yazarlarından biri "Yahudilerin erkekleriyle ya da kadınlarıyla ilişkiye geçenler hayvanlarla ilişkiye girmiş ya da ters ilişki yaşamış sayılır," diyordu ve bunlar diri diri gömülmeliydi. İspanya Kralı'nın danışmanlarından Joost de Damhouder, 1554 yılında, Yahudilerin ve Müslümanların hem hukuken hem teolojik olarak hayvanla bir olduğu yönünde görüş bildiriyordu. 17. yüzyılın sonlarına doğru Jacob Döpler cinsel ilişkide ayrım gözetmeyen Hıristiyanların yakıldığını çünkü bunun "bir Yahudi kadınla ya da köpekle yatmak gibi" suç olduğunu açıklıyordu. Bkz. Selden Society, Fleta. Volume II. *Prologue, Book I, Book II*, der. Henry G. Richardson ve George O. Sayles, (Londra, 1955), s. 90; Joost de Damhouder, *Praxis rerum criminalum*, (Anvers, 1554), s. 360, ("De peccato contra naturam"); Jacob Döpler, *Theatrum poenarum, suppliciorum et executionum criminalium*, 2 cilt, (Sondershausen ve Liebzig, 1693-7), 2: 154.

sorumluluk taşıdıkları varsayımına dayanmadı. Avrupa'nın teologları ve hukukçuları her zaman masumiyetin ve suçun, özgür iradenin rasyonel tercihlerine dayandığı konusunda fikir birliğinde oldular. Her ne kadar insanlar için bu durumun tam olarak ne anlama geldiği üzerine şiddetli bir tartışma uzun süre devam edecek olsa da dikkate değer hiçbir düşünür, hayvanların insanlar tarafından konulmuş kurallara uyma zorunluluklarına dair bir laf etmedi. Philippe de Beaumanoir'ın 13. yüzyılın sonlarında aktardığı "hayvanlar için cezanın gereksiz"[24] olduğu gözlemi malumun ilamıydı. Çağdaşı Aquinalı Thomas'sa hayvanlara uygulanan cezaların neden ahlaki bir temeli olmadığını anlatırken aynı geleneksel bilgeliği yineliyordu. İnsanların yasaları ancak "kim olduklarını bilenler ve bir işi başka türlü yapabilecekler ya da hiç yapmayacaklar" için uygundu ve bu yetenek "yalnız akla sahip varlıklara mahsus"tu[25]. Akla sahip olmayanlarsa doğal yasalara tabiydi. Doğal yasalar Tanrı'nın yarattıklarının ne yapması *gerektiğini* değil halihazırda *yaptıklarını* gösterirdi ve nasıl ki gezegenler dünyanın etrafında dönerek bu yasalara uyuyorsa hayvanlar da öyle uyuyordu; örneğin yiyorlar, vakvaklıyorlar ya da uluyorlardı. Hatta Şeytan'ın faaliyetleri dahi bu hukuki durumu değiştiremezdi. Şeytan kendini hayvan biçiminde gösterse dahi Tanrı başıyla onaylamadıkça o bile bir şey yapamazdı. Aquinalı Thomas, nihayetinde insan olmayan canlılara verilen mahkûmiyetlerin anlamsızlığı konusunda uyarıda bulunuyordu. Hatta bu cezalar dine küfür bile sayılabilirdi, çünkü sonuçta hayvanın yaptıkları Tanrı'nın gizemli işlerinin bir parçasıydı.[26]

Aquinalı Thomas'ınkiler bu konu üzerine söylenmiş son sözler değildi. Gerçekleşen olaylarla olması gerekenler arasındaki fark beş yüzyıl daha felsefi bir karmaşa olarak kalacaktı. Eski Ahit'te açıkça belirtildiğine göre Tanrı'nın kendisi kimi durumlarda sert eylemler beklediğini belli etmişti; Çıkış ve Levililer kitaplarında katil bir ineğin taşlanarak öldürülmesi ve cinsel kabahatleri bulunan hayvanların yok edilmesi gerektiği yazıyordu.[27] Ortaçağ bilginleri de bu söylenenleri herkesin memnuniyeti için tam olarak yerine getirdiler. Chartresli Ivo diye bilinen bir kanon âliminin 1095'te söylediği gibi bu yaratıkların yok edilmesi utanç verici eylemlerinin hatıralarını bastırmaya bile yarardı ve böyle yüce bir amacın peşindeyken kabahatin akıldışı olması bir şey değiştirmezdi.[28] Kilise'nin de hayvanların kötülükleri karşısın-

da eyleme geçmeye dair eskilere dayanan bir geleneği vardı. Yüksek rütbeli rahipler en azından MS 868 tarihinden beri törenlerinde katil arıların boğulması ve arıların ahlaksızlığından ötürü ballarının da yenmemesi gerektiğini söylüyorlardı.[29] Aquinalı Thomas'ın çağıysa hayvanlardan şeytan çıkarılmasına tanık olmuştu ki bazısı dikkate değerdi. Zaten efsane olmuş Clairvauxlu Bernard, Foigny Manastırı'nı sinekler tarafından ele geçirilmiş bulunca öyle bir lanet okumuştu ki keşişler yere düşen sinekleri küreklerle toplamak zorunda kalmıştı.[30]

Kendisinden önceki bunca emsal göz önünde bulundurulunca Aquinalı Thomas'ın yasal işlemlerle ilgili çıtasının belirsiz olmasına şaşmamak gerek. Geç 13. yüzyıl bilgeliğinin başvuru kitabı niteliğindeki, Batı ahlak felsefesinin sonraki üç yüzyıllık omurgasını kuran *Summa theologica* kitabında, sahiplerini cezalandırmak ve "günahtan korkutmak"[31] için hayvanlardan intikam alınabileceğine dair görüş bildirmiştir. Bunun yanında her ne kadar ceza vermek mantıksız olsa da Şeytan'a istemeden hizmet etmiş bu hayvanların lanetlenebileceğini ya da aforoz edilebileceğini açıkça söylemiştir. Tek dikkat edilmesi gereken, hayvanın kendisinin değil sahibinin hedef olarak ortaya konmasıdır.[32]

Hayvanları sorumlu tutmanın yanlış olduğunu söylerken işledikleri günahlar için intikam alınabileceğine ve eylemlerinin lanetlenebileceğine inanmak bugünden bakınca pek de sağlam bir düşünsel yapı gibi görünmüyor. Fakat piskoposlarla seküler yargıçların hiç anlaşamadıkları ve Papalık'ın engizisyonundan sürekli baskı gördükleri bir zamanda bu iki düşünce hukuk felsefesinin iki keskin ucunu temsil ediyordu. Akılcılık bir kez daha numarasını yapmıştı. Dört bacaklı çılgınların, uçuşan böceklerin ve tiksinç sürüngenlerin topunun adli dokunulmazlık çağı sona ermişti.

"Besi hayvanlarının suçları üzerine" Hollanda'da 1555'te basılan bir ceza hukuku kitabından.

GÖRSEL: "Besi hayvanlarının suçları üzerine": Josse de Damhouder, *Practycke ende handbouck in criminele zaeken* (Louvain, 1555).

Yasaların sadece var oldukları için uygulandığı düşüncesi Chartresli

Ivo'yla Aquinalı Thomas'ın yazılarına içkindi. Bu düşünce zaman ilerledikçe katılığı, rehaveti ve kabalığı akıl almaz boyutlarda teşvik etti. Bunu yaparken çok daha dikkate değer yasal bir tutuculuğun, yani bazı hakların vazgeçilemez olduğuna dair inancın da temelini attı. 16. yüzyılda Provence'ta yaşanan bir dizi olayın[33] gösterdiği üzere, temel haklar varlığını modern siyasi düşüncelere olduğu kadar doğal hukukun geleneklerine de borçluydu.

1510 yılı dolaylarında Autun'dan köylüler piskoposluk mahkemesine bir dilekçeyle başvurdular, arpa mahsullerini yok eden farelerden şikâyetçiydiler. Tellallar ve bildiriler çeşitli yol ağızlarında, kemirgenleri mahkemeye katılma yükümlülüklerinden haberdar etmek için çabaladı ve hiçbiri duruşma salonunda görünmeyince savcı hükmünü vermeye meyletti. Hayvanların "tümden yok oluş ve imha"nın eşiğinde bulunduklarının farkında olan piskopos, onlara bir avukat atamanın gerekli olduğunu düşündü. Atanan genç avukat, meslek hayatını Fransa'nın en ayrıksı hukukçularından biri olarak tamamlayan Bartholomew Chassenée'ydi. Chassanée müvekkillerini o kadar yılmak bilmez bir şekilde müdafaa ediyordu ki günümüzün kimi avukatlarını dahi utandırabilirdi.

Kanonik hukuka göre suçun büyük bir kanıtı olarak görülen mahkeme celbine uymamak, farelerin kötü ünüyle birleşmişti, ancak Chassanée haşin bir karşı saldırıyla inisiyatifi ele aldı. Söylediğine göre müştekilerin başvurusu yalnız bir grup farenin sağlığı ve dirliğiyle ilgili değildi. Autun'daki her kemirgen tehlike altına girmişti, bu sebeple de her biri tek tek mahkeme önüne çıkmakla yükümlüydü. Ne var ki fareler o kadar geniş alana yayılmışlardı ki yapılan çağrı hepsine birden ulaşmış olamazdı. Elbette tek bir farenin dahi gelmemiş olması Chassanée'nin gözardı ettiği bir durumdu, ama mahkeme de aynı şekilde bunu pek önemsememişti, böylece Chassanée günü kurtardı. Yargıçlar celplerin hedefine ulaşmadığına ve duruşmanın ileri bir tarihe ertelenmesine karar verdi. Şimdi Autun'da yer alan tüm kiliselerin vaiz kürsülerinden yapılacak çağrılarla fareler mahkemeye katılmaları gerektiği konusunda uyarılacaktı.

Piskoposluk bölgesinde yer alan rahipler karara uyarak duyurularını yaptılar ve bir zaman sonra mahkemenin tekrar toplanma vakti geldi. Avukatlar, ruhban ve köylülerin hepsi duruşma salonundaki yerle-

rini alıp farelerin gelmesini beklemeye başladılar. Tarih, ne kadar süre sonra beklemekten vazgeçtiklerini kaydetmemiş ancak tutanaklarda tek bir farenin bile gelmediği yazıyor. Daha güçsüz bir avukat belki nazikçe teslim olurdu ancak Chassenée çelikten yapılmıştı. Müvekkillerinin mahkemenin çağrısına uymadıklarını kabul ettikten sonra onlara çok az zaman tanınmış olduğunu ileri sürdü. Hatta daha da ileri gitti. Hiçbir sanığın duruşmaya gelirken hayatını ya da uzuvlarını tehlikeye atmasının beklenemeyeceği, geleneksel hukukun çok eski bir ilkesiydi ve Chassenée'ye göre müvekkilleri bu konuda en sağlam gerekçeye sahipti. Onlar fareydi ve her köşe başında, her duvar dibinde kediler vardı. Doğal hukukun gereklerini gözeten hiçbir mahkeme muhtemelen bir fareyi, gayet makul bir şekilde kediden korktuğu için mahkûm etmezdi. Dolayısıyla gelmemeleri anlaşılabilirdi. Autun'un yargıçları bu mantıktan etkilenmiş gibiydi. O kadar ki davayı erteleediler. Chassenée günü gene kurtarmıştı.

St. Julien'deki buğdaybitleri vakasında olduğu gibi bu davanın tutanaklarında da mahkemenin nihai kararı yer almıyor, bu yüzden hızlı karar vermek konusunda yeteneksiz kemirgenlerin, kendileri için sarf edilen bunca çabadan faydalanıp faydalanmadıklarını bilemiyoruz. Yine de mahkemenin kendi emsalleri farelerin toptan sürgüne mahkûm edildiklerini düşünmemize yol açıyor. Bu mahkeme 1487'deki bir salyangoz istilasında verdiği hükümde, Autun'daki tüm rahiplere, ellerinde haçlar ve yanan mumlar taşıyıp etrafa kutsal su serpiştirirken yürüyüş alayındaki her cemaate üç gün boyunca önderlik etmelerini buyurmuştu. Ruhbana sunulan tavsiyede şöyle deniyordu: "[B]ahsi geçen salyangozları uyarmalı ve emretmelisiniz, onlara demelisiniz ki üç gün içinde [başlarına gelecek] yıkımdan kaçmalılar [...] ve kendilerini terk

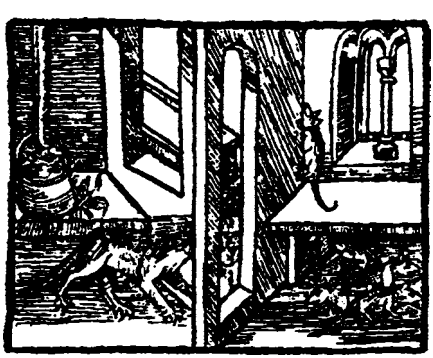

GÖRSEL: Modern Avrupa'nın erken döneminde kediler ve fareler (Fotomas).

edilmiş diyarlara götürmeliler, o diyarlarda yeryüzünün hiçbir hayvanına ve meyvesine zarar veremesinler, yoksa yüce efendimizin öfkesi ve gazabı üzerlerinde olacaktır."[34] Eğer fareler de diğer herkes kadar ciddiyet gösterseydi belki de hüküm bundan daha insaflı olacaktı. Telfs bölgesinin Tyrol kasabasında bir grup köstebek üç müşteki tarafından 1500'de şikâyet edilmişti, çünkü zanlılar "toprağı öyle bir eşeleyip atıyorlar[dı] ki üzerinde bir daha ne çim ne de yeşil başka bir şey biter[di]." Yalnız dava sürecinde avukatları, aynı zamanda tırtıl yavrularını yiyerek hasada yardımcı oldukları şeklinde savunma yapınca köstebekler ciddi imtiyazlar elde etmişti. Evet, sürülmüşlerdi, ancak her sanığın köpeklerden ve kedilerden korunarak emniyetli bir şekilde nakledilmesi sağlanmış, hamile ya da yaralılara yola koyulmadan önce on dört gün fazladan süre verilmişti.[35]

Autun'un farelerinin akıbeti her ne olduysa olsun Chassenée'nin mesleki başarısı artıkça arttı. 1531'de bir çekirge istilası karşısında yürütülen davadan zaferle çıkmasından hemen sonra mahkemelerin böcekler üzerine verdiği kararlara dair Avrupa'nın ilk ve en yetkin kitabını kaleme aldı. Chassenée, kendisinden bekleneceği üzere, aklı olmayan yaratıkları işledikleri suçlar yüzünden cezalandırmayı yanlış kabul ediyordu, ancak gelecekte yaşanabilecek hataları önlemek tamamen farklı bir konuydu. Söylediğine göre kuşlar, hayvanlar ve arılar zaten sıklıkla yanlış davrananları kendi aralarında fiziki cezaya ya da idam cezasına çarptırıyorlardı ve insanlar da rahatlıkla Tanrı'nın kabahat işleyenleri engelleyeceğine güvenebilirlerdi. Yalnız bir yöneticinin bir insanı yargılamadan hüküm vermesi nasıl "dayanılmaz bir tiranlık"sa duruşma hakkı tanınmayan bir hayvan için Tanrı'nın adaletini ummak da adil olmazdı.[36]

Tartışmanın adli temelleri yüzyıllar öncesine dayanıyordu. Kanonik hukukçuların Roma Hukuku'yla İncil'i birbirine bağlamaya başladıkları 12. yüzyıl kadar eski bir tarihte bazı düşünürler, Tanrı'nın, elmalarından birinin kaybolduğunu haber alması üzerine bizzat Cennet Bahçesi'ne baskın yapıp "*Adam, ubi es?*"[37] –Adem, neredesin?– diye bağırdığını fark etmişti. Eğer Tanrı bile açıklama talep ettiyse, diye düşündüler, adil bir hükümdar da pekâlâ öyle yapmalıydı. Adem'in cevabıysa, yani hatayı Havva'nın yaptığını ve zaten onu da Tanrı'nın yaratmış olduğunu söylemesiyse daha tehlikeli düşünceleri

ateşlemişti. Her ne kadar Tanrı bu cevaba pek ikna olmamışsa da Kanoncular Adem'in cevabının tartışmaya açık bir savunma olduğunu fark ettikler ve eğer Tanrı bunu duymak istememiş olsaydı hiçbir cümlesi zaten söylenemezdi. Hepsinin ivedilikle tüm bu düşünce silsilesine ekledikleri Tanrı'nın yanlış bir karara varmasının imkânsız olduğuydu ki böylece en ileri görüşlü varsayıma ulaşıldı: Bir şüphelinin diyeceklerini dinleme ödevi evrenin kendi doğasına içkindir.

Bu tarz düşünceler 13. yüzyılın başlarında o kadar yaygındı ki Papa III. Innocentius 1215'te topladığı Dördüncü Lateran Konseyi'ne katılan isyankâr temsilcilere Şeytan'ın bile söz söyleme hakkına sahip olabileceğini söyleyerek takılmıştı. Konsey'in sonraki yıllarında kanoncular aslında bu söylenenin doğru olduğuna dair ciddi açıklamalar ortaya koyuyorlardı.[38] Chassenée'nin yaptığı aslında bu akıl yürütmeyi bir adım öteye taşımaktı. İnsandan aşağı da olsa tüm varlıkların yargılanma haklarının bulunduğunu, çünkü Adem'le Havva'ya bu hakkın tanınmış olduğunu öne sürüyordu. Bu her ne kadar iş arayan bir avukatın şüpheli savlarına benzese de duruşunda bir tutarlılık vardı, öyle ki Autun'un farelerinin yargılandığı dava nihayetinde insanları da ilgilendiriyordu.

Kasım 1540'ta Chassenée, Provence Temyiz Mahkemesi'nin başkanı olarak atanmışken, Güney Fransa'da Protestanlara karşı büyük bir harekât yürütülüyordu. Chassenée'nin mahkemesi bu tarihte Mérindol kasabasında yaşayan bir düzine köylü için celp kararı çıkardı. Köylüler gizlice alınan hukuki danışmanlığın ardından mahkemeye katılmamaya karar verdiler. Bunun üzerine mahkeme yaşa ve cinsiyete bakılmadan kasabanın tüm nüfusunun kazıklarda yakılması hükmünü verdi. Seksen dolayında aile, bir grup adamın olası kabahati yüzünden ölümün kıyısına gelmişti. Bölgede yaşayan koyu Katolikler dahi bu durum karşısında hoşnutsuzluklarını dile getirmeye başlamışlardı. Askerler hükmü infaz etmek için harekete geçirildiklerinde Arles Senyörü, kasaba adına son bir mevzi savunması yapmaya karar verdi.

Güçlü bir konuşmayla –bu konuşma on beş yıl sonra ismi bilinmeyen bir yazar tarafından özetlenecekti– Chassenée'ye genç bir avukatken Autun'da kendi yaptığı savunmaları hatırlattı. Farelerin yargılanma hakkını kabul etmemek o zaman yanlış bulunduysa bu

hakkı insanlara tanımamak da aynı şekilde yanlış olmalıydı. Soylu adamın söylediğine göre kemirgenlere karşı açılmış bir dava şöyle bir bakıldığında önemsiz görünebilirdi, ancak Chassenée'nin sunduğu savunmaların dayanıklılığı ve adanmışlığı ona ün getirmişti. Bu savunmalarda yaptığı şey, yargıçlara "ceza davalarında ne kadar ciddiyetle hareket edilmesi gerektiği[ni] tekrar[layarak]" hatırlatmaktı.

Chassenée sarsılmıştı. Askerleri geri çağırmakla kalmadı, Fransa kralını hükmünü süresiz geri almaya da ikna etti. Mérindol kurtulmuş gibi görünüyordu, ancak Chassenée 1544'te öldü ve onun hukuki tutarlılık konusundaki yaklaşımının herkes için geçerli olmadığı ortaya çıktı. Mahkemenin yeni başkanı Jean Menier, bir sonraki baharda hükmün uygulanması için gerekli şeyleri yerine getirdi. Menier'in içtihada hiç saygısı yoktu. Askerler ağaçları devirmek ve evleri yakmak için hazır beklerken Mérindol ahalisinin Almanya'ya serbestçe geçmesine izin verdi, ancak hemen ardından sözünden döndü. Kasabanın tüm erkekleri çembere alınıp kılıçtan geçirildi. Kadınlar ve çocuklar bir ahıra tıkıldı ve diri diri yakıldı.[39]

Mérindol'deki ölüm cezalarının başlangıçta ertelenmesi, kemirgenlerin haklarına dayandığında bile yasal formalitelerin bir esası olabileceğini gösterir. Kasabanın nihayetinde yok edilmesiyse aynı formalitelerin her daim barındırdığı çok daha karanlık bir unsura işaret eder. Kabaca bakıldığında, farklı zamanlarda ve kültürlerde birbirine benzer ritüeller hep var olmuştur ancak modern Avrupa'nın erken döneminde gözlemlenenler, hukukun bu topraklarda sahip olduğu biricik siyasi karakteri yansıtıyordu. Düşünmeyen yaratıkları sanık sandalyesine oturtmak kimin patron olduğunu göstermekti.

İnsanlık, hayvanların saldırılarının intikamını alamamayı genellikle utanılacak bir şey olarak gördü. *Miasma* korkusu yüzünden Atinalılar tamamen cansız ve aklı olmayan katillerin yargılanmasına adanmış bir mahkeme kurdu.[40] Erken 20. yüzyıl antropolojisinin sunduğu sayısız örnekten sadece birini alırsak, Madagaskar'ın Itasy Gölü civarındaki halk, bölgede bulunan timsahlarla ödeşmeye alışkındı. Bir insan öldürüldükten sonra rasgele seçtikleri bir zanlıyı yakalar, sorgular ve infaz ederlerdi. İnanışlarına göre zaten tanrılar masum bir sürüngenin ölmesine izin vermezdi.[41] Avrupa'nın gelenekleriyse her ne kadar

benzer bir ahlaki karışıklığa sahipse de çok farklı işlerdi. Yargıçlar hükümlü hayvanları tecrit altında gömebilir, yakabilir ya da derelere atıp boğabilirdi ve hayvanların birinci dereceden akrabalarına da soruşturmada nadiren iyi gözle bakılırdı, hatta genelde kendilerini çifte kurban olarak bulurlardı. Örneğin, 1499'da Chartes dolaylarında bir aile sahip oldukları domuzun koruyucu ebeveynliğini üstlendikleri kızlarını yemesiyle yalnızca sevdikleri çocuklarını kaybetmekle kalmamış bir de yiyecekleri pastırmadan olmuşlardı. Üstüne üstlük ihmalkârlık gösterdikleri varsayımıyla on sekiz frank ceza ödemek zorunda kalmışlardı.[42] Adli merciler de akrabaların tamamen zararına olacak şekilde sonuçlar ortaya koyuyorlardı. Moisy'de 1314'te, yerel keşişleri temsil eden avukatlar idam edilmiş bir boğanın ardından temyize gittiklerinde böyle bir durum yaşanmıştı. Avukatların amacı Valois Kontu'nun boğanın üzerinde yetkiye sahip olmadığını ortaya koymaktı.[43]

Anlaşmazlığın sebebi bir boğayı cezalandırma hakkının kimde olduğu tartışmasıydı ve –tıpkı salyangozları göçe zorlama ya da çürüyen domuz cesetlerinden yol döşeme hakkına sahip olduğunu zannetmek gibi– katharsisten çok daha fazlasına işaret ediyordu. Piskoposların, toprak sahiplerinin ve kralların toprak kavgasına başladıkları ve Avrupa'nın dini şizofrenisinin tırmanışta olduğu bir zamanda hayvan davaları, yargılama yetkisinin gücü göstermenin bir yolu olduğunu ortaya koyuyordu. Hayvanlar âlemine hükmetmek egemenliğin kolaylıkla anlaşılan bir sembolüydü. Zaten Roma'dan beri bu böyleydi, imparatorlar sırf bunu yapabilecek güce sahip olduklarını göstermek için yaratıkları binler halinde öldürtürlerdi. Hayvanlara acı çektirmeninse çok daha kötücül bir havası vardı. Bugün bile psikopatlar toplu katliama giden yoldaki ilk adımlarını basmakalıp bir şekilde, henüz çocukken hayvanlara işkence ederek atarlar; bir mafya babasının, düşmanının yatağına neden at kafası bıraktığını ya da tavukları dişleriyle öldüren birinden sakınmak gerekeceğini herkes bilir. Bir boğayı arka ayaklarından bağlı, sarkık halde ölünceye kadar asılı bırakabilen hukuk teorileri de kırbacın kimin elinde bulunduğu konusundaki şüpheleri azaltmak için bulunmuşlardı.

Hukukun her şeye kadir olduğu iddiasını onaylayan başka kanıtlar kıtanın yasal düzeninin uygulandığı çok daha ücra köşelerde bulunabilirdi çünkü Avrupa'nın mahkemelerinin kendilerinde gördükleri yetki

hayvanlar âlemiyle sınırlı değildi. Mezarın ötesine kadar uzanıyordu. Eski sapkınlardan hainlere, oğlancılardan müntehirlere kadar ölmüş sanıkların hepsi 19. yüzyılın başlarına dek aslında sonuçlarıyla kendilerinin pek de ilgilenmedikleri adli süreçlere tabi tutuldular. Örneğin 15. yüzyılda Nürnberg'de yargılanmayı beklerken ölen biri ellerinde zincirler, ayaklarında prangalarla yargıçların huzuruna getirilir ve kendisine bir vekil bulması söylenirdi. Müteveffa kendinden beklenen bu isteği yerine getirmeyince yargıçlar bedeni inceler, resmen ölü olduğu kanısına varır ve gıyabında bir avukat tayin ederlerdi. Ardından cesedin vekili yargıçların yardımını talep ederdi, çünkü müvekkili masumiyetini ispatlamak için yetilerinin tümünü kullanacak durumda değildi.[44] Eğer yargıçları ikna edebilirse her şey yolunda demekti; yok eğer edemezse o zaman tutuklu hüküm giyer, sürüklenir ve sanki ölümü sadece bir rüyaymışçasına bir de idam edilirdi.

Bu tür muhakeme usullerinin esas kökenleri diğer tüm geleneklerinki kadar bilinmezdir. 19. yüzyılın antropologları bu törenlerin hortlaklara duyulan çok eski korkulardan kaynaklandığı şeklinde yorumlar yaptılar.[45] Kazığa geçirmek, organlarını dışarı çıkarmak ve cesedi tamamen yok etmek gibi Avrupa'daki idam cezalarının niteliğini tarif eden ritüeller belli ki öldürülenin hep öyle ölü kalacağına tam olarak inanamayan kimi kültürlerin izlerini taşır. Yine de her nereden kaynaklanıyor olursa olsun cesetlerin yargılanması tıpkı hayvanların mahkemeye çıkarılması gibi güç gösterisinin bir yolu olarak hurafelerden hükümlere evrilmişti.

Buna benzer davaların kayıtlara geçen ilk örneği bir papanın yargılanmasıdır. Formosus,[46] Şubat 897'de halefi VI. Stephanus tarafından yetkilerini kötüye kullanmakla suçlandı. Bu iki adam azılı düşmandı, her ikisi de Roma'nın aristokrasisini yıllardır sarsagelmiş karşıt grupların bayraktarıydı ve Stephanus o ana kadar rakibi olan kişinin ölümünün adaletin yerine getirilmesine engel olmayacağı kararına vardı. Formosus'un Aziz Petrus'taki mezarının mührü açıldı ve sekiz aylık cesedi Aziz John Lateran Bazilikası'na getirildi. Stephanus, bazilikada Romalı piskoposlardan, diyakozlardan ve rahiplerden oluşan kalabalık bir topluluğu bir araya getirmişti.

Formosus'un kefeni açıldı ve cesede Papalık makamına uygun elbiseler giydirildi, ardından da bir tahta oturtuldu. Stephanus'un avukatı

iddialarını sundu, cesedi her türlü ahlaksızlıkla suçladı ve ardından papanın kendisi haykırarak sordu: "Nasıl oldu da hırsını kuşanıp Havarilerin koltuğuna oturdun, sen ki yalnız Portus'un piskoposuydun?" Bu soruya bir cevap gelmedi ve her ne kadar ceset için genç bir diyakoz vekil atanmış olsa da sunduğu savunma kaydedilmedi. Yani durum ikna edici olmaktan çok uzaktı. Stephanus, Formosus'un suçunun aleni olduğunu duyurduktan sonra orada bulunan herkes büyük olasılıkla "Gereği yapılsın!" diye bağırdı ve muhafızlar hükmü infaz etmek için bir adım ileri çıktı. Formosus'un bir zamanlar Papalık kutsamasını gerçekleştirdiği sağ elinin üç parmağı kırıldı, üzerindeki Papalık kıyafetleri çıkarıldıktan sonra ceset Bazilika'nın koridoru boyunca sürüklendi ve nihayet bir kimsesizler mezarlığına gömüldü. Hevesli mezar hırsızları hemen mezarın başına üşüştüler, kıymetli bir şey bulamayınca cesedi Tiber Nehri'ne attılar.

Formosus için ölüm yolculuğu iyi başlamamıştı. Diğer taraftan Papalık'ın tekeri kurak bölgelerde dönmeye devam ediyordu ve kısa süre sonra VI. Stephanus ciddi sorunlarla boğuşmaya başlayacaktı. Makamlarını Formosus'a borçlu Roma'nın nice ruhbanı yeniden örgütlenip bir darbe yapmışlardı. Stephanus da bir zindana tıkılmış ve kimliği belirsiz kişilerce boğularak öldürülmüştü. Bu olayların ardından karmaşık düzenekler işledi ve Aziz Petrus'un anahtarları II. Theodorus'un eline geçti. Theodorus'un ehliyeti selefinin itibarının iadesine dayanıyordu ve Kasım 897'de güzel ve faydalı haberi verdi. Bir keşiş Roma'nın nehir kıyılarında dolandığı sırada suda savrulmakta olan papaya denk gelmişti. Ceset bir buçuk yıldır mezarının dışında olmasına ve bu sürenin neredeyse on ayı boyunca Tiber Nehri'nde yüzmesine rağmen, Formosus'u nasıl olup da tanıdığı Theodorus için pek önemli değildi ve hiç soru sormadı. Cesede yeni bir Papalık kuşamı giydirildi, saygı gösterileri için Aziz Petrus'ta, tütsüye batırılmış bir sunağın üzerinde birkaç gün teşhir edildi ve nihayet üçüncü defa son bir kere gömüldü. Theodorus, Formosus hakkındaki mahkûmiyet kararını bozamadan öldü ama yine de ölümünden sonra adalet yerini bulmuştu. Therodorus'un halefi son olarak Stephanus'un konseyini kınadı, almış olduğu kararları yaktı, gelecekte ölülerin yargılanmasını yasakladı ve bir papayı yattığı kimsesizler mezarından çıkarmaya cüret eden vicdansızları lanetledi.

10. yüzyıldan yeni yüzyıla geçiş zamanı Papalık'ın ortaçağdaki en kötü dönemiydi. VI. Stephanus, daha önceden Kutsal Makamı işgal etmiş diğer pek çok manyağın, dalaverecinin ve zamparanın yanında bile kötü kalıyordu. Yine de bir cesedi yargılama fikri geçerliliğini daha sürdürecekti. Papalar ve vakanüvisler de *Synod Horrenda*'yı* neredeyse ilk eyleme geçtiği andan itibaren, olduğundan daha iyiymiş gibi anlatacaklardı, ancak Formosus'un kurduğu mahkemeye dair son resmi sözü 904'te yine ezeli düşmanlarından biri söyleyecekti ve bu tamamen doğru bir söz olacaktı.[47]

Uzun vadede önemli olan, Kilise'nin ölümden sonra gerçekleşecek yargılamaları yasaklamış olduğunu unutmasıydı. 13. yüzyılın başlarında Languedoc'u fethettiği sırada mezarlarından çıkarılan sapkınların yakılması "bu kadar iğrenç bir suçtan duyulan nefret"le engizisyon sürecinin kolaylıkla standart bir parçası haline gelmişti.[48] Katharların güçlü oldukları Albi'ye, 1234 yazında yerle bir edildikten sonra giren engizisyon öncüsü Arnold Catalan'ın yaptığı ilk işlerden biri, ölmüş birini mahkûm etmek oldu, müteveffa muhtemelen bir sapkındı. Dominik rahip kazmasıyla mezarın kuru toprağını yararken olayı izleyen kalabalık o kadar öfkelenmişti ki Catalan yerde sürüklenip yakındaki dereye atıldı ve bir anda kendisi müteveffa oldu.[49] Catalan ölmüş olsa da pek çok insan onun açtığı yoldan yürüyecekti. Gerçekten de sonraki yüzyıl boyunca yüzlerce ceset mezardan çıkarılıp yakılacaktı.[50] Bir Dominikan 1237'de Toulouse'da cezalandırılan kimi talihsizleri gururla kaydetmişti. "Kemikleri ve kokmuş cesetleri kasaba boyunca sürüklendi," diye yazıyordu Guillaume Pelhisson. "Sokaklarda teşhir edilirlerken tellal isimlerini haykırıyor, 'Herkes ettiğini bulur,' diye bağırıyordu ve nihayet cesetler kasabanın kırsalında Tanrı'nın ve Kutsal Bakire'nin, O'nun Annesi'nin ve Kutsanmış Dominikanların onuruna yakılıyordu."[51]

Böylesi yargılamalar egemenliği ifade etme biçimi olarak çok kıymetliydi, bu yüzden sürdürülmesi için yüklü miktarda para harcanmış olmalıydı. Yöneticiler hüküm giymiş bir suçlunun ya da sapkının mülklerine "bedeni ele geçiren malı da ele geçirir"[52] deyişine dayanarak her daim el koyardı. Yine de yasal yükümlülüklerin gerektirdiği harcamaları bu şekilde karşılamak her zaman mümkün değildi. 1499'da hapis-

* (Lat.) Ceset mahkemesi. Papa Formosus'un davasının görüldüğü dini mahkemeye verilen addır. –yhn

hanede kendini asan Evreuxlü kadın büyük olasılıkla maddi imkânlara sahip olmasa da darağaçlarına götürülüp de ikinci kez asıldığında cellat ücretini alabilmişti.[53] Özellike de bedenleri yakmanın maliyeti fahiş olabiliyordu. 1323'te Carcassonne'da dört sapkını mezardan çıkarıp ceset torbasına koymak ve kalıntılarının yakmak kişi başı dört livre tutmuştu.[54] Bu gibi işler için hesap kitap tutanlara bakılırsa, erginliğe tamamen erişmiş bir bedenin yakılması 90 litre yağ gerektiriyordu.[55]

Yargılama hakkı her şeye rağmen değerliydi, bu yüzden bazı durumlarda karmaşık davalara yol açıyordu. Mesela 1269 yılında Carcassonne ailesinin baş kâhyası, Mirepoix Mareşali'nin sahip olduğu araziye gömülü on sapkını mezarından çıkarıp yaktığında, Mareşal öfkeden küplere binip Paris'teki temyiz mahkemesine başvurdu. Elbette ki derdi zaten ölmüş insanların yakılmasının yanlışlığı değildi; kafasındaki düşünce, eğer yakılacak birileri varsa kendisinin yakması gerektiğiydi. Mahkeme de bu talebe saygı duyarak kabul etti ve 20 Mart 1270'te Carcassonne'un adamları Mirepoix'ninkilere noter imzalı belgelerle on çuval saman teslim ettiler, cesetlerden kalan külleri arama faaliyetiyse bir sonuç vermedi.[56]

Her ne kadar Avrupalı hukukçular pek çok gelenek için haklı gerekçeler bulabilmiş olsalar da ölülerin yargılanıp yakılmalarını onlar bile uygarlıktan nasibini almamış bir uygulama gibi görüyorlardı. Kıtanın popüler hukuk otoritesi, Justinianus'un *Derleme*'si de hukukçulara destek sunmuyordu. Tabii Roma İmparatoru ölmüş suçlularla hainlerin resmen hüküm giyebilmelerini sağlamış olsa da yine aynı yasalar en azılı suçlunun dahi defin için ailesine teslim edilmesi gerektiğini söylüyordu.[57] Özellikle de intihar yalnızca cezalandırılamaz olmakla kalmıyordu; Stoacılar gibi, bir mesele üzerine uzun uzun düşünmeyi seven kişiler için intihar, bu hayatın dertlerine karşı verilmiş, gayet anlaşılır bir cevaptı.[58]

Arnaud du Tilh ismindeki birinin 1560'ta Martin Guerre adıyla sahte kimlik kullanıp köylüymüş gibi gezmekten hüküm giydiği ünlü davanın yargıcı Jean de Coras'nın görüşleri hukukçuların içinde bulunduğu kararsızlığı örnekledi. De Coras, du Tilh'in asıldıktan sonra yakılması yönünde hüküm vermiş ancak davadan beş yıl sonra yazdığı bir kitapta da böylesi cezaların "ilginç, barbarca ve insanlık dışı" olduğunu kabul etmişti. Ona göre iyi yönetilen her devlette bu

cezaların yarattığı hayret ve korkuya gerek duyulurdu ve bir hükümlüyü diri diri yakmak da bu anlamda etkin bir yöntemdi. Nihayetinde o da, Levililer Kitabı'nın sapık hayvanların yok edilmesi yönündeki buyruğu üzerine Chartresli Ivo'nun bulduğuna benzer bir gerekçe öne sürecekti; "bu kadar sefil ve mekruh bir insanın anısı" ancak yakarak silinebilirdi.[59]

Bu davaları haklı göstermek için yapılan en ateşli müdafaa Pierre Ayrault'dan geldi. Ayrault, hayvan yargılamalarının, dolaylı olarak sahiplerinin suçlarıyla bağlantılı soruşturmalar olduğunu öne süren yargıçtı. 1591 tarihli *On the Trials of Corpses, Ashes, Memory, Animals, Inanimate Things, and Absent Defendants* [Cesetlerin, Küllerin, Hatıraların, Hayvanların, Cansız Şeylerin ve Gaiplerin Yargılanması] gibi kusursuz bir isme sahip çalışmasında, her ne kadar bu soruşturmalar "gölgelere karşı verilen bir savaş" gibi görünse de ölünün ardından verilen hükmün en az masumların öldükten sonra aklanması kadar değerli olduğu sonucuna vardı. Bu iddianın belli bir çekiciliği vardı, ta ki insanın aklına duruşma salonundaki cesetler gelinceye dek; zaten Ayrault da ölü bir sanığın neden duruşmaya çıkarılması gerektiği konusunda bir fikri olmadığını kabul etmişti. Kafasını karıştıran bir başka sorun da tanıkların neden bir kez de ceset huzurunda ifadelerini sunması gerektiğiydi. Özellikle de bir avukatın vekil olarak atanmasını açıklayabilmek konusunda tamamen çaresizdi. Ayrault'nun vardığı sonuç erken modern Fransa'da akılcı düşüncenin ulaşabileceği sınırda yapılmış ustaca bir yorumdu: Eğer müteveffanın bir portresi cesedin yerine cezalandırılabilseydi çok daha anlamlı olurdu.[60] Fransız yargıçların ölüleri yargılama haklarından feragat etmesine daha zaman vardı.

Bunun için ne kadar zaman gerektiği 1670 yılında kesinlik kazandı. Bu tarihte ülkenin bölgesel yasaları ve teamülleri ulusal bir ceza muhakemeleri usulü kanunuyla değiştirildi ve bu değişim Fransa'nın o zamandan beri süren devletçi geleneğini kurdu. Reformun gerçekleştiği zaman diliminde ölümden sonra verilen mahkûmiyetlerin sayısı azalmaya başlamıştı. Önceki elli yılda Fransa'da hüküm giyen ölü insan sayısı bir elin parmağını geçmiyordu. Hatta 74 yaşındaki bir müntehir, kendisine yapılan büyü yüzünden 20 yaşındaki karısıyla ilişkiye giremediğine ikna olup intihar ettiğinde, fiziksel aşağılanmaya maruz

bırakılmamıştı.* İşte tam ölümden sonraki yargılamalar vadesini dolduruyor derken 1670 yasası bir anda bunlara hayat öpücüğü verdi. Her müntehir, hain, düellocu ve ölü mahpus artık bu yeni kanuna göre yargılanmalıydı. Üstelik bu yasa, yaşayan sanıkların aldığı hukuki desteğin son kalıntıları da yok ederken ölmüşlereyse her davada avukat hakkı tanıyordu. Üstelik imkânları kısıtlı cesetlere adli danışmanlık da sağlanacaktı.[61]

Kanun binlerce sayfalık tartışmaya yol açtı ve tüm yazarlar ölülere dair yeni düzenlemenin, reformun diğer tüm yasaları gibi ciddiyetle uygulanması gerektiğini açıkça belirtti. Örneğin 1767'de François Serpillon, depresyon yüzünden intihar edenlere şefkat gösterme devrinin artık kapandığını yargıçlara söyledi. Her ne kadar dini merasimleri olmayan bir cenaze emredip meseleyi kapatmak yaygınlaşmış olsa da yasa artık her olayda tam yargılama gerektiriyordu.[62] Eğer ki cinayete kurban gittiğinden şüphelenilen maktul mahkeme izni olmadan gömülürse yargıç cesedin mezardan çıkarılmasını emretmeliydi.[63] Nüfuz sahibi bir başka hukukçu Daniel Jousse'un her açıdan kusursuz bir mantık yürütmesi sonucunda 1771'de söylediği üzere reformlar yalnız ölülerin statüsünü değiştirmemişti. Kendi canına kıymaya teşebbüs edip de beceremeyen her kim varsa en az becerenler kadar cezayı hak ediyordu. İntihar teşebbüsünden sağ çıkmış biri bu yüzden idam edilmeliydi.[64]

Bunca patırtı yine de dava sayılarında kayda değer artışa yol açmadı. 1712'de, insanlar miras haklarını kaybetmemek için[65] aile içindeki müntehirleri sokaklara ve derelere atmaya başlayınca ikinci bir düzenlemeyle güçlendirildiyse de fayda etmedi. Yine de Aralık 1737'de Paris Temyiz Mahkemesi'nin bu yasaya dayanarak hüküm vermek için gerekçesi vardı. Martin ismindeki bir hırsız Orléans'daki hücresinde asılmış halde bulundu ve ardından yerel yargıçlarla kraliyet yargıçları arasında Martin'i yargılama hakkının kendilerinde olduğunu iddia eden bir kıskançlık tartışması başladı. Davadaki ilk meselelerden biri o esnada duruşmayı Orléans'daki bir kuleden takip eden Martin'in salona bizzat

* Bu müntehiri mahkûm eden Picardie mahkemesi, suçun normal cezası olan hak yitiminde ceza azaltmasına giderek dul kalan karısına mülkünden 1500 livrelik ödeme yapılmasına karar verdi. Karısının ölümden iki hafta sonra tekrar evlenmesi müntehirin kendini öldürme sebebiyle birleştiğinde, nadir gerçekleşen bir şekilde intihardan sonra verilen hükmün olumlu olduğunu görürüz. Bkz. *Journal des principales audiences du Parlement ... depuis l'année 1622 jusqu'en 1660*, 7 cilt, (Paris, 1757), 1: 109-10.

getirilmesi gerekip gerekmediğiydi. Mahkeme gerek olmadığına karar verdi. Martin zaten iki ay önce öldüğü ve hapishanede ciddi bir tifo salgınına sebep olduğu için yargıçların aksi karar vermeleri asıl kendilerinin intihara teşebbüs ettiklerini kanıtlardı. Fakat hâlâ yasanın en azından ilkesi konusunda uzlaşmaz bir tavra sahiplerdi. Duyurduklarına göre, genel bir kural olarak ölü suçlular her zaman duruşmalara bizzat katılmalıydı, ancak bu sayede "sebep oldukları böylesi büyük bir suçun cezasıyla yüzleşebilirler"di.

Aynı mahkeme on iki yıl sonra başka bir davada suçluların hak ettikleri bu cezanın ne olduğunu bir bir anlatacaktı. Bu davada yargılanan hem hırsız hem katil üstelik bir de ölü olan Hubert Portier ismindeki biriydi. Portier'yi savunan avukatın dediklerini duymazdan geldikten sonra yargıçlar hükmü açıkladılar. Buna göre "ceset Cellat tarafından bir arabaya bağlanacak, yüzü yere dönük haldeyken hapishaneden halk meydanına kadar tüm şehir boyunca ayağından" sürüklenecekti. Meydana varınca da "orada bu işe mahsus kurulmuş bir darağacına ayağından bağlanıp asılacak"; bu vaziyette yirmi dört saat sallandıktan sonra cesedi "şehrin çöplüğüne atılacak"tı.[66]

Roma Hukuku'nun mermer kaplı salonlardaki oturumlarıyla aralarında belli bir mesafe bulunsa da bu tür ritüellerin klasik öncülleri vardı. Truva Savaşları'nın sonunda Akhilleus'un Hektor'dan aldığı korkunç intikama ancak bu kadar benzeyebilirdi. Akhilleus düşmanını ayak bileklerinden arabasına bağlamış ve Hektor'un kara saçları toza toprağa bulanırken on iki gün boyunca cesedi sürüklemişti. İlyada, Akhilleus'u bu gaddarlığa iten tutkuları kabul ediyor ve kahramanın nasıl da pişman olup düşmanını onurlu bir cenaze töreni için teslim ettiğini anlatıyorken 18. yüzyılın Fransız yargıçları usullerini haklı buluyorlardı. Tüm o şehir çöplüğüne falan atılmalar, hepsi devletin kusursuz işleyişinin sonuçlarıydı. François Serpillon'un anlattıklarına göre bu cezalar "yaşayanları dehşete düşürmeye" hizmet ediyordu ve "gösterinin korkunçluğu başkalarını benzer suçlar işlemekten caydırıyor"du.[67] Aslında gerçekten kimin –yani intihara meyilli tutukluların mı, genel olarak umutsuzluk içindeki insanların mı yoksa tüm Fransa nüfusunun mu– caydığına dair tek bir teorinin bulunmadığı koşullarda bu mantık gerçeklerden ziyade varsayıma dayanıyor gibiydi. Daniel Jousse acımasızlığı metafizik soyutlamalarla perdelemeye çalıştığı yazısında başka

bir açıklama sunuyordu: "Nasıl ki cisim olmadan gölge olmaz, paylaşım olmadan düzen sağlanmaz ya da çizgi çekilmeden açılar oluşmaz," ceza hukuku da formaliteler olmadan olmaz, diye şairane bir üslupla anlatıyordu. Düzenli usuller o kadar temeldi ki "bu usullerden sapıldığı an adaletten şaşılır ve kaba kuvvetle şiddet yoluna girilir [...] Ceza hukuku [...] davaların kendisindense davaların formalitelerinden oluşur".[68]

Formaliteler dehşeti kabul ettirmekte başarılı oldukça korku o kadar içselleştirildi ki neredeyse formaliteleri zararlı hale getirdi. Ölümden sonra kurulan mahkemelerin Fransa'da zirvede olduğu sıralarda, yani 16. yüzyılın sonlarındaki içsavaş yıllarında, isyankâr kalabalıkların, öldürdükleri insanları sahte mahkemeler kurup yargılamaları yaygın hale geldi. Korkunç örnekler arasından sadece birini almak gerekirse Ekim 1572'de, Provins'de sayıları yüzü bulan Katolik gençler, Jehan Crespin ismindeki asılmış bir Protestan'ın ipini kesti. Crespin'in bedeniyle halat çekmece oynadıktan sonra bir mahkeme kurdular, cesedi kanalizasyona kafasından çekerek mi yoksa ayaklarından çekerek mi götürmeleri gerektiğine karar vermeye çalışıyorlardı. Genç savcılar, avukatlar ve yargıçlar ayaklarından çekerek götürmeye karar verdiler. Bu mahkemeden o kadar keyif almışlardı kararı verirken merhametli davranmış olabileceklerini düşünerek ikinci bir duruşma yaptılar. Tartışmaları dinledikten sonra yargıç, Crespin'in asılmanın da ötesinde yakılması gerektiğine karar verdi. Adamın cesedi tutuşmuş saman yığınlarının üzerine bırakıldı, ancak oyundan sıkılan genç kalabalık Crespin'i alıp yakınlardaki bir dereye fırlatıverdi.[69]

Yer ve zaman değiştikçe dehşet artık eskisi kadar etkili olmayacaktı. 1600'lerin başında Almanya'ya giden bir İngiliz gezgin, anılarının bir kısmını "hatırlamaktan nefret ettiği"ni söylüyordu. İntihar etmiş birinin cesedinin yakılmak yerine rezilce sürüklenerek götürülmesini ve genç adamlarla çocukların bu olayı neşe içinde izlemesini, atılan taşları ve tezekleri, tüm bu manzaraya kahkalarla gülen yerel sulh yargıçlarını bu anılar arasında sayıyordu.[70] 17. yüzyılın sonlarında, Fransa'da ölümün kutsallığı kolaylıkla ihlal edilebiliyordu. O kadar ki aralarında 1670 Ceza Kanunu'nun da bulunduğu pek çok yasayı yazan, nefret edilen Jean-Baptiste Colbert'in 1683'teki cenaze törenine katılanlar, düzenin sağlanması için geceden bir araya getirilmiş ve cenazeyi kraliyet okçularının arkasından takip etmişlerdi.[71] 1730'lardaysa Paris Temyiz

Mahkemesi ciddi ciddi ölülerin duruşmalara katılıp alacakları cezaları kabullenmesini bekliyordu. Parisli matbaacı Nicolas Contat'nın tam bu dönemde yaşadığı bir anı Fransız Hukuku'nun varsayımlarıyla gerçekte yaşananlar arasındaki uçurumu muhtemelen en iyi şekilde özetler. Contat'nın günlüğüne göre bir gece kendisi ve yanında çalışanlar sokak sokak gezip bulabildikleri tüm kedileri toplamış ve ardından muhafız, rahip ve cellat rolüne girmişlerdir. Durdurmakta zorlandıkları kahkahalar eşliğinde tutuklularını yargılamış ve hükümlerini vermişlerdir. Kedilere son sözlerini sorduktan sonra onları derme çatma darağaçlarında sallandırmışlardır. Kültür tarihçisi Robert Darnton'a göre, "Tüm bu anlatılanlar [Contat'ın] kariyerinin en şen şakrak deneyimidir."[72]

Batı Avrupa'da öldükten sonra gerçekleşen infaz vakalarının son örneklerinin yaşandığı sırada, 1806 yılında Erfurt'taki Alman mahkemesi infaz konusunda büyük bir isteksizlik duyarken gösterinin gerçekleşmesi için ısrar eden bu sefer ahaliydi. Bahsi geçen mahkûm bedeninin araba tekerleri altında un ufak olmasındansa kendini öldürmüştü. Mahkeme "başkalarına ibret olsun diye [...] ceza infaz edilmelidir," demiş olsa da böylesi infaz törenlerine eşlik eden pek çok geleneksel öğeyi dışarıda bırakmıştı. Sonuçta bin kişilik ordu gücündeki marangozlar ve taş ustaları kolluk kuvvetiyle çatışmaya girdikleri bir isyan başlattılar, parçalanmış cesedi daha önce olduğu gibi direğe çekmeyi geleneksel hakları olarak görüyorlardı.[73]

Hıristiyanlığın ve barbalığınkiyle aynı batıl inançlardan doğmuş ve savaş ve kıtlığın krizlerinden aynı derecede etkilenmiş İngiltere'nin, kıtanın geriye kalanı kadar zalim olmamasının belirli bir kültürel nedeni yoktu. Hayvanları daha iyi muamele görmüyordu. Fransa'da yargılamalar gırla giderken İngiltere'deki aç hayvanat da beşiklerin etrafında sinsi sinsi dolanıyordu. Öyle ki I. Edward yaralanmış çocuklara yaralarının sebebini bildiren sertifikalar veriyordu[74] ve bedensel bozuklukların genellikle suçlu bir sicile işaret ettiği bir çağda bu sertifikaları vermek anlamlıydı. Ülkenin üç yüzyıl boyunca demonolojiye yaptığı tek dikkate değer katkı, Şeytan'ın kendisini kurbağa ya da gelincik gibi küçük hayvanlar şeklinde de gösterebileceğini söylemekti. Zaten İngiltere kötücül ölülere de pek rağbet etmedi. Hainler yüzyıllar boyunca dörde bölünüp krallığın çeşitli yerlerinde teşhir edilmişti ve

ölümden sonra itibarsızlaştırmanın anlamı herkes için yeterince açıktı. Öyle ki 1660'ta Kral II. Charles, Oliver Cromwell'in çürümekte olan cesedini mezarından çıkarıp, sürükletip, ardından da astığında bunu siyasi bir hamle olarak yapmıştı.[75]

Dini hassasiyetler bazı adli işlemleri etkiliyordu. Hayatın ilahi kökenlerine dair düşünsel bir saygı gereği müntehirler gömülmeden önce kalplerinden kazıklanıyorlardı.[76] Eski Ahit'in sapık hayvanlardan duyduğu tiksinti de resmi onaylı bir mühre sahipti. Bahsi geçen hayvanlar kimi zaman İngiltere'de asılıyordu.[77] 17. yüzyılda Massachusetts'e giden utanç takıntılı göçmenlerse bu konuda çok daha titizdi. 1641'de yürürlüğe giren ilk yasalarından biri insanlarla cinsel ilişkiye girmekten mahkûm olmuş hayvanların "kesilmesini, gömülmesini ve yenmemesini"[78] buyuruyordu ve yasa sadece bir yıl sonra ilk kurbanını buldu. Thomas Granger ismindeki genç bir hizmetçi, sulh yargıçları tarafından tüm seks partnerlerinin ismini vermesi talebiyle tutuklandı. Liste böylesi genç bir adam için –aslında her adam için– uzundu. Granger darağacını boylamadan önce bir kısrak, bir inek, iki keçi, iki buzağı, beş koyun ve bir hindi kesilmişti.[79] Yine de İngiltere ve Amerika'nın sergilediği adli tutumlar kıtadakinden çok farklıydı, iki ülke de bir ceseti ya da bir hayvanı[80] jürili mahkemeye hiçbir zaman çıkarmadı.*

Sebeplerden biri kanonik hukukun İngiltere'deki tarihsel güçsüzlüğüydü. Zaten üç istisnai mahkûmiyet de –1279'da ölü bir cadının, 1514'te bir sapkının ve 1560'ta iki tabutun yakılması– Katolik ruhbanın piskoposluk mahkemelerinde gerçekleştirdikleri duruşmalardan sonra gelmişti.[81] Daha önemli sebepse jüri düzeninin kendi doğasıydı. İngiltere mahkemelerindeki her yargılama, önce bir şikâyetle başlamalıydı. Mesela diyelim ki acılar içindeki bir akraba, bir domuzun

* VIII. Henry'nin resmi belgeleri arasında bir not vardır. Bu nota göre 1538'de İngiltere'nin manastırlarını lağvedince Thomas Becket'ın kemiklerini huzuruna çağırmış ve gelemeyince de yakılmalarını emretmişti. Papa III. Paulus'un onu kısa süre sonra aforoz etme sebeplerinin arasında Henry'nin eylemlerinin "savaşta düşmanlarını yendiklerinde dahi cansız bedenlere öfke duymaya alışkın olmayan kâfirlerin vahşiliğinin ötesine geçmesi" vardı. Paulus'un seleflerinin cansız bedenlere öfke duymanın meşru sanatını geliştirdiği düşünüldüğünde bu biraz cüretkâr bir açıklamaydı. Tabii, Becket'ın kemiklerinin başına gerçekten ne geldiği geçen yıllar içinde pek çok âlimin merakını uyandırdıysa da Henry'nin resmi belgelerinin 19. yüzyıldaki derleyicisi sahte kemiklerin ortaya çıkarıldığından "neredeyse emin"di. Bkz. der. James Gairdner vd., *Letters and Papers, Foreign and Domestic, of the Reign of Henry VIII*, 21 cilt, (Londra, 1862-1932), 13(2)A: 49; ayrıca bkz. Arthur J. Mason, *What Became of the Bones of St. Thomas?*, (Cambridge, 1920), s. 132 ve devamı; John Butler, *The Quest for Becket's Bones*, (New Haven, 1995), s. 117-33.

yargı önüne çıkarılmasını isteseydi öncelikle yirmi üç kişiden oluşan büyük jüriyi bir iddianame hazırlanması için ikna etmesi gerekirdi. Bir mahkûmiyet çıkması içinse bir yargıç, davanın görülmesini uygun bulmalıydı ve on iki kişi de bu konu üzerine anlaşmak durumundaydı, üstelik domuzun ölmeyi hak etmesi için oybirliğine varılması gerekiyordu. Kıtadaysa tam tersine tek bir adam adli süreçleri başlatabilirdi ve hukuki anlamda ikna etmesi gereken tek kişi sıklıkla yine kendisi olurdu. Adli takıntılar jürilerin karşısına zaman zaman çıkarken engizisyon mahkemelerinde bir ur gibi yayılabiliyordu.

Kıtadaki hukuki uygulamaların kötücül etkisi İskoçya'daki deneyimlerde görüldü. Ülkede yarı engizisyon usulünün uygulanması nedeniyle Britanya'da ölülerin yargılandığı mahkemeler yalnızca buradaydı. Bunlar 16. yüzyılın geç dönemleri boyunca seyrek olarak[82] gerçekleşti. Örneklerden biri, Gowrie Kontu John'la 19 yaşındaki küçük kardeşi Alexander Ruthven'in mahkûmiyetleri, Kral I. James'in 1600 yılında yürüttüğü adaletin ürünüydü.

İki kardeşin talihsizlikleri 5 Ağustos 1600'de başladı. Babalarının kellesi on yıl kadar önce James tarafından kesilmişti ve iki kardeş Edinburgh'a altmış kilometre mesafedeki Perth'te bulunan aile malikânelerinde, kralla karşılaşmaları esnasında gizemli bir şekilde öldürülmüşlerdi. Orada tam olarak neler yaşandığı konusunda kimse emin olamamıştı, ancak James olayın hemen ardından kendi hikâyesini anlatmaya koyuldu. Ona göre Alexander altın hazinesi koleksiyonunu göstermek için James'i konutuna gelmeye ikna etmişti. Kapıları kilitli odaları bir bir geçtikten sonra nihayet elinde hançerle bekleyen birinin olduğu son bir odaya gelmişlerdi. Suikastçı olduğu varsayılan kişi o anda titremeye başlamıştı, bu sürede James yardım çağırmış, Alexander'la boğuşmuş ve onu yere devirip birkaç yerinden bıçaklamıştı. Gowrie Kontu iki kılıçla, hizmetlilerden bir heyet refakatinde olay yerine varmış ancak yaşanan kanlı kavga sonucunda hepsi ölümüyle buluşmuştu.

James'in hikâyesi ister kısmen ister tamamen uydurma olsun –tarihçiler yüzyıllar boyunca olasılıklar üzerine kafa patlattılar[83]– çağdaşlarından hiçbiri bu hikâyeyi olduğu gibi yorumlamadı. Kral, korkaklığıyla meşhurdu ve bu yüzden pek çokları James, serseri –üstelik babasının ölümünden sorumlu olduğu bilinen– bir delikanlıyla öyle

rahat rahat gezmeyeceğinden ötürü hikâyeyi inanılmaz buldular. Bazılarıysa krallarının yakışıklı oğlanlara vurgun olduğunu bildiğinden böylesi ateşli bir delikanlıyla baş başa dolaşmanın ve yumruk yumruğa kavga etmenin aslında gayet anlaşılır olduğunu fısıldadı. Tartışmaları daha da karıştırmak için, Kraliçe Anne'in genç Alexander'a zaafı olduğu rivayet ediliyordu.[84] Kimsenin gözünden kaçmayan konuysa James'in, öldüğünde John Gowrie'ye 40.000 pound borcu olduğuydu.[85] Eğer işin içinde bir ihanet olduğu resmen ispatlanırsa bu büyük borç silinecekti.

Her ne yaşanmış olursa olsun James, ölümün elinden kurtulmuş olarak Edinburgh'a döndüğünde kenti, krallarının gelişini havai fişeklerle, çanların, top atışlarının ve trompetlerin gümbürtüsüyle kutlarken buldu. Zaman geçip de yerel hükümetin desteklediği bu kuru gürültü sessizliğe karışmaya başlayınca başkentlilerin şüpheleri gittikçe daha yüksek tondan duyulur oldu. James, bakanların hepsine birden kendi cemaatlerine kralın mucizevi kurtuluşunu anlatmalarını buyurdu. Hepsi de tek bir ağızdan "Majestelerimizi sağ salim teslim ettiği için Tanrı'ya şükranlarımızı sunmaya hazırız," dedi, ancak ne var ki "tebaalarını, zatıalilerinin atlattığı bu tehlikenin ne tehlikesi olduğu"[86] konusunda ikna edememişlerdi. Bu esnada Anne de büyük bir kırgınlık hissediyordu ve hizmetkârları hükümdara esefle bildiriyorlardı ki kendisi kutlamalara katılmayacaktı, hatta James'le konuşmayacak, hatta yatağından bile çıkmayacaktı.[87] Kral anında ruhbanı ihanetle suçladı ve Fransız bir ip cambazını tam olarak tanımlanmamış "hoş numaralarla"[88] Anne'in gönlünü eğlendirmesi için görevlendirdi. James'in çok iyi bildiği asıl meseleyse kalabalıkların dikkatini dağıtmak için ip üzerinde çok daha farklı cambazlıklar sergilenmesi gerektiğiydi. James'in adli süreçlerin yapabileceklerine duyduğu inanç muhtemelen tüm Britanya tarihindeki hükümdarların duyduğu inançtan daha fazlaydı ve şimdi kendi meşruiyet sorunlarının ancak bir duruşma salonunda çözüleceğine karar vermişti. James'in özel meclis üyeleri 7 Ağustos 1600'de, Perth'teki kraliyet görevlilerine John Gowrie'yle Alexander Ruthven'in cesetlerinin, "haşmetmeapları bunlara ne yapılması gerektiğini buyuruncaya kadar"[89] korunmasını zaten bildirmişlerdi. On iki hafta sonra James ne yapılması gerektiği konusundaki isteğini ve takdirini herkes için bilinir kılacaktı.

İki adamın turşu suyunda muhafaza edilen bedenlerini taşıyan bir araba Cadılar Bayramı akşamında Perth'ten yola koyuldu.[90] İskoçya büyük şenlik ateşleri yakıp ölüleri için dua ederken bu iki adamın bedenleri sonraki iki gün boyunca korkunç sonlarına doğru ağır ağır yol aldı. Edinburgh'a vardıklarında zindana tıkıldılar ve iki hafta sonra Holyrood Sarayı'na götürülüp James'in yargıçlarının önüne çıkarıldılar. Viski, sirke ve yenibahar kokuları[91] duruşma salonunu doldururken on üç tanık müteveffaların ihanetine şahitlik etti. Cesetlerin kan bağlarının çürük olduğu, malikânelerine el konulduğu ve Ruthven soyadını taşıyan herkesin bunu değiştirmesi gerektiği, aksi halde ölümün acısını tadacakları bildirildi.[92] Dört gün sonra kardeşler başkentin karlarla kaplı High Street'i boyunca darağaçlarına doğru taşındı ve orada asılıp dörde bölünerek, yas tutan kalabalık İskoçların gözleri önünde iç organları çıkarıldı. Kesilen parçalar daha sonra şehir hapishanesinin demirlerine takıldı.

James'in gazabı henüz doygunluğa ulaşmamıştı. Kardeşlerin kafatasları hâlâ demirlerin üzerinde dururken sekiz yıl sonra bunların yanına bir üçüncüsü eklendi. Bu üçüncü kafatası George Sprot isminde mütevazı bir notere aitti. Sprot'un bahsi geçen kardeşlerle beraber kral karşısında birlik olduğu yönünde geriye dönük hüküm verilmişti.[93] Son bir sanık daha bundan bir yıl sonra bu intikamın kurbanı oldu. Sprot'un efendisi Robert Logan, Gowrie komplosundaki işbirlikçi son kişi olarak infaz edildi. Logan zaten üç yıl önce ölmüştü ve hakkında verilen hüküm, yedi tanık Holyrood'da onu temsil eden kemikleri karşısında ifade verdikten sonra açıklandı.[94]

İngiliz hukuk düzeninin bu tür geleneklerle benzer özellikler taşıdığı tek bir dönüm noktası vardı; bunun, İngiltere içtihatlerinin henüz kıtadakiyle arasına mesafe koymadığı zamanlardan kalma olduğu tahmin ediliyordu. Köken itibarıyla 11. yüzyıl Norman krallarının bir memuru olan sorgu yargıcı tek kişilik bir ceza müfettişlik kurumuydu. Her ne kadar araştırmalarında kendisine yardımcı olmaları için jüriler atasa da mahkeme daima sorgu yargıcının bir nevi kendi şahsi beyliğiydi. İşte sayısız yasal acayiplik bu beylikte kuluçkadan çıkıyor ve dönüşümler geçiriyordu. Sorgu yargıcının temel görevi ölümleri soruşturmaktı, ayrıca kanun kaçaklarının kelleleri için ödüller

de dağıtıyordu ve yakalananları bölge hapishanesine gönderiyordu. Eğer ki birisi kuyuya düşüp ölmüşse o kuyunun ilelebet mühürlenmesi onun işiydi. Kraliyet adına gömü efsanelerini kovalardı ve deniz kıyısına vurmuş her balina ya da mersin balığı üzerinde hak iddia ederdi.[95] 1823'e kadar, intihar edenlerin cenaze işlerini ayarlamakla da sorgu yargıcı görevliydi. Müntehir, günbatımından sonra bir kavşağa araba içinde taşınır, orada kalbine bir kazık sokulur ve yetkili cellat tarafından yakılırdı.[96] Sorgu yargıcının yerine getirdiği, diğer hepsinden daha ilginç bir ritüel daha vardı: Bir insanın ölümüne yol açtığından şüphelenilen her cansız şey için bir jüri çağırırdı.

Böylesi yargılamaların altında yatan fikirler en azından Karanlık Çağ'a kadar uzanıyordu. O zamanlar Avrupa boyunca kabileler ölüme neden olan silahları lanetlenmiş şeyler olarak görüyor ve bunların cezalandırılmayı hak ettiğini düşünüyorlardı; silahlar maktulün birinci dereceden akrabalarının insafına terk ediliyordu.[97] İngiltere'deki yenilikse intikam hakkının, kullanmaktan vazgeçmektense krala ait kabul edilmesiydi. Bir cinayetin fiziksel sebebi olduğundan şüphelenilen herhangi bir şey –kılıçlar, vahşi geyikler ya da su alan kayıklar– jüri karşısına çıkarılıyordu ve bu jüri o şeyin maktulün "ölümüne yol açıp açmadığını" değerlendirmeye alıyordu. Eğer jüri üyeleri, ölüme yol açtığı yönünde karar verirse o şey bir deodand ("Tanrı'ya hediye") ilan ediliyordu. Bunun ardından deodand açık artırmaya çıkarılıyor, geliri yerel keşişlere veriliyor ve onlar da bahsi geçen maktul için korolara ilahiler söyletiyorlardı. İngiltere'deki manastırların 1530'da kapatılmasıyla koroların sessizliğe gömülmesi, deodand geleneğinin unutulmasının sebebi olmalıydı; zaten bu gelenek birkaç yüzyıl önce manevi anlamda miadını doldurmuştu. Ancak monarşi, geleneği terk etmektense sahiplendi ve kısa süre içinde Tudorlar bu törenin kullanım haklarını, hızla yayılmakta olan aristokrasiye devrettiler.[98] El koyma hakkını 16. yüzyılda bir İngiliz lorduna devretmek, bunun tedavülden kalkmasının hayli zor olacağı anlamına geliyordu. Mülkiyeti bir ceza olarak kullanma girişimi, hiç olmadığı kadar sıklaşacaktı.

Gelişimini destekleyen batıl inançlardan sıyrılmış haliyle sistem tüm öngörülebilirliğini yitirdi. Duruşmalar jürilerin sadece duygudaşlık ve içgüdüyle kararlar verdikleri piyango çekilişlerine döndü. Her ne ka-

dar yasa düşünsel düzeyde bir aletin, ölümden uzaklaştırdığının değil "ölüme yol açtığı"nın kesin kanıtını arasa da bu kurala uyulduğu kadar kuralın gözardı edildiği de oldu. 17. yüzyılda kilise çanlarına, sadece insanların kafalarına düşerek zarar verdikleri –şaşırtıcı biçimde o sıralarda sık yaşanan bir durumdu– için el konulmuyordu, çanlar ayrıca, iplerine asılan kendini kaybetmiş hevesli zangoçların kulede sıkışıp ölümcül yaralar almasına neden olarak da insanlara zarar veriyordu ve olan yine çana oluyordu.[99] Elli sekiz koyunun paniğe kapılarak biraz da sezgilere aykırı biçimde, boğulmuş iki çobanın bulunduğu yöne gidip tek tarafa yığılarak feribotun alabora olmasına yol açtıkları varsayılıyordu.[100] Katil arabalarla karşılaşan jüriler sık sık sadece tekerlekleri suçlu buluyordu, hatta genellikle tek bir aks ya da mil[101] ölüme yol açmış oluyordu. Takdire şayan en mutlak kararsa Nottinghamshire'daki bir jüriden 1535 senesinde geldi. Saman yığını altında boğularak can veren Anthony Wylde ismindeki bir adamın davasında karar vermek üzere toplanan ve muhtemelen kendileri de zaten maktulün yakın çiftçi arkadaşları olan jüri heyetindekiler, tek bir saman balyasının tüm sorumluluğa sahip olduğuna karar verdi.[102]

İngiltere'nin tarıma dayalı ekonomisinin kentleşmeye doğru değiştiği 19. yüzyılda deodandın altında yatan çelişkiler nihayet kırılma noktasına geldi. Şehre yeni göçmüş ve sersemlemiş haldeki insanlar, dönen çarklar ve buharlı motorların neden olduğu kesikler yüzünden sakatlanırken aristokratların zararını telafi edip kaza kurbanlarını hiçe sayan bu düzen sadece çağdışı değil aynı zamanda aşağılık da görünmeye başladı.

Deodandın verdiği rahatsızlık 1842'nin başında, Londra'nın batısındaki küçük Sonning kasabasında bir tren kazasında dokuz kişi ölüp de on altı kişi yaralanınca tavan yaptı. Kaza bir süredir yaşanan lokomotif katliamlarının son halkasıydı. Sorgu yargıcının jürisi Great Western Railway Company yöneticilerinin, Sonning kasabası lordu Robert Palmer'a 1000 pound bedelinde bir deodand ödemesi gerektiğine karar verdi. Ancak bu bedel ödendikten sonra şirket trenini geri alabilirdi. Jüri üyeleri büyük olasılıkla bu bedelden trajedinin kurbanlarının da faydalanacağından emindiler. Zaten bir hafta sonra *The Times* yayımladığı bir yazıda Palmer'ın bahsi geçen paradan "tek bir kuruşu bile kendisi için kullanmayacağını iyi niyetle iddia ediyoruz,"[103] diyordu.

Gazetenin duyduğu bu güvenin kaynağı her ne olursa olsun Palmer olmadığı kesindi. Gazetede yer almasının hemen ardından editöre yazdığı bir mektupta Palmer bu yazı için "ancak ve ancak teessüfe sebep verir," diyordu. Bahsi geçen 1000 poundu alıp almayacağı ve "olur da alırsa" parayı nasıl harcayacağı henüz kesin değildi.[104] Bu olay bardağı taşıran son damlaydı. Dört yıl sonra deodand uygulaması terk edildi. Her ne kadar insan hayatına maddi değer biçmenin barbarca olduğunu gayet kendinden emin biçimde söyleyen[105] aristokrat fabrikatörler karşı durmuş olsa da deodand terk edilirken yürürlüğe giren bir yasa, ölüme sebep veren bir kazadan sonra birinci dereceden yakınlara tazminat ödenmesini zorunlu kıldı. Böylece, kendi topraklarında gerçekleşen bir tren kazasına ev sahipliği yapacak şansa sahip bir lordu zengin eden ancak kazada ölenler için bir dua kadar bile hayrı dokunmayan usulün sonuna gelinmişti.

13. yüzyıla dönersek hayvanların yargılandıkları davalar hakkındaki ilk yazıyı kaleme almış Beauvaisli hukukçu Philippe de Beaumanoir kazayla meydana gelen ölümleri aklanması gereken küçük hatalar olmaktansa affedilmesi gereken suçlar diye tarif etmişti.[106] İyi ve kötü şansın ne olduğunu ayrıntıyla incelediği bir çalışmasında Aquinalı Thomas yine benzer zamanlarda kaderin ilahi takdirden ayrı düşünülmesinin fena bir hata olduğu konusunda uyarıyordu.[107] Yıllar sonraysa Dante talihi acımasız bir melek olarak tasavvur ediyordu, verdiği büyük fırsatları anında geri çalardı ve bunu rasgele gibi görünse de aslında Tanrı'nın emirlerini harfiyen takip eden bir plana göre yapardı.[108] Bu adamların hepsi dünyayı kendi çağlarına özgü bir pencereden görüyorlardı. Dünyada ve onu çevreleyen evrende her şeyin bir sebebi vardı ve bu sebep göklerden geliyordu. Bu nedenle talihsiz bir olay yaşanması neredeyse çelişkili bir durumdu.

Neredeyse 18. yüzyıla kadar Avrupa'nın ceza davaları benzer bir görüşle ilerlemişti. Kıtadaki yargıçlar intiharları ve aşırıya kaçan cinselliği cezalandırıp dünyayı rayına oturtuyorlardı ve jüriler, faili cansız da olsa vakitsiz her ölüm için karar bildiriyordu. Yargılanan nesnelerin kendilerini savunacak durumda olmaması jürilerin karar açıklamasına engel değildi. Ahlaki olarak kınanması gereken, suçlunun tercihleri değil varlığıydı.

Hayvanların, cesetlerin ve eşyanın yargılandığı davalar, cansız nesnelerin düşünme biçimlerine dair yenilikçi görüşler nedeniyle ya da suskunlar ve ölüler karşısında yükselen bir duygudaşlık yüzünden sonlanmadı. Bu yargılamalar, Aydınlanma boyunca ceza mahkemelerinin aslında ne için var olduğu konusunda yeterli sayıda insanın fikrinin değişmesiyle sona erdi. 1600'lerin sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlayan felsefeciler ve reformcular sadece fikirleri değil kurumları da akılcı eleştiriye tabi tutmak konusunda kararlıydı. Böylece mahkemelerin gözünü sıklıkla yanlış yere çevirmesini etkili biçimde tartıştılar. Mahkemeler tıpkı kendilerinden öncekiler gibi, cezaların suçtan cayılmasına neden olmasını umuyordu ancak düşünürlerin söylediği üzere caydırıcılık ancak yasalara saygı gösterebilecekler için geçerliydi. Bu iddia sağlam temeller üzerine oturabilirdi ve yargıçlar gözlerini, suçluların bozduğu doğal düzendense suçluların eylemlerine çevirdiğinde başka bir sonuca varmak için atılacak tek bir adım kalıyordu: Suçlular yalnız suçlarını değil, karşılığında aldıkları cezayı da kabul etmelidir.

Bu değişim nice insanı etkisi altına aldığı gibi yasanın kalbinde de büyük bir boşluk bıraktı. Hukukçular yasaların Tanrı'nın kendi planı olduğunu artık ne anlatabiliyor ne de onaylayabiliyorlardı. İki bin yılı aşkın zamandır ceza hukukunun temelini kuran suç ve intikam arasındaki ahlaki bağlantı şüpheli hale gelmişti. Kendilerini önceden her zaman her şeye kadir gören hukuk gelenekleri şimdi kimi kötülüklerin çözümü olmadığını kabul etmeye meylediyordu. Ne var ki her düşünsel devrimde yaşandığı üzere eski düşünme biçimleri yok olup gitmemiş, yalnızca etkileri zayıflamıştı ve cezalandırma arzusu 20. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir güçle geri geldi.

İçtihat Hukuku'na sahip ülkelerin görece uysal bir yasal şiddet geçmişi bulunsa da adil intikamın cezalandırmaya yönelik "kısasçılık"* adı altında yeniden güçlendiği ilk yer Birleşik Krallık olacak ve ilk bayraktarını da bu ülkede bulacaktı. Belki de son zamanların en meşhur İngiliz yargıcı Lord Denning 1949'da idam cezasının kaldırılmasını değerlendiren bir Kraliyet Heyeti karşısında savunmayı üstlenmişti. "Ağır suçlar için verilen cezalar bu suçtan yara almış yurttaşların ço-

* İngilizcedeki *retributivsm* kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Latinceden türeyen *retribution*'ın kökeni "geri ödeme" anlamına gelir. Ceza hukuku felsefesinde suçlunun işlediği suçun bedelini cezayla, kefaretle ödemesini anlatır; bazı kaynaklarda cezalandırıcılık ya da kefaretçilik olarak da anılır. -yhn

ğunluğunun hissettiği nefreti yansıtmalı," diyordu. "Cezalandırmanın amacının ne caydırıcılık ne ıslah etmek ne önleyici olmak ne de başka şey olduğunu düşünmek gerek... Gerçek şu, bazı suçlar öylesine ağırdır ki toplum buna denk bir ceza verilmesinde ısrar eder çünkü cürüm işleyen, cezanın caydırıcı olup olmamasından bağımsız olarak cezayı hak etmektedir."[109] Denning çabalarına rağmen 1965 yılında idam cezasının kaldırılmasını engelleyemedi fakat inançları, bugüne yaklaşırken ülkenin ana akım düşünce dünyasında kendine saygın bir konum kazandı. Başbakan John Major Şubat 1993'te, 11 yaşındaki iki çocuğun James Bulger ismindeki başka bir çocuğu öldürdükleri şüphesiyle tutuklanmalarından iki gün sonra inançlarını kısa ve öz biçimde beyan ediyordu: "Toplumun biraz daha az anlayışlı olup biraz daha çok kınaması gerek."[110]

Çağdaş kısasçılığın tohumları Birleşik Krallık'ta atılmış olsa da kendisine en uygun ve bereketli ortamı Amerika Birleşik Devletleri'nde buldu. Bugün hâlâ kimi Amerikan eyaletleri çocukları yetişkinlermiş gibi yargılar ve ömür boyu ağır hapis cezasına çarptırabilir. Kimi insanlar da akıl sağlıklarının bulunmadığı yönünde savunma yapsalar, cezaevindense hastaneye yatmaları gerektiğini söyleseler ve hatta eylemleri manyaklığın sesi dahi olsa bu eyaletlerde inandırıcı görünmezler. Örneğin, Jeffrey Dahmer dondurulmuş bir kafatasının, duş kabinindeki bir gövdenin ve kurukafalardan bir sunağın donattığı evinde on beş cinayet işlediğini kabul ettiğinde savcının "oyuna gelmeyin" uyarılarına rağmen jüri sanığın akıl sağlığından şüphe duyduğunu belirtmişti.[111] Deli olarak kabul edilenler genellikle cezaevine giden suçlulardan daha uzun süre güvenlikli hastanelerde gözetim altında kaldıklarından[112] hınçlarını çıkarmak isteyenler için bu akılcı bir çözüm olabilirdi ama yine de suçludansa deli yaftasını yapıştıran jüriler (ki aslında davaların toplamının yüzde birinin çeyreğinden[113] bile az olacak kadar nadiren bu karara varılır) hep öfkeyle karşılanmıştır. Jodie Foster'ın aşkını kazanmak hevesiyle Başkan Reagan'a suikasta kalkışan John Hickney'nin 1982'deki davasında jürinin, sanığın deli olduğuna karar vermesi O. J. Simpson'ın davasına kadarki en büyük tepkiyi uyandırmıştı. Bu öfkenin Hickney'ye pek bir faydası dokunmadı, Reagan yirmi bir yıl sonra bu dünyadan göçüp giderken o hâlâ güvenlikli hastanede yatıyordu. Buna rağmen

Kongre deliliği yeniden tanımlamak üzere harekete geçmişti ve en azından dört eyalet akıl sağlığı savunmasını hiçbir şekilde kabul edilmez kıldı.[114]

Kısasçılığın dirilişinin Amerika Birleşik Devletleri'nde en belirgin olduğu alan idam cezasıdır. Yüksek Mahkeme'nin çoğunluğu 1976 yılındaki bir kararda idam cezasının anayasaya uygunluğu yönünde görüş bildirdi. Bu çoğunluğun içinde yer alan üç üye[115] doğrudan Denning'in toplumsal nefretle ilgili sözlerine atıfta bulunmuştu. Mahkemenin bu kararı aslında daha yaygın görülen bir duyguyu yansıtıyordu. İdam cezasına verilen destek 20. yüzyıl boyunca en düşük oranı yüzde 47'yle 1966'da görmüştü ancak 1970'ler boyunca yakaladığı yükseliş 1980'lerin başında daha da artacaktı. Bu zamana gelindiğinde her dört Amerikalıdan üçü idamı destekliyordu ve bu oran sonraki yirmi yıl boyunca sabit kaldı.[116] Her zaman olduğu gibi, ölümün avukatları hüküm giymiş suçluların en ağır cezayı hak ettiklerini savundular, ancak bu savunu öncelikle "hak etmenin" ne olduğu tartışmasının yapılmasını gerektirir. Yine de hâlâ bu insanların yaşamalarına ya da ölmelerine karar verilirken gözetilen, neyin yanlış olduğunu bilip bilmemelerinden ziyade sebep oldukları zarardır.

Akli melekelerinin ya da kapasitelerinin ne durumda olduğu fark etmeksizin, kasıt olmaksızın suç işleyenlerin çok azı güvende kalabilmiştir. 1990'ın üzerinden geçen on dört yıl içinde ABD tüm dünya toplamından daha fazla sayıda insanı gençlik yıllarında işledikleri suçlar için idam etmiştir.[117] Görünüşe göre, siyaset bunu gerektirdiğinde her iki devlet yöneticisi de akli yetersizliği olan hükümlülerin ölüm cezalarını onaylamışlardır. Bill Clinton 1992'de başkanlık için yürüttüğü kampanyayı yarıda kesip Arkansas'a gitmişti. Orada, iki kişinin katili Ricky Ray Rector'ün hayatına son verecek belgeye imzayı atmıştı. Rector o kadar yarım akıllıydı ki başına gelecekleri hiç anlamamış, kendisine zehirli iğne yapıldıktan sonra yemek üzere tıpkı bir sincap gibi cevizli kek çalmıştı.[118] Clinton'dan sonra başkanlık makamına oturan George W. Bush da hastaları öldürmek için en az onun kadar hevesliydi. Texas valisiyken ciddi zihinsel rahatsızlıkları bulunan en az dört hükümlünün idamlarını onaylamış ya da emretmişti. İlki, beyni zarar görmüş tecavüzcü katil Mario Marquez'di. Marquez altı yaşındaki bir çocuğun akli melekelerine sahipti ve

1995'te sandalyeye bağlıyken avukatına Tanrı'nın bahçıvanı olacağını ve cennetin hayvanlarının bakımını üstleneceğini söylüyordu.[119]

Karşıt tepkilerin belirtileriyse daha yakın zamanda görüldü. 2002'nin yazında Yüksek Mahkeme çoğunluk kararıyla, zihinsel özürlü mahkûmların idam edilmesinin en azından potansiyel olarak anayasaya aykırı olduğuna hükmetti. 2005 yılında da başka bir çoğunluk kararıyla suçu işledikleri sırada çocuk yaşta olan mahkûmların idamlarının infaz edilemeyeceğini buyurdu.[120] Bununla beraber sadece suçluların hataya düşmeyeceği, mahkemelerin de yanlış kararlar verebileceği son dönemde giderek kabul görmeye başladı. İdam cezasına verilen destek, birkaç meşhur davada masumiyetlerini DNA testleriyle kanıtlayan tutukluların aklanması sayesinde darbe aldı. Yine de cezalandırma arzusu yakın zamanda azalacak gibi değil. Suçlunun akıl sağlığının bozuk olduğu yönündeki iddialar bugün Hickney davası zamanında olduğundan daha büyük bir şüpheyle karşılanıyor. Onun davasında jüri karara varmak için üç buçuk gün tartışmıştı. Yirmi yıl sonra Teksas'ta bir başka jüri heyeti, yine bu kadar uzun süren bir tartışmanın ardından kişisel tarihinde zihinsel sorunlar yaşamış Andrea Yates ismindeki bir kadının, beş çocuğunu Şeytan'dan korumak için küvette boğduğunda aklının başında olduğuna karar verdi.[121] Kimi yargıçlar ve yasama üyeleriyse mahkûmları öldürmek için bilhassa gözlerini karartmıştı. 2003'te bir federal temyiz mahkemesi, Yüksek Mahkeme'nin akli melekeleri yetersiz mahkûmların öldürülemeyeceği yönündeki kararına uymak zorunda olduğundan Arkansas'taki bir mahkûmun tedavi görmesini uygun buldu. Mahkûm iyileşip de nelerin yaşandığını kavradıktan sonra idam edilecekti. Ocak 2004'te Charles Singleton ismindeki bir adamın başına gelen tam olarak buydu.[122]

Sırf zehirlemek uğruna insanları bir süreliğine tedavi ettirebilen bir adli düzen, duyguların sadizmin sınırlarında olduğunu doğrular. Bu düzen, şov haline gelmiş mahkemelerde yankısını bulan gelenekselleşmiş barbarlık davalarına ilham verebilir; tıpkı bir sonraki bölümün inceleyeceği, 1930'lardaki Moskova duruşmalarında yaşandığı gibi. Her şeye rağmen akli dengesi yerinde olmayan bir suçluyu ya da kötü bir çocuğu yok etmek için heves duymak, anlaşılabilir olmaktan uzaktır. Namlusu dolu bir silah yüzünden sevdiğiniz kişiyi kaybetmeyi kabullenmek homurdanan bir domuzun burnunun kaybını kabullenmekten

daha kolay değildir. Mahkemelerin yaptığıysa en azından bir yerlerde suçlunun bulunacağı ve acının telafi edileceği umudunu vermektir. Hatta ütopyacı bir bakış bile sunabilirler, bir toplum insanlık onuruna o kadar kıymet veriyordur ki birine yanlış yapan herkese yanlış yapmış sayılır.

Çağdaş kısasçıların en açıksözlüsü Yüksek Mahkeme yargıcı Antonin Scalia'dır ve onun akıl hastalığından mustarip suçluların idam edilmesini sonlandıran kararda sunduğu şerh gerekçesi bu bölümde takip edilen adli seyiri sonlandırmak için uygundur. Mahkemede yargıçların çoğunluğu görüşlerini ulusal fikir birliğinin böylesi infazlara karşı dikkate değer biçimde değiştiği temeli üzerine kurmuştu. Scalia şerh düşen üç kişi arasında en hiddetlisiydi. Gerekçesini devletin hakları söylemi üzerine kurarken temyiz mahkemesine başvuran mahkûmun ölmesi gerektiğine dair kendi görüşünü de açık ediyordu. Cinayeti ayrıntılarıyla anlattı, maktule sıkılmış sekiz kurşunu da bir bir saydı ve kurşunların girdiği yerleri tek tek tarif etti. Ardından da haykırdı: "Toplumun ahlaki öfkesi kimi zaman zihinsel rahatsızlıkları olanların da idam edilmesini ister. Hukukun, bilimin ya da mantığın hangi ilkesine dayanarak bu mahkeme bu isteğin yanlış olduğunu söyleyebilir? Yok öyle bir ilke."[123]

İşte bu noktada Scalia haklıydı. Bilginin bir şekilde günaha dayandığına dair his kadim de olsa diğer tüm hurafeler gibi oynak bir zemin üzerine kuruludur. Ahlaki ödevlerin zihinsel kapasiteyle bağlantısını gösteren ikna edici bir kanıt yoktur, tıpkı bir zamanlar kafatasının şekliyle zekâ arasında kurulan bağlantıya bir kanıt bulunamaması gibi. İnsanlar böyle bir iddiaya, başkalarının buna inandığını varsaydıkları için inanır. İşte Yüksek Mahkeme'nin kararı da konsensusa başvurmanın, ahlaki iddia oluşturmak açısından oynak bir temel ortaya koyduğunun canlı kanıtıdır.

Kısasçıların sunduğu tartışmada kesin olarak söylenebilecek tek şey tarihin kısasçılara destek olduğudur. Tıpkı kendinden önceki Denning gibi Yargıç Scalia'nın yaptığı da Ivo Chartes ve Aquinalı Thomas'a kadar uzanan bir gelenekten beslenmektir. Böceklere, hayvanlara, cesetlere ve eşyaya açılan davalar, evrenin büyülü bir uyuma sahip olması için beslenen umudu yansıtıyordu. Bu dünyada suçluların lanetlenmesi kıtlıkları önleyebilirdi, hiçbir kötülük cezasız kalmazdı

ve bir nesnenin yok edilmesi onun sebep olduğu kötülükleri de silebilirdi. Ortaçağlarda "günah korkusu" denilen şey bugün "toplumsal tepki" ya da "nefret" oldu, Tanrı'nın buyruğuna boyun eğmek, toplumsal öfkeye saygı göstermeye dönüştü ve "öfkeye saygı duy" gibi söylemlerin arkasında iktidarın beklediği rızayı sağlamanın yeni yöntemleri bulundu ama olaya bakış açısı hiç değişmedi: Bir mahkemenin görevi korkunç suçlar işleyenler hakkında gereken hükmü vermek ve onları uygun biçimde cezalandırmaktır. Bu yüzden cezalandırılan insanın bunu anlamayacak olması Scalia gibi bir yargıç için pek önem arz etmez, tıpkı bir zamanlar domuzların ya da cesetlerin, işledikleri cinayetlerin anılarını silmeyi amaçlayan adamları hiç ilgilendirmemiş olması gibi.

VI
Moskova Düzmece Davaları

> Sonunda cezanın gelişi ve benim cezaya alabildiğince içtenlikle, inanarak, kıvançla kucak açmam mutluluk yaratmıştı; öyle bir manzaraydı ki Tanrıları bile uyandırmaktan geri kalmamıştı ve Tanrıların duygulanmışlığını içimde hissetmiş, neredeyse ağlayacak gibi olmuştum.*
>
> Franz Kafka, *Günlükler*

19 Ağustos 1936'da Moskova Sendika Binası'ndaki Ekim Salonu'na çıkan kapılar açıldı. Komünist Parti'yi iktidara getiren devrimden yirmi yıl sonra Soylular Kulübü'nün eski balo salonu artık kendini egemen ilan etmiş proletarya devletinin elindeydi. Korint sütunlarının üzerinden kızıl bayraklar sarkıyordu ve neredeyse hepsi Sovyet gizli polis teşkilatına mensup üç yüz kadar kâtip ve sekreter kaba ahşap sıralarda oturuyordu.[1] Odanın öte tarafındaki bir kürsüde üç kişi duruyordu, başlarında partinin sadık üyesi Vasiliy Ulrikh vardı. Kaba saba yapısı, kel kafası ve küçük gözleriyle sanki davaları dışarıdan denetlemekle görevlendirilmiş biri gibi görünse de aslında SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Heyeti'ne başkanlık ediyordu.[741]** Karşısındaki eğreti sanık bölmesinde on altı kişi duruyordu, sanıkların başında süngülü tüfekleriyle muhafızlar bekliyordu. On altı kişinin çoğu kısa süre öncesine kadar Josef Stalin rejiminin önderleriydi ve hepsi de o sırada tamamen haksız yere zan altındaydı. Rejimi devirmek için gizli işler çevirmekle ve tüm hayatları boyunca uğruna mücadele ettikleri ideallere ihanet etmekle suçlanıyorlardı.

* Çeviri: Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 580-1 (çeviri değiştirildi).

** Görünüş iki misli yanıltıcıydı. Ulrikh hukukçu kimliğiyle o kadar gurur duyuyordu ki ölmeden önceki yıllarında sarhoşken gönül eğlendirdiği Moskova'nın fahişelerini, bizzat kendisinin infaz ettiğini söylediği ölüm cezalarından bahsederek büyülüyordu. Bkz. Arkady Vaksberg, *Stalin's Prosecutor. The Life of Andrei Vyshinsky*, (New York, 1991), s. 337 n. 8.

Tanımı gereği ceza davası, kuralı koyanla kuralı ihlal edenin karşılaştığı yerdir ve mahkemede gerçekleşen yargılama sıklıkla bir muafiyet silinip giderken yenisinin doğuşuna işaret etmek için çalışır. Kral I. Charles İngiltere'deki içsavaş sonrasında idam edilmişti. Galip gelen Roundheadlere sadık yargıçlar Charles'ı "ülkenin başına gelen tüm ihanetlerden, cinayetlerden, tecavüzlerden, kundaklamalardan, bozgunculuklardan, perişanlıklardan, zararlardan ve fenalıklardan"[2] suçlu bulmuşlardı. Sıra Fransa'nın devrimci zamanlarına geldiğinde suçlamalar yine bir o kadar lanetliydi. Kral XVI. Louis halk önünde "özgürlüğü [...] yok ederek tiranlığı [...] kurmak"[3] amacını taşıdığı için yargılanmıştı. Bu süreçte Marie Antoniette'e yöneltilen suçlamalar arasında oğluna mastürbasyon yapmayı öğrettiği[4] iddiası dahi vardı. Mahkeme her ne kadar olağanüstü ve suçlamalar ne kadar gerçeküstü olursa olsun önceki çağların sanıkları itibarsızlaştırmaya direnmişlerdi. Siyah ve altından kuşamıyla, otoriter Kral Charles iddianameyi hor görüp yargıçlarının ancak eşkıyalar kadar hükmü olduğunu söylemişti.[5] Louis kendini uzun uzun savunmuştu. Marie Antoinette de ensest suçlamalarını "doğanın kendisi böylesi suçlamalara karşı cevap vermeyi bir anneye yasaklar,"[6] diyerek yanıtladığında kalabalığın desteğini kazanarak onu suçlayanlar karşısında üstünlük elde etmişti.

Diğer taraftan 1936'da Moskova'da, aralarında Rusya'nın o zamana kadar doğurduğu en adanmış bazı devrimcilerinin de yer aldığı sanıklar kendi suçları konusunda ısrarcı oldular. Savcılar bu insanlara hilebaz yalancılar gibi davranıp her tereddüt ettiklerinde üzerlerine yürürken tutukluların kendileri en ağır cezalara layık olduklarını söylediler. Böylesi bir davranış başka bir bağlamda gizemli bir dini geleneği ya da ağır bir akıl hastalığını ima edebilirdi fakat Ekim Salonu'nda yaşananlar yasanın ta kendisiydi.

Ekim Salonu'na giden yolun bir suikastla başlamış olması belki şaşırtıcı gelebilir ama aslında duruma tamamen uygundur. Aralık 1934'te Sergey Kirov ismindeki tanınmış bir Politbüro üyesi Leningrad'daki Smolny Sarayı'nda silahlı saldırıda öldürüldü. Tetiği çeken adam Komünist Parti'nin alt kademelerinden uyumsuz biriydi ve tarihçiler, yıllar boyu bu suikastı Stalin'in ayarlayıp ayarlamadığı üzerine tartıştılar. Hepsinin anlaştığı konuysa her kim azmettirmiş olursa olsun

Stalin'in bu işten kârlı çıktığıydı. Sovyetler'in lideri zaten parti üzerindeki denetimini sıkılaştırıyordu. Kendisini hedef alan son kalkışmayı henüz atlatmışken gerçekleşen bu suikast Stalin'in denetiminin iyice boğuculaşmasına yol açmıştı. Hemen aynı gün telefonla verdiği emirlerle sorumlu olduğu düşünülen kim varsa vurulmasını buyurdu. Böylece katil tüm sırlarını beraberinde mezara götürerek kayboldu. Ardından Stalin eskiden kalma baş düşmanlarının peşine düştü: Grigori Zinovyev ve Lev Kamenev. Stalin'e göre bu ikisinin daha önceki siyasal tutumları Kirov cinayetinin "ahlaki sorumluğu"nu üzerlerine yüklüyordu. Ocak 1935'te yapılan gizli bir duruşmada suçlarını itiraf ettiler ve biri on, diğeri de beş yıl hapis cezasına çarptırıldı.[7] Sonraki yılın mart ayındaysa Stalin, Zinovyev'le Kamenev'in aslında ahlaki sorumluluktan daha fazlasını taşıdığına karar verdi. Polis şefi Genrih Yagoda'ya bu ikisinin Kirov cinayetini ayarladıklarını bildirdi. Üstelik, o zamanlar Norveç'te sürgünde yaşayan, Stalin'in birincil ve en büyük düşmanı Lev Troçki'yle birlikte hareket etmişlerdi, başka fesatçılar da vardı ve teşhis edilmeleri gerekiyordu. Yagoda'nın görevi de bu uğurda kanıt toplamaktı.

Böylece Stalin kovuşturmaların başlatıcısı ve Yagoda yürütücüsü oldu, ancak davayı başka bir adam şekillendirecekti: Devlet Savcısı Andrey Yanuaryeviç Vişinski. 55 yaşındaydı; gözlükleri, ince dudakları ve dağınık bıyıklarıyla işinde gereğinden fazla titizlenen telaşlı bir muhasebecinin görünüşüne sahipti ancak duygudan arınmış dış görünüşü bu davadaki diğer pek çok şey gibi yanıltıcıydı. Vişinski, Devrim'in çok daha öncesinden beri çarlığın radikal bir düşmanıydı ve hukuk eğitimini tamamlamadan önce birkaç grevle birlikte en az üç polis memurunun cinayetini örgütlemişti.[8] Tek sıkıntı Komünist Parti karşıtı bir fraksiyondan geliyor olmasıydı. Ayrıca hitabet konusunda da son derece yetenekliydi ve bu yeteneğin yıkıcılığı ancak 1500'lerin sonuyla 1600'lerin başında İngiltere'nin kendi düzmece davalarında başsavcılık yapmış Sir Edward Coke'unkiyle kıyaslanabilirdi. Adamın karizması o kadar çarpıcıydı ki onunla buluşmuş bir başka hukukçu on sekiz yıl sonra o anı hatırladığında hâlâ ürperiyordu. İlya Braude, gazeteci Arkady Vaksberg'e ondan bahsederken "[Vişinski'nin] hipnotize eden gözleri vardı. Gözlerine bakınca yılanın karşısındaki tavşan gibi titremeye başlardım,"[9] diyordu. Britanya Dışişleri Bakanı Ernest

GÖRSEL: 1930'ların sonunda Sovyet Savcı Andrey Vişinski (David King Koleksiyonu).

Bevin daha az korkmuş ama bir o kadar etkilenmişti, 1945'lerin sonunda, "Yüzüne baktığımda bu canavarın ağzından, canını aldığı binlerce kurbanın kanı her an sızacakmış gibi hissederdim,"[10] diyordu.

Bu değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere Vişinski'yle Stalin'in yakın bir ilişkisi vardı. İlk kez 1908'de bir hapishane koğuşunda buluşmuşlardı. Biri Polonya göçmeni bir ailenin ilk çocuğuydu, diğeriyse Gürcistan'dan yeni gelmişti; iki adam koyu bir tartışmaya tutuştular ve bir ömür boyu sürecek karşılıklı saygının temelini attılar.[11] O zamanlar rakip sol hareketlerde örgütlüydüler fakat onları birleştiren benzerlikler, onların ayrışmasına sebep olan diğer bağlılıklarına her zaman üstün gelecekti. 1917'de Bolşevikleri iktidara getiren devrimden üç yıl sonra Stalin eski koğuş arkadaşının Komünist Parti'ye üyeliğini ayarlayarak[12] onu tehlikenin altından çekip almıştı. Vişinski kendisinden önce kazanan tarafı seçenlere her zaman kızgınlık besleyecekti ancak kurtarıcısına duyduğu sadakat konusunda asla tereddüde düşmeyecekti ve 1930'lara gelindiğinde borcunu ödeyebilecek bir konumdaydı. Lenin'in erken dönem devrimcilerine verdiği, komünizm yaklaştıkça devletin "sönümleneceği" sözü 1920'ler boyunca hukuk teorisinin gözden düşmesine sebep olmuştu. Stalin Sovyet devletinin çok uzun bir süre boyunca sönümlenmeyeceğini netleştirince Vişinski döneme uygun bir hukuk felsefesi üretti. Ulusal bir sirk müdürünün yanındaki hokkabaz gibi yeni yasalar uyduruyor ve uygun bulmadıklarını ideolojik bir hava yaratarak yok edebiliyordu. Vişinski böylece sosyalist adaletin illüzyonunu yarattı ve bu esnada bazı vakalarda kendini göstermekte olan şiddeti de bir ölüm makinesine çevirdi.

Sonuçlardan biri ceza davası sürecinin radikal bir biçimde yenilenmiş olarak ortaya çıkmasıydı. Propaganda amaçlı davalar Sovyetler Birliği'nde 1920'lerden beri sahne alıyordu, ancak önceki davalarda sanıkların avukatı yoktu ve neredeyse hepsinde sanıklar, ya masum olduklarını söylüyor ya da sessiz kalıyorlardı. Vişinski her ne kadar

"[düşmanı] yargılamadan yok etmek"[13] taraftarı olsa da artık savunmayla iddia makamı arasındaki açık tartışmanın sosyalizme içkin olduğunu söylüyordu ve siyasi davaların en iyi şekilde yürütülmesinin yolu, her koşulda kamuya açık itiraflarla ilerlemesiydi.[14] Kısa süre sonra bir kitapta "kanıta dair bu öğretiyi [...] bilimsel bir teori seviyesine [yükseltmek]"[15] amacı taşıdığı söylenen bu düşünceler, sonraki yirmi yıl boyunca tedavülde olacak bir ceza davası usulü yaratacaktı. Old Bailey ve Katolik Kilisesi gibi birbirinden oldukça farklılık gösteren çeşitli kurumlara dayanan, Avrupa'nın aleni hukuk tartışması geleneği böylece engizisyon usulünün bir karakteristiği olan kendi kendini mahkûm etmek düşüncesiyle birleştiriliyordu. Bu sentez, eşi benzeri olmayan bir güç gösterisine dönüşecekti.

1936 yılında bahardan yaza geçilirken dava hazırlıklarına hız verildi. Kamenev eğer işbirliği yapmazsa oğlunun tutuklanacağı ve sanık sandalyesinde babasını suçlamasının sağlanacağı konusunda uyarıldı.[16] Sağlık sorunları yaşayan Zinovyev de sadece kendisini kurtarmak için değil onunla birlikte hareket etmiş "binlerce muhalif" için de en iyisinin itirafta bulunmak olduğu yönünde bilgilendirildi.[17] Bunlarla eşzamanlı olarak diğer öncü Bolşevik liderler de toplanıp tutuklandı. Bunların arasına terfi sözü alan beş gizli polis memuru da katıldı, amaçları tutukluların karşıdevrimci tezgâhlarını çökertmekti. İşkence açıktan uygulanmıyordu ancak tehditler havada uçuşuyordu. Sorgucular inatla tutukluların aileleri hakkında sorular yöneltiyorlar, 1935 yılında yürürlüğe giren ve idam yaşını 12'ye düşüren bir yasayı masada tutuyorlardı.[18] Direnmenin faydasız olduğunu söylüyorlardı, anlaşmayı reddedenler gizlice infaz edilecekti.

Kamenev ve Zinovyev'in sonuna kadar açılan ısıtıcılar yüzünden ter içinde kaldıkları hücrelerinde itirafta bulunmaya hazır olduklarını bildirdikleri temmuz ayı nihayet dönüm noktası oldu. Tek istedikleri Stalin'in kendi canlarıyla birlikte ailelerinin ve onlarla beraber suçlananların bağışlanacağı sözünü vermesi ve bunu tüm Politbüro'nun şahitliğinde yapmasıydı.[19] Onlara verilen cevaba göre Sovyetler'in lideri bu haberi alınca fevkalade mutlu olmuştu, bıyığının sağ tarafını burkarak tutukluların Kremlin'e getirilmelerini buyurmuştu. İki adam Stalin'in huzuruna çıkarıldığında Politbüro üyelerinden kimsenin olmadığını görüp şaşkınlıklarını dile getirdiler, ancak Sta-

lin'in kendisi başlı başına güvenceydi. "Bizler Bolşevik'iz, Lenin'in öğrencileri ve takipçileriyiz," diye hatırlatmasını yaparak devam etti: "Her ne kadar geçmişte işledikleri suçlar çok ağır olsa da eski Bolşeviklerin kanını dökmek istemeyiz." Orada hazır bulunan bir gizli polis üyesi, daha sonradan Stalin'in bu sözleri "içten gelen bir hisle"[20] söylediğini hatırlayacaktı.

Bir ay sonra başlayan davada küçük teknik sorunlar yaşanmıştı. Bunlar arasında en ciddi olanı sanıklardan birinin, 1932 senesinde Kopenhag'daki –Sovyet devleti kayıtları ne derse desin 1917'de yıkılan– Bristol Oteli'nde Troçki'nin oğlundan talimatlar aldığını söylemesiydi.[21] Sözde komplolar ve ortada gerçek suçlar olmaması arasındaki uçurum o kadar derindi ki komplonun arkasında olduğu iddia edilen fikir babaları sürekli kendi becerisizliklerini itiraf etmek zorunda kalıyorlardı. Birisi altıpatlar kuşanmış ve yüksek rütbeli bir komünisti öldürmek için arabasının her gün geçtiği güzergâhta pusuya yatmıştı. Ne var ki araba her seferinde çok hızlı seyahat edince altı ay bekledikten sonra suikasttan vazgeçmek zorunda kalmıştı. Leningrad'daki 1 Mayıs gösterilerinde öldürme teşebbüssünde bulunacak kişiyse, kortejle beraber yürüdüğünden istemeden konuşma kürsüsünün çok uzağında kalmış ve ateş edememişti. Bir başka sanıksa iki kez Stalin'e parti kongrelerinde ateş etmek istemişti. İlk seferinde Sovyetler'in lideri kongrede bulunmadığı için, ikincisindeyse çok uzağa oturduğu için komplo başarısızlıkla sonuçlanmıştı.[22]

Tüm bu tutarsızlıklar ve imkânsızlıklar sanık sandalyesinden yükselen pişmanlığın ezici gücü altında un ufak oluyordu. Örneğin Vişinski, Kamenev'e partiye sadakatine dair daha önce verdiği beyanların "yanıltma amaçlı" mı olduğunu sorduğunda[23] sanık bu terimi büyük bir üzüntüyle yetersiz buldu ve "Yanıltmaktan daha kötü," diye cevapladı. Savcı "Güvenini suiistimal etmek için mi yaptın?" diye sorunca, "Daha kötüsü," diye diretti sanık. Vişinski yavaşça, "Yanıltmaktan daha kötüsü, güvenilmez olmaktan daha kötüsü," dedi düşüncelere dalarak ve son ihtimali sordu: "Hainlik miydi?" Kamenev korkunç gerçeği kabul etti ve "Doğru [kelimeyi] buldun," dedi.

Verilen bu tür ifadelerin arkasında elbet korku da yatmaktaydı ancak korku tek başına etken güç değildi. Troçki 1924'te bizzat "Bir kişi part karşısında haklı olamaz [...] çünkü tarih henüz hakkın ne oldu-

ğunun ayrımına varmanın başka türlü yollarını üretmedi,"[24] diye ilan etmişti. Zaten parti çizgisine sorgulanamayacak kadar inanç duymak bir komünist için her zaman başat şart olmuştu. 1930'ların ortalarında bu çizgiye sadık kalmak ancak bir Möbius şeridinde yürümek kadar kolaydı çünkü Stalin'in siyaseti yalnız U dönüşlerini barındırmıyor, zikzaklar ve sekizler çiziyordu ve özsaygıya sahip tüm devrimciler çaba sarf etmeleri gerektiğinin farkındaydılar. Almanya'da, İtalya'da ve Japonya'da yükselişte olan militarizm, kapitalizmin son nefeslerini verdiğine işaret ediyor olabilirdi, o halde tüm dünya engellenemez bir hızla komünist nirvanaya doğru ilerliyordu. Bu çizginin dışına çıkmak üzere atılacak tek bir kısa adımla tarihin akışına karşı duran herkesin halk düşmanı olduğu söylenebilirdi, ister farkında olsunlar ister olmasınlar. Durum böyle olunca, istemeyerek ihanette bulunduğuna inanılan her komünist için, sadakatini göstermenin son seçeneği mahkûmiyetini kucaklamaktı.

Sadık değillerse sanıklar bir hiçti. Zinovyev yüksek ateşle ve hırıldayarak Kirov cinayetinin arkasındaki baş kişi olduğunu ve Lev Troçki'yle birlikte Stalin'e suikast düzenlemek için iş çevirdiğini kabul etti.[25] Lev Kamenev daha içten konuştu. Titrek bir sesle mahkemeye "Hayatım iki kez bağışlandı, ancak proletaryanın yüce gönüllülüğünün [...] bir sınırı vardır ve o sınıra ulaştık," dedi.[26] Gözlerinde donmuş yaşlar parlıyordu ve son sözlerini kendi çocuklarına yöneltti: "Bana verilen ceza her ne olursa olsun adil olduğunu düşüneceğim. Geriye dönüp de bakmayın. İlerleyin. Daima Sovyet halklarıyla birlikte, Stalin'in izinde." Kamenev yıkılır gibi sandalyesine oturdu ve sallanan başını ellerinin arasına alıp çökerken yargıç Ulrikh bile etkilenmişti.[27]

Sergey Mraçkovski'yse teslimiyetin en hüzünlü temsilini verdi. Mraçkovski 44 yaşındaydı, çarlığın hapishanelerinde doğmuş ve 1917'de Urallar'da işçilerin isyanını örgütlemişti. Partisine duyduğu sevgi o kadar büyüktü ki doksan saat süren konuşmasının sonunda kendisi gibi hiç uyumamış sorgucusunu bile gözyaşlarına boğmuştu. Sorguyu yürüten gizli polis memuru hatırladıklarını daha sonradan "Onu öyle bir noktaya getirdim ki ikimiz de ağlamaya başladık," diye anlatacaktı:[28] "Her şeyin yitirildiği, umutla ya da inançla hiçbir şeyin elde edilemeyeceği ve hayal kırıklığına uğramış kitlelerin nafile

mücadelesinin önüne geçmek için son bir çaresiz çabada bulunulması gerektiği sonucuna vardığımızda ben de onunla birlikte ağladım. Bunun için hükümetin muhalefet liderlerinden açık itiraflar alması gerekiyordu." Mraçkovski kendi söylevini trajik boyutlara çıkaracak kadar boyun eğmişti.

Mraçkovski tüm hayatının bir özetini sunarken kusursuz bir Sovyet vatandaşını anlatıyordu. İki nesil boyunca devrimciler çıkarmış bir ailede dünyaya merhaba demişti ve 13 yaşında çarlık polisleri tarafından tutuklandığı günden itibaren kendini komünizme adamıştı. Şimdi neredeyse ironik bir tonla dinleyicilere "İşte karşınızda bir karşıdevrimci olarak duruyorum," diyordu. Gözyaşları yanaklarına akarken yumruğunu sanık bölmesinin tahtasına indirdi ve bir an sanki sanık bölmesinden dışarı çıkmak üzere hamle yapacakmış gibi göründü. Vişinski yargıcın kürsüsüne endişeli bir bakış fırlattı ve ayağa kalkacak gibi oldu. Bu hareket dinleyicilerin arasına yerleştirilmiş belirli kişilerin bağırıp çağırması ve kargaşa çıkarması için önceden belirlenmiş bir işaretti. Ancak tehlike geçti. Mraçkovski orada bulunan herkesin kendi proleter geçmişinden ders çıkarmasını istedi. Karşıdevrim tehlikesi yalnızca generallerden, prenslerden ve soylulardan gelmiyordu. Mraçkovski'nin geçmişine sahip bir işçi bile komünizme ihanet edebilirdi. Mahkemede bulunan birinin daha sonradan yazdıklarına göre Yargıç Ulrikh, o esnada rahatlamış bir halde koltuğuna geri kurulan Vişinski'ye bakıp sırıttı.[29] Mraçkovski devrimci iradesinin son hamlesini şahsiyetine karşı kullandı. Kendisinin "karşıdevrimin pisliğini kusup kurtulan" biri olarak hatırlanmasını talep etti, ancak affedilmek istemedi. Tam tersine "Buradan partime ihanet etmiş bir hain olarak ayrılıyorum, kurşuna dizilmeyi hak eden bir hain!"[30] diye sonlandırdı konuşmasını.

Stalin'in şefkat sözü verdiğinin tüm sanıklara bildirildiğini[31] düşünürsek Mraçkovski'nin kendini kaptırmış hali sanki biraz abartılıydı. Yalnız ortaya çıkan sonuç bu durumda bile tarihin ondan yana olduğunu söylüyordu. Vişinski sözlerini "Kuduz köpeklerin vurulması gerekir, tek tek hepsinin vurulması gerekir!"[32] diyerek bitirdi ve Ulrikh herkese idam cezası dağıttı. Daha önceki davalardaki usule göre, idam kararı, hemen ardından cezanın değiştirilmesiyle sonuçlanıyordu, ancak bu sefer ceza indirimine dair sözler duyulmadı. Mahkemeyi bir

sessizlik kapladı ta ki gizli polislerden biri titreyerek son bir umutla "Yaşasın Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in yolu!"[33] diye bağırıncaya dek. Talihsizliğe bakın, o bu davada hem cellat hem kurbandı.

Sanık bölmesinde bulunan herkes birkaç saat içinde Devlet Güvenlik Komitesi'nin Lubyanka'daki merkezinin zindanlarına götürüldü. Orada muhafızlar pardösülerinden çektikleri altıpatlarlarıyla hepsini başlarından vurdu. Vurulanlardan pek çoğu bağırışlar, tabanca sesleri ve barut kokusundan oluşan bir karmaşada, kurbanları kadar isteriye boğulmuş polisler tarafından infaz edildi. Zinovyev yere yığılıp Stalin'in sözünü tutması için çığlıklar attı. Hastalığından ötürü gıyabında yargılanan bir sanık daha sonra hasta yatağında infaz edilecekti.[34] Aralarından sadece eski karısının hayatını kurtarmak için savcılığa boyun eğen ve ifadesini hafif bir alayla veren İvan Smirnov bu kanlı oyunu ağırbaşlılıkla karşıladı. Rivayete göre, "Davadaki saygısız tavrımızdan ötürü bunu hak ettik,"[35] dedi. Sovyetler'in tarihinde ilk kez Bolşevikler Bolşevikleri öldürürken bir tabu da yıkılıyordu ve Stalin'in ihaneti daha da beter hale gelecekti. Kan davası mantığına bağlı kalarak yüzünü, kurbanların akrabalarına çevirecekti. Lubyanka'da infaz edilenlerin karıları ve çocuklarının neredeyse tümü ilerleyen yıllarda takip edilecek ve öldürülecekti.[36]

1936 duruşması için pek çok açıklama yapılabilir ancak en basit açıklamalardan biri hâlâ en ikna edici olandır: Kıskançlık, intikam ve paranoya Stalin'in kafasında birbirine dolandı ve rakiplerinin yok edilmesi arzularını tatmin etti. 1923 gibi erken bir tarihte intikamın verdiği hazdan bahsederek Kamenev'i şaşırtmıştı. "Birinin kendi düşmanını seçmesi, ona vuracağı darbenin her ayrıntısını hesaplaması, önüne geçilemeyecek intikamını gerçekleştirmesi ve ardından yatağa gitmesi. İşte bunlar dünyanın en neşeli hisleri!"[37] diye tarif etmişti. Tüm bunlara rağmen Kamenev hiçbir tedbir almamıştı. 1936'nın güzünde Stalin hançeri çekerken yoldaşı komünistler silahı elinden almak için dövüşmediler, tersine kabzayı birlikte sıkıca kavradılar.

Bu kötücül aptallıkları, Stalin'in yıl sonunda verdiği bir kutlama yemeğinde gayet güzel tasvir edilmiştir. Yemekte bulunanlardan biri neşeli dostlardan Karl Pauker'dı. Pauker, Stalin'in korumalarının şefiydi. Sovyetler liderinin, çopur suratını tıraş ettirecek kadar güvendiği tek kişiydi ve bunun sağladığı ayrıcalığın keyfini sürüyordu.[38]

Pauker, Lubyanka zindanlarındaki ölümlere tanıklık etmişti ve şimdi yemekteki misafirleri, Zinovyev'in son anlarını taklit ederek eğlendiriyordu. Yaşanan dehşeti canlandırarak başladı, gözlerini salondakilerin üzerinde hızla gezdirdi. Salonda oturan kuklalar Stalin'in vereceği tepkiyi gözleyip hafifçe sırıtırken Pauker dizlerinin üzerine çöktü ve ilerleyip hayali bir muhafızın dizlerine sarıldı. "Tanrı aşkına yoldaş, Josef Visaryonoviç'i arayın," diye nefes nefese yalvardı. Asıl ismini duyan Stalin kahkalara boğulunca onun onayı üzerine konuklar da büyük bir gürültüyle gülmeye başladılar. Konuklar temsile devam etmesini istediler. Bunun üzerine Pauker ellerini dua etmek için kaldırıp Yahudi asıllı Zinovyev'i, *shtetl*'ten bir köylüye dönüştürerek canlandırdı: "Duy beni İsrail, bizim Tanrımız tek Tanrı'dır," diye yakardı. Tüm salon kahkalarla doldu. Yahudi düşmanlığından her zaman keyif almış Stalin'in neşesi katlanmıştı ve gülmekten kırılırken karnını tutup Pauker'e artık durması için işaret ediyordu. Neşeden kendilerini dövenlerin bazıları belki de yaşananların göründüğü kadar komik olmadığını fark etmişlerdi, ne kadar korkunç hale geleceğini de kimse tasavvur edemezdi. Kendisi de Yahudi bir ailede doğmuş olan Pauker altı ay sonra, Nazi ajanı olduğu gerekçesiyle tutuklanacak, bir yıl içindeyse ölecekti.[39] Tabii ki o gün salonda bulunanların pek çoğu da aynı kaderi paylaşacaktı.

İkinci bir dava için hazırlıklar çoktan başlamıştı. İlk mahkemedeki ifadeler yüksek rütbeli sekiz komünisti daha karşıdevrimci diye işaret etmişti. Zaten Yargıç Ulrikh kararını açıklamadan önce Vişinski, ismi geçen karşıdevrimcilerin yakın takip altında olduklarını[40] ona bildirmeyi uygun görmüştü. Zan altında olanların tepkileriyse seri olduğu kadar kendileri için zararlıydı da. Eskiden Troçki'nin dostu diye bilinen Karl Radek kendini partinin yüksek telden konuşan sözcüsüne çevirmişti. *Pravda*'ya aniden gönderdiği bir yazıda, Ulrikh'in mahkemesi, "Yılanları ezmelidir,"[41] talebini iletiyordu. Hristian Rakovski "Merhamet gösterilmesin," diyor ve "kuduz köpekler vurulsun,"[42] istiyordu. En ileri gidense Yuri Pyatakov'du. Ona göre eski karısı yüzünden zan altında kalmıştı ve sanıkların "kokmuş cesetler gibi yakılması"nı[43] alenen tavsiye ediyordu. Özeldeyse eski karısını bizzat yargılamak ve ardından kurşuna dizmek için Stalin'den izin istemişti. Üstelik eğer yardımı dokunacaksa aynısını diğer sanıklar için de yapabilir, sonra

da yazılar kaleme alıp bu hareketini haklı gösterebilirdi. Stalin bu teklifi aralık ayında Merkez Komite'ye sundu, ancak taraftarı olmadığını söyledi. Ona göre Pyatakov'un yargıç sandalyesinde oturması, davayı "bir komedi"ye dönüştürebilirdi. Üstelik Pyatakov'un, baskı altında olduğu için böyle davranıyormuş gibi bir izlenim bırakmasından endişeleniyordu: "Onu bizim zorlamadığımıza kimse inanmaz," diyordu. Tüm yoldaşları Stalin'e katıldı.[44]

Tüm bunlardansa Stalin'in bizzat kendisi davaya eşlik edecekti ve eğer herhangi bir değişiklik olmazsa idari bakışını davaya odaklayacaktı. Pyatakov ve Radek gibi insanlar bir bir toplanıp sorgulandıkça istihbarat yeni raporlar sunmaya başladı. Bunlara göre şüpheliler, teröristlerden bir "yedek merkez" hazırlamışlardı. Şu anda bu hücreler uyumaktaydı ve harekete geçmek için ilk davada hüküm giymiş sanıklardan emir bekliyorlardı. Stalin özel gizli polis şefi Genrih Yagoda'dan ilk yargılamanın sıradan yurttaşlar için yeterince ikna edici olmadığına dair uyarıda bulunan raporlar aldığında yeni sanıklardan uygun itiraflar almak için çalışmalar halihazırda başlamıştı. Hatta Moskova'daki fabrikaların duvarlarında "Gürcü köpeğini [de] öldürmeliler,"[45] diyen duvar yazıları tespit edilmişti. Bunun üzerine uyuyan hücrelerdeki teröristler fikrinin yeteri kadar tehditkâr olmadığına karar verdi. Tüm sorguculara yeni bir hareket noktası iletildi. Buna göre sorgu altındaki tutuklular "yedek merkez" oluşturmamışlardı, aslında yaptıkları "paralel merkez" kurmaktı. Bu hücreler, uyumak ne kelime, bizzat Troçki'nin Oslo'dan verdiği emirleri takip ediyorlardı, Stalin yönetimini devirecek, kapitalizmi yeniden kuracak ve Sovyetler Birliği'nin engin topraklarını Nazi Almanyası'na ve Japonlara teslim edeceklerdi.[46]

Değişiklik telaşa sebep oldu. İlk davadaki görece basit komploda dahi sanıkların ifadelerini birbirine uydurmak için renklendirilmiş şemalar kullanılmıştı.[47] Yeni kararsa verilen birkaç itiraftan vazgeçilmesini gerektiriyordu. Ellerindeki itirafları değiştirmekten utanan kimi sorgucular bunun yerine tutukluları birbirleriyle değiştirdiler,[48] ancak sorgucuların utanç duyduğu günler sona ermek üzereydi. Yagoda'nın yetersizliği yüzünden terörle mücadelenin dört yıl geciktiğini[49] kaygıyla gözlemleyen Stalin onu görevden aldı ve yerine görünüşü Goebbels'i andıran Nikolay Yejov'u atadı. Stalin partinin yerli yetkilile-

rini ve güvenlik şeflerini artık işkenceyi resmen kullanabilecekleri[50] konusunda gizlice bilgilendirerek sahne arkasında çalışırken, Yejov Terör'ün kamu önündeki yüzü oldu. *Yezhovschina** döneminde gizli polisin kendi kademelerinde de bir tutuklama dalgası başladı ve yirmi bin kadar görevli hayatını kaybetti.[51] Hayatını kaybedenlerin yerine gelenler arasında yeterli bağlılığı gösteremeyenler de silinip gitti, sadece en direngen alçaklar hayatta kalacaktı.

Stalin fikirleri üzerinde birkaç hafta daha çalıştı ve gururundan değil de takıntısından ötürü hiçbir yardımı kabul etmedi. Karl Radek kendisine yazılan rolün, Nazi ve Japon diplomatlarla hayali görüşmeler yaptığı ve bunun da ortaya çıkarıldığı şekilde yeniden düzenlenmesini teklif edince Stalin bundan o kadar memnuniyet duydu ki zaten alınmış itiraflara hemen bunları da ekleyiverdi.[52] Bu süre boyunca Andrey Vişinski de elde edilen kanıtların senaryoya uygun biçimde alınmasını ya da düzenlenmesini ayarlayan Yejov'la taslak metinler ve gözden geçirmeler için iletişimde kaldı. Bağlama uysun diye gerçekliği değiştirmek yazılı yöntemler arasında en başarılısı değildi, ancak kimse Stalin'in hikâyesinin gerçek olamayacak kadar uyduruk olduğunu da ona söyleyemezdi. Stalin davanın hazırlık dönemi boyunca Vişinski'yle, davaya dair ipuçlarını paylaştıkları düzenli toplantılar yaptı. Vişinski de avukatlarla sürekli görüşüyordu. Bu görüşmelerde duruşmanın nasıl ilerleyeceğini prova ediyorlardı.[53] "[Sanıkların] çok fazla konuşmasına izin vermeyin," diye uyarıyor, "susturun," diye tavsiye ediyor, "gevezelik etmesinler," diye tembihliyordu. Bir peygamberin sözlerini duyuyormuş gibi Vişinski tüm sözcükleri hızlıca kâğıda geçiriyordu.[54]

Ocak 1937'de Stalin'in eseri nihayet görücüye çıkmaya hazırdı. Sanık bölmesinde on yedi adam dizilmişti ve her ne kadar ilk davada mahkûm olanların hepsinin kurşuna dizildiği aleni bilgi olsa da sanık bölmesindekiler rollerini sonuna kadar oynayacaklardı. Eski karısını yargılama önerisi geri çevrilen Yuri Pyatakov'a bu isteği yerine gösteriyi açma fırsatı tanınmıştı ve bu işi de büyük hünerle yerine getiriyordu. Söylediğine göre, terörizme yönelik tercihi Aralık 1935'te Oslo'ya uçup Lev Troçki'yle gizli bir buluşma ayarladıktan sonra katı bir siyasal programa dönüşmüştü. Norveç'teki güvenli sığınağında

* Stalin zamanındaki büyük temizlik dönemine verilen isim. –yhn

yaşayan Troçki'nin ona söylediğine bakılırsa Alman ve Japon hükümetleri Sovyetler Birliği'ne savaş açmak üzereydi ve yedekte bekleyecek bir hükümet istiyorlardı. Fırsatçı Troçki ihtiyaç duyulan bu kukla yönetimi kurmayı kabul etmişti. Hatta faşistlere tüm Ukrayna'yı ve Sovyetler Birliği'nin bütün petrol yataklarını teklif etmişti. Pyatakov'a düşen görev de sivil cephede fitne tohumları ekecek kadrolar örgütlemekti. Bunu da siyasi suikastlar ve Kızıl Ordu'ya karşı gerilla harekâtlarıyla gerçekleştirecekti.[55]

Bu başlangıç biraz karışıktı. İfade sanıkları hem savaş çığırtkanı hem de bozguncu olarak göstererek başarılı bir iş yapıyordu fakat Stalin'in Troçki'yi tezgâha katmak konusundaki inadı yüzünden ilk davadaki en bariz hatalar yineleniyordu. Pyatakov'un Troçki'yle buluşmak için Oslo'ya uçtuğu iddiası, doğruluğu kontrol edilebilir bir kanıt imkânı sunuyordu. Zaten etrafta üzerine üşüşecek bir nesne bulmak için aç hayvanlar gibi dolanan uluslararası gazetecilerin eline böylece bir fırsat geçmişti, hiç zaman kaybetmeden üzerine atladılar. Örneğin, 1930'larda Oslo'da uluslararası uçuşlar için havalimanı yoktu. İki gün sonra da Norveç gazeteleri Aralık 1935 boyunca başkentin havalimanına hiçbir sivil uçağın inmediğini bildiriyorlardı. Hatta hafta bitmeden araştırmalar, eylülden sonraki sekiz ay boyunca tek bir uçağın bile inmediğini ortaya çıkardı.[56] Bunun üzerine Troçki, Sovyet hükümetine, bir Norveç mahkemesine kendisini iade etmesi için başvuruda bulunması yönünde karşı hamle yaptı.[57]

Stalin'in bu hatası yüzünden iddianameyi bir arada tutan çivi yerinden sökülmüş oluyordu, ancak yaşanması mümkün olmayan olaylar bu gösteriyi durduracak değildi. Sadece sıcak havanın basıncıyla bile balon yeniden uçuşa geçmişti. Karl Radek sanık kürsüsüne Troçki'yle sık sık posta yoluyla haberleştiği iddiasıyla çıktı ancak tüm mektupları güvenlik önlemi olarak yakmıştı.[58] Diğerleri de pek net olmayan terörist eylemlerini itiraf ettiler, bunlar henüz açığa çıkmamıştı ve tam da bu yüzden daha tehlikeliydiler çünkü bu "tahrip" eylemleri olağan neden sonuç ilişkilerini ve ahlaki sorumlulukları askıya alacak çok yönlü ekonomik suçları içeriyordu. Troçki'nin menfur sloganından ("daha beteri daha iyidir")[59] feyz alan bu tahripçiler kargaşaya sebep olmuşlardı. Tahripçilerden iki tanesi güvenlik prosedürlerini gözetmeyerek kimya fabrikalarında patlamalar ayarlamıştı.[60] Diğerleri

yeni madencilik yöntemleri önererek kömür havzalarında yangınlar çıkarmışlardı.[61] Beş tanesi tren tarifelerini önemsemeyip ray bakımlarını savsaklayarak Sovyetler Birliği'nin demiryolu ağını sabote etmiş olduklarını itiraf etti.[62] Duruşmanın bir yerinde sanık İvan Knyazev bu maskaralıktan yoruldu. Vişinski'nin ona yönelttiği rayların rutin onarımını yapmayarak korkunç bir tren kazasına yol açtığı şeklindeki ağır saldırıyı yanıtlarken bıkkınlıkla, "Demiryolu işçilerinin bir deyişi vardır, eğer ray kırılmışsa yoldaki kimse suçlu değildir," dedi. İlkel bir batıl inancı anlamak için çabalıyormuş gibi görünen savcı, Knyazev'in bu sözü üzerine merakla, "Bu deyişi olağan durumlar için mi kullanırlar?" diye sordu.[63]

Vişinski kendi payına, ortadaki güvenilirlik açığını sadece küstahlıkla kapatmaya çabalıyordu. Boris Norkin itirafını ancak birkaç ay sorguda kaldıktan sonra verdiğini söylediğinde savcı bu ifadeyi neden verdiğini ona arka arkaya sordu; yoksa sanığın değil de Sovyetler Birliği'nin mi gizleyecek şeyleri vardı. Norkin gördüğü kötü muameleden bahsetmek konusunda isteksiz, zaman kazanmaya çabaladı ancak Vişinski inatçıydı. Uygunsuz baskıya maruz kaldığı için mi itirafta bulunmuştu? "Bir insan yemekten, uykudan alıkonulabilir, bu durumları kapitalist hapishanelerin tarihinden biliyoruz. Bir insan içtiği sigaradan mahrum bırakılabilir," diyordu. Blöfüne meydan okunan Norkin geri adım attı: "Eğer bahsettiğiniz böyle bir şeyse, hayır, bunlara maruz kalmadım," diye yanıtladı.[64]

Savcının bitiş konuşması –Stalin ince ince müdahale etmişti–[65] birkaç saat sürdü. Savunma Vişinski'nin mahkeme boyunca, gereğinden fazla tartıştığı adli başlıkları içeriyordu. Buna göre tek başına ikincil kanıtlar bile hükmü kaçınılmaz hale getirebilirdi. Ancak Vişinski, gerçekler ya da kanunlar kadar sıkıcı bir şeyle bitirmemesi gerektiğini her şeyden iyi bilirdi. Bu yüzden konuşmasına eşlik etsinler diye ölü işçiler ve askerlerden oluşan bir hayali orduyu desteğe çağırdı: "Sizi suçlayan bir tek ben değilim! Yanımda suçlarınızın kurbanlarının durduğunu hissediyorum [...] sakatlanmış, yarı ölü ve belki de kötürüm olarak koltuk değnekleriyle buradalar... Burada yalnız değilim! Kurbanlar mezarlarında olabilir ama burada, yanımda, benimle durduklarını hissediyorum; sanık bölmesine bakıyorlar, size bakıyorlar, siz suçlulara. Yanlarında kopmuş kolları, onları gönderdiğiniz mezarlarına konmuş

kollarıyla birlikte!" diye inledi. Ölü ordusu birliklerinin desteğini arkasına alan Vişinski, bir hukukçununkinden ziyade ruh çağıran bir falcınınkine benzeyen konuşmasını bildik bir sonla bitirdi: "Bu azılı suçlular tek bir cezayı hak ediyorlar, kurşuna dizilerek öldürülmeyi!"[66]

Bu konuşma duruşma salonundaki dinleyicilerden uzun süren alkışlar topladı.[67] Zaten düzmece davaların bilinen seyrine göre başka türlü de olamazdı. Diğerleri de bu sona uygun davranmak için ellerinden geleni yaptılar. Yıllar sonra Vişinski'nin adını duyduğunda bile dehşete düşen sanık avukatı İlya Braude kendini "olağanüstü zor bir durum" içinde bulduğunu söylüyordu. Resmi olarak demiryolu tahripçisi İvan Knyazev'i temsil etmesi gerekiyordu ancak müvekkilinin ifadesini dinlerken "devrilen vagonların ... içinde ölen insanların çığlıklarını düşünmeden"[68] edememişti. Braude, tıpkı diğer avukatlar gibi mahkemeye sunduğu katkılar sayesinde daha sonra Stalin'den bir madalya[69] alacaktı.

Karl Radek'in son sözleri özellikle açıklayıcıydı. Dava boyunca sanık arkadaşlarının alacakları cezayı azaltmaya çabalamıştı. Bu nedenle yeterince yalan söylemedikleri her an onlarla dalga geçmişti. Şimdi yorgun bir savaşçının tevazusuyla yüzünü yargıç kürsüsüne dönüyordu. İfadesini gönüllü olarak verdiğinden yargıçlar emin olabilirdi. Baskı gördüğü düşüncesi kadar saçma bir şey olamazdı; hatta itirafta bulunsun diye baskı görmek ne kelime, bizzat kendisi sorgucusuna iki buçuk ay boyunca gerçekleri söylemeyerek işkence etmişti. Savunma verenler arasında en çok kendisinin suçlu olduğu şüphe götürmezdi. Yine de yargıcın bir konuya dikkat etmesini istiyordu. Pyatakov'unkiyle beraber kendi ifadesi, diğer sanıkları Troçki'yle bağlayan tek noktaydı. Yargıcın dürüst bir insan olması gerekirdi, aksi halde yargıçların verdikleri hükümler tartışılır hale gelirdi. Radek'in diğer sanık yoldaşlarının önüne geçme çabası, Stalin'in ekonomik dehasına bir selam sunmasıyla ve bir uyarıyla tamamlandı. Ülkenin karşı karşıya olduğu tek sorun, sadece yüzde yüz Troçkist olanların terörizmi değildi. Ülke "yarım-Troçkistler, çeyrek-Troçkistler [ve] sekizde-bir-Troçkistlerle" doluydu ve bunların çoğu hâlâ kendi karşıdevrimci potansiyellerinin farkında bile değildi.[70] İşte Sovyetler Birliği böyle bir toplum haline gelmişti: Stalinistlerin sekizde yedisi uyuyan hücreydi, hain örgütün hamle yapacağı zamanın gelmesini bekliyorlardı.

Ulrikh ve diğer yargıçlar bu konuşmaları dinlemek için duruşmayı erken saatlerde başlatmışlardı. Sanıkların göğüskafesleri hâlâ umutla doluyordu ve biri hariç hepsi hayatlarının bağışlanmasını istemişti. Bağışlanmayı istemeyen tek istisna, devletin iddialarına destek olmak için sanık bölmesine yerleştirilmiş ücretli polis memuru Aleksey Şestov'du. Alacağı bir terfinin heyecanıyla af dilenmeyi reddetmiş ve sadece tek bir dileği olduğunu söylemişti: "İdamın gerçekleşeceği yerde sükûnetle durmak ve akıtacağı kanla vatana ihanet edenlerin pisliğini temizlemek."[71] Söylemeye gerek yok ki bu ricası karşılanacaktı. Sabahın üçünde yargıçlar polis memuru Şestov'a idam cezası verdiler ve dördü hariç diğer tüm sanıklar için de aynı ceza geçerli oldu.

Sadece on yıl hapis cezasına çarptırılan Karl Radek de hayatı bağışlananlar arasındaydı. Birlikte yargılandığı arkadaşlarına dönüp şaşkınlıkla omuzlarını kaldırdı ve olayların vardığı neticeden kafası karışmış ama memnun, utangaçça gülümsedi.[72] Şaşırmakta çok da haklıydı, bir gün öncesine kadar yargıçlara verilen talimat ayrım yapmaksızın herkese ölüm cezası verilmesiydi. Stalin büyük olasılıkla Radek'in bir arkadaşı nedeniyle fikrini değiştirmişti; o sırada roman yazmak için Moskova'da bulunan Alman romancı Lion Feuchtwanger'in kitabında Sovyetler Birliği'nin bu dünya üzerinde erişeceği kusursuzluğa varmak için attığı adımları anlatacak olması Stalin'in fikrinin değişmesinin nedeniydi. Ne var ki bütün bunlar fayda etmedi, Radek iki yıl sonra hücresinde öldürüldü. İdam cezası almayan diğer üç kişi de 1941'e gelindiğinde ölmüş olacaktı.[73]

Halk kararlara farklı tepkiler veriyordu. Kimileri hipnoz yöntemi ya da ilaç kullanıldığını düşünüyordu. Bazılarıysa görünüşe bakarak olayları doğru kabul etti. Çoğunluk, kendi görüşleri her ne olursa olsun daha sonradan tüm Doğu Avrupa'ya hâkim olacağı üzere, iki zıt şeyi aynı anda düşünme yani bir tür çiftdüşünme kapasitesi geliştirdi. Bir taraftan insanların çoğu, Stalin'in adıyla anılan tüm bu kötülüklerden aslında onun haberi olmadığına kendini inandırıyordu. Diğer taraftan da özel hayatlarında şüphelerini dile getirip olaylarla ilgili şakalar yapıyor ama kamu önünde sanıklara duydukları sadık öfkeyi dile getiriyorlardı. On binlerce Moskovalı mahkûmiyetleri kutlamak için eksi otuz dereceye varan soğukta pankartlarıyla Kızıl Meydan'a akın etti. Sonraki günlerde Sovyetler Birliği'nin tüm çiftlikleri ve fab-

GÖRSEL: İşçiler, 1937 Moskova'daki düzmece davalarda mahkûmiyet kararına onay vermek için ellerini kaldırıyor (David King Koleksiyonu).

rikalarında yurttaşlar memnuniyetlerini ifade edebilmeleri için izinliydiler. Taşıdıkları pankartlarda "Troçkist-Zinovyevci katiller çetesini yeryüzünden silin, işçilerin hükmü budur!"[74] yazıyordu.

Yurtdışından gelen gözlemcilerin çoğu yaşananlara şüpheyle yaklaşıyordu ama çok sayıda istisna da vardı. Lion Feuchtwanger'in kitabı davaları "ceza davasından ziyade bir tartışma" gibi anlatıyordu. Kitaba göre tek dramatik an Boris Norkin, Troçki'yi yerden yere vururken kendini kaybedip kusacak gibi olduğunda yaşanmıştı. Feuchtwanger sanıkların itiraf etmeye hevesli olmaları karşısında ilk tepki olarak şaşkınlık yaşadığını kabul ediyordu ancak sonucun bir muamma olduğunu anlamıştı. Nasıl ki Britanya'nın siyasal düzeni, hükümete karşı olan ancak ülkesine sadık partileri içinde barındırıyordu, işte Sovyetler Birliği'nin hainleri bile vatan aşkıyla hareket ediyordu.[75] Feuchtwanger'in Sovyet adaletine inanma isteği aslen Nazi Almanyası'ndan iltica etmiş bir Yahudi olmasına dayanıyordu, ama Stalin'in komplo teorileri daha geniş bir alanda yankı buluyordu. *New York Times*'ın özel muhabiri Walter Duranty'ye göre itirafların yanlış olduğunu düşünenler Rus ruhunu anlamayan kişilerdi ve daha çok Dostoyevski okumalılardı.[76] Bu görüş *New Republic*'le uzun ve ciddi bir tartışmayı ateşlemişti. Winston Churchill daha sonra bu temizlik harekâtını "vicdansız, ancak muhtemelen gereksiz değil,"[77] diye niteleyecekti. Yaşananları onaylaması en beklenmedik kişiyse Amerikan Büyükelçisi Joseph Davies'ti.

Washington'a çektiği telgrafta "[Bu davanın] icat edildiğini ve düzmece olduğunu iddia etmek Shakespeare'in dehasıyla Belasco'nunkinin bir arada sahneye konduğunu varsaymayı gerektirir,"[78] diyordu. Bu telgrafı ajanlar kendisine bildirdiğinde Stalin'in yüzünde hin bir gülümseme belirmiş olmalıydı. Ne yazık ki davaların çevresindeki herkes için yargılamanın bir tiyatroya benzetilmesi son derece yerinde olacaktı.

Akıtılan kan sadece siyasetçilerinki olmayacaktı. Davanın neticelenmesinden dört ay sonra, Mayıs 1937'de sıra Kızıl Ordu'daydı. En yüksek rütbeden sekiz kişi hapishaneye konmuş, rütbeleri sökülmüştü ve Almanya'yla Polonya adına ajanlık yaptıklarını itiraf etmeleri isteniyordu. Kimi tarihçilere göre bu subaylar, Stalin için ciddi tehlike arz ediyorlardı ancak yargılanma usulleri suçlamaların doğruluğuna duyulan güveni azaltmaktaydı. Subayların ifadeleri alınırken öylesine güç kullanılmıştı ki yıllar sonra tutanaklardan birinin üzerindeki lekelerin kan olduğu ortaya çıkmıştı.[79] Bu sefer sanıkların itiraflarını kamu önünde ilan etmelerine gerek görülmemişti, ancak gizlice verilen mahkûmiyet kararları düzmece davalarda verilenlerden çok daha şaşırtıcıydı. Tüm sanıklar başka muvazzaf subayları işbirlikçileri olarak itiraf etmeye zorlanmışlardı ve yargılanacakları kapalı askeri mahkemeye çıktıklarında kendilerini dokuz yargıçtan oluşan bir heyetin karşısında bulacaklardı; bu dokuz yargıçtan dördünü zaten işbirlikçi olarak ele vermişlerdi. Yargıçlardan beşi, sanıkları zan altında bırakan suçlar nedeniyle kurşuna dizilecekti. Altıncısıysa kıl payı canını kurtarmıştı. Mareşal Semyon Budyonni kapısında gizli servisin polisleri beklerken Stalin'le telefonda görüşmeyi becermiş ve kuşku içinde hayati bir hatanın gerçekleşmek üzere olduğunu bildirmişti. Stalin sırıtmış, soğukkanlılığından ötürü Budyonni'yi tebrik etmiş ve tutuklama emrini kaldırmıştı.[80]

1937'nin boğucu yazında baskı daha da arttı. Sovyetler karşıtı suçlular için, Troyka diye bilinen gizli polis soruşturma gerçekleştirdi. Politbüro'ya göre bu suçlular "hem taşrada hem kentte hâlâ kök salmış" vaziyetteydi. Uzak yerlerdeki ve kentlerdeki yetkililere, bulup öldürecekleri tahripçiler için bir kota bildiriliyordu ve bu kotalar bazen yüzlerce, sıklıkla da binlerce kişiden oluşuyordu. Daha da ötesi Stalin tüm Sovyetler Birliği'nde yüzlerce açık mahkeme kurulmasını ve bu davaların basında olabildiğince çok yer almasını buyurmuştu.[81] Vişinski

de bölgesel savcıları dava arşivlerini gözden geçirmeleri için cesaretlendirmişti. Savcılara "siyasi yetenekleri"ni kullanarak önceden gözden kaçırdıkları suçluları bulmalarını tavsiye ediyordu, örnek olarak da kendilerinden talep edilen mahsulden kene çıkan bir grup köylüyü gösteriyordu. Dört yüzyıl önce Fransız köylüleri mahsullerine musallat olan böceklere karşı bir mahkeme emri isteyebiliyorlardı. Vişinski'nin hukuk felsefesinin cesur yeni dünyasındaysa köylüler tahripçilikle suçlanıyor ve ölüme mahkûm ediliyordu.[82]

İddia edilen suçların içerikleri gittikçe daha saçma hale geldi. Minsk'teki bir tekstil fabrikasından bir kesici endüstriyel rahatsızlık yaratmak için kışkırtıcılık yapmakla suçlanmıştı; bu suçlamanın nedeni çok dar cepler kesmesiydi.[83] Yahudi bir mühendis, çalıştığı bilimsel kurum için Z şeklinde bir logo tasarlamıştı. Bu logo bir yetkili tarafından yarım svastikaya benzetilince adam Nazi sempatizanlığıyla suçlanmıştı.[84] İvanovo Tekstil Birliği'nin çok tutulan bir deseniyse bir yönetici, desenin içinde Japon miğferi bulunca kullanılmamıştı.[85] Stalin'in 1920'lerin sonunda tuhaf bir biçimde desteklediği acayip bir dil teorisine göre tüm dillerin *roş*, *sal*, *ber* ve *yon* seslerinden kurulduğunu kabul etmeyen dilbilimciler toplanıp kurşuna diziliyordu.[86]

Sorgucular artık tutuklulardan sadece neden tutuklandıklarını anlatmalarını istemekle yetinmiyor –ki bu ta Papalık engizisyonunun ilk günlerinden kalma kışkırtıcı bir yöntemdi– kendi itiraflarını en ince ayrıntısına kadar yazmalarını da bekliyorlardı.[87] Yeteri kadar hayal gücüne sahip olmayanlar eğer şanslılarsa suçlarının ne olduğunu hatırlayıncaya kadar farelerce istila edilmiş hücrelere terk ediliyordu, yok eğer şanslı değillerse kafaları içi sümük dolu kovalara batırılıyor ve makatlarına cop sokuluyordu. Sovyetler Birliği'nin karakolları ve hapishanelerinde komünizmin toplama kampları şekilleniyordu. Sıradan vatandaşlar içinse bu yaşananlar kara büyü gibiydi. Nadezhda Mandelstam'ın daha sonraları hatırladığına göre, 1938'de Gulag Takımadaları'nda ölen kocası şair Osip, sanıkların kendi hayatlarını isteyerek teslim etmeleri karşısında hayrete düşüp, "Stalin'in onların kellesini uçurmaya ihtiyacı yok, zaten kendileri karahindiba gibi kopup uçuyorlar,"[88] demişti.

Terör tüm Moskova'da şiddetini hissettiriyordu. Gece boyunca Kremlin'de tek başına yanan bir lamba tüm Moskovalılara Büyük

Yol Gösterici'nin elinin her daim dümenin üzerinde durduğunu hatırlatırken mahkûmların taşındığı siyah arabalar salgın zamanlarında ceset taşıyan araçlar gibi bomboş caddelerde yol alıyordu. Başkentin hayvanat bahçesindeki müdür yardımcısı maymunlara zarar verdiği gerekçesiyle alınıp götürülmüştü çünkü polisin öğrendiğine göre maymunların yüzde 16'sı veremden ölmüştü.[89] Pul koleksiyoncuları ajanlık suçlamasıyla tutuklanıyordu. Esperanto Derneği'nin tüm üyeleri alınmıştı çünkü birileri derneğin adının karşıdevrimci olduğuna karar vermişti.[90] O zamanlar Britanya'nın Moskova Elçiliği'nde çalışan efsane ajan Fitzroy Maclean daha sonra şehri hayaletler diyarı olarak hatırladığını anlatacaktı; telefonlarda fısıltıyla konuşuluyor, mecali kalmamış devlet görevlileri diplomatik resepsiyonlara zoraki katılıyor ancak konuşmaya da korkuyorlardı.[91] Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin edebiyat dünyası üzerine çöken pus hakkında yazan Yevgeni Yevtuşenko daha korkunç ama duruma daha iyi yakışan bir tasvir bulmuştu. Daha sonradan yazdığına göre o dönemi, "idam fermanlarını, parlayan beyaz bir haç gibi içlerinde"[92] taşıyarak yürüyebilecekleri bir dönem ve diyar olarak tanımlıyordu.

En sıradışı hikâyelerden biri, Sovyetler Birliği'ndeki doksan civarı gökbilimcinin başından geçen trajikomik olaylardı. En az yirmi dokuzu tutuklanmış, yargılanmış ve mahkûm edilmişti. Suçları güneş tutulmalarının ve güneş lekesi faaliyetlerinin dönemlerini doğru hesaplamayı beceremeyip tarım rekoltesini tahrip etmekti. Bu suçtan mahkûm olanların en az dördünün idam cezası anında infaz edilmişti.[93] Rus oyun yazarı ve tarihçi Edvard Radzinsky tarafından anlatılan ve doğru olduğu söylenen bir hikâye bu ölümlerin arkasında yatan gerçekleri ortaya koymaktadır.

Radzinsky'nin hikâyesi 1937'nin ölümcül yazında, ılık bir akşam vaktinin ilerleyen saatlerinde, Moskova Gözlemevi müdürünün telefona çağrılmasıyla başlar. Hattın diğer ucundaki ses Stalin'in kent dışındaki daçasından gelmektedir (burası Stalin'in henüz öldürmediği yoldaşlarıyla geleneksel olarak kederli toplantılar düzenlediği evidir). Telefondaki kişinin söylediğine göre ilgilenilmesi gereken mühim bir konu ortaya çıkmıştır. Politbüro'nun iki üyesi bahçede oturup votka eşliğinde sohbet ederlerken bir yıldızın ismine dair anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bunun üzerine Stalin, gözlemevi müdürünün yardım

edebileceğini söyler... Ahizeyi yerine koyan müdür derin bir nefes alır ve hızlıca kurumun sağ kalan önemli çalışanlarından birinin evine doğru yola koyulur. Fakat evine gittiği biliminsanı umulmadık ziyaretçileri kabul edecek durumda değildir. Önceki aylarda iş arkadaşlarının ortadan kaybolduklarına şahit olmuştur ve evinin önüne gelen bir araba sesi duyunca zayıf kalbi hızla atmaya başlar. Kapılar açıldığında ve merdivenlerdeki ayak sesleri koridora yaklaştığında kalp atışı daha da yükselir. Zil çaldığındaysa kalbi tamamen durur. Telaşa kapılan müdür ikinci bir adrese gider. İkinci gökbilimci de uzun süre önce uyku alışkanlığını kaybetmiştir. Oturduğu yüksek katlı apartmanın penceresinden siyah bir arabanın binanın önünde durduğunu görünce kendisi için zamanın gelip çattığına hükmeder. Talihsiz bir şekilde ölümlere neden olan ziyaretçisi kapıyı çaldığında o camdan atlamak suretiyle evden ayrılacaktır. Nihayet üçüncü ziyaretinin ardından müdür ihtiyaç duyduğu bilgiyi edinir ve bahsi geçen yıldızın ismini bildirmek için daçayı geri arar. E tabii, o vakitte herkes yatağa geçmiştir.[94]

"Terör havasını soluyan herkes lanetlenmiştir," diye yazmıştı Nadezhda Mandelstam. "Herkes kurbandır, sadece ölenler değil aynı zamanda öldürenler de; ideologlar, işbirlikçiler ve dalkavuklar, gözünü kapayan ya da kendini temize çıkaran kim varsa herkes."[95] Tıpkı 16. yüzyılın cadı avlarında İskoçya ve İtalya'daki kiliselerde olduğu gibi, tüm ülke üzerinde karakollara ihbar kutuları konuldukça toplum parçalandı.[96] Parti içinde, başka bir yoldaşı ya da aile mensubunu müdafaa etmek, karşıdevrimcilik itirafında bulunmak kadar kötü anılır oldu. Bu durumun görgü kuralı gibi işler hale gelmesi kimi zaman Stalin'e özel bir keyif veriyordu. Örneğin oğlu gizli polis tarafından tutuklanan Otto Kuusinen ismindeki pek de cesur olmayan biriyle sohbet ederken Stalin sevecen bir yaklaşımla ona oğlunun serbest bırakılması için neden çabalamadığını sordu ve "Tutuklanması için mutlaka ciddi gerekçeler vardır," yanıtını aldı. Stalin sırıttı ve Esa Kuusinen'in serbest bırakılmasını emretti.[97]

1938'e gelindiğinde Sovyetler'in liderinin tek bir ciddi rakibi kalmıştı. Nikolay Buharin 1930'ların sonunda halinden memnun bir komünist olarak artık nadir rastlanan bir karakterdi. Kültürlü, zeki ve heyecanlıydı; tatlı bir gülümsemeye, kıvrak bir zekâya sahipti ve

onunla tanışıp da havasına kapılmayan çok az insan vardı. Nadezhda Mandelstam, Buharin'i kendi başına gelmiş "tüm iyi şeylerin" kaynağı olarak hatırlıyordu, öğrencileri için o bir dâhiydi ve söylenenlere göre Lenin'in kız kardeşi ona tapıyordu. Hatta yirmi yıl boyunca Stalin'in sağ kolunun himayesi altında yaşayabilecek kadar uysal olan Vyaçeslav Molotov bile ihtiyarladığında Buharin'i "güzel, hoş ve saygıdeğer düşüncelerin adamı" olarak anıyordu.[98] 1922'deki ölümünden kısa süre önce kaleme alınan vasiyetnamesinde Lenin, o zamanlar genç olan bu devrimciyi "en yüksek ve en değerli teorisyen" olarak ve "tüm parti için faydalı" diyerek övmüştü. Aynı metinde Stalin için "fazla kaba" demiş ve yoldaşlarına başka bir genel sekreter bulmalarını tavsiye etmişti. Yoldaşları Lenin'i dinlemediler oysa Stalin'in ta o zamanlardan Buharin'i yok etmeyi gözüne kestirmiş olmasa da en azından aklına not ettiğini varsaymak herhalde yanlış olmaz.

Belli ki Stalin'in hafızası kuvvetli olduğu kadar sabrı da engindi. O sıralarda, partiyi hızla endüstrileşme taraftarı yapmak isteyen Kamenev'le Zinovyev daha acil bir tehdit olarak görülmüştü ve Stalin 1925'te, bu yönelime karşı duran Nikolay Buharin'le ittifak yapmıştı. Endüstrinin değil ancak hali vakti yerinde köylülerin komünizmi ileri taşıyacağını iddia eden ikili, kendilerine ve bu düşünceye meydan okuyanları 1927'de kesip attılar. Sovyetler Birliği'nin ruhu için verilen savaşı kazandıktan sonra Stalin taraf değiştirdi. Bir sonraki baharda zengin köylülerin, başarıya ulaşmak için kilit bir rol oynamadıklarını hatta "bir sınıf olarak tasfiye edilmeleri" gerektiğini açıkladı. Bu ani dönüş Buharin'i çok şaşırttı. Yakın bir komünist arkadaşına söylediği üzere: "[Stalin] her şeyi kendi iktidarını sağlama almak için kullanan ilkesiz bir entrikacı[ydı]. O an kimden kurtulmak istiyorsa ona göre düşüncesini değiştirir[di]."[99] Bu gizli düşüncelerini paylaştığı komünist arkadaşı Lev Kamenev'di. Buharin'in gözleri açılıyordu ve kendi mahvoluşuna bir anlığına bakabilmişti. Teorisyenken bir taktikçi haline gelmek üzereydi.

Kırılma, tüm Sovyetler Birliği'nde hasadın çok kötü sonuç verdiği 1928'in güzünde yaşandı. Bu krizde iki adamı her zaman ayırmış temel farklar siyasal bir uçuruma neden oldu. Şehirlerin gıdası bittikçe parti yetkilileri hububatı, gerektiğinde silah zoruyla köylerden aldı ve

köylüleri açlıktan ölmeye terk etti. Köylüler karaborsacılık yapıyorlarmış gibi davranan Stalin sonuna kadar zor kullanılmasını buyurdu. Karşılığında Buharin de bu "haraç uygulaması"nı[100] sert biçimde eleştirdi. Stalin bu eleştirileri değersiz buldu ve, "Nasıl ki Şeytan kutsal sudan korkar, Buharin de öyle olağanüstü tedbirlerden sakınıyor,"[101] diye cevap verdi. Stalin'in, kapitalizmle son savaşın yaklaştığını ve Sovyetler Birliği'nin on yıl içinde endüstrileşmesi gerektiğini söylediği eylül ayında Buharinciliğin sesi son kez duyuldu. Stalin, "Ya bu işi yaparız ya da bizi ezerler," diye kehanette bulunuyordu. Bu duyuru bir tersine çevirmeden ziyade keskin bir dönüşe işaret ediyordu. Stalin şimdi pistonlardan ve dinamolardan gelen bir bereket vaat ediyordu, Buharin'se biraz daha fazla tarımdan bahsederken hiç heyecan yaratmıyordu. Bu iki öneri arasında bir kapışma bile yoktu. Sadece altı yıl önce Lenin'in partinin önde geleni diye tarif ettiği adam, Kasım 1928'de yakından tanıdığı Merkez Komite üyelerince çağrıldı. Ondan beklenen kendi görüşleri için "meğer yanlışmış" demesiydi. Böylece Buharin bu görüşleri her kim savunmaya kalkarsa onlara karşı bizzat "şiddetle mücadele edeceğine" söz veriyordu.[102]

Stalin'in bu ekonomik hamleleri, ona göre bir gün Hitler'i yenmeye yardımcı olacak endüstriyel temeli kuracaktı. Bu hamlelerin bedeliyse milyonlarca insanın açlıktan ölmesiydi. Bu gelir gider hesabının hassas biçimde ölçülemeyecek anlamı her ne olursa olsun, Sovyetler Birliği'nin güzergâhı 1928 yılında belirlenmiş oluyordu. Bir yıl sonrasından bir fotoğraf Buharin'i ezeli düşmanıyla birlikte Lenin Mozolesi'nin tepesinde gösteriyordu. Bu fotoğrafta iki adam ters yönlere bakıyorlardı ve sonraki yıllarda hayatları da bu kadar keskin bir biçimde ayrılacaktı. 1930'ların ortalarına gelindiğinde Stalin herkesin en tepesinde, Buharin'se düşebileceği en dip yerde, tarihin çöplüğündeydi. Hiçbir şey onu kurtaramayacaktı ve iktidar arzusu doymak bilmeyen Stalin, nihayet çok uzun süredir beslediği intikamını almaya karar verdi.

Daha ilk düzmece davada Buharin'in karşıdevrimci çalışmalarının soruşturulduğu duyurulmuştu. Stalin de kendi eğlencelik psikopat yöntemleriyle, henüz son kapışma gerçekleşmeden iki kez açıkça Buharin'i mahkûmiyetle tehdit etmişti. 1937'nin Ocak ayı geldiğindeyse Buharin'in tutuklanmış öğrencilerinden biri, hocasını neredeyse

GÖRSEL: Stalin ve Nikolay Buharin 1929'da, Lenin Mozolesi'nin üzerinde (David King Koleksiyonu).

on yıldır çalışmalarını sürdüren Troçkist bir terör ağının başı olarak teşhis etti. Aynı ayın ilerleyen günlerinde ikinci düzmece davadan iki sanık Buharin'i işbirliği yaptıkları bir fesatçı olarak ele verdi. Ayağının altındaki zeminin çekilmekte olduğunu sezen çaresiz Buharin açlık grevine girdi, ancak yoldaşları bunu önemsemedi. Kaderi düğümlenmişti ve Şubat 1937'de yapılan merkez komite toplantısında[103] Buharin bitti.

1937'ye gelindiğinde parti yönetiminin toplantıları ancak resmi anlamda akla dayanıyordu. Gerçek fikir alışverişleri yıllar önce bitmişti ve her ne kadar katılanlar kimi gündemleri takip edip raporlar sunuyor olsa da toplantıya pekâlâ uluyarak başlayıp elleriyle masalara vurup ritim tutarak devam edebilirlerdi ve bu, toplantıda kullanılan sözcüklerden başka hiçbir şeyi değiştirmezdi. Sıradan bir toplantıda masa etrafında oturanlar birini şiddetle eleştirmeye başlar ve sadakatlerini kanıtlamak için o kişiyi parça parça ederlerdi. Bu esnada Stalin sessiz kalır ve oradakilere biraz daha sağduyulu olmalarını tavsiye ederdi. Yalnız bir kez tercih ettiği günah keçisini söylemişti, Şubat 1937'de parmağını Buharin'e doğrulttu.

Toplantı öncesinde bir gizli polis raporu dolaştırılmıştı. Bu raporda, öğrencisi tarafından Buharin'e yöneltilen suçlamalar yer alıyordu. Buharin kendisini savunmaya başladığı an Stalin, öğrencisinin yalan söylemesinin sebebinin ne olabileceğini sordu. Buharin tereddütle belki de ihanet suçuyla tutuklu bulunduğu için böyle davranmış olabileceğini ileri sürdü fakat öfkeden ziyade hüzünlü bir ifade takınan Stalin bu görüşe katılmadı. Genç adamla bizzat görüşmüştü ve hainliği bir yana "genç adamın gözlerine, hikâyesinin tonuna" ikna olmuştu, "belki yanılıyor olabilirim ama bana göre [...] bu genç adam içten biri,"[104] diye düşünceli bir şekilde ekledi.

Bu sözler kan dökülmesi için yeterliydi ve Merkez Komite'nin, orada bir halka oluşturmuş yetmiş yoldaşı bir anda atıldı. Üç gün sonra

toplantı sona erdiğinde Buharin'in siyasi kimliğinin cesedinden kalan parçaları kemiriyorlar ve gerçek bir beden istiyorlardı. Aklın sesi Stalin, orada bulunanları devam eden soruşturmaların sonuçlanması gerektiğine bir kere daha ikna etti. Dava görülmeye hazır hale gelinceye kadar bir yıl daha geçecekti ama yine de o gün Buharin toplantı odasından bir tutuklu olarak ayrıldı. İçinde, derinlerde bir yerlerde ölümün soluk beyaz haçı ışık saçmaya başlamıştı.

Buharin'in diğer yirmi sanıkla birlikte yargılandığı davası 1938'in karanlık bir Mart gününde başladı. Moskova'daki herhangi bir kişi olarak kalmayı başarmış herhangi birileri –malum sayıları pek fazla değildi– gösteri için biletlerini almıştı. Diplomatlar ve gazeteciler, gizli polis yetkilileriyle aynı sırada oturuyorlar ve sanki perde açılmadan önce hoşbeş eden tiyatro seyircisi gibi aralarında konuşuyorlardı. Fitzroy Maclean'in anılarına göre bir anda bir ışık huzmesi tavandan salona yayılmış, yukarılardaki karanlık bir pencerenin içinden geçmiş ve Stalin'in bıyıklı gölgesini aydınlatmıştı.[105] Tıpkı üç yüzyıl önce Kral James'in, kendisine ihanet edenlerin davalarına gizlice katılması gibi, emprezaryo hazırladığı gösteriyi izlemek için gelmişti.

Yargıçların salona girmesiyle bir mübaşir, sessiz olunması için duyuru yaptı ve uğultu dindi. Ulrikh geniş cüssesiyle ortadaki sandalyeye kuruldu, dinleyicileri de oturmaya buyur etti ve iddianamenin okunması için çağrıda bulundu. Bir saat boyunca suçlamalar havada uçuştu. Öylesine büyük bir tezgâhtan bahsediliyordu ki ta devrim öncesi zamanlara uzanıyordu. Neler vardı neler; karanlık zehirleyiciler, vicdansız suikastçılar, entrikacı tahripçiler hep birlikte Sovyetler Birliği'ni Troçki adına ve Japonya'nın, Almanya'nın, Polonya'nın ve Britanya'nın gizli servisleriyle işbirliği içinde parçalamak için çabalıyordu. Buharin sadece sabotajları ve casusluk işlerini yönetmekle kalmamış hem Stalin'i hem Lenin'i öldürmek için planlar yapmıştı. Bu dava daha önce tüm yaşananların evvelini, şimdisini ve büyük kapanışını vaat ediyordu. Tabii ki tüm bu vaatler her zaman olduğu gibi sanık bölmesindekilerin oyunculuk yeteneklerine bağlıydı. Birkaç saat içinde oyuncular arasında ciddi görüş ayrılıkları belirmeye başladı.

Oyun içinde oyun, sanıklara suçları söylendiğinde başladı. Buharin ve başka iki sanık suçlu olduklarını kabul ettiler, ancak sıra dördüncü sanık Nikolay Krestinsky'ye geldiğinde suçlamaları kabul edip etmedi-

ği sorulunca ne herhangi bir tezgâhtan haberdar olduğunu ne Troçkist olduğunu ne de herhangi bir suç işlediğini kabul etti:[106] "Daha önceden verdiğim tüm ifadeler bilerek ve isteyerek doğruyu saptırdığım sözlerdir. Bu şekilde davrandım çünkü biliyorum ki başka türlü dediklerim bu ülkeyi yönetenlerin kulaklarına gitmeyecek,"[107] diyerek yüksek sesle konuştu. Telaşlanan Yargıç Ulrikh üç kez sanığı bir yanlışlık olduğuna ikna etmeye çabalasa da faydası olmadı. Diğer on yedi sanık suçlu oldukları itirafında bulunurken Vişinski kazık çakmış gibi sandalyesinde oturdu. Ulrikh, Vişinski'nin yardımına yetişmek için itiraflardan sonra yirmi dakikalık bir ara verdi. Ne var ki bu yirmi dakika Krestinsky'nin yanlış yolda yürüdüğüne ikna olmasına yetmedi. Bunun üzerine savcı, sorgulamasına Sergei Bessonov ismindeki sanıkla başlayacağını gergin bir şekilde bildirdi.

Bessonov'un sorgusu devam ederken daha önceki davalarda defalarca tekrarlanmış olan bir karşılıklı konuşma bu sefer arıza verdi. Bessonov bir anda durdu, belli ki neyi kabul etmesi gerektiğini hatırlamıyordu. "Belki ben sana yardımcı olabilirim?" diye teklifte bulundu Vişinski. "Zannedersem benden daha iyi yapabilirsin," diyerek duygusuzca karşılık verdi Bessonov. "Benim ağzımdan çıktığında sahteymiş gibi tınlayacak ve ikna edici olamayacak sözlerin aynısını sen söylersen kulağa gerçekmiş gibi gelir,"[108] dedi. Ardından Vişinski, Bessonov'u kullanarak Krestinsky'yi yermek isteyince yepyeni bir rezalete kapı açtı: "[Krestinsky'nin] Troçkist olmadığını söylediğini duydun. Bu doğru mu yanlış mı?" Bessonov cevap vermek yerine gülümseyince Vişinski neden güldüğünü sordu. "Gülümsüyorum, çünkü burada durmamın sebebi [...] Krestinsky'nin beni Troçki'yle ortak iş yapıyorum diye ele vermesidir. Eğer Krestinsky Aralık 1933'te benim hakkımda konuşmasaydı şu anda sanık bölmesinde bulunmayacaktım,"[109] diyerek yanıtladı. Vişinski'nin daha fazla üstüne gitmediği bu karmaşık durum, sanıkların mahkemede bulunmasının gerisinde yatan sayısız düzeneğin ve sahne arkası ihanetlerin bir örtüyle gizlendiğini gösteren bir başka kanıttı. Ekim Salonu'nun stüdyo ışıkları altında Stalin adaletinin harikulade yapısı biraz fazla yüksek inşa edilmiş gibi ileri geri sallanıyordu.

Ertesi gün Vişinski'nin Buharin'i sorgulamaya başlamasıyla gerilim daha da yükseldi. Önemsiz sanıklardan Vladimir İvanov ilk darbeyi

vurması için ayarlanmıştı. Görevi gereği ta 1918'de Buharin'in Lenin suikastı için ayarlamalar yaptığı ve 1928'den beri de Sovyetler Birliği yönetimini yıkmak için elinden geleni ardına koymadığı şeklinde tanıklık yaptı. Buharin'e yardımcı olmak için İvanov kereste fabrikalarının üretimini sekteye uğratmış, Sovyetler'deki okul çocuklarını kitaplarından mahrum bırakmak için görüşler sunmuş ve altında çalıştığı Buharin'in tutuklandığı ana kadar onunla işbirliği içinde tezgâhlar kurmuştu. İvanov ifadesini sonlandırırken Buharin bir soru sormak için izin istedi; kendisiyle iki yıldır görüşmedikleri doğru değil miydi? İvanov "kendi görüşüne göre" bu süre zarfında mutlaka buluşmuş olduklarını söylese de Buharin iki kez ayrıntı vermesi için hamle yaptı. Geri çekilen İvanov ayrıntı vermeyi reddetti. "Her türlü mesele hakkında o kadar çok konuştuk ki insan hepsini hatırlayamıyor,"[110] diye açıkladı.

Buharin'in bu müdahalesi ölümcül bir darbe olmaktan uzaktı, ancak bu sorunun işaret edebileceklerinden çekinen Vişinski, Buharin'e birtakım sorular yöneltmek için izin istedi. Ulrikh onay verdi. Vişinski ilk olarak, İvanov'un onunla 1928'de karşıdevrimci hareket üzerine konuştuğunu kabul edip etmediğini sordu. Buharin bunun doğru olduğunu kabul etti. Ardından Buharin'in hiçbirini reddetmediği birkaç konu üzerine daha sorular yöneltti, ancak Buharin'in her kabulü duman gibi dağılıp gidiyordu. Kabul ettiklerine bakılırsa, bir defasında partiye karşı "açıktan savaş verilmesi"ni önermişti, ancak böyle derken sadece, resmi uygulamaların yanlış olabileceğini samimiyetle belirtmek gerektiğini kastediyordu. "Partiye karşı birlik olmak" için yasadışı bir topluluk oluşturmaya çalıştığını da kabul ediyordu, ancak bu gerçek anlamda bir isyan çıkarmak için çabaladığı anlamına gelmiyordu. "Mücadelenin mantığı" gereğince "henüz embriyo durumundaki potansiyel" şiddet ihtimali kabul edilmiş oluyordu, ancak bu şiddetin kullanılmasını asla emretmemişti. Ağır bir suçtan bahseden sözcüklerin aslında kastettikleri kelebekler kadar hafif ve uçucuydu.

Vişinski duruşma salonunda bir şeylerden anlam çıkarmaya çalışmanın bir sonuca varmayacağını fark etti ve kapışmayı bıraktı. Cebinde çok daha az tehlikeli başka bir numarası vardı. Stalin şaşırtmacalı durumlar kullanılmak üzere Yahuda İşkariyot'un[111] sinsice "ebedi hakikat" diye adlandırdığı hikâyesi üzerine çalışmış; hikâye Sovyetler lideri ya da Vişinski'nin kendisi tarafından kalabalıkların huzurunda

sunulmak üzere süslenmişti. Önemsiz sanıklardan birine dönen savcı, sanığın otuz yıl önce çarlık polisinin bir ajanı olarak çalıştığını ve Dedektif Vasilyev ismindeki birinden komünist arkadaşlarına ihanet etmesi için iki kez otuz ruble ücret aldığını doğrulamasını istedi. Onay hemen verildi. Vişinski yüksek sesle fısıldayarak "Otuz pare gümüş ha? Yahuda'nın aldığı ücretin iki katı!" dedi. Dinleyiciler onaylayarak kahkahalar attılar; Vişinski'nin gösterisi henüz bitmemişti, Yargıç Ulrikh'e dönerek, "Belki Vasilyev'i çağırmama izin verirsiniz?" diye sordu. Hince gülümseyen Ulrikh başıyla onayladı. Bunun üzerine güçten düşmüş ve devasa bıyıklara sahip bir ihtiyar Ekim Salonu'na girdi ve titrek adımlarla ortadaki koridor boyunca yürüdü. Biraz sağır olmakla birlikte tüm anlatılanları doğruladı. 1909'da kendisine otuz ruble –hem de iki defa olmak üzere ödendiğini– özellikle hatırladı. Üstelik sanık bölmesinde duran adamı da hatırladı, ne var ki o zamanlar biraz daha genç görünüyordu. "Bana öyle geliyor ki siz de o zamanlar genç görünüyordunuz!" diye neşeyle bağırdı Vişinski. Patates kafalı Ulrikh otuz iki dişini göstererek gülüyordu ve dinleyiciler de keyiften ayaklarını yerlere vuruyorlardı.[112]

Bir gün önce suçlarını kabul etmeyen sanık Krestinsky'nin, kendi tutumuna dair bir açıklamada bulunmak istediği akşam oturumunda bazı gelişmeler yaşandı. Tüm bu olanların ardından, bir yanlış anlaşılma olduğunu söylemeliydi: "Utanç duygusunun gücünün anlık etkisi altında, sanık sandalyesinde oturmanın yarattığı olumsuz havayla ve iddianamenin sesli okunmasının verdiği acının kışkırtmasıyla, bütün bunların üstüne sağlığım da yerinde olmadığından 'Evet, suçluyum,' demek yerine neredeyse istemsizce 'Hayır, suçlu değilim,' dedim."[113]

Dava sürecinin üçüncü gününe gelindiğinde Vişinski kendi alanını genişletiyor, Buharin sessiz kalmayı sürdürüyordu, ancak sabit bir seyirle ilerliyormuş gibi görünürken bile dava güç kazanıyordu. Buharin'in bir önceki sözlü hücumunun bir entelektüelin duruşunu mu yoksa bir dövüşçünün şaşırtmacasını mı temsil ettiğinden kimse emin olamıyordu. Kesinlikle belli olan tek şey bu durumun dramatik bir sonun habercisi olduğuydu; hem Sovyet ulusu için hem de birey olarak Buharin için. Amerikalı radikal John Reed, 1917'de 28 yaşındayken Buharin'i şimdi sanık sandalyesinde oturduğu binada bir parti buluşmasında konuşurken izlemişti. Deri ceketi ve salaş gömleğiyle bu kızıl saçlı de-

lifişeği, "Ayağa kalktı, yabaniydi, mantıklıydı, derinden ve güçlü bir sesle konuşuyordu, derinden ve güçlü... Onu dinlerken, herkesin gözü ışıldıyordu,"[114] diye anlatmıştı. Yirmi bir yıl sonra uzun alnı ve keçisakalı görüntüsünün Lenin'le benzerlik göstermesine yol açıyor, bu da ancak devrimci havanın güçlenmesine yarıyordu. Karşısında duran Vişinski'nin siyasi şeceresiyse Buharin'inki ne kadar sarsılmazsa o kadar kaypaktı. 1917'de Bolşeviklerin inançlı bir düşmanıydı, Lenin'in tutuklanmasını talep etmiş[115] ancak rakipleri zaferlerini üç yıl sonra kesinleştirdiklerinde onlara katılarak yırtmıştı. Buharin'in sadece varlığı bile Vişinski'nin bizzat kendi yaptıklarından ders çıkarması demekti. Buharin, davada sergileyeceği performansın kendi mezar taşını yazacağını biliyordu. Sonucu önceden belirlenmiş bir mücadele olmasına rağmen bahisler yüksekti.

İki adam arasındaki karşılaşma dördüncü gün başladı.[116] Buharin vaktiyle Stalin'e muhalefet ettiği için Sovyetler karşıtı her türlü eylemle anılabilir hale geldiğini söyleyerek hızlı bir açılış yaptı. Büyük bir karşıdevrimci örgütün arkasındaydı ve bu örgütün eylemlerinin "geneli" sebebiyle de suçluydu. Ne var ki hususi bir sorgulamaya gidildiğinde ayrıntılar, önceden de olduğu üzere kaypaktı. Kendi eylemlerinin kapitalizmin tesis edilmesini desteklediği doğruydu, ancak bu eylemler işçilerin ve köylülerin refahı gözetilerek yapılmıştı. Herhangi bir olaydan ötürü suçlu bulunabildiği için özel olarak bir şiddet ya da casusluk olayından haberdar olup olmadığının bir önemi yoktu. Hazır yeri gelmişken kendisinin böyle tek bir eylemden bile haberi olmadığını söylemek gerek.

GÖRSEL: 1938'deki davasından hemen önce Nikolay Buharin (David King Koleksiyonu).

Yalnızca itiraflara ve inkârlara alışkın Vişinski bu taktiği öncelikle şaşırtıcı ve zor, ayrıca da son derece rahatsızlık verici buldu. Buharin on beş dakika boyunca nasıl hata edip de demokrasi ve serbest piyasayı yeğlemiş bulunduğunu anlatınca "Kısaca bariz faşizme meylettin," diyerek kestirip attı. *İzvestia* gazetesi de bir o kadar rahatsızdı. Okuyucularını ideolojik bir üçkâğıtçılığa karşı uyarmak istiyormuş gibi "Buharin'in bir sistemi var. Amacı kendisine

yüklenen tüm somut suçlardan kurtulmak için her şeyin sorumluluğunu toptan üstlenmek,"[117] diye yazıyordu.

Bu ikili iki gün boyunca siyaset, tarih ve devrimin dili üzerine kavga ettiler. Mücadeleleri birbirini tutmuyordu; kategorileri, entelektüel bir ödül avcısıyla silahsız bir jiu jitsu ustasının dövüşünde olabileceği kadar yanlış eşleşmişti. Vişinski rakibine bir suç dehasıymış gibi saldırıyor, Buharin'se samimiyetle kimi siyasi hesaplarında ciddi yanlışlar yaptığını kabul ediyordu. Saatler boyunca Buharin, üzerine inen yumrukları savuşturup engellemiş ve mücadele doruğa vardığında ikili, suçlamalar ve karşı ithamların yaygarasıyla değil, bilgiçliğin sükûnetiyle çevrelenmişti.

Buharin'in 1932 senesinde hükümeti devirmek gibi bir isteği bulunmadığını nedenleriyle birlikte uzun uzun anlatmasını bıkkınlıkla kesen Vişinski, mahkemenin yaşanmamış olaylarla değil gerçekleşmiş şeylerle ilgilendiğini söyledi. Eskiden felsefe profesörü olan Buharin buna cevaben Spinoza'nın, "Her belirleme bir olumsuzlamadır," deyişini hatırlattı. Hemen devamında Vişinski Buharin'e "Genel olarak yaptığın konuşmalar hakkında değil bu konuşma [...] için soruyorum," dediğinde Buharin "Hegel'in *Mantık*'ında 'bu' sözcüğü en zor sözcük olarak kabul görür," diye cevap verdi. Vişinski öfkeyle Yargıç Ulrikh'e dönüp Buharin'e "burada bir filozof değil sanık olarak bulunduğunu" hatırlatmasını istedi ve "o konuşma"ya döndü. Bu sefer Buharin "o" sözcüğüne dair semantik bir itirazda bulundu ve Vişinski'ye derdini anlatırken elini kolunu sallamamasını önerdi. "Sanık Buharin, şu anda nerede bulunduğunuzu unutmayın," diye dişlerinin arasından konuştu Ulrikh. Şüphesiz, bir yargıcın yardımına ihtiyaç duyacak kadar alçalmanın öfkesine kapılan Vişinski itidalinin son damlasını da yitirdi ve "Bu sorguyu kısa kesmek zorunda kalacağım!"[118] diye köpürdü. "Görünen o ki belirli bir taktik izliyorsun ve gerçeği anlatmak istemiyorsun, sözcüklerden bir yığının arkasına gizleniyorsun, tırı vırı meselelerden bahsediyorsun, hep konudan uzaklaşıp siyasete, felsefeye, teoriye falan giriyorsun... Bu yüzden tırı vırı yapmayı bırak. Eğer kendini bu şekilde savunmak istiyorsan sorguyu kısa kesmek zorunda kalacağım." Birkaç dakika sonra Ulrikh mahkemeye yarım saatlik ara verdi. Duruşmaya dönüldüğündeyse Vişinski dikkatini Buharin'den başka sanıklara çevirmişti. Bu kesin bir galibiyet değildi, yine de ilk kez savcı beraberlik için çabalamış oluyordu.

İki gün sonra, eski gizli polis şefi Genrih Yagoda'nın ifade verme zamanı geldiğinde durum Vişinski için daha da kötüleşti. Yagoda, Mart 1937'de tutuklanmıştı (10 yaşında olduğu 1907 yılından beri çarlık polisi için çalışmakla suçlanıyordu) ve ilk düzmece davayı ayarlamış adam olarak, Stalin'in onu üçüncü davada sanık yapma kararından son derece rahatsızdı. Soluk benzi, ince ve düz saçları ve diş fırçasına benzeyen kaba bıyıklarıyla Yagoda mahkemeyi beklerken delirmenin eşiğine gelmişti. Hücresinde sürekli volta atıyor ve içine düştüğü bu durumun Tanrı'nın varlığını kanıtladığını söylüyordu.[119] Şimdi harakiri yapma sırası kendine gelmişti ve Yagoda sonunda çıldırdı.

Yazar Maksim Gorki'nin oğlunu zehirleme girişiminin ayrıntılarını –bu küçük tezgâh iddianamede yer alıyordu ve Ekim Salonu'ndaki belirsizlik koşulları içindeyken dahi kulağa gerçeküstü geliyordu– vermesi istendiğinde Yagoda böyle bir şey yaptığını kesinlikle reddetti. Vişinski, o halde bunu polis fezlekesinde neden kabul ettiğini sordu. "Bu soruyu yanıtsız bırakmama izin verin," diye dik dik savcıya bakarak hırladı. Ruhsal bir uçurumun eşiğindeki bu eski gizli polis şefine yöneltilen sorular biraz düşüncesizceydi ancak Vişinski'nin Stalin'in savcısı olarak seçilebilmesinin nedeni elbette ürkekliği değildi; bu konuyu sürdürdü. Eğer işlemediyse, Yagoda polis sorgusunda neden suçu üzerine almıştı? Kısık ama kendinden emin bir sesle sanık cevabını yineledi: "Bu soruyu yanıtsız bırakmama izin verin." Vişinski, Yagoda'nın diğer üç sanık tarafından da bu suçundan ötürü ele verildiğini hatırlattı. Hepsi yalancı mıydı? Evet, öyleydiler ve kendisi de sorgusu esnasında doğru olmayan bir ifade vermişti. Peki öyleyse neden yalan söylemişti? Yagoda sonunda patladı, "Sizden, bu soruyu yanıtsız bırakmama izin vermenizi istedim," derken dinleyicilerden bazılarının nefesini kesen zehirli bir sesle tısladı. Yargıç Ulrikh'e dönerek, davanın resmi tutanaklarında yer alamayacak[120] bir ifadeyle şöyle dedi: "Beni yönlendirebilirsiniz, ancak bir noktaya kadar. Sadece söylemek istediklerimi söyleyeceğim [...] daha fazlası için beni zorlamayın."[121] Duruşmanın akşam oturumunda gizli polis, eski patronlarına sertçe yüklendi. Fitzroy Maclean'e göre "[Yagoda] birkaç saat içinde on yıl yaşlanmıştı. Önceden yorgun görünüyordu, şimdiyse çökmüştü."[122]

Bu sorgudan Vişinski de yara alarak çıkmıştı. Yagoda'nın ifadesinin geriye kalanı büyük ölçüde gizli oturumda alındı. Her ne kadar

sorgusunun sonunda bağışlanmayı dilerken suçunu kabul etmiş olsa da bu gönülsüz savunma aslında bir itiraf için mümkün olabileceği kadar inkâra yakındı. Kapanış konuşmalarından önce inisiyatifi geri kazanabilmek için Vişinski biraz olsun rahatladığı ikinci seferde sorguyu tamamladı. Sanık Rosengolts'un sırası geldiğinde Vişinski, tutuklandığında cebinde bir parça ekmek bulunduğunu ve bu ekmeğin içine de bir pusula iliştirilmiş olduğunu duyurdu. Pusulada Mezmurlar kitabından iki ayet yazılıydı. Vişinski pusulayı seslendirdi: "Kalksın Tanrı, dağılsın düşmanları. Ne gecenin dehşetinden korkarsın, ne gündüz uçan oktan, ne karanlıkta dolaşan hastalıktan, ne de öğle vakti yok eden kırgından."* Sözlerinin etkisini artırmak için ara veren Vişinski, ekmeğin nasıl olup da Rosengolts'un cebine girdiğini sordu. "Bir gün işe gitmeden önce karım [cebime] koydu," şeklinde utangaç bir cevap geldi. "İyi şans getirmesi için koyduğunu söyledi." Bu cevabın içinde 1938'de Moskova'da yaşanan binlerce trajedinin izi vardı. Bu şehirde bir koca, bir daha dönebileceğinden emin olmayarak sabah evinden çıkıyordu, karısı da adamı ani ölümlerden korusun diye gizli bir duayla uğurluyordu. Tüm bunlar Vişinski için sadece vurucu bir söylevin girişiydi. Şov dünyasının eski bir kurduymuşçasına dinleyicilere döndü. "İyi şans getirmesi için!" diye tekrarlayıp gülümsedi ve göz kırptı. Dinleyiciler kahkahalara boğulmuşlardı, bir duruşma günü daha sona eriyordu.[123]

İki gün sonra kapanışı gerçekleştirmek için Vişinski ayağa kalktığında dik duruşunu tamamıyla geri kazanmış gibi görünüyordu. Karşılıklı konuşmalarla ilerlemeye daha fazla gerek duyulmadığından tüm tutanağı, hatırlanmasını istediği şekliyle özetledi: Buharin'in işlediği suçları sanki sadece anlaşmazlıklarmış gibi göstermeye çabalaması onun lafazanlığıydı. Yirmi beş bin ata ve binlerce domuza anemi ve veba aşıladıklarını itiraf edenler onun yandaşları değil miydi? Bir başkası da tereyağının içine cam ve çivi karıştırmış ve elli kamyon dolusu yumurtanın bozulmasına sebep olmuştu. Buharin'in entelektüel gibi durması bile teröristçeydi: "Elleri kanlar içinde yakalanan Buharin, kendine görgü tanığı olarak Hegel'i çağırır; dilbilimin, filolojinin ve retoriğin cangılına saklanır, ezberlenmiş kimi cümlelerini mırıldanır

* Eski Ahit, Mezmurlar, 68:1, 91:5-6, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001, 2009. –çn

ve işlediği suçların izini bu şekilde kaybettirmeye çalışır... Doğrusu tarihte ilk kez bir casus ve katil, kurbanın kafasına elindeki sopayla vurmadan önce felsefeyi öğütülmüş cam gibi onun gözüne fırlatmaya çabalamıştır." Buharin'in Stalin'e ihaneti Vişinski'ye başka bir ihaneti anımsatmıştı, tüm zamanların en büyük ihanetini. "Buharin, büyük öğretmenimizi kaç kez hain Yahuda'nın dudaklarıyla öptü?" diye sordu. Diğer sanıkların aşağılanması için de yeni bir üslubun kapısı aralanmıştı. Sanıklar için "dışkı", "kokuşmuş leş" ve "insan pisliği yığınının rezil kokusu" gibi sıfatlar kullanmıştı. İfadelerinden "ölümün soğukluğu ve kokusu" sızıyordu. Sanıklar konuştukları kadar "havlıyor", "öğürüyor" ya da "hırıldıyor"du. Saldırgan sözleri sona ererken Vişinski yine hitabet dünyasının efendisi olarak ortaya çıkıyordu. "Vereceğiniz hüküm bizi kendimize getiren ve arındıran bir fırtına olsun!" diye haykırdı. "Tüm ülkemiz, genciyle yaşlısıyla sizden tek bir şeyi umuyor ve istiyor," diye titredi. Son cümlesi o kadar tahmin edilebilirdi ki dinleyiciler de isteseler onunla birlikte bağırabilirlerdi: "Vatanımızı düşmanlara satan hainler ve casuslar, kepaze köpekler gibi kurşuna dizilmelidir!"[124]

Sanıkların son sözlerini söyleyecekleri aşamaya gelinmişti ve Buharin çıt çıkmayan duruşma salonuna seslenmek için kalktığında gerilim zirvedeydi.[125] Buharin, kanıtlar karşısındaki iddiaları sistematik bir biçimde ölçüp biçmeye başlayınca, bu davada savcılık iddianamesinin, Ekim Salonu'nda daha önce gerçekleşmiş davalarda olduğu gibi küçük düşürücü bir şekilde kabullenilmeyeceğini göstermiş oldu. Söylediğine göre hiçbir zaman hiç kimseye bir şeyleri tahrip etsinler diye emir vermemişti, kimseye bir zararı dokunmamış ya da herhangi bir yabancı devlet için casusluk yapmamıştı. Bir suç örgütünün üyelerinin, işlenmiş her suç için ortak sorumluluğa sahip olduğunu öne süren hukuki varsayımı kabul ediyordu, ancak bu örgütler genellikle birbirini tanıyan insanlardan oluşurdu, oysa kendisi sanıkların bir kısmıyla hiç karşılaşmamıştı bile. Vişinski göstere göstere esniyordu, ancak tedirginliği ortadaydı. Stalinist adaletin tapınağı zaten bir darbe almıştı ve hükmün ne olacağı konusunda hiç şüphe bulunmasa da bu hükmü verecek mahkemenin güçten düşeceği belliydi.

"Devlet savcısının öne sürdüğü iddiaların bir kısmına sunduğum itirazların şimdi sonuna geliyorum," diye duyurdu Buharin. Bu, tarih-

te yankılanacak sözlerini sarf edeceği andı ve konuşması doruk noktasına erişmişti. Sözlerinde zalim bir dönüş yaşandı: "Şimdi, gerçekten işlediğim suçlara geri geliyorum."[126]

Nihayetinde Buharin düzmece davaların lanetinden kaçamamıştı. Vişinski'nin, düşündüğü kadar zeki olmadığını memnuniyetle kanıtladıktan sonra Buharin artık kendi ideolojik saflığını göstermeye hazırdı. O zamana kadar gösterdiği olağanüstü çaba, Stalin'in bertaraf olduğu eski politikalara kendisinin verdiği desteği etraflıca anlattığı hüzünlü bir finalle boşa gitmiş oldu. Bu tavır, demokrasilerde ilkeli bir muhalefet olarak görülebilirdi. Buharin sürtüşmeyi sürdüremeyecekti. "Verilebilecek en ağır ceza bile adil olurdu, çünkü böylesi suçları işlemiş birisi on kez kurşuna dizilmeyi hak ediyordu."

Buharin son olarak neden itirafta bulunmayı tercih ettiğini açıkladı. Hipnoz ya da ilaç etkisi altında olduğunu reddetti ve kısaca Dostoyevski üzerine konuşarak Slav ruhunun temel bir özelliği olduğu iddia edilen pişmanlık hissini yerdi. Vişinski'ye son bir laf sokmaktan kendini alıkoyamayıp itirafın mahkûmiyet için yeterli olduğunu öne süren önermeyle "ortaçağ hukuk felsefesinin ilkesidir,"[127] diyerek dalga geçti. Tüm bu beyin jimnastiğinin sonucunda Buharin yine de kellesini celladın ellerine teslim ediyordu. İtiraf Buharin'in hukuken suçlu olduğunu kanıtlamasa da "karşıdevrimci güçlerin içeriden ezilmesi" gerekliydi ve onun durumunda da ezme işi doğrudan gerçekleşecekti.

> Üç ay boyunca konuşmayı reddettim. Ardından ifademi vermeye başladım. Neden? Çünkü hapiste geçirdiğim sürede tüm geçmişimi yeniden değerlendirdim. İnsan kendisine "eğer öleceksem, ne için öleceğim?" diye sorduğunda siyah bir boşluk tüm çarpıcılığıyla karşısında beliriyor. Kişi pişmanlık hissetmeden ölmek istiyorsa, o zaman uğruna ölecek hiçbir şey yok. Diğer taraftansa Sovyetler Birliği'nde ışıldayan tüm olumlu parıltılar insanın başka bir boyutta düşünmesini gerektiriyor. İşte bu düşünceyledir ki tamamen teslim olmaya karar verip partinin ve ülkemin önünde dizlerimin üzerine çöktüm.[128]

Sovyet deneyinin ışıldayan makinelerinin önünde diz çöktüğünü iddia etmek güçlü bir hayali canlandırıyordu ve bu da gözü açık bir

Stalinist olan yazar Arthur Koestler'e ilham verecek, yazar bu hayale dayanarak Buharin'in teslim olmasına giden süreci kurgu bir eser olarak yazacaktı. 1940 tarihli romanı *Gün Ortasında Karanlık* pek çok insanın düzmece davalara bakacağı bir prizma işlevi görecekti. Romanın kahramanının yaşadığı paradoks, yani ideallerini, yine onlar uğruna itirafta bulunarak yok etmesi bugün bile o kadar şiirsel ki bizi Stalin Rusyası'nda ölen tüm bir neslin kaderini bu paradoksta görmeye çağırıyor.

Yalnız bu düşünceye bağlı kalmak, çok sayıda hakikate saygısızlık olacağı gibi Buharin'in boyun eğişi de anlattığından çok daha karmaşıktı. Bizzat kendisi özsaygının, körlüğün ve ikiyüzlülüğün arasında giderek daralan bir alanda küçük adımlarla dolanmıştı. 1936'da Kamenev'le Zinovyev'in idamlarını olumlu karşılamış,[129] "köpekler kurşuna dizildiği için [...] fevkalade memnun" olduğunu söylemişti. Şubat 1937'de katıldığı son merkez komite toplantısında çevresinin cehennem gibi kaynadığını gördü ve genç karısı Anna Larina'ya Stalin'in "hastalıklı kuşkuculuğu"nu ve "suikast bombası" gibi iş gören baskı ortamını kınayan bir mektup verdi. Bu yaklaşımların, herhangi bir parti üyesinin bir gecede teröriste ya da casusa dönüşmesine neden olabileceğini söylüyordu. Fakat bunlara rağmen Buharin, partiye duyduğu sonsuz inancı yitirmemişti. Partinin "meşru şiddet"i sadece "düşmanlar"ına karşı kullandığı günleri hüzünle hatırlıyor ve o günlerin geri geleceğini umut ediyordu. Bu yüzden Anna Larina'ya yazdığı mektupta "parti liderlerinin yeni, genç ve dürüst bir nesli"ne sesleniyordu. Anna'dan ricası bu mesajı ezberlemesi ve günü geldiğinde bu yeni nesle sözlerini aktarabilmesiydi. Mektubun sonunda, "Bilin ki yoldaşlar, komünizme emin adımlarla taşıdığınız o bayrağınızda benim kanımın da bir damlası vardır,"[130] diyordu.

Buharin'in kafa karışıklığını gösteren en üzücü işaret hapishanedeki hücresinde bulunur. Yargılanmayı beklerken Stalin'e kırk dokuz kere mektup yazmıştır. Kurduğu cümleler o kadar kırılgandır ki bazıları ancak bir âşığın fısıldayacağı dileklere benzemektedir. Aralık 1937'de yazdığı son mektupsa en çaresiz olanıdır. Bu mektupta, Marksist teorideki dâhiyane bir buluşu kutluyormuşçasına, kendi yönetimini sağlama almak için büyük temizliği başlatmaya dair "güçlü ve kuvvetli ... [bir] siyasal hamle" gerçekleştirmesinden ötürü Stalin'i

tebrik ediyordu. Stalin'in yüklenmek zorunda olduğu dev gibi sorumluluklar karşısında kendi durumunun cüceleşerek gölgede kaldığını anlatıyordu; tüm bunlara rağmen "acı verici bir paradoks"un yani masum olduğu gerçeğinin farkındaydı. Buharin, eski dostu, onun masumiyetine inandığını ifade ederse kendisini çok daha huzurlu hissedeceğini söylüyordu. Hatta arkadaşlıklarına ikinci bir şans tanıyabileceklerine bile inanıyordu. Eğer "beklenenin tersine" Stalin, Buharin'in hayatını bağışlarsa "devrim için bir dinamo gibi çalışır"-dı. Karısı da ikna olursa Amerika'da sürgünde yaşamaya razıydı ki orada Troçki'ye karşı verilen savaşta yeni ve önemli bir cephe açardı. Mektubunu Stalin'e duyduğu "sınırsız sevgi"yi ifade eden sözlerle bitiriyordu, hayalinde ona sarılıyor ve affedilmek için yalvarıyordu, ancak yalnızca "[Stalin] kalpten inandığı" takdirde affedilmek istiyordu, "başka türlü olmazdı".[131]

Can sıkıcı olan, Buharin'de korkaklıkla cesaretin ve idrak gücüyle vesvesenin birleşmiş olmasıydı. Stalin'e sunduğu özür niteliğindeki ifadeleri de gaddar eylemleri soylu amaçlarmış gibi gösterebilen bir adamın sözleriydi. Buharin mektubunu yazmadan önce Stalin'in canavarlığının farkına varmıştı ve itirafta bulunması için üzerinde hissettiği baskının tek kaynağı ideoloji değildi. Buharin hapishanedeki tutukluluk günlerinde, hayalinde Stalin'e sarıldığını canlandırırken Stalin'e hizmet eden sorgucularsa Buharin'in karısını ve çocuğunu öldürmekle tehdit ediyorlardı.[132] Buharin kahraman ya da kötü adam değildi, sadece içinde bulunduğu durumun hem sebebi hem kurbanıydı. Eğer Stalin onu affetseydi Buharin, Ekim Salonu'nunda diğer herkesi şiddetle suçlayan, en sert müşteki haline gelebilirdi. Diğer taraftan da eğer koruyacak genç bir ailesi olmasaydı belki de Alice gibi, bu iskambil destesinden sarayın tümünü yerle bir edebilirdi.

Stalin'e yazdığı son mektubunda Buharin bir dileğini dile getiriyordu: "Eğer idam cezasına çarptırılacaksam senden tüm kalbimle [...] senin için değerli her ne varsa onun adına, kurşuna dizilmeme izin vermemeni istiyorum. Bırak zehir içerek öleyim." Bu dileği kendi idealleri uğruna ölüme gitmiş bir başka sanığı hatırlatıyordu. Neredeyse iki bin yıl önce Sokrates de kapatıldığı hücresinden kaçmayı reddetmişti. Doğru ya da yanlış, Atina onun hayatını borçlu olduğu devletti. İşte benzerlik burada sona eriyordu. Sokrates yargıçların verdiği mahkû-

miyeti yerden yere vurmasıyla hatırlanırken Buharin cezasının adil olduğunu söyleyerek tarih sahnesinden çekiliyordu. Sokrates'e baldıran zehri verilmişken bu Rus'un zehir talebi yanıtlanmamıştı bile. Buharin'in infazı üzerine güvenilir bir kaynak yoktur, ancak celladı tarafından öldürülünceye kadar dik durup Stalin'e küfürler savurduğuna dair bir efsane süratle yayıldı.[133] 1938 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği, kahramanlara acilen ihtiyaç duyulan bir diyar haline gelmişti.

Mart 1938'de üçüncü davanın da bitmesiyle Terör, nihayet ispiyonculuk bağlamında bir duraklamaya girdi. Geriye kalan birkaç yüz bin mahkûm da götürülürken son bir günah keçisi arayışı başladı. Bu sefer hedefteki insanlar bizzat temizlik harekâtını yürütmüş kişilerdi. Mayıs ayında Vişinski bir hukuk konferansı gerçekleştirdi ve burada bir savcıyı okumadığı iddianamelere göre hareket ettiği gerekçesiyle herkesin önünde küçük düşürdü. Haziran ayındaysa *Pravda*, aşırıya kaçmış birkaç adli görevlinin yargılandığına dair haberler veriyordu.[134] Kasım ayı geldiğinde Stalin gizli troykalarını lağvetti ve tüm yerel parti yöneticilerine yazılı bir emir gönderdi. Bu emir, yerine ulaştığı andan itibaren yürürlüğe girmek üzere, fazladan yapılan adli tutuklamaların durdurulmasını buyuruyordu. Her ne kadar ciddi görünse de emrin alt metni Stalinist mizahla dalgalanıyordu. Stalin'in söylediğine göre parti yönetimi, gizli polisin yöntemlerinde kimi ciddi hataların farkına varmıştı. Sorgucular sık sık sadece itiraflarla yetiniyordu ve destekleyici kanıtlara duyulan ihtiyacı gözetmiyordu. Kimi sorgular gerçekleştikten sonra yazıya geçiriliyor kimiyse yazıya bile geçirilmiyordu. Hatta "bazı ifadelerin tutanaklarında kurşun kalem kullanıldığı ve bilinmeyen kişilerce karalamalar ve düzeltmeler yapıldığı"nın ve bunların resmi kayıtlara geçirildiğinin fark edildiği söyleniyordu. Bunu kurbanlarının ifadelerini 1936'dan beri büyük bir neşe içinde yazmış ve düzeltmiş olan adam söylüyordu. En ironik not son kısımda yer alıyordu: "[Gizli polis] memurları tarafından gerçekleştirilen [...] Sovyet kanunlarının en ufak bir ihlali [...] kişinin rütbesine bakılmaksızın en ağır adli yaptırımlara maruz kalacaktır."[135]

Genrih Yagoda'nın 1936'nın sonunda azledilmesinden sonra Terör sürecini yöneten Nikolay Yejov bir hafta sonra istifa ettirildi.

Bu yıkıcı makinenin tezgâhından geçme sırası nihayet ona gelmişti. Beş ay içinde casusluk suçlamasıyla tutuklandı. Şubat 1940'ta, gizli görülen davasında itham edilen suçların doğruluğunu kabul etmeyi reddetti çünkü bu "İngiliz lordlarına ve Japon samuraylarına bir hediye olur"du. Yine de bir çeşit itirafta bulunmayı onayladı. Yejov'un *mea culpa*'sı, Buharin'inkinde görülen içgörüden yoksundu ancak mantığı en az onunki kadar çarpıktı. Öfkeli bir kafa karışıklığı içinde "gizli tezgâhları açığa çıkarmak için elimden gelen her şeyi yaptım" diyordu inatla ve on dört bin insanı ortadan kaldırdığını gururla belirtti. Geriye dönüp bakınca da kimi hatalar yapmış olduğunu fark ediyordu. Özellikle de emri altındakilerin gereği kadar sert davranmalarını sağlayamamıştı. Vardığı sonuca göre "en büyük hatam pisliklerin çok azını temizleyebilmiş olmamdır," diyordu. Yejov'un tüm bu yaşananların sorumlusu olarak görmediği tek bir kişi vardı. Yargıçlarına şunu diyordu: "Stalin'e söyleyin, dudaklarımda onun ismiyle öleceğim."[136]

Ağustos 1936'da Yagoda, Lubyanka'nın zindanlarından kimi belgeler toplamıştı. Bunlar ilk düzmece davanın kurbanlarını öldürmekte kullanılan kurşunlardı ve üzerlerine kurşuna dizilenlerin isimleri kazınmıştı. Mart 1938'de Yagoda kurşuna dizildiğinde bu belgeler Yejov'a geçmişti ve şimdi Yejov'un da bunları teslim etme zamanı gelmişti. Yejov 4 Şubat 1940'ta idam edildi ve mermi kovanları etiketlenip işaretlenerek dava dosyasındaki nihai istirahatlerine yatırıldı.[137]

Her dava bir hikâye anlatır, ancak 1930'larda Moskova'da anlatılan masallar tarihi yeniden yazıyordu. Ne yazık ki gelenekler konusunda kıtlık yaşayan devrimci bir devlette komünist bir soyağacına sahip liderler diğerleri arasından işaret edilebilecek yegâne kahramanlardı. İşte davalar da neredeyse hepsinin maskesini düşürüp ihanetlerini ortaya serdiğinde geriye kalan tek bir kahramanın görünüşü hiç olmadığı kadar ışıldamaya başladı. Stalin'in daha sonra yapacaklarıysa daha da parlamasını sağlayacaktı. Buharin'in 1938'deki infazından sonra dava tutanağını bizzat yayına hazırladı.[138] Aynı yılın ilerleyen günlerinde *Sovyetler Birliği Komünist Partisi/Bolşevik Tarihi* kitabının basımına onay verdi. Bu eser komünist dünyada neredeyse kutsal kitap gibi kabul görecekti.[139] Bu kitabın sayfalarında Sovyetler tarihinin

kıvrımları, çıkıntıları ve kayıp parçaları bütün ve kusursuz bir anlatı haline geliyordu, yani Lenin'in yolundan yürüyen Stalin'in alçakgönüllü önderliğinde ülkenin işçileri ve köylüleri ileriye, daima ileriye gidiyordu. Sivil toplumun katmanları birbiri ardına sökülüp atılır, partiden temizlenir, pul koleksiyonlarından silinir ve gözlemevlerinden alınıp götürülürken yeni bir ulus da doğmuş oluyordu. Tabii ki bu ulus bir Büyük Yol Gösterici'nin, düşmanları gözleyip halkı koruduğu günlerin öncesini kolay kolay hatırlayamıyordu.

Bu ulus elli yıl kadar ayakta kalacaktı. Nikita Kruşçev, Stalin'in Terör Dönemi'ni 1956'da resmen kınamış olsa da masumiyetleri teslim edilen kurbanların sayısı bir elin parmağını geçmiyordu. Üstelik bu aklamaları daha sonra Sovyetler Birliği'nin simgesi olacak şekilde, pek de taviz vermeyerek yapmıştı; iadeiitibarlar gizli tutuldu.[140] Yine de bu ılımanlaşma Anna Larina'nın sürgünden dönebilmesini sağlamıştı ve Moskova'ya döndüğü gibi Buharin'in yenilenmiş bir Komünist Parti'ye dair fikrinin gerçekleşmekte olduğuna daha çok ikna oldu. 1961'de, Buharin'in talebinin yazılı bir kopyasını, parti önderlerinin "yeni, genç ve dürüst" bir nesline göndermeye cüret edebildi. Leonid Brejnev buna bir yanıt vermedi. Larina doğru adamı buluncaya kadar yirmi beş yıl daha geçecekti. Ancak 1988'e gelindiğinde, Gorbaçov'un

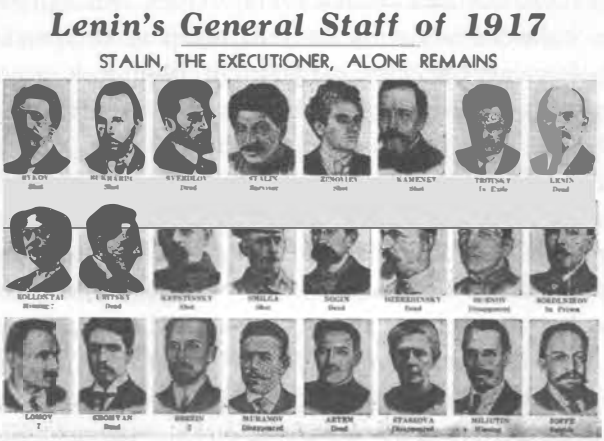

Stalin'in büyük temizliğine dair 1941 tarihli Troçkist bir gazetenin yorumu.

GÖRSEL: "Lenin'in 1917'deki genelkurmayı. Bir tek Cellat Stalin hayatta", *Socialist Appeal* (ABD), Ekim 1941 (David King Koleksiyonu).

glasnost'u tozu dumana katarken, Buharin'e duyduğu içten saygıyı asla yitirmemiş Larina nihayet kocası için adaleti sağlayabilmişti.[141]

Davaların esas sorumlusu olan iki kişiye karşı yakın tarihin hükmü serttir, ancak hayattayken yaptıklarının hesabını vermek zorunda kalmamışlardı. Bunlardan Andrey Vişinski'nin yıldızı parlamaya devam edecekti. Vişinski, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin Nürnberg Davaları'na katılımını yönetecekti. Meslek hayatınıysa Birleşmiş Milletler'de yaptığı elçilikle noktalandıracaktı. 1954'te, Park Bulvarı'ndaki dairesinde öldüğünde yanında karısı, kızı ve rahat içinde geçmiş bir hayatın kazanımları vardı. Stalin'in bu dünyadan göçüşüyse bundan bir yıl önce daçasında gerçekleşmişti ve Vişinski'ninki kadar yumuşak olmamıştı. Hatta o kadar can sıkıcıdır ki Oscar Wilde'a* atıfta bulunarak söylersek, sadece taş kalpli biri bu manzara karşısında gülümsemeden durabilir. Uyurken komaya girdi ve birkaç saat boyunca sidikten bir havuz içinde öylece yattı. Yardıma gelen yoldaşları onun bu halini, müdahale edemeyecek kadar gergin bir halde –ya da fazlasıyla umutlu– izlediler. Bütün gün boyunca öylece yattı. Nihayet ölüm hırıltılarıyla son nefesini verirken kocaman açılan gözleri tavana dikildi ve yüzü acı içinde buruştu. Yavaşça kaldırdığı sol koluyla yukarda bir yeri işaret ederken etraftaki herkes donakalmıştı.[142] Tüm hayatı boyunca kendi sorunlarını halletmek için başkalarını yok eden Stalin'den adalet bu dünyada hesap soramayacaktı, ancak nihayet boğuşacağı bir iblisle karşılaştığını düşünmek insanı yine de rahatlatıyordu.

Düzmece davalarda apaçık görülen pek çok durum var. Hükümetin çok şey vaat edip de yalnızca karmaşaya neden olduğu bir zamanda bu davalar fesat dolu, kaypak ve abartılı derecede faydalı düşmanlar tanımladı. 1900 kadar erken bir tarihte Lenin "Birleşmeden önce, eğer ki birleşeceksek, öncelikle sınırların nasıl çizileceğine dair kesin ve belirli hatlara sahip olmalıyız,"[143] diyordu. O zamanların mantığı dairesel bir hat çiziyordu ve akıl, Ekim Salonu'nun dinamik ortamında kolaylıkla eğilip bükülüyordu. Savcılar için partiyi mü-

* Oscar Wilde'ın, Charles Dickens'ın *Antikacı Dükkânı* romanındaki Nell karakteri için söylediği, "Küçük Nell'in ölümünü gülmeden okuyabilmek için taş yürekli olmak gerek" sözünü Stalin'in ölümüne uyarlamıştır. –yhn

kemmelleştirmenin yolu sanıkların ne kadar da kötü olduklarını kolaylıkla ispatlamaktan geçiyordu. "Neden bazı malların tedarikinde zaman zaman sorunlar yaşandığı şimdi anlaşılıyor, neden bunca zenginliğimiz ve bol miktarda emtiamız varken hâlâ arka arkaya bazı şeylerin kıtlığının çekildiği ortaya çıkıyor," diye anlatıyordu Vişinski Mart 1938'de: "İşte bu hainler yüzünden!"[144] Aynı ay *İzvestia* gazetesindeki bir çizim, üzerinde "Vaterland" tabelası bulunan bir yalaktan, Naziler tarafından içkilerle beslenen ihanet içindeki domuzları gösteriyor ve ne düşünüldüğünü ortaya koyuyordu. Onlar ve bizden ibaret bir dünyada tercih yapmak kolaydı.

Vaterland. *Buharin ortadaki domuz, Troçki'yse beklenebileceği gibi en sağda.*

GÖRSEL: Sırasıyla Rıkov, Sokolnikov, Buharin, Radek ve Troçki'yi Nazi domuzları olarak gösteren karikatür: *İzvestia,* 5 Mart 1938 (David King Koleksiyonu).

Sanıkların itirafta bulunmak için neden hevesli oldukları da aslında pek gizemli bir konu değildi. İtirafta bulunmayı istemek, açık davalarda yargılanmak üzere seçilebilmenin başat sebebiydi. 1930'larda yalnızca altmış bin insana düzmece bir davada yargılanma ayrıcalığı tanınmıştı. Sayıları üç milyonu bulan başka insanlarsa hapishanelerde, gizli duruşmalar sonucunda, bazen de hiç duruşma olmadan vurulmuş ya da bir şekilde ölmüştü.[145]

Moskova davalarının kolay kolay silinmeyen büyüleyici bir etkiye sahip olmasının sebebi yargılama sürecindeki motivasyonlardan ya da teslim olma sebeplerinden kaynaklanmaz. Davaların etkisi sadece bu gösterinin kendi gücünden gelir. Moskova'da kamuya açık olarak yapılan itiraflar kendi gerçekliklerini yaratmıştı. Bilinçaltından art arda gelen psikozlarında Stalin, kendi dünya görüşünü, düşmanlarının ağzından tekrar söylenmesini sağlayarak onaylatıyordu.[146] Sanıkların söylediklerinden şüpheye düşenler varsa da ateş olmayan yerden nasıl bu kadar duman çıkabildiğini merak etmek zorunda kalıyorlardı. Kolay kolay ikna olmayan kötümserlerse sonuçların en

güçlüsüyle yüzleşmek zorundaydı: Stalin insanların en kudretlisini bile kuklaya çevirebiliyordu.

Devlet eliyle düzenlenen böylesi bir gösterinin Batı demokrasilerinde görüleceğini düşünmek çok zor, yine de bu gösterinin gücü ceza davasının çok eskilerden beri ayakta kalan bir özelliğini yansıtır. Ceza davası geleneği, birileri kuralları ihlal ettikten sonra her zaman toplumu yeniden dengeye kavuşturmak için iş görmüştür. Tören sonucunda kuralları bozanlar ister toplumdan atılsın ister içeri yeniden kabul edilsin onlardan her seferinde beklenen, bozdukları kuralları kabullendiklerini ya aşağılanarak ya da pişmanlık duyarak açıkça belirtmeleridir. Atinalılar sanıkların kendi çekecekleri cezayı belirlemelerini isterken, Romalılar sanıkların mahkemeye saç baş dağınık ve yas giysileri içinde gelmelerini beklemişti. Genel olarak İngiltere mahkemeleri, şüphelilerin ifadelerini verirken şapkalarını çıkarmalarını ve diz çökmelerini sağlamıştı. Bunu kabul etmeyenlerinse beş yüzyıl boyunca parmakları işkenceyle kırılmış ya da canlarını teslim edinceye dek üzerlerine basılmıştı.* Papalık engizisyoncuları, şüphelilerden neden tutuklandıklarını anlatmalarını beklemişti,[147] modern Fransa'nın erken dönemlerinde engizisyoncuların yerine gelenlerse "Cürüm işleyenler [...] eğer mümkünse kendilerini yargılamalı ve mahkûm etmelidir,"[148] diye ısrar etmişlerdi.

Boyun eğen bir şüphelinin, ne saygı ne de pişmanlık duyan bir şüpheliye göre daha tehlikesiz olduğu ve ahlaken yeğlenebileceği Batı toplumlarında hâlâ doğru olarak kabul edilir. Suçlu olduğunu reddeden ama suç işlemenin kötü olduğunu söyleyen bir sanık yasaları hor gören birinden daha iyidir. Açıksözlülükle dile getirilmiş pişmanlık daha kısa süreli cezalar verilmesine ve daha erken şartlı salıverilmeye yol açar. Kuralları doğrulamayı ya da onaylamayı reddedenlerse, yalan söylememiş, hatta belki de hiçbir öfke belirtisi göstermemiş olsalar bile derin bir rahatsızlık yaratırlar.

Bu durumu en iyi anlatan örneklerden biri Oklahoma City bombacısı Timothy McViegh'in davasıdır. Keskin, sivri ve kararlı yüzünden başka McVeigh'e dair akıllarda kalan mahkemede tek bir pişmanlık kırıntısı bile göstermemiş olmasıdır. Tüm davası boyun-

* Bkz. s. 104.

ca sessizce oturan McVeigh ölüm cezası hükmünü barış işaretiyle karşılamıştı. Temyize gitme hakkını elinin tersiyle ittikten sonra 11 Haziran 2001'de, bağlandığı sandalyede idamı gerçekleştirildi. Kurbanların yakınlarından iki yüz kadar kişi, acılarının telafisini bulmak umuduyla infazı kapalı devre televizyonlardan canlı izledi. McVeigh infaz sırasında aralıksız tavana baktı ve kendisini izleyenlere ruhsal bağımsızlığını dile getiren tatsız bir şiir bıraktı. Şiirin son iki satırında "Kaderimin efendisiyim, ruhumun kaptanıyım," yazıyordu. İnfazı izleyenlerden pek çoğu daha sonradan McVeigh'in sarsılarak ölmesinin umdukları gibi bir son olmadığından ve bunun yarattığı yoğun duygu karmaşasından bahsettiler.[149] Pişmanlığa dair tek bir söz, hatta belki isyankâr bir çığlık bile çok daha fazla tatmin sağlayabilirdi.

Samimi bir pişmanlık görme isteğinin bu kadar yoğun olmasının taşıdığı riskler bugün ancak sessiz kalma hakkı sayesinde biraz denetim altında tutulmaya başlandı. Würzburg'da 17. yüzyıldaki cadı avlarını eleştiren Cizvit Friedrich von Spee, engizisyoncuların bir şüpheliden itiraf almak için üzerindeki baskıyı artırmalarının sebebinin aslında sadece daha baştan o kişiden bir itiraf almak için verdikleri kararı haklı göstermek olduğunu yazmıştı. Gözlemlediğine göre: "Sanki masum birini tutuklayıp işkence etmekte acele ci davranmışlar gibi yargıçlar beraat kararını bir utanç olarak görüyorlar[dı]."[150] Çağdaş demokrasilerdeki güçler ayrılığı saplantı derecesinde sabit fikirli resmi görevliler açısından kuşkusuz işleri zorlaştırmaktadır ama boyun eğişi görmek için duyulan toplu *arzunun* bugün, o zamanlardan daha az olduğunu düşündüren pek fazla belirti yok. Büyük korkuların topluma hâkim olduğu zamanlarda, kamu önünde gösterilen bağlılık törenlerine duyulan ihtiyaç artabilir, tıpkı Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi'nin 1940'ların antikomünist Amerikası'nın hem içindeki hem dışındaki kötü şöhretli işlerinde olduğu gibi. Demokrasiler bile fazlasıyla zorlu koşullar altındayken işkenceye başvurmuştur. Bu işkencelerden sağ çıkanların Spee'nin kulaklarını çınlatırcasına anlattıklarına göre, işkenceyi yapanlar sadizmle hareket etmiyorlardı, ancak ateşe ateşle karşılık verdiklerine dair ahlaki bir inanca sahiptiler. Sorguculların kendisi de benzer terimlerle eylemlerini haklı gösteriyorlardı. Bu

eylemleri haklı çıkarmaya en çok çaba gösterenlerden biri de 1962 yılında konuşan Fransız Yabancı Lejyonu'ndan kıdemli Yüzbaşı Estoup'tu. Estoup nasıl olup da iyi adamların Cezayir'in bağımsızlığı için dövüşen militanlar üzerinde su ve elektrik işkencesi uygulayabildiklerini açıklıyordu. Ona göre ne şiddete meyilli olmak ne de savaşın vahşileştiren etkileri işkencecilerin eylemlerinin altında yatan gerekçeleri açıklıyordu. "Eğer gerçekten ne acı çektiğinize ne de çektirdiğinize inanıyorsanız... çoğu zaman eylemlerin altında yatan asıl güdü amaçsızca suç işlememeye dair gizli, sessiz, içsel ve içten içe kemiren bir kararlılıktı."[151]

Kimi bireylerin yanlış itiraflarda bulunmaya pek hevesli olmaları iyi bilinen bir fenomendir ve infaza fazla heves duyma tehlikesine eşlik eder. Uyum sağlama isteğiyle, özsaygı özlemiyle ya da biçimsiz bir suçluluk duygusuyla masum insanlar yüzyıllardır gerçek olmayan ithamları kabul etmişlerdir. Pişmanlık duyma hevesi de sıklıkla bu itirafların doğruluğu hakkındaki şüpheleri bastırır.[152] Tek bir örnek diğer binlercesi adına yeteri kadar ikna edici olacaktır. 1666 senesinde Robert Hubert ismindeki bir Fransız, kimliği belirlenemeyen bir yabancıdan alacağı beş adet tabanca karşılığında Büyük Londra Yangını'nı başlattığı itirafıyla çıkagelmişti. Hubert genel kanıya göre zihinsel özürlüydü. İddiası üzere elindeki basit bir meşaleyle Londra'nın on üç bin evini ve seksen yedi kilisesini[153] yok ettiği belki düşünsel düzeyde kabul edilebilirdi, ancak olayın vahameti bunu gerçekten yapıp yapmadığı sorusunun üzerini örttü. Hubert'in neden böyle bir itirafta bulunduğu konusunda yorumcular tarafından öne sürülen çok sayıda tahmin vardı. Kimine göre "en büyük kötülüğü işleyerek ipe çekilen birinin şöhretine sahip olmak" istiyordu. Bazıları da onun için "kendi hayatının yükünden bıkmış bir garibandı ve hayatını bu şekilde teslim etmek istedi," diyordu. Birine göre "Ne yargıçlar ne de mahkemede bulunan herhangi biri onun suçlu olduğuna inandı". Fakat yine de itirafının ağırlığıyla jüri, genç adamı kundakçılıktan suçlu buldu, yargıç da ölüm cezası hükmünü verdi ve herhangi bir ceza indirimi almadan infazı gerçekleşti.[154]

İtirafın adaletsizliğe yol açabilme potansiyeli hâlâ geçerlidir. Suçun işlendiğine dair ifade alma ve ardından bu ifadeye inanma hevesi 1970'ler boyunca onlarca masum insanı İngiliz hapishanelerine

yollamıştır.* 1980'lerin sonunda kullanıma giren DNA testlerindeki gelişmeler Amerika Birleşik Devletleri'nde durumun çok daha ciddi olabileceğini ortaya çıkarmıştır. 1989'u takip eden on beş yılda dava dosyalarındaki kanıtların bilimsel olarak analiz edilmesi sonucu yüz elliden fazla mahkûmun masumiyeti kanıtlanmıştır. Üstelik aklanan tüm bu insanların dörtte biri asılsız ve var olmayan olayların itiraflara dayanılarak mahkûm edilmiş,[155] bazıları infaz gününü bekleyerek yıllar geçirmiştir. Başka hiçbir şey olmasa da sırf olasılık yasaları bile başka masum insanların infaz edildiğini kanıtlayabilir.

Kendilerini yok oluşun eşiğinde gören toplumlar düşmanlarından gelen teslim ol çağrılarına kulak vermeye hep daha yatkın olmuşlardır. 11 Eylül 2001'den beri Amerika'da yaşananlarsa bu durumun çok özel bir tasvirini ortaya koyar. Hedeftekiler bir halkın düşmanı olmaktan öte özgürlüğün düşmanıdır. Bu hikâyenin tamamı bir sonraki bölümde anlatılacak ancak bu bölümü bitirmek için 21. yüzyıl Amerikan hukukunda işkenceyi meşrulaştırmak üzere en çok çabalayan adama atıfta bulunmak yerinde olacaktır. Başkan Bush tüm ulusu yeni bir tür savaş için seferber ederken Harvardlı Profesör Alan Dershowitz bu savaşa eşlik edecek yeni bir yasanın bayraktarlığını yapmaya başlamıştı. Ona göre ABD Anayasası'na, insan hayatının yakın tehdit altında bulunduğu anlarda yargıçlara işkence izni verme olanağı sağlayacak şekilde bir ekleme yapmanın zamanı gelmiş olabilirdi.[156] Bir zamanlar devletin yetkilerini genişletmektense kısıtlamak için çalışmasıyla bilinen Dershowitz, önlenebilecek suçlarla ilgili varsayımda bulunuyordu. Eğer bahsi geçen zaman, ayarlı bir bombanın etkisiz hale getirilme süresiyse bu sav geçerli olacaktı ancak işkenceye maruz kalan insanın masum olma ihtimali hiç gözetilmemekteydi. Dershowitz sadece bir tartışmayı açmak niyetiyle çabaladığını özellikle belirtti, zaten bu esnada konuyla alakalı bir kitap yayımlamak üzere olduğu[157] göz önünde bulundurulduğunda bu çabası su götürmez ama kendi kafasında tartışmanın çoktan sonlandığına dair çok sayıda ipucu verdi. MSNBC muhabiri Chris Matthews ona, kafasında ne tür işkenceler olduğu sorduğunda şüphelinin tırnak altlarına iğne sokulabileceğini söylemişti. Ona göre "acı fazla abartılıyor"du.[158]

* Bu tür yargılamaların en kötü şöhretlilerinden biri olan Birmingham Altılısı'nın davası s. 379-86 arasında anlatılır.

VII
Savaş Suçları Davaları

"Şurada göz bağı var, şurada terazi. Peki ama topuklarında kanat mı var, koşu halinde değil hem de?" "Evet," dedi ressam, "sipariş üzerine öyle çizdim, adalet ile zafer tanrıçası bir arada."*

Franz Kafka, *Dava*

20 Kasım 1945'te Nürnberg Adalet Sarayı'nın ikinci katındaki mahkeme salonunda duruşmalar başladı. Nazi Almanyası'nın koşulsuz şartsız teslim olmasının üzerinden altı ay geçmişti. Sanık bölmesinde duran yirmi bir adam yenilmiş rejimin büyük işadamları, subayları, diplomatları ve propagandacılarıydı. Kanunsuz bir savaş başlatmak ve sanat hırsızlığı yapmaktan milyonlarca insanın imha edilmesine kadar değişen suçlar nedeniyle zan altındaydılar. Aslında tepelerindeki tonlarca aydınlatma ışığının altında görülenler, tuhaf bir karışım üzerinde kaymak tutan türden bir *crème de la crème*'di. Adamlardan biri Rudolf Hess'ti ve Nürnberg'de halkın önüne son kez Hitler'in sağ kolu olduğu zamanlarda, Leni Reifenstahl'ın 1934'teki *İradenin Zaferi* filminin çekimleri sırasında çıkmıştı. Hess ya deli numarası yapıyor ya da deliliğe doğru gidiyordu, bir kitaba bakıp köpek gibi kahkahalar atıyor[1] ve kaşlarıyla, orada olmayan sinekleri kovalıyordu. Yayıncı Julius Streicher artık etkileyici değildi. Gazetesi *Der Stürmer* yirmi yıldır Almanya'da anti-Semitizm'i tahrik etmişti ancak şimdi mırmır konuşan ve yazman kadınların eteklerine şehvetle bakan[2] bu ihtiyar tiksintiden başka bir şey uyandırmıyordu. Hess'in yanında, birinci sıranın sonundaysa bir zamanlar Hitler'den sonraki ikinci adam, *Luftwaffe*'nin komutanı ve Nihai Çözüm'ün ateşleyicisi Hermann Göring oturuyordu. Saf

* Çeviri: Tanıl Bora, s. 180.

Fotoğraf makinesine en yakın sanık Göring, yanındaki Rudolf Hess ve ön sıradaki soldan sekizinci Julius Streicher.

GÖRSEL: Nürnberg sanık bölmesi (Corbis).

kötülükle gerçek insanları birbiriyle eşleştirmek zaten hiç kolay olmamıştır ancak eylemlerle eyleyenler arasındaki zıtlık nadiren bu kadar bariz görünürdü. Nazilerin parlak döneminde yükseklerden uçan balonunun havası üç kez tutuklanınca[3] inmişti. Göring kadınsılığını konuşturuyordu ve alaycı bir şekilde büktüğü dudak şimdi mutsuzlukla aşağı düşüyordu. Üzerinde emanet duran bir Hava Kuvvetleri tulumu vardı, gözleri pırpır ediyor ve dudakları titriyordu. Göring, bu haliyle yanlış kıyafetler içindeki bir *drag queen* kadar tuhaf görünüyordu.

Birleşmiş Milletler savcılarının başkanı Robert Jackson'ın açılış konuşması retorik bir zaferdi: "[Bu mahkeme] erkin akla ödediği en büyük tazminattır, [...] zaferle yıkanmış, yaralarıyla acılı dört ulus ele geçirdikleri düşmanlarını intikamın ellerine vermenin değil, adaletin gücüne teslim etmenin tarafında durmuşlardır."[4] Britanya hukuk ekibinin başı Başsavcı Sir Hartley Shawcross'un nutkuysa irtifayı sadece daha da yukarılara taşıyordu.

> Bu lanetli adamların belki de yargısız infazla, doğrudan "yürütmenin kararıyla" cezalandırılması gerektiğini söyleyenler olacaktır... Ancak Britanya hükümetinin görüşü bu değildir çünkü böyle yapıldığı takdirde hukukun egemenliği hem uluslararası alanda hem yerel düzlemde ne yükselecek ne güçlenecektir ... çünkü böyle yapılırsa saldırgan savaşlar başlatmanın heyecanlı bir macera değil de bir suç olduğu dünyaya bildirilemeyecektir.[5]

Bunlar soylu duygulardı; dile getirilmeleriyse yalandan başka bir şey değildi.

Amerika ve Britanya hükümetleri üst düzey Nazilerle en iyi şekilde nasıl ilgilenecekleri üzerine kuşkusuz kafa yormuşlardı, ancak kısa süre öncesine kadar tercih ettikleri çözüm yargısız infazdı. Başbakan Winston Churchill alt düzeydeki Nazilerin suçları işledikleri yerlerde yargılanmalarına razıyken 9 Kasım 1943'te "50, hadi bilemedin 100 [...] dünya çapında kanun kaçağı" listesi hazırlamıştı ve bunların "altı saat içinde ve daha yüksek bir merciye başvurmadan kurşuna dizilmeleri"[6] gerekliydi. Amerika Birleşik Devletleri'ndeyse Savaş Bakanı Henry Stimson mahkemeler için tek başına çabalamıştı. Başkan Roosevelt bu görüşe karşı durmamış[7] olsa da diğer yönde ilerlemeye hazırdı. Eylül 1944'te Hazine Bakanı Henry Morgenthau tarafından hazırlanan plana destek verdi. Buna göre Almanya "kırsallaştırılmalı"ydı; fabrikaları yıkılmalı, toprakları bölünmeli, milyonlarca insan yeniden iskân edilmeli ve iki bin beş yüz eski Nazi mahkemeye çıkarılmadan kurşuna dizilmeliydi.[8]

İki ülkenin lideri de fikirlerini değiştirdi, ancak bu değişimin sebebi ilkelere çok bağlı değildi. Nürnberg, uluslararası ceza hukukunun utanç verici küçük sırrı olarak Moskova'da tasarlanmıştı ve Batılı müttefikler yüzünden değil daha ziyade onların isteklerine rağmen ortaya çıkmıştı. Moskova'da, Kasım 1942'de Britanya büyükelçisiyle düzenlenen bir toplantıda Nazi önderliğinin yargılanmasını ilk teklif eden Stalin'di. Sir Archibald Clark Kerr onu Churchill'in, verilecek cezaların "siyasi bir karara" dayanması gerektiği yönündeki görüşüne ikna etmeye çabalamıştı. Kerr'in dediğine göre bu sayede cezalar "hukuki yollar kadar [şiddetli] ve çok daha [uygun]"[9] olurdu. İki adam belli bir uyum sağladı.[10] Clark Kerr'e göre Stalin teklife genel olarak "olumlu" yaklaşıyordu ancak Sovyetler'in lideri ikna olmamıştı. Diplomata göre Stalin'in görüşü "her ne yaşanmış olursa olsun bir mahkeme kararına ihtiyaç olduğu" yönündeydi çünkü ancak mahkeme kararı olduğu takdirde "Churchill, Roosevelt ve Stalin'in siyasi düşmanlarından intikam aldıkları," söylenemezdi. Clark Kerr kıvrak zekâsıyla "[Bay Churchill'in] alacağı siyasi kararlara her türlü gerekli formalitenin eşlik edeceği[ni]," [11] söyleyerek güvence verdi. Yine de Stalin'le paylaştığı bu sivri zekâlı teklif olaya dair genel bakıştaki farklar arasında köprü kuramayacaktı. Hatta yarık daha da derinleşecekti ve kırılma noktasına vardığında dengeyi bir mahkemenin kurulması yönünde bükecek olan Sovyetler liderinin inatçılığıydı.

Ağustos 1944'ün sonlarında Batılı müttefikler hâlâ yargısız infaz taraftarıydılar. O kadar ki Savaş Bakanı Henry Stimson infaz timlerinde yer alacak Amerikan askerlerini hukuken korumak için gerekli yollar üzerine hiç de hoşnut olmayarak kafa patlatıyordu.[12] Daha sonra Roosevelt, Churchill'le buluşmak üzere, yanına kırsallaştırmanın avukatı Henry Morgenthau'yu alıp muhalifi Henry Stimson'ı geride bırakarak Québec'e gitti. Orada Batılı liderler kimi konular üzerinde muhteşem anlaşmalara vardılar. Bunlardan biri Almanlarla ne yapacakları hakkındaydı. Almanların ülkesinin bundan sonra "karakter olarak temelde tarımsal ve kırsal" olması gerektiğine karar verdiler. Bir de "yakalandıkları anda herhangi bir mahkeme, hüküm ya da adli ceza gerekmeden infaz edilecek 50-100 [...] dünya çapında kanun kaçağı"[13] listesini Stalin'in onayına sunmak üzerinde fikir birliğine vardılar. İntikam saati gelmiş gibi duruyordu.

Ne var ki Henry Morgenthau'nun planlarının taslağı *Associated Press*'in eline geçti ve *New York Times*'ın ilk sayfasından yayımlandı.[14] Belgeyi sızdıran her kimse toplu infazlarla ilgili maddeleri saklamakta dikkatli davranmıştı, çünkü zamanın anketleri[15] dikkate alınırsa bu teklif ciddi bir kamuoyu desteği kazanırdı. Yine de haber, raporu destekleyenleri Washington'da ilk kez savunma haline geçirecek kadar gürültü koparmıştı. Tam o anda Stalin tartışmaya belirleyici katkısını sundu. Ekim ayında Moskova'ya giden Churchill, Stalin'i kelimenin tam anlamıyla yasa koymaya kararlı buldu. Toplantının ardından Churchill, Amerika Birleşik Devletleri başkanına çektiği telgrafta "U[ncle] J[oe] ağır savaş suçları konusunda beklenmedik şekilde ultra-saygıdeğer bir konum aldı. Yargılama olmadan infaz gerçekleşmemeli, yoksa tüm dünya onları yargılamaktan korktuğumuzu düşünecek[miş]," [16] diye yazıyordu. Britanya kabinesi 1945'in baharında Amerika Birleşik Devletleri'ne "herhangi bir yargılanma ya da adli işlem"e[17] dair itirazlarını dile getiren bir bildiri göndermeye karar verdi. İşte, 1945'in baharına kadar İngilizler şafak vakti gerçekleşecek infazları umutla beklemeye devam etti, ama bu son sözdü.

Elbette ki Stalin'in yasalara saygısının amacı masumu suçludan ayırmak değildi. 1936'dan beri rakiplerini ölümüne yargılıyordu ve 1943 yazına gelindiğinde Sovyet yetkilileri Nazilerden kurtardıkları

yerlerde dikkatle birbiriyle ilişkilenen, kendini aşağılamaya dair adli gösteriler[18] düzenliyorlardı. Stalin'in mahkemeler için duyduğu isteğin altında yatan siyasi sebepler ilk başta mahkemeler için inat ettiği koşullardan zaten bellidir. Büyükelçi Clark Kerr'le Kasım 1942'de gerçekleşen toplantı özellikle Hitler'in yardımcısı Rudolf Hess'in yüzüne bir tükürük yapıştırmak içindi. Hess Mayıs 1941'de İskoçya'ya paraşütle indiğinden beri Britanyalıların elindeydi ve onu yargılayamamak Stalin'i sürekli rahatsız ediyordu. Hess'in o uçuşu neden gerçekleştirdiği bugün de çözülememiş bir muammadır, ancak Stalin sebebin ayrı bir İngiliz-Alman barışı kotarmak olduğundan emindi ve Sovyetler'in lideri Hess'in itibarının alenen sarsılmasını istiyordu. *Pravda*, Hess'in oradaki varlığının "İngiltere'yi gangsterler için bir sığınak"[19] gibi gösterdiğini söyleyen buruk bir şikâyet yayınlamıştı. Stalin de savaş sonrası açılacak davalar için teklifini Clark Kerr'e sunarken aynı zamanda Britanyalıların Hess'i yargılamalarını da istiyordu. Stalin'in ilgilendiği şey adalet değil onun tuzaklarıydı.

Stalin'inki gibi labirente benzeyen bir zihnin işleyişi üzerinde durmak kesin bilimsel sonuçlar ortaya koymamıştır, ancak onun tutumunun anlaşılmasını kolaylaştıran başka bir olay yaşanmıştır. Kader anlarında genelde olduğu üzere bu olay da bir şaka gibi yaşanmıştır. Tahran'da, Kasım 1943'te gerçekleştirilen, üç müttefik ülke liderinin de katıldığı bir savaş zamanı konferansında, Churchill'in doğum gününü kutlamak için Stalin bir akşam yemeği verdi. Alkol su gibi akarken Stalin, savaş sonrası adalet için kadeh kaldırmayı teklif etti. Özel olarak da "en azından elli bin belki de yüz bin" kıdemli Alman'ın ortadan kaldırılmasına kadehini kaldırdı. Churchill'in "50, hadi bilemedin 100" Nazi'nin kurşuna dizilmesi teklifinin üzerinden daha üç hafta geçmeden gelen bu rakamlar Stalinist patavatsızlığın bariz bir örneğiydi ve buna cevaben Roosevelt kırk dokuz bin cinayetin yeterli olacağı neşeyle söylemişti. Britanyalıların lideri, belki biraz da sarhoşluğun etkisiyle biraz kudurmuş gibiydi, tercihinin silahın önüne atılmak olacağını homurdanarak söyledi. Buna cevaben Stalin, Churchill'in Nazilere duyduğu ilgiyi kurcalayınca da masayı öfkeyle terk etti. Nihayet Sovyetler'in lideri bu çocuk oyununa bir son verdi ve Churchill'i gittiği kuytu bir odaya kadar takip etti. Orada ellerini bu İngiliz beyefendisinin omuzlarına koydu ve otuz iki dişini göstererek gülümsedi.[20]

Churchill dışında orada bulunan herkes Stalin'in oyun oynadığının[21] farkındaydı, ancak Joe Amca'nın oyunları da en az pati atan bir kaplanınki kadar ciddiydi. Stalin, sayısız düşmanının da öğrendiği üzere, sırf reflekslerini görmek için insanlarla oynardı ve çok derin bir güvensizlik beslediği* Churchill'i böylesi bir açmaz üzerinde dengede kalmaya çabalarken görmek kuşkusuz ona büyük memnuniyet vermişti. Stalin'in savaş sonrası gerçekleşecek bir yargılamadan umudu çoktu. Sovyet hukukçuları 1937'den beri büyük düşünüyorlardı, Moskova'daki ikinci düzmece davadan da zaferle çıkan Vişinski "ceza hukuku [...] savaşa ve savaşı kışkırtanlara karşı kullanılmalıdır,"[22] diye gürlüyordu. Devam eden süreçte Stalin mahkeme için gerekli ayarlamaları yapsın diye Vişinski'yi atayacaktı.[23] Kendi yargıcı olarak da en büyük deneyimi 1936'daki ilk Moskova düzmece davasında Vasili Ulrikh'in yanında oturmak olan İona Nikitchenko'yu görevlendirecekti. Kasım 1943 kadar erken bir tarihte müttefikleri için sunduğu iki olasılık vardı; ya bir kan banyosunda ısrarcı olacaklardı ya da kendisinin tek başına sahneye koymayı beceremeyeceği kadar cafcaflı bir adli gösterinin temsilinde ona katılacaklardı.

Bu rüyalar gerçekleşmeyecekti. Roosevelt'in yönetimi başlangıçta Stalin'in dileklerinden faydalanmaktan başka bir şey yapmamış olsa da hukuka adanmışlık kısa süre sonra Amerika'nın o çok farklı adli geleneklerini devreye soktu. Savaş Bakanı Henry Stimson, Eylül 1944'te, Nazi liderlerinin "en azından Haklar Bildirisi'nin asgari şartlarından"[24] faydalanmaları gerektiğini Roosevelt'e söyledi. Ardından da Stalin'in en hafif ifadeyle şaşırtıcı bulduğu bir ceza muhakemeleri usulü yaklaşımıyla bir hukukçu ortaya çıktı. Yüksek Mahkeme Yargıcı Robert H. Jackson 13 Nisan 1945'te Amerikan Uluslararası Hukuk Derneği'nde verdiği, daha ziyade manifesto niteliğindeki konuşmasında mevcut koşulların uluslararası hukukçuları "yanıp tutuşarak" göreve çağırdığını söyledi. Modern savaşın korkunçluğu, adli işbirliğini ve cezalandırmaların uluslararası bir ölçekte gerçekleşmesini gerekli kılıyordu. Kendisi, siyasi ve askeri yönden yargısız infazların anlam-

* Yugoslav komünist Milovan Djilas'ın savaş zamanı anılarına göre Stalin daha sonra (1944 yazında) şöyle demiştir: "Churchill öyle bir adam ki eğer gözünü üzerinden ayırırsan bir kuruş için senin cüzdanını çalar. Aynen, bir kuruş için cüzdan çalar! Tanrı aşkına, bir kuruş için cüzdan! Roosevelt öyle değil. O sadece kıymete değer paralar için elini senin cebine sokar. Ama Churchill? Churchill, var ya, bunu bir kuruş için yapar." Milovan Djilas, *Conversatitons with Stalin*, (Londra, 1962), s. 70.

lı olduğunu kabul etse de bu infazların göstermelik mahkemeler eliyle gerçekleşmesine onay vermeyeceğini söyledi. "Eğer bir adamı infaz etmeye her türlü karar vermişseniz bir mahkemeye gerek yoktur," diye açıkladı dinleyicilerine. "Sadece hüküm vermek için kurulmuş mahkemelere dünyanın saygısı yoktur."[25]

GÖRSEL: Yargıç Robert Jackson (AP / Wide World Photos).

Bu fikir Sovyetler'de hiçbir zaman övgüyle karşılanmazdı, ancak yaptığı etkili konuşma[26] sayesinde, başkanlık görevini yürütürken ölen Roosevelt'in yerine henüz geçmiş olan Herry Truman, Jackson'ı gelecek davanın hazırlıklarını Amerika Birleşik Devletleri adına yürütmek üzere atadı. Böylece çatışma hattı kurulmuş oldu ve 1945'in yazında Londra'da gerçekleştirilen dava öncesi konferansta kırılma gerçekleşti.

Sovyet kurulunun başı, daha önce bahsi geçen düzmece davaların yargıcı, İona Nikitchenko'ydu. Nikitchenko daha ikinci oturumda ülkesinin duruşunu ortaya koydu: Nazi liderleri sıradan suçlular değil "hükümet başkanları tarafından zaten mahkûm edilmiş savaş suçluları[ydı]."[27] SS ve Gestapo gibi örgütler tanımları gereği suçluydular, çünkü "gayet açık biçimde hükümetler tarafından bu şekilde etiketlenmişlerdi."[28] Aradaki uçurum ilerleyen oturumlarda sadece daha da derinleşti. Jackson "saldırgan savaş" terimini açıklamaya çabalarken –ki bu çabası gayet anlaşılırdı çünkü kısa süre sonra bu ağır bir suç olacaktı– Nikitchenko kendi ülkesindeki liderlerin Nazi siyasetinin tümünü zaten saldırgan olarak tanımlamış olduklarını söyleyerek itiraz etti. Hayrete düşen Jackson o halde neden tek tek kişileri mahkemeye çıkarma gereği duyduklarını sorduğunda, Sovyet hukukçu önerilen mahkemenin görevini "her bir kişinin bu suça ne oranda katkı yaptığını tespit etmek ve buna uygun cezayı kesmek,"[29] diye açıkladı. Temmuz sonuna gelindiğinde bir tarafta Nikitchenko, mahkemenin kurucu sözleşmesinde saldırganlığın ancak Nazilerin işleyebileceği bir suç olarak kabullenilmesini talep ediyordu;[30] öte

tarafta öfkeden küplere binmiş Jackson'sa Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi mahkemesini kuracağını söylüyordu.[31] Britanyalılar iki tarafın da biraz geri adım atmalarını sağladı ve ancak 2 Ağustos 1945'te gerçekleşen oturumda sunulan önkoşullar nihayet bağlandı. Saldırgan savaş genel bir suç olarak tanımlandı ve Nürnberg mahkemesinin üç çeşit suç üzerinde yetkisi olacağı konusunda uzlaşıldı.[32]

Bunlardan ilki "barışa karşı suçlar"dı. Bu kavram, devletler savaş çıkarma haklarından feragat ettiklerine dair açıkça niyet sergilemiş bulunduklarından savaşçılığın uluslararası bir suç olduğu kabulüne dayanıyordu. 1928 yılındaki basit bir antlaşma[33] dışında pek az dayanağı bulunan bu kabul derinden şüpheliydi, ancak Jackson her zaman saldırganlığı Nürnberg'in varoluş sebebi olarak görecekti. Ona göre bu "suç, [altındaki] diğer tüm suçları kapsıyor"du[34] ve bunun yargılanmasını Amerikalı ve Britanyalı adli heyetlere ayırmıştı. İkinci suç türü, savaş suçuydu; savaş esirleri ve sivillere karşı işlenen suçları kapsıyordu. Amerika Birleşik Devletleri'ne göçmüş bir Polonya Yahudisi tarafından bir yıl önce bir savaş suçu kategorisi olarak ortaya konmuş[35] "soykırım" sözcüğü, on bir ay süren mahkemede Amerikan heyetince bir kez bile dillendirilmemişti;[36] çünkü Jackson'a göre bu suç bir "küçük değişiklik"[37] içeriyordu. Jackson sistematik cinayetleri, imhayı ve sürgünü kapsayan ve "insanlığa karşı suçlar" diye anılan üçüncü suç türüne karşı da kayıtsızdı. Jackson'ın derdi savaşın daha düzgün yapılmasını sağlamak değil, savaşın kendisini kanundışı ilan etmekti. Nürnberg'in ufak tefek işleri çoğalırken Jackson hem iki çeşit savaş suçunun hem de insanlığa karşı suçların yargılanmasını Fransız ve Sovyet savcılara memnuniyetle terk edecekti.[38]

Jackson'ın suçlar arasında yarattığı hiyerarşi sorgulanabilir olmasına rağmen ve sonraki yıllarda genel kavrayış tamamen tersine çevrilecek olsa da Nürnberg'de kavramsallaştırılan suçlara yöneltilen en yaygın eleştiri, yani davranışın olayın gerçekleşmesinden sonra cezalandırılması, yalnızca kısıtlı değere sahiptir. Savaş öncesinden kalma iyimser bir antlaşmaya dayanarak saldırganlığı uluslararası bir suça dönüştürmek, kabul etmek gerekir ki pek ikna edici değildi. Oysa iddianamenin en açıklıkla işaret ettiği eylemler gerçekleştirildikleri dönemde yasaldı, bunlar Nazilerin savaştan önce Alman Yahudilerine karşı işledikleri suçlarla ilgiliydi ve davanın ilerleyen dönemlerinde

bunların cezalandırılamaz olduğuna karar verilecekti.[39] Savaş çığırtkanı Yunan ordularının, tarafların ölülerini gömmeleri için savaşa düzenli ara verdikleri[40] günlerden beri gelenek her bir olayda vahşiliği kısıtlıyordu. Nazi ordusunun kendi iç hizmet kanunu da emirlerin suçlamalara karşı mazeret olmayacağını şarta bağlamıştı.[41] Nasıl ki kuralların ihlal edilmiş olması bu kuralların yokluğunu ispatlamazsa aynı şekilde cinayet de cinayete karşı işleyen yasayı çürütmez. Nürnberg kuşkusuz uluslararası ceza hukukunun kendi ayakları üzerinde durmasını sağladı, ancak savaş suçları ve insanlığa karşı suçlarla ilgili yenilik kimi yeni ahlaki ilkelerin duyurulması değildi. Yenilik, var olan ilkelerin bireylere karşı işletilebileceğinin kabul edilmesiydi.

Duruşma başladığında Hermann Göring pek etkilenmiş görünmüyordu. 11 Kasım 1945'te hapishanenin resmi psikoloğu Gustave Gilbert'e küstahça söylediğine göre, "bu [dava] önceden ayarlanmış bir siyasi çaba"ydı. "Yargıçlar savaşı kazananlardır [...] beni neyin beklediğini biliyorum,"[42] diyordu. Bu dediklerine, Nazi tarzı, muzafferin adaletinin çok daha önceden belirlenmiş olacağını söyleyerek cevap verilebilirdi, ancak Göring'in bu şikâyetinin belli bir ağırlığı da vardı. Yargıçlar ve savcılardan bazıları yargıladıkları suçların taslakları hazırlanırken[43] yardımcı olmuşlardı. Bu yargıç ve savcılar, savunmanın, itham edilen suçların benzerlerinin Müttefikler tarafından da işlendiğini[44] ispat çabalarını art arda savuşturacaklardı. Pekâlâ savaş zamanı sergilenen davranışlardan hangilerinin suç sayılabilecek kadar zararlı olduğuna karar vermek üzere yargılamasını yürüten bir mahkemede bu sözler merkezi bir konuma oturmalıydı. Üstelik savaş suçları işlendiğini açıklamaya hazırlanan bu mahkeme Müttefikler'in ayrım yapmaksızın bombalayıp harabeye çevirdiği bir kentte bulunuyordu; otuz bine yakın sivil, klordan kavrulmuş enkazın altında hâlâ çürüyordu.[45]

Davanın seyrini bozan ve üniforması* içindeki Yüksek Yargıç İona Nikitchenko'da temsilini bulan duruş, Sovyetler'in takip ettiği hattı. Nikitchenko'nun ısrarları sonucu iddianame, sanıkları Eylül 1941'de,

* Nikitchenko'nun üniforma giymeye yatkınlığı bu konudaki tek mesele değildi. Aslında kendisi tüm yargıçların siyah, resmi kıyafetler giymelerini önermişti ve Fransız yargıç, Henri Donnedieu de Vabres meslek onuruna sahip çıkarak serpuş takmak konusunda ısrarcı olmuştu. Giyim kuşamla ilgili "herkes istediği gibi takılsın" tavrı, bir uzlaşmaya varılamamasının sonucuydu. Bkz. Telford Taylor, *Anatomy of Nuremberg*, s. 122.

Katyn Ormanı'nda on bir bin civarı Polonyalı savaş tutsağının öldürülmesiyle de suçlamıştı; bu katliamın aslında Sovyetler gizli polisi tarafından gerçekleştirildiğini Rusya Federasyonu elli yıl sonra kabul edecekti.[46] Sovyet yargıçları bir de Batılı ortaklarını, Stalin'in 1940 yılında Hitler'le Polonya'yı işgal etmek ve bölüşmek üzere vardığı gizli antlaşmadan bahsetmemeleri için ikna edebilmişlerdi.[47] Yargılamanın ilk haftası bittiğindeyse Nürnberg semaları muzaffer adaletin gölgesiyle daha önce hiç olmadığı kadar kararmıştı: Andrey Vişinski şehre gelmişti. Varışının şerefine üç kez yemek verildi ve Vişinski, efendisinin ziyafetlerin ardından severek yaptığı küçük şakaları taklit ederek kendi isminin unutulmamasını sağlamak konusunda kararlıydı. Amerika Birleşik Devletleri savcıları tarafından 26 Kasım'da verilen yemekte kuşandığı koyu lacivert general üniforması içinde diğer yargıçların yanına kuruldu ve akşamın sonunu kıvrak bir konuşma ve neşe dolu bir kadeh tokuşturmayla getirdi. Ortama hâkim olan keyifle tüm kadeh kaldıranlar bardağın dibini gördü. Vişinski'nin kadeh kaldırırken söyledikleri az sonra diğerlerinin dillerine çevrildiğindeyse bardakların boşaldığı hızda herkesin yüzünden kan çekildi; Vişinski "Sanıklara! Mahkemeden çıkan yolları onları doğrudan mezarlarına götürsün!"[48] demişti.

Vişinski'nin açık adaletten anladığı her ne olursa olsun 1946 Nürnberg duruşmalarının kaderi 1936'da Moskova'da görülenlerden çok farklı olacaktı. Davanın sonunda gelecek kimi hükümler tahmin edilebilirdi, ancak önceden belirlenmiş değillerdi. Her ne kadar Alman hukukçular yargıçların sanıkları sorgulamakta öncü rol üstlendikleri bir hukuk düzenine[49] alışkın olsalar da müvekkilleri için ateşli savunmalar sundular. Yargıç Nikitchenko sanıkların ifade verme hakkından alıkonulmaları talebi için yapılan oylamada azınlıkta kaldı.[50] Diğer Sovyet yargıçlar da Vişinski'nin onlara verdiği "Sovyetler karşıtı saldırıları" susturma komutuna[51] dava boyunca pek de uymadılar. Savunmayı yürüten avukatların kapanış konuşmaları hem yargıçlar hem savcılar tarafından dikkatle incelenmiş[52] olsa da Sovyetler'in Polonya'da gerçekleştirdiği pis işler hakkında sürekli yeni bilgiler vererek bunların kayda girmesini[53] sağladılar. Sanıklarsa bu süre boyunca suçlarını inkâr etmek için canla başla çabaladılar. Sanıklardan yalnız biri, Sovyetler tarafından tutuklanmış olanı duruşmaya katılmadan önce itiraf-

ta bulunmaya zorlanmıştı. Bu kişi Hans Fritzsche'ydi ve mahkemede masumiyetini savunmakla kalmamış üstelik beraat de etmişti.

Tutukluların bağımsızlığı hakkındaki en iyi örneği Herman Göring'in kendisi veriyordu. Sanıklar arasında zekâsı en kıvrak ve rütbesi en yüksek olanıydı ve üç ay boyunca diğer tüm sanıkların görece boyun eğmez bir hattı savunmalarını sağlamıştı. Psikolog Gustave Gilbert'in, öğlen yemeklerini birbirlerinden ayrı yemelerini sağlayarak[54] sanıklar arasındaki dayanışmayı kırması kimi sanıkların sonunda pişmanlık kırıntıları göstermesine neden olsa da Göring hâlâ öfkeyle eğlence arasında salınıyordu. Pişmanlık belirtisi gösteren Alman tanıklara sanık kürsüsündekiler yüzlerini buruşturup fısıldaşarak ya da "*Schweinhund*!"* küfürleriyle karşılık veriyordu. Göring her ne kadar başlangıçta mahkemeyi hiç tanımamak fikriyle[55] eğlenmiş olsa da nihayetinde orayı savaşın son cephesi olarak kabul etti; eğer düşecekse dövüşerek düşecekti.

Kendi avukatına sağladığı kanıtlar ancak kendine yetiyordu, fakat Göring'in azmi asıl 18 Mart 1946'da çapraz sorgusu başladığında görüldü. Sanıkların kamuoyunda yankı bulacak işler yapmalarından sakınan ve bu çekincesini kimi zaman Sovyetler düzeyinde sergileyen Robert Jackson sorgusuna en iyi nasıl başlayabileceği üzerine uzun uzun kafa yordu. Anılarına bakılırsa, Göring'e işgal edilen ülkelerden kendi kişisel çıkarı için çaldığı sanat eserleri hakkında sorular yönelterek sorguya başlayacaktı, ardından Yahudi karşıtı eylemlerine geçecekti. Bu eylemler arasında Reinhard Heydrich'ten "Yahudi sorunu için arzulanan nihai çözüm"ü[56] sunacak bir program rica etmesi de vardı. Jackson bu sorular karşısında Alman'ın sarsılacağını hayal ediyordu ve böylece tüm Nazi devletinin suç işlemeye yatkın saldırgan doğasını açığa vurmaya elverişli hale gelecekti. Ne var ki son dakikada tanığını rehavete kavuşturacak bir "pohpohlama"[57] umuduyla konuların sıralamasını değiştirdi; değişikliğin sonucu felaket olacaktı.

Jackson, "Nazi Partisi'nin gerçek amaçları ve iç işleyişi hakkında bize ayrıntılı bilgiler verebilecek, hayatta kalan tek insan olduğunuzun farkındasınız değil mi?" diyerek başladı.[58] "Bu durumun tamamen farkındayım," diyerek mırladı Göring. Böylesi nazik açılışlar kendilerini

* Almancada aşağılamak için küfür olarak kullanılan bir kalıp. –yhn

olduklarından daha zeki zanneden sanıkları kışkırtmak için kullanılan eskiden kalma bir yöntemdi, ne var ki Göring'in zekâsı kibriyle boy ölçüşebilirdi. Sonuçta ortaya çıktı ki Göring bir Nazi kabadayısının kavgacı içgüdülerini hâlâ korurken Jackson'ın duruşma salonlarında geçirdiği yıllar sokak dövüşünde gereksinim duyulan yeteneklerinde paslanmaya yol açmıştı. Amerikalının, Nazi Almanyası'nın ilk günleriyle ilgili sorularını ağır ağır yönelttiği birkaç dakika boyunca Göring lafı gediğine oturtuyor, soru cümlelerini irdeliyor ve çevirideki hataları düzeltiyordu. Bu haliyle Göring gaddar bir devletin baş idarecisinden ziyade kavgacı bir tarihçiyi andırıyordu. Jackson, Göring'in verdiği cevaplardan birini yarıda kesip asabiyetle "Bununla avukatlarınız ilgilenecek," dediğinde işler daha da kötüleşti. Amerika Birleşik Devletleri yargıcı Francis Biddle'ın Britanyalı meslektaşı Sir Geoffrey Lawrence'a dönüp bir şeyler fısıldadığı ve karşılığında sallanan bir başla onaylandığı görüldü, sonra da bakışlarını savcıya dikti: "Sayın Yargıç Jackson, mahkemenin görüşü sanığın bu soruyu kendi uygun gördüğü şekilde cevaplamasına izin verilmesi yönündedir," dedi. Bunun üzerine Jackson sakince Göring'e devam etmesini söyledi, ancak içten içe yanıyordu. Hayatının geri kalanı boyunca Biddle'ın, sorgusunu baltaladığına inanacaktı.[59] Bu yaşananlar çapraz sorgunun zaten ne kadar kötü ilerlediğinin bir işaretiydi, devamıysa daha da kötü oldu.

Amerikalı bir gözlemcinin sözlerine göre ilk günün sonunda Jackson'ı kurtaran "gongun sesi"[60] oldu, ikinci günüyse debelenerek geçirdi. Jackson'ın tamamen dibe battığı an, Göring'in yüzüne bir belge sallayıp ülkesinin 1935'te Renanya'yı işgal etmek için hazırlıklar yaptığını kabul etmesini söylediğinde yaşandı. Belge yanlış çevrilmişti ve Göring pis pis sırıtarak belgenin askeri hareketliliğin yaşandığı durumlarda gerekecek sondaj çalışmalarıyla ilgili olduğunu belirtti. Bunun ardından sanki bir şey kanıtlayacakmış gibi Jackson kekeleyerek Göring'den askeri hareketlilikle ilgili hiçbir belgenin duyurulmadığını kabul etmesini istedi. Göring dudaklarında bir tebessümle şu cevabı verdi: "Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri harekât hazırlıklarına dair harekâttan önce açıklanmış bir belge okuduğumu hatırlamıyorum." Jackson, sanığın 'küstah ve kibirli tavrı" yüzünden küplere binip yargıçlara şikâyette bulundu. Bunun üzerine Lawrence'ın tek yaptığı, duruşmanın "bu aşamada" ertelenmesini önermek oldu.

GÖRSEL: Hermann Göring, Nürnberg'de ifade veriyor, Mart 1946 (Corbis).

Jackson'ın konuşmakta güçlük yaşaması, içinde bulunduğu zor durumun somut göstergesiydi. Gerçekten ne kadar zor bir durumun içinde bulunduğu üçüncü günün sabahında ortaya çıktı. Duruşmanın açılışında Göring'in bundan sonra kendisine yöneltilen soruları yalnız "evet" ya da "hayır" diye cevaplamasına izin verilmesini talep etti ve şöyle devam etti: "Duruşmanın kontrolünün sağlanmasını bir kenara bırakalım; mesele şu ki, bu soruları cevaplayacak mıyız yoksa onları cevapsız bırakıp kenara mı iteceğiz? Bana öyle geliyor ki şu anda dava çığırından çıkmaya başladı, daha yolun başındayız ancak –beni mazur görürseniz söylemek istediğim– bu durumu denetimimiz altında tutmamız gerek. Mahkeme heyetinin, içtenlikle böyle bir teklif sunmamı mazur göreceğine inanıyorum. Bu meselenin çok hayati olduğunu düşünüyorum." Yargıçlar meselenin Jackson'ın düşündüğü kadar hayati olduğuna kani değillerdi ve ondan sakince devam etmesini rica ettiler.[61]

Açılışta yöneltmesi gereken sorular için zemin yaratan Jackson, Yahudilerin baskı altında tutulması ve öldürülmesindeki payı ve düzenli olarak sanat eseri hırsızlığı[62] yapması üzerinde durarak, Göring'den kaybettiği alanın birazını geri aldı. Ancak bu eski *Reichsmarschall*'ı* tahtından indirecek olan, Britanya heyetinin İskoç üyesi Sir David Maxwell-Fyfe'di. Göring'le tanışmış olanlardan bazıları daha sonradan onun bukalemunvari tavrına[63] dair yorum yapacaklardı; örneğin Fransızlara karşı küstah, Amerikalılar için şakacı, Sovyetler içinse düpedüz dehşet vericiydi. Göring'in Maxwell-Fyfe'a karşı gösterdiği nezaketse gizlemeyi beceremediği laf cambazlığını belirgin bir şekilde ortaya çıkaracaktı.

Duruşmanın 20 Mart akşamında görülen celsesinde sorgu sırası gelen[64] savunma avukatı** hemen Kraliyet Hava Kuvvetleri'nden elli sa-

* (Alm.) İmparatorluk Mareşali. Nazi Almanyası'ndaki en yüksek askeri rütbe. –yhn

** Savunma avukatı (*barrister*) Anglosakson hukuk sisteminde davanın diğer işlerini de yürüten ve danışmanlık hizmeti veren avukatlardan (*solicitor*'dan) farklı olarak duruşmada müvekkili savunan, onun adına konuşan avukattır. –yhn

vaş tutsağının 1944 baharında kurşuna dizilmesiyle ilgili arka arkaya sorular savurarak başladı; bu olay bir hikâyenin final bölümü olarak ve elbette Amerikanlaştırılarak *Büyük Firar* ismiyle sinemaya aktarılacaktı. Savaş tutsaklarının infazı, kaçma girişiminde bulunmalarına izin veren ve bunu olağan karşılayan bir geleneğin ihlaliydi. Her ne kadar emri Hitler vermiş olsa da Göring infazı engelleyememişti. Sorular, o ana kadar Kızıl Baron hava filosunun eski kumandanı olan ve kendini Töton şövalyelerinin yüzlerce yıllık geleneğinin vârisi olarak hayal eden bir zamanların *Reichmarschall*'ını ezdi geçti. En fazla on dakika sonra duruşmaya ara verildiğinde Göring ter içinde kalmıştı ve tanık kürsüsünün kenarlarını sıkıca tutuyordu. Ertesi sabah bu meselenin "savaş boyunca yaşanan en önemli olay" olduğunu söyleyerek konuyu sonlandırdı. Maxwell-Fyfe sorgusunu başka bir önemli hadiseye odaklanarak sonlandırdı: altı milyon civarında Yahudi'nin katledilmesi. O anda huzuru tamamen kaçan Göring herhangi bir imha politikası hakkında hiçbir bilgisi olmadığını iddia etti ve "hatta [Hitler'in] bile olan bitenin boyutlarına dair fikri olmadığını" öne sürdü. Hukukçu odağını keskinleştirdi: Göring hâlâ Hitler'e sadık olması gerektiğini hissediyor muydu? Bu çapraz sorgucuların sevdiği, kazananı olmayan tarzda bir soruydu ve Göring de bu anı daha sonradan "tüm davanın en tehlikeli [sorusu]," [65] diye hatırlayacaktı. "Kişinin sözünü yalnız iyi günlerde değil, gerçekten zor zamanlarda da tutması gerektiğine inanırım," dedi tereddüt içinde. Bunun üzerine Maxwell-Fyfe, Hitler'in Nisan 1943'te yaptığı bir konuşmadan bir kısmı yüksek sesle okudu. Nazi lideri Yahudiler hakkında "[bunlara] sağlıklı bir bünyeyi hasta edebilecek verem mikrobuna karşı davranıldığı gibi davranmak gerek... Yahudilerden kurtulmayan uluslar helak olur," [66] diyordu. Göring hâlâ Hitler'in imha planlarından habersiz olduğuna mı inanıyordu? Göring'in cevabı olumluydu. Maxwell-Fyfe nazikçe kendisine teşekkür etti ve yerine oturdu.[67]

Jackson'la Maxwell-Fyfe'ın zıt yaklaşımları, sonraki altmış yılın uluslararası insancıl hukuku için yol gösteren birer levhaydı. Jackson'ın saldırganlık üzerine odaklanması Göring'e iktidar delisi her siyasetçinin sahip olduğu özgüvenle burnu kalkık konuşma imkânı tanıdı. Diğer tarafta Maxwell-Fyfe'ın savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar üzerine yoğunlaşması Göring'i bir hırsıza, yalancıya, iflah ol-

maz bir Yahudi düşmanına ve bir kitle katliamcısına çevirdi. Almanya'nın savaş açmak için hazırlıklar yaptığı suçlaması Almanya'nın bir tecavüzcü ve katilin ahlaki standartlarıyla yönetilmiş olduğu ortaya çıkınca tüm önemini yitirdi.

Bu olgu dava ilerledikçe tekrar tekrar ortaya çıktı. 29 Kasım 1945'te, Belsen ve Buchenwald Toplama Kampları'ndan yürüyen kadavraların görüntüleri duruşma salonunda oynatılınca önceden coşkun olan Göring derin bir depresyonun içine düştü. Hatta Gustave Gilbert'in gözlemine göre Julius Streicher bile "ilk kez rahatsızlık belirtileri gösterdi".[68] Tüm yaşananlar arasında en etkileyici olansa belki de Başsavcı Sir Hartley Shawcross'un 1946 Haziran sonunda yaptığı kapanış konuşmasıydı. Her ne kadar Jackson saldırgan savaş çıkarma suçunu yargılamak için kendisine yardımcı olsunlar diye Britanya heyetine kendince bir ayrıcalık tanımış olsa da heyetindeki diğer Britanyalı meslektaşları gibi deneyimli jüri avukatı Shawcross içgüdülerine güvenerek yönünü rüzgâra göre değiştirirdi.[69] İki gün süren kapanış konuşması insanların çektiği azaplarla doluydu. Bu konuşmanın yapıldığı süre boyunca her sanık kâh gözyaşlarına boğulmuş kâh öfkeden ya da korkudan kudurmuştu; salonun geri kalanı hipnotize olmuştu. Konuşma Alman saldırganlığına yöneltilen soyut ataklarla değil, Hermann Graebe adındaki Ukraynalı bir mühendisin soykırımın gerçekten ne demek olduğu üzerine unutulmaz tarifiyle sonlanıyordu.

Graebe, Ekim 1943'ün başında, kırbaçlı bir SS subayının emri altındaki milisleri, Yahudi aileleri kamyonlardan indirirken izlemişti. Büyük bir toprak yığınının yanında elbiselerini çıkarmışlar ve katlayıp koymuşlardı. Graebe özellikle bir aileyi hatırlıyordu, hepsi çıplaktı ve birbirleriyle son son kez vedalaşıyorlardı.

> Kar gibi beyaz saçlarıyla ihtiyar kadın bir yaşındaki bebeği kollarının arasında tutuyordu, ona şarkılar mırıldanıp hafifçe gıdıklıyordu. Bebek huzur içinde sesler çıkarıyordu. Karıkocaysa gözlerinde yaşlarla onlara bakıyorlardı. Baba on yaşlarındaki bir oğlanın elini tutuyor ve onunla sakince konuşuyordu, oğlansa gözyaşlarına hâkim olmaya çabalıyordu. Baba gökyüzünü işaret etti ve oğlanın başını okşadı, ona bir şeyler anlatıyor gibiydi... Siyah saçlı, sıska bir kızı iyi hatırlıyorum, yanımdan geçerken kendini işaret etti ve

GÖRSEL: Hartley Shawcross (Hulton Archive/ Getty Images).

"yirmi üç" dedi. Toprak yığınının etrafından dolandım ve bir anda karşımda devasa bir mezar buldum... İçindekilerden bazıları ellerini ve başlarını hareket ettirerek hâlâ hayatta olduklarını göstermeye çabalıyordu. Çukurun üçte ikisi neredeyse dolmuştu. Tahminime göre içinde şimdiden bin civarı insan vardı.[70]

Adamın sesi, mezar kadar sessizleşen duruşma salonunda dolanıyordu. Shawcross, Graebe'nin tanıklığını "intikam almak için değil [fakat] tüm bunlar bir kez daha yaşanmasın diye kararlılıkla" akıllarından çıkarmamalarını yargıçlardan rica etti. Sanıklar sandalyelerinde rahatsızca kıpırdandılar ve gazeteci Rebecca West'e göre "bu esnada yüzlerinden yıllar geçiyordu."[71]

Hüküm ve kararlar 1946 yılının Ekim ayı başlarında iki gün süren oturumda açıklandı.[72] On sekiz sanık en az bir suçtan hüküm giydi ve üç sanık doğrudan aklandı. Üç Nazi örgütü (SS, Gestapo ve Parti Yönetim Kurulu) tamamen suç örgütü olarak kabul edildi. Hukukçular, gazeteciler ve tarihçiler uzun yıllar boyunca kişiler hakkında verilen hükümlerin adaleti hakkında tartıştılar, ancak tek kişi bile hükmün önceden verilmiş olduğu yönünde ciddi bir iddiada bulunmadı. Yargıçlar bir hükme varmak için uzun uzun tartıştılar, en az sekiz kez buluşup kendi fikirlerini savundular. Hatta İona Nikitchenko bile bu delicesine tartışmaya katıldı, ta ki Stalin bu çılgınlığa bir son verip emrindeki yargıca çözümsüz kalan her başlıkta şerh koymasını buyuruncaya dek.[73]

On bir adam idam cezasına çarptırıldı ve 15 Ekim akşamında işçiler hapishanenin spor salonunda üç darağacı hazırladılar. Asılmasına karar verilenler arasında Göring de vardı, ancak onu yargıladıklarını düşünen muzafferlere son bir sürprizi olacaktı. Gece yarısından hemen önce bir gardiyan Göring'in hücresine baktı ve onu kasılmalar içinde gördü, bir siyanür kapsülüyle zehirlenmişti; bu

zehri Nürnberg'e geldiği ilk günden beri[74] biraz vurdulu kırdılı bir tarzda flörtleştiği Teksaslı bir gardiyandan aldığı düşünülmektedir. Göring'i tekrar öldürmek üzere hayata döndürmek için büyük bir hızla çaba gösterildi ancak ertesi sabah darağaçlarına giden yolda yalnız on adam yürüyordu. Son dakikalarında saldırganlar nihayet kurban konumdaydılar, kayışlarla elleri bağlanmış, torbalarla kafaları örtülmüştü. Çoğu Almanya'ya duydukları sevgiyi dile getirdi, kimi Tanrı'dan merhamet dilendi, kimi de dünyada barışı için bir dua okudu. Yalnız Julius Streicher hiç zarar görmemiş, aşağılık halinden ödün vermemişti. Sehpa üzerinde "*Heil* Hitler!" diye bağırdı ve gardiyanlar başına torbayı geçirirken onlara Yahudilerin cinayet ayinini gerçekleştiriyorlar diye küfürler savurdu. Söylenenlere göre idamlar, bu işin genelde uygulandığı halinden çok daha rahatsızlık vericiydi. İpte bekleyen adamlardan kimisi, bastıkları kapakların açılıp suratlarına çarpmasıyla yaralamıştı. Kimisiyse on beş dakika kadar öğürüp durmuştu, boyunlarını kırmayacak kadar kısa düğümlenmiş urganlar yüzünden burunlarından soluyarak yavaşça boğulmuşlardı.[75]

Göring ve arkadaşlarının yargılanmasının altında yatan istek yüzyıllarca geriye uzanıyor. 15. yüzyılın başlarında Aziz Augustinus, yakalanmış bir korsan hakkında doğruluğu şüpheli bir hikâye anlatıyordu. Büyük İskender'in açık denizlerde hırsızlık yapmaya nasıl cüret ettiğini sorduğu korsan şu cevabı veriyordu: "Bu işi küçük bir gemiyle yaptığım için bana hırsız deniyor. Sense büyük bir filoyla yapıyorsun, bu yüzden sana imparator diyorlar."[76] Augustinus bu cevabın hem zarif hem kusursuz olduğunu düşünmüştü, ancak onun tek kaygısı imparatorlara giydikleri taçların Tanrı'nın ilahi adaletinde onları korumayacağını hatırlatmak olmuştu. İngiltere'nin Püritenleri 1649'da I. Charles'ı mahkemeye çıkarıncaya dek kimse bir kralı yargılamaya yeltenmemişti. Avrupa'nın monarşileri bu emsali takip etmek konusunda hiç istekli olmadılar, bu yüzden 19. yüzyılın Britanya ve Prusya hükümetleri Napoléon'dan nasıl kurtulacaklarını düşünürken akıllarına sadece sürgün ve idam geldi.[77] Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ancak, Kayser'i asmak için[78] tepkiler çoğaldığında uluslararası bir mahkeme kurmak için ciddi öneriler duyulmaya başlandı. Bu

önerilerin gerçekleşmesi için de Nürnberg'i beklemek gerekti. Kurulan mahkemenin etkisi Augustinus'un rüyasını sekülerleştirmek oldu. Augustinus imparatorları Tanrı'nın onları bir korsanla aynı düzende yargılayacağı konusunda uyarmıştı. Nürnberg'in iddiası da eğer bir devlet tümden korsan yatağına dönüşmüşse kaptandan muçoya kadar herkesin bu dünyada adaletle karşılaşacağı yönündeydi.

Nürnberg radikal bir gelişmeydi, ancak Nürnberg'in gerçekleşmiş olması ne gibi kazanımlar elde edildiği sorusunu cevaplamaz. Bu bölümün geriye kalanında anlatılacağı gibi yanıtlar açık olmaktan çok uzaktır. Kıdemli Nazilerin yargılanması elbette ki onların ve nice başkalarının milyonlarca insanı imha ettiklerine dair yığınla kanıt sundu, ancak gerçeklerin ortaya çıkmasının neredeyse rastlantısal denebilecek bir yan etkisi de oldu. Yüz binlerce sayfalık kanıtla karşı karşıya kalan avukatların bunların tümünü araştırmak için yeterli zamanları yoktu, böylece denetlenmemiş çok sayıda unsur[79] kayıtlara geçti. Örnekler arasında en kötü şöhretli olanı Sovyetler'in iddiasıydı: Naziler insan yağından kalıplarca sabun imal etmişlerdi. Bu, yargı ya da hüküm kadar kalıcı olacak bir iddiaydı; Kudüs'teki Yad Vashem Müzesi'nin arşiv müdürünün 1990'da kamuoyuna açıkladığına[80] göre bu, ikna edici bir biçimde kanıtlanamamış nadir Nazi barbarlıklarından biriydi.

Bireysel sorumlulukların ortak suçtan[81] keskin bir şekilde ayrılarak tanımlandığı yönünde, Nürnberg'e yapılan başka bir geleneksel yorum da aynı derecede yetersizdir. Tanımları gereği mahkemeler sanık bölmesindeki insanlara odaklanır ve her ne kadar mahkemelerin bir kişinin suçuna –ki öyle değildir– etki eden toplumsal katkıyı gözardı etmeleri gerektiği aşikârsa da bu ilke Nürnberg'de tekrar tekrar delinmişti. Duruşmalara hâkim havaya göre yargılanan Almanya'ydı. Savcıların, suçun bireysel olduğu ilkesine bağlılıkları sözdeydi ve sürekli tüm Alman halkını lanetlediler.[82] Yargıçların üç Nazi örgütünü suç örgütü ilan etmelerinin üzerine de ülkenin iki milyon kadar sakini potansiyel olarak infaz edilebilir hale geldi. Sanıklardan bazıları kendi paylarına sundukları savunmada ulusun duyduğu utançla şahsen duydukları utanç arasında pek bir fark gözetmediler. Hans Frank, Alman topraklarının üzerine yağdırdığı lanette "Bin yıl geçecek ve Almanya'nın

utancı silinmiş olmayacak,"* diyordu. Baldur von Schirach da Alman gençliğinin masumiyetini savunmayı üzerine almıştı: "Hitler'in yaptığı tüm kötülük Yahudilere ve Alman halkına karşı[dır],"[83] diyordu. Genel kanıya göre sanıklar arasında en utanmazı olan Julius Streicher bile sunduğu savunmada yargıçlardan "Utancın mührünü tüm ulusun alnına basmayın,"[84] diye istekte bulunuyordu.

Daha ironik olanıysa Almanya'nın, kendi alnına basılan mührü umursamıyor gibi görünmesiydi. Müttefikler, duruşma salonunun duvarları dışında insanları utandırmaya pek az ilgi gösteriyordu. Duruşmayı takip etmeleri için onay verilen 250 gazeteciden yalnız beş tanesi Alman'dı.[85] Radyo, duruşmada yaşananları aktarmak için günün yalnız on beş dakikasını ayırıyordu ve savaştan sonra yaşanan kâğıt kıtlığı yüzünden haftada iki kez basılan Alman gazetelerinde[86] duruşmalar üç-beş satırdan fazla yer bulamıyordu. Mahkeme heyeti izleyici koltuklarına sıradan Alman vatandaşlarını davet etmeyi iki ay boyunca aklına bile getirmedi. Bu hatasından ancak savcıların uyarısıyla değil de gaib Martin Bormann'ı savunmak için orada bulunan avukat Friedrich Bergold'un önerisiyle döndü. Bergold, kendinden emin, Almanların duruşma salonunda neler yaşandığını görmelerine izin vermenin iyi bir fikir olabileceğini söylemişti.[87]

Müttefikler'in Almanların katılımı konusundaki ilgisizlikleri Nürnberg yargılamalarının doğası üzerine ışık tutar ve genellikle savaş suçları yargılamalarının sıklıkla gözardı edilen bir unsurunu aydınlatır. Her açık yargılamada olduğu gibi bu dava da bir çeşit gösteriydi, ancak asıl izleyiciler sanıkların yurttaşları değildi. Dava, yargılayan toplumlar içindi. Soruşturmayı yürütenler adil olmalarından ötürü kendilerini tebrik ediyorlardı. Onlara göre, yargılayan tarafta olsalar sanıkların kendi kurbanlarına asla sunmayacakları kadar adalet sağlıyorlardı. Sürekli ifade ettikleri bu fikir o günden beri kendince adil her muzafferin diline pelesenk oldu. Yargı sürecinin Almanya'daki yansımasıysa tam tersiydi, en azından önemsiz, belki de zarar vericiydi. Her ne kadar bu dava sıklıkla savaş sonrası yaraları sarmak için gidilen yolda bir dinlenme tesisi gibi hatırlanmış olsa da kendi

* Bu konuşma 18 Nisan 1946'da gerçekleşmişti. Dava sona erdiğinde bu ifadesini gözden geçirdi ve kayıtlardan çıkarılmasını talep etti; çünkü kendisine göre Almanların Ruslardan, Lehlerden ve Çeklerden gördükleri kötü muameleyle Almanya "tamamen aklanmış"tı. Bkz. *The Trial of German Major War Criminals*, (Londra, 1946-51), 12: 13; 22: 385.

değerinden bile şüpheye düşen bir siyasi kültür yarattı, hatta bazen bir siyasi kültürü gerçekten yaratıp yaratmadığı konusunda bile şüpheye düşüldü.

Ekim 1946'da verilen hükümler ve gerçekleştirilen infazlar Almanya'yı yok oluşa getiren adamlara karşı az sayıdaki anlayış ve sadakat ifadesinin dile getirilmesine vesile oldu. Daha da az sayıda Alman da savaş suçu gibi soyut kavramlar üzerine kafa yormayı tercih etti.[88] Nüfusun büyük çoğunluğu enkaz yığınları arasında yaşıyor ve hayatta kalmak için patates, sigara ya da kendi bedenlerini takas ediyordu. Üstelik Müttefikler'le yerel halk arasındaki ilişkiler Nürnberg'de görece arkadaşça olsa da[89] diğer bölgelerde tablo biraz karanlıktı. Sanık avukatı Friedrich Bergold'un 1946'nın başında Noel'i kutlamak için ailesinin yanına gidip döndüğünde (biraz da sıkıntı içinde) söylediğine göre tüm Almanya'da bu dava barbarca suçları icat etmeye ve abartmaya adanmış bir "üçkâğıt"tı. Dediğine göre dava sanki "Ay'da yaşanıyormuşçasına"[90] insanlarda bir etki bırakmıyordu.

Sonraki üç yılda da bu yabancılaşma artacaktı. Amerika Birleşik Devletleri, Nazi devletinin en kıdemli yetkililerinden iki yüze yakınının yargılandığı on iki tane daha ağır ceza davası açtı. İşgalci diğer dört Müttefik de daha alt kademelerden binlerce piskopatı askeri mahkemelere çıkardı. Ne var ki verilen suçlu hükümleri arttıkça adalete ulaşma amacı kayboldu. 1948'in ortasına gelindiğinde Amerikan bölgesindeki baş yetkili General Lucius Clay "beş yüzden fazla insanın toplu kurşuna dizilmesi" ve geriye kalan herkes için toplu ceza indirimi verilmesi önerisinde bulunuyordu çünkü bunca ipe çekmenin "hayalde canlandırılması zor"du.[91] Almanlar içinse bu önerinin tartışılması bile zordu.

Amerikalılar haklarında hükme vardıkları tutukluları 15 Ekim 1948'de infaz etmeye başladılar. Sonraki dört ay boyunca her cuma, sayıları on beşe kadar çıkan adamdan oluşan gruplarla[92] bu iş sürdü. Batılı Müttefikler hep birlikte dört yüzden fazla kişiyi[93] astılar ve her infazda Alman muhafazakârlar savaş suçları programının tamamına duydukları düşmanlığı yüksek telden dile getirdiler. Çanlar çalar ve topluluklar yas tutarken Robert Jackson'ın henüz davanın başında verdiği söz, yani Müttefikler'in mağlupları "intikamın ellerine ver-

memek" yönünde tercihlerini kullanmaları kulağa ya bir yalancının sözleri ya da bir delinin ıvır zıvır konuşması gibi gelmeye başlamıştı.

Nihayet jeopolitik etkenler yüzünden Müttefikler, yargıyı Nazilerden arındırma çalışmalarına tamamen son vermek zorunda kaldılar. Eylül 1949'da, yani Stalin'in Berlin'i abluka altına alma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından bir yıl sonra ve ilk Sovyet atom bombasını büyük ölçüde daha başarılı bir şekilde test etmesinden bir ay sonra Batı Almanya'yı kuracak vekiller Konrad Adenauer'i şansölyeliğe bir oy farkla seçtiler. Adenauer, kendisini iki kez tutuklamış Nazilerin taraftarı değildi ve ülkesini ikinci bir bıyıklı tirandan korumaya kararlıydı. Bunun için daha yeni kapanmış bir çağa nostaljik hislerle yaklaşan siyasetçilere ve memurlara güvenmek durumundaydı. Bu esnada Amerika Birleşik Devletleri'nde tutucu kongre üyeleri devam eden davalara gittikçe daha çok muhalefet ediyorlardı; örneğin, bu davaların "mülkiyet haklarına açıkça saldıran" bir komünist tezgâh olduğunu ileri sürüyor ya da Mississippi temsilcisi John Rankin'in diliyle "azınlıktaki ırkın [aldığı] sadist intikam"[94] olduğunu söylüyorlardı. Tüm bu yaşananların etkisi birleştiğinde yetkili kimseler adaleti pek önemsemez hale geldiler, bunun yerine Sovyetler'e karşı güvenilir bir müttefik olarak Almanya'yı inşa etmekle ilgilenmeye başladılar.

Adenauer'in seçildiği zamanda ağır ceza davaları zaten sönümlenmeye başlamıştı, sonuncusu da Nisan 1949'da bitti. Ocak 1951'de de Amerikalılar dokuzu hariç seksen yedi tutuklunun hepsinin cezasını indirdi ve üçte birini hemen saldı.[95] Dokuz kişilik istisna listesinden beşinin infazını Temmuz ayında bir gün içinde gerçekleştirmeye dönük daha az ılımlı kararları da dikkate değerdi. Asılanların hepsi SS *Einsatzcommando* [Seyyar İnfaz Birlikleri] mensubuydu. Aralarından biri eski bir hukukçu olan, 90.000 kişinin infazını bizzat denetlemiş bulunan ve emir alması halinde öz kız kardeşini bile makineli tüfek ateşinden geçireceğini kabul eden[96] Otto Ohlendorf'tu. Yine de Batı Almanya'ya hâkim his bu adamların yaşarken yaptıklarından ziyade Müttefikler'in onları öldürmek için gösterdikleri ısrardan etkileniyordu. Adenauer, bağımsız bir Alman devletinin kurulması için Batılı Müttefikler'le görüşmelere henüz başlamıştı, ancak kimi meclis üyeleri tüm savaş suçları için affı barındıran bir maddesi olmayan her türlü anlaşmayı reddedecekleri tehdidini savuruyordu.

Müzakereler, şansölyenin hiç umulmadık bir yerden bir yığın siyasi sermaye elde ettiği Mart 1952'ye kadar çıkmaza girmişti. En güzel timsah gülüşüyle Stalin, temelde demokratik ve barış taraftarı olduğu ve komünist kampla kapitalist dünya arasında tarafsız kaldığı sürece Almanya'nın birleşmesine bir itirazı olmayacağının bilinmesini istedi.[97] Sovyetler liderinin cazibesinden etkilenmeyen Adenauer, Batılı Müttefikler'e dönüp tam o anda savaş suçları hakkında ivedi bir karara ihtiyacı olduğunu bildirdi. Müttefikler Adenauer'in yoluna geldi. Hızlı görüşmelerin sonunda varılan bir dizi anlaşmaya göre Amerika, Birleşik Krallık ve Fransa geriye kalan bir avuç savaş tutsağını yargılama hakkına sahip olacaklardı, öte yandansa Batı Almanya, Müttefikler tarafından kurulmuş savaş suçları mahkemelerinin 1945'ten beri verdiği her hükmü resmen kabul etmeyecekti. Yani bu işin sonunda Müttefik mahkemeleri tarafından verilmiş, Hermann Göring'inkisi de dahil binlerce hüküm, Almanya Federal Cumhuriyeti'nin ceza hukukunda asla geçerli sayılmayacaktı.[98]

Bu durum elbette ülkenin kendi geçmişiyle yüzleşme ihtiyacını reddettiği anlamına gelmiyordu, ancak yaşanacak iyileşmede hukukun katkısı bulanıklaşmıştı. Resmi kayıtlar, Alman adliyesinin savaşın sonundan Alman yeniden birleşmesi sürecinin yaşandığı 1992'ye kadar Nazi zamanı suçlarından ötürü altı binin üzerinde insanı mahkûm ettiğini gösterecekti. Bu istatistik her ne kadar Batı Alman hükümetleri tarafından yaygınlıkla duyrulduysa da her zaman açığa vurduğundan daha fazlasını gizlemiştir. Verilen mahkûmiyetlerin sadece yüzde 20'si 1949'dan sonra gerçekleşmişti, yalnız 472 insan Nihai Çözüm'e katkı sundukları için suçlu bulunmuştu ve itham edilen suçların çok azı ağır ceza gerektiriyordu.[99] Eğer ki Nazilerden arınmanın adli süreci güvenilir olacaksa suçlu kategorilerinden özellikle birisiyle ilgilenmek lazımdı ve bu iş buz üzerinde yürümek gibiydi. Batı Almanya'nın mahkemeleri eşlerini, arkadaşlarını ya da düşmanlarını, ağır suçlarından ötürü ihbar etmiş pek çok insanı mahkûm edecek olsa da –çünkü ihbar etmek Batı Alman Ceza Hukuku'nda kasten öldürmekle bir tutuluyordu– duruşma salonundaki bir grup katılımcı yaptığı hiçbir eylem için suçlu bulunmayacaktı: yargıçlar.[100]

Üçüncü Reich zamanında ceza gerektiren suçları kovuşturan yargıçlar tanımları gereği neredeyse tehlikeli adamlardı. Nazi yasaları

onlardan sadece suç olarak tanımlanmış eylemleri cezalandırmalarını beklemiyor, aynı zamanda suça "eş" kabahatleri ya da "sağlıklı kamu görüşü" uyarınca cezayı gerektirecek her eylemi yargılamalarını buyuruyordu.[101] Bu yargıçlar Nazi yönetiminde geçen on iki yıl boyunca büyük olasılıkla kırk ile elli bin arasında sanığı ölüme gönderdiler ve ölümlerin yaklaşık yüzde 80'i darağaçlarında gerçekleşti.[102] Amerikalılar en üst düzey hukukçulardan on altısını Şubat 1947'de mahkemeye çıkarmıştı,[103] ancak Batı Almanya bir Soğuk Savaş müttefiki olarak sabitlenince tüm Nazi yargıçları geri döndü; 1959 yılı geldiğinde sekiz yüz tanesi yüksek adli makamlardaydı.[104] Bu yaşananlar Batı Almanya siyasetinin bağışıklık sistemine bir virüsün yerleştirilmesi gibiydi.

Her yargıçtan hesap vermesini beklemek mümkün değildi ve belki adil de olmazdı, fakat Batı Almanya'nın mahkemeleri tam öteki uca savruldu. Ülkenin yasaları adaleti kasten yanıltanları cezai sorumluluk altına resmen soktu. Bu yasa belki de en bağnaz Nazilerin soruşturma makamındaki faaliyetlerine odaklansaydı işe yarayabilirdi; nitekim öyle de oldu, ancak kısa süre içinde yasanın yorumlanması tam tersi etkiyi getirecek şekilde yapıldı. Mahkemelerin kararına göre adaleti yanıltmak bir tarafa, bir Nazi yargıcı ne kadar fanatikse adaletin gerçekleştiğini görmeyi de o derece niyet ediyordu.

Bu durumun en açık örneği Edmund Kessler'in davasıydı. Kessler 1952'de, dokuz yıl önce Werner Holländer adındaki bir Yahudi'nin Aryan bir kadınla cinsel ilişkiye girmesinden ötürü yargılandığı davada verdiği idam cezası için suçlandı. Holländer aslen Nazilerin, Kan Koruma Yasası kapsamında yargılanıyordu ve bu yasa hiçbir ölüm cezasını öngörmüyordu. Bunun üzerine Kessler inisiyatif göstermek zorunda hissetmiş ve Holländer'i içinde idam cezası bulunan Azılı Mükerrer Hükümlüler Kanunu'na göre yargılamıştı. Sonra da genç adamın hovardalık tarihine bakıp cinselliğini hem "azılı" hem de "mükerrer" bulmuş ve böylece idam cezası verilebilir hale getirmişti. İşte Nazi hukuku, en yaratıcı aşamasındaydı, daha az ırkçı bir yargıçtan böylesine bir deha beklenemezdi. Kessler'in akıl yürütmesini çözümledikten sonra Batı Alman mahkemesi, Kessler'in adaleti kasten bozmadığına, tam aksine, "üstün bir adli mertebede" icra ettiğine karar verdi. "Adaletsizlik karşısındaki körlük" de hesaba katıldığında Kessler masumdu.[105]

Böylesi kararlar hukuki pozitivizm denilen bir hukuk felsefesi geleneğine dayanıyordu. Bu geleneğe göre hukuki olanla ahlaki olan arasında kesin ayrım yapmak hem adli işlerin daha etkin ilerlemesine yol açar hem ahlaki eylemlerde berraklık sağlardı. Bu düşünsel ayrımı elde etmek hiç kolay olmamıştı ve savaş sonrası Almanyası'nda farkına varılması bunun hayali bir şey olduğunu kanıtlıyordu. Yasa, iyiyle kötü arasında tarafsız kalmadı; yasanın yaptığı, içten bir ahlaksızlığı yıkılmaz bir mevziye yükseltmekti.

Bu mevzinin doğasına dair en tüyler ürpertici örnekler Halk Mahkemesi'yle ilgili olanlardı. Halk Mahkemesi yedi bin civarında devlet düşmanını katletmiş bir Nazi kurumuydu. Mahkemenin başyargıcı, Hitler'in bir keresinde "bizim Vişinskimiz"[106] diye adlandırdığı Roland Freisler'di. Bu lakap zaten yeterince şey anlatıyordu, ama Freisler'in yönettiği kakafonik *danses macabres** yanında Sovyet savcısı zarif bir bale gösterisinin kareografisini yapıyormuş gibi görünürdü. Bir grup Alman subayının 20 Temmuz 1944'te, Hitler'e yakın bir yerde bomba patlatmaları üzerine görülen Temmuz Komploculari davasında[107] sanıkların tıraş olmalarına izin verilmemiş, takma dişleri ve kemerleri alınmıştı ve al cüppeli yargıç tarafından sürekli aşağılanmışlardı. Mahkemenin bir yerinde yargıç "Seni pis ihtiyar herif! Neden pantalonunla oynayıp duruyorsun?" diyerek Feldmareşal Erwin von Witzleben'e bağırmıştı. Belki karar verirken lazım olur diye bir ceza hukuku kitabı aranmış ancak bulunamamıştı. Savunmayı yürüten avukatların savcıya katılıp mahkûmiyet kararlarını hep birlikte açıkladıkları kapanış konuşmaları yapıldıktan sonra sanıklar Berlin'deki Plötzensee Hapishanesi'ne götürülmüştü. Orada tavandan sarkan kancalara asılmış ve ölüme terk edilmişlerdi. Tüm süreç kameraya alınmıştı ve görüntüler Nazi yüksek komutasından bazı kişileri bile tiksindirmişti. Bu işle o zamana kadar pek ilgilenmemiş adalet bakanı telaşla Hitler'in ofisini arayıp Freisler için "böylesi bir davanın gerektirdiği katı yetke ve denetimi gösterememiştir" ve soruşturmanın ağırlığına ve saygınlığına "ciddi zarar vermiştir," demişti. Josef Goebbels adamların, bilhassa Hitler'in kişisel zevki düşünülerek kaydedilmiş ölüm sancılarını[108] izlerken neredeyse bayılmıştı ve duruşma salonun-

* (Fr.) Ölüm dansı. –yhn

da kaydedilen görüntüleri Nazi dirlik ve düzeninin bir kutlaması diye yayınlama planlarını rafa kaldırmıştı. Propaganda bakanı bazı gösterilerin hiç yapılmamasının kötü yapılmasından yeğ olduğunu herkesten daha iyi biliyordu.

Savaşın ardından gelen hukukçu nesli bu kadar emin olmayacaktı. Freisler savaşın son aylarındaki bir bombardıman sırasında öldü, ancak komuta sırasına göre ikinci kişi olan Hans Joachim Rehse 1967 yılında mahkemeye çıkarıldı. Ona yöneltilen suçlama onay verdiği 230 saçma idam cezasından yedi tanesiyle ilgiliydi. Yasayı esnetmeye hevesli olması temel alınarak hüküm giydi. Rehse, bir rahibin günlüğüne kaydettiği Nazi yönetimine karşıt düşünceler sebebiyle "düşmana yardım ve yataklık" yaptığına hükmetmişti ve bu hüküm onu bir yargıçla katili ayıran sınırın ötesine geçiriyordu. Ne var ki başarılı bir temyiz başvurusunun ardından başka bir yargıç Aralık 1968'deki yeniden yargılanmasında Rehse'yi akladı. Ernst-Jürgen Oske'nin yürüttüğü akla göre, doğru ya da yanlış, Nazi yönetimi hainleri idam etmekle her zaman hukuken yükümlü olmuştu. Rehse'nin ihanet tanımını çok geniş almış olabileceğine dair pek çok insanın sahip olduğu görüşün farkındaydı ve özel olarak gizli bir günlüğe tutulmuş kayıtların devlet düşmanlarına ne "yardım" ne de "yataklık" sağlayabileceğine dair bu görüşlere katılıyordu. Oske'ye göre tüm bunlara rağmen Rehse'nin hayal ürünü yorumları, onun aslında verdiği hükmün ne kadar da adil olduğuna inandığını kanıtlıyordu.[109]

Bu karar hukuki pozitivizmin zaferiydi. Ne var ki 1969 yılında ölen Rehse'nin ömrü, 12 Mart 1971'de verilen ve yasanın ahlaktan daha da hırçınca koparıldığı kararı duymaya yetmeyecekti. Karar, Berlin Yerel Mahkemesi'nce Temmuz Komploculari davasıyla ilgili verilmişti. Hitler'in zamanında, sanıkların işinin "kısa kesilmesi" ve "en ufak bir çekince duymadan asılmaları"[110] için verdiği söze rağmen altı yıl süren kovuşturmanın sonucunda bahsi geçen davanın hukuken geçerli olduğu sonucuna varıldı. Kendi avukatlarının yönlendirmeleriyle suçlu bulunmuş, sonra da et kancalarına asılmış adamlar hakkında karar veren bu mahkeme "cinayete kurban gittikleri, sadece düzmece bir dava sonucu ölüme gönderildikleri ya da düzgün bir muhakemenin asgari şartlarını yerine getirmeyen bir mahkeme tarafından yargılandıkları"[111] yönünde hiçbir kanıt bulamamıştı.

Batı Almanya'da savaş suçlarının yargılanması pek düzgün gerçekleşmemiş olsa da bu suçların yargılanmasını sağlayan hukuki temel başka yerlerde hızla gelişti. Dünyanın büyük çoğunluğu 1948 yılında varılan bir antlaşmayla soykırımın engellenmesi ve gerçekleştiği her yerde cezalandırılması hususunda fikir birliğine vardı.[112] Bir yıl sonra Cenevre Sözleşmesi adı altındaki bir dizi antlaşma yeryüzündeki her büyük devlet tarafından imzalandı. Bu sözleşmeyle savaşın uzun zamandan beri bilinen kuralları tekrar edildi ve geliştirildi, üstelik imzacı devletler en ağır savaş suçlarını yargılamakla sorumlu oldular. Ardından 1950 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Nürnberg sürecininin altında yatan ilkeleri uluslararası hukukun teamülü olarak tanıdı.[113] Batı tarihinde ilk kez ulus devletlerin hukukundan ayrı bir davalar düzenini öngörmek mümkün hale geliyordu.

Soğuk Savaş'ın iki tarafı gözlerini birbirlerinden ayırmadıkları –ve neredeyse sonraki elli yıl boyunca onları meşgul edecek– bir ideolojik yarışa başladıklarında ne yazık ki çok uluslu başka bir mahkeme için gerekli ortak soruşturma ihtimali de ortadan kalktı. Yine de Batı Almanya deneyimi, yaptırımların suçun işlendiği ülke tarafından dayatılmasının yol açacağı sorunları örnekliyordu. Bu esnada Nürnberg'in makul sonucu olarak uluslararası suçların, doğaları gereği isteyen ülke tarafından soruşturulabilir olduğunu söyleyen bir tartışma yürüyordu. Bu iddia evrensel yetki teorisi diye biliniyordu ve bu teori ilk olarak Nazizmi ortadan kaldıranlar tarafından değil, Nazizmin en savunmasız kurbanları adına ileri sürülmüştü.

11 Mayıs 1960 akşamında yedi İsrail Mossad ajanı, Ricardo Klement'i Buenos Aires'te, Garibaldi Sokağı'ndaki evinin önünde arabaya atıp kaçırdılar. Bir haftadan biraz daha uzun bir süre sonra adamı ilaçla uyuşturdular ve şok geçirmiş bir El Al Havayolları çalışanı gibi gösterip İsrail'e uçurdular. Klement'in gerçek adı Adolf Eichmann'dı ve Nazilerin Yahudileri ortadan kaldırma girişimde dünya üzerinde en fazla pay sahibi adamdı. Eichmann, daha savaş başlamadan önce Reich'ın Aryan olmayan nüfusundan etkin bir şekilde nasıl kurtulabileceğine dair çözümler üretmekle görevliydi. 1941'in sonlarında Hermann Göring "Yahudi sorunu için Nihai Çözüm"[114] istediğinde bu çözümün ayrıntılarını hazırlamakta önemli bir rol oynamıştı. Doğu'daki Yahudileri toplama kararının alındığı Wannsee Konferansı'n-

da tuttuğu notlarla birlikte özel olarak farklı ırklardan insanların kurduğu ailelerle ve zorunlu kısırlaştırma operasyonlarıya ilgilenmek üzere, kendisinin başkanlık ettiği oturumlar düzenlemişti. Savaşın son yılındaysa dört yüz binden fazla Macar Yahudisi'nin Auschwitz-Birkenau'daki ölüm kamplarına taşınmasını ayarlamıştı.[115]

Savaş zamanı Avrupası'nın karanlığı ve sisi, Adolf Eichmann'a tutunmuştu. Nürnberg'de soruşturma makamı, en az yargılanan insanın suçunu araştırdığı kadar yargılamayı gerçekleştirenlerle ilgili kaygılarını da dile getirmişti. Her ne kadar iddianame uluslararası hukuka yönelik kimi ihlalleri içeriyorsa da belli bir amaçla harekete geçmiş bir kaçırma ekibi ayarlamak son derece ulusal bir meseleydi. İsrailli-lerin (Batı Alman hükümetinin fısıldamasıyla)[116] Eichmann'ın nerede olduğunu öğrenmesiyle birlikte Başbakan David Ben-Gurion, ülkesi hem içeriden hem dışarıdan daha fazla destek alsın diye bir mahkeme kurmaya özel olarak karar verdi. Kaçırılma olayından iki hafta sonra bir arkadaşına ne elde etmeyi umduğunu açıkladı. Bir soruşturma tüm dünyaya Holokost'u hatırlatacak ve "[hakkında] sadece kırıntılar duymuş" İsrail gençliğini eğitecekti. Üstelik hem dünya hem gençler İsrail'e komşu ülkelerin Nazilerden bir farkı olmadığını öğrenecekti. Ben-Gurion "Alman ve Arap, onlarca, yüzlerce Nazi var ... ve bunlar şimdi aynı şeyleri İsrail devletine karşı hazırlıyorlar... Kamuoyu İsrail'i yok etmek isteyenlerin kimin uşakları olduğunu öğrenmeli ve isteyerek ya da istemeyerek onlara yardım eden herkesi tanımalı,"[117] diye yazıyordu.

Savaş suçları ve soykırımdan oluşan on beş itham vardı.[118] Soykırıma Çingeneler ve Çekler de dahildi ama özel olarak İsrail'in iddiaları sekiz ay süren davanın yapısını belirleyecekti. Eichmann'ın Alman avukatı Dr. Robert Servatius müvekkilinin kaçırılmış olmasının davayı yasadışı ilan ettiğini öne sürdüğünde yargıçlar tutuklama koşullarının yargılamayla ilgili olmadığını duyurdular. Yargıçlara göre hem Eichmann'ın suçları doğaları gereği küreseldi hem de İsrail'in Yahudilerin vatanı olması İsrail'e Eichmann'ı yargılamak için çok özel bir hak tanıyordu.[119] Başsavcı Gideon Hausner da henüz davanın başında kimin adına soruşturma yürüttüğünü açıklıkla beyan etti: İlk duruşmanın gerçekleştiği 11 Nisan 1961'de "Burada sizin karşınızda durduğumda, sayın İsrail yargıçları [...] yalnız başı-

ma değilim," diye konuşmaya başladı. "Benimle birlikte altı milyon müşteki var fakat onlar suçlayan parmaklarıyla işaret edemiyorlar... Kanları çığlık atıyor, fakat sesleri duyulmuyor."[120] Hausner dokuz saat daha konuştu ve Avrupa Yahudilerinin kaybolan topluluklarına sunduğu bir anmayla ve Eichmann'ı yargılayacak kadar sağ kalan insanı bir araya getirdiği için İsrail'e minnetlerini sunarak konuşmasını sonlandırdı. Sanık, kendisinin başkalarına layık görmediği pek çok hakka şimdi sahip olacak diye söz verdi ve fi tarihinden kalma bir kâhin gibi geleceği gördü: "İsrail'in yargıçları doğru ve adil bir hüküm vereceklerdir."[121]

Davanın siyasi alt metni derlenen kanıtlardan yansıyordu. Eichmann sanık bölmesine geçtiği andan itibaren savunmasını, üzerindeki suçları işlemediğini söyleyerek kurdu ancak iddianamede anlatılan korkunç olayların yaşandığını da inkâr etmedi. Bu yüzden de tanıkların sundukları ifadeler aslında suçlamayla alakasızdı, tabii eğer dar bir mantık açısından olaya yaklaşırsak. Bu ifadeler diğer taraftan Ben-Gurion'un davaya beslediği umut açısından merkezi bir öneme sahipti ve belki rastlantısal olarak belki başka türlü, yargıçlar iddia makamının bir sürü tanık çağırmasına onay verdi. Bu tanıklar yaşananlardan sağ çıkan insanlardı ve hepsinin çektikleri acılara dair çok fazla deneyimi vardı fakat Eichmann'ın kişisel suçu üzerine söyleyecek hiçbir sözleri yoktu.

Soruşturmanın devlet destekli doğası ve Ben-Gurion'un yaptığı ahlaki hesabın taraflılığı mahkemenin verdiği karar üzerinde hep bir soru işareti bırakacaktır. Tabii siyasi hesaplara dair benzer gözlemler diğer sayısız önemli dava bağlamında da ileri sürülebilir. Tanıkların ifadelerinin kovuşturma sürecinde mantıken gereksiz olduğunu ileri sürmek de bu yüzden ikna edici bir eleştiri değildir çünkü ceza soruşturmasının bir öğesini görmezden gelir. Bu öğe Batı'nın bu sürecin neden var olduğuna dair anlayışında temel bir konuma sahiptir. Faydalı olan adil olanla bir değildir ve herkesin önünde gerçekleşmedikçe adaletin pek bir anlamı yoktur.

Adalet İsrail'de kesinlikle görüldü ve duyuldu. İfadeler kapalı devre televizyon sistemiyle duruşma yerinin yakınlarındaki tıka basa dolmuş bir salondan izlendi[122] ve ulusal radyo tarafından tüm ülkede canlı yayınlandı. Mahkemede yaşananlar yayınlanırken ülkede hayat

duruyordu. Toplu bir katliamdan sağ çıkan birinin ceset yığını içerisinden kendine yol açması, gömme görevi sırasında karısı ve iki çocuğuna denk gelen bir tutuklu;[123] bugün tanıdık gelen bu acıklı hikâyeler o zaman ilk kez anlatılıyordu. Bu hikâyeleri dinleyen pek çok insanın yirmi yıldır zihninde kurduğu savunmalar bir anda yıkılıp gitti. Bazıları da bir anda arkadaşlarının ya da ailelerinin bunca zamandır bir sır gibi sakladığı şeylerin farkına vardı. Belki çok az kimse, eğer öyle kimseler varsa, bu yaşananlardan etkilenmemişti. Bir yazarın dediğine göre: "Hayati anlarda ... herhangi bir sokakta yürüyor bile olsanız davada yaşananları dinleyebilirdiniz, her kattaki açık pencerelerden [radyonun] sesi taşıyordu."[124]

Deliller İsrail'i sarıp sarmalarken Eichmann'ın varlığı da duruşma salonunu büyülüyordu. Kel, gözlüklü ve takım elbiseler içindeki Alman, kendi güvenliği için plastik camdan bir kabinin içine kapatılmıştı ancak cam bölmenin ona sağladığı koruma, kurşun geçirmez bir kâsenin balığa sağlayacağı kadardı. Yüzlerce gazeteci dava bitmeden onun sıradışı sıradanlığını yakalayabilmek için sıraya girecekti. Başsavcı Hausner kapanış konuşmasında yargıçlara Eichmann için "Bir insan olarak doğup ormandaki bir kaplan olarak hayatını sürdürdü," diyerek tam aksi uçta konumlanacaktı, ona göre Eichmann "insanı canavardan ayıran sınırların"[125] öte tarafında yer alan eylemlerin failiydi.

GÖRSEL: Adolf Eichmann, davası başlarken sanık bölmesinde, Nisan 1961 (Hulton-Deutsch Koleksiyonu/Corbis).

İşin aslı Eichmann devasa suçlar işlemiş cılız bir adamdı. Siyasi düşünür Hannah Arendt ona bakınca, meşhur olduğu üzere "kötülüğün sıradanlığı"nı [126] görmüştü; dehşete düşüren bir sıradanlığı vardı ve elleri mürekkeple olduğu kadar kanla da lekelenmişti. Nietzschevari süperman değildi ama dibine kadar ahlaksızdı. Yakalandıktan sonra işlediği suçlar yüzünden yüzü solan bir kötü adamdı ama cinayetlerini gözünü kırpmadan işlemişti. Tarif ettiği Nihai Çözüm bir kitle katliamından ziyade doğanın gücüydü, Nazizmin içinde "aşama aşama berraklaşmış" ve "kendiliğinden sonuçlanmış"[127] bir olguydu. Hatta yazışmalarda "ben" sözcüğünü kullanışı bile bürokratik jargon gereğiydi ve "bir insan olarak Eichmann'la ilgisiz"di[128]. Her ne kadar Nazilerin Yahudilere yaptıkları canavarca olsa da kendisi bir hukukçu değil askerdi ve yegâne ahlaki dayanağı, içtiği anttı. Reinhard Heydrich gelip de Eichmann'a "Führer Yahudilerin fiziksel yok edilişlerinin emrini verdi," dediğinde işte bu yüzden kişisel sorumluluk hissetmemişti. Hatta Nihai Çözüm'ün harekete geçmesinin kararlaştırıldığı 1941 tarihli Wannsee Konferansı'nın notlarını edindikten sonra kendini Pontius Pilatus gibi hissetmişti, çünkü artık o "başkalarının elindeki bir araç" haline gelmişti ve bu yüzden "kendi içsel görüşüne göre" masum olduğunu söylüyordu. Hatta bu kararı kutlayabilmişti "bir duble brendiyle, belki iki duble brendiyle, belki de üç."[129]

Bunun üzerine yargıçlardan biri Eichmann'a herhangi bir sorumluluk kabul edip etmeyeceğini sorduğunda, bir süre yanaklarını ısırdı ve kendisini "insani terimler"le "değerlendirdiğini ve yargıladığını"[130] söyledi. Halbuki yirmi yıl önce daha samimi biriydi. Eichmann'ın altında yer alan birisi tarafından Nürnberg'de verilen ifadeye göre, Eichmann "mezara güle oynaya girer(di) çünkü vicdanında beş milyon insanı taşımak onun için fevkalade bir tatmin kaynağı"dır.[131]

Eichmann soykırıma karşı fikirlerini sık sık dile getirdiğini iddia etti ama verdiği örneklerden teki kulağa doğru gibi geliyordu. Olay, Eichmann işgal altındaki Beyaz Rusya'da yaptığı bir geziden Almanya'ya dönerken Lwów'da yaşanmıştı. Orada bir SS infaz timini iş üzerindeyken izlemişti. Askerlerin adamlarla kadınları makineli tüfek ateşiyle kırıp geçirmesine ve mobil durumdaki karbonmonoksit odalarından kırmızıya dönmüş cesetleri boşaltmalarına tanık olmuştu ve

nihayet o an soykırımın gerçekliğiyle çarpılmıştı. Kendini tutamayıp komuta kademesinden bir subayın karşısına çıkmıştı. "Bu korkunç!" diye bağırmıştı: "İnsanları sadist olsunlar diye eğitiyoruz... Kendi insanlarımızı!"[132] Eichmann'ın bu sözleri, onun iç içe girmiş hastalıklı halini ve körlüğünü çok iyi anlatıyordu; katilleri kurban olarak görmesi yetmezmiş gibi bir de bu hikâyeyi bir İsrail mahkemesinde anlatmanın ona yardımcı olacağını zannediyordu.

Eichmann'ın sonu hazırdı. Dava boyunca İsrailli yetkililer onun bir suikastçının eliyle ya da kendi isteğiyle ölüme gitmesinden çok endişe etmişlerdi. Bu sebeple hücresinde sürekli bir gardiyan başında durmuştu, bu gardiyanı bir gözetleme deliğinden bir başka gardiyan gözetlemiş ve bu ikinci gardiyan da bir üçüncüsü tarafından takip edilmişti.[133] Kanıtlar bir kez duyulunca hüküm hızla verildi. Eichmann'ın mahkûmiyeti bir İsrail mahkemesinin verdiği ilk idam kararıydı. Başarısız bir temyiz başvurusunun ardından 31 Mayıs 1962'de asıldı, yakıldı ve külleri uluslararası sulara savruldu.

Dava kendi payına pek çok eleştiri aldı. Eichmann'ın ilk başta kaçırılmış olması sebebiyle kimileri İsrail devletinin uluslararası hukuk düzenini kuvvetlendirdiği kadar altını da oyduğunu ileri sürdü. Hannah Arendt, olayı kendi bakışıyla değerlendirirken Başbakan Ben-Gurion'un siyasi kurnazlıklarına ve Başsavcı Hausner'ın melodramatik üslubuna sayısız eleştiri getirdi. İsrailli düşünür Martin Buber'a göre yargılama, aslında tüm Almanlara ait[134] bir suçu bireyselleştiren "tarihi boyutta bir hata"ydı. Eichmann'ın adil yargılanmadığını ileri sürenlerin sayısı pek azdı ve davanın hedef kitlesi üzerinde, yani İsrail'in mevcut ve gelecekteki destekçileri üzerindeki etkisi büyük olmuştu. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Haziran 1961'de yapılan bir Gallup araştırmasına[135] göre Yahudi olmayan Amerikan halkının üçte biri, davanın başlangıcına nazaran İsrail'e daha olumlu yaklaşıyordu. Gideon Hausner da davanın sonuçlanmasının ardından yüzlerce İsrailli gencin mektup yazıp "orada gerçekten yaşananlara dair gözlerini açtığı için"[136] kendisine teşekkür ettiğini duyurdu. *Maariv* gazetesi tarafından düzenlenen kültürel bir sempozyum, davanın sonuçlarının dallanıp budaklanan geniş etkileri olduğunu ortaya çıkardı. Katılımcılara "neslimizin en büyük felaketinin edebi alanda ifadesini" henüz neden bulmadığı sorulduğunda dört şair ve romancıdan ikisi Eichmann'ın davasını bir dönüm noktası

olarak ortaya koydu. Onlara göre yapılması gereken İsrailli bir yazarın kişisel deneyim, ulusal tarih ve Nazilerin Avrupa Yahudilerini yok etme girişimi arasında bir köprüyü inşa etmesiydi.[137]

Kurbanların ya da muzafferlerin düşmanlarını cezalandırırken kusurlardan kaçınmalarını beklemek hep zor bir istek olmuştur. Bazı suçların son derecede zalimce olması sebebiyle bireylerin ulusal çıkarları bahane ederek kurtulmalarının önüne geçmeye dönük uluslararası ceza kanununun öne sürdüğü savsa daha da büyük bir zorluk taşır. Robert Jackson, kendisini Nürnberg'deki savcı sandalyesine taşıyan Nisan 1945'teki konuşmasında bu zorluğu görmüştü: "Kimi zaman yasanın kendi ulusal çıkarımız diye belirlediğimiz şeye karşı işlemesine hazır olmadıkça, yasanın hükmünü geçerli kılmakta dünyanın geri kalanıyla başarılı bir işbirliği geliştiremeyiz."[138]

İyi ya da kötü olsun devletler nadiren böylesi bir diğerkâmlık sergilemişlerdir. İsrail Yüksek Mahkemesi evrensel yargılama teorisini geliştirmiştir, ancak davanın daha sonraki yöneticileri, bu yargılamanın tehdidiyle karşılaştıklarında ulusal çıkarları öne sürmüşlerdir. Bu durumun güncel bir örneği 2002-3'te yaşandı. Bir Belçika mahkemesi donkişotvari bir hareketle Başbakan Ariel Şaron'a karşı, yirmi yıl önce görevini ihlal ederek bin Filistinlinin Sabra ve Şatilla mülteci kamplarında katledilmesine yol açtığı yönünde bir iddianame hazırladığında İsrailli görevlilerin tepkisi yalnızca şüphe duymak ve aşağılamak oldu.[139*] Amerika Birleşik Devletleri de kendi yurttaşlarının savaş suçlarından hesap vermeleri konusunda benzer şekilde isteksiz davrandı. Sadece bir kez, içsavaş zamanında bir Amerikalı, savaşın kurallarını ihlal ettiği için Amerika Birleşik Devletleri'nin bir mahkemesinde yargılanmıştı.[140] Bundan sonra da Nürnberg'de belirlenen özel suçlardan hiçbiri bu ülkenin topraklarında yargı konusu olmadı fakat ordusu ara sıra askerlerini Amerikan yasalarını çiğnemekle suçladı. İşte, böylesi suçlamalardan biri evrensel haklar kavramının başına bela olan çifte standartlara dair harika bir ders verir.

* Katliamdan sağ çıkan yirmi üç kişinin açtıkları davadaki suçlamalar elbette Şaron'un görevini ihmal etmekten daha fazlasını yaptığını ileri sürüyordu. Fakat mahkeme tarafından kabul edilen tek suçlama –İsrail'in resmi bir soruşturmasına dayanarak– o zamanlar general olan Şaron'un "bir katliam ... tehlikesini gözardı ederek" "ağır ihmal" suçu işlediğiydi. Bkz. Yitzhak Kahan vd., *The Commission of Inquiry into the Events at the Refugee Camps in Beirut*, (1983), s. 67-71.

16 Mart 1968 günü saat sabah 7:30'u henüz geçerken Güney Vietnam yerleşkesi Son My civarındaki sükûnet uzaktan gelen motor sesleriyle sarsılmaya başladı. Kısa süre sonrasında helikopterler gökyüzünde vızıldarken Alfa ve Bravo Bölükleri şehrin doğu ve kuzey sınırlarında konuşlandılar. Çarli Bölüğü'nün iki yüze yakın askeri de şehrin batısındaki kurumuş bir çeltik tarlasına indi. Destek veren iki saldırı helikopterinden roketler fırlatılır ve iz bırakan mermilerle atış yapılırken bölükler hızla alandaki siperlere doğru ilerledi. Üzerine yürüdükleri kasaba Son My yerleşimini oluşturan birkaç köyden biriydi ve bu bölgede önceki aylarda iki kez yoğun silahlı çatışma yaşanmıştı. Ordu istihbaratı şimdi bu bölgenin savaş gücü kırılmış bir Vietkong müfrezesine ev sahipliği yaptığını rapor ediyordu. Çarli Bölüğü'nün görevi bu gerillaları süpürmek ve ardından geride kalan barınakları, besi hayvanlarını ve kuyuları imha etmekti. Bahsi geçen bölgenin ismi My Lai'di.[141]

İlk kez büyük bir muharebe görevi üstlenen adamların gergin olmaları anlaşılırdı. Kelimenin tam anlamıyla neredeyse savaşın en kanlı anları yaşanıyordu, yaklaşık 60.000 Amerikan askerinin yaralanacağı ve 10.000'inin öleceği altı aylık bir dönemin[142] ortasında sıkışmışlardı. Vietnam'da yalnız on iki haftadır bulunmalarına rağmen bölüğün dörtte biri ölmüş ve tüm bölüğün üçte biri keskin nişancı atışları ya da bubi tuzaklarıyla yaralanmıştı.[143] 33 yaşındaki bölük komutanı Ernest Medina'nın bir gece önce düzenlenen bilgilendirme toplantısında verdiği söz, yani "kıran kırana bir dövüş"[144] yaşanacağı, en iyi haliyle şüpheli denebilecek bir güvence veriyordu. Fakat kısa süre sonra askerlerin damarlarında akacak adrenalin çok daha zararlı bir maddeyle karışacaktı. Onlara tüm masum sivillerin pazara gitmiş olacağı söylenmişti. Bambu kamışlarının ve muz ağaçlarının aralarından kendilerine yol açarlarken ortaya çıkan gerçekse o sırada My Lai'de *bulunmayanların* sadece asker çağındaki genç erkekler olduğuydu. Tehlike uzaklaşmış olsa da köyü parçalayıp geçen silah sesleri duyuldu ve orada burada dağınık halde görülen şiddet kısa süre içinde bir katliama dönüşecekti.

Ordunun resmi fotoğrafçısı Ronald Haeberle'nin yanlarında bulunduğunu gözardı ederek askerler dünyanın pek çok ülkesinde müebbet hapis cezası almalarına neden olabilecek faaliyetlere giriştiler. Askeri denetmenler daha sonra bölüğün üçte birini suçlamaya yetecek

kadar kanıt toplayacaklardı.[145] Vernado Simpson yirmi beş civarında insan öldürdüğünü hatırlayacaktı ve 1990'ların başlarında şöyle diyecekti: "Boğazlarını kestim, ellerini kestim, dillerini kestim, saçlarını kestim, onları yeniden şekillendirdim... Pek çok insan bunu yapıyordu, ben de onları takip ettim."[146] Yirmi kadar kadın tecavüze uğramış ya da başka sapıklıkların kurbanı olmuştu, bir vakada tecavüz beş ayrı erkek tarafından gerçekleştirilmişti. Tecavüze uğrayan kadınların yarısı 16 yaşın altındaydı ve en ufakları 10 yaşındaydı.[147] Kimisinin cinsel organı süngüyle yaralanmıştı ve birinin vajinasının içine tüfekle ateş edilmişti. Öldürülenlerden bazılarının derilerine maçaası ya da Çarli Bölüğü'nün ilk harfleri kazınmıştı.[148] Gün ortasına gelindiğinde hepsi yaşlılardan, silahsız kadınlardan ve çocuklardan oluşan beş yüz dolayında insanın[149] cansız bedeni toprak üzerinde uzanıyordu. Amerikan tarafının tek zayiatı kendini ayağından vurmuş bir askerdi.[150]

Yüzbaşı Ernest Medina'nın eylemleri hiçbir zaman tatmin edici bir açıklığa kavuşmayacaktı, ancak emri altındaki müfrezelerden birinin lideri Teğmen William L. Calley'ninkiler hiçbir şüpheye yer bırakmayacaktı. Florida doğumlu, kısa boylu ve dikkat çekici bir görünüme sahip olmayan, ancak bir kemirgenin aceleci ve belirsiz hareketleriyle davranan 24 yaşındaki subay, sayısız köylüyü bir araya toplayıp kurşuna dizmişti. Medina tarafından Teğmen Bokkafa diye bilinen ve hiç sevilmediği için emri altındaki askerler tarafından kellesine ödül konan[151] bu adam işin çoğunu yönetemeyecek kadar az saygı görüyordu, ama ona yardım etmek isteyen başkaları da vardı. Bu yardımcılar arasında öne çıkanı Paul Meadlo adındaki, gözyaşlarına boğularak da olsa Calley'nin her buyruğuyla öldüren bir askerdi. Bir katil cüce ve bir gözü yaşlı ölüm makinesinden oluşan bu acayip ikili bir saat boyunca M-16 tüfeklerini seri halde ateşlediler. Sadece şarjör değiştirmek için duruyorlardı, gerçekten durmak zorunda kaldıklarındaysa tutsak aldıkları insanlar delik deşik olmuş ve kanlardan seçilmeyen bir et yığınına dönüşmüş vaziyetteydi.

Savaş sıcağı sıcağına devam ederken olağan kuralların bir şekilde askıya alınmasından ötürü askerlerin işledikleri suçlardan sorumlu tutulamayacağına dair bir tartışma kimi zaman alevlenir. Bu iddia deneyime dayalı zeminlerde hiçbir zaman ikna edici olmamıştır, çünkü pek çok savaşan asker tecavüz ve işkencenin kışkırtmasına açıkça direnebilmiş-

tir. Hatta My Lai'de bile, orada bulunanlar arasında hiç suç işlemeyen askerlerin oranı yüzde 10'la yüzde 20 arasında değişiyordu. Bazı askerler yaralılara yardım etti. Bazıları Calley'nin sivillere ateş açılması yönündeki doğrudan emirlerine uymadı. Hatta bir adam daha da ileri gitti.

GÖRSEL: William Calley, askeri mahkemede, Şubat 1971 (AP Photo/Joe Holloway Jr).

Georgia'dan 25 yaşındaki bir helikopter pilotu Hugh Thompson karada süren saldırıya havadan destek sunuyordu. Bunun için ağaç tepelerine bir yaklaşıp bir yükselerek camdan kabininin içinden, gizlenen gerilla kuvvetlerini arıyordu. Kendisi ve iki kişilik mürettabatı üzerinde silahla kaçan tek bir adamı vurdu ve kısa süre içinde köyde başka bir hedef olmadığını fark etti. Böylece dikkatlerini kaza sonucu olduğunu varsaydıkları yaralanmış sivillere verdiler. Sonraki bir saati büyük oranda sıhhi yardım almak amacıyla konumlarını yeşil fişeklerle belli etmeye çalışarak geçirdiler. Ardından Thompson yakıt almak için bölgeden ayrıldı. Döndüğünde yeşil dumanların artık yaralıların üstünde tütmediğini gördü, bu sefer ölüleri işaretlemek için fişeklerini ateşlemişlerdi.

Olup bitenlerin ağırlığını algılamak Thompson'ın biraz zamanını aldı. İlk ipucu, helikopterini sıhhi yardıma ihtiyaç duyduğunu bildirmek için yaralı bir kadının üzerinde tuttuğu zaman geldi. Daha sonradan Yüzbaşı Medina olduğu ortaya çıkacak bir subay, kadına yaklaştı; ayaklarıyla dürttü ve ateş etti.[152] Alevler içindeki köyden yükselen dumanların etrafında havada daireler çizen bu üç kişilik ekip daha sonra kıpırdanan bir yığın bedenin yanında güneşlenip sigara tüttüren bir grup asker gördü. Thompson helikopteri indirmeye karar verdi. Sahadaki emir yetkisine sahip bir çavuşa doğru yöneldi. Amacı bir adım ötedeki bir çukurun içinde bulunan insanların yardıma muhtaç olduğunu bildirmekti. Gelen yanıt zamanının ötesinde bir sinematik klişeydi: "Onlara yardım etmenin tek yolu..." diye söze başladığı esnada muhtemelen hafiften uzaklara bakıyordu, "...onları öldürmek". Olayları kavramakta güçlük çeken Thompson'ın tepkisi öfkeye dönüyordu,

adama soğuk gözlerle baktı. "Madem onlara yardım edebilirsin neden yapmıyorsun?" diye yanıtladı. Zaten çavuş sözünün eri bir adamdı. Thompson havalanırken adam çukura silahını doğrultup ateş etmeye başladı.[153] Nihayet, Thompson bir katliama tanıklık ettiğini anladı.

Öfkeyle tutuşan ve öfkesi özellikle de apaçık ortada olanı anlamaya direnç gösterdiği için kendine yönelen pilot, daha önce Amerikan askeri tarihinde görülmemiş bir adım atmak üzereydi. Uçmaya devam ederken açık alanda bir sığınağa yetişmeye çalışan bir düzine kadın, çocuk ve ihtiyara doğru koşan birkaç asker tespit etti. Thompson aracı iki grubun tam arasına yerleştirerek helikopteri tekrar indirdi. Ardından mürettabata M-60'ları askerlere çevirmelerini emretti. Onlara, eğer sivillerin vurulduğunu görürlerse Amerikalıların üzerine ateş etmeleri için bağırdı. Henüz çok genç yaştaki mürettabat hayrete düşmüş halde emrin tekrar edilmesini istedi. "Üzerlerine ateş açın!" diye Thompson haykırdı kokpitten inerken: "Hepsini havaya uçurun!"[154]

Böylece Thompson askerlerin üzerine doğru emin adımlarla yürüdü ve yetkinin kimde olduğunu sordu. Calley bir adım öne çıktı. İki Güneyli arasında Thompson'ın sivillerin sığınaktan sağ salim çıkartılmasını savunduğu şiddetli bir tartışma başladı. Calley'nin verdiği yanıta göre bunu yapmanın tek yolu bir el bombasıydı.[155] Bu sefer Thompson bölgeyi terk etmedi ve o geri adım atmayınca teğmen sıvışmak zorunda kaldı. Teğmen telsizden "Benim iş görme tarzımı beğenmiyor ama burada patrom benim,"[156] diyordu; çok şükür ki artık değildi.

GÖRSEL: William Calley davasında ifade vereceği gün Hugh C. Thompson Jr, 23 Kasım 1970 (Bettmann/Corbis).

Thompson kendisiyle birlikte uçan iki saldırı helikopterinden telsizle acil yardım istedi. Temasa geçtiği pilotlardan biriyle yaptığı görüşmenin daha sonradan elde edilen kayıtlarına göre "öfkelenmiş" pilot "eğer yerdeki birlikler bir kadın ya da çocuğu daha öldürecek olurlarsa onların üzerine [bizzat] ateş açacağını"[157] kendilerine bildirmişti. Bunun üzerine aptala dönmüş adamlar hem zor hem de tehlikeli manevralarla ağır araçlarını indirdiler ve sağ kalanları alıp götür-

düler. Thompson'ın o günkü operasyonu birlikte yöneten subaylar tarafından dinlenen telsiz görüşmeleri bu esnada o kadar telaşa sebep olmuştu ki Yüzbaşı Medina'ya sivil ölümlerini durdurması için bir emir geçilmişti.[158] Her ne kadar ölümlerin engellenebileceğini hiç kimse kabul etmese de katliam başladığı gibi bir anda sona erdi.

My Lai'nin sakladığı son bir sürpriz vardı. Thompson artık kömüre dönmüş insan cesetleri ve hayvan leşlerinin hâlâ kor halde tüttüğü bölgeyi terk etmek için köyden havalandığında ekip şefi Glenn Andreotta, kanalların birinde hareket eden bir şeyler olduğunu bildirdi. Thompson bir kez daha alçaldı ve Andreotta araçtan atlayıp çukura eğilmek için koştu. Cesetlerin arasında süzülen hareketin kaynağını buldu: sessizlik içinde ölü annesine bakan, yaralanmamış küçük bir çocuk. Andreotta yetimi alıp helikopterin silah kapısındaki Larry Colburn'e uzattı. Üsse dönerlerken kimsenin ağzından bir tek söz çıkmadı. Thompson'ın yanaklarından gözyaşları süzülüyordu.[159]

Üsse varır varmaz pilot, takım komutanından ordu rahibine kadar dinlemeye tenezzül eden herkesi katliam hakkında bilgilendirdi. Ne var ki kısa süre sonra savaşın yalanları Thompson'ı örtecekti. Şikâyetini iletmesi üzerine kıdemli yetkililer düzenli bir örtbas çalışmasına başladılar[160] ve bu çalışma kademe kademe ilerleyip tümgenerale kadar vardı. Bu esnada bir ordu gazetesi Vietkongların "kalesi" My Lai'ye düzenlenen ve "saat gibi işleyen" baskınla ilgili bir haber yayımladı. Habere göre 128 düşman öldürülmüş ve üç silah ele geçirilmişti, Amerikalıların tek zayiatı kaybettikleri iki askerdi.[161] Ölümlerle ele geçirilen silah sayısı arasındaki oran, şüphe çekmek bir yana Amerikan kuvvetlerinin başkumandanı General William C. Westmoreland'a, Çarli Bölüğü'ne bir tebrik telgrafı çekmesi için ilham verdi.[162] Thompson'sa Üstün Uçuş Madalyası'yla onurlandırıldı. Bu madalya My Lai'de on beş çocuğu, arasında kaldıkları "yoğun çapraz ateş"ten[163] kurtardığı için verilmişti. Thompson her ne kadar bu madalyayı fırlatıp atmak[164] için yeterli sebebe sahip olsa da başını eğmeyi tercih etti, kendisini bir disiplin soruşturmasına maruz bırakmak üzere olan işaretlerden çekinmişti. Tüm bunlar yaşanırken ifadeler dosyalanmış, kutuya konmuş ve ordu arşivlerinin derinliklerine gömülmüştü.

Gerçekler, sümen altı edildiği düşünülürken gömüldüğü yerden dirildi. My Lai'de yaşananları Çarli Bölüğü'ndeki arkadaşlarından

dinleyen Ronald Ridenhour ismindeki genç bir gazi aylarca duyduklarının etkisinden çıkamadı. 29 Mart 1969'da yaşandığına inandığı şeyleri özetleyen üç sayfalık bir mektubu Amerika'nın en kıdemli otuz siyasetçisine gönderdi. "Tam olarak [neler yaşandı]... ben de *kesin olarak* bilmiyorum ama eminim ki yaşananlar gerçekten çok karanlıktı,"[165] diye yazıyordu.

Aylarca gözardı edilen tanıklarla görüşmeler başlayınca askeri adaletin çarkları hızla tekrar dönmeye başladı.[166] Yaz mevsiminin sonuna doğru askeri mahkemenin soruşturmaları sessizce bazı askerlere yöneldi. Yıl sonuna yaklaşılırken suçlamaların içeriğine dair dedikodular ordunun sınırlarından taşıyordu. *New York Times*'ta yer alan bir haber ve genç serbest gazeteci Seymour Hersh'in kaleme aldığı bir makale sayesinde Kasım ayında bu dedikodular ana akımda yer bulmaya başladı. Ayın sonuna doğru bir televizyon röportajında Paul Meadlo hatırlayabildiğinden daha fazla cinayet işlendiğini ve bebekleri öldürürken mermiden tasarruf etmek için silahının otomotik atışını kapattığını söyleyerek barutu ateşledi.[167] Nihayet bir hafta sonra tüm ülke konunun ne olduğunu anladı. 5 Aralık'ta çıkan –o sıralarda pek çok orta sınıf Amerikalının dünyaya baktığı pencere işlevi gören– *Life* dergisi ordu fotoğrafçısı Ronald Haeberle tarafından çekilmiş fotoğrafları yayımladı. Bir fotoğraf albümü boyunca köylüler bir araya toplanıyor, ağlıyor, sürünüyor ve nihayet ölüyordu.[168]

Patlayan kızgınlığın ortasında bu duygulara kurumsallık kazandırmak için çabalar katlandı. Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi Silahlı Kuvvetler Komitesi aceleyle soruşturma yürütmek için bir alt komite kurdu. Bu esnada Çarli Bölüğü'ne çektiği tebrik telgrafının hiç de iyi görünmediğinin farkında olan General Westmoreland, kara kuvvetleri komutanını örtbas çalışmalarının soruşturulması için çalışmaya ikna etti.[169] Başkan Nixon bile katliama dair görüşleriyle her zamankinden daha belirsiz bir üslupla tartışmaya dahil olma gereği hissetti. Kamu önünde "suçlananlar eğer mahkûm olurlarsa, cezalandırılırlarsa ve eğer bu münferit bir olaysa bizim politikamıza karşıdır ve bu adamların ne yaptığını –eğer ki bir şeyler yapmışlarsa– ortaya çıkarmamız, Vietnam'a şahsi görüşüme göre çok önemli bir dava için gitmiş iyi adamları lekelemez,"[170] diye konuştu. Özeldeyse Ridenhour ve Hersh'le alakalı gizli bir soruşturma başlatmıştı ve tüm

bu dalaverenin arkasında yer alan "New York'un rezil rüsva Yahudileri" hakkında küfürler savuruyordu.[171]

Ne var ki soruşturma ilerledikçe seri bir süreç bekleyenler kendilerini zorlu bir zemin üzerinde buldular. Derlenen kanıtlar, Çarli Bölüğü'nün her üç askerinden birini kısa süre içinde mahkemeye çıkarmak için yeterliydi. Bu sürede bölüğü bir ölüm makinesine çevirenin ne olduğunu anlamak için gösterilen çabanın sonunda bölüğün yaş ortalaması, eğitim seviyesi ve ırk karışımının ortalamayı ancak tutturabildiği ortaya çıktı.[172] Yapılan araştırmalar aynı zamanda sorulmasa daha iyi olacak soruları ortaya çıkarma tehlikesini de barındırıyordu; yoksa Amerika Birleşik Devletleri'nin tüm Vietnam stratejisine içkin vahşi bir taraf mı vardı. Kaba şiddet o kadar yaygınlaşmıştı ki General Westmoreland, Ekim 1967'de tüm bölük kumandanlarına emirleri altındaki adamların parmak ve kulak kesmelerinin önüne geçmelerini bildirmenin önemli olduğunu düşünmüştü.[173] My Lai'nin ateş hattı diye anılan bölgelerden birinin içinde olması sadece daha fazla sıkıntı yaratıyordu. "Belirlenmiş saldırı bölgeleri" diye de anılan böylesi alanlarda askerler herhangi bir uyarıda bulunmadan hareket eden her şeye[174] resmen ateş etme izni almış sayılırdı; tabii ki böylesi bir tanımlama gereği, ölmüş herkes en az tanımın kendisi kadar hunharca davranışlara kurban gitmiş sayılabilirdi. İşi zora sokan en büyük unsursa soruşturmaların 16 Mart 1968'de gerçekleşmiş ikinci bir katliamı ortaya çıkarmasıydı. Calley'nin adamlarının My Lai'nin canına okudukları zamanla tam olarak aynı tarihte Yüzbaşı Thomas K. Willingham'ın emri altındaki ayrı bir bölük yakınlardaki My Khe'nin köylerinde seksen ila doksan köylüyü katletmekle meşguldü.[175] Sınırı aşanları cezalandırmak adil ve güzel bir şeydi, ancak sınırı belirlemek için verilen fazla gayretli çabalar yavaş yavaş hiç de hoş olmayan bir yere doğru gidiyordu.

Bu gayretlerin sonucunda adalet yönünde atılan adımların mesafesi gitgide halkla ilişkilerdeki etkisiyle ölçülür oldu. Ordunun olayı örtbas etme amaçlı raporu yaşananları dobra dobra anlatıyorken dört buçuk yıl boyunca gizli kalacaktı.[176] Davaların nasıl açılacağı konusu da 1970 yazı boyunca Pentagon'la Adalet Bakanlığı'nın gizli toplantılarının gündemi oldu. Toplamda askeri mahkemeye çıkarılmış yirmi beş ve terhis edilmiş birkaç asker vardı. Askeri yargının ötesinde, fakat ciddi şüpheler içinde bulunan kimileri, Başkan Nixon'ın herkesi bir arada

yargılayacak bir askeri mahkeme kurarak zehri atması gerektiğini söylüyordu. Kimilerinin de daha az kötü etki yaratan bir önerisi vardı ve büyük bir istekle herkesin bireysel davalarda yargılanmasını talep ediyordu.[177] Hepsi yolunu bulacaktı ve Vietnam Savaşı'na dair kamuoyundaki rahatsızlıkların arttığı bir dönemde kovuşturmalar takdire şayan bir dengeleyici etki yaratacaktı. Yargılamalar, askerlerin aziz olmadığını teslim edecek ama aynı zamanda işlenen barbarca suçların ne kadar da istisnai olduğunu ispatlayacaktı. Savaşa içkin onuru onaylayacak ve adaleti yerine gelmiş gibi gösterecekti ve tüm bunlar sorular sormaktansa soruları örten bir süreç içinde gerçekleşecekti.

Bireysel davalar açılmaya başlayınca toplu yargılamaya dair tartışmalar susturulmuş oldu. My Khe'deki cinayetlere dahil olduğundan şüphelenilenlerin hepsi ya hafıza kaybı yaşadıklarını ileri sürdüler ya da susma haklarını kullandılar. Bölüğün eski komutanı Thomas K. Willingham 9 Haziran 1970'te kendisine yöneltilen suçlamaların düşürüldüğünü büyük bir memnuniyetle öğrendi. Tam beklendiği gibi bir gerekçe gösterilmişti: "Eldeki kanıtlara dayanarak soruşturmanın sürdürülmesine gerek yoktur,"[178] deniyordu. Adaletin seyrine uygun olarak ilerleyen aylarda başka birtakım davalar da benzer şekilde düşürüldü. Nihayet Kasım 1970'te, Teksas Fort Hood'da ilk askeri mahkeme kuruldu. Hugh Thompson'a, yaralılara yardım etmek için en iyi yolun onları öldürmek olduğunu söylediği ileri sürülen sanık Çavuş David Mitchell'di ve Mitchell'in kaderi mahkûmiyetlere giden yolun pürüzlerle dolu olduğunu gösterecekti.

Mahkemenin yargıcı, Thompson'ın tanıklık yapamayacağına hükmettiğinde –çünkü Temsilciler Meclisi'nin, tamamı savaş gazilerinden oluşan bir alt komitesi Thompson'ın onlara söylediklerinin kâğıda geçirilmiş hallerini vermeyi reddediyordu[179]– dava henüz başlamadan delik deşik olmuştu. Mitchell de jüriyi oluşturan askerlere gözyaşları içinde, "Neler yaşandığından ya da bölüğümde kimlerin bulunduğundan emin değilim [...] ama eminim ki kimseye ateş etmedim," dedi. Ordunun savcısı üç tanık çağırdı ki bunlardan sadece biri Mitchell'in kesinlikle ölümcül atışlarda bulunduğunu söylemeye hazırdı. Bu ifadeyi verdikten sonra da kendinden emin biçimde jüriye dönüp "Herhalde bu söylediklerim ispata yeter," dedi. Jüri üyeleri aynı fikirde değildi. Sanık avukatı, bu askeri mahkemenin orduyu yerle bir etmek için ku-

rulduğuna dair bir uyarıda bulundu ve jüriden, tek suçu ülkesi için savaşmak olan genç bir adama ihanet etmemelerini diledi. Jüri, Mitchell'i tamamen suçsuz buldu.[180]

William Calley'nin Georgia, Fort Benning'deki davası Mitchell'in beraatinden üç gün önce, 17 Kasım 1970'te başladı. Bu davanın sonucunun ne olacağı şimdiden önemli hale gelmişti. Yüz iki kişiyi öldürmekle suçlanan[181] subay, halkın gözünde katliamın vücut bulmuş haliydi. Bu ikinci davanın da başarısız olması geriye kalan tüm davaların düşürülmesi için yeterli baskıyı kuracaktı. Mahkûmiyet olasılığı Mitchell'in davasında olduğundan daha yüksek görünmüyordu. Jüriyi oluşturan üyelerin beşi Vietnam gazisiydi, diğer altısı da Kore'de savaşmış kıdemli subaylardı. Calley'nin vekili İkinci Dünya Savaşı'nın meşhur bir albayı ve askeri mahkemelerin efsanevi avukatı George Latimer'dı. Karşısındaysa iddia makamı, Fort Benning'in duruşma salonlarına dayanan iki yıllık ordu tecrübesi bulunan, 28 yaşındaki Yüzbaşı Aubrey Daniel'e emanet edilmişti. Dengesizlik o kadar barizdi ki neredeyse kırık bir teraziye benziyordu.

İşte bu kırık teraziye göre hesap yapanlar yanılıyordu. My Lai'de yaşananları duyduğu günden beri bizzat lobi faaliyetleri yürüten[182] idealist Daniel'in göstereceği başarı en az Latimer'ın hevessizliği kadar dikkate değer olacaktı. Çoğu Çarli Bölüğü'nden otuz beş tanık, sonraki iki hafta boyunca alçak tavanlı ahşap duruşma salonundan içeri girdi. Hepsi de Calley'yi felaketin kaynağına yerleştirdi. Tanıklardan bazıları cezalandırılmayacak suçların failiydi, ancak esas Paul Meadlo, şu öldürürken ağlayan adam ortalığı karıştırdı. Tüm tanıklar arasında Calley'ye en çok zarar veren oydu. Meadlo ateş ettiklerinin çoğunun çocuk olduğunu kabul etti ama inatla her birinin tehdit unsuru olduğunu ileri sürdü. İddiasına göre bebekler bile ona göre "saldırma" olasılığı taşıyordu. Hayrete düşen Daniel bununla ne kastettiğini sordu. Verdiği yanıtta Meadlo bebeklerin üzerinde bubi tuzakları kurulmuş olabileceğini söyledi. Annelerinin onları birer el bombasıymışçasına, içlerinde öldürüldükleri çukurlardan her an kendisine fırlatmalarından korkuyordu.[183]

Latimer'ın hazırladığı savunmaysa yaratıcı olmamakla gizemli olmak arasında gidip geldi. Tercih ettiği çapraz sorgu yöntemlerinden biri My Lai'de bulunan herkesin katil oluduğunu ileri sürmekti. Bu

iddiası, eğer doğruysa, Calley'nin sadece bir katiller takımına önderlik ettiğini gösteriyordu. Hugh Thompson, kara kuvvetlerine mensup askerlerle yaşadığı dramatik ayrıntıların etrafından dolanmaya dikkat ederek tanıklık yaptıktan sonra Latimer, Thompson'ın sergilediği sorgulanabilir eylemlerin, zorlayarak kahramanca değerlendirilebileceğini ağzında bir sırıtışla jüriye söyledi.[184] Savunmasının bir parçası olarak daha sonra bir psikiyatristi tanık kürsüsüne davet etti. Bu tanığa göre, sanığın eylemleri cinayet olarak değerlendirilemezdi, çünkü sanık öldürmeye değil "harcamaya" kastetmişti. Savunmanın bir başka tanığı da Calley'nin aşırı miktarda esrar tüketimine pasif olarak maruz kaldığı için aklı melekelerini geçici olarak yitirmiş olduğunu ileri sürdü.[185]

Latimer yapacaklarını bitirdiği zaman, yani başladıktan iki ay sonra, nihayet sislerin arasından savunmanın yapısı belirdi. Çarli Bölüğü'nden yirmi bir askerin ifadesine göre Yüzbaşı Medina'nın harekât öncesi bilgilendirme toplantısı bölüğün yeni ölmüş bir üyesi için yapılan anmanın hemen sonrasında gerçekleşmişti. Medina'nın bu toplantıda açık açık söylediğine göre My Lai ödeşmek için bir fırsattı. Tanıkların bu konuşmaya dair hatırladıkları birebir oturmuyordu, ancak bir araya geldiğinde şöyle bir sonuç çıkıyordu: Bölük "geride hiçbir canlı bırakmayacak", "nefes alan her şeyi öldürecek" ve "her şeyi yok edecek"ti.[186] Bu belki sunulan savunma metinlerinden en çekicisi değildi ve tehlikeli bir şekilde Nürnberg'deki yargılamada reddedilmiş SS komandolarının körü körüne emre itaat savunmasına benziyordu. Ne var ki Amerika Birleşik Devletleri Askeri Hukuku'na göre eğer jüri, Calley'nin hukuka uygun olduğunu düşündüğü emirleri takip ettiğine karar verirse Calley beraat etmeye hak kazanacaktı.[187]

Verilecek karar, her zaman olduğu üzere, jürinin Calley hakkında ne düşündüğü üzerinden verilecekti ve nihayet 22 Ocak 1971'de olayın seyrini kendi açısından anlatmak üzere bir adım ileri çıktı. Mahkemenin dışındayken hata yapabilecek kadar samimi olabiliyordu. Halihazırda psikiyatristlere Vietnamlıların "dil bilmeyen ve akla sahip olmayan"[188] hayvanlar gibi olduklarını söylemişti. Bir taraftan da özyaşamöyküsünün hayalet yazarına kendisinin bebekleri öldürmüş olmasına "takılan" kişiler için, o bebeklerin bir gün büyüyüp de katil gerillalar haline gelebileceklerini ima ettiriyordu.[189] Tüm bunlara rağ-

men sanık kürsününe çıktığında kibar, ufak, kusursuz biçimde üniformalıydı; işlediği cinayetlerin sebeplerini anlatmak yerine hepsini reddetmeye başladı. Adamların bir çukura ateş ettiklerini gördüğünü hatırlıyordu ve kendisinin de aynı şeyi yaptığını kabul ediyordu ama ateş ettiği kişilerin zaten ölü[190] oldukları konusunda ısrar ediyordu. Ardından Latimer'ın deneyimli tavsiyeleri altında Meadlo'ya tutukluları "harcaması" emri verdiğini kabul ederek eklemede bulundu. Emri verme gerekçesi olarak da "My Lai Savaşı" günü verilen emrin bu olduğunu söyledi çünkü komuta kademesindeki subaylar hep yüksek ölü sayısı istiyorlardı ve sıradan uygulamaya göre buna "her şey [...] Vietkonglar, bufalolar, domuzlar, inekler" dahildi. Latimer'ın son kez dürtmesiyle Yüzbaşı Medina'nın zaten bir soruşturma geçirmiş olduğunu söyleyiverdi. Bu soruşturmada Medina, "Görünen o ki yirmi yıllığına hapse gidiyorum,"[191] demişti.

Konuşmasını sürdürdüğü zaman boyunca gözlerini Calley'den ayırmayan Aubrey Daniel ileri doğru atıldığında[192] Latimer kendi masasına henüz dönmüştü. Daniel saniyeler içinde soru ardına soru savurmaya başladı. Bunların tümü 16 Mart sabahında tam olarak kimin nerede ne yaptığıyla ilgiliydi. Emin değilmiş gibi numara yapamayacak kadar aptal ya da tedirgin olan Calley herkesin nerede ne yaptığına dair hafızasında kesin bilgiler olduğunu belli etti ve bir kez daha "My Lai Savaşı" gününe atıfta bulundu. Daniel atıldı. "Helikopterden inerken üzerinize ateş açıldı mı?" Soru hedefine vardığında Calley korkudan bir anda kaskatı kesilerek, "Bunu bilmenin bir yolu yok," dedi. "Üzerinize ateş açıldı mı?" diye tekrarladı Daniel, ısrarcıydı. Calley ağzının içinden, "Hayır, efendim," diye cevap verdi. "Herhangi bir Vietnamlı gördün mü?" diye devam etti. Calley yanıt olarak ocağın orada birilerini gördüğünü söyledi. Bunun üzerine Daniel bu Vietnamlının ne yaptığını sordu. "Ölüydü, efendim," diye Calley mırıldandı. Calley'nin bundan sonra gördüğü köylü de ölüydü. Sonunda ortaya çıktı ki Calley'nin "My Lai Savaşı" günü denk geldiği her Vietnamlı ölüydü; tabii tam o esnada öldürülmekte olanları bir kenara bırakırsak.

Calley'nin kendini kurtarma çabasına dilsel sakarlık ve duygusal dangalaklık eşlik etti. Öldürdüğü insanların yaşı ya da sayısı hakkında hiçbir şey hatırlayamıyordu ve cinsiyetleri hakkında kesin konuşmaktan

kaçınıyordu, çünkü "ayrım yapmak" istemiyordu. Emrindeki askerlerden birinin bir kadını oral sekse zorladığını ve ardından pantolonunu yukarı çektiğini tam olarak hatırlayamıyordu ama gözlemlediğine göre, ki bunu hain bir gülümseme eşliğinde söylüyordu, "Eğer bunları yapmamış olsa biraz aptal gibi görünürdü". Daniel, Calley'nin Hugh Thompson'a kadın ve çocukları sığınaktan bir el bombası yardımıyla "tahliye edeceğim," dediğinde tam olarak ne kastettiğini sorduğunda Calley boş boş baktı: "Hiçbir fikrim yok, efendim," diye cevapladı. "Lafın gelişi öyle dedim." Hatta bu toplu cinayetlerini üstü Medina'ya bildirip bildirmediği sorulduğunda, soruyu anlamadı bile, oysa savunmaya göre Calley sadece Medina'nın emirlerine uyuyordu. Daniel sorusunu yineledi ve "Bu öyle büyütülecek bir şey değil," cevabını aldı.

10 Mart 1971'de Ernest Medina kendisine yöneltilen suçlamaları reddetti.[193] Konuşması boyunca Calley'ye dik dik baktı ve çıkarken yargıca kusursuz bir askeri selam verdi. Dava altı gün sonra kapandı. My Lai'deki cinayetlerin üzerinden tam olarak üç yıl geçmişti. Bu süre içinde Amerika'nın ilgisi başka yerlere kaymıştı, örneğin adli muhabirler kışı Los Angeles'ta geçirmeye karar vermişlerdi çünkü orada Calley'den daha az verimli ancak daha renkli bir sima olan Charles Manson adındaki bir seri katilin davası görülüyordu. Yine de Calley davasında avukatlar kapanış konuşmalarını yapmadan hemen önce tüm basın bu konuşmaları dinlemek için toplu halde mahkemeye geri geldi. Aubrey Daniel jüri üyelerini ordunun ve ulusun vicdanı olmaya davet ettikten, Latimer'se Calley'nin savaş sıcağı sıcağına sürerken verdiği kararlar için ikinci bir tahmin yürütmemelerini rica ettikten sonra tüm bu sözlerin muhattabı jüri, karara varmak için salonu terk etti. Geri dönmeleriyse neredeyse iki haftayı buldu. 22 Mart'ta sanığın itham edildiği 102 cinayetin 22'sinden suçlu olduğuna karar verdiler. İki gün sonra da cezaya karar vermeleri gerekiyordu. Bu sefer Latimer jüriyi Calley'nin "o muğlak alana varıncaya kadar iyi bir adam olduğu"[194] yönünde bilgilendirdi. Daniel'sa idam cezasına karşı durup Calley için sadece "uygun ceza"nın verilmesini talep etti. Kısa bir görüşmenin ardından jüri Calley'ye müebbet hapis cezası verdi.

Verilen hüküm öyle hemen verilmiş değildi ama sonuç tüm ülkeyi çarptı. Manson ailesinin tuhaf cinayetleri gazetelerin ilk sayfasını kısa süre meşgul edebilmişti ve sağcı Amerika Calley'yi şehitlikten

azizliğe yükseltti. "Battle Hymn of Lt. Calley" [Teğmen Calley'in Savaş Şarkısı] diye küskün bir ağıt üç gün içinde 200.000 sattı.[195] Şarkı, Calley'nin vatansever geçmişini annesinin mutfağında kafasında tencere, elinde bayrak, uygun adım marş yürüdüğü günlere kadar götürüyordu. Vali Jimmy Carter, sonraki yıllarda ona çok yakışacak rüzgârı arkasına alan bir dokunuşla, "Amerika'nın Yiğit Adamları Günü"nü ilan etti ve tüm Georgialıları dayanışmalarını göstermek için gün içinde arabalarını farları açık halde sürmeye davet etti.[196] En devasa hürmetse Georgia, Columbus'taki "Calley'ye Destek"[197] gününde geldi. Buluşmada bir rahip kalabalığa bu yaşananların Paskalya gününde insanlığın karşılaştığı ilk adaletsizlik olmadığını hatırlattı: "İki bin yıl önce İsa adındaki bir adam çarmıha gerildi. [William] Calley isminde başka bir adamın da gerilmesine ihtiyacımız olduğunu hiç zannetmiyorum."

Beyaz Saray da gelişmelerden endişeliydi. Başkan Nixon her ne kadar ilkelerden ödün vermez diye bilinse de rüzgârın yönüne göre hareket etmeyi hep becermişti ve halk ondan kesin kararlar almasını bekliyordu. Dava üzerine görüş bildiren yüz bin telgraf almıştı ve her yüz telgraftan doksan dokuzu Calley'yi destekliyordu. Kararın bir hafta ardından yayımlanan bir Gallup anketi, verilmiş hükme karşı yüzde 79'a varan bir hoşnutsuzluk gösterecekti.[198] Tam bu zamanlarda Washington Ulusal Havalimanı, Beyaz Saray'dan yetkililerle irtibata geçip yelek giydirilmiş bir keçinin Atlanta'dan Nixon'a gönderildiğini bildirdiler. Keçiye bir yolcu eşlik etmiyordu ve kırmızı, beyaz ve mavi renklerden oluşan yeleğinde Calley'nin ismi ve "GÜNAH KEÇİSİ" yazıyordu.[199] Tüm bu yaşananlardan hangisinin dengeyi değiştirdiğini tarih kaydetmemiştir, ancak başkan 1 Nisan 1971'de kararını verdi.[200] Başkana göre adaletin ve ordunun morali gereği Calley, temyizi sonuçlanıncaya kadar parmaklıkların ardından çıkarılıp ev hapsine alınmalıydı. Her ne kadar temyiz başarısızlıkla sonuçlanacak olsa da Calley evinde kaldı ve evinde onunla birlikte yaşayan kız arkadaşı, tropikal balıklar ve bir mina kuşu vardı. Hayatı, affedildiği 27 Şubat 1974'e kadar böyle sürdü. Yani tüm bu yaşananların sonucunda müebbet hapsinin sadece üç gününü hapishanede geçirmiş oldu.

Savcı Aubrey Daniel öfkeli bir protesto mektubu kaleme aldı. Jüri üyelerinden beşinin bizzat Vietnam gazisi olduğunu Nixon'a hatırla-

tıyordu. Bu insanların kınama mektupları ve ölüm tehditleri aldığının[201] farkında olarak başkomutanına şöyle diyordu:

> Kararınızı verirken bu adamları hesaba kattınız mı? Hükümlerini ilan ettiklerinden beri bu adamların kendilerinin ve ailelerinin vatanları karşısında duydukları onur, bağlılık ve sadakat şiddetli saldırılar altında kaldı... Bu ulusa ahlaki bir önderlik sağlamasını umduğum ve sağlaması da gereken birisinden, yani Amerika Birleşik Devletleri başkanından bu ülkenin kanunlarının ve tartışmaya kapalı olan apaçık bir ahlaki sorumluluğun sonuna kadar arkasında durmasını beklerdim.[202]

Aubrey'nin vardığı bu sonuç beklentileri kadar temelsizdi çünkü bu mesele tartışmaya açıktı. Her ne kadar yirmiden fazla adam, katliam ve örtbasla alakalı suçlamalarla karşı karşıya kalsa da son iddianameler –"adaletin çıkarları" için– düşürüldü. Görülen beş davanın da ardından tüm mahkemeler beraatle sonuçlandı.[203] Medina'nın jürisinin[204] onu suçsuz bulması en fazla bir saatlerini aldı. My Lai ve My Khe'nin tüm katilleri gibi William Calley paralel bir evrene geçmişçesine başka bir hayat sürmeye başladı ve şimdi Georgia, Columbus'taki Cross Country Plaza adlı alışveriş merkezinde bir kuyumcu işletiyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nin yaşananları resmen kabul etmesi için otuz yılın geçmesi gerekecekti. Mart 1998'de Hugh Thompson'la Larry Colburn –ve olaydan sadece birkaç hafta sonra ceset yığını üzerindeki bir çocuğun hayatını kurtarmaya çalışırken vurulup düşen Glenn Andreotta– My Lai'deki eylemleri sebebiyle Fedakârlık Madalyası'na layık görüldüler. Thompson'a atfedilenler[205] nihayet ona 1969'da verilmiş Üstün Uçuş Madalyası'nın üzerindeki lekeleri sildi. O zaman madalyaya layık görüldüğünde kayıtlara Vietnamlı çocukları "yoğun çapraz ateş"ten kurtardığı yazılmıştı. Resmi belgelerde artık Thompson'ın "kaçmakta olan Vietnamlı sivillerle peşlerindeki kara kuvvetleri birlikleri arasına sivillerin ölümünü engellemek için iniş yaptığı" yazıyordu. Aynı belgelere göre Thompson, "Amerikan birliklerinin üzerine ateş açmaya hazırdı"; bugün bu sözler hem Thompson'ın hem de Amerika Birleşik Devletleri ordusunun kahramanlıklarının hakkını veriyordu.

Bu güzel bir jestti. Amerika Birleşik Devletleri, My Lai'deki Amerikan kahramanlarını onurlandırmakta geç davranmıştı, ancak kötüleri yargılama kararı da pek sık görülmeyen bir davranış olmuştu.[206] İyimser bir kişi pekâlâ tüm bu yaşananların askerlerin özlerinde taşıdıkları iyiliğe de işaret ettiğini söyleyebilir fakat kesin olan şu ki, bazı ciddi iddialar mahkemeye hiç taşınmamıştı. Hatta Calley yargılanırken bir muvazzaf çavuşun şikâyetleri 101. Hava İndirme Birliği'ne bağlı Tiger Force müfrezesi hakkındaki bir soruşturmayı ateşledi. O dönemde bahsi geçen müfreze My Lai'nin de içinde bulunduğu bölgede operasyonlar yürütüyordu. Yapılan soruşturma, müfrezenin 1967 yılında yüzlerce sivili öldürüp cesetlerini kestiğini ortaya çıkardı ve on sekiz adamı suçlu gösteren güçlü kanıtlar bulundu. Başkan Ford yönetimi 1975'te soruşturmanın sürdürülmesini gizlice engelledi.[207] Daha yakın bir tarihte Amerika Birleşik Devletleri eski senatörü Bob Kerrey, Nisan 2001'de bir araştırmacı gazeteciye, Thanh Phong köyünde kendi emri altındaki yedi kişilik özel harekât birliğinin 25 Şubat 1969'da en az on üç kadın ve çocuğu öldürdüğünü itiraf etti. Eski senatör, yaşananların ahlaki düzlemde de askeri anlamda da savunulabilir bir vahşet olmadığını kabul ediyordu ve iki açıdan da özür diliyordu. İddiasına göre ölenlerin çoğu çatışmanın ortasında kalmıştı; geriye kalanlarsa kendi bilgisi dışında, bir kulübede, askerler süngüyle içeride ne var ne yok diye bakarken can vermişti. Kerrey'den sonra komuta kademesinde ikinci sırada bulunan Gerhard Klann'ın hatırladıklarıysa farklıydı. Klann'ın dediğine göre Kerrey kendisine bir kulübenin içinde bir kadınla üç çocuğu öldürürken yardımcı olmuştu, ihtiyar bir adamın boğazını bizzat kesmiş ve en sonunda aralarında bir bebeğin de bulunduğu on beş civarında tutuklunun makineli tüfekle taranmasını emretmişti. Klann'ın söylediklerinden haberdar olduktan sonra Kerrey "Anlatılanlar hafif bir şekilde yaşanmış olabilir [...] evet, bu anlatılanlar yaşanmış olabilir. Ama ne yapalım, ben öyle hatırlamıyorum ki,"[208] dedi. 2001'in karanlık günlerinde –11 Eylül saldırılarından önce bile ordunun dikkati Amerika Birleşik Devletleri'nin pek çok yerindeki vatansever olmayan eylemlere yönelmişti– bu hikâyenin yol açtığı tartışma pek de şiddetli olmadı. Sonucunda bir ceza kovuşturması için resmi bir girişime gerek görülmedi.

1980'lerin sonunda uluslararası ceza hukuku bir düğüm noktasına vardı. Nürnberg bazı suçların tüm dünyayı ilgilendirdiğini ortaya koymuş, Soykırım ve Cenevre Sözleşmesi bu suçların pek çoğunun devletler tarafından soruşturulmasını ve cezalandırılmasını gerektirmiş ve Eichmann'ın yargılanması bu suçların herhangi bir yerde dava konusu olabileceği fikrini hesaba katmıştı. Ne var ki bunu yapabilecek yegâne kurumlar yine ulusal mahkemelerdi* ve bahsi geçen bu suçların dava konusu olduğu bu nadir durumlarda ülke içi çıkarlar çerçevenin çoğunu kaplıyordu. Bu tablonun içindeyken bir paradoks, Nürnberg'de emsal oluşturan bir olayın öne çıkmasına yol açtı. 1945'ten sonra Avrupa'nın içindeki ilk savaş Yugoslavya'da patlak verdi. Bu savaşta işlenen insanlığa karşı suçlar yüzünden de bir zamanlar bu suçları bitirmek üzere yürütülmüş süreç en baştan işleme kondu.

Altı ayrı cumhuriyetin bir araya geldiği bir federasyon olan Yugoslavya 1980'lerin başından beri çürümekteydi. Ülke 1919'da Avrupa'nın güneyinde yaşayan Slavların milliyetçiliklerine ev sahipliği yapsın diye kurulmuştu; çeşitli etnisitelerin bulunduğu bir coğrafyada, Osmanlı İmparatorluğu çatırdarken ülkenin kuruluşuna yol açan heves hayati olduğu kadar muhteristi de. Ülkenin 1945'ten sonraki lideri Josip Broz Tito en güçlü iki birleşenin hırslarını zararsız hale getirmekte o zamanlar gerçekten başarılı olmuştu. Bunun için Sırpları ve Hırvatları komünizmin Sovyetler karşıtı bir biçimiyle buluşturmuştu. Ne yazık ki Tito 1980'de öldü ve uzun süredir kısık ateşte pişmekte olan ayrılıkçı hareketler tekrar kaynamaya başladı. Ülkeyi bir arada tutan ne varsa tutkallık işlevini kaybetmek üzereydi.

Tito, Yugoslavya'yı bir arada tutmak için o kadar çok çabalamıştı ki bu ülkeyi kimse parçalayamaz gibi görünüyordu: Slobodan Milošević adındaki bir Sırp hariç. Beş yıl boyunca bir devlet bankasında sürdürdüğü müdürlük görevinden 1984 yılında ayrılan bu hırslı komünist, partinin Belgrad şubesinin başkanı oldu. Yoldaşları yerlerinde sayarken o, ülkesinin değişmekte olduğunu fark etmişti. Milošević için kader anı Nisan 1987'de, Sırbistan'ın güney vilayeti Kosova'ya yaptığı bir ziyaret esnasında yaşandı. Bu ziyaretin görünürdeki amacı

* Uluslararası Adalet Divanı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Amerika Kıtaları İnsan Hakları Mahkemesi gibi bölgesel mahkemeler insan hakları ihlalleriyle ilgilenmekle yükümlü olsalar da ancak devletlere karşı kovuşturma yürütürler.

Sırp azınlığa karşı Arnavutların egemenliğindeki Komünist Partisi'nin ilişkilerini onarmaktı. Toplantılardan biri esnasında binanın dışında toplanan kalabalık ortamı gerdi. Toplantının tedirgin katılımcıları Milošević'ten, taşlar atan kalabalığı sakinleştirmesini istediler. O zamana kadar bürokratlık yapmış Milošević'in içinde bir rulet tutkunun pervasızlığı yatıyordu ve şimdi varını yoğunu yatırdığı çarkı çeviriyordu. Etrafını kuşatmış bir televizyon ekibinin gölgesinde Milošević hayatının adımını attı ve yetkililer adına değil, öfkeli kalabalık için konuştu: "Sizinle kimse başa çıkamaz!" diye bağırdı, "Sizinle kimse başa çıkamaz!"[209] Büyülenen kalabalık tezahüratlara başladı: "Slobo! Slobo! Slobo!" O zamana kadar tüm hayatını bir komünist olarak geçiren adam o anda bir Sırp kahramanına dönüştü. Avrupa'nın her yerinde komünistler ölü atlarıyla hımbıl hımbıl gezerken Milošević üzerine binecek bir kaplan bulmuştu.

Binicisi sayesinde bu kaplan kısa süre içinde çılgınlar gibi koşmaya başladı. 1988 yazı boyunca büyük bir gayretle yürüttüğü kampanyada, eski devlet memuru Milošević bürokrasiye savaş açtı. Bürokrasiyle mücadele kisvesi altında kalabalıkları devlet çalışanlarına karşı kışkırttı ve Yugoslavya komünizminin harabeye dönmekte olan yapılarını Sırp milliyetçiliğinin kalelerine çevirdi. Milošević ödülünü Sırp başkanlığını kazandığı 8 Mayıs 1989'da aldı. Bu tarihten iki ay sonra da yine Kosova'da Balkanlar tarihinin gelecek on yılını belirleyecek bir konuşma yaptı. Osmanlı İmparatorluğu tarafından çağ açan bir mağlubiyetin tattırıldığı savaşın 600. yıl dönümünde –Sırbistan bu aşağılanmayı hep acayip bir hazla anmıştı– Milošević, Kosova'da, Kosova Ovası diye bilinen sahayı turladı. Bu meydanda onu dinleyen ve sayıları neredeyse milyonu bulan bir kalabalığa Sırbistan'ın bir kez daha "kan ve savaş"la imtihan vaktinin geldiğini söyledi. Ona göre mücadele artık silahlı olmayacaktı ama yakıcı yaz sıcağının kavuruculuğunda ve keyiften dört köşe olmuş kalabalığın karşısında şunu eklemeyi de ihmal etmedi: "Ancak mücadelenin bu yöntemlerini bir kenara itmek için de henüz erken."[210] 29 Haziran 1991'de, yani bu konuşmanın ikinci yıl dönümünden bir gün önce, Yugoslavya'nın içsavaşını başlatacak ilk kurşunlar atılacaktı.

İlk olarak küçük bir cumhuriyet olan Slovenya'da silahlar ateşlendi. Ayrılıkçılarla Milošević'in emri altındaki ordu birlikleri arasında

yaşanan çatışmalar yalnız on gün sürdü. Ancak bu on gün esnasında televizyonlarda gösterilenlerden zihnimizde kalanlar, ortalık alışılmadık seslerle gümbürderken seken kurşunlardan kaçmak için zikzaklar çizen Orta Avrupalı insanlardı ve bugün geçmişe dönerek hatırlanan bu sahneler o günlerde daha da kötüye gitmek üzereydi. Sırbistan'dan sonra Yugoslavya'nın en büyük ikinci cumhuriyeti Hırvatistan'da milliyetçi bir bayraktar henüz başkan seçilmişti. Başkan Franjo Tuđman, Milošević gibi kendini yeniden bulmuş bir adamdı; aslında Nazilere karşı savaşmış bir gaziydi ve şimdi Sırplardan nefret ediyor, Hırvat faşizmini savunuyordu. Tuđman, Yugoslavya'nın en büyük azınlığı olan Müslümanların bir etnik grup olarak tanınmasını bile reddediyordu. Kendisi Yugoslavya'nın parçalanması işini tek başına Milošević'e bırakacak tipte bir adam değildi, tam aksine bu yıkımı onunla birlikte gerçekleştirecekti.

İşbirliği, Slovenya savaşından bir ay sonra başladı. Sırp isyancılarla birlikte hareket eden federal ordu birlikleri Krayina diye bilinen Hırvatistan'ın Sırp nüfusunun yoğun yaşadığı geniş bir bölgeye doğru ilerledi. Yugoslayva'nın savaşını tarif edecek çatışmanın doğası Krayina'da kendini tanıttı; Hırvatların yaşadığı bir köy, sakinleri bölgeyi terk etmeyi reddedince on iki saat boyunca bombardımana maruz kalmış ve taş üstünde taş bırakılmamıştı. Bölge harabeye dönmüş olmasına rağmen iki taraf da belki gurur belki öfke içinde, gazetecilere bölge için "temizlendi"[211] demişlerdi. Böylece olumsuzlukların üzerini örtecek yeni bir tabir doğmuş oluyordu. Soykırımın hayaleti mezarından çıkmıştı.

Yılbaşında Avrupa Birliği Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanıyınca tehlike arttı ve tüm gözler Bosna'ya çevrildi. Bosna, Yugoslavya'nın en büyük üçüncü cumhuriyetiydi ve etrafı ayan beyan belalarla çevriliydi. Nüfusunun kabaca beşte üçü Sırp, beşte biri Hırvat ve geriye kalan beşte ikisi Müslüman'dı,[212] etnik açıdan bundan daha karmaşık bir yer bulmak herhalde pek zordu. Bosna'ya etnik temizlik dayatmak omletten yumurtayı ayırmak kadar berbat bir işti. Buna rağmen taraflar bu işi denemeye hevesliydiler. Bir facia yaşanmaması için beslenen son umutlar da Bosnalıların ikiye bir oranında çoğunlukla bağımsızlığı oyladıkları Mart 1992'de buharlaştı.[213] Silahlı Sırplar başkent Saraybosna'da barış için yürüyen insanların üzerine ateş

açarken Bosnalılarla ittifak yapan ancak Milošević'e tabi kuvvetler de cumhuriyetin kuzeyindeki yerleşimlere saldırılar başlattı. Başkan Tuđman'a bağlı başıbozuk Hırvatlarsa doğudaki toprakları ilhak etmeye başladılar. Camiler bombalanır, binlerce kadına tecavüz edilir ve yüzlerce yıldır birlikte çalışmış, evlenmiş, yas tutmuş topluluklar parça parça dağılırken[214] ordusu, fabrikası ve denize kıyısı olmayan Boşnak hükümetinin elinden tek gelen uluslararası yardım dilenmekti. Yaşanan acıların en uzun sürdüğü yer Saraybosna'ydı. Minarelerle, kilise kuleleriyle ve eski tip konaklarla bezenmiş bu kent Nisan 1992'de Sırp kuvvetler tarafından kuşatıldı ve sonraki yirmi iki ayda, bir zamanlar kartpostal kadar sevimli görünen Saraybosna cehennem kadar korkunç bir hale büründü. Dağlarda konumlanmış topçu birlikleri şehri çevrelerken *šljivovica*'yla sarhoş olmuş başıbozuk nişancılar rasgele attıkları, pazaryerlerine ve sokaklara isabet eden yarım milyon kadar mermi ve bombayla[215] belediye kütüphanesini ateşi sönmeyen dev bir ocağa, evlerin bahçeleriniyse mezarlığa çevirdiler. Tüm bu yaşananlar Leningrad'dan sonra dünyanın tanık olduğu en sembolik kuşatmaya işaret ediyordu. 1992 yazında Batı medyası, Bosna'nın kuzeyindeki Sırp kamplarının dikenli tellerinin ardından bakan bir deri bir kemik kalmış tutsakların görüntülerini ele geçirip yayınladı. Nürnberg'in duruşma salonunda Buchenwald ve Belsen'in görüntülerinin ilk kez teşhir edilmesinin üzerinden elli yıl geçmişti ve sanki lanet bir kara büyünün etkisi altındaymışçasına Avrupa zamanda geriye gitmişti.

Batı ve Müslüman kamuoylarından öfkeli sesler yükselirken Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi işi sürüncemede bırakıyordu. Aslında hiçbir şey yapmamaktan da beterini yaptı. İlk müdahale Eylül 1991'de, bir silah ambargosu[216] dayatmak şeklinde gerçekleşti. Bu dayatma Sırbistan ve Hırvatistan'ı pek etkilemedi, her ikisinin de kendi silah üretim tesisleri ve geçiş yapmaya müsait bolca sınırı vardı. Bu ambargo sadece Bosna'yı çaresiz bir ölümün pençesine atıyordu. Neredeyse bir yıl sonra da insani yardım ulaştırılması için "gerekli tüm tedbirlerin alınması" hükmünü verdi[217] ve bu hüküm uluslararası hukuk yönünden açıkça bir askeri müdahaleyi gerekli kılıyordu. Halbuki yasal bir hükümet ve kendini savunmaya istekli bir halk olmasına rağmen Atlantik'in iki tarafında da Güvenlik Konseyi üyeleri sanki felç olmuş gibi harekete geçmiyordu.

Başkan George H. W. Bush, danışmanları tarafından "Bizim bu kavgada işimiz yok,"[218] diye uyarılmıştı. Halk önünde Sırp kamplarının "korkunç"luğunu açıkça lanetlerken üzerine basa basa bu kampların "soykırım" amaçlı olmadığını söyledi çünkü başka bir şey söylese uluslararası hukuk gereği müdahalede bulunması gerektiğini biliyordu.[219] İngiltere Başbakanı John Major pek çok yönden harekete geçmek konusunda daha da isteksizdi. Silah ambargosunun yürürlüğe konması için en çok çabalayan onun hükümetiydi[220] ve Amerika Birleşik Devletleri yönetimi için yeni seçilen Başkan Clinton hükümeti 1993'ün başında kendinden pek de emin olmayarak Bosnalıları silahlandırıp Sırp kuvvetlerini bombalama vaktinin geldiğini söylediğinde bu öneriyi ezmek için en çok çalışanlar Major'un bakanlarıydı. Kılını bile kıpırdatmayanların başında Dışişleri Bakanı Douglas Hurd geliyordu. Eton ve Trinity Koleji'yle Cambridge eğitiminin verdiği ağırbaşlılığa sahip görgülü ve deneyimli diplomat Hurd, himayesindeki her kuruma en tepe noktasından başlayarak karşı konulmaz biçimde nüfuz edebilirdi. Ne var ki tüm imkânlarına rağmen Yugoslavya'da yaşananları olduğundan daha önemsiz görmekten başka bir şey yapmadı.

Hurd'ün bu Balkan siyasetinin pasifliği başka yerlerde başarıyla belgelenmiştir,[221] ancak Nisan 1993'te Amerikalıların yaptığı bir öneriye Hurd'ün verdiği yanıt, tüm bu siyaseti özetler. Bu öneriye göre tarafların eşit şartlarda mücadele etmeleri [*level playing field*] sağlanmalıydı. Hurd, *Daily Telegraph*'a gönderdiği uyarı mektubunda kurbanların silahlandırılmasının aslında bir "eşit şartlarda öldürme [*level killing field*] siyaseti"[222] olduğunu yazmıştı. Bu zarif *jeu de mots*'tan kendisinin de pek hoşnut kaldığı rivayet edilir;* ancak tam da bu sözlerin dile getirildiği ay içinde tüm savaş boyunca yaşanan orantısız gücün en karanlık sahnesinin üzerindeki perde kalktı. 16 Nisan 1993 günü, Bosna'nın doğusunda yaşayanların ağırlıklı olarak Müslüman olduğu Srebrenitsa, Sırp kuvvetlerine teslim oldu. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de bunun üzerine muzaffer komutanları Srebrenitsa'nın artık "güvenli bölge"[223] olduğu yönünde resmi olarak bilgilendirdi. Bu gü-

* Ancak kendisinden pek hoşnut olmayan eski patronu Margaret Thatcher vardı. Thatcher'ın Bosna davasına yaklaşımı çok daha ateşliydi. Gerçekleşen katliamın ikinci bir soykırıma denk olduğunu düşünüyordu ve söylenenlere göre bir noktada artık Hurd'e şikâyetini sunmuştu: "Douglas, Douglas, bu gidişle Neville Chamberlain'i savaş kışkırtıcısı gibi göstereceksin." Bkz. "Atticus", *Sunday Times*, (Londra, 2 Mayıs 1993), s. 2-3.

venli bölgenin tam olarak ne anlama geldiğini kimse bilmese de mavi miğferli barış gücü, bölgenin güvenli olduğunu ispatlamak için gönderildi. Sırp birliklerinin, bölgede yaşayan ve sayıları yedi ila sekiz bini bulan silahsızlandırılmış yetişkin erkekleri ve oğlan çocuklarını düzenli bir şekilde katlettiği[224] Temmuz 1995'te barış gücü hâlâ oradaydı. Bu katliam Clinton yönetimi için bardağı taşıran son damla oldu ve nihayet Sırp topçu mevzilerine hava saldırısı düzenlenmesi kararına varıldı. Fransa'da yeni seçilen Jacques Chirac hükümeti de desteğini açıklayınca Britanya eli mahkûm dahil oldu.[225] Sayısız Müslüman, Sırp ve Hırvat'ın –belki 50.000 belki 200.000– canını alan bu kıyım, üç yıl sonra silahların birkaç gün içinde susmasıyla durdu.

İşte böylesi bir arka plandan yola çıkarak Fransızların ileri sürdüğü ve Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Rusya Federasyonu tarafından desteklenen ve savaşın yaşandığı coğrafyada savaş suçu ve insanlığa karşı suçları[226] işlemiş kimselerin yargılanması için bir mahkeme kurulması teklifi Şubat 1993'te görüşüldü. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY*) Nürnberg'den beri kurulmuş ilk uluslararası mahkemeydi ve tabii ki Güvenlik Konseyi üyelerinin bu mahkeme için dile getirdikleri görüşler[227] de o kadar yüceydi. Amerika Birleşik Devletleri'nden Madeleine Albright "Bu, kazananların mahkemesi olmayacak. Bu çabada galip gelecek tek şey hakikatin kendisi olacak," diyordu. Diğerleri de verdikleri karardan aynı derecede ilham almışlardı. Fransızlara göre bu mahkeme saldırganlara açık bir mesaj verecek ve kurbanlar için adaleti sağlayacaktı. Britanyalılarsa dünyanın dehşete düşmüş ve sinirli olduğunu söylüyordu ve savaş suçlarının tüm faillerinin hesap vermesini umuyordu. Ruslar bu mahkemenin kurulmasıyla Yugoslayva'daki siyasetçilerin akıllanacağına ve tüm dünyada insan haklarını ihlal edenlerin bir ders alacağına inanıyordu.

Gerçeklerse bu kadar haşmetli değildi. Her ne kadar Albright ve Dışişleri Bakanlığı'nın kimi yetkilileri adaletin süreğen barış için şart olduğu şiarıyla mahkemeye kesinlikle inanıyor olsalar da mahkemenin kuruluşu, gözlemci devletler açısından mevcut siyasetin yerine geçtiği kadar onu tamamladı, yani pek de önemsenmedi. Soruşturmalar için Fransızların ve Rusların desteği durgun olmaktan öteye hiç geç-

* The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia'nın kısaltması. –yhn

mezken John Major'un hükümeti 1992'nin ortalarına kadar soruşturmaların olası sonuçlarını kısıtlamak için çalıştı. Major hükümetinin derdi, Yugoslavya'nın etnik temizlikçilerinin hesap vermesinden ziyade birbirleriyle müzakere etmelerini sağlamaktı.

Kısıtlı bütçesiyle ve görmezden gelinerek[228] mahkeme, bir buçuk yıl boyunca durgun bir seyir izledi. Bu durum Temmuz 1994'te, Güney Afrika Başkanı Nelson Mandela'nın, Richard Goldstone isminde bir anayasa hukukçusunu başsavcı olarak atamasıyla değişmeye başladı. Güney Afrika'nın Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun eski başkanı Goldstone'un sürece kattığı güçle yıl sonuna kadar iddianameler hazırlandı ve ilk dava Nisan 1995'te başlamaya hazırdı. Kuzey Bosna'dan bir kafe işletmecisi ve eski karate hocası Duško Tadić 1992 yılında, yaşadığı kasaba civarındaki eylemlerinden doğan suçlamalarla yüzleşti. Birlikte büyüdüğü Müslümanların Yugoslav topçusu tarafından ateş altına alınmasına yardımcı olduktan sonra yakınlarda bulunan tutsak kampında tembel bir yaz geçirmişti; tutuklulara zorla canlı güvercin yedirilmesini, kimi tutukluların oral seks yapmaya zorlanmasını ve bir seferinde bir tutuklunun testislerini ısırarak koparmasını izlemişti. Mayıs 1997'de Tadić mahkûm edildi, böylece ilk kez verilen bir hüküm savaş suçlarının ve insanlığa karşı suçların devletler arasındaki savaşlarda olduğu gibi ülke içindeki çatışmalar için de uygulanabileceğini gösterdi ve teröristler kadar devlet yetkililerinin de bu suçların faili olmaktan ötürü yargılanabileceğini kanıtladı.[229]

İki yıldan daha uzun süren bir kovuşturma sonucunda Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) nihayet bir savaş suçlusunu yargılamış ve hatta içtihat oluşturmuştu. Fakat her ne kadar canavar olsa da Tadić hâlâ küçük balıktı ve eğer mahkeme varlığının hakkını vermek istiyorsa daha büyük balıklar tutmalıydı. Bunun gerçekleşmesiyse birkaç şüphelinin daha enselenmesini gerektiriyordu. Goldstone komutanları da soruşturmak için söz vermiş olsa da ve mahkemenin dayandığı yasa devlet başkanlarının yargılanabilmesini sağlasa da savaşın tüm kıdemlileri hâlâ kayıplardaydı. NATO güdümündeki kuvvetler 1995'in sonundan beri Bosna'daydı. Ne var ki bir zamanlar psikiyatristlik yapmış yarı zamanlı şair, Saraybosna kuşatmasının kabarık saçlı müfettişi Radovan Karadžić Bosna'nın meşhur kayak tesisi Pale'de vakit geçirirken bulunmuştu. Kijevo'daki etnik te-

mizliği başlatan ve Srebrenitsa'daki Sırp kuvvetlerine kumanda eden General Ratko Mladić, Belgrad'daki adresinde ikamet ediyordu. En tepedeki iki adam, yani Slobodan Milošević ve Franjo Tuđman sadece hürriyetlerini korumakla kalmamış iktidarlarını da korumuşlardı.

Eylemsizlik nihayet 1990'ların sonunda bitti. Birleşik Krallık'taki bir hükümet değişimi, Major yönetiminin ilgisizliğini Tony Blair'in ilk dönemdeki aşırı hareketliliğiyle ikame etmişti. Kısa süre içinde NATO kuvvetleri tüm Bosna'da kapıları kırarak evlere baskınlar düzenledi ve sıcak takipler yaptı. Bu esnada Sırbistan'ın başat etnik grubu, yani Kosova'nın Arnavutları arasında kimi rahatsızlıklar baş gösteriyordu ve Milošević bu rahatsızlığı ezmek için harekete geçmişti. Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Fransa fazlaca taviz vermiş bulunduklarına dair eleştiriler yüzünden ve Bosna'da geç de olsa gelen zaferlerinin kazandırdığı cesaretle bu sefer Sırp kuvvetlerinin geri çekilmesini istediler. Kosova Sırbistan'ın bir bölgesi olmasına rağmen isteklerinde direttiler. En sonunda Milošević siyasi görüş alanına giriyordu.

Sırp hükümetiyle yürütülen görüşmelerin bir sonuca ulaşmamasıyla 24 Mart 1999'da bu üç devlet kuvvetli bir hava bombardımanı harekâtı başlattılar. İki ay sonra da Lahey'deki savcılar bir iddianame hazırladılar. Sırbistan devlet başkanına yöneltilen suçlamalar, Kosova'da işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar için emir verdiği ya da bu suçları engellemekte başarışız olduğu yönündeydi. Kumarbazın başka kozu kalmıyordu. Sırp milliyetçiliğinin geleneksel kaynağı olan bölgeyi kaybeden Milošević'e karşı ülke içindeki muhalefet zirve yaptı. Eylül 2000'de düzenlenen seçimler sonucunda da öyle bir yenilgi aldı ki sonuçlara müdahale etme çabası dahi onu kurtaramadı. Seçimleri geçersiz saymak için yaptığı son bir girişimin ardından kendini demir parmaklıklar ardında buldu. George W. Bush'un, Sırbistan hükümetine yapacağı 1,28 milyar dolarlık yardımı kesme ihtarı sonucunda[230] yeni Sırp hükümeti Milošević'i ICTY'a teslim etmeye razı oldu. 28 Haziran 2001'de Milošević, Lahey'deki hapishaneye vardı. Kosova Ovası'nda yaptığı ve Yugoslavya'nın etnik çöküşünü haber veren konuşmasının ardından günü gününe yirmi yıl geçmişti. Şimdi Milošević mavi-beyaz bir BM helikopterinden iniyor ve Scheveningen'in yerden aydınlatmalı zemininde Yugoslavya'yı

yakıp bitiren ateşi onunla birlikte tutuşturmuş otuz kadar adamın yanına gidiyordu.*

Mahkeme nihayet en büyük balığı yakalamıştı ama hâlâ balığı sudan çekip çıkarması gerekiyordu. Bu işin ne kadar zor olduğu kısa süre içinde anlaşılacaktı. Milošević'in Lahey'e vardığı günün sonrasındaki sabah Savcı Carla del Ponte bir basın toplantısı düzenledi ve "Burada yargılanan Sırbistan halkı değildir. Sırbistan'ın tarihi buradaki soruşturmanın konusu değildir,"[231] dedi. Dört gün sonra Milošević duruşma salonuna ilk defa girdi ve Sırp renklerinden oluşan, kırmızı, beyaz ve mavi çizgili kravatıyla yargıçlara dönüp de konuşmaya başladığı an, del Ponte'ye yanıldığını ispatlamaya kararlı olduğunu gösterdi. Birleşik Krallık'tan Yüksek Yargıç Richard May, Milošević'e bir avukat tutması için teklifte bulununca gözleri çakmak gibi çaktı: "Bu mahkemeyi sahte bir mahkeme ve iddianameyi sahte bir iddianame olarak görüyorum," diye bağırdı İngilizce olarak ve "Böylesi yasadışı bir kurum için adli yardım almaya ihtiyacım yok," diye devam etti. May'in sanığa dönüp de iddianamenin okunmasını isteyip istemediğini sorması da aynı düşmanca tavırla karşılandı ("Bu sizin sorununuz" diye cevap vermişti) ve sürekli bozulup duran mikrofonlardan yirmi dakika boyunca atılan söylevlerle duruşma darmadağın bir halde sonlandı.[232] 29 Ekim 2001'deki ikinci önduruşmasında May, Milošević'e hoşuna gitse de gitmese de kendisine artık üç avukatın vekâlet edeceğini söylediğinde o "Aynı amaca hizmet eden iki ekip. Artık buna Lahey'in adil şartları diyebiliriz,"[233] diye aşağılayarak homurdandı.

Takip edilecek yol gayet şeffaftı. Tüm duruşmalar Sırbistan'da canlı yayınlanacaktı ve kendisine sahne hakkı tanınan eski bir şarkıcı gibi Milošević de şansının son bir kez yaver gideceğine inanıyordu. Yürüdüğü bu yolun ilk adımlarını Sırp isyancılara kendilerini savunmalarını söyleyerek atmıştı, onlara varoluşlarının tehdit altında olduğunu söylemiş ve yüzlerine tükürmek isteyen tüm bir dünyaya karşı ayağa kalkmaları için çağrıda bulunmuştu. Bu pozlar samimiyetsiz olmak-

* Hapishanedeki ilişkilerin çok arkadaşça olduğunu söylemeye bile gerek yok. Srebrenitsa Kasabı olarak bilinen Radislav Krštić, bir bacağı olmamasına rağmen koğuşun masa tenisi şampiyonu olabilmişti. Doğu Bosna'daki Hırvat etnik temizliğini tasarlayan Dario Kordić ise koğuşun en başarılı aşçısı olmuştu. Milošević de koğuş komşusu Müslüman generali arkadaş edinip düzenli olarak satranç oynayarak bu mutlu yuva tablosuna katkıda bulunacaktı. Bkz. Martin Fletcher, "An Armistice Behind Bars", *The Times*, (Londra, 23 Şubat 2001), s. 28; Isabel Vincent, "The trial of Slobodan Milosevic has shown a side of him unfamiliar to the Western world", *National Post*, (Kanada, 2 Mart 2002).

tan da kötüydü. Milošević daha hakkında iddianame hazırlandığı andan beri binlerce belgeyi savunmasında kullanmak üzere dosyalamıştı[234] ve her ne kadar Yargıç May'in mahkemesine yasadışı diyerek homurdanıyorsa da arka planda avukatlar bu dosyaları onun adına tanzim etmek için çalışıyorlardı. Milošević'in, kazananların adaleti iddiası tamamen fantastik değildi. Güvenlik Konseyi ICTY'ı kurduğunda üyelerden hiçbiri Yugoslavya'yla savaş halinde değildi. Zaten üyelerin en yüksek gayesi de mahkemenin işlemesine gerek kalmadan sorunun çözülmesine dair bir umuttu. Ne var ki Milošević hakkındaki iddianame hazırlandığında üyelerden üçü Kosova'yı bombalıyordu ve Milošević'e karşı yapılan suçlamalar yalnız Kosova'daki suçların failliğiyle ilgiliydi. Savcılar bu durumu Kosova'da işlediği suçların kanıtlanmasının daha kolay olduğunu söyleyerek açıkladı,[235] ancak bir kez mahkemeye çıkarıldığında yavaş yavaş Bosna ve Hırvatistan'la ilgili suçlamaları da dosyaya eklediler. Carla del Ponte daha da ileri giderek davaya dair önyargıları savuşturmak için Franjo Tuđman'a yönelik suçlamalar da yapmayı umduğunu,[236] ancak Hırvat liderin Kasım 1999'daki ölümüyle bundan vazgeçtiğini söyledi. Tuđman'ın 1997'den beri ölümcül bir hastalıkla boğuştuğu hesaba katıldığında del Ponte'nin bu dediklerinin ne kamuoyundaki olumsuz görüşleri değiştirmeye ne de Milošević'in iddianamesinin hazırlandığı koşullara dair havada hâlâ asılı duran siyasi hesapların[237] pis kokusunu def etmeye bir faydası oldu.

Dava 12 Şubat 2002'de başladı. Gazeteciler, Milošević tutuklandığı gün ailesinden iki kişinin intihar ettiğini sık sık yazıyorlardı ve tutsaklığın Milošević'in direncini kırıp kırmayacağı büyük merak konusuydu. Ancak Milošević'in Scheveningen'de geçirdiği bir buçuk yılın ardından kendini yok etme tehlikesinin tamamen ortadan kalktığı davanın ilk günü açıkça görüldü. Mahkemeye otuz beş tanık çağıracağını hemen ilan etmişti, avukatları bu tanıklar arasında Bill Clinton ve Tony Blair'in olduğunu söylüyorlardı.[238] Bu ikisinin de içinde bulunduğunu iddia ettiği komplonun devasa ölçeğinin Milošević savunmasını yaptıkça aslında tam da beklendiği kadar büyük olduğu ortaya çıkacaktı. Bir ay içinde Milošević, NATO'yla El-Kaide'nin gizli bir ortaklıkla Kosova'yı karıştırdığını ileri sürmeye başladı; Batılılar havadan bomba yağdırırken onların emri altındaki gözü dönmüş köktenciler de karadaki

direnişi örgütlemişti.[239] Eylül 2002'de Srebrenitsa'da binlerce insanın öldürülmesi, söylediğine göre, emir dinlemeyen Sırp eşkıyalarının işiydi. Bu eşkıyaları Başkan Jacques Chirac askeri müdahalenin koşullarını oluşturmak için tutmuştu. Saraybosnalı siyasetçiler de gizli toplantılarda kendi vatandaşlarına kıymanın planlarını hazırlamışlardı.[240] Zaten "Müslümanların kendi insanlarını katletmek yönündeki bu alışkanlığı savaş boyunca görülmüştü."[241]

Milošević'in verdiği savunma güçlü bir hayal gücüne sahipti, bununla beraber mahkemenin işini yokuşa sürmekte de bir o kadar başarılıydı. Nisan 2004'te ifade vermeye hazırlanırken otuz beş değil, aslında yüz altmıştan fazla tanık[242] çağırmaya hazırlandığını duyurdu. Avukatlarına her türlü savunmayı onun adına günü gününe yapma yetkisi vererek mahkeme heyeti Milošević'in bu coşkusunu kısıtlamaya girişti. Bu sefer greve gitti, tanıkları saklanıp mahkemeye gelmedi ve avukatları, müvekkilleri kendileriyle konuşmadığı için azledilmeyi talep etti.

Milošević, kendi masumiyetini kanıtlamakla pek ilgilenmediğinden taktikleri iyi olsa da stratejisi o kadar başarılı değildi. Ona yöneltilen ithamlar bahsi geçen suçların ya faili olduğu ya da bu suçlara göz yumduğu iddiası üzerine kuruluydu. Bu yüzden çılgın teorilerini savunmakta gösterdiği saplantının düzeyi, aslında üzerine atılmış suçları hiç de emri altındakilere bırakmadan işlediğine işaret ediyordu. Ne var ki böyle dünyevi hamlelerin hepsi 2006'nın baharında boşa düştü. Milošević'in vekâlet vermeden kendini savunma kararı şahsi düzlemde işleri uzatıp zora soksa da siyasi olarak çıkarınaydı çünkü doktorlar Temmuz 2002'den beri Milošević'in ciddi bir kalp rahatsızlığı çektiğini bildiriyorlardı ve 11 Mart 2006 günü hücresinde ölü bulundu. Davanın sonucunun belirsizliğine dair sürüp giden tartışmalar böylece bir anda sonlandı.

Milošević'in taşkın coşkusu, onun mazlum Sırp kahramanlar anıtındaki büstünü hazırlamıştı. İşte, gösterdiği son performans da öldükten sonra ismi tarihe yazılırken iyi anılmasını sağlamaya yardımcı oldu. Sırplar arasında anlatılan bir fıkraya göre Milošević'in en affedilmez suçu, üzerine bunca suçun atılmış olmasıydı ve Sırpların 2000'lerin sonunda seçimle düşürdükleri bu sahtekâr Lahey'e vardığı günden başlayarak tekrar insanların kalbine girdi. Davası başladıktan bir ay sonra anketlerin gösterdiğine göre pek çok Sırp, Milošević'in savaş suçları

işlediğini düşünmüyor ya da bu konuda konuşmak istemiyordu[243] ve her on kişiden dördü eski başkanlarının mahkemede sergilediği duruşu beğeniyordu.[244] Bunun üzerine mahkemeden yapılan canlı televizyon yayınlarını sonlandıran Sırp devlet yetkililerine de en çok tepkiyi Milošević destekçileri gösterdi;[245] çünkü işlediği iddia edilen savaş suçlarına karşı kendini savunan liderlerinin görüntüsü onun ülke içindeki itibarını artırıyordu. 2003'teki genel seçimlerde, Lahey'deki bir başka tutuklu Vojislav Šešelj'e bağlı milliyetçiler diğer tüm adaylardan daha yüksek oy aldılar. Aynı seçimlerde Milošević'in partisi ona mecliste bir sandalye kazandıracak kadar oy çıkardı. Tüm bunların üzerine gelen ölümü de soru işaretleriyle karşılanacak bir mahkûmiyet kararındansa siyasi mirasını şehitlik mertebesine yükseltti.

Milošević'in kovuşturması, adalete duyulan ihtiyacın, ne kadar da başka etkenlere bağlı olabileceğini en belirsiz haliyle gösterdi. Bu davada sadece sanık bölmesi değil, tüm duruşma salonu kurşun geçirmez camla kaplanmıştı. Bütün gösteri iki buçuk santimlik kalın ve şeffaf bir ekranın arkasından gösteriliyordu ve bu camdan kozayla örtülü olayın kendisi daha da büyük bir gerçekdışılık havası yaratıyordu. Dava, Sırbistan'ın içinde milliyetçiliğin mazlumluk duygusunu güçlendirdiği kadar yatıştırdı da. Dünyanın geri kalanındaysa bir zamanlar Milošević'in yargılanması için yapacağı maddi yardımları kesecek kadar kararlı Bush yönetimi, karşısında şanı çok daha kötü adamlar buldu. Yine de tüm bunlar, sahada adalet olasılıklarının bittiği anlamına gelmiyor. Başka hiçbir şey olmasa da Avrupa Birliği'ne katılma hevesi eski Yugoslavya'da ICTY'yle işbirliği yapma derecesini artırmak konusunda cesaretlendirici oluyor ve hem Sırbistan hem Hırvatistan savaş suçlarını yargılamak için kendi ulusal mahkemelerini kurmuş durumdalar. Lahey'deki gösteri sahnelenmeye devam ediyor, geçmiş bir devrin jeopolitik kaygılarını hedef alıyor ve bazı gözlemcilerin ya tarihini yeniden yazdığı ya da unuttuğu bir savaşın hâlâ canlı anılarının üzerinden geçiyor; her ne kadar gösterinin sahneye konduğu oditoryum neredeyse boş olsa da.

Savaş suçları davaları için ileri sürülen somut gerekçeler hiçbir zaman yeterince ilgi çekici olmadı. ICTY'ın kurulduğu 1993'ten bir yıl sonra Ruanda'da neredeyse bir milyon Tutsi katledildi, bundan bir

GÖRSEL: Srebrenitsa'dan sağ kurtulan bir kadın Milošević'in 3 Temmuz 2001'de çıktığı ilk duruşmayı izliyor (Reuters/Corbis).

yıl sonra da ICTY'ın Srebrenitsa için hazırladığı iddianame hâlâ bu katliamın sorumlularını açığa çıkaracak hiçbir somut noktaya sahip değildi. Uluslararası mahkemelerin gerçekleri açığa çıkarma konusundaki yeterlilikleri garanti olarak görülmüyor. Bazen sunulan tanıklıklar, savaşın karanlık taraflarına ışık tutsa da, üzeri süslü laflarla örtülmüş cesetleri gösterse de mahkemeler yine de sayısız noktayı gözardı etmiştir; bunun için öne sürülen en masum gerekçe sanıklara adil davranma isteği olabilir. Yürütülen kovuşturmaların kurbanlara adalet getirdiği yönündeki idealize edilmiş iddia da bir o kadar inandırıcılıktan uzaktır. Bütün bireylerin beklentilerini karşılayacak bir mahkeme yoktur ve genellikle çatışmanın taraflarından birini toplu olarak memnun eden bir karar diğer tarafın hıncını artırır. Üstelik davalar hem gerçeğin ortaya çıkmasını hem uzlaşmayı engelleyebilir; öyle ki Lahey'in 1998'teki başsavcısı Louise Arbour, Bosna Savaşı'nı araştırması için kurulacak bir "hakikat komisyonu"na, diğer üç taraf olumlu yaklaştığı halde karşı çıkmıştı. Abrour, komisyonun delilleri karartabileceği ve adil hükümlere varmayı engelleyebileceği gerekçesini ileri sürmüştü.[246]

Tek bir zayıf yön –uluslararası soruşturmaların azlığı– diğer tüm zayıf yanların altında yatan nedendir; öyle ki, yanlış bir yaptırım kararı saldırganlık ve çatışmayı kısıtlayacağına cesaretlendirebilir. Yine de soruşturmaların süreklilik kazanmasına dair bir umut 1940'lardan beri uluslararası antlaşmalarda yinelenmiştir. Ne var ki geçen bunca yıla rağmen bu hedef hep ulaşılmaz kalmıştır. Ancak Soğuk Savaş sona erince pek çok engel de ortadan kalkmış ve 1990'lar boyunca

dünyanın büyük kısmı, kalıcı bir mahkeme kurulması için birlikte çalışmıştır. Bu ekip çalışması 1998'de 160 ülkenin Roma'da bir araya gelerek[247] savaş suçlarını ve insanlığa karşı suçları yargılayacak Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni (ICC) kurmasıyla meyvesini vermiştir.

Bu yeni mahkeme (tıpkı ICTY gibi) Robert Jackson'ın Nürnberg'de biraz küçümseyerek andığı iki çeşit suç üzerine odaklandı. Jackson'ın görüşlerine rağmen ICC'nin vücuda gelmesi Amerika'ya yüz elli yıl önceden ilham veren bir idealizmin doruk noktasına vardığını gösteriyordu. Fakat Roma Statüsü'nün kabulü büyük bir coşkuyla gerçekleşmedi; mahkemenin kurulmasına karşı olan yedi ülkenin Çin, Hindistan, Irak, İsrail, Libya ve Suudi Arabistan yanında, onlarla omuz omuza duran Amerika Birleşik Devletleri de vardı. Amerikalı siyasetçiler bu kurumu çökertmeyi birincil amaçları belledi ler ve 2003'te Başkan Bush yönetimi kırka yakın ülkeyi, itaatsizlik arzulanan bir şey olarak addedildiğine göre, mahkemeye karşı sorumluluklarını yerine getirmemeleri için söz vermeye ikna etti.[248] 2002 yılında Amerikan Kongresi'nde Amerikan Ordu Mensuplarını Koruma Yasası'nın görüşüldüğü ön toplantıda özetle dile getirilen şikâyet ICC'nin kimi temel güvenceleri vermeyi reddetmesiydi. Mahkemenin vermediği bu güvenceler arasında jürili yargılama hakkını tanımamak da vardı ve yetki alanı içinde, küresel saldırganlığı azaltmak üzere müdahale etmeyi tanımlıyordu.[249] Yasa Bush'a kimi öncelikli yetkiler de veriyordu ki bunların arasında eğer Amerikalı şüphelileri mahkemenin elinden kurtarmak gerekirse –olasılık dahilinde– Hollanda'yı işgal etmek de vardı.[250]

ICC yetkililerinin ABD'nin kesin onayını aldıklarına kanaat getirmeden bir soruşturma bile açamayacakları[251] hesaba katıldığında dile getirilen kaygılar aslında lafta kalıyordu. Bu kaygılar daha ziyade, ulusun benlik algısına derinden bağlı diğerlerini yansıtıyordu. Ülkeyi kuranlar antiemperyalist isyancılardı ve kıyıları ötesindeki dünyaya dair bir şüphe ta 1796'dan beri ülkenin siyasi söyleminin bir parçasıydı çünkü George Washington bu tarihteki veda konuşmasında "barışı(mızı) ve refahı(mızı) Avrupai tutkuların peşinde yitirmek"[252] konusunda uyarılarda bulunmuştu. Amerika Birleşik Devletleri, Milletler Cemiyeti'nin kurulması için ilham kaynağı olmuş, ardından da Cemiyet'e katılmayı reddetmişti; 1945'teki kuruluşundan beri BM'ye

hep kızgınlıkla yaklaşmış ve katı davranmıştı; Soykırım ve Cenevre Sözleşmeleri gibi insan hakları antlaşmalarınıysa ancak tereddütle ve gecikerek imzalamıştı. Şimdiyse otuz sekiz ülkede yedi yüzün üzerinde askeri üssünün bulunduğunu, bunun yanında ordusunun yüzden fazla ülkede bizzat konuşlandığını[253] ve ardından tarihteki tüm büyük devletler kadar kültürel etkiye sahip olduğunu düşündüğümüzde, ülkenin kendini izole etmesi hayali paradoksal görünüyor. Fakat ne diyelim, Amerika her zaman hayallerine tutunmuştur.

Kendi biricikliğine dair bu inanç Amerika Birleşik Devletleri'ni aynı zamanda aksi istikamete de çekti. Kutsallığına inandığı ideolojik nitelikleri başka yerlere de hevesle satmakla kötü bir şöhrete sahip oldu. Bu özgüvenle Amerika Birleşik Devletleri'nden hukukçular 20. yüzyılın büyük kısmı boyunca dünyanın şoför koltuğunda oturdular. Dünyanın kimyasal ve biyolojik silahlar konusunda hizaya girmesi için en çok kırbacı bu hukukçular vurdular. Bunun yanında kitle imha silahlarının en çok Batılı demokrasilerin envanterinde bulunmasını da güvence altına aldılar, öyle ki yüksek irtifadan bırakılan bombalar herhangi bir antlaşmanın konusu asla olmadı.[254] Uluslararası ceza hukuku da pek çok yönden aslında bir Amerikan icadıydı. Eğer Henry Stimson ve Robert Jackson olmasaydı, Nürnberg mahkemeleri, tam da Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği'nin istediği üzere kazanan tarafın zorba adaletini yerine getiren bir araç olacaktı. Böylece Amerikalılar, büyük olasılıkla ICC'nin çalışmasına ket vurmaktansa onu ele geçirmeyi tercih ederdi.

Amerikan dış siyasetindeki, kendi izole etmekle meselelere müdahil olmak arasındaki gerilim, ülkenin ICC'ye verdiği tepkilerin zorluk çıkarmakla manipülatif olmak arasında savrulmasına yol açmış olabilir. Fakat 11 Eylül 2001'den beri yaşananlar, uluslararası insan hakları hukukunun dayandığı konsensusu tümden tehdit eder biçimde bu iki geleneğin etkileşime girmesine vesile oldu. Amerika Birleşik Devletleri, bu yasayı bazı değişikliklere zorlamak yerine tek taraflı olarak yeniden tanımlamaya girişti.

Bu yeni duruş Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen saldırıların hemen arkasından ortaya çıktı. Daha önce tanık olunmamış bir uluslararası kamuoyu desteğini arkasına alan Amerika Birleşik Devletleri, Afganistan'daki El-Kaide liderlerine askeri operasyon

düzenlemek için tereyağından kıl çeker gibi BM Güvenlik Konseyi'nin desteğini aldı. Fakat kısa süre sonra ortaya çıktı ki Amerika diğer alanlarda hukuki meşruluğun kaygısını pek duymuyordu. Başkan Bush 20 Eylül 2001'de, Kongre'de yaptığı konuşmada Amerika'nın karşı karşıya kaldığı bu savaşın sadece silahlarla değil, aynı zamanda diplomatik, finansal ve hukuki alanlarda da verileceğini söyledi.[255] Ülkenin silahlı kuvvetleri "Sonsuz Adalet Operasyonu" için seferber olurken –daha sonra birileri bu ismi kaba bulup "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" diye değiştirdi– ceza hukukunun ön saflarda yer alacağı belli oldu. Yönetim, Amerika'da yaşayan yedi yüzden fazla kaçak göçmeni hapishaneye koydu (ki hiçbirinin daha önceden terör suçlarından bir kaydı yoktu)[256] ve daha nice insanı belki büyük jüriye söyleyecek ilginç bir şeyleri vardır diye tutukladı.[257] Ardından da Kasım 2001'de sıradan kanunların terör suçundan gözaltına alınmış yabancılara "uygulanamaz" olduğunu duyurdu. Bu zanlılar sınırsız gözaltında tutulacak ve askeri mahkemeler tarafından yargılanacaklardı, tabii yargı karşısına çıkarlarsa.[258]

Kısa süre sonra Afganistan'da yakalanan tutuklular hava yoluyla Küba, Guantánamo'daki askeri üste yer alan gözetim merkezine götürülüyordu. Mart 2002'de Savunma Bakanı Donald Rumsfeld kurulacak mahkemeler için temel kuralları açıkladı.[259] Yargıçlar bizzat Rumsfeld ya da onun yetkilendireceği bir kişi tarafından seçilecekti ve sayıları üç ile yedi arasında olmak üzere dilendiği gibi belirlenecekti; mahkemelerde yalnız muvazzaf ya da emekli ordu mensupları görev alabilecekti; sanık avukatlarına, müvekkilleriyle yapacakları görüşmelerin kayıt altına alınmasını kabul ettikleri müddetçe yetki verilecekti;[260] yargıçlar güvenilirliğine bakmadan kanıtları değerlendirebilecekti ve nihayet eğer yetkililer öyle uygun görürse sanıklar kendi davalarından alıkonabileceklerdi ve bu durum avukatları için de geçerliydi. Ölüm cezaları da dahil olmak üzere kendi adlarına Amerikan mahkemeleri bu davalarda verilen hükümleri sorgulayamayacaktı. Rumsfeld koyduğu bu kuralları "adil" ve "dengeli" diye niteledi, ancak Pentagon'un genel danışmanı William Haynes III, bunların sadece en geniş anlamda "kural" olduklarını duyurdu: "Eğer şimdi bir davaya başlarsak, yargılanan bir kişinin beraat edeceğini varsayabiliriz [...] ancak [...] serbest bırakılacağını değil. Düşman savaşçılarını [teröre karşı] savaş sürdüğü sürece tutabiliriz,"[261] diye açıkladı.

ABD yönetimi bununla da yetinmeyip yasanın sınırlarını halihazırda sıradan suçlarla itham edilmiş zanlılara uygulanacak şekilde genişletti, yani düşman olarak tanımlanabilecek tüm Amerika doğumlu insanlar bu kapsama girebiliyordu.[262] 2002'de girişilen ilk yasal itirazları küstahça ezerek federal yargıçlara ordu hücreleri, gemi hapishaneleri, sorgu odaları başkanlık imtiyazlarına sahip olduğu ve üs Fidel Castro'nun yönettiği Küba'nın egemenlik alanı içinde bulunduğu için gelebilecek hiçbir şikâyeti inceleme yetkilerinin olmadığını söylüyor ve boynu kanun karşısında kıldan ince yargıçlar da yönetimin bu buyruklarına uyuyordu.[263] Kongre'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni savaş suçu zanlılarına jürili yargılama hakkı tanımadığı için kınamasının üzerinden henüz iki yıl geçmeden bu zanlılardan altı yüzden fazlası –aralarında akıl sağlığı yerinde olmayanlar ve 13 yaşında bir çocuk da vardı– Sonsuz Özgürlük Operasyonu adına bir yasal arafa atılıyorlardı. Üzerlerine atılan suçlara itiraz etme şansları olmadan, hatta çoğu durumda daha da kötüsü, neyle suçlandıklarını bile bilmeden tutukluların çoğu umudunu yitirdi. Daha 2006 yılında en az yirmi iki tutuklu intihar girişiminde bulunmuş ve yirmiden fazlası açlık grevine girmişti.[264] Ne var ki ilaçlı müdahale, zorla yatağa bağlama ve plastik tüpler yoluyla besleme uygulamaları hiçbir tutuklunun ölmeyi beceremeyeceği anlamına geliyordu.

Siyasi iktidarların acil durumlarda gücü tek elde toplamaları yeni bir olgu değil. Papa IX. Gregorius'un 1230'larda engizisyoncuları Languedoc'a gönderdiği zamandan beri kriz anlarında kural koyanlar kurallarını yeniden tanımlıyor. IV. Innocentius 1252'de işkenceyi geçici önlem olarak yasallaştırırken de böyle yapmıştı ve sonraki beş yüzyıl boyunca işkence kıtanın adli cephaneliğinde kalacaktı. İngiltere'de Kraliçe I. Elizabeth'in danışmanları 1570'lerde devletin Katolik düşmanlarıyla uğraşmak için değirmen taşlarının ve parmak kırıcıların üzerindeki tozu üflemişlerdi. Bu insanların 1970'lerdeki mirasçıları mahkeme kararı olmadan alıkoyma ve jürisiz yargılama uygulamalarını Kuzey İrlanda'nın milisleri için yürürlüğe soktular. En sonunda Tony Blair hükümeti 11 Eylül 2001'e yanıt olarak ülkenin mevcudiyetinin tehdit altında olduğunu bildirir bir yasayla geldi. Bu yasaya göre yeteri kadar şüpheli her yabancı duruşma ve gözaltı süresi sınırı olmaksızın tutuklanabilirdi. Amerikan tarihiyse yürütmenin aşırı güç edinmesine dair kimi sıradışı örnekler barındırıyor: Başkan Lincoln, içsavaş döneminde tüm fede-

ral mahkemelerin kapatılması için çabalamıştı, Franklin Roosevelt'se Japonların Pearl Harbor saldırısının ardından 100.000 Japon kökenli Amerikalı için süresiz gözaltı emri vermişti.

Askeri mahkemelerinse özellikle zengin bir geleneği var. Fransız ve Britanya imparatorlukları, Cezayir'den Zulu Krallığı'na dek belalı bölgelerde uslu durmayı bilmeyen yerli halkları bastırmak için bir zamanlar bu mahkemeleri kullanmıştı.[265] Amerika Birleşik Devletleri'ndeyse zaten iki yüzyıl boyunca kâh orada kâh burada ivedi adaletlerini dağıttılar. Casuslar ve sürgünler zaten sıklıkla en kötüsüyle karşılaşıyordu, ancak kötüyü gören bir tek onlar değildi. Amerikan tarihinin en kanlı infazlarından birine hükmeden yine bir askeri mahkemeydi. 1862'deki Büyük Siyu İsyanı'nda işledikleri ağır suçlar için üç yüz Dakota Kızılderilisi'ni ölüme mahkûm etmişti. Başkan Lincoln mahkûmlardan otuz sekizinin infazını onayladı ve 26 Aralık 1862'de hepsi Minnesota, Mankato'da aynı darağaçlarında, aynı zamanda ipe çekildi.[266]

Alınan böylesi önlemler genellikle aşırı tepki olarak adlandırılıyor. Bu görüş Blair hükümetinin 11 Eylül sonrası paniğini ilk yasallaştırma çabasına karşı Birleşik Krallık yasama organı tarafından sahiplenildi. Lordlar Kamarası Aralık 2004'te, yabancıların şüpheli dahi olsalar adli karara ihtiyaç duyulmaksızın tutuklanabilmesini ülkenin İnsan Hakları Yasası'na aykırı buldu.[267] Benzeri bir görüş belki bir gün ABD'nin teröre karşı savaşındaki sürprizlerle dolu hukuk felsefesine de etki eder. Bu olasılık bir yana, Bush'un birinci hükümeti tarafından değiştirilen yasalar Amerika Birleşik Devletleri Ceza Hukuku'nun ülke içindeki işleyişini aşan etkilerinden ötürü önemliydi. Bu hamleler uluslararası ceza hukukunu yeniden tanımlamaya dönük hassas hesapları temsil ediyordu.

1949'dan beri Üçüncü Cenevre Sözleşmesi "savaş tutsakları" için asgari tutukluluk ve yargılama şartlarını güvence altına alıyor.[268] Fakat Amerika Birleşik Devletleri ilk tutuklularını Ocak 2002'de Afganistan'dan Guantánamo Üssü'ne getirdiğinde Donald Rumsfeld bu insanların hiçbir şekilde savaş tutsağı olmadığını ilan etti. Onlar "kanunsuz savaşçılar"dı ve her ne kadar Rumsfeld'in Pentagon'u bu tutsaklara "çoğunlukla" sözleşme gereği davranmayı hesaplasa da bunu yükümlülük altında olduğundan değil de başka bir seçeneği olmadığından yapıyordu.[269] Bu tartışma yeni değildi, yirmi beş yıldan uzun süredir ABD

yönetimleri başıbozuk savaşçıların Cenevre Sözleşmesi haklarından faydalanmamaları için çabalıyordu.[270] Ancak Amerikan görüşünün ne uluslararası hukuk teamülünü temsil ettiği ne de sözleşme yükümlülüklerini görmezden gelmeye müsaade ettiği iddiası daha önce görülmüş şey değildi. Bunlar daha önce dünyadaki herhangi bir çokuluslu mahkemede değil kabul edilmek, ileri bile sürülmemişti. Tek emsal Nisan 2000'den bir İsrail yasa tasarısıydı ve Kanundışı Savaşçıların Tutuklanması Yasası, İsrail'in hem içinde hem dışında o kadar tepki çekmişti ki Ehud Barak hükümeti tasarıyı geri çekmişti.* Kendi paylarına Amerikan mahkemeleri "kanunsuz savaşçı" terimini sadece casuslar, sabotajcılar ve paralı askerler için kullanmıştı.[271] ABD yönetiminin yanlış olduğuna dair tartışmalar ne kadar güçlü olursa olsun, yönetim bunları umursamadı. Sözleşme bizzat eğer bir tutuklunun durumu hakkında "herhangi bir şüphe" varsa bir mahkeme tarafından karara bağlanıncaya dek durumun tutuklunun lehine çözülmesini söyler.[272] Pentagon'dan bir askeri savcıysa bu maddenin ilgisiz olduğunu açıkladı çünkü Başkan Bush'un bu konuda hiç şüphesi yoktu.[273]

Kendi askerleri ve düşmanları için ayrıcalıklı muhakeme iddiasını taşıyan Amerika çok sağlam öncüllere sahipti. *Pax Romana*'yı savunan Roma valileri hiçbir zaman yurttaşları şamanlara ya da barbar adaletinin ellerine bırakmayı düşünmemişlerdi. Diğer yandan İmparatorluk tarafından ezilen yerel halklar Roma'ya götürülüyor ve defne yapraklarıyla bezenmiş fatihlerinin çöpleri öğüten vahşi hayvanlarının arkasında kaba elbiseler giydirilip sokaklarda teşhir ediliyordu. Bu örneğin işaret ettiği gibi dayatılan, özü itibarıyla imparatorluğun iktidarıdır ve Kuzey Amerika'nın kendi sömürü tarihi bu iktidar teşhirine dair ince bir örnek daha taşır. 1770'lerde Britanya, Amerikalı isyancıların ve onları öldüren Britanya askerlerinin ancak vatan toprağında yargılanabilir olduğuna hükmetmişti. Bu yasa Thomas Jefferson için o kadar aşağılayıcıydı ki Bağımsızlık İlanı'nda bahsi geçen yasaya tüm kinini kusmuştu.[274]

* Sonrasında gerçekleşen olaylar, yasa tasarısının geri çekilmesinin, adalete bağlılıktan ziyade yüzeysel gerekçelerden kaynaklandığını göstermektedir. Öyle ki tutuklama önerileri "hedeflenen suikastlar" diye tanımlanan bir ceza kanunu eklentisiyle yürürlüğe sokulmaya çalışılmıştır. Amerika'nın Guantánamo'da yaptıklarını takip ederek aynı yasa Başbakan Ariel Şaron tarafından yeniden yasama organına getirilmiş ve 2002 Mart'ta yasalaşmıştır: Nina Gilbert, " 'Dirani-Obeid' Law approved by Knesset", *Jerusalem Post*, (5 Mart 2002), s. 4.

Ulusal sınırlarının ötesinde yargılayıcı güce sahip olurken yargılanmaktan kaçınmanın sömürgeci doğası Amerika'da, ülkenin kaderinin imparatorluk kurmaktansa imparatorlukları yıkmak olduğuna inanan pek çok yurttaş için rahatsızlık verici olmalı. Ne var ki bu yurttaşlar artık bu çelişkilerle ideologlar kadar ilgili görünmüyorlar. Bugünse milliyetçiliğin ve mutlakiyetçiliğin birleşmesiyle altyapısını kuran bu görüşler alelade bir tutarsızlığın verebileceği tedirginliğin sınırlarını aşmış bir ahlaki bencillik üretmiştir.

11 Eylül'ün sebep olduğu üzüntünün ardından gelen öfke kurban olmanın ahlaki meşruluğuyla birleşince, gaddarlığından başka hiçbir niteliği olmayan yasal bir hava yarattı. 2002 yazına gelindiğindeyse savaşın bazı kurallara bağlı olup olmadığı bile artık kesin değildi. Kimi yorumcuların yapılacak anayasa değişiklikleriyle BM içinde işkenceye izin verilmesi gerektiğini tartıştıkları bir zamanda Amerika, BM'nin İşkenceye Karşı Sözleşme'sinin ekine imza atmayı kabul etmedi çünkü eğer kabul etseydi kendi denetimindeki gözetimevleri uluslararası denetime açılacaktı.[275] Kişisel hak ve özgürlüklerle tutukluların mahremiyet haklarını savunduklarını söyleyen az sayıdaki kimi medya temsilcisine de Amerika Birleşik Devletleri yönetimi tarafından güvenceler verildi. Fakat bu tartışmalarla eşzamanlı ortaya çıkan başka yerlerdeki örneklere bakılırsa yürütücü erk içindeki yaygınlaşmış bir siyasi kültür, iktidarın 11 Eylül'e verdiği yanıtın ne kadar da yerinde olduğunu tartışmak istemiyordu.

ABD'nin İşkenceye Karşı Sözleşme protokolünü imzalamayı reddetmesinden bir ay sonra, Ağustos 2002'de, Adalet Bakanlığı'ndan hukukçular Beyaz Saray Danışmanlığı'na Alberto R. Gonzales diye birini gizlice gönderdiler. Gonzales'in elli sayfalık dosyasında[276] uluslararası hukukun sert sorgular başlığı hakkında neler dediği yazıyordu. Dosyadaki çözümleme Amerikan askerlerinin yasaların içinde kalarak "sert, insanlık dışı ve aşağılayıcı" eylemleri nasıl gerçekleştirebileceklerini anlatıyordu, hatta Başkanlık'ın Başkomutanlık mertebesi sayesinde işkencenin yasallaştırılabileceğinden bahsediyordu. Temel olarak, yasal işkence için sorgucunun şiddet uyguladığı anlarda bu şiddeti soylu duygulara dayanarak yapması işi görüyordu. Nisan 2003'te Donald Rumsfeld, Guantánamo Üssü'ndeki sorumluları uygulayabilecekleri yeni sorgu yöntemleri konusunda gizlice bil-

gilendirdi.[277] Bu yöntemler "zor kullanarak yıldırmak", "beslenme müdahalesi" ve "uyku ayarlaması" gibi isimlere sahipti. Teröre karşı verilen savaş 2003 Mart'ta "Irak'ın Özgürlüğü Operasyonu"yla yeni bir uğrağa vardığında aynı yöntemler özgürleştirilen yeni topraklara hemen ihraç edildi.[278] Rumsfeld, insanların eğer yaşananlardan haberdar olurlarsa ne düşünecekleri hakkında endişeliymiş gibi görünüyordu; o kadar ki Kasım 2003'te Irak'taki yetkililere olası bir Kızılhaç denetimine karşı en azından bir tutsağı ayrı tutmaları emrini vermişti.[279] Ne var ki diğerleri Rumsfeld kadar utangaç olmayacaklardı. Bağdat'taki Ebu Gureyb Cezaevi gardiyanlarının kişisel koleksiyonlarından bin kadar fotoğraf ve video 2004 baharında ortaya çıktı. Görüntülerde başlarına çuvallar geçirilmiş ve çıplak bırakılmış tutuklular aşağılanıyor, cinsel şiddete maruz kalıyor ve en azından bir olayda ölene dek dövülüyordu.

Ardından yaşananlar ortaya çıkardı ki Ebu Gureyb'deki istismarlar istisna değildi. Associated Press tarafından Mart 2005'te elde edilen belgeler geçen üç yıl içinde yüzden fazla insanın resmen Amerikan gözetimi altındayken öldüğünü ifşa ediyordu. Hatta ordunun kendi değerlendirmesine göre ölümlerin en az dörtte biri, bariz saldırı ya da cinayet sonucuydu. Amerika Birleşik Devletleri, hâlâ düşman olarak tanımladığı başka insanları tüm dünyaya yayılmış yeraltı odalarıyla gizli hapishaneler arasında taşıyıp duruyor ve geçen zaman, yukarıdaki rakamların sadece buzdağının görünen kısmı olduğunu ortaya çıkarabilir. Tabii çıkarmayabilir de. Her iki olasılıkta da gölgeler diyarının vücuda gelmesine izin veren ortak körlük bizi ABD yönetiminin uluslararası insan hakları hukukuna bağlılık duymaktansa bu hukuku bir seçenek olarak gördüğü sonucuna götürür. Başkan Bush 11 Eylül 2001 sonrasında tüm dünyanın desteğini istediğinde Amerikan halkına karşı duyulan olumlu hisler İkinci Dünya Savaşı'ndan beri görülmemiş seviyelere gelmişti. Ne var ki zincirlerle bağlı, kafalarına çuval geçirilmiş, aman dileyen tutukluların Ebu Gureyb ve Guantánamo gibi yerlerde yaşadıkları, Amerikan adaletinin uluslararası saygınlığına ırk ayrımcılığı zamanlarından sonra en büyük zararı verdi.

Bush yönetimi, birinci döneminde vardığı vahşi yasallığın kıyılarından çekilmesi için yıldırıcı bir baskı altında kaldı. Başkanlığın istediği kişiyi, iletişim haklarını tanımayarak sonsuza dek tutuklama gücüne

sahip olduğu iddiası ilk darbeyi, Yüksek Mahkeme Haziran 2004'te öyle bir gücün olmadığına ve Guantánamo'nun da ABD hukukunun erişimi içinde kaldığına hükmettiğinde aldı.[280] Bir başka sınırlama da 2005'in sonlarında geldi. Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin şiddetli itirazlarına rağmen Kongre, başkumandanın hiç de öyle sert, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelelere izin verecek sınırsız bir güce sahip olmadığını bildirdi. Başkan bu kısıtlamaya birebir uymayacağını,[281] ancak ulusal güvenlikle ilgili daha geniş yetki alanında kısıtlamayı dikkate alacağını resmen bildirdi. Bu beyanat yönetim hukukçularının yılmadan savunduğu, işkencenin varlığına dair yorumların hayal ürünü olduğunu ileri süren görüş için kötü bir haberdi.

Beyaz Saray, gelecekteki mahkeme kararlarınının ya da mevcut gerçekliğin karşısında, uluslararası insan hakları hukuku üzerindeki konsensusu görmezden gelmenin siyasi bedellerinin, bu konsensusa göre davranmanın getirisinden daha ağır olduğunu kabullenebilir. Guantánamo'yu pekâlâ kapatabilir ve mahkûmları Amerika içindeki uygun muhafazakâr yargı bölgelerine yerleştirebilir. Böylece hem bir halkla ilişkiler felaketini savuşturmuş olur hem de zaten pek çok kayıp yaşadığı hukuk alanında elinde kalanları korur. Fakat yönetim teröre karşı verdiği savaşın tümünü, daha önceleri önemsemediği ince dokunuşlarla yeniden şekillendirecek olsa bile, ceza hukukunun kurallarını değiştirmek için yapılan hamleler daha süreceğe benziyor. Öyle ki, 2006'nın başlarında Guantánamo Üssü'nde tutulan birkaç yüz mahkûm Suudi Arabistan, Afganistan ve Yemen gibi ülkelere sürüldü. Bu ülkelerde Amerikalı sorgucular ve onların kolaylıkla inkâr edilebilir yardımcıları eğer gerekirse tazelenmiş güçleriyle soruşturmaları yürütebilirler ve bu sorgular her işe burnunu sokan insan hakları gözlemcileri tarafından daha nadir bölünebilir. ABD yönetiminin kendi yükümlülükleri kapsamında şüphelileri yargılamak konusundaki isteksizliğine rağmen bugün bir gerçek ortada. Aslında neye dayanarak tutuklandıklarının pek de belli olmadığını söylememiz gereken bazı sanıklar, yönetimin savaş dönemi amaçları elde edilinceye değin yargılanmaya devam edecek.

Davaların önemini koruması 2004'te Ebu Gureyb'den sızan görüntüler yüzünden bir anda büyük bir şiddetle hesap soracak birileri aranırken kendini gösterdi. İnsanlık dışı muamelenin ve işkencenin en ba-

şarılı nasıl gerçekleştirileceği üzerine yaptıkları tüm gizli görüşmeler bir tarafa, savunma ve adalet bakanlıkları, Amerikan hayallerine halel getiren bazı başıbozuklara kamuoyu önünde hoşgörü göstermemenin önemini tekrar keşfetti. Böylece düşük rütbeli dokuz asker 2004 ve 2005 yılları boyunca başarıyla kovuşturuldu. Fakat teker burada durdu, Ebu Gureyb'in emir komuta zincirinde yükseklerde yer alan zanlıların yalnız beşte biri uyarı aldı ve bir tanesi bile bir ceza davasının zahmetini çekmedi. Hukuk devletinin yaşadığına dair nadir belirtilerin varlığı Kasım 2005'te hükümetin aldığı bir kararla onaylanmış oldu. Bu karara göre önceden "kanunsuz savaşçı" diye tanımlanmış Jose Padilla isminde[282] bir Amerikan vatandaşı hakkında denizaşırı yerlerde terörist eğitimi aldığı gerekçesiyle bir iddianame hazırlandı. Ne var ki Padilla, Amerika Birleşik Devletleri içinde sivil binaları havaya uçurmak ve ışınımlı bir "kirli bomba" patlatmak üzere olduğu suçlamalarıyla zaten üç yıldan fazla süreyi tek kişilik hücresinde geçirmişti. Hal böyle olunca terörist eğitimi almak gibi görece hafif suçlarla karşı karşıya kalması ilk anda kolayca kavranabilir değildi. Kimilerine göre bu değişikliğin sebebi Adalet Bakanlığı'nın Padilla'nın tutukluluğunun anayasaya uygunluğu hakkında Yüksek Mahkeme'nin vermek üzere olduğu olası karşı bir kararın önüne geçmek istemesiydi. Ne var ki Başsavcı Alberto Gonzales bu iddia üzerine yorum yapmaktan çekindi, daha doğrusu hiçbir açıklamada bulunmadı.

Bu sırada Bağdat'ta çok daha büyük bir gösteri için perdeler kalkıyordu: Saddam Hüseyin'in davası. Başkan George W. Bush Iraklılara, devrik liderlerini onlara "çok gördüğü"[283] adaletle, Nürnberg tarzı yargılayabilecekleri sözünü zaten vermişti. Ekim 2005'te Saddam'a karşı ilk suçlamalar yapılmıştı, ancak sonraki aylarda ilk dava yargıcı çekildi, iki sanık avukatı cinayete kurban gitti ve birkaç yüz bin gösterici kovuşturmaya bir son verilmesini ve yargısız infaz yapılmasını talep etti. Elbet ilerleyen yıllarda adalet yerine gelecektir, ancak kitabın yazıldığı zamanın koşullarında ancak bir aptal ya da bir siyasetçi kendine güvenerek bu davanın geleceği üzerine tahminde bulunabilir.

Teröre karşı savaşın uzun dönemde hukukun üzerinde dallanıp budaklanacak sonuçlarına dair tahminde bulunmak, tıpkı Irak'ın Özgürlüğü Operasyonu'nun siyasi sonuçları için sözkonusu olduğu üzere henüz mümkün değil. Yüksek Mahkeme'ye yapılan yeni atama-

lar, mahkemenin çoğunluğunun yürütmeye savaş zamanı amaçlarını kovalasın diye çeşitli güçleri kullanma özgürlüğü tanıyacağına işaret ediyor, yine de tümden bir boyun eğiş sözkonusu olmayacaktır. Britanya'daysa hükümet olağanüstü hal için coşkusunun azaldığına dair çok az belirti göstermektedir. Buna karşın yargı, elinde tuttuğu ipi hiç gevşetmemiştir. İçtihat Hukuku'nun ortaya koyduğu bir engelin, yani işkence yasağının etrafından dolanmaya yönelik resmi çabalar 2005'in sonunda ciddi darbe almıştır.[284] Sert sorguya karşı körleşmek için düşünsel bir hak bulunduğuna dair resmi savlar Lordlar Kamarası tarafından reddedilmiştir. Böylece uluslararası insan hakları standartlarını yok sayan ülkelerde alınan ifadeler de artık hiçbir Birleşik Krallık mahkemesinde kabul edilemez hale gelmiştir.

Teröre karşı verilen savaşın düzmece davaları ya da hiç kurulmayan mahkemeleri gelecek günlerde ne üretirse üretsin, ilk kez Nürnberg'de sahnelenen oyunun etkisi asla silinmeyecek. Hakikat komisyonları hasar almış toplumların yaralarını ortaya çıkarıp sarmak konusunda yargı süreçlerine göre daha dipten ilerler ve elbette zaman sınırı olmayan gözaltılar ve yargı müdahalesi olmaksızın gerçekleştirilen infazlar askeri bir kampanyayı yürütmekte daha işlevseldir. Ancak yaşayan, nefes alan bir sanığın hesap vermesini istemenin hiçbir hakikat ya da işlevselliğin sağlayamayacağı ve hiçbir siyasi hamlenin ortadan kaldıramayacağı bir büyüsü vardır. Yargı, Batı'nın ahlaki geleneğinin çekirdeğinde bulunan kimi inançları sahneye koyar: Bireylerin tercih hakkı vardır; kötü şeyler insanların tercihleri sonucu yaşanır ve ahlaki bir düzen her zaman onarılabilir.

Sahne ışıklarını bireyin üzerinde tutmak pek çok tehlikeyi de beraberinde getirir. Bir yargı süreci kitle katillerine şehitliğin ışıltılı yolunu açabilir. Kötü politikalar ve daha kötü insanlar üzerindeki dikkatin başka tarafa yönelmesini sağlayabilir. Bir grup günahkâr tek bir günah keçisinin arkasına gizlenebilir. Tüm bunlara rağmen Cicero'nun bir zamanlar "Silahlar çekildiğinde hukuk susar,"[285] dediği gibi, yargı silahlar tekrar kınlarına girdiğinde uygarlığın seyrine devam etmesini güvence altına alır. William Calley gibi bir adam, Hugh Thompson gibi biri takdir edilebilsin diye yargılanmıştır; böylece herkes, savaş alanında bile işkence ve cinayetin yanlış olabileceğini hatırlar.

VIII
Jürili Yargılama-2: Adalet Oyunu

"Hayır," dedi rahip "[yasanın dediği] her şeyi hakikat kabul etmek gerekmez, sadece her şeyi mecburi kabul etmek gerekir."
"Bir görüş," dedi K. "Yalan, dünyanın düzeni oluyor."*

Franz Kafka, *Dava*

Akıldışılık hâlâ jüri düzenini sınıyor. Artık jüriler kanıt olmadan karar vermiyor ama her zaman olduğu gibi, verdikleri kararlar bir nedene dayanmıyor. Sanıkla tanışlık artık gerekmiyor, bunun yerine davayla ilgili önbilginin gözardı edileceği varsayılıyor. Sistemin bütünlüğü hâlâ, her zaman olduğu gibi, gözünü karartıp inanmaya dayanıyor. Sadece mihenk taşı değişti. Bir zamanlar kartları dağıtan ve jüriyi seçen Tanrı'ydı. Sabır konusunda hile yapan bir yüce güce hâlâ inanan birkaç kişinin kaldığı bir çağda adalete dair umutlar şansa ve insan erdemine duyulan güvene emanet ediliyor.

Tüm mantıksızlıklara rağmen jüri sistemi gayet başarılı oldu. Son üç yüz elli yılda Britanya İmparatorluğu'nun ayak bastığı neredeyse tüm sömürgelere ihraç edildi. Hindistan ve Malezya gibi büyük demokrasilerin de aralarında bulunduğu bazıları bağımsızlığını kazandıktan sonra jüriyi terk etti fakat Avustralya ve Hong Kong'dan Tonga'ya uzanan sömürgelerde ya da bir yere bağımlı bölgelerde varlığını korudu. İspanya ve Rusya da 20. yüzyılın son yıllarında yurttaşlarına, adalet dağıtılırken söz sahibi olma hakkını tanıdı. Böylece jüri sisteminin bir biçimi bugün dünyadaki ülkelerin dörtte birinde yürürlükte kaldı.[1]

En eski İçtihat Hukuku geleneğine sahip iki ülkede, yani Birleşik Krallık'la Amerika Birleşik Devletleri'nde, bu kuruma yalnız taham-

*Çeviri: Tanıl Bora, s. 253.

mül değil hürmet de edildi. Atlantik'in iki tarafında da sanıklar ne zaman altı ay ya da daha fazla ceza gerektiren bir suçla zan altında kalsalar[2] kendileri gibi insanların eliyle yargılanma hakkına sahipler ve jüri hizmetine resmi bir yurttaşlık geleneği gözüyle bakılıyor. Siyasetçiler genellikle jüri sistemini eleştiriyor ve jürilere verilen halk desteği de net ve dolaysız olmuyor. Jüri hizmetinin ardından, idealistler bile yanılgılarını biraz olsun aşıyor. Yine de idealler geçerliliğini sürdürüyor. Lord Devlin bir keresinde jürinin "özgürlüğün yaşadığını gösteren fener"[3] olduğunu söylemişti, jüri tiranlıkla o kadar uyumsuz bir kurumdu ki inatçı tüm diktatörler bunu kaldırmayı kafasına koyardı. Kamuoyu ve seçilmiş temsilciler, karşı duracak cüreti kendilerinde bulacak kadar sisteme inanmadılar.

Jürili yargılama yüzyıllarca bir dram olmayı sürdürdü ve hiçbir ülke İngiltere kadar bu kurumun dayanak noktalarına ve orasına burasına sıkı sıkıya tutunmadı.* On sekiz adet peruk ve cüppenin Lord Hazretleri'nin dudaklarının arasından ne zaman bir sözcük düşse sırayla basılan piyano tuşları gibi dalgalandığı, mezarlığa benzer bir oda olarak Charles Dickens tarafından *Kasvetli Ev*'de tarif edilen duruşma salonunun muadilleri hâlâ ülkenin salonlarında ve kalelerinde varlığını sürdürüyor. Bugün daha yaygın olarak kutu gibi bölmeler halinde karşımıza çıkan mahkeme salonlarının plastik armalar ve kontrplak kılıçlarla süslendiği modern binalarda bile her şeyin ve herkesin yeri ayrı. Yargıçlar, al ve mor kuşaklarını takıp çalışma alanlarını yukarılardan izler; kuşatılmış sanıkların, kendi bölmelerine yerleşmiş jüri üyelerinin ve ahşaptan uzun sıraların uzun sırtları nedeniyle hapsedilmiş gibi görünen adli danışmanların üzerinde gözlerini gezdirir. Bu esnada en ince ayrıntısına kadar hesaplanmış kıyafet yönetmeliği, kimin konuşup kimin konuşamayacağını tanımlar. Renklerin, yakaların ve yeleklerin hepsinin bir önemi vardır ve at kılından yapılmış peruğun vesayeti o kadar güçlüdür ki başlığı yerinde olmadan konuşma yapan her savunma avukatı hâlâ kariyerini mahvetmiş sayılır.

* İngiltere ve Galler çeşitli tarihi sebeplerden ötürü İskoçya'dan tamamen bağımsız hukuki bir bütün oluşturur. Kitabın diğer yerlerinde olduğu gibi bu bölümde de "İngiltere" bu muhakeme bütünlüğünü gösterecektir.

Reformlara kucak açılarak beklenmez, daha ziyade tahammülle karşılanır. Londralı hukukçuların akıllıca bir yaltaklıkla, ele geçirmek suretiyle tahta çıkan Kral II. Charles'ın tercih ettiği modaya uygun diye Paris perukalarını kabul etmelerinin üzerinden üç yüzyıldan fazla zaman geçtikten sonra, yani 1992'de, İngiltere Baro Meclisi acaba makyaj tazelemenin vakti geldi mi diye merak etti. Sonra da Lord Donaldson'dan gelen bilge bir gözlemin etkisiyle zaten bir yüzyıl önce köhnemiş bir âdeti yürürlükten kaldırmak için aceleye gerek olmadığına karar verdi;[4] o günden beridir de araştırmalar sürüyor. Bu durumda söylenebilecek tek şey, perukların bir gün tarih sahnesinden çekilecekleri olabilir.

Thomas Jefferson, diğer kurucu babalarla birlikte "İngiliz yargıçlarını gemi üstüpüsünden kaçamak bakışlar atan fareler gibi gösteren iğrenç peruklardan kurtulmak"[5] gerektiğini duyurduğundan beri Amerika Birleşik Devletleri'nde yargılamanın teatralliği biraz daha gayriresmi hale geldi. Avukatların, itirazlarını bağırmaya ve jürinin bulunduğu kısımdan yargıç kürsüsüne gümbür gümbür yürümeye izni var, oysa İngiliz meslektaşları bunun sadece hayalini kurabilirler. Sanıklar da suçlu çıkma ihtimaline bağlı olarak kimi zaman masaya kelepçelenseler de masumiyet karinesine saygı gereği hep avukatlarının yanında otururlar.[6] Tarihsel olarak da özgürlükler ve haklar kendilerine en geniş sahayı ülkenin güneyinde bulmuştur. Tükürük hokkaları,[7] kül tablaları ve tüfek askılıkları bir zamanlar bölgedeki mahkeme salonu mobilyalarının parçalarıydı ve her ne kadar genel sağlıkla ilgili sakıncalar tütün kullanımını kısıtlamış olsa da silah taşıma hakkı hâlâ bazı eyaletlerde geçerlidir. Florida, yargıçlarına iş başındayken gizli bir tabanca taşımaları için izin verir. 2002 Temmuz'da Kentucky de benzeri bir hakkı savcılara kadar genişletmiştir. Neden gizli bir silaha kolay erişim ihtiyacı duyduğu sorulan eyalet savcısı Sandy McLeod verdiği yanıtta, duruşma salonlarının suçlularla dolu olduğunu söylemişti: "Azılı saldırganlarla uğraşıyoruz. Eğer ellerine fırsat geçse bir sandviç için sizi öldürürler."[8]

Gösteriler her nerede sahnelenirse sahnelensin birleştirici unsurlar ayrıştırıcı unsurlardan çok daha fazladır. Uzun erimli bir üretim sürecini güvence altına almak için gerekli güvenilir sahneler ve sürpriz sonlar hepsinde vardır. Tüm süreç belli çatışma kurallarına göre

ilerler ve bu kurallar gerçekliği askıya aldığı kadar taklit de eder. Bu süreçte sıkış tıkış bir asansörün gerginliğiyle bir son sahne gerilimi birleşir, duruşma salonunun görgü kuralları tanıkların nezaket gereği tirbuşonla açıldığı ve fısıltıların çığlık gibi yankılandığı bir dünya yaratır. Tanıdık kahramanlar ve kötü karakterlerle dolu bu rengârenk oyuncu takımı aynı zamanda evrenseldir ve ortada, belki de en şekilli role sahip sanık oturur.

İster İngiliz ister Amerikan jürisi karşısında olsun, suçlanan kişinin yeminli tanıklık yapmasına[9] ancak 19. yüzyılda izin verildi. Bu zamandan beri de duruşma salonunun dışında öfke uyandıran sanıklar salonun içinde genellikle bir hiçe dönüşür. 20. yüzyılda İngiltere'nin en çok küfür yemiş suçluları, çocuk katili Ian Brady ve Myra Hindley o kadar çok tehdit almıştı ki yetkililer 1966'da görülen davaları için –İsrailliler, Adolf Eichman için alınan önlemleri sunduktan beş yıl sonra– kurşun geçirmez bir sanık bölmesi inşa etmişlerdi. Fakat mahkemede bulunanlar için vahşi bir yaratıktan ziyade doldurulmuş hayvanlara benziyorlardı. Mahkemenin yargıcı, Yargıç Fenton Atkinson "İnsanlar kanıtlarla ortaya dökülenlerin dehşetine dair biraz utanç, pişmanlık ya da farkındalık belirten en ufak bir işaret görmek için onları günbegün izledi, ne var ki bu işaret hiç gelmedi,"[10] demişti. Benzeri bir girdap kötü şöhretli Jeffrey Dahmer'ı da içine almıştı. On beş cinayet işlediğini, ölüsevici olduğunu, kafatası kestiğini ve yamyamlığını kabul ettikten sonra 1992'de Wisconsin'de mahkemeye çıkarıldığında, pek çok gözlemci Dahmer'ın insana benzediğine inanmakta bile zorluk çekiyordu. Steve Skelton isminde 19 yaşındaki bir genç bu şaşkınlık hissini özetlemişti: "Öyle hiç de özel biri olmaması gerçekten hayrete düşürücüydü," diye bir muhabire nefes nefese anlatmıştı. "Adamın etrafında bir aura ya da onun gibi bir şey hayal etmiştim ama öyle sakin sakin içeri girdi, oturdu ve hiçbir şey olmadı."[11]

Tuhaf laf kalabalığını örneklemesi açısından, Tennessee, Dayton'da spor öğretmenliği yapan 24 yaşındaki sanık John Scopes'un vakasından daha iyisi az bulunur. Scopes, Mayıs 1925'te öğrencilerine evrimi öğrettiği suçlamasıyla mahkemeye çıkarıldı. Özel olarak belirtmek gerekirse iddiaya göre "İncil'de anlatıldığı üzere insanın ilahi yaratılışının hikâyesini reddediyor"du ve bunun yerine "insanın daha

aşağı bir hayvandan geldiği"ni öğretiyordu. Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği (ACLU)* o günlerde yürürlüğe konan bu yasağın anayasanın güvence altına aldığı ifade özgürlüğünü ve dini müdahaleye karşı korunma hakkını kısıtladığını düşünüyordu. Böylece yasaya karşı gelerek yasağa meydan okumak için gönüllülere açıkça çağrıda bulundu. Bir grup Daytonlu da böylece kasaba eczanesinin yakınındaki kuyunun etrafında toplandı ve bu deneme duruşmasının yerel ekonomi için harikalar yaratacağına karar verdi. Bir defaya mahsus iki haftalığına biyoloji öğretmiş olan Scopes'a bu oyuna katılıp katılmayacağı soruldu. Öğrencilerine evrimi öğrettiğini hiç hatırlamıyor olsa da yasayı çiğnediğini "kanıtlayabilecek" herhangi biri çıkacaksa sanık olmayı memnuniyetle kabul etti.[12] Böylece ACLU'ya uygun bir telgraf çekildi. Bir diğer telgraf da Demokrat Parti tarafından üç kez başkanlığa aday gösterilmiş popülist siyaset adamı William Jennings Bryan'a gönderildi. Genel olarak kabul gördüğü üzere Bryan, Amerika'nın ağzı en çok laf yapan köktenci Protestan'ıydı. Soruşturma makamının başına gelmesi için sunulan teklifi hızla kabul etti. ACLU da bir sanık avukatı olarak en az Bryan kadar meşhur ve üstüne bir de gururlu bir agnostik olarak bilinen Clarence Darrow'u konuyla ilgili bilgilendirince alevli bir kapışma için sahne kurulmuş oluyordu.

Heyecan, ilgi ve manşet tutkunları Amerika'nın her yerinden gelip Dayton'da birleşti. Bu esnada New Orleans'tan bir inşaat şirketi davanın yargıcını 20.000 koltuklu yeni bir stadyuma[13] ihtiyacı olduğu konusunda ikna etmeye çalıştı; Chicago'dan WGN şirketi de Amerika'nın kıyıdan kıyıya ilk kablosuz yayını[14] için ayarlamaları yaptı; sayıları iki yüzün üzerine çıkacak olan[15] bir basın ordusu bölgeye intikal etti. Baltimore kökenli *Evening Sun*'dan, savunduğu sevimsiz sosyal Darwinizm en az köktencilerin düşünceleri kadar acımasız görünen H. L. Mencken de kasabadaki "hödükler", "şaklabanlar" ve "enayiler" üzerine keskin polemik serisinin ilkine başladı.[16] Temmuz ayı geldiğinde dava Britanya'ya varacak kadar büyük dalgalanmalara neden oluyordu. Kimi İngiliz gazeteleri de bu davayı genel olarak Amerika'nın sözde aptallığı ve ikiyüzlülüğüne dair karalamalar yapmak için kullanıyorlardı.[17] Evrim Karşıtları Birliği'nin yanı sıra sokaklar-

* American Civil Liberties Union'ın kısaltması. –yhn

da[18] karpuz ve sosisli satan tezgâhlar *Cehennem ve Liseler, Tanrı mı Garabet mi?* gibi başlıklar taşıyan işportacı el ilanları dağıtıyordu. Bu esnada kendini dünyanın İncil bayraktarı ilan etmiş Deck Carter, dinleyen herkese Jeanne d'Arc'tan sonra kendisinin Tanrı'yla doğrudan konuşan ilk kişi olduğunu söylüyordu. Holy Roller tarikatı kasabanın kıyısındaki bir kiliseyi işgal etti. Burada gazyağıyla ateş yakıp, ateşin yarattığı gölgeler arasında acayip sesler çıkararak kendi etraflarında dönüp durdukları gece törenleri düzenliyorlardı ve bu törenlerde onları gazetelerin ve eğitimin kötülüklerinden koruyan Tanrı'ya şükrediyorlardı.[19] Kasabada evrimin çeşitliliğine dair örnekler bile bulunuyordu. Alnı çöküк, çenesi çıkık, ekoseli giyinmiş ve başına da kahverengi fötr şapka geçirmiş bir metrelik bir cüce kendini evrimin kayıp halkası diye ilan ederken Coney Adası kadar uzak yerlerden primatlar kasabaya doluşmuştu.[20] Curcuna arasında en çok fark edilen Atlanta, Georgia'dan gelen bir şempanzeydi.[21] Bu şempanze tozlukları, tam takım kıyafeti, fötr şapkası ve bastonuyla Dayton sokaklarında volta atıyor ve savunma için tanıklık yapmak istediğini sahipleri aracılığıyla herkese duyuruyordu.

'Evrim Tennessee'de': 1925'ten bir karikatüristin bakışına göre Scopes davasının ilkel Dayton ahalisine getirdiği dönüşüm.

GÖRSEL: John T. Scopes'un "Maymun" davası hakkında bir karikatür (1925).

KARİKATÜRİST: Clifford K. Berryman, muhtemelen basıldığı gazete: *Evening Star* (Washington DC) (Kongre Kütüphanesi Süreli Yayınlar ve Fotoğraflar Bölümü, LC-USZ62-128374).

10 Temmuz 1925'te mahkeme başladığında 700 koltuklu Rhea İlçe Adliyesi'nde sadece ayakta duracak kadar yer vardı. Nemli sıcakta sinekler vızıldar ve köpekler dilleri dışarıda solurken gazeteciler yaşananları kaydetmek için fotoğraf makinelerinin kolunu çeviriyor, flaş ampüllerini patlatıyor ve çok ses çıkarmadan daktilo tuşlarına vuruyorlardı. Yargıç John T. Raulston, Yaratılış kitabının ilk bölümünün okunması için kalabalığın sessiz olmasını buyurdu.[22] Da-

vanın adil olacağını uman biri için bu açılış kötüye işaret sayılmış olmalıydı. Ne var ki kimse öyle düşünmedi. Sonuçta Scopes yasayı çiğnediğini düşünmediğinden savunma tarafının kanıtları değerlendirmek gibi bir derdi yoktu; üstelik Darrow temyize gidip anayasal meseleleri konuşabilmek için davadan mahkûmiyet kararı çıkmasını istiyor, bunun sonucu olarak da jüri üyelerine bakıp el sallıyordu, zaten Mencken'e göre jüri de "[Darrow'a] kel kafasını mendiliyle her sildiğinde sanki sülfürlü bir patlamayla ortadan yok olacakmış gibi bakıyor"du.[23] Darrow mesleki açıdan ciddi bir ihmalkârlıkta da bulundu. Savcılığın elinde hiç delil bulunmamasının yarattığı dengesizliği ortadan kaldırmak için üç öğrenciye Scopes'un onlara evrimi öğrettiğini iddia etmelerini söyledi ve bu çocukları yalancı tanıklık yapmaları için destekledi.[24] Ortaya çıktığı takdirde barodan atılmasına sebep olabilecek bu numarayı tamamlasın diye de duruşmanın sonlanmasından hemen önce jüriye Scopes'un ifade vermeyeceğini söyledi çünkü öğrencilerin iddialarını yalanlayacak değildi.[25]

Scopes'un davaya kayıtsızlığı haftanın sonuna yaklaştıkça daha da arttı. Darrow'un derdi köktenciliği yargılamaktı. Bir düzine teolog ve biliminsanını dizip dini metinlere sıkı sıkıya bağlı olmanın bilime aykırı olduğunu söyletti, zaten aklı başında hiçbir Hıristiyan da İncil'i sözcüğü sözcüğüne okumuyordu. Yargıç Raulston biri hariç –o da son altı yüz milyon yılda dünyanın nasıl değiştiğini özetle anlatan bir zoologdu– tüm tanık ifadelerini davayla alakasız buldu. Raulston'un cuma sabahı ilan ettiğine göre evrimin gerçekliğinin Scopes'un öğretip öğretmemesiyle bir ilgisi yoktu.[26] Fakat yargıcın davanın odağını yeniden belirme girişimi avukatlar arasındaki fiili bir tezgâhla anında engellendi çünkü aslında Darrow kadar Bryan da Scopes'un gerçekten ne yaptığıyla ilgilenmiyordu. Yaratılış kitabını –sözcüğü sözcüğüne– ispatlayabileceği umuduyla bir İncil uzmanı olarak bizzat tanıklık yapmasına dair Darrow'un teklifini kabul etti.[27]

İki avukat 20 Temmuz 1925 Pazartesi sabahı, vardıkları anlaşma hakkında Raulston'ı bilgilendirdiler. Yargıç da sıcağın etkisiyle bu çapraz sorgulamanın adliyenin bahçesinde yapılmasını uygun buldu. Yirmi yıldır takip ettiği[28] rakibini nihayet yerden yere çalma fırsatını yakaladığını düşünen Darrow, hafta sonunu teoloji

GÖRSEL: John Scopes'un 1925'teki davasındaki bir duruşma arasında Clarence Darrow ve William J. Bryan (Bettmann/Corbis).

uzmanı arkadaşlarıyla sorular hazırlayarak geçirmişti. Yaşanacak çarpışma Amerikan hukuk tarihinin en ünlü karşılaşmalarından biri olacaktı.[29]

Tennessee'nin ağustos böcekleri cır cır öterken akçaağaçların gölgesi altında, pantolon askıları ve gösterişsiz gömleği içinde terleyen Darrow cüsseli vücudunu öne eğdi ve sordu: Yunus Peygamber gerçekten de bir balina tarafından yutulmuş muydu? Kel kafası ve koyu gözleriyle Bryan hafifçe sırıttı ve yelpazesini açtı: "Büyük bir balığın Yunus'u yuttuğunu okuduğumda buna inanıyorum, bir balinayı da bir insanı da yaratabilecek ve bunlara istediğini yaptırabilecek bir Tanrı'nın varlığına inanıyorum," dedi. Peki Yuşa'nın gökyüzündeki güneşi durdurduğuna da inanıp inanmadığını sordu Darrow. Bryan soruya olumlu yanıt verdi, ancak yörüngede duranın güneş mi yoksa dünya mı olduğu tartışmasına katılmayı reddetti çünkü İncil'de konu hakkında bilgi yoktu. Bu, Bryan'ın kullanmak istediği stratejinin – kitaba tamamen sadık kalmak– ilk işaretiydi ve ölçülü bir köktenciliğin en az safkan çeşitlilik kadar kulağa saçma geldiğini öğrenmek üzereydi. Tehlikenin farkına varan Bryan'ın danışmanı, bu soruların konuyla ilgisiz olduğuna karar verilmesi için Yargıç Raulston'a itirazda bulundu. Ne var ki Şükran Günü yemeğine güle oynaya giden bir hindi gibi Bryan da soruların devam etmesi için ısrarcı oldu. "Bu insanlar buraya alenen dini yargılamak için geldiler. Bense burada dini savunmak için varım, yani bana istedikleri soruyu sorabilirler," dedi alkış toplamak için. Ancak kısa bir süre geçmişti ki tökezlemeye başladı. Darrow, Nuh Tufanı'nın tam tarihini sorduğunda Bryan oturup da hesaplamak için çalışmadığını söyledi. "Peki ne düşünüyorsunuz?" diye Darrow diretti. "Üzerine düşünmediğim bir konuysa onun üzerine düşünmem," diye yanıtladı Bryan. Darrow hazır cevabı yapıştırdı: "Peki üzerine düşündüğünüz konular üzerine düşünür müsünüz?" Br-

yan salonda kahkahalar kopmasına neden olacak şekilde "Aslında..." diye tereddütle başladığı sözlerini "bazen" diyerek tamamladı. Bryan bu tökezlemeden kısa süre sonra belli bir hassasiyet geliştirdi: Babil Kulesi MÖ 23. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmişti ve bundan yaklaşık bir yüzyıl sonra Tufan, Nuh'un Gemisi'ne binmeyen tüm mahlukatı helak etmişti; tabii balıklar istisna tutulabilirdi. Fakat uygarlığın kaç yaşında olduğu sorulunca yine yuvarlak yanıtlar vermeye başladı. Tarih gibi konular aslında onu hiç ilgilendirmemişti, ne karşılaştırmalı dinler ne de bilim ilgi alanıydı. Öğleden sonra geç saatlerde Bryan'ın gemisi artık ciddi miktarda su alıyordu. Tedbirli yanıtlarla cehalet arasında mekik dokuyan Bryan nihayet dünyanın gerçekten de altı günde mi yaratıldığı sorulduğunda patladı. "Bu altı gün, yirmi dört saatlik olanlardan değil," diye yanıt verdi. Bryan'ın Tanrı'nın kinayeler yaptığı yönündeki kabulü herkesi hayrete düşürdü. Darrow bile bir süreliğine sessiz kalırken salondan fısıltılar geliyordu ve fısıldayanlardan birinin "Şimdi bunu niye söyledi ki?"[30] dediği duyuldu. Bryan çaresizlik içinde, farklı insanların, İncil'de bahsi geçen bir günün uzunluğu hakkında samimiyetle farklı düşüncelere sahip olabileceklerini anlatmaya çalıştı. Yine de kendi "kanaati" her bir günün aslında milyonlarca yıl sürmüş olabileceği yönündeydi.

Tartışmanın seyrine uygun olarak soru-cevap bölümü Darrow konuyu insanın Cennet'ten kovulmasına getirdiğinde sonlandı. Bryan, Havva'yı baştan çıkardıktan sonra yılanın Tanrı tarafından karnı üzerinde sürünmeye mahkûm edildiğini kabul ediyordu fakat bu mahkûmiyetinden önce ortalıkta nasıl dolandığını açıklamak istemiyordu. "Kuyruğunun üzerinde yürüyor olabilir mi," diye sordu Darrow. "Bunu bilmeme olanak yok," diye yanıtladı Bryan. Kuyruğu üzerinde zıp zıp zıplayan yılanların hayali, dinleyiciler arasında heyecan yarattı[31] ve nihayet Bryan susması gerektiğini anladı. "Tanrı'ya inanmayan bu adam bir Tennessee mahkemesini [İncil'i aşağılamak için] kullanıyor," diye haykırdı sonunda. Karşısındaki Darrow yumruğunu sıkmış sallıyor ve sorularının "dünyadaki hiçbir aklı başında Hıristiyan'ın inanmadığı aptalca konular" hakkında olduğunu söylüyordu. Raulston duruşmaya ara verdi ve bu ara boyunca John Scopes'un kırk yıl sonra hatırladığına göre Bryan "o yeşil, geniş çimenlikte unutulmuş, harap bir adamdı".[32] 20. yüzyıl tarihinin bariyerleri önünde,

dava sonuçlanmıştı. Geriye sadece Daytonlu jüri üyelerinin diyecekleri kalmıştı. Darrow onlara dönüp de "Size neden suçsuzdur kararı vermeniz gerektiğini bile anlatamayız," deyince[33] Scopes'u mahkûm etmeleri dokuz dakikalarını aldı.

Davanın yankıları hiçbir zaman tam olarak dinmedi. Davanın üzerinden bir hafta geçmeden Bryan ölecekti, böylece kusursuz dramatik etkiyi sağlayacak ve halk arasındaki efsanelere kaynaklık edecekti. Tüm hikâyeler daha sonra Oscar'a aday gösterilen *Rüzgârın Mirası* filminde bir araya gelecek ve Dayton'da yaşanan tartışma, rasyonel bir gelişmenin başarısı olarak kutlanacaktı. Oysa hakikat bu kadar net değildi. Bryan'ın bu dünyadan göçmüş olması bir yana, geriye kalan pek çok alanda zafer onundu. Scopes'a kesilen 100 dolarlık cezadaki küçük bir hata,[34] temyizdeki başvurusu sonucu mahkûmiyetinin kaldırılmasına yol açtı ve bu yüzden Darrow anayasal meseleleri federal bir mahkemede gündeme getiremedi. Ardından Tennessee'deki tüm okul kitaplarından evrime dair konular kaldırıldı.[35] 1968'e gelindiğinde Yüksek Mahkeme nihayet bu konunun öğretilmesinin yasaklanmasını anayasaya aykırı buluncaya[36] kadar da böyle sürdü. Konu hâlâ tartışmaya açık, ancak tersine çevrilmiş durumda. Bugün köktenciler bilim dersleri yüzünden mucizevi yaratılış hikâyelerine yeterince zaman kalmadığından şikâyet ediyorlar. Bryan'ın düşünsel efsanesi bugün bile hayatta. Şubat 2000'de George W. Bush gibi yüksek makamdaki bir isim, "Mahkeme kararıyla dünyayı Tanrı'nın yarattığı doğrulanmıştır,"[37] diye duyurdu. Her ne kadar Scopes'un davası bugün hâlâ tartışılan bir meseledeki karşıtlıkları açıklasa da tüm yaşananların tam ortasındaki adam tarihin sayfaları arasında kaybolmuştur. Mahkemeye ilk adım attığı andan mahkûmiyeti kesinleşene kadar John Scopes'un ağzından tek bir sözcük çıkmamıştır.[38]

Darrow ve Bryan'ın 1925'te Dayton'daki karşılaşması sadece avukatların adli sahne ışıklarından nasıl da fazla fazla pay aldıklarını göstermekle kalmaz, ileri sürdükleri tartışmaların ihtilaflı olgulara dayandığını da ortaya serer. Zaten bu yüzden yüzlerce yıldır avukatların adı kötüye çıkmıştır. Geçimlerini sağlamak için kamuya karşı işlenmiş suçları soruşturan Atinalılar *sykophant* diye anılırdı. Bu insanlardan herkes o kadar tiksinirdi ki sanıklar sırf ilk başta davayı

açan işgüzar *sykophant* uğraşsın diye bir jüri ayarlayıp temyiz kararının yeniden görüşülmesini sağlardı.[39] Benzer bir yoldan ilerleyen Platon da çok sayıda dava bulunmasının siyasal yapıdaki gerginliğin bir işareti olduğunu söylemişti[40] ve daha iyi bir dünyanın hayalini kuran insanlar iki bin yıldan fazla süre boyunca bu adamın önderliğini takip edeceklerdi. Thomas More'un Ütopyacıları avukatları gereksiz bulacaktı; Massachusetts'in Püriten yerleşimcileri avukatlığı yasaklayacaktı; Shakespeare'in Kasap Dick'i meşhur fantezisinde ilk iş olarak tüm avukatları öldürecekti.[41] Avukatların gümüşten ancak çatallı dilleri, Platon, Sofistler diye bilinen retorikçilere güçsüz tartışmaları haklı diye sunabildikleri için patladığından[42] beri idealistler arasında özel bir kaygı uyandırdı. Adolf Hitler tepkisini kendine yaraşır şekilde koymuştu. Ona göre avukatlık mesleği "özü itibarıyla temiz değil[di], çünkü avukat, mahkemede yalan söylemekle yükümlü"ydü.[43]

Tarih dalavereci avukatlık örnekleriyle doludur, ancak çok az avukat mesleğini William Howe kadar şevkle yapmıştır. Howe, New York City'nin Aşağı Doğu Bölgesi'nde 19. yüzyılın sonlarında şöhreti zirveye ulaşmış bir avukatlık firmasının yarısına sahipti. Tüm New York Barosu'nun ceza davalarındaki vekâletinin toplam sayısını aşan bir rakamla,[44] altı yüzden fazla cinayet zanlısını savunduğu meslek yaşamı boyunca Howe'un çaresiz insanlar adına yapmayacağı şey yoktu. Ne kadar ilkel görünürlerse görünsünler bekâr sanıklar duruşma salonunda kendilerine eşlik eden sevimli bir eş ve melek gibi çocuklar bulabilirdi. Her ne kadar suaygırı kadar hacimli bünyesi ve görünüşü konusunda mükemmeliyetçi olsa da Howe bir keresinde jüriye sunduğu konuşmanın tümünü dizlerinin üzerinde yapmıştı. Adamın zarafeti bile anlamlıydı. Bir davaya hep kendinden emin başlardı, kül rengi bir takım elbise ve kırmızı bir kravat kuşandığı değerli taşlarla parlardı, ancak dava ilerledikçe davranışları kararırdı. Günden güne saat zincirleri, yüzükler ve kravat iğneleri kaybolur ve takım elbiselerin rengi lacivert ve kömür karası bir yelpazede gitgide solardı, ta ki kararın açıklanacağı güne dek. O gün hiç şaşmadan bir tabut taşıyıcısı kadar karanlıklar içinde gelir ve çehresi de kıyafetinin rengine uygun olurdu.[45]

Howe hitabetinde de methiyeden acındırmaya çok kısa sürede geçer ve düzenli olarak doğum yeri Londra'nın Doğu Yakası'nda konuşulan

ağza kayardı. Fakat duruşma salonunda sağladığı kontrol büyülü olduğu kadar adli işleyişe de uygundu. En azından bir kere istediği kararı almak için jüriyi gerçekten korkutmuştu. Bu hikâye, daha sonra bahsi geçen 1891 davasında Howe'un rakibi olan savcı Francis L. Wellman tarafından büyük bir takdirle anlatılmıştı. Ella Nelson sevgilisini ateşli silahla vurmakla suçlanıyordu ve Howe kapanış konuşmasını yaparken kadın konuşma boyunca oturduğu sandalyede ağlamış ve duruşma salonunu kasvetli bir hava kaplamıştı. "Saat onu epeyce geçmişti [ve] davayla ilgili herkes diken üstündeydi," diye aktarıyordu Wellman; Howe konuşmasının sonuna yaklaşırken şunları söyleyecekti: "[Nelson'un] sandalyesinin arkasına geçti ... elleriyle kadının yüzünü kapattı [ve] tırnaklarını kadının etine batırdı. Avukatından bu hareketi beklemeyen kadın hissettiği acıyla da katmerlenen keskin bir çığlık attı... Jüri tümüyle dehşet içinde kalmıştı. Davanın o anda karara bağlandığını anladım." Wellman jüri üyelerinin verecekleri tepkiyi önceden kestirmenin akla dayanan bir yolu olmadığını kabul ediyordu fakat Howe'un içgüdülerinin yerinde olduğu kanıtlanmıştı. Jürinin vardığı sonuca göre Ella Nelson tabancanın tetiğini kazara çekmişti; hem de bir kere değil, iki kere değil, tam dört kere.[46]

Howe'a hem mekteplilerden hem serserilerden alkışlar kazandıran en takdire şayan yeteneği istediği an gözyaşı dökebilmesiydi. Her ne kadar Wellman bu havaya bürünmek için soğan kokulu bir mendil kullandığından şüphelenmiş olsa da[47] Howe'un gözyaşı delikleri bir kez açıldı mı sifon gibi boşalırdı ve bu yeteneğini 1887'de Edward Unger ismindeki zanlıyı savunurken sunduğu kapanış konuşmasında hiç olmadığı kadar etkili kullanmıştı. Davanın geldiği yer itibarıyla Unger'in ayağı taburede, boynu urgandaydı. August Bohle ismindeki kurbana karşı duyduğu nefreti itiraf etmişti. Adamı çekiçle vura vura öldürdüğünü, bedenini parçalara ayırdığını ve uzuvlarını bir sandık içinde Baltimore'a yolladığını kabul ediyordu. Ayrıca Bohle'un kafasını alıp Brooklyn'e getirdiğini ve bir deniz bisikletiyle açıldığı East River'a bıraktığını söylemişti. Sunulan kanıtların doğruluğundan şüphe etmek bir yana her şey akla yatkındı. Fakat mendilini yüzüne yaklaştırdığında gözleri ışıl ışıl parlamaya başlayınca Howe'un konuşması bir savunma sayılmasa da zelzele gibi sarsarak başladı. Unger'ın üç çocuğu vardı, ikisi kızdı ve tüm dava boyunca bacağının dibinden

ayrılmamışlardı ve –her ne kadar Howe, jüri üyelerinden bu görüntünün yargılama güçlerini gölgelemesine izin vermemelerini talep etse de– konuşmanın dönüp dolaşıp vardığı yer yine bu çocukların yıkımı olmuştu. Howe'a göre Edward Unger'ın tek suçu, ölüm manzarasını bu küçük çocuklardan uzak tutmaya çabalamasıydı. Unger, bacağının dibinde dolanan çocuğundan daha suçlu değildi. "Cesedi kesen oğluydu," diye gözyaşları içinde konuştu. "Testereyi kullanan bu güzel çocuktu; kafayı dereye fırlatan [*sic*] büyük kız kardeşti." Jüri üyelerine cinayet anına tanıklık eden birinin olmadığını da hatırlatıyordu. Onlardan tek istediği hikâyedeki boşlukları mantıklarını kullanarak doldurmamalarıydı. "Bugün evlerinizden çeşitli çıkarımlara ya da makul sonuçlara dayanarak bir adamı asmak için mi geldiniz?" diye sordu. "Tanrı göstermesin." Howe belagatle nihai noktaya varmıştı. Jüri, Unger'ı cinayetten suçlu bulmadı.[48]

Howe'un ağlayabilme yeteneği onun ayrıcalığıydı ancak yeteneğin var olma biçimi ona mahsus değildi. Manhattanlı jüri üyelerinin gözünden yaşlar boşanmasını da sağlayabiliyordu, ancak bunun yanında Tennessee Yüksek Mahkemesi adli vekillerin ağlamalarından yola çıkıp daha genel bir mesele üzerine kafa yoruyordu. Duyguların herkesin önünde teşhir edilmesinin yanlış olduğu iddiasını gözardı etmiyor ancak bu durumun olumlu anlamda gerekli olabileceğini de kabul ediyordu. 1897'de, "Jüri önünde dökülen gözyaşları her daim yasaya uygun bir tartışma biçimi olarak görülmüştür," diye hükmetti. "Hatta adli vekil gözyaşlarını emri altında tutabiliyor ve ağlanacak bir durum olduğu halde mesleği gereği gözyaşı dökmüyorsa bu ciddi anlamda sorgulanabilir,"[49] diyordu.

Mahkemede dökülen gözyaşları bugün Birleşik Devletler'in kimi yerlerinde hâlâ canlı bir gelenektir ve bugünlerde genellikle savcılar tarafından yaşatılır. Temyiz mahkemeleri 1897'de olduğu gibi bugün hâlâ gözyaşına sıcak bakar. Mahkûmiyet kararını kaldırmak için bir sanık, savcının isteyerek gözyaşı döktüğünü ispatlamak zorundadır, aksi halde beraat olasılığını yitirir ve bugüne kadar hiçbir mahkûm bunu başaramamıştır.[50] Bu tarz olaylar genellikle Mason-Dixon Hattı'nın güneyinde gerçekleşir ve son hüküm Ocak 2003'te verilmiştir. Bu tarihte Florida Yüksek Mahkemesi, kendisini birinci derece cinayetle suçlayan savcı jüri önünde ağladı diye şikâyette bulunan sanık

Dusty Ray Spencer'a yeniden yargılanma hakkını tanımadı. Yüksek Mahkeme'nin yargıçlarına göre, alt mahkemenin kararında, savcının son sözlerini söylerken sadece "sesi titremiştir" deniyordu. Bu koşullar altında arkasını dönmüş ve "kendini toplayıp" konuşmasına devam etmişti. Spencer, savcının fiziksel olarak gözyaşı döktüğüne dair kanıt sunamadığına göre ortada kanundışı bir hata yoktu ve zehirli iğneyle infazı gerçekleşebilirdi.[51]

Duygularını kontrol edemeyen bir avukat pek hoş bir görüntü sunmaz. Bir adamın hayatı sözkonusu olduğunda sesinin titreyişini denetleyemeyen ya da denetlemek istemeyen bir savcıysa daha da kötü görünür. Fakat hukukçuların, jüri üyelerinin duygularını sömürdüklerine dair basit bir eleştiri yetersiz bir temele dayanır. Salem'den Moskova'ya uzanan sanıkların muhtemelen hemfikir olacakları üzere, bağımsız avukatlar önemlidir. Adaleti sadece yerine getirmeye değil, adaletin yerine nasıl geleceğini de göstermeye niyetli her toplum, avukatlardan akılcı tartışmalar bekleyeceği gibi onlara duygusal iddialarda bulunma izni de vermelidir. Batı'nın hukuk sistemleri, en azından Atinalı sanıkların karılarını ve çocuklarını mahkemelerde tören alayı gibi sürekli yürüttükleri günlerden beri böyle işlemektedir. Sokrates bile kendi ailesini yargıçların önünde utanmazca sergilemeyeceğini büyük bir azametle söylerken üç oğlu olduğunu belirtmiş ve ikisi için hâlâ "çocuklukları geçmedi,"[52] demişti. Üç yüzyıl sonra Cicero en iyi konuşması diye bilinen söylevi *Pro Milone*'yi yargıçlarına hıçkırıklar içinde "Lakin şimdi durmalıyım. Artık gözyaşları içinde konuşamam; zaten müvekkilim savunmasında gözyaşları kullanmamı bana yasak etmiştir,"[53] diyerek sonlandırmıştı. Böylesi kurnazlıklar sinik görünebilir ve bunların altında yatan kişisel güdüler bile sinik *olabilir*, ancak dile getirilen bu sözler adaletin anlamını tam kalbinden yakalayabilir de.

Bu örnekler muhakkak kayıtlarda görülen hallerinden çok daha iyi konuşmalardır ancak istisnalar vardır. En iyi istisnalardan biri de yine Clarence Darrow'un meslek hayatından gelir. Öyle ki Scopes davasından hemen sonra 1926'da üstlendiği bir cinayet davasında yaptığı kapanış konuşması 20. yüzyılın en güzel adli söylevi olarak anılmasını sağlayacak kadar güçlü bir iddiaya sahiptir.

Bu davadaki müvekkili 22 yaşındaki siyah öğrenci Henry Sweet'ti. Dava konusu suç, Sweet'in kardeşinin aldığı bir karar sonucunda or-

taya çıkmıştı. Dr. Ossian Sweet, Detroit'in Doğu Yakası'nın kalabalık gecekondularından ayrılıp kendine kentin yeşillikler içindeki –aynı zamanda beyaz nüfusun yaşadığı– banliyösünde yeni bir ev bulmak istemişti. Ossian Sweet, Viyana ve Paris'te eğitim görmüştü fakat ten renginin engellerini aşmak için coğrafi anlamda alması gereken yol, başka hiçbir alanda olmadığı kadar uzun sürecekti. Detroit'in yükselmekte olan otomobil endüstrisinin Güney'den çektiği göçmenlerle siyah nüfus sadece on altı yılda on üç katına fırlamıştı.[54] Şehrin beyazları da giderek şiddeti artırıyordu. 8 Eylül 1925 sabahı Sweet, yeni evini satın aldığında kasaba meydanında bir haç tutuşturulmuş ve kendisine ölüm tehditleri savrulmuştu. Bu tehditlerde yalnız şahsı değil, karısı ve yeni doğmuş kızı da hedef alınıyordu. Evinin yakınlarında, "kamuya yararlı işler yapmak amacı"yla "Su ve Kanalizasyon İşleri Geliştirme Derneği" diye bir yer kurulmuştu. Sweet bunun ne anlama geldiğini anlayacak kadar akıllıydı. Çocuğu büyükannesine bıraktı. Kardeşi Henry Sweet'le birlikte başka arkadaşlarından birkaç gece boyunca onunla kalmalarını istedi. Yeni evde açtıkları ilk kolilerde on adet ateşli silah ve 391 adet mermi vardı.[55]

Öfkeli kalabalık ilk gece sokakta dolanıp bir olay yaşanmadan dağıldı. Fakat sonraki gün yavaş yavaş yanaştılar, öğleden sonra geç saatlerde küçük grupların sayısı artmıştı. Sabahı cerrahi kliniğinde geçiren Ossian Sweet akşamüzeri diğerleriyle kâğıt oynayarak zaman doldurmuştu; karanlık çöktüğünde evin çatısına isabet eden bir mermiyle herkes silahını kuşandı ve ışıklar kapandı. Henry Sweet tam da pencereden içeri giren taşla birlikte eve varmıştı. Henry, dalgalanan kalabalığın bir dolu hakaret ve tükürüğüne maruz kaldığı sokakta eve düşe kalka gelebilmişti. Eve girdiği gibi kapı arkasından kapatıldı ve taşlar yağmur gibi evin tahtadan duvarlarına ve çatısına düşmeye başladı. Karanlıkta, çığlık ve bağırışlar arasında evin üst katından yaylım ateşi açıldı. Dışarıdaki kalabalığın arasında bulunan Lean Breiner ölümcül bir yarayla yere yığıldı. Yaşananları uzaktan izleyen bir grup polis en sonunda harekete geçmeye karar verdi. Göstericiler uzaklaştırıldı ve Dr. Sweet'in evindeki on bir kişi cinayetle suçlandı.

Davanın sonunda jüri heyeti oybirliğine varamayınca savcılar sadece Henry Sweet'i yeniden yargılamayı tercih etti çünkü diğerlerinden farklı olarak tüfeğini ateşlediğini kabul etmişti. Savcıların umudu, ve-

rilecek bir mahkûmiyet kararının diğerlerini de fazla uğraşmadan suçlarını kabul etmeye itmesiydi. Kanıtlar geldiğindeyse savcıların kazanma beklentileri artmıştı. Henry Sweet'in aklanması için jürinin, içinde bulunduğu tehlike gözetildiğinde sanığın silahını ateşlemesinin zorunlu ve gerekli olduğu ya da olabileceği sonucuna varması gerekiyordu. Bunu gösteren kanıtlarsa sayıca azdı. Henry bizzat ifade vermemişti.[56] Eyaletin iddiası Sweet'in evinin dışında aslında bir kalabalık olmadığı yönündeydi. Savcılığın tanıklarının tam sayısı –yetmiş bir[57]– bu iddianın altını oyacak kadar çok olsa da hepsi de yeminli tanıklıklarında 9 Eylül akşamının ne kadar da sessiz ve sakin geçtiğini söylemişti. Yine de beraatin önündeki en korkutucu engel tanıkların tek tek söylediklerinin de üstündeydi. Her biri beyaz on iki jüri üyesinin yemin ettiği andan itibaren asıl soru, jürinin Henry Sweet'in korkularını değerlendirmeden önce tanıklıkları tartmayı becerip beceremeyeceği değildi. Soru, Henry'nin korkularına herhangi bir değer verip vermedikleriydi.

Her şey Darrow'un konuşma yeteneğine bağlıydı. 18 Mayıs 1926'da 69 yaşındaki Darrow kürsüye dayandı, jürinin oturduğu alanı gözleriyle taradı ve daha sonra "sunduğum en güçlü ve en tatmin edici konuşmalardan biriydi"[58] diyerek tarif edeceği kapanış konuşmasına başladı. Retoriğin Aristoteles kadar eskiye dayanan başat kurallarından biri konuşmaların dinleyicilerde ilgi uyandırarak başlaması gerektiğidir. Avukatların çoğu bu girişte, davaya katıldıkları için övgüler düzerek jüri üyelerini onurlandırır ya da konuşmayı bir şakayla taçlandırır. Fakat Darrow'un çakıltaşları gibi kulak tırmalayan sert sesi övgü düzmeye hiç uygun değildi ve kibarlık asla onun tarzı olmamıştı. Onun dinleyicileri yumuşatma usulü, karın boşluklarına bir yumruk atmaktı.

> Ben de [savcı] Bay Moll'un dün bıraktığı yerden başlamalıyım. Sayın baylar, kendisi sakince bunun bir ırk sorunu olmadığını söylüyor. Bu bir cinayet davası. Hiçbir önyargı istemiyoruz, öteki tarafın da hiçbir önyargıya sahip olmasını istemiyoruz. Irkın ve rengin bu davayla hiçbir alakası yok.
>
> Sizinle konuşurken elimden geldiğince adil olmaya çalışacağım saygıdeğer baylar [fakat] ısrar ediyorum ki bu davada önyargıdan

başka hiçbir şey yok. Eğer konu tersine dönseydi, on bir beyaz evlerini ve hayatlarını siyahlardan oluşan bir kalabalığa karşı korurken içlerinden birini vurup öldürselerdi kimse onlar hakkında bir iddianame hazırlamanın hayalini kurmazdı. Ben ne anlattığımı biliyorum, pekâlâ siz de biliyorsunuz. Siyahı vuran beyazlara bunun yerine madalya takılırdı.

Sizinle açık açık konuşacağım baylar. Hiç şüphem yok ki her biriniz beyaz olmayan insanlara karşı önyargılar taşıyorsunuz. Bu dava sürecinde inanıyorum ki bunu aşacaksınız. Fakat bana deniliyor ki burada ırkçı önyargı yok, ne var ki bunlar boş laflar, sadece boş laflar.

Darrow ardından dikkatini Leon Breiner'a, davadaki maktule çevirdi. Kimi tanıkların iddialarına göre Breiner bir sıcak yaz akşamı havadan sudan sohbet edip piposunu tüttürmekten başka bir şey yapmıyordu. İddiaların hiçbiri bilhassa ikna edici olmadığı halde Darrow'un yerinde kendisine onun kadar güvenmeyen biri olsaydı ölüye saygı gereği sahte bir nezaket gösterisi sunabilirdi. Fakat Darrow zaten yüksek bir ahlaki zemini işaret ediyordu ve linç amacıyla toplanmış bir kalabalığın parçasıyken ölen birine saygı göstermek için bir adım geri atacak değildi. Mezarının etrafında dolanmak yerine durup üzerine işedi.

Bay Moll'e göre ne zaman Breiner'ın ismi geçse huylanıp kıvrandım. Kendisi, Breiner hakkında konuşulmasını sevmediğimi söyledi. Sevmiyorum baylar ve bunu belli etmiş olabilirim. Devlet savcısının bir kurbanın kanı üzerine konuştuğunu duymayı sevmiyorum. Böylesi bir konuşma beni rahatsız ediyor. Keşke böyle yapmasalar. Size dürüst davranacağım. Bu meselenin bu davada yeri yok. Bana kalırsa bir önyargı ve belirli duygular yaratmak niyetiyle böyle yapıyorlar ve bu davada buna yer yok. Üstelik bu davranış hep çok tehlikeli olmuştur. Size düşüncelerimi açık ettim belki, belki de etmedim. Artık siz nasıl anlarsanız. Ama ben bu durumu sevmiyorum.

Şimdi baylar, kendisi nasıl ki Breiner hakkında konuştu, ben de konuşacağım ve bu hiç de kolay olmayacak. Ölünün arkasından

> konuşmak kolay değildir, ancak bademgözlüydü diyebilirsiniz oysa ben demeyeceğim. Kimdi Breiner? O bir toplumda bugüne kadar kurulmuş en pis komplonun, küçük bir siyah aileyi evlerinden atmak için ve üstelik yalnızca bununla kalmayıp bu siyahları ve evlerini yok etmek için hazırlanmış komplonun içindeki bir komplocuydu.

Konuşmayı toparlamak sekiz saat daha sürdü. Darrow savcılık tanıklarının sundukları ifadeleri didik didik etti. Ardından en az üçte ikisi siyah olan[59] yüzlerce izleyicinin gözleri önünde daha önce Amerikan mahkemelerinde hiç duyulmamış bir hikâye anlattı. Orada bulunanlardan bazıları bunu hayatlarında duydukları en etkileyici konuşma diye anacaklardı. Daha sonra Yüksek Mahkeme'ye atanacak Yargıç Frank Murphy öğleden sonrayı gözyaşları içinde tamamlayan pek çok insandan biriydi.[60]

> [Savcının] dediğine göre buradaki müvekkilim bir korkaktı. Bir korkak, baylar. Bu davada korkak olanlar kimlerdir? Korkaklar, baylar! Siyah ten rengine sahip on bir insan, baylar bu on bir insanın ataları Amerika'ya kendi istekleriyle gelmemiş, köle gemileri içinde getirilmiş, karşılığında hiçbir şey almadan beyazlar için çalıştırılmış, Federasyon içindeki neredeyse her eyalette yaşamlarından edilmiş ve bu topraklarda cezası kesilmeyen eylemlerin kurbanları olmuş. Ancak herkes ele geçirebildiğini aldıktan sonra onlar geri kalanlarla yetinmiş. En öne kondukları tek alan savaş meydanı olmuş. Ne zaman ki savaşa gitmişiz, ona ölme şansı tanımışız ve bu onun için en iyisi olmuş. Fakat geriye kalan her yerde ateşi besleyen odun o olmuş; iplerin düğümünde, bıçakların ve silah namlularının ucunda ve beyazların öfkesinde, hak ve özgürlüklerden alıkonularak ve insanları hep birlikte hareket geçirmesi gereken adaletin ortak değerlerinden alıkonularak duran o olmuş. Onlar mı korkaktı? Hayır, baylar. Oraya gittiler ve onları lime lime etmek isteyen bir kalabalıkla yüzleştiler. Onları korkak olarak adlandırmayın, başka bir şey deyin. Esas korkaklar arkalarında yasanın gücüyle hareket eden kalabalığın içindeydiler.

Konuşmasını savunmaların en basitini yaparak sonuçlandırdı. Yaşananları, savunmanın gözünden bir kez daha anlattı ve nasıl değerlendirilmeleri gerektiğini söyledi, nihayet tam duygudaşlıkla beraat isteyebilirdi.

> Sizce [Henry Sweet] okulundan alınıp cezaevine mi konulmalıdır? Tamam baylar, öyle olsun diyorsanız öyle olsun. Fakat bunu yaparsanız baylar, kendi oğlunuzun yüzüne baktığınızda ya da kardeşinizin ya da kendi kalbinize baktığınızda bunun utancıyla karalar bağlayacaksınız. Biliyorsunuz ki saldırgan davrandıysa da bunun nedeni çok sevdiği kardeşini korumaktı. Onu nereye göndereceğinizi biliyorum ve orası cezaevi değil. Bu siyah insanları günbegün izledim, bu duruşma salonunu dolduran gergin yüzlü insanları. Bu onlar için yaşam meselesi. Onların ten rengine sahip tek bir kişi jüri bölmesinde oturmuyor. Kaderleri on iki beyazın elinde. Gözleri sizin üzerinizde, kalpleri size erişmeye çabalıyor ve umutları sizin kararınızda yatıyor. Bunu sanık adına, ilerleme adına, insanlık adına istiyorum; bu davada beraat kararı verin!

Jüri dört saatliğine çekildi; geri geldiklerinde Darrow gözlerini yere dikmişti. Henry Sweet'i suçlu bulmadıklarını söylediklerini duyduğunda o kadar eğilmişti ki savcı bayılıp bayılmadığına bakmak için uzandı. "Ben iyiyim," diye mırıldandı. "Bu kararı daha önce de duymuştum." Zaten konuşmasını özgüven içinde bitirmişti, tek emin olamadığı tüm konuşması boyunca poker suratını bozmayan bir adamdı. Darrow yardımcı vekile "Bu adam bizim lehimize mi aleyhimize mi oy kullandı?" diye sormuştu. Daha sonradan ortaya çıktığına göre bahsi geçen adam jüri odasına girdiğinde bir puro yakmış ve kitabını eline alıp oturmuştu. Diğer on bir jüri arkadaşına beraat kararı vermeye hazır olana değin onu rahatsız etmemelerini söylemişti.[61]

Ceza avukatları ön planda olsa da star olarak yargıçların isimleri yazmalıdır. Yargıçlar, jüri kararını veto etme yetkilerinin kaldırılmasından üç yüzyıl sonra* hukukun kapı bekçisi olmaya devam ediyorlar; masalsı bir devin kıskançlığı ve ormanlarda gezen bir abdalın bilge-

* Bkz. s. 125-26.

liğiyle adaletin makul geçitlerini ve ilham karşıtı gizemlerini savunuyorlar. Abraham Lincoln bir keresinde denk geldiği bir yargıcı anlatıyordu; hikâyeye göre yargıç "sokakta kendisine yumruk attı diye bir adamı asacaktı [...] fakat [...] yumruğu hangi eliyle attığını bulamadığı için iddianameyi yırtıp atabilir"di.[62] Hayat da gerçek olamayacak kadar takıntılı, çok sayıda örnek üretti. Örneğin, Alabama Yüksek Mahkemesi Yargıcı Roy Moore alçakgönüllülüğünü göstermek konusunda o kadar endişe duyuyordu ki üzerinde On Emir'in yazılı olduğu iki tonluk graniti kendi adliyesinin lobisine Ağustos 2001'de gizlice dikmişti.[63] Florida'nın Broward ilçesinden Yargıç Sheldon M. Schapiro da başka bir örnekti. Yargıç Schapiro 2003 yılında, bir cinsel darp davasındaki sanık avukatının konuşmasını tuvalet sifonu sesini taklit eden bir aygıtla bölmek gibi biraz fazla neşeli takıntıları için kınama cezası aldı.[64] Aslında kimi Amerikan yargıçlarının mahkemenin görgü kurallarına uymak adına katettiği onca yolu şöyle bir hayal etmek hiç de kolay değil. Doğrudur, bugüne kadar hiçbiri adli nizam adına kimseyi öldürmemiştir, fakat bunun gerçekleşmesi an meselesi olabilir. 1992 yılında, Yargıç J. Leonard Fleet kurallara uymayan bir sanığa altıpatlar tabancasını çeken, on yıl içindeki ikinci Florida yargıcı olmuştu; "Iskalamam," diye de uyarmıştı.[65]

Amerika'nın eyaletlerinin yarısından fazlasında ceza mahkemesi yargıçları bir çeşit elemeden geçiyor.[66] Tabii ki kazanılacak yetkilerin olduğu demokratik bir yargı düzeninde verilecek cezalar konusundaki serbestlik de bereketli oluyor. 1968 Demokrat Parti Toplantısı'na karşı isyan çıkarmak için anlaşmakla (Abbie Hoffman, "Anlaşma mı? Ne anlaşması, öğlen ne yiyeceğimiz üzerinde bile anlaşamıyorduk," sözleriyle hafızalara kazınmıştı) suçlanan ülkenin en önde gelen aykırı simalarının yargılandığı Chicago Sekizlisi'nin komplo davasında Yargıç Julius Hoffman, 38'i savunmayı yürüten avukatlara yönelik olmak üzere hakaret içerikli 159 söz kullandı. Davanın bir aşamasında Kara Panterler'den Bobby Seale'ın ağzının tıkılıp sandalyeye bağlanmasını emretti.[67] Teksas, Corpus Christi'den Yargıç J. Manuel Banales 2001 yılında manşetlerde yerini aldı. Yargıç hüküm giyen on dört çocuk tacizcisinin evlerinde ve arabalarında "Dikkat! Sicilli Cinsel Saldırgan!" yazan tabelalar taşımalarına hükmetmişti. Elizabeth tarzı adaletin dirilişi tahmin edilebileceği gibi utanç verici olmuştu; hükümlülerin

aileleri tehdit edilmiş, bazıları işlerinden ve evlerinden atılmış ve en az biri intihara teşebbüs etmişti.[68] Belki daha az şiddetli ama kesinlikle alışılmadık bir başka ceza Curtis Lee Robin Jr.'a yine başka bir Teksaslı Yargıç Buddie Hahn tarafından Mart 2003'te verildi. Robin, üvey oğlunu arabanın radyo anteniyle kırbaçladığı suçunu kabul etmiş ve ayrıca çocuğun geceleri kilit altında tutulduğu söylenmişti. Bunun üzerine Yargıç Hahn hükümlüye seçenekler sundu; ya hapiste otuz gün geçirecekti ya da altmış santime doksan santimlik bir köpek kulübesinde otuz gece kalacaktı. Robin'in vekilleri kimi itirazlarda bulundular, müvekkillerinin daha büyük ve konforlu bir kulübede kalmasını istediler ancak yargıç geri adım atmadı ve sanık kulübeyi tercih etti.[69]

Giyim kuşamları şekilli olmasına rağmen İngiliz yargıçlar caka satmak konusunda pek hevesli olmadılar. Fakat o kurnaz halleriyle geliştirdikleri yöntemler sonucunda en silah dostu Amerikan yargıcını bile amatör gösterecek bir hâkimiyeti duruşma salonu üzerinde kurdular. Kimi huysuz, kendini beğenmiş ve rahatsızlık verici örnekler kendi duruşma salonları sınırlarında efsane olsa da bunlar arasından adli aptallığın dünyadaki nişanı haline gelenlerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Efsane olmaktan adli aptallığın nişanı olmaya başarıyla atlayanlardan biri, özellikle bir davasıyla Michael Argyle'di. 1971 yılındaki sözkonusu davada *Oz* ismindeki bir yeraltı dergisinin genç yayıncıları Jim Anderson, Felix Dennis ve Richard Neville müstehcenlik ve ahlaksızlıkla yargılandı.

Davanın nedeni, bu üçlünün dergiyi hazırlama görevini okul çağındaki bir grup çocuğa vermesinden sonra çıkan sayıydı. Dergide birkaç tane açık seçik görsel vardı ve özellikle biri yetkilileri endişelendirdi. Bu görsel Ayı Rupert'i – Winnie the Pooh'un uzak ve *déclassé* akrabası– penisi dikleşmiş halde komadaki bir ihtiyar hanımın vajinasını incelerken gösteriyordu. O dönemdeki pek çok deneyim için geçerli olduğu üzere olayı tam olarak anlamak için orada olmak gerekir

GÖRSEL: *Oz*'da çizildiği haliyle Ayı Rupert, (Okul Çocukları Sayısı, No. 28, Mayıs 1970).

fakat yetkililerin bu üç yayıncıyı ezip geçmek için hazırladıkları, olası bir müebbet hapis cezası da barındıran üçlü iddianame derginin içeriği olabilecek şeylerden çok daha fazlasını kapsıyordu. Böylece 1971 Londrası'nın ağır havasında kültür ve karşıt kültür bir medeniyetler çatışması için ısınma hareketleri yapmaya başladı. Tutucular nihayet, her şeyin serbest olduğu toplum bataklığını kurutmayı umuyorken karşı taraftakiler bu davayı cinsel, sanatsal ve duygusal özgürlük için dönüm noktası olarak görüyordu ve tabii ki iki tarafın da kendi bayraktarı vardı. Bu davadan kısa süre sonra *Rumpole of the Bailey* televizyon programının ilk bölümünü yazmaya başlayacak olan, liberal Britanya'nın baş tacı John Mortimer savunmanın başına geçti. Tutuculuğun tarafındaysa Haşmetmeab Michael Argyle vardı. İşte, Argyle'in duruşmaları yürütme biçimi bu davayı çağdaş Britanya hukuk tarihinin en kötü şöhretli davası yapacaktı.

Old Bailey'deki her yargılama ciddiye alınır. Mahkemenin, İngiltere'deki tüm diğerlerinden daha hassas özellikleri vardır ve bu hassasiyetlerden bazısı altı hafta süren *Oz* davasında öne çıkmıştı. Duruşma salonu görevlilerinin dar belli pantalonları ve tescilli deri botları ortada belirli bir neden olmaksızın sık sık kendini gösterdi. Yargıç Argyle bir keresinde duruşmayı bir buket çiçeği sıkıca tutarak açtı, kılıç kuşanmış adamlardan ve özel giysili mahkeme muhafızlarından oluşan sessiz bir alayın önünde yürüyerek gelmişti. Bu ritüel, 1750 senesinde binanın altında yatan pislik içindeki tutuklulardan savunma avukatlarına ve yargıçlara bulaşan tifoyu[70] kimse unutmasın diye hâlâ mahkemede salonunda yılda birkaç kez gerçekleştirilir. Her ne kadar bu tür ritüeller kudretli bir hüzne sahipse de bu davada beklenmedik hareketlerin önüne geçmek için en çok çabalayan Argyle'in kendisi olacaktı.

Yarış köpekleri yetiştirmeye tutkuyla bağlı amatör boksör Argyle, sanıklara hiçbir zaman sevgiyle yaklaşmayacaktı. Zaten daha sonra onları eroin bağımlısı, zehir taciri ve profesyonel pornocu diye niteleyecekti. Ne var ki tiksintisi *tamamen* içgüdüsel değildi. Dava boyunca "*Oz* Dostları"ndan yazılı ölüm tehditleri almaya devam etti. Gerçi daha sonra bu tehditleri kaleme alan kişinin mahkeme kâtibinin öfkeli karısı olduğu anlaşılacaktı[71] ama yine de zamanın önemli isimlerini, sanık bölmesindekilerin son derece tehlikeli olduğuna ikna etmekte

katkısı olmuştu. Mahkemenin her oturumunda Argyle'in kürsüsünün arkasında, gizlice yerleşmiş Alman çoban köpekleri ve silahlı üç muhafız yer aldı. Bu gizli birlik, cani hippileri ihtiyaç duyulduğu an ve gereken yerde infaz etmek için teyakkuzda bekliyordu. Yine aynı birlik hem hafta sonları hem de hafta içi geceleri yargıcın ailesiyle birlikte kaldığı evi koruyordu. Argyle, bir yolunu bulup Savoy'da bir oda ayarladığındaysa dördüncü bir muhafız otelin çatısından etraftaki gökyüzünü olur da bir suikastçı iple odanın camına sarkarsa diye gözlemlemişti.[72] Alınan bunca önleme rağmen Argyle, yarış köpeklerinden birinin "*Oz* Dostları"ndan biri tarafından zehirlendiğine inanacaktı.[73] Havayı kuşatan gerginlik, Komiser Frederick Luff'ın sanıklardan birinin ifadesini alırken başına gelen bir olayda kendini büsbütün gösteriyordu. Sanık ifadesini "Tam isabet!" ["*Right on*!"] diyerek bitirmişti. İfade verilirken orada bulunan Argyle kafasını not aldığı defterden kaldırıp "Yazmaya devam et?" ["*Write on?*"] diye şüpheyle mırıldandı, "Ama bitmemiş miydi?" diye sordu. "Hayır efendim, 'devam et' demedi 'isabet' dedi [W-R-I-T-E değil, R-I-G-H-T]," diye açıklamak zorunda kaldı Luff ve kısık sesle ekledi "hani şu *devrimci* ifade".[74]

Argyle, ilkesel olarak şakalaşmaya karşı değildi. Örneğin, bir keresinde bir jüriye İngiltere ve Batı Hint Adaları milli kriket takımları arasındaki uluslararası bir maçın televizyondan yayınlanmaması konusunda şikâyette bulunurken neşeyle karışık tepkisinde "tutucu bir Yahudi'nin Nazi Partisi'ne üye olmak istemesine neden olabilecek bir eksik,"[75] demişti. Ne var ki duruşma salonunda atılan kahkahaların sınırını her zaman çizmeliydi ve *Oz* davasında bu sınırlar gayet kalındı. Yaşanan böylesi hafif rahatlama anları hiçbir zaman Argyle'in izniyle değil, hep ona rağmen gerçekleşti. Caz müzisyeni George Melly, kendilerine oral seks yapılan kadınların bu deneyimden ille de kötü etkilenmek durumunda olmadıklarına dair inancını dile getirdiğinde Melly'nin kullandığı Latince bir sözcük karşısında kafası karışan Argyle araya girdi: "Kusuruma bakmayın," diye başladı, "bizim gibi klasik bir eğitimden geçmemiş olanlar için soruyorum, *cunnilinctus* sözcüğüyle ne kastediyorsunuz?" Olayı kavrayan Melly akıllıca gülümsedi ve "Kusura bakmayın, efendim," diye özür diledi. "Biraz mimarinin etkisi altında kaldım. Bir dahaki sefere daha yaygın kullanılan tabirler seçmeye çalışacağım. 'Emmek' ya da 'boşaltmak' sayın lordum. Hatta

'dibe dalmak' ya da 'yalayıp yutmak' gibi başka seçenekler de var. Gemi adamlığı yaptığım zamanlardan kalma bir kullanımsa 'vadide zılgıt çekmek'ti sayın lordum." Duruma uygun davranmak için gayret edilse de gülüşmeler duruşma salonunun tavanından yankılanıyordu. Dili bağlanmış kötü adam rolünü oynayan Argyle için bu anlar pek hoş değildi ve ifadeleri tutanaktan çıkarma tehdidini savurdu.[76] Konu vibratörlere geldiğindeyse dildo sözcüğünün ne anlama geldiğini sorup öğrenen Argyle'in yüzü ekşidi. Sakince, "Buna en iyisi erkek penisinin bir taklidi diyelim," dedi. Bunu duyan Richard Neville kulaklarını dikti ve söz isteyip konuştu: "Efendim, galiba 'erkek' sözcüğünü kullanmak gereksiz."[77]

Savcı Brian Leary bariz bir şekilde Argyle'den daha inceydi ancak o da duruşma salonundan mizahı çıkarmaya kararlıydı; tabii onun bu niyeti mesleki kaygılardan kaynaklanıyordu. Leary'nin bu davadaki görevi *Oz*'un olası okurlarının ahlakını düşürmeye ve bozmaya yatkın olduğunu ve de hiçbir sanatsal değer taşımadığını kanıtlamaktı. Bunu kanıtlamak belli ki jüri üyelerinin nasıl hissedeceklerine bağlıydı ve ceza hukukunun altın kurallarından birine göre, gülümseyen jüri mahkûm eden jüri değildi. Böylece Leary dergiyi ancak narkotik ya da halüsinojenik merceklerden yapılmış bir mikroskopla görülebilecek bir çözümlemeye tabi tutmaya karar verdi. Zaten muzır neşriyat sözünü duyunca yerinden hoplayan savunma tanıklarıyla karşı karşıyaydı, bu yüzden bahisleri yükseltmek için sıklıkla onlara güvendi. Jim Anderson'ın ifadesiyse ona en iyi ya da en kötü fırsatlardan bazılarını sundu. İşinde çok iyi yapan İngiliz savcısı gibi Leary de tarifsiz bir şekilde kibardı fakat küçücük hesaplarla zarafetten sefalete bir anda geçebilirdi, Anderson da çeşitli şekillerde bunun gerçekleşmesini sağlıyordu. Örneğin kendisinden *Oz*'un editör sayfasında yer alan "zinde zekâ"yı kullanarak şu bereketli Rupert Ayısı karikatürünü anlatması istendiğinde Anderson tekleyerek konuşmaya başladı: "İki fikrin yan yana dizilmesi [...] çocukluğun işareti olarak masumiyet," dediği anda Leary "Yani Ayı Rupert'i *s.kiştirerek* mi?" diye patlamıştı. Diğer herkes gibi hayrete düşen Anderson sadece sessiz bir yanıt verebildi: "Iıı... Evet."[78] Başka bir noktada savcı, Anderson'a genel ahlaka aykırı olarak değerlendirdiği herhangi bir şey olup olmadığını sordu. İtiraflarda bulunmak konusunda baştan isteksiz olan Anderson duruşma salo-

nunda işemenin pekâlâ böyle bir eylem olabileceğini söyledi.* Leary, insanın çocuğunun önünde mastürbasyon yapmasının bu kapsamda değerlendirilebileceğini söyleyerek karşılık verdi. Anderson bundan tam olarak emin değildi: "Yani, şimdi, emin değilim [...] ailenin içinde bulunduğu koşullara göre değişir." Bunu duyan Leary "Ne, *ne dedin*?" diye kükredi ve savcı bölmesini aşıp inanmaz bakışlarla jüriye döndü. Uzun süren birkaç saniye boyunca meraklı bebelerin önünde çüküyle oynayan Anderson'ın hayali görüntüsü salonda asılı kaldı ve ancak bu hayalet yok olmaya başlayınca Leary'nin bakışları tekrar sanık bölmesine döndü, "Son söylediklerini yineleyebilir misin?" diye sessizce sordu.[79]

Tanıklardan sadece birkaç tanesi dilleri döndüğünce açık konuşmuştu ve bunlardan biri de dj John Peel'di. Dergide yer alan müzik yazılarından birinin sanatsal değerine dair tanıklık yapmak üzere çağrılmış Peel ifadesinin bir yerinde "sevişmek" kelimesini kullandı. Bu tabiri duyunca şaşırmış gibi davranan Leary "Evet, görüyorum ki 'sevişmek' kelimesini kullanıyorsunuz [...] O halde 'sikmek' lafını kullanmanın pek hoş olmadığını düşündüğünüzü söyleyebilir miyiz?" Dümdüz Liverpool ağzıyla konuşan Peel övüyor mu yeriyor mu belli olmayan tekdüze ses tonuyla hemen ayak uydurdu: "Sadece mahkemede olduğum için 'sevişmek' demeyi uygun bulmuştum," diye sakince belirtti ve ekledi: "Ama galiba buradaki herkes 'sikmek' diyor, o halde bundan sonra ben de 'sikmek' diyeyim."[80]

Leary'nin mizahtan kaçınmasıyla aynı sebeplerden ötürü savunma da elinden geldiğince mizahı kullandı ancak sonuç elde edemedi. John Mortimer absürdlüğü herkesten daha keskin bir gözle görüyordu fakat üç adamın, bastıkları bazı müstehcen resimler yüzünden ömür boyu hapis cezası olasılığıyla yüzleştiği bir duruşma salonunda ironi uzun süre korunamıyordu. Uyuşturucu ve özgür aşkın verdiği hazlar çeşitli psikologlar tarafından çözümlenirken Oxford Üniversitesi'nden gelen Professör Hans Eysenck yorgun sesiyle *Oz*'un, okurları üzerinde

* Anderson'ın verdiği bu yanıtın adli bir karşılığının olması dikkate değerdir. 1848 tarihli bir genel ahlaka aykırılık duruşmasına atıf yapan Maliye Mahkemesi Yargıcı Pollock, kendi gençliği zamanında yargıçların duruşma esnasında rahatlıkla işediklerini hatırlıyordu. Pollock'a göre "hatta hanımefendiler bulunurken bile" bunun için özel olarak yapılmış ve salonun bir köşesinde duran porselen kaseyle işlerini görüyorlardı. Ne var ki bu uygulama, Pollock bunu biraz hüzünle söylüyordu, "Galiba [...] artık genel ahlaka uygun görünmüyor". Bkz. *R. v. Webb* (1848), 2 Car. ve K. 933 / 938, *The English Reports* içinde, der. Max A. Robertson ve Geoffrey Ellis, 176 cilt, (Londra, 1900-30), 175: 394.

zararlı etkileri olmayacağını (belki "kompozisyon yazma yetenekleri"[81] istisna olabilirdi) bildirdi. Mortimer'ın kendi kapanış konuşması gülmecenin büyük bir arındırıcı olduğu yönündeki ciddi varsayımların ve kendi yaptığı en iyi şakaların üzerinin Brian Leary tarafından örtülmesi nedeniyle dile getirdiği üzüntülerinin etrafında döndü.[82] Avukatlar kesin bir kahkaka için en iyi fırsatı Geoffrey Robertson sayesinde yakaladılar. Robertson savunma tarafı için gönüllü çalışan genç bir hukuk öğrencisiydi. Groucho Marx'ı[83] bilirkişi görüşü sunmak için çağırabilir miyiz, diye eğlenceli bir fikir ortaya attıktan sonra halihazırda tanıklar arasında bulunan psikolog Erward de Bono'ya döndü. Amaçları Argyle'in mahkemesinin kendini beğenmiş havasını dağıtmanın bir yolunu bulmaktı. Sorunları çözmeye yeni yaklaşımlar getiren ve çok satanlar listesine giren *Lateral Thinking* kitabını yeni yazmış olan De Bono elinde rengârenk bir guguk kuşuyla geldi. Bir planı vardı: Tanıklık yaparken, tamamen sarılmış kuşu cebinde tutacak ve çapraz sorgusunun önemli bir anında kuşu sargılarından kurtarıp salona salacaktı. "Böylesine ağır havaları dağıtmakta hep işe yarar," diye Robertson'a güvence vermişti. "Bu şaşırtmacanın kanıtlara daha açık bir zihinle bakmaları için düşünme süreçlerindeki kilitleri nasıl açmaya yaradığını yargıca ve jüriye anlatacağım,"[84] diyordu. Bu oyunun Arglye'in zihninde kilitleri açışını izlemek gerçekten de heyecan verici olurdu fakat bu ihtimal hukuk tarihinin büyük "ya olsaydılar"ından biri olarak kalacak. De Bono tüy gibi hafif adımlarla tanıklık yapmaya çıktı ve Brian Leary'nin sorularına uzmanca yanıtlar verdi. Bu sorular arasında, Rubert'in neden büyük bir penise sahip olduğu vardı ("Sizce hangi boy doğal olurdu?");[85] ne var ki kuşu uçuracak o an bir türlü gelmedi.

Davanın sonunda Argyle en belirleyici müdahalesini yaptı. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ya da İskoçya'daki yargıçlardan farklı olarak İngiliz yargıçları kanıtları derlemekle yükümlü ve kanıtlar üzerine yorum yapmaya izinlidirler. Böylece kendi görüşlerini ele verircesine dava boyunca herkesin görebileceği her göz kırpmanın, her sırıtmanın ve her esneyişin manasını katlayabilirler. Bu özet geçmede[86] jüri bağımsızlığına mutlaka saygı sunulur, yani genellikle yıkıcı bir eleştirinin sonunda "Tabii ki sizin takdirinizdir," cümlesi kurulur. Bu konuşmanın olası etkisi hep büyük olur ve Argyle de layıkıyla

bu konuşmanın hakkını vermişti. Yedi saat süren özeti, savunmanın sunduklarını lime lime yaptı. Argyle duyduğu tiksinti ve dehşeti fırsat bulduğu her anda ifade etti ve *Oz*'dan her bahsedişine sanki kusmak üzereymiş gibi olduğunu gösteren belirgin bir mimik eşlik etti. Dergiyi, üzerinden istenmeyen sıvılar sızıyormuşçasına parmak uçlarıyla tutup havaya kaldırdıktan sonra bırakıp masaya düşmesini izledi ve neredeyse duyulmayacak kadar alçak sesle "Buyrun bakalım,"[87] diye konuşmasını bitirdi.

Çoğunluğu işçi sınıfından ve altmış yaş ortalamasına sahip jüri, 28 Temmuz 1971'de 10'a 1 çoğunlukla[88] ve sadece daha hafif suçlardan sanıkları mahkûm etti. Argyle'in umudu ağır cezalar yağdırmaktı. Üç sanığın da tutukluluk halinin devamına karar verdi, böylece çoktan ikna olduğu üzere bağımlısı oldukları eroinden arınabileceklerdi ve zararını gördükleri akıl hastalıkları için psikiyatrik tedavi alabileceklerdi. Kendisine sanıkların psikotik olmadığı hatırlatılınca da onları dokuz ile on beş ay arası hapse mahkûm etti ve Richard Neville'in, vatanı Avustralya'ya gönderilmesini buyurdu.

Davanın sona ermesiyle Argyle'in yaptığı, etkisi altı hafta süren büyü de bir anda bozuldu. Old Bailey'den hapishaneye götürülen sanıklar diğer yargıçlar tarafından birkaç gün içinde temyiz başvuruları sonuçlanıncaya kadar olmak üzere serbest bırakıldı. Argyle'in kapanışta yaptığı özetinse adli yorumla adli hata arasındaki sınırı aştığına karar verildi.[89] Diğer sanıklardan "çok daha az zekâya" sahip olmasına dayanarak en az cezayı alan Felix Dennis 1995'te daha kişisel bir intikam alacaktı. Artık emekliye ayrılmış ve kendini yarış köpeği yetiştirmeye ve İdam Cezasının Geri Gelmesi İçin Uluslararası Birlik Derneği'nin başkanlığı gibi tam zamanlı işlere adamış Argyle, ona milli bir şöhret kazandıran bu davayı yeniden değerlendirmeye karar verdi. *The Spectator*'a yazdığı bir yazısında[90] *Oz*'un sadece bir muzır neşriyat olmadığını anlattı. *Oz*, devasa bir suç şebekesinin vitriniydi ve bu şebeke tüm İngiltere'nin "devlet okullarına, gençlik kulüplerine ve benzeri yerlere" kamyonlar dolusu pornografik yayın yığıp oluk oluk uyuşturucu dağıtacaktı. O davada son sözü kendisi söylemek istemişti ama artık iş ondan çıkmıştı. Geçen yıllar içinde milyonlarca sterlin değerinde uluslararası bir yayınevi kuracak kadar tüm zekâ sorunlarını aşan Dennis nihayet adli hesapları yeniden

görebilecek durumdaydı ve bu zararlı yayın ona özür ve yüklü bir tazminat kazandırdı.[91]

Jürili yargılamaya katkı sunanlar arasında son olarak on iki karar vericinin bizzat kendileri bulunur. Varlıkları sayısız teorinin ve binlerce makalenin konusu olmuştur. Jürinin en temel işlevi her ne olursa olsun –bu bölüm buna dair bir öneriyle sonlanacak– erdem, jürinin nitelikleri listesinin sonlarında yer alır. Kararlar genellikle avukatların ve tanıkların beden dilleri ve etkileyiciliklerine göre alınıyormuş gibidir[92] ve bazen jüri üyeleri aklın yolunun çok dışına çıkmışlardır. Newcastle'daki bir jüri üyesi 1998'de, yıldız atlasına bakmak için sanığın doğum gününü sorduğunda azledilmişti. Bundan iki yıl sonra Kentucky'de bir jüri üyesi bir cinayet davasında şüphelerini yazı tura atarak uzaklaştırmaya çalışmıştı.[93] Son zamanların belki de açık ara en akıldışı jürisiyse 1994 yılındaki bir çifte cinayet davası görülürken kendini Sussex'teki bir otelde tecrit eden jüriydi. Gece boyu içilen içkiler eşliğinde süren tartışmalara ara verdikleri bir sırada jürinin dört üyesi, ruh çağırma tahtasına başvurmaya karar verdi. Kısa süre içinde kendilerini davadaki kurbanlardan biri olan Harry Fuller'ın ruhuyla iletişim halindeyken buldular ve Fuller'ın ruhu, sanığın onu ve karısını vurduğunu onaylıyordu. Jüri başkanı hariç orada bulunan herkes gözyaşlarına boğulurken tahtada Fuller'ın mesajı belirdi: "Yarın oyunuzu onun suçlu olduğu yönünde kullanın." Bu mesaj ertesi sabah kahvaltıda diğer sekiz jüri üyesine aktarıldı ve onlar da bunu olduğu gibi kabul ettiler. Ne var ki sanığın vekilleri bu mesaja pek ikna olmadılar. Davadan sonra gelen temyizde savcılar büyük bir soylulukla, jürinin ruhlarla iletişime geçmesinde yasal bir sıkıntı olmadığını savundularsa da Temyiz Mahkemesi oralı olmadı ve davanın yeniden görülmesine karar verdi.[94*] Sanık bu sefer gizli tutulan tartışmalar ya da güçlere dayanılarak yeniden suçlu bulundu.

* Daha açık olmak gerekirse savcılar İngiliz yasalarına göre jürilerin yürüttüğü tartışmaların gizli kalması gerektiğini ve bu yüzden de Temyiz Mahkemesi'nin ruh çağırma tahtasıyla ilgili herhangi bir soru yöneltmesinin olanaksız olduğunu söylüyorlardı. Mahkeme tartışmalara dair kanıtlar derleyemeyeceğini kabul etti, fakat bu ruh çağırma işinin tartışmalara ara verildiği bir anda yapıldığını söyleyerek yasağın etrafından dolandı. Sonuçta, İngiliz jürileri birkaç yıl daha ruhları çağırmak, yazı tura atmak ya da yıldız atlaslarını kurcalamak konusunda özgür kaldılar, yeter ki tüm bunlar jürinin tartışma odası sınırlarında gerçekleşsin. Ancak 2004'e gelindiğinde Lordlar Kamarası, Temyiz Mahkemesi'nin bu kararını ilga etti: *R. v. Mirza* [2004] 1 AC 1118.

Fakat jürilerin aptallıklarına, batıl inançlarına ve doğaüstü tehlikelere bulaşmalarına odaklanan her tartışma yanlış yönlendirmelere neden olur. Çok daha yaygın olanı jürinin elinden geleni ardına koymayıp yine de yanlış iş yapmasıdır. Şüphesiz bu durumu kanıtlayabilecek örneklerin sayısı az değildir. Bilhassa kötü şöhrete sahip bir örnek, Birmingham Altılısı diye bilinenlerin davasıdır. Bu davada bir grup İrlandalı sanık, İngiliz adaletinin kötü uygulandığı 1970'lerdeki kurbanlardan olmuşlardır.

21 Kasım 1974 Perşembe akşamı IRA bombaları, Birmingham'ın merkezindeki iki barı geride bıraktığı yirmi bir ölü ve yüz altmış yaralıyla beraber yerle bir etti. Her ne kadar Britanya bir süredir istikrarla patlamakta olan IRA bombalarının tehdidi altında yaşıyorduysa da patlamalar ilk defa merkezi bir yerde ve belirgin askeri bir hedef gözetmeden gerçekleşmişti. Tüm ülke paniğe kapıldı. 1970'lerde İrlandalıların İngiltere'deki toplumsal konumları zaten yaş tahtaya basıyordu ve bombalamalarla birlikte, konum itibarıyla, Güney Asya'dan ya da Karayipler'den gelmiş daha karanlık göçmenlerin sadece bir basamak üstünde yer aldılar; sıradan İrlandalı erkek ve kadınlar kendilerini sokaklarda hakarete uğrar ve üzerlerine tükürülürken buluyordu. İrlandalıların sahip oldukları bazı işletmeler ve dernek binaları ateşe verildi. Birmingham'daysa oto tamircileri idam cezasının geri getirilmesi için greve gittiler ve tüm ülke anti-terörist yasaların sekiz gün içinde yasamaya yetiştirildiğine tanık oldu. İngiliz basınının sivil haklar ve özgürlükler konusundaki standartlarını belirleyen *The Guardian* bile şaşkına dönmüştü. "Özgür bir toplum, özgürlüğünün ve bireysel hakların istismarına, bu hak ve özgürlükler parça parça edilsin diye izin veremez. Bugünden sonra her kim ki polisin bomba imha ekibi beni rahatsız ediyor, diye şikâyete başlarsa artık karşısında pek hoşgörülü bir seyirci kalabalığı bulamayacaktır,"[95] diye uyarıyordu. Bu söylenen fazlasıyla doğruydu.

Bombalar patlamadan hemen önce Birmingham'ı trenle terk eden beş İrlandalı, Morecambe adındaki küçük bir kasabanın feribot iskelesinde tutuklandı. Beşi de bombalı bir eylem sırasında kendini havaya uçurmuş bir IRA militanının cenazesine gidiyordu. Her ne kadar onları barlardaki patlamalarla doğrudan ilişkilendiren hiçbir şey olmasa da hareketleri şüphe uyandırmaya yetmişti. Dedektif

Başkomiser George Reade komutasındaki West Midlands Ağır Suçlar Birimi'nden üç araba dolusu dedektif soruşturmayı üstlenmek üzere Birmingham'dan gece vakti yola koyulmuştu. Dr. Frank Skuse ismindeki deneyimli adli bilimci de kısa süre içinde Morecambe'ye yollandı ve varır varmaz tutuklanmış adamların ellerinden örnekler alarak nitrogliserin içerip içermediklerini anlamak üzere bunları teste tabi tuttu.

Tutuklanan adamlar belki farkında değillerdi ama talihleri bakımından dibe çakılıyorlardı. Ağır Suçlar Birliği gelecekte İngiltere'nin düzenli olarak şiddet uygulamış en saldırgan polis birliği olarak tespit edilecekti. Bu birlik yozlaşmış olmaktan ziyade suça karşı suçla savaşmak konusunda biraz aşırıya kaçmıştı. Frank Skuse'un deneylerininse, yine ileride bir gün işe yaramazdan bile kötü olduğu ortaya çıkacaktı. Ne var ki 22 Kasım 1974 sabahı için gelecekteki bu günler çok çok uzaklardaydı. Güneş doğarken Skuse, Ağır Suçlar Birliği'ni tutuklananlardan en az ikisinin yakın zamanda patlayıcı maddeleri elledikleri konusunda bilgilendirdi.[96] Hemen ardından Reade'in polisleri, suçlu kabul ettikleri bu adamlardan itiraflar almak için dehşet saçmaya başladılar ve üç gün boyunca hiç durmadılar.

İlk çözülen, babası İngiliz ordusunda astsubaylık yapmış sıradan bir işçi olan ve sakince konuşan Billy Power'dı. Boğazı sıkılmış, tekmelenmiş, yumruklanmıştı ve kendisine hızla Birmingham'a yol almakta olan bir arabadan aşağı atılacağı söylenmişti. Polisler sorgularını bir anda kesip onu pencereye sürüklemek için sandalyeleri kenara çekmeye başlayıp birbirlerine düştüklerinde ve ölmeyecek olursa dışarıda birikmiş öfkeli kalabalığın onu parçalayacağını söylediklerinde Power'ın direnci tamamen çöktü. Korkudan pantolonuna pislemişti ve itirafta bulunmayı kabul etti; kendi dışkısı içinde otururken itirafta bulunması sağlandı. Bombaları yerleştirdiğini kabul etmesinin ardından söylediklerini kayda geçiren polis ona dik dik bakmaya başladı. "Tanrım, üzgünüm," diye mırıldandı. "Doğru değil mi?" Power şaşkın görünüyordu ancak polis sessizce muşta olarak kullandığı bir çift kelepçeyi gösterince başını sallamaya başladı. "O halde söyle!" diye bağırdı polis. "Tanrım, üzgünüm," diye titredi Power. Daha sonra altına imza attığı ifadesi "Tanrım, üzgünüm. Keşke bugünü hiç yaşamasaydım,"[97] diye bitiyordu.

Ağır Suçlar Birliği, tutuklularıyla beraber Birmingham'a yollandı. Tutuklular Birmingham'ın New Street tren istasyonundan ayrılırlarken onlara el sallayan bir arkadaşları altıncı adam olarak ertesi akşam tutuklandı. Uykularından alıkondukları, suratlarına urganların sallandığı, dişlerini gösteren köpeklerle zorla burun buruna getirildikleri, alay etmek için dolu olmayan silahlarla infaz edilecekleri hissini yarattıkları iki gün daha geçtikten sonra polisin elinde dört adet imzalı itiraf vardı. Her ne kadar diğer iki kişi herhangi bir belgeyi imzalamayı reddetmiş olsa da birinin bombayı yerleştirdiğini kabul ettiği ve bir başka tutuklulunun da gözyaşları içinde işlediği suçlar için Tanrı'dan af dilendiği polis kayıtlarına ayrıca geçti.[98]

Dava, Birmingham'dan iki yüz elli kilometre kadar uzakta, Lancaster Kalesi'nin otuz santimlik duvarları arasında, korumalı bir odada, 9 Haziran 1975'te başladı. Yargılamanın yapılacağı yer jüri üyelerinin sanıklara karşı önyargı geliştirme riskini olabildiğince azaltacak şekilde seçilmişti. Dokuz hafta boyunca ilerleyen kovuşturma neredeyse uyku getiren bir sükûnet[99] içinde yürütülmüştü ve davanın görüldüğü yer de bu havaya katkıda bulunmuştu. Ne var ki bu kale 1612 yılında İngiltere'nin ilk toplu cadılık davasına ev sahipliği yapmıştı ve önceki paniğin yankıları dışarıdan hâlâ duyuluyordu. Altı adamın yanında şüpheli üç terörist daha oturuyordu ve söylendiğine göre hiçbirinin Birmingham bombalamasıyla ilgisi yoktu. 1975 İngilteresi'nin gergin havası içinde cumhuriyetçi herhangi bir bağlantı birleşik bir dava için yeterli sebep olarak görülüyordu. Bu üç kişiden biri IRA'nın içine sızmış bir polis ajanı olduğunu iddia edecekti. Bir diğeriyse hakiki militan bir tavırla mahkemeyi tanımayı reddedecekti ve bu hareketiyle davanın sonuna kadar kürsünün üzerinde asılı kalacak bir şüphe bulutu bırakacaktı. Otuz altı polis memuru tanık kürsüsünde ifade vermek için sıraya girdi. Hiçbiri sanıklara karşı herhangi bir şiddet eylemi duymamış, görmemiş ya da gerçekleştirmemişti. Hepsinde de umursamazca yalan söylemeye alışmış polis memurlarında geleneksel olarak bulunan biraz incinmiş ancak çile çekmeye de alışmış gibi bir hava vardı. Gösterinin yıldızıysa patlayıcı uzmanı Frank Skuse'du. İlk bulgularıyla son testler arasında acayip uyuşmazlıklar olsa bile kendi yöntemini jüriye anlatırken alınan örneklerin dışarıdan müdahaleye maruz kalmaması

için olası her türlü önlemin alındığı ve bundan emin olunduğu konusunda güven veren bir tonda konuşmuştu. Son olarak, en az iki sanığın nitrogliserine temas ettiklerinden "yüzde doksan dokuz emin" olduğunu söylemişti.[100]

Hiçbir kanıt altı sanığı Birmingham patlamalarının olay mahalline yerleştirmiyordu, bu yüzden davaları görece kırılgan duruyordu. Hepsi de İngiliz karşıtı duyguların biraz yoğun yaşandığı gruplarla takılan, işçi sınıfından Katolik İrlandalılardı ve taraftarı oldukları cumhuriyetçiliğin sadece gönüllerinden geçmediğine dair bazı belirtiler vardı. Beşi de Birmingham bombacısı olduğu kesinleşen James McDade'in cenazesine giderken tutuklanmıştı. Hatta aralarından bir tanesi McDade'e ait, mühimmatı ve bomba fünyelerini içinde taşıdığı çantayı emanet almış ve komşuların anlattığına göre geceleri gizemli paketler alıp vermeye başlamıştı. Evinde bulunanlar da çalar ve kurmalı saatlere karşı alışılmadık bir ilgisi olduğunu işaret ediyordu.[101] Tüm bunların yanında Dr. Skuse'un parlak sonuçlarına karşı savunmanın getirdiği bilirkişi sadece kendine ait testler yaptığını kabul etmekle kalmamış, hayatı boyunca bir kez bile adli bilim laboratuvarına adım atmadığını da itiraf etmişti.

Yargıç Bridge iddialara ve karşı iddialara dair kapanış konuşmasını yaparken elinden geldiğince adil olmaya gayret etti. Duygularının yargılarına gölge düşürmesine izin vermemeleri yönünde jüriyi uyardı ve kuşkunun, ne kadar güçlü olursa olsun, kanıtlar karşısında yetersiz kalacağını vurguladı. Fakat söz en etkili kanıta –itiraflara ve bilimsel analizlere– gelince gerçek düşüncelerini, yani horgörüsünü saklama gereği görmedi. Bu altı adamın ifadeleri eğer doğruysa polis, "daha önce Britanya'nın ceza hukuku tarihinde görülmemiş" bir tezgâhı kurmakla suçluydu. Eğer testleri yanlışsa Dr. Frank Skuse "meslek hayatının büyük çoğunluğunu boşuna harcamış" demekti. "Sizce Dr. Skuse meslek hayatının çoğunu boşa harcayarak mı geçirdi?" diye merakla sordu, "Bu tamamen sizin takdirinizdedir."[102]

İki aydan uzun süren davanın sonucunda jürinin bir yanıtla gelmesi altı buçuk saat aldı. 15 Ağustos 1975'te, yüzden fazla polis ve gardiyanın, gazeteci ve hukukçunun bulunduğu, fakat sivillerin sayısının[103] bir elin parmaklarını geçmediği duruşma salonunda 126 ölüm ve yaralamanın her biri için suçlu oldukları yönünde karar

verildi. Yargıç Bridge en sonunda adilmiş gibi davranmaktan vazgeçti. Altı sanığın her birine yirmi bir kez ömür boyu hapis cezası vermeden önce, "Tüm kovuşturma en ince ayrıntısına kadar olması gerektiği gibi yürütüldüğü için [...] son derece memnunum," dedi. Kanıtlarsa gerçekten de hayatında gördüğü "en açık ve en ikna edici" kanıtlardı.[104]

İngiliz hukuku, jüri üyelerinin yaptıkları tartışmayı kendileriyle birlikte mezara götürmeleri konusunda ısrarcıdır (görünüşte bu, jüri odası içindeki tarafsızlık ve içtenliği, ve dışarıdaki kati tutumu desteklemek içindir).[105] Bu sebeple jürinin, verdikleri karara kendi bakış açılarından nasıl yaklaştıklarını büyük olasılıkla asla bilemeyeceğiz. IRA bombacılarına duyulan nefret ve gelecekteki saldırılardan duyulan korkunun muhtemelen bir rolü olmuştur. Bunun yanında Skuse'un bariz otoritesi ve polisin mahkemedeki varlığı da şüphesiz belirleyici olmuştur.* Yine de jürinin kararının en belirgin özelliği akıl yürütme biçimleri olmayacaktı. En önemli nokta jürinin varlığıydı. On iki jüri üyesinin kararlarını bildirmiş olmaları hukuki bir kurgu gibi işleyecekti ve tüm bir İngiliz yargıçlar nesli, sanıkları artık bu kurgu adına hapiste tutacaktı. Sanıkların temyiz başvuruları reddedildi. Bunun ardından aldıkları mahkûmiyetler karşısında polise dava açarak dolaylı bir hamle yapmalarına Lord Denning müsaade etmedi. Denning'in hükmüne göre jüri zaten bu adamların güvenilmez olduklarına karar vermişti. Jüri kararından çıkanlar sadece bu kadar da değildi. Kararın bütünlüğü ve sağlamlığı, Denning'in görüşüne göre, İngiliz ceza yargılamasının yapısına dayanıyordu ve ne kadar köhne olursa olsun bu tapınak sadece boş inançla bile ayakta kalabilirdi.

> Eğer [bu] altı adam kazanırsa polis yalancı şahitlikten suçlu demektir, şiddet ve tehdit kullanmaktan suçlu demektir, itiraflar gönüllü olarak verilmemiş ve uygun olmayan bir şekilde kanıtlar arasında

* Sonraki yıl içinde, aralarında 15 yaşındaki bir çocuğun da bulunduğu on bir kişi daha yalancı şahitliklere, değersiz bilimsel kanıtlara ve şiddet kullanılarak alınmış itiraflara dayanılarak IRA'nın bombacısı ve patlayıcı uzmanı oldukları yönündeki ithamlarla haksız yere hüküm giydi. Bu insanların beşi, on yıldan fazla süreyi parmaklıklar ardında geçirdi, biriyse hapishanede hayatını kaybetti. Bkz. *R. v. Richardson et al., The Times*, (Londra, 20 Ekim 1989); *R. v. Ward* [1993] 1 WLR 619; *R. v. Maguire* [1992] QB 936.

> sayılmış demektir ve de verilen mahkûmiyetler yanlış demektir... Bu o kadar rahatsızlık verici bir durumdur ki ülkedeki her duyarlı insan şöyle demelidir: Bunlar doğru olamaz ve bu başvuru burada noktalanmalıdır.[106]

Kayıtsızlık devam edecekti. Büyük oranda 1985 yılında İngiltere'yle İrlanda arasında imzalanan bir antlaşma gereği İrlanda hükümetinin bastırmasıyla[107] 1987'de dava tekrardan Temyiz Mahkemesi'ne gitti. Altı kişinin avukatları bu sefer dikkate değer taze kanıtlar da sundular. Artık tanık polisler, sanıklar kötü muamele görürken karakolda olduklarını iddia ediyorlardı. Bu esnada yeni bilimsel çözümlemeler Skuse'un nitrogliserin testine dair ciddi şüpheler uyandırıyordu. En dikkate değer kanıtsa Birmingham karakolundaki bağımsız polis denetçileri tarafından ortaya çıkarılan ve on üç yıl önce Dedektif Başkomiser George Reade tarafından yazılmış bir belgeydi. Tüm sanıkların polis sorgularının çizelgesini gösteren belge yedi sayfa uzunluğundaydı, başında "ASIL KOPYA" yazıyordu; notlar ve silinen bilgiler nedeniyle karmakarışıktı. Şüpheli pek çok unsurun yanında sanık Paddy Hill'den bir itiraf almak için yapılmış ancak sonuç vermemiş bir girişime dair ayrıntılar vardı. Hill bu girişimi mahkemede anlatmıştı fakat bazı polislerin yeminli tanıklıklarına göre olay aslında hiç yaşanmamıştı.[108] Çapraz sorgu sırasında savunma avukatı Michael Mansfield tarafından sorgulanan Reade hiç gerçekleşmemiş bir sorguyu kayıt altına almanın neden gerekli olduğunu hatırlayamadığını iddia etti. Yine de ne Reade'in unutkanlığı ne de sunulan tüm yeni kanıtlar yargıçların ilgisini çekti. Üç yargıcın en kıdemlisi, Yüksek Mahkeme Başkanı Lord Geoffrey Lane, Mansfield'ın ne anlatmak istediğini hiç anlamamış gibi yaptı. Ardından da Reade'in davadaki herkesi yalancı şahitliğe teşvik ettiği önermesini "karbon kâğıdıyla kopyaladı" diyerek alaya aldı. Mansfield geri adım atmayınca bu küçümseyici alay öfkeye dönüştü. "Kendi adıma konuşarak diyorum ki bana göre bu büyük bir yalancı şahitlik planını göstermiyor," dedi. Mansfield bunun başka neyi gösterebileceğini sordu, böylece Reade'e odaklanabildi. "Dediğimi duydunuz," diye patladı yargıç, "sıradaki soruya geçiniz".[109] Lane ve diğer yargıçların temyiz başvurusunu neden reddettiklerini açıklamaları beş saatlerini alacaktı fakat vardıkları sonuç basitti. Temyiz Mahkemesi'nin davaya

dair kendi görüşünü jürinin görüşüyle değiştirmeye hakkı yoktu ve sunulan yeni kanıtlar da bu hakkı kullanması için mahkemeye bir neden sunmuyordu. Hatta "Bu duruşma sürdükçe mahkeme, jürinin verdiği kararın doğru olduğuna daha da ikna oldu."[110]

1990'da, dava üçüncü kez Temyiz Mahkemesi'ne geldiğinde artık mızrak çuvala sığmıyordu. West Midlands Ağır Suçlar Birimi yıllardır düzenli olarak delil uydurduğunun ve gözaltındaki şüphelilere karşı şiddet kullandığının ortaya çıkmasıyla[111] utanç içinde henüz lağvedilmişti. Sanıkların sözde itirafları yeni geliştirilen bilimsel tekniklerle boşa düşmüştü. Elektrostatik çözümleme (ESDA)* yöntemi, kalem sayfanın dibinde iz bırakmışsa silinmiş notların yeniden görülebilmesini sağlıyordu. ESDA sonuçları şimdi şüpheye yer bırakmayacak şekilde itiraflardan birinin sorgu esnasında yazıya geçirilmiş olamayacağını kanıtlıyordu. Bu durum olay üzerine yeminli ifade vermiş her bir polis memurunun tanıklığıyla doğrudan çelişiyordu. Dedektif Başkomiser George Reade'e temyizden önce bu durum için bir açıklamasının olup olmadığı soruldu. Verdiği yanıtta "Hayır, bu aşamada değil,"[112] dedi, "ama üzerine bolca düşüneceğim [...] ve ilerleyen zamanda muhtemelen açıklayabileceğim fakat şimdi değil." Reade bunu hiç açıklayamayacaktı. Dr. Frank Skuse'un kimi sanıkların üzerinde patlayıcılara dair izler bulduğu ve doğruluğu "yüzde doksan dokuz" oranındaki testiyle ilgili yeni kanıtlar gelince de savcılığın son dayanağı çökmüş oldu. Yeni araştırmalar çok sayıda ilgisiz maddenin bu testte olumlu sonuç çıkmasına sebep olabileceğini gösteriyordu. Bu ilgisiz maddeler arasında Skuse'un deney araçlarını temizlemek için kullandığı sabun da vardı.[113]

14 Mart 1991 öğleden sonrasında sanıklar nihayet özgürlüklerine kavuştular. Temyiz Mahkemesi en sonunda bu davada sunulan kanıtların yetersiz olduğunu kabul etti. Fakat önceki tüm mahkemelerin yaptığı gibi jürinin kararına müdahale etmenin öyle hafif bir mesele olmadığını vurguladı.[114] Mahkeme, "bir adamın suçlu olup olmadığına karar vermek jüriye [düşer]," Temyiz Mahkemesi'ne değil; "[ve bu] ciddi anlamda anayasal bir öneme sahiptir," diyordu. 1975'te Lancaster Kalesi'nde konuşan on iki kişi davadaki görevlerini yerine getirmişti. Lord Denning, jüriye duyduğu saygıyı davayı yeniden görmemek

* *Electrostatic detection apparatus* adlı cihazın kısaltması. Kanıtları inceleyen adli bilimlerin kullandığı bir alet. –yhn

Altı sanık, salıverilmelerinin ardından Old Bailey'nin önünde. Ortada duran Chris Mullin, bir gazeteci ve milletvekili olarak davaya kamuoyu dikkatini çekmek için yıllarını veren kişi.

GÖRSEL: Salıverildikleri gün Birmingham Altılısı Chris Mullin'le birlikte, 14 Mart 1991 (John Sturrock/Network).

için öne sürmüştü. Lord Lane, adamların neden hapishanede kalmaları gerektiğini açıklamak için jürinin erdemine başvurmuştu. Şimdiyse Temyiz Mahkemesi, adamların on altı yıl hapishanede kalmasını, jürinin büyük bir anayasal öneme sahip olduğunu söyleyerek açıklıyordu.

Adaletsizliğe sebep olan sadece yanlış verilen ceza kararları değildir. Denetlenemez ve temyize götürülemez jüri aklamaları çok daha keyfi sonuçlar doğurabilir. Jürinin geçersiz sayması diye bilinen, kanıtları görmezden gelme gücü, genellikle çok güçlü hükümetlere karşı jüriyi koruyan bir kalkan olarak görülür. Ötenazi taraftarlarından siyasi muhaliflere kadar dediklerini kabul ettirmek isteyen sanıklar da sıklıkla jürileri, bu haklarını kullanmaya davet eder. Biraz karmaşık bir yolla da olsa yasanın hem tartışmaya hem aklamaya izin vermesi aslında yasaya duyulan güveni tazeler. Ne var ki bunu ancak aşırı tedbirlere başvurarak yapar, yani bir avukatın, jüriye geçersiz sayma hakkını hatırlatmasını genellikle meslek onurunu zedeleyici bir hareketmiş gibi sunar. Böylece jürinin geçersiz sayma hakkının sonuçları en az bir dinamitin etkisi kadar öngörülemez hale gelir.

Bir jüri üyesi bir sanıkla fazla özdeşlik kurduğunda tehlike daha da büyür. Olayları zanlının gözünden görme isteği elbette jürinin görev tanımları içindedir. Sanıkların lehine olan haklardan biri, jüri üyeleri arasında kendilerine olumsuz gözle bakan biri varsa onun dışarıda bı-

rakılmasını istemekti. Zaten rasgele seçim yöntemi geliştirilmeden çok önce jüri üyeleri zanlının yaşadığı bölgeden ve onunla benzer toplumsal katmanlardan gelen insanlar arasından seçilirdi. Aşçılar ya da balıkçılar kendi uzmanlıklarına başvurulacak bir davada çağrılabilirlerdi ya da bir kadın dokunuşunun gerekli görüldüğü durumlarda sadece kadınlardan oluşan jüriler kurulabilirdi; sözgelimi hamile olduğu düşünülen bir idam mahkûmunun hemen mi yoksa sonra mı asılması gerektiğine karar verileceğinde. 19. yüzyıla kadar Atlantik'in iki tarafında da etnik azınlıkların yargılandığı durumlarda jüri aynı kültürden altı kişiyi de barındırırdı.[115] Yine de bütün bunlar, jüri üyelerinin bir sanığın duyduğu acıyı hissetmeleri için hiçbir zaman yeterli olmadı, zaten duygudaşlık yargıya baskın gelseydi jüri düzeni çoktan çökerdi.

İşin sırrı her zaman farklı mizaçlardan bir karışım elde etmek olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki muhakeme usulü hem iddia makamına hem de savunmaya belli bir sayıda jüri üyesini veto etme hakkı tanıyarak eski jüri düzeninin bazı unsurlarını uygulamaya devam eder. 1988'de bu hakkı kaldıran İngiltere'yse sadece rastlantısallığa güvenir.[116] Fakat bir denge tutturmak için hangi usule güvenilirse güvenilsin sistemin bütünlüğü hâlâ bir umuttan başka şeye dayanmaz: Yemin etmiş kişiler kanıtlara dayanarak bir karara varacaklardır.

Jüri üyelerinin bu umudu yüzüstü bırakma tehlikesi özellikle ırk ayrımına dayanan suçlamalar sözkonusuysa vahim olabilir. Bu davalarda sanıkla ya da kurbanla empati kurmak, doğrularla yanlışları birbirinden ayırma yeteneğine üstün gelebilir. Henry Sweet'in davası, adaleti yerine getirmeye yemin etmiş insanların geçmişlerini nasıl aşabildiklerini çarpıcı bir şekilde hatırlatır. Fakat bu jüri kararından bahsedebilmemizin sebebi, iki yüzyıl boyunca ırkçılığı yücelten bir sistemin içindeki biricik örnek olmasıdır. Amerika'nın ilk on üç eyaletinden üçünde, siyah insanların jüri sırasında oturmaları reddedilmişti[117] ve bu üç eyalet arasında Thomas Jefferson, James Madison ve George Washington'ın vatanı Virginia da vardı. 1860'larda bu durumu değiştirmek için verilen içsavaşa rağmen jürinin tamamen beyazlardan oluşması, bir yüzyıl kadar daha Güney'in tamamında –jüri seçmen kütüklerinden siyahları düzenli olarak uzak tutan yetkililer sağ olsun– yaygın uygulama olarak kaldı. Bu adaletsizlik Güney'e özgüydü ve en yaralayıcı örneğini 1955'in yazında, Mississippi'de verdi.

24 Ağustos 1955'te, akşamüstü sıralarında 14 yaşındaki siyah genç Emmett Till, tozlu Delta'nın Money ismindeki kasabasında yer alan üç dükkândan birine elini kolunu sallayarak girdi ve 21 yaşındaki beyaz kasiyer Carolyn Bryant'tan iki cent ederindeki sakızlardan istedi. Till, Money'ye yazı amcası ve kuzenleriyle geçirmek için Chicago'dan bir hafta önce gelmişti ve keyfi yerindeydi. Money'deki siyah delikanlıları kuzeydeki hayatın hikâyeleriyle büyülüyordu; Mississippi'de oyunun çok farklı kurallarla oynandığı konusunda onu uyaran annesine pek kulak asmamıştı. Öyle ki Till dükkâna bir iddia sebebiyle girmişti ve Till'in yapabileceğini iddia ettiği şey, Bryant'a çıkma teklif etmekti.

Till'in açılır kapanır sinekliğin ardında geçirdiği dakikalar süresince tam olarak ne yaşandığını kimse bilemeyecek. Carolyn Bryant, daha sonra çocuğun onu belinden tuttuğunu ve kendisinin tekrar edemeyeceği kadar aşağılık bir üslupla konuştuğunu iddia edecekti çünkü o iffeti sözkonusu olan Güneyli bir hanımefendiydi. Kadının arkadaşlarından bazılarının hatırladığı üzere kesin olan tek şey, ayrılırken Till'in uzun bir ıslık çalıp Bryant'a dönerek, "Görüşürüz bebeğim,"[118] diye seslendiğiydi.

Bu boşboğazlık Till'in hayatına mal olacaktı. Pazar sabahının erken saatlerinde ellerinde fenerler ve Colt-45 tabancalarıyla üç beyaz adam Till'in amcasının kapısına şiddetle vurdu. 64 yaşındaki Moses Wright neden geldiklerini biliyordu. Verdiği ifadede söylediği üzere kendisi Till'i zaten kırbaçlamıştı ve "[Till] pek aklı başında değildi. Uzak yerlerde yetişmişti. Ne yaptığını bilmiyordu". İhtiyarı kenara iterek üç adam içeri daldı ve çocuğu yatağından çekip aldı. Kamyonetin içindeki, sadece gölgesi seçilebilen kadına Till'i teşhis ettirdikten sonra çocuğu arkaya fırlattı. Till, üç gün sonra Tallahatchie Nehri'nin ılık sularının dibinde bulundu; ayaklarından asılmıştı ve boynuna, diğer ucuna büyük bir pervane bağlanmış dikenli tel dolanmıştı. Bulunduğunda ceset o kadar kötü durumdaydı ki Moses Wright'ın onu teşhis edebilmesi ancak Till'in parmağındaki

GÖRSEL: Mississippi'de öldürülmesinden birkaç ay önce Emmett Till (Bettmann/ Corbis).

–ölmüş babasının adının ilk harflerinin kazılı olduğu– yüzük sayesinde mümkün olmuştu.

Görüntü o kadar korkunçtu ki Tallahatchie ilçesinin şerifi Harold Clarence Strider, cesedin hemen gömülmesini önerdi. Oğlunun ölümünü telefonla arayan akrabalarından öğrenen Mamie Till bu öneriyi onaylamadı. Oğlunun bedeni, onun ölümüne sebep olan eyalette kalmayacaktı ve kesinlikle başkalarına ait bu utancı taşımayacaktı. Chicago'dan A. A. Rayner adındaki siyah cenaze levazımatçısı, bedenin taşınması için gerekli parayı temin etti. Rayner ve Mamie tabutu almak için şehrin On İkinci Sokak tren istasyonundaydı. Mississippi morg görevlisinin imzaladığı belgeye göre tabut mühürlü kalmalıydı ama Mamie Till, Rayner'a bu emre uyarsa tabutun çivilerini kendi elleriyle sökeceğini söyledi. Tabut açılınca kadın önce ayaklara baktı. 2003'teki ölümünden kısa süre önce kaleme alınan anılarında, bakışlarının ayaklardan bedenin üstüne yöneldiği o anı şöyle hatırlıyordu:[119] "Koku her şeyden önce burnunuza çarpıyordu [...] ancak dehşet de onun kadar baskındı. Bunun sebebi, bedenin bir korku filminden fırlamış gibi görünmesi değildi. Dehşet had safhadaydı çünkü yavaş yavaş [...] bu bedenin bir zamanlar benim oğlum olduğunu [...] anlamaya başlıyordum."

Mamie Till'in gözlerinin önündeki görüntü zihinde canlandırılabilecek gibi değildi. Till'in alışılmadık bir zarafeti vardı, oysa çocuk şimdi şişmiş bir canavara dönüşmüştü. Bir kurşun kafasının bir yanını boydan boya parçalamıştı, kabarmış bir dil ağzından taşmıştı ve gözlerinden biri yanağının üzerinde sallanıyordu. Fakat alnına düşen saçları ve yerinde duran iki dişi Till'in tek çocuğunu tanıması için yeterliydi. Rayner cesedi temizlemeyi teklif edince reddetti. Oğlu, tabutun açık tutulduğu bir cenazeyle uğurlanacaktı. "Bırak tüm dünya benim gördüklerimi görsün," dedi.[120] Chicago'nun Güney Yakası'ndan binlerce erkek ve kadın saygılarını bizzat sunmak için sıraya girdiler. *Chicago Defender* ve *Jet* dergileri cesedin yakından çekilmiş fotoğraflarını bastığındaysa[121] dünyanın geri kalanı da bu olayı görüp not etti.

Cinayet, kuzeydeki siyah topluluklar arasında o kadar infial yaratmıştı ki bu öfkenin dalgaları Tallahatchie ilçesi kadar uzaklara ulaştı. Yetkililerin duyduğu endişe de tabii ki siyah bir çocuğun cinayete kurban gitmesinden kaynaklanmıyordu. Onları endişelendiren cinayetin,

tam da beyaz üstünlüğünün hiç olmadığı kadar baskı altında olduğu bir zamanda dikkatleri çekecek olmasıydı. Bir yıl önce Yüksek Mahkeme, Arkansas'ta ırk ayrımına dayalı eğitimin yasadışı olduğunu ilan etmişti. Her ne kadar federal yetkililer bu işi sonuca bağlamak için isteksiz görünüyorlarsa da yargı görevlilerinin, Yüksek Mahkeme'nin bu kararını uygulamak için harekete geçmiş olabileceklerine dair işaretler vardı. Mississippi'nin ırkçıları Washington'ı sakin tutmaya dair umutlarının Mississippi eyaletinde en azından hukuk devleti varmış gibi yapmaya bağlı olduğunu biliyorlardı. Böylece Carolyn Bryant'ın kocası Roy Bryant ve abisi J. W. Milam, olması gerektiği gibi, polis tarafından tutuklandı. Zaten Moses Wright kapısını vuran üç kişi arasında bu isimleri teşhis etmişti. İki adam Till'i kaçırdıklarını kabul ettiler fakat sanki olayla pek de ilgileri yokmuşçasına Till'in, aradıkları çocuk olmadığını –tesadüfen– fark edince onu bıraktıklarını iddia ettiler. Bu ifadelerin ardından haklarında cinayetten suçlandıkları bir iddianame hazırlandı. Dava günü yaklaşırken, Güney tarihinde bir dönüm noktası yaklaşıyormuş gibi bir his oluşmuştu. Linç eylemleri 1930'lardan beri dibe çakılıyordu[122] fakat Yüksek Mahkeme'nin kararı, muhafazakâr beyazlar arasında husursuzluk belirten konuşmaların canlanmasına yol açıyordu. Bu davada jürinin vereceği karar ya ırk ayrımcılığının bir dönüm noktasına geldiğini gösterecekti ya da jüri bölmelerini beyaz üstünlüğünün son ileri karakolu olarak işaretleyecekti.

Bu seçeneklerden hangisinin gerçekleşeceği, Eylül 1955 gibi, Sumner ismindeki küçük bir kasabanın tıkış tıkış duruşma salonunda ortaya çıkmaya başladı. Bölge ahalisinin beş avukatının beşi de hizmetlerini, bir ücret beklemeden savunmaya sundu ve tam dört yüz kişilik izleyici sayısının beşte dördü beyazdı. Beyaz muhabirlere ve fotoğrafçılara çalışabilsinler diye üç geniş alan gösterilirken Kuzeyli muhabirler, hukukçular ve bir kongre üyesinden oluşan siyah meslek sahiplerine etrafına doluştukları bir iskambil masası verilmişti.[123] Bu durumda bile üzerlerindeki güzel kıyafetler ve mesleklerinin gerektirdiği aletlerle birlikte salonda bulunan siyahların varlığı rahatsızlık yaratıyordu. Sırf jüri bu davada tehdit altında bulunan şeyi fark etsin diye sanık avukatlarından biri gizlice Şerif Harold Strider'a siyahları beyazlar arasında oturtmayı teklif etmişti. Strider bunu kabul etmedi çünkü birleşmeye ilkesel olarak karşıydı. Strider bunun yerine davanın görüldüğü her sabah kapıda

durup, tabancasını okşayıp, içeri giren siyahlara neşe içinde "Günaydın zenciler!" diyecekti. Sanıklara başka konularda da yardımcı olmak için hiçbir fırsatı kaçırmayacaktı. Duruşma salonunun dışında muhabirlere Till'in aslında hâlâ hayatta olduğunu düşündüğü yönünde beyanlar vermeye başlamıştı. Tüm bu "oyun"un Siyah İnsanların Gelişmesi İçin Ulusal Birlik tarafından tezgâhlandığı gibi değişik iddialarda bulunuyordu. Duruşma salonunun içindeyse şimdi gerçeğe aykırı şekilde aslında Emmett Till'i hiç teşhis etmemiş olduğunu jüriye söylüyordu; ceset Tallahatchie'den süzülerek gelmişti ve aslında teşhis edilememiş bir yetişkine aitti.[124]

Böylesi bir karanlığın içinde dürüstlük ancak ışıldayabilirdi ve tanık kürsüsüne çıkan Moses Wright'ın ışıltısı göz alıcıydı. Wright, tanıklık yaparsa öldürüleceğine dair tehditler almıştı ve bundan yirmi yıl önce Mississippi'de bir siyahın beyaza karşı tanıklık yaptığı son seferde adam görüldüğü yerde vurulup öldürülmüştü.[125] Yine de yeğenini karanlığın içine alıp götüren adam kimdir diye sorulduğunda bu sıska ihtiyar, parmağıyla 106 kilo ağırlığındaki Milam'ı gösterdi: "İşte orada," dedi. Bu an siyah bir gazetecinin gizlice kullandığı bir fotoğraf makinesiyle dondurulduv ve akıllardan çıkmayan bu fotoğraf aslında tanık kürsüsünün ötesinde donup kalan havayı anlatıyordu. *New York Post*'un muhabiri Murray Kempton'a göre Milam, "İleri doğru eğildi, bir cigarayı [*sic*], Moses Wright'ın göğsü kadar geniş eliyle büktü, gözleriyse öfkeyle kor kor yanıyordu." Bir daha dönmemecesine Mississippi'den uzaklara gitmek üzere çıkacağı tren yolculuğu için bavulları hazır olan tanık da dönüp ona dik dik baktı ve sonra gözlerini ikinci sanığa çevirdi, "[ve] işte oradaki Bay Bryant," diye ekledi. Sanık avukatlarından C. Sidney Carlton bunun üzerine Wright'ı hizaya sokmaya girişti ancak o geri adım atmadı. Kendisine yöneltilen her soruya soğuk bir gülümsemeyle ve "efendim" sözcüğünü yutarak telaffuz ettiği kısa cevaplar verdi.[126] Daha sonradan söylediğine göre "duruşma salonunda oturup ona bakan yüzlerce beyaz insanın öfkeden köpürdüklerini" hissedebiliyordu. "Hayatımda ilk defa, beyaz bir adamı bir suçla –bunun bir çocuğu öldürmek kadar korkunç bir suç olduğunu bir kenara bırakalım– itham edebilecek cesareti kendimde bulmuştum. Aslında tam olarak cesur ya da korkak değildim. Tek istediğim adaletin sağlanmasıydı."[127]

GÖRSEL: Moses Wright, yeğeninin katilleri karşısında tanıklık yapıyor (Bettmann/Corbis).

Mahkemede bulunan diğer insanlar da sağlam bir duruş gösterdiler. Yargıç Curtis Swang tüm yargılamayı başından sonuna adil bir şekilde yönetti. Korkudan neredeyse felç geçirmiş gibi olmasına rağmen 18 yaşındaki Willie Reed ifadesinde Milam'ı teşhis etti. Söylediğine göre Till'in kamyonete atılıp kaçırıldığının sabahında onu görmüştü ve bir süre sonra yakınlardaki bir traktör hangarından yardım çığlıkları atan birinin sesini duymuştu.[128] Mamie Till, onun başka birinin cesedini kendi oğlu diye teşhis edip çocuğun hayat sigortasından faydalanmayı amaçladığını ima eden sorular karşısında boyun eğmeden zarafetle durdu.[129] Gözlerini hafifçe silerek "O bedenin oğluma ait olmasaydı şimdi onu arıyor olurdum," diye karşılık verdi.[130] Ne var ki dürüstlük ve doğruluk ancak jüri bölmesinde bir karşılık bulursa adalete hizmet edecekti ve nüfusunun yüzde 60'ı siyahlardan oluşan bu eyalette jüri sadece beyaz adamlardan kurulmuştu.

Taraflar son sözlerini 23 Eylül 1955'te söylediler. Bir mahkûmiyet kararını içtenlikle isteyen savcı bile maktul delikanlıyı çok seviyormuş gibi görünmemeye dikkat ediyordu: "Verilebilecek en ağır ceza, oğlanı alıp bir varil üzerine yatırıp ustura kayışıyla dövmek olmalıydı," diye jüriye seslendi. Aslında savcının istediği söylediklerinin dinleyicilere sevimli gelmesiydi fakat karşısındakiler kalplerinin derinliklerinden konuştular. J. W. Kellum ansızın Amerikan rüyasına başvurdu: "Eğer Milam ve Bryant serbest bırakılmayacaksa hani Tanrı'nın parlayan güneşi altında özgürlüğün toprakları, nerede yürekli insanların evi?" diye haykırdı. Savunmanın kapanış konuşmasını sunan John Whitten en derin duygularla konuştu. Şerif Strider'ın kurgularını tekrarladıktan sonra sivil hak savunucularının mezardan "kokuşmuş, çürümüş" bir ceset çıkardıklarını ve sonra bunu birlik beraberliği bozmak umuduyla Tallahatchie'ye attıklarını ileri sürdü. "Bu jüride, aranızdaki son Anglosakson'a kadar hepiniz bu adamları serbest bırakma cesaretine sahipsiniz," diye umudunu dile getirdi. Jüri üyelerinin cesaretlerini ku-

şanmaları sadece 67 dakika sürdü; jüri sözcüsü daha sonradan bu anı hatırlayıp, "Bir şeyler içmek için mola vermeseydik bu kadar uzun sürmezdi," demişti. Sözcü, neden suçsuz kararı verdiklerini muhabirlere açıklarken sözkonusu cesedin Emmett Till'e ait olduğunu gösteren bir kanıt bulunmadığı temeline dayandıklarını açıkladı. Mamie Till'in teşhisini bir kanıt olarak görmemişlerdi; hatta sözcü dudaklarını bükerek, "Eğer [Mamie Till] biraz daha çabalasaydı belki biraz gözyaşı dökebilirdi," demişti.[131]

Sanıkların kendileriyse adliyenin merdivenlerinden inerken çok az şey söylediler, suratlarda kötücül bir sırıtış, ağızlarda purolar vardı ve karılarının bileklerini sıkıca kavramışlardı. Sessizlerdi çünkü yeni bir davayla karşı karşıya kalabilecekleri konusunda uyarılmışlardı. Fakat insan kaçırma suçuyla karşısına çıktıkları bir büyük jürinin, haklarında iddianame hazırlamayı reddettmesinden birkaç ay sonra yüklü miktar para teklifi karşısında kabul ettikleri röportaj için gazeteci William Bradford Huie'ye konuştular. Bryant konuşmalarının kayda geçmesini istemedi ama Milam şimdi Till'i kaçırdıklarını ve onu Tallahatchie'ye götürdüklerini kabul ediyordu. Üzerindeki elbiseleri zorla çıkarmışlar ve cesedinin bağlı bulunduğu pervaneyi ona taşıtmışlardı. Sonra şafağın serinliğinde onu suyun içinden götürmüş ve kafasından vurmuşlardı. Milam suç ortakları hakkında bilgi vermemişti ve asıl niyetlerinin Till'i yalnızca korkutmak olduğunu ileri sürmüştü. Ne var ki çocuk Tallahatchie kenarında çıplak haldeyken onlara "piç" diye küfredip beyaz kadınların kendi cinsel gücü için ölüp bittiklerini söylediğinde işler çığ-

Roy Bryant (solda) ve J. W. Milam (sağda). Carolyn Bryant soldan ikinci sırada.

GÖRSEL: Emmett Till'in katilleri beraat kararının hemen ardından eşleriyle birlikte görülüyor (Bettmann/Corbis).

rından çıkmıştı. Bu yalanlardan daha aşağılık bir şey varsa o da Milam ve Bryant'ın gazeteciye konuşmak için 4000 dolar almış olmalarıydı.[132]

Jürinin kararı muhafazakâr beyazlara göre, tüm bu tatsız olaylar için olabilecek en mutlu sondu. Hem *Delta Democrat Times* hem de *Jackson Daily News* gazeteleri masumiyet karinesinin layıkıyla savunulduğunu yazıyorlardı. Bu iki yayının tek anlaşamadığı konu davadan kimin saygınlığını kaybederek çıktığıydı. İlki, bu kadar tutarsız kanıtlara dayandığı için iddia makamını işaret ederken diğeri "adliyede güçlü bir NAACP [Siyah İnsanların Gelişmesi için Ulusal Birlik] havası estiren" utanmaz Kuzeyli Zencilerden rahatsız olmuştu. *Greenwood Morning Star* yalın bir dille duruşmada görülen adil yargının tüm Mississippi'de olumlu karşılandığı haberini veriyordu.[133]

Başka yerlerde tepkiler farklıydı. Jürinin kararı tüm Kuzey Amerika ve Avrupa'da gazete manşetlerine yerleşti ve siyah topluluklar üzerindeki etkisi abartılamayacak kadar çoktu. New York'taki üç azınlık basının ve haber yayınlarının tümünde büyük bir toplumsal dava olarak görülmüştü ve siyah Amerika'nın toplumsal vicdanında derin bir yara bırakmıştı.[134] Güney'deyse kararın etkileri hemen kendini gösterdi. O zamanlar Mississippi'de hizmetçilik yapan 14 yaşındaki Anne Moody, beyaz işvereninin dava üzerine konuşmak için onu bir kenara çektiğini hatırlıyordu. Evin sahibesi, Till'in "beyaz bir kadınla sınırı aşan münasebetlere girdiği" için öldürüldüğünü anlatmıştı ve ardından derin düşünceler içinde Moody'ye kaç yaşında olduğunu sormuştu. "14 ama yakında 15 olacağım." İşverenin bunun üzerine, "Yaa, bak o çocuk da 14 yaşındaydı, bu kadar genç ölmesi çok yazık," diyerek yanıt vermişti. Moody eve titreyerek gitmişti. "Emmett Till'in katlinden önce açlığın korkusunu, cehennemin ve Şeytan'ın korkusunu biliyordum. Fakat şimdi benim için yeni bir korku vardı, sadece siyah olduğum için öldürülebileceğim korkusu... Bir kez yemek buldum mu açlıktan ölme korkusunun biteceğini biliyordum. Eğer iyi bir kız olursam cehennemden ve Şeytan'dan korkmama gerek kalmayacağı da bana söylenmişti. Ama bir Zenci'nin öldürülmemek için ne yapması ya da yapmaması gerektiğini bilmiyordum. Herhalde sadece Zenci olmak yeterli diye düşündüm."[135] Diğerleriyse bu kadar umutsuz olmayacaktı. Till'in cesedinin fotoğrafını *Jet* dergisinde gördüğünde öfkeden gözyaşı dökenlerden biri Rosa Parks'tı.[136] Till'in katillerinin aklanmasından iki ay sonra Alabama, Sel-

ma'da, Parks'ın otobüste bir beyaza yer vermeyi reddedişi Amerika'nın sivil haklar hareketini ateşleyecekti.

Bölünmüş bir toplumu temsil etmeyen bir jüri heyeti tarafından verilen Milam ve Bryant davasındaki gibi kararlar, sistemin dayandığı iyi niyet algısını zedeler. Fakat yine de, yanlış verilmiş bir karar jüriyi kötülemek için iyi bir sebep değildir çünkü rağbet görmemeleri, mevcudiyetlerinin mecburi bir sonucudur. Bu durumu iyi anlatan iki dava vardır; bu iki vaka çeşitli açılardan birbirlerinden çok farklıdır ve neredeyse on yıl arayla Amerika Birleşik Devletleri'nin iki zıt ucunda gerçekleşmiştir.

İlki Bernhard Goetz'ün 1987 yılındaki yargılamasıdır. 37 yaşındaki elektrikçi 22 Aralık 1984 akşamı herkes gibi biri olmaktan ünlü olmaya adım atmıştı. New York'un 14. Cadde İstasyonu'ndan şehir merkezine ekspres giden metroya binen Goetz iki grup arasında bölünmüş bir vagona girdi. Arka tarafta gürültücü dört siyah genç vardı. Kadın ve erkeklerden oluşan ve sayıları 15-20 civarındaki diğer yolcular, gençleri fazla rahatsızlık verici bulup uzak bir alana çekilmişlerdi. Sıska ve gözlüklü bir beyaz olan Goetz gençlerin yanına oturmayı tercih etti. Tren hızını alırken 19 yaşındaki Troy Canty uzandığı oturakta doğrulup aralarına yeni katılan yolcudan beş dolar istedi. Goetz ona dediklerini tekrar etmesini söyledi. Canty bu isteği yerine getirirken ihtiyar adam ceketine uzandı ve bir tabanca çıkardı. Silah patlarken yolcular sığınacak yer aradılar. Dört gencin dördü de vurulmuş ve yere yığılmıştı. Daha sonra vereceği ifadeye göre Goetz yere yığılmış Canty'yi yakından incelemek için eğildi ve uzun uzun bakıp acaba gözünü anahtarla oysam mı, diye düşündü. Sonra koltuğuna çökmüş Darrell Cabey'ye döndü. 19 yaşındaki gence bakıp "Gayet iyi görünüyorsun. Al sana bir tane daha," dedi. Goetz itirafında Cabey'ye çok yakın mesafeden beşinci ve son kurşununu sıktığını söyleyecekti. Diğer üç çocuğun yaraları yüzeyseldi fakat Cabey'ye sıktığı iki kurşundan biri gencin omuriliğini parçalamıştı.[137] Çocuk ömrü boyunca felç kalacaktı ve üç hafta sonra komaya giren Cabey'nin beyni hiç iyileşmeyecek bir hasar almıştı.

Tutuklandığı gün *New York Post*'un ona verdiği isimle[138] anarsak metro gözcüsü tüm Amerika'da toplumsal fay hatlarını açtı ve çat-

lağın en derin olduğu yer New York'tu. Şehirde farklı ırklar arasındaki ilişkiler dip noktasına giderken suç oranları 20. yüzyılın en üst seviyesine ulaşmıştı.[139] Tam bu zamanlarda metro da şehrin çürüyen çekirdeğine dönmüştü, her gün otuz sekiz ağır suça[140] ev sahipliği yapan karanlığın kalbiydi. Farklı görüşler vardı. Bazıları Goetz'ü üzerine vazife olmayan işlere karışan ırkçı bir cellat olarak görüyordu. Çoğu insan içinse o bir kahramandı.

Böylesi koşullar altında tarafsızlığın anlamı kavramsal düzeyde bile kaygandı ve pratikte tarafsız olmanın zorluğu kısa sürede kendini gösterdi. Goetz'ün cinayetleri o kadar büyük destek görmüştü ki kanıtları değerlendirmek için karşısına çıktığı ilk büyük jüri, silahını ateşlediğine dair iddianame hazırlamayı bile reddetti. Bir diğer büyük jüriyse görülecek bir dava olduğunu kabul etti, ancak üç yüz insan arasından jüri üyesi olarak seçilme olasılığı olan otuz kişi Goetz adliyeye girdiğinde onu alkışlarla karşıladı.[141] Suçun mağdur ettiği o kadar çok insan vardı ki yargıç, jüri üyelerinin, –tam tersini yapmaktansa– suç kurbanı *olmadıklarını* teyit etmek zorunda kalmıştı. Seçilen on iki üyenin –onu beyaz, biri siyah genç bir kadın ve biri siyah ihtiyar bir adam– altısının doğrudan bir suç deneyimi vardı ve ikisi bizzat metroda soyulmuştu.[142]

Pek çok girişimden sonra dava nihayet 27 Nisan 1987'de başladı. İddianame, cinayete teşebbüsü de içeren ithamları kapsıyordu ve en duyarlı konu Goetz'ün meşru müdafaa dahilinde hareket edip etmediğiydi. Yani yasal terimlerle söylersek, jürinin Troy Canty'nin beş dolar istemesi karşısında Goetz'ün ateş etmesinin gerekli ya da uygun olup olmadığının kararını vermesiydi. En basit haliyle söylemek gerekirse mesele, Goetz'ün çaresiz bir kurban mı yoksa tetiği çekmekten memnun bir eşkıya mı olduğunu kararlaştırmaktı.

GÖRSEL: Kapak konusu Bernhard Goetz, *Time*, 8 Nisan 1985 (Timelife/Getty Images).

Yanıt hep, Goetz'ün Darrell Cabey'ye çok yakın mesafeden sıktığı be-

şinci kurşundan önce duraksayıp duraksamadığı etrafında dönecekti ve bu konudaki kanıt kesin değildi. Goetz'ün tam olarak böyle yaptığını iddia eden tek görgü tanığının silahın ateşlendiği anı canlandırışı hem iddia makamı hem savunma tarafınca kesin doğru kabul edilen tıbbi raporla uyuşmuyordu.[143] Ne var ki Goetz silahı ikinci kez bilerek ve isteyerek ateşlediğini itiraf etmişti ve bunun yanında jüri üyelerini sıkıntıya sokacak pek çok başka unsur vardı. Kendisini gasp etmek isteyenlere karşı daha önce iki kez silah çekmişti.[144] Ruhsatsız silahının üzerinde kullanımını kolaylaştıracak biçimde oynanmıştı ve 22 Aralık 1984'te silahın içinde bulunanlardan üçü domdom kurşunuydu;[145] mermi çekirdekleri çarpma anında düzleşip kurbanda en yoğun seviyede iç kanamaya sebep olacak şekilde tasarlanmıştı. Polise verdiği ifadenin jüriye baştan sona izletilen iki saatlik video kaydındaysa titreyerek konuşan Goetz sadece silahı Cabey'ye doğru ikinci kez bilerek ve isteyerek ateşlediğini söylemekle kalmıyor Troy Canty'yi kör etmeyi de düşündüğünü ekliyordu. Anlattığına göre asıl sorunu mermilerinin bitmesiydi: "Vahşi bir canavara dönüştüm... Eğer Tanrı varsa o anda içimden geçenleri Tanrı biliyor ve içimden gelenler sadistçe ve yabaniydi."[146]

Sonuç olarak jüri üyeleri neredeyse sonsuz karmaşık sorularla karşılaştılar. Savcı Gregory Waples, Goetz'ü "duygusal olarak sorunlu [...] doğru yanlış muhakemesi sıkıntılı"[147] bir adam olarak tarif ederek başladı. Bu doğru olsaydı bile iddia makamının savlarının sonu değil, henüz başlangıcıydı. Sanığın polise söyledikleri kimi açık ifadeler[148] barındırıyorsa da bunların adli değeri hiçbir şüpheye yer bırakmamalarına bağlıydı. New York'un meşru müdafaa kanununa göre ölümcül kuvvet kullanımı ancak "makul gereklilik" altında ve hedefin de ölümcül kuvvet kullanmak üzere olduğuna dair "makul görüş" varsa meşruydu. "Makullük" sorunu nesnel bir soru olmalıydı fakat yasaya göre "makul gereklilik" ve "makul görüş" üzerine karara varırken jüriler, sanığın kendi tehdit algısını da hesaba katmalıydılar.[149] Bir olayı başkasının bakış açısından değerlendirebilmek bazı filozofların hayatlarını adayarak çözmeye çalıştıkları türden bir bilmece olmuştu fakat jürinin günleri sayılıydı. Önlerindeki bu görev Goetz'ün sorgusunun bir kısmında, silahını çektiğinde dört genci öldürme niyeti taşımadığını söylediği bir ifadeyle sarmalanmıştı ancak sorgusunun devamın-

da Troy Canty'nin parlak, ışıldayan gözlerini ve sırıtışını fark edişini anlatırken şöyle diyordu: "Karar verdim, hepsini öldürmeye karar verdim, hepsini katledecektim... Yoksa benimle dalga geçeceklerdi [...] benimle bir süre eğlenip, dövüp, canımı çıkaracaklardı... [böyle anlarda] düşünmezsin, harekete geçersin, hız her şeydir." Goetz'ün bu ciddi, öfkeli, umutsuz ve korku dolu cümleleri ceza hukukunun sınırlarını aşıyordu. İfade edilemeyecek bir korku hissetmişti ve bununla beraber dört gencin şiddetle ölmesini arzulamıştı çünkü bir sırıtışta bir şeyler sezmişti. Jüri üyeleri bunun makul olup olmadığına karar vermeliydi.

Sanık avukatı Barry Slotnick'in stratejisi müvekkiline karşı sunulan kanıtları sadece gözardı etmekti. Rakibi ne kadar usturupluysa Slotnick o kadar gösteriş düşkünüydü (her sabah limuzininden çıkıp adliyeye yürürken bir gazeteciler tufanı arasında kendi yolunu açardı, Waples ise bu esnada kimseye sezdirmeden hızlı adımlarla geçerdi) ve açılış konuşması neredeyse tamamıyla müvekkilinin vurduğu gençlerin ne kadar "yabani ve akbaba" oldukları üzerine kuruluydu. Bu gençlerin hepsinin adli sicili kabarıktı ve Slotnick jüriye dönerek, kendisiyle Waples'ın "pekâlâ yer değiştirebileceğini" söyledi, "çünkü ben bu dörtlü hakkında iddialar sunacağım [...] ve Waples onları mahkûm edip bu adamı aklayacak,"[150] dedi. Savcı kendi yerini sıkı sıkı koruyordu, ancak kovuşturma ilerledikçe bazı açılardan geri adım atmak zorunda kaldı. Slotnick'in bir polis memurunun saldırıya uğramış gençler için "kurbanlar" yerine "genç adamlar" ifadesini kullanması yönündeki talebini karşılamak zorunda kaldı. Slotnick, Goetz'ün polis fezlekesindeki sözlerinin "itiraf" değil "ifade" olarak değerlendirilmesini talep ettiğinde bunu da kabul etti.[151] İş sahne sanatlarına gelince Slotnick adeta mucizeler yaratırken coşkusuz Waples sahneyi süpüren çıraktan pek farklı değildi.

Jüri heyetindeki iki siyah üyeyi etkilemeye çalışan savunma tarafı, davanın arkasındaki ırkçı batıl inançların üstünü açmaması gerektiğini biliyordu fakat daha başlangıçtan karanlıklar içindeki bu canavarları dürtmüştü; kovuşturma sırasında bir ay boyunca canavarlara dehşetli, kanlı canlı malzemeler verdi. 28 Mayıs sabahında jüri üyeleri bir saatliğine duruşma salonundan çıkarıldı. Geri girdiklerindeyse bir New York metro vagonu örneğinin bantlarla zemine yerleştirildiğini gördüler. Herkes bunun ne anlama geldiğini merak ederken Slotnick

tanık bölmesine Joseph Quirke isminde bir balistik uzmanı davet etti. Yargıca da silahın ateşlendiği anı canlandırırken yardımcı olsunlar diye dört "figüran" ayarladığını söyledi. Genç adamlardan oluşan bu grup salonun arka kapısından içeri girdi. Hepsi de Guardian Angels* mensubuydu. Yasal bir statüsü olmadan düzen sağlamaya çalışan bu grup, tutuklandığı andan beri açıktan Goetz'ü destekliyordu ve Slotnick'in gizli tuttuğu özel isteğine bağlı olarak hepsi de siyahtı. Şüpheye düşen Waples o anda olup bitenlerin farkına vardı ve canlandırma için mahkeme çalışanlarının kullanılmasını talep etti. Fakat Slotnick, figüranlarının hassasiyetle seçildiği konusunda yargıcı ikna etti çünkü hepsinin boyları olması gereken uzunluktaydı. Böylece çuval gibi tişörtleri ve kafalarında beyzbol şapkalarıyla dörtlü, mahkeme salonunun ortasına seğirtti. Orada sıkıntı içinde oturan, beşinci ve beyaz figüranla karşılaştılar. Tüm temsile Quirke'ün olayları açıklayan konuşması eşlik ediyordu. Bu hayali metro vagonu dava bitinceye kadar bantlanmış olarak duruşma salonunun zemininde kalacaktı.[152]

Daha da belirleyici başka bir olay aynı ay içinde bundan daha önce gerçekleşmişti. Slotnick çapraz sorgu için Goetz'ün kurbanlarından birini, James Ramseur'ü çağırmıştı. Ramseur vurulduktan sonra toplu tecavüzden tutuklanıp hüküm giymişti. Mahkemeye gerginlik içinde geldiği andan itibaren üzerindeki hapishane tulumu ve "konuşmak istemiyorum" diye homurdanışıyla savcıya yapacağı yardımın en iyi ihtimalle savcının iddialarını kuşku altında bırakmak olacağı belliydi. İki hafta sonra tekrar geldi, her ne kadar bu sefer tanıklık yapmaya razı olmuş ve takım elbise giyinmişse de hâlâ rahatsızlık hissettiği yüzünden okunuyordu ve Slotnick, onu rahatlatacak tarzda bir adam değildi.

New York'un yasalarına göre tecavüzle ilgili sorular resmi olarak ancak Ramseur'ün güvenilmez biri olduğuna jüriyi ikna edilirse sorulabilirdi.[153] Slotnick'se pislik içindeki ayrıntıları ortaya sermenin daha çok işe yarayacağını biliyordu. Cephanelik kadar tehlikeli bir tanıkla karşı karşıya olduğunu bilen Slotnick kısa süre sonra sorularını kibrit gibi tutuşturup atmaya başlamıştı. Örneğin, tecavüz kurbanının anüsüne on sekiz dikiş atıldığının doğru olup olmadığını merak ediyordu.

* (İng.) Koruyucu Melekler. 1970'lerde New York'ta kurulmuş, kâr amacı gütmeyen, yasal statüsü olmayan ve gönüllülük esasına dayanarak şehirdeki belli sorunlarla ilgilenen ve zaman zaman tartışmalara neden olan bir grup. –yhn

Ramseur'ün suçlu olmadığını söyledikten sonra hüküm giydiği ve bu yüzden bir jüri tarafından halihazırda güvenilmez bulunduğu doğru muydu? En son ne zaman bir suç işlemişti? Ramseur duruşma salonu protokolünü kötüye kullanan bu sorulara kimi zaman kibar yanıtlar vermeye çabaladı. Bir an gelip de Slotnick daha önce tanışmadıklarını teyit etmesini istediğinde Ramseur ona dik dik bakarak taciz etti, ardından da "Hayır, ama senin hakkında söylenenleri duydum," diye karşılık verdi kısık sesle. "Umarım duyduklarının iyidir," diye parlak bir yanıt verdi Slotnick. "Duyduklarım iyi değildi," diye hırladı, "senin ne mal olduğunu biliyorum, bebeğim". Ortamda oluşan şiddet havası Ramseur ayakkabı bağcıklarını bağlamak için hamle yapıp da duruşma salonundaki üç güvenlik görevlisinin bunu kötüye yorup tanık kürsüsüne atılmalarıyla belirginlik kazandı ve tabii ki Slotnick bu sahneden bir felaket senaryosu yarattı. Her akşam olduğu gibi o akşam da düzenlediği basın toplantısında gazetecilere Ramseur'ün aslında kendisine fırlatmak için ayakkabısını çıkarmaya meylettiğini iddia etti ve ekledi: "Eğer bir silahı olsaydı beni vurmak için çekerdi." Slotnick'le Ramseur'ün eşit şartlarda olmayan bu çarpışmaları ertesi gün sonlandı. Slotnick ona metrodaki olay yaşanmadan önce arkadaşlarıyla en son ne zaman buluştuğunu sorduğunda Ramseur soruyu yapıştırdı: "Sen en son ne zaman bir uyuşturucu satıcısını hapishaneden kurtardın?" Ramseur soruyu üsteleyince Slotnick'in yüzünde sessiz bir gülümseme asılı kaldı ve konu hakkında başka bir şey söylemedi.[154] New York'un yasalarına bağlı olarak ortaya çıkan sonuç Ramseur'ün mahkemede sunduğu tüm tanıklığın tutanaklardan çıkarılması oldu. Böylece pek bir hukuki ağırlığı olmayan bu ifade buharlaşıp gitti ancak geriye kokusu kaldı.

Jüri, kararını vermek üzere 12 Haziran 1987 Cuma günü kapandı ve sonraki haftanın başında geri geldi. Jüri üyelerine göre Goetz ruhsatsız bir Smith & Wesson'a sahipti ve bu silahı kullanmıştı, dolayısıyla ona yöneltilen on üç suç arasından en hafif olanıyla yargılanıyordu. Kalanların hepsinden aklandı.[155] Jüri üyelerinin daha sona açıkladıklarına göre,[156] onların gözünde Goetz silahını karşı karşıya olduğu tehlikenin geçip geçmediğini anlayamayacak kadar seri bir şekilde, art arda kullanmıştı. Hareket yeteneğini yitirmiş Darrell Cabey'ye bilerek sıktığı son kurşuna dair verdiği ifadeyse doğruyu hatırlayamayacak kadar kafası karışan ya da kafasının karıştığı varsayılan bir adamın bulanık anı-

larının sonucuydu. Goetz, davanın yargıcından altı aylık hapis cezası aldı, daha sonra bu ceza temyiz mahkemesince bir yıla çıkarıldı ve buna uygun olarak adli para cezasıyla şartlı tahliyeye dönüştürüldü.

Goetz'den bir imza almak için sıraya girmelerinin ardından jüri üyeleri gazetecilere ırk ayrımcılığının verdikleri kararda bir etkisi olmadığını söylediler.[157] Oysa New York'un geriye kalan her yerinde bu en önemli faktördü. Kısa süre içinde yapılan anketlere göre şehrin siyahlarının yarısından daha azı kararı desteklerken, beyazlar arasında destekleyenlerin oranı beşte dörttü.[158] Bazı siyah siyasetçiler jürinin kararının "affedilemez" ve "korkutucu" olduğunu söylediler ve gelecek günlerin karışık olacağına dair o bilindik kehanetleri sıraladılar. O zamanki Manhattan Bölge Başkanı David Dinkins de kararın, yasal yetkisi ve statüsü olmayanları "açıkça ve net bir şekilde, zor kullanarak düzeni sağlamaya davet" ettiğini düşünüyor ki bu söylem "bu ülkede artık idam mangalarının kullanılmadığı" gerçeğini gözardı ediyordu.[159] *New York Post*'sa bu görüşe son derece karşıydı ve jürinin sağduyusunu öven sayısız köşe yazısı yayımladı. En bilindik örnekse Belediye Başkanı Ed Koch tarafından dile getirilen görüştü. Jüri üyelerinin verdikleri "mesaj"la ilgili kaygıları olsa da son sözü onların söylediğini kabul ediyordu: "Kanun kanundur. Amerikan adalet sistemi altında, ben bu kararı kabul ederim."[160]

Bu kararın ve neden olduğu tepkilerin üzerinden sekiz yıl geçtikten sonra yaşananlar Amerika'nın öte tarafındaki bir çifte cinayet davasında yansımasını buldu. 12 Haziran 1994'ün ılık akşamında 25 yaşındaki bir adamla 35 yaşındaki bir kadın Los Angeles banliyösü Brentwood'daki bir evin bahçesinde ölü bulunacaktı. Üst kattaki yatak odalarında uyuyan iki çocuk yaşananları hiç fark etmezken saldırıya uğrayan çift, bir hayvanın tereddütsüz vahşiliğiyle saldıran katille karşı karşıya gelmişlerdi. Adam en az otuz kez bıçaklanmış vaziyette metalden çitlerin dibine yığılmıştı. Kadınınsa bahçenin girişinde aldığı şiddetli bir darbe sonucunda boynu kırılmıştı ve açılan yara yüzünden yüzde 90 kan kaybetmiş halde uzanıyordu. Kanlı ayak izlerinin uzaklaştıksan sonra –sanki katil kendi canavarlığına bir bakmak istemişçesine– tekrar aynı noktaya döndüğü görülüyordu. Adam Ron Goldman isminde bir garsondu, yanında uzanan kadınsa bekârlık soyadıyla Nicole Brown'du. Ayak izlerinin yanında beş damla kan vardı

ve bu kanın maktul kadının eski kocası, emekli futbolu yıldızı Orenthal James Simpson'a ait olduğu ortaya çıkacaktı.[161]

Nicole'ün çıldırmış köpeği komşuları olay yerine topladığında cesetler fark edildi. Vakit gece yarısını biraz geçtiğinde polis gelmişti. Daha sonra polisler bahçede yünden lacivert bir şapkayla sol ele uygun, deri bir kahverengi eldiven bulduklarını ileri süreceklerdi. Beş saat geçtikten sonra Simpson'ın üç buçuk kilometre mesafede, Rockingham Bulvarı'ndaki evine yollandılar. Kapıyı çaldıklarında kimse cevap vermeyince Dedektif Mark Fuhrman duvardan atlayıp içeri girdi ve diğer polislere kapıyı açtı. Simpson evde yoktu fakat polisler, Simpson'ın evin otoparkından antresine kadar görülen kan damlalarını tespit edeceklerdi ve banyoda da tek bir damlaya rastlayacaklardı. Daha önemli bir nesneyse sadece Fuhrman'ın dikkatini çekecekti. Komşu evde misafir olarak kalan Kato Kaelin saat 22:45 sularında bahçedeki bungalovun orada gürültü duyduğunu söyleyince Fuhrman tarif ettiği yöne gitti ve bahçeyi çevreleyen duvarın dibinde bulduğunu iddia ettiği, sağ ele uygun ıslak bir eldivenle döndü. Eğer bu kanıtta herhangi bir hile yoksa ve gerçekse mahkûmiyet sağlamak açısından namlusu tüten bir silahtan daha güçlüydü. Olay yerinde bulunan eldivenle eşleşiyordu ve sonradan ortaya çıkacağı üzere, üzerinde sadece Nicole Brown ve Ron Goldman'ın kanı değil Simpson'a ait olduğu neredeyse kesin sayılan kan izleri de bulunuyordu.

Muhakkak Simpson'ı cinayet için harekete geçiren bir neden vardı. Nicole'le her zaman –hatta geçmişte kadını öldürmekle tehdit edecek kadar– şiddet içeren bir ilişkisi olmuştu ve son bir araya gelme çabaları da üç hafta önce başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Üstelik Simpson, suç işlendiği zaman başka yerde olduğunu kanıtlayamıyordu da. Cinayetlerin yaşandığı gece iş için Chicago'ya uçmuştu, ancak saat 22:25 sularında, yani yaklaşık olarak cinayetin işlendiği saatlerde, kendisini havalimanına götürecek kiralık limuzinin şoförü kapısını çalmıştı. Kapıyı açan olmayınca arabaya dönen şoförün iddiasına göre[162] 1,80 boylarında, yapılı ve siyah bir adam eve girmişti. Adam gidip evin kapısını ikinci kez çalınca Simpson diyafondan uyuyakaldığını ve duştan henüz çıktığını söylemişti. Kısa süre sonra yanındaki birkaç bavulla kapıda belirmişti. Bavulları arasındaki küçük, silindir bir spor çanta daha sonra ortadan kaybolacaktı.

Polis, Simpson'a Chicago'daki otelinden telefonla ulaşınca hemen Los Angeles'a döndü. Simpson avukat hakkını reddetti ve cinayetlerin üzerinden sadece on iki saat geçmişken, öğlen vakti polis sorgusuna girdi.[163] Özellikle sol işaretparmağındaki bir kesik polislerin çok ilgisini çekmişti. Bir süre duraksadıktan sonra, parmağını olaydan bir gün önce kestiğini söyledi çünkü "golf falan" oynuyordu ve böyle küçük kazalar olağandı. Daha sonra Chicago'daki otelde Nicole'ün öldüğü haberini alınca kendini kaybetmiş ve "çıldırıp" otel odasının banyosunda kendini camla kesmişti, böylece yara yeniden açılmıştı. Evinde de kan damlaları bulunduğu söylendiğindeyse havalimanına gitmeden önce parmağının evde kanamaya başladığını hatırladı. Bu otuz iki dakika süren polis sorgusundaki ifade üst üste gelen tutarsızlıklarla doluydu; cinayet mahallindeki beş kan damlasından dördü ayak izlerinin sol tarafındaydı, böylece katilin sol elinin kanadığına işaret ediyordu. Polis, Simpson'a cinayet saatinde ne yaptığını sorma zahmetine bile girmemişti. Bu, Simpson'a karşı açılan davanın, ne kadar da özenle baştan savıldığını gösteren ilk işaretti.

Birkaç gün içinde Simpson'a zanlı olduğu bildirildi ve o da tekrar teslim olmayı kabul etti fakat bu sefer verdiği karar üzerine biraz daha düşünmesi gerekti. Teslim olması gereken 17 Haziran 1994'te evden bir arkadaşının Ford Bronco model arabasının yolcu koltuğunda ayrıldı. Geride bir intihar notu bırakmış[164] fakat 8750 dolarlık nakti, takma keçisakalıyla bıyığı ve bir de pasaportunu yanına almıştı. Bundan sonraki hayatında her ne yaşamayı planladıysa, tüm bu planlar bir polis dedektifinin ona cep telefonundan ulaşmasıyla değişti. Polis arabaları takibe başlarken telefondaki dedektife kendi kafasına dayadığı bir tabancayla hayatına son vereceğini, her ne yaptıysa Nicole'e âşık olduğu için yaptığını ve "onun peşinden gitmek" istediğini ve bunu "onun mezarı başında yapacağını" söyledi. Bronco marka araba Güney California'nın palmiyeli otoyolunda düşük hızla kaçarken helikopterlerin gölgesinde ve onlarca ekip arabasıyla süren kovalamaca Simpson'ın Rockingham Bulvarı'ndaki evinde sakince teslim olmasıyla sonlandı. Tüm televizyon kanalları kovalamacayı vermek için yayın akışını kesti ve iki saat boyunca doksan beş milyon Amerikalı hiçbir şey yaşanmayışını izlemek için ekranları başına kilitlendi. İnsanlık tarihinde daha önce böylesi heyecansız bir olay hiç

bu kadar çok insan tarafından bu kadar uzun süre izlenmemişti ve gösteri henüz yeni başlıyordu.

Simpson'ın baş şüpheli olmaktan tek şüpheli olmaya geçişi, olaydaki rolünün kamuoyu önünde tekrar yazılmasına yol açtı. Ayrıldığı karısının cinayeti biraz şüpheyle ve *Schadenfreude** hissiyle tüm haberlerde yerini aldı, ancak başlangıçta kendisine karşı gösterilen iyi niyetin de dikkate değer bir yeri vardı. O. J. –ya da sevilen adıyla The Juice– Buffalo Bills takımındaki oyunculuğu boyunca ister istemez kalpleri kazanmıştı. 1978'de spor hayatından emekli olduğundan[165] beri ten rengine bakılmaksızın onun adına piyasaya ürünler çıkarılıyordu ve düşük bütçeli filmlerdeki rolleri kabul ediyordu. Endamı ve tatlı diliyle orta sınıf beyaz Amerikalıların baş tacı yapacağı türden bir siyahtı; yeterince kabiliyet ve mizahla aşılmaz zannedilen ırk ayrımları için köprü işlevi görebilirdi. Ancak şimdi bu statünün kırılganlığı belirginleşiyordu. Simpson'ın tutuklanması *Time*'ın 27 Haziran'daki kapağında "Bir Amerikan Trajedisi" başlığıyla verildi ve görsel olarak kasten koyulaştırılmış bir sabıka fotoğrafı kullanılmıştı.[166] Bu kitabın 4. bölümünde anlatılan McMartin davası da dahil olmak üzere kamuoyunun yakından takip ettiği profili yüksek davalardaki beceriksizliğiyle anılan Bölge Savcılığı Ofisi daha sonra Nicole Brown tarafından yapılmış iki 911 görüşmesinin kaydını sızdırdı. Bu kayıtlarda Nicole çığlıklar atarken Simpson'ın öfkeden kudurmuş sesi arkadan duyuluyordu.[167] 10 Temmuz geldiğinde *New York Times* cinayetin "ilkel dürtüleri" uyardığını ve –kendisine "büyük yetenekler bahşedilmiş" ama şimdi "ya kaderin cilvesi ya da ahlaksız hataların sonucu kötü bir noktaya gelmiş"– Simpson'ın "en eski anılarımızda yatan [trajik bir kahramanın] korkutucu karakterine büründü"ğünü yüksek sesle duyuruyordu.[168] Şehrin fakir mahallesinden yükselen bir çocuğun ölümcül kusuruna dair hikâyeler, kendine güveni olmayan bir siyah adamın ele geçirmek istediği sarışın kadın yazılıyordu şimdi. Orenthal, Othello'ya dönüşürken The Juice küf kokmaya başlamıştı.

Medyanın ilgisi katlanarak artacaktı. Simpson yeteri kadar güven toplayıp da "kesinlikle, yüzde yüz masumum," diyerek savunmasına başlayacağı 22 Temmuz 1994'te nihayet mahkemeye çıkmıştı. "OJ Kampı" diye bilinen yüksek teknolojili bir gecekondu mahallesi çoktan adli-

* Başkasının başına gelen kötü olaylardan ötürü duyulan sevinci anlatan Almanca sözcük. –yhn

yenin yakınlarındaki bir otoparkta kurulmaya başlamıştı. Dokuz adet verici anteni, sayısız yayın aracı ve toplam on üç kilometre uzunluğunda kabloyla bu kamp Körfez Savaşı'ndan beri görülmemiş reytingler alacaktı.[169] Davayı takip eden iki binin üzerindeki muhabirse tabii ki sadece olayları büyütmekle yetinmeyecekti, olaylara dahil de olacaklardı. *National Enquirer*, "O. J. Simpson'a Bir Hançeri Nasıl Sattım" başlıklı bir röportaj için üç tanığa 12.500 dolar ödedi. Bu tanıkların sahibi olduğu hırdavat dükkânından satın alınmış kalitesiz bıçağa hiç dokunulmadığı ortaya çıkacaktı fakat gazete ve dergilerin ilk sayfasındaki fotoğrafı savcıların tüylerini ürpertmeye yetmişti.[170] Cinayetlerin gerçekleştiği saatte Simpson'ı eve doğru hızla araba sürerken gördüğünü iddia eden Jill Shively ismindeki bir kadın büyük jüriye daha önce hiç ücret karşılığı röportaj vermediği şeklinde yalan söyleyince[171] savcılığın tanığı olma hakkını kaybetti. Bu esnada avukatlar kendi stratejilerini belirginleştirip karşı tarafa saldırılarda bulunmak için basını kullanmaya başladılar. Sürekli tetikte olduklarını belli etmek için duydukları telaş yüzünden davanın sonuna kadar yargıç Lance Ito'ya toplamda 16.000 itiraz sunmuşlardı;[172] bu sayı uzun uzun anlatmayı ve yazmayı seven hukuk mesleği standartlarına göre bile fazlaydı. Ito'nun kendisi dahi sıklıkla mahkeme salonunun dışındaki dünyanın bu salona kilitlendiğini kabul edecekti; o kadar ki seçim günü "demokratik seçim sürecinin ilerleyebilmesi için"[173] duruşmaya ara verdi. Davanın televizyon yayını başlandığındaysa Yargıç Ito bile duruşma salonunun nerede bittiğinden emin olamaz hale gelecekti. Jüri seçimlerinin ortasında yerel bir haber programına konuk oldu, hatta Jay Leno'nun *Tonight Show* programında kendisinden bahsedildiğinde[174] bunu iki tarafın hukukçu ekibine de izletmek için onları odasına davet etti.

Her ne kadar pek çok insan sahne ışıkları altında olmaktan hoşnutluk duysa da medyanın bu ilgisi dava henüz başlamadan ten renklerini ayıran hatları belirginleştirmeye yaradı. Ulusal medyanın Simpson'a bu kadar öfkeyle yaklaşması pek çok siyahın onun üzerine fazla gidildiğini düşünmesine yol açtı. Zaten eldeki veriler ırkçılık iddiaları konusunda Los Angeles Polis Teşkilatı'na (LAPD)* ve Bölge Savcılığı'na güveni sarsacak hassas bir zemine dayanıyordu. Sadece üç yıl önce birkaç Los

* Los Angeles Police Department'ın kısaltması. –yhn

Angeles polisi, Rodney King isminde silahsız bir siyah motosikletçiye elli altı cop darbesi indirirken haberleri olmadan kameraya alınmıştı. Olayı takip eden soruşturma ırkçı güdülere dayalı şiddetin kolluk kuvveti içinde düzenli olarak[175] uygulandığını ortaya çıkarmıştı. Özel olarak o polis memurlarıysa jüri tarafından aklanmıştı çünkü jüriye göre King'in beynine ve böbreğine zarar vermeleri makul sınırların aşıldığı anlamına gelmiyordu.[176] Yaygın önyargılardan kaynaklanan tehlikeler de maddi varlıklarını korudular. Temmuz 1994'te yapılan ulusal bir ankete göre Simpson tutuklandıktan bir ay sonra siyahların yüzde 60'ı Simpson'ın suçluluğu konusunda hâlâ bir şüphe taşıyordu, beyazların yüzde 68'i içinse o zaten suçluydu.[177]

Irk ve kamusallığın karışımı jürinin birleşiminde belirli bir etkiye sahip olacaktı. Davadaki her iki taraf da jüri üyeleri seçimine buyurgan itirazlarda bulundu, savunma sadece bir siyahın yanında beş beyazı reddederken savcılık için bu rakamlar sekiz siyaha karşılık iki beyazdı.[178] En sonunda on iki kişi seçilebildi, böylece jürinin üçte ikisi kadın ve dörtte üçü siyah oldu ki Los Angeles merkezini nüfus açısından başarıyla temsil ediyordu.[179] Davanın medyada bu kadar işleniyor olmasıysa zaten her açıdan jürinin sıradan olmasını zorlaştırmıştı. Bölge Savcısı Gil Garcetti, Nicole Brown'un acil servis görüşme kayıtlarının sızdırılmış olmasının Simpson'ın adil yargılanma şansını düşürüp düşürmediğine dair bir soruyla karşılaştığında, alaycı bir üslupla bu davadaki etkin güçleri halihazırda kabul etmişti. Karşısında toplanmış gazetecilere "Eminim," diyordu, "[olaylarla] ilgili çok az bilgisi olan on iki jüri üyesi bulabiliriz".[180] Zaten jüri üyeleri davaya dair beyanlarında belli bir farkındalık ya da ilgi göstermeyişlerine bakılarak iki taraf için de kabul edilebilir sınırlar dahilinde seçilmişti. Sonra da jüri üyeleri bu uygun durumlarını koruyabilsinler diye duruşmaların başladığı günden itibaren bir otelde alıkondular.

24 Ocak 1995'e gelindiğinde savcılık ekibinin başındaki Marcia Clark'ın neredeyse anlaşılmaz bir dizi kararı, bizzat onun ya da yirmi beş kişilik kalabalık soruşturma ekibinin ya muhakeme yeteneğinden ya da özgüvenden yoksun olduğunu düşündürüyordu. Bronco model arabayla yaşanan polis kovalamacasını, yani Simpson'ın kılık değiştirip yanına pasaportuyla bir miktar nakit para aldığını kanıtlar arasında göstermemeyi seçti çünkü jüri üyeleri Simpson için üzülebilir ve yaptığı

açıklamaya inanabilirdi. Polis sorgusunun görüntü kaydını oynatmayı da kabul etmedi çünkü Simpson bu sorguda masum olduğunu iddia ediyordu.[181] İddia makamının bu yanlış hesaplarına eşlik eden diğer unsursa polisin savsaklığıydı. LAPD çalışanlarının herhangi bir kurala bağlı kalmadan ve kayıt tutmadan saatler boyu olay mahallinde dolandığını dava başladıktan kısa süre sonra kanıtlar ortaya çıkardı. Toplanan kan örnekleri akşamüstü sıcağında bozulmaya başlamıştı, çünkü yanlarında getirdikleri tek buzdolabı çalışmıyordu.[182] Hatta bazı polis amirleri kanıtların neden düzenlenmesi gerektiğinden bihaber gibiydiler. Dedektif Robert Riske, Marcia Clark tarafından, jüriye olay mahallini idare etmek konusundaki uzmanlığından bahsetsin diye çağrıldığında boş boş bakınca şu karşılığı aldı: "Yani, genelde lalettayin yapılır bu iş. Bu konuda sizi gerçekten eğitmezler."[183]

Polisin Simpson'a yardım etmek için yaptığı tek şey düzgün yapması gereken işleri beceremememesi değildi, özellikle bir konuda savunmaya çok faydası oldu. Davanın büyük kısmı boyunca savunma avukatlarının yaptığı, cinayetlerle ilgili başka ihtimalleri de içeren yarım yamalak öyküler anlatmak oldu. Örneğin, en büyük tahminleri Brown ve Goldman'ın bilinmeyen uyuşturucu satıcıları tarafından bilinmeyen bir sebeple katledilmiş olmalarıydı. Tabii ki bunlar hiç inandırıcı değildi. LAPD soruşturmasının baştan savmalığı ortaya çıkınca, bu sefer savunmayı Simpson'a karşı tezgâh kurulduğu iddiasına uygun bir şekilde inşa ettiler. Ne var ki temelde beraate giden bu yol dağınık engellerle doluydu. Bu engellerden en büyüğüyse Simpson'ın kanının bir şekilde cinayet mahallinde ve katile ait eldivenin üzerinde açıkça tespit edilmiş olmasıydı. Polisin nasıl olup da Simpson'a has vücut sıvılarına ulaşabildiği, normal şartlar altında yanıtlanması zor bir soruydu fakat LAPD hemen savunmanın yardımına koştu.

Yirmi altı yıllık mesleki deneyime sahip memur Dedektif Philip Vannatter, cinayetlerin gerçekleştiği gecenin sabahında bir polis hemşiresinin Simpson'dan alınmış kan örneklerini kendisine verdiğini söyledi. Vannatter bu kan örneğini bir buçuk kilometre ötedeki soğutma merkezine götürmektense otuz kilometre mesafede bulunan Simpson'ın evine götürüp oradaki polis memuruna vermenin daha iyi olacağını düşünmüştü.[184] Ardından savcılığın elinde bulunan kan örneğinin olması gereken miktarın ancak dörtte üçü kadar olduğu ortaya çıktı. Polis hemşi-

resi de aylar sonra yeni bir ifade verip Simpson'dan daha önce söylediği miktardan bir çeyrek kadar daha az örnek aldığını şıp diye hatırlayacaktı.[185] Herhangi bir davada bu durum göze hoş görünen bir tablo olmazdı. Savunmanın hikâyesini, polisin yanlış soruşturma yürütmesi ve delil yerleştirmesi üzerine kurduğu bir davadaysa sonuçlar felaket oldu.

Savcılığın bilimsel kanıtlar sunmasıysa durumu daha da kötüye götürdü. Savcılık adına konuşan bilirkişi olay mahallinden ve Rockingham Bulvarı'ndaki evden toplanan kanlı örneklerin Simpson'ın kanıyla uyuşma olasılığının 6,8 milyonda 1 olduğunu ileri sürdü.[186] Bütün bunların Simpson'ın kanının olay mahalline yerleştirilip yerleştirilmemesiyle alakası yoktu. Savcılığa göre mademki kan yerleştirilmemişti, açıklanması gereken sadece üç nokta vardı: Herkesin DNA profili biriciktir; bu profiller kan örneklerinden alınabilir; bozulma ve kirlenme farklı şeylerdir. Tüm bunlar bir hafta içinde halledilebilirdi oysa savcılığın uzmanları mahkemede bugün anlaşılması imkânsız, son derece gizemli ifadeler vererek bir aydan fazla zamanı konuşarak geçirdiler. Savunmanın bu duruma yanıtı Dr. Henry Lee ismindeki bir uzmanı çağırmak oldu. Dr. Lee'nin tek yaptığı üç gün içinde LAPD soruşturmacılarının yeteri kadar dikkat etmediği ya da kaybettiği bir dizi kan örneğini teşhis etmekti. Tanıklığı mahkemeye ışık olmaktan öte sıcaklık yayıyordu fakat bunların hiçbirini beceremeyen savcılık sunumuyla kıyaslandığında etkisi devasa oldu. Dr. Lee vardığı sonuçları bozuk İngilizcesiyle anlatmıştı fakat jüri üyelerinden bazıları sonradan o anın belirleyici olduğunu hatırlayacaklardı. Bilirkişinin sözleri şöyle olmuştu: "Bu koşullar altında bildirebileceğim tek görüş bir şeylerin yanlış olduğudur."[187]

Bu meseleler nihayetinde ikinci plandaydı. Savcılığın elindeki en kuvvetli kanıt –savunma için de en büyük engel– Dedektif Mark Fuhrman'ın Simpson'ın bahçesinde bulduğunu iddia ettiği eldivendi. 15 Haziran 1995'te bu eldiven kovuşturmayı zirveye taşıyacaktı. Savcı Christopher Darden eldiveni denesin diye Simpson'ı davet etti. Çok az dava savcısı bahislerin bu kadar yüksek olduğu bir oyuna parasını yatırırdı ve Darden yatırdığı tüm parayı kaybetti. Simpson büyük bir dikkatle eldiveni parmaklarına geçirdi ve neredeyse şaşkın denilebilecek bir ifadeyle eline küçük geldiğini gördü. Eldivenin eline olmadığını suratındaki zorlanma ifadeleriyle jüriye göstermeden önce tekrar ve tekrar parmaklarını sokmaya çalıştı. Altı aydan fazla süredir Simpson

yedek kulübesinde oturuyordu ve mahkemeye kendi tanıklığını sunmamıştı. Şimdi iddia makamı sayesinde masumiyetini kanıtlama fırsatına sahip olmuştu. Her ne kadar biraz abartılı bir şekilde sunduysa da sonuç kendi lehineydi.

Kanlı eldivenin sakladığı bir sürpriz daha vardı ki bu en büyüğüydü. Katilin elinde değilken eldivenin nasıl olup da onun evine geldiğini savunma açıklamalıydı; eldiveni Fuhrman'ın getirdiği iddia ediliyordu. Daha önceden cinayet mahallinde bulunduğu göz önüne alınırsa dedektifin bunu yapma olasılığı kesinlikle vardı. Dokuz yıl önce Nicole Brown'dan gelen bir hane içi şiddet şikâyeti sebebiyle evde bulunduğundan[188] ortama aşina da sayılırdı. Asıl soru masum bir adamı suçlamak için neden tüm bunları yapmış olduğuydu. Savunma, bunların nedeninin saf ve hastalıklı ırkçılık güdüsü olduğunu iddia ediyordu.

Fuhram'ın başına gelenler savcılığın tüm beceriksizliğini kusursuzca özetleyecekti. Bu polis memurunun ırkçı olduğuna dair dedikodular 1994 yazından beri kulaktan kulağa dolanıyordu. Simpson'ın zanlı olduğunun ilan edildiği hafta o sırada savunma ekibinin başındaki Robert Shapiro *New Yorker*'dan bir muhabire, masum müvekkilini suçlu gösterme çabalarını ima etmişti.[189] Fuhrman'ın LAPD'deki dosyasını 1995 Ocak'ta gören Christopher Darden, polis memurunun önyargılarının sadece yanlış düşüncelerden ibaret olmadığını ortaya çıkaracaktı: Fuhrman daha önce beyaz olmayanlara saldırmak ve onları öldürmek üzerine hayaller kurduğunu dile getirmişti. Darden'in Fuhrman'ı sorguya çağırmak konusunda çekinceleri vardı ve her ne kadar davadan sonra kaleme aldığı kitabında onu "biraz korkutucu [ve] kaypak" bulduğunu sıkıntı içinde yazmış olsa da en sonunda endişelenecek bir şey olmadığına ikna oldu.[190] Marcia Clark kendi adına Fuhrman'ın soruşturma dosyasındaki rolünü önce görmezden geldi.[191] Sonra Mart 1995'te onu tanıklık yapsın diye mahkemeye çağırdı. Sonunda Clark'ın kolunu Fuhrman'ın omzuna attığı fevkalade bir performansta polis memuru gayet kendine güvenerek Simpson'ı suçlu gösterecek şekilde kanıt yerleştirdiğini ve savunmanın ona yönelttiği ırkçılık iddialarını inkâr etti. İddiasına göre "zenci" sözcüğü iki dudağı arasından hiç çıkmamıştı.[192]

Saatli bomba kurulmuştu ve altı ay boyunca tik takları devam etti. 5 Eylül 1995'te de patladı. O gün savunma mahkemeye bir kaset kaydı getirdi. Kayıtlarda Fuhram'ın bir gazeteciyle yaptığı görüşme vardı ve

"zenci" sözcüğünü kırk bir kere kullanıyordu.* Üstelik iki kişi, beyaz bir kadının siyah bir sevgilisi olması fikrine Fuhram'ın dayanamadığını dile getirdiğine ve "siyahları yak[mak] ve bombala[mak]" hakkında konuştuğuna tanıklık yaptı. Daha da ileri gidip "en iyi zenci ölü zencidir," demişti.[193] Savcılar yüzlerinde donmuş kalmış bir utançla izlediler, bu aldatmacalar fayda sağlamaktan ziyade onları mağdur etmiş gibiydi. Marcia Clark bu zararı tazmin etmek için, jüriye dönüp, hiç doğmamış olmasını tercih edeceği Fuhrman'ın yalancı ve ırkçı olduğunu söyledi ancak onun tanıklığına hâlâ güvenebilirlerdi.[194] Bu iddia bir mantık silsilesi sonunda anlamlı olabilirdi ama duygusal olarak hiçbir değeri yoktu.

Sanık avukatlarının başı Johnnie L. Cochran Jr. bu davaya uygun bir kapanış konuşması yaptı. Konuşma, Simpson'ın eldiveni denediği an üzerine kuruluydu ve sürekli şu tekerlemeyi tekrarlıyordu: "Eğer eldiven uymazsa eline, çık hapisten git evine." Bu sözler savcılığın iddialarının üzerinde tamamen yıkıcı bir etki gösterdi. Konuşmanın kendisi pek zarif değildi ve bazen aptalca yerlere varıyordu. Fuhram ırkçı bir yalancı tanık olmaktan soykırım mimarlığına terfi ettirilmişti, "insanları yakmak isteyen [...] bir diğer adam" olarak gösteriliyordu. Konuşma şöyle devam ediyordu: "İnsanlar önemsemediler. İnsanlar onun delinin teki olduğunu söylediler. O sadece yeteneksiz bir ressamdı... Gel gör ki o adam Adolf Hitler'e dönüştü, çünkü insanlar önemsemediler, insanlar onu durdurmaya çalışmadılar. İşte burada da Fuhrman. Şimdi Fuhrman tüm siyahları yakmak ya da onları bombalamak istiyor. Bu ırkçı soykırımdır. Bu etnik saflık mıdır? Nedir bu? Belki sizler doğru yerdeki ve doğru zamandaki doğru insanlarsınız ve belki sizler diyeceksiniz ki 'Hayır, artık yeter'."[195] Ta-

* Bu röportaj kanıtlara dair tüm davadaki en sıradışı kararın verilmesine yol açtı. Mark Fuhrman ses kaydında "zenci" sözcüğünü kırk bir kez kullanıyordu, fakat Ito, jürinin bunlardan sadece ikisini duymasının yeterli olacağına karar verdi. Bu karar yerinde olsun ya da olmasın –savunmanın aleyhine olduğu ileri sürülebilirdi– ses kaydının kendisini anlamsız hale getiriyordu. Simpson'ın hukukçu ekibinin başı Johnnie Cochran yine de kasedin tümünün jürinin yokluğunda dinletilmesi için talepte bulundu. Cochran aslında elindeki tüm malları satmaya kararlı bir pazarcı gibi davranıyordu, Ito bu talebi elinin tersiyle itmektense kabul etti. Böylece tüm dünya üzerinde Fuhrman'ın söylediklerini bir tek jüri üyeleri dinleyemediler; duymadıkları şeyler Fuhrman'ın siyah şüphelileri "çözmek", suratlarını "kevgire çevirmek", bir odayı "aklın alamayacağı kadar" kanla doldurmakla ilgili söyledikleriydi ve bir adamın kafasını duvara öyle bir yapıştırırdı ki yetmiş dikiş atılması gerekirdi. Bunun ardından savunmanın Fuhrman'ı tanık kürsüsüne çıkarmasına izin verildi, yine jürinin yokluğunda. Kendisine, O. J. Simpson'ın aleyhinde kanıt yerleştirip yerleştirmediği soruldu ve Fuhrman yanıt vermeyi reddetti. Bu tanıklık son derece önemliydi, fakat bunun jüri hariç herkese sunulmuş olması Yargıç Ito'nun nihayet adliye ile gösteri dünyasını ayıran çizgiyi gözden kaçırdığını gösteriyordu. Genel olarak bkz. Paul Thaler, *The Spectacle*, (Westport, Conn., 1997), s. 237-43.

bii Cochran bir Clarence Darrow değildi ve jüri üyeleri de daha sonra bu mübalağayı biraz sıkıntıyla hatırlayacaklardı.[196] Sanık avukatının bu konuşmasının anlamı ne olursa olsun jüri üyelerinden en az iki tanesi eldivenin aslında Simpson'ın eline uyduğunu söyleyecekti.[197] Fakat avukatın yapması gereken de zaten insanları inandırmak ya da su geçirmez bir savunma kurmak değildi. Tek yapması gereken on iki kişiden oluşan dinleyicilerine savcılık dosyasının darmadağın olduğunu hatırlatmaktı.

Jüri üyeleri kendi aralarındaki tartışmalara 2 Ekim 1995 Pazartesi başladılar. Genel beklenti haftalar olmasa da günler boyunca ortalıkta görünmeyecekleri yönündeydi. Fakat jüri üyeleri daha kısa bir sürede fikir birliğine vardılar. Yaptıkları ilk oylama 10'a 2'lik bir dağılımla sonuçlandı ve dört saatlik tartışmanın da ardından –biri siyah, biri beyaz– iki muhalif oy, çoğunluğun görüşüne katıldı.[198] Yargıç Ito jürinin bir karara vardığını ancak zarfın ertesi sabaha kadar açılmayacağını duyurdu. Yargıcın bu kararı çılgın bir tepkiyi ateşledi. Pek çok Los Angeleslıya göre Ito, kamu güvenliği yetkililerine bir adım önden başlama şansı tanıyordu çünkü Rodney King'in saldırganlarının beraatinden sonra yaşanan olaylarda elli insan ölmüş ve iki bin kişi yaralanmıştı.[199] Akşam haber bültenlerinde LAPD'nin yüzlerce polise pompalı tüfek dağıttığı görüntüler dikkatsizce yayınlanınca tahminler daha da şiddetlendi.[200] Bu esnada *Washintgon Post*'ta yazan medya eleştirmeni Howard Kurtz yaşananların "Batı uygarlığının tarihindeki en dramatik mahkeme kararı" olmanın eşiğine vardığını dünyanın geri kalanına duyuruyordu.[201] Kurtz kesinlikle, tamamen haklıydı. Sokrates çok daha az sayıda insanın önünde mahkûm olmuştu. Nürnberg'den çıkan sonuçlar daha öngörülebilirdi. Belki daha çok dikkat çekebilecek çağdaş davalar bile Simpson çılgınlığının yanında sönük kalmıştı, özellikle de sonucu bir gün önce New York'ta açıklanan, Şubat 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanması davasındaki federal suçlardan mahkûm edilen on adamın davası.[202] O. J.'in kaderinin dramatik olduğu kadar önemli olup olmadığı sorusuna ancak tarih yanıt verebilecek. Ancak Kurtz'un tumturaklı sözleri kendisinin de mensubu olduğu medyanın sıradan bir adli vakayı sadece bir yıl kadar kısa bir zamanda Amerikan destanına çevirmiş olmasına uygun düşecek bir kitabeye benziyordu.

Ertesi sabah Los Angeles, devrimin şafağındaki bir kente benziyordu. Polis helikopterleri, sarı olay yeri bantlarıyla süslenmiş adliyenin tepesinde uçuyordu. Bu esnada dalgalar halinde gelen kalabalıklar LAPD'nin, atlı polislerden ve kalkanlarını, maskelerini, vücutlarının tamamını kaplayan zırhları kuşanmış toplumsal olaylara müdahale polisinden oluşan ekipleri tarafından denetim altında tutuluyordu. Ancak saat 10:22 olduğunda polisler kalabalıkla iç içe geçmişti; 150 milyon Amerikalı ve sayıları en az bu rakama ulaşan, dünyanın geri kalanındaki başka insanlar ekranları başında bekliyordu. Mübaşir, jürinin kararını içeren mektubunu açarken radyolar ve televizyonlar sessizliğe gömüldü. "Biz bu davaya atanmış jüri olarak sanık Orenthal James Simpson'ın suçlu olmadığı kararına vardık..." Savcıların yüzünden düşen bin parçaydı, Cochran hayret içinde müvekkilinin koluna sarıldı. Simpson iki yumruğunu da sıktı ve jüriye muzaffer bir gülücük gönderdi. Ron Goldman'ın kız kardeşi feryadı bastı. Sokaklardan zafer çığlıkları yükseldi.

Başka yerlerden gelen tepkiler de en az bu kadar farklılık gösteriyordu ve pek çok yönden Bernhard Goetz'ün 1987 yılındaki kararına verilen tepkileri andırıyordu. Kısa süre içinde yapılan anket sonuçlarının gösterdiğine göre, her beş siyah Amerikalıdan dördü jürinin adil olduğunu düşünürken beyazlarda oran yarı yarıyaydı. Bu anketten çıkan sonuç, sekiz yıl önce New Yorklularla yapılan bir anketin tamamen tersiydi.[203] Californialı jüri tıpkı kendinden önce New Yorklu jürinin Goetz için yaptığı gibi, Simpson'ı masum olduğuna inandıkları için değil, savcılık kendilerini onun suçlu olduğu konusunda ikna edemediği için akladıklarını söylediler.[204] Benzerlikler bir yana bu davaya verilen yaygın tepki öncekiyle ancak bu kadar ters yönde olabilirdi. 1987'de Goetz'ün suçluluğunu değerlendiren jüriye anlayışla yaklaşarak ya da duygudaşlık kurarak konuşan beyaz yorumcuların bazısı şimdi Simpson'ı yargılamış olanların etrafında çıngıraklı yılanlar gibi dolanıyordu.

Saldırılara dair ilk işaretler karar açıklandıktan birkaç dakika sonra geldi. 45 yaşındaki bilgisayar teknisyeni jüri üyesi Brenda Moran'a "vicdanınızla yaşayabilecek misiniz," diye soruldu. Kadın serinkanlılıkla "Biz doğru olanı yaptık,"[205] dedi ve o an daha fazla üstüne gidilmedi fakat ilerleyen zamanda jüri üyelerinin iyi niyetine dair çok söz

Yanında avukatlarıyla Simpson beraatini kutluyor.

GÖRSEL: F. Lee Bailey, O. J. Simpson ve Johnnie Cochran jüri kararının açıklanmasını izliyor (Corbis Sygma).

söylenecekti. Ten rengi ayrımını aşan bir bakışa sahip olmaları gerektiği düşüncesi (ki beyaz yorumcular, çok daha keskin bir şekilde ırk ayrımı yapan Goetz jürisi için bu lafları nadiren dile getirmişti) genel olarak bir kenara bırakıldı. İki beyaz ve bir Hispanik'in aralarında bulunduğu bir düzine işçi ve emekliden oluşan jüri kısa süre içinde şaşkın ve bir şeyden anlamayan siyah ırkçılar olarak karikatürize ediliyordu. *Washington Post*'tan George Will jüriyi "konumlarını kötüye kullanmak"la suçladı ve ona göre jüri üyeleri beceriksiz ve düşünsel açıdan yetersiz olduklarını iddia edenleri haklı çıkarmıştı.[206] Vincent Bugliosi *Büyük Öfke* adı verilen bir polemiğe son dokunuşlarını savcılığı suçlayarak yaptı. Ona göre iddia makamı jürinin "düşünsel kıtlığı" sebebiyle kanıtları onlara kaşık içinde sunmalıydı, bunu yapmadıkları için de savcılarla dalga geçiyordu. Bugliosi sanki aslında istemiyormuş ve üzüntü duyuyormuş gibi yaparak son bir not da ekliyordu; artık pek çok insan bu jüri yüzünden siyahların toptan aptal ve duygusuz olduğunu düşünüyordu ve onlardan "intikamlarını" oy sandıklarını kullanarak almak zorunda olduklarını hissediyorlardı.[207] Kadınlar İçin Ulusal Birlik örgütünün Los Angeles şubesi başkanı Tammy Bruce, jüri üyelerini cinsiyetçiliğin aşağılık hizmetçileri olarak görmeyi tercih ediyordu. CNN izleyicilerini "Ron ve Nicole'ün [...] mezarlarında çürüyen cesetlerini" hatırlamaya davet ediyordu ve jüri üyelerinin "kindar ve bağnaz" olduklarını, bu yüzden "şehrin utanç kaynağı" haline geldiklerini söylüyordu.[208] Bu davada karara varan jürinin on üyesi kadındı. Aralarından en az bir tanesi hane içi şiddetin ne olduğunu biliyordu çünkü bu gerekçeyle kocasını boşamıştı.[209]

Bu, tuhaf ve aşırı bir tepkiydi. Jüri bölmesindeki on iki insan hapis yatma tehlikesi altında hizmet görmeye zorlanmışlardı. Belki 18. yüzyıldaki selefleri gibi yemeden, içmeden ve ateşten alıkonmamışlardı ama medyadan bağımsız ve halkın merakından uzak ol-

mak adına 266 gün boyunca izole edilmiş ve 23:00'ten sonra sokağa çıkma yasağına, 05:30'da kalk borazanına tabi olmuşlardı. Hapis altındaki bu süre boyunca jüri üyeleri ve yedek üyeler akut depresyondan kalp krizine kadar zorluklar yaşamışlardı.[210] Servisleri onları davanın son gününde adliyeye götürürken jüri üyelerinden biri toplum polisinin öfkeli kalabalıklardan kendilerini korumak için mi konuşlandığını merak etmişti ve karar bildirilirken pek çok üye duydukları endişe nedeniyle kendini hasta hissedecekti.[211] Şimdi, tüm bu yaşananlardan sonra Los Angeles'taki cinsiyet ayrımcılığından Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ırk uyumunun geleceğine kadar tüm sorunlar onların omuzlarına yükleniyordu.

Bugünden geriye dönüp bakıldığında tüm olay bir kaşık suda kopmuş fırtına gibi görünüyor ama o zamanlar kesinlikle böyle düşünülmüyordu ve bu tesadüf değildi. Simpson'ın jürisine atılan iftiralar anlamsız ve saçma bir aşamaya ulaşmıştı, ancak tüm bunlar bu düzenin nasıl olup da sekiz yüzyıl boyunca ayakta kaldığını ve daha da kalacağını gösteriyordu. Jüri bölmesinde oturan insanların başat görevi hiçbir zaman gerçekleri ortaya dökmek olmadı. Onların görevi kabahatlerin ceremesini çekmek olmuştu. Aiskhylos'un *Oresteia*'sı, Pallas Athena'nın Orestes'in suçlu olup olmadığına karar versinler diye on insanı görevlendirdiğini söylediğinden beri –çünkü ortadaki sorun kendisi gibi bir ölümsüzün tek başına çözemeyeceği kadar karmaşıktı– jüri üyeleri aynı yükü çekmeye devam ettiler. Emmett Till'in katillerini yargılayan bir düzine adam Mississippi'nin ırkçılarını şaşırtan bir ikilemle karşı karşıyaydılar. Bir cinayeti örtbas ettiklerindeyse tek yaptıkları başka pek çok insanın yapmak istediği şeye bir yasallık kazandırmaktı. Birmingham Altılısı'nın davasındaki jüriden toplumsal panik, önyargılar ve masumiyet karinesini birleştiren bir çözümle gelmeleri beklenmişti. Jürinin bu beklentiye verdiği yanıt, İngiliz adli düzeninin ayıplarını on altı yıl boyunca örten bir incir yaprağı görevi görmüştü. Bernhard Goetz'ü yargılayanlar, –New York'u yirmi yıldır allak bullak eden sorunlar karşısında Belediye Başkanı Ed Koch sadece omuzlarını silkip yasa ne diyorsa o, diyebilirken– birkaç gün içinde çözüm bulmakla yükümlüydüler.

Jüri gerekçeler sunmaz çünkü gerekçeler tartışmaları kapatmaktansa çoğaltır. Bu esnada toplum teyakkuzda bekler, jürinin seçtiği yola

bağlı olarak ya onları kötüler ya da isyan çıkarır. Kolektif sorumluluğu üstlenebilecek kadar küçük fakat bireysel sorumluluğu alamayacak kadar büyük halleriyle jüriler, adli infaz timleri gibi hizmet görürler. Sanığın kaderini belirleyerek geriye kalan herkesi davanın sorumluluğundan azat ederler. Bilmeceyi çözmek onların işidir: Mağduru da masumu da incitmeden adalet nasıl dağıtılır?

Jüri düzenini geliştirmek için kuşkusuz çeşitli yollar var. İster seçmen kütüğünden başka kaynaklar bularak ister jüriliğe kabul edilmeyen mesleklerin listesini azaltarak olsun jüri üyesi havuzunun çeşitlendirilmesi tıkanmanın engellenmesi için esastır.[212] Yaygınlaşması gereken bir diğer unsur da Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan ancak Birleşik Krallık'ta bilinmeyen, yedek jüri üyelerinin yemin etme uygulamasıdır. Böylece son dakikada davaların çökmesi tehlikesine karşı önlem alınmış olur. Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan davadan önce jüri üyelerine itiraz hakkının kısıtlanması ve bunun sınırlı bir şeklinin Birleşik Krallık'ta yürürlüğe sokulması da tarafsızlıkla çeşitliliğin çelişen ve değişen talepleri arasında kuvvetli bir denge kurabilir.

Asırlardır var olmuş kusursuz adalet hayali bugün, Mısır'daki tanrılar ölülerin kalbini hakikat tüyüyle teraziye koyarken olduğu kadar efsanevidir. Jürilerin hata yapabilecekleri gün gibi ortadadır. Yine de birinin çözülemez olanı çözmesi gerekir ve asıl soru başka seçeneklerin bu kadar güven ve saygı uyandırıp uyandırmayacağıdır. Hem tarih hem mantık bu konuda temkinli olmayı buyurur. İngiltere'deki jüri bölmelerine adım atmış herhangi birinden çok daha fazla bilgili adamlar tarafından bilenen engizisyon düzeni kurt adamları, cesetleri ve hayvanları adaletin önüne getiren çılgın bir hukuk felsefesi üretmişti ve İngiltere'nin öldürdüğü toplam sayıyı devede kulak bırakacak kadar çok cadıyı katletmişti. Her ne kadar batıl inançların doğası değişmiş olsa da adaleti uzmanların eline teslim etmenin tehlikeleri hâlâ aynıdır. Bir ceza davasında üzerinde en sık tartışılan konu tanıkların güvenilir olup olmadığı ve inançlarla şüphelerin makullüğüdür. Böylesi sorunların çözülmesiyse şeytani bir zekâdansa toplumsal meşruluğa bağlıdır. Sonuçta uzmanlara bel bağlamak da jüriye güven duymak gibi bir inanç meselesidir. Bunun da tek sebe-

bi doğru cevabın kimde olduğunu bilmemizi sağlayacak sağlam bir temele sahip olmamamızdır. Yargıçlarla jürilerin tek karşılaştırmalı kıyası[213] bir yüzyıl öncesinde kalmış verilere dayanıyor. Bu karşılaştırmaya göre her dört ceza davasından üçünde yargıçlarla jüriler aynı karara vardılar. Ayrılığa düştükleri dörtte birlik kısımdaysa yargıçların mahkûmiyet kararları, jürili yargılamaların mahkûmiyet kararının altı katıydı ve jürilerin bu göreceli merhameti nadiren kanıtların ya da yasanın aleni hatalarına dayanıyordu. Bu merhametin sebebi kanıtlara farklı bir gözle bakıyor olmalarından, farklı tanıklara inanmalarından ve nihayetinde bazı sanıkların masum olabileceklerine dair daha sık şüphe duymalarından kaynaklanıyordu. Aslında daha fazla sayıda insanın tutuklanmış olması gerektiğini iddia eden varsayımsa zaten jürileri bunu yapabilecek kadar akla sahip olmadıklarını söyleyerek eleştirir.

Jüri düzenini en ikna edici şekilde haklı gösteren örneklerden biri Sidney Lumet'in *12 Kızgın Adam* (1957) filmidir. New York'un bir jüri odasında gerçek zamanda çekilen film Hispanik bir sanığa yöneltilmiş cinayet suçuyla ilgilidir. Filmin başında on bir jüri üyesi yılın en sıcak gününde bir an önce eve gitme isteğiyle sanığın alenen suçlu olduğunu kabul ederler. Sadece Henry Fonda adamı elektrikli sandalyeye göndermeden önce bir dakika durmak gerektiği konusunda ısrarcıdır. Diğer jüri üyeleriyse üzüntü, sabırsızlık ve öfke içinde bu tartışmanın anlamsız olduğunu söylerler. Aslında ne kadar da yanlış düşündüklerini görüşlerini dile getirirken bizzat kendileri fark eder. Şüpheler arttıkça berraklık da şüpheye düşer. Bir bir hepsi görüşünü değiştirir ve en sonunda varsayımlara dayanarak sanığın masum olduğunun söylenemeyeceği ancak bilfiil de suçlu olmadığı sonucuna varırlar. Film gerçeklerden ziyade duygulara seslenir –hatta o kadar ki İngiliz savunma avukatları arasındaki bir efsaneye göre film her gösterime girdiğinde aklanma rakamları fırlamaktadır– fakat hayati önemdeki bir noktaya da parmak basar. Jüriler hata yapmayan ve her şeyi bilen kâhinler olmayabilirler, fakat çeşitlilik en azından hatalarının karşılıklı birbirini dengelemesi olasılığına açık kapı bırakır. Aynı kafa yapısındaki uzmanların önyargıları ve dik başlılıklarıysa bu olasılığa pek sahip değildir, tek başına bir yargıçsa kesinlikle sahip değildir.

SONUÇ

Ceza davası her zaman olduğu üzere bugün de her an her yerde karşımıza çıkıyor. Duruşmalara katılan binlerce insan olmasa da milyonlar artık dikkate değer davaları ekranları başında takip ediyor. Bilgisayar grafikleri ve konuşulanların birebir yeniden canlandırılabilmesi televizyonlar için geçerli yasal kısıtlamaları anlamsızlaştırıyor. Anayasanın medyaya özel bir önem atfettiği Amerika Birleşik Devletleri'ndeyse sıradan suçlar sık sık asrın davasına dönüşebiliyor. Failler bir çağın sembolü haline getiriliyor, tecavüzleri masumiyetin yitirilmesini hatırlatıyor, dolandırıcılıkları, tacizleri ve cinayetleri kıyametin yaklaşmakta olduğunun işareti sayılıyor. Kurmaca davalar da en az gerçekleri kadar ilgi görüyor. Yapımcıların henüz aşmayı beceremedikleri anayasanın teknik ayrıntıları sağ olsun, son derece önemsiz konulardaki sayısız ağız dalaşı sözde yargıçların sahte mahkemeleri tarafından çözüme kavuşturuluyor ve suçlular Judge Judy* ve diğerlerinin gazabından utanıyor. Başka türdeki adli kurgular da sinemada önemli bir yer tutuyor. İğrenç ancak acınacak durumdaki Peter Lorre'nin kendisini cinayete sürükleyen pedofilisini dilenciler, caniler ve yankesicilerden oluşan düzmece bir mahkemede savunmak zorunda kaldığı, Fritz Lang imzalı *M – Bir Şehir Katilini Arıyor* (1931) filminden beri, selüloitten inşa edilmiş mahkeme salonları çağın sorunlarıyla boğu-

* Amerika'daki mahkeme konseptli reality şov programının ünlü yargıcı. –yhn

şuyor. Örneğin, *34. Cadde'de Mucize* (1947) filminde bir psikiyatri heyeti Kris Kringle isminde ihtiyar bir New Yorklunun, Noel Baba olduğu yönündeki ısrarını bir çözüme kavuşturmak için toplanıyordu. *Aşk ve Ölüm* (1946) ölmüş olması gerekirken zaman-mekân sürekliliğindeki bir kırılma sayesinde hayatta olan pilot David Niven'ın, yaşayan bir ölü olduğu zaman diliminde baştan çıkarmaya çalıştığı kadınla aşk yaşayıp yaşamayacağına karar veren göksel bir mahkemeyi anlatıyordu. Semiyotik anlamda dikkate değer her televizyon ikonu da kendi duruşma salonu dramasını oynamıştı. Hem Bart Simpson hem de *South Park*'tan Cartman, davaları medya aracılığıyla yapıbozuma uğratmıştı; Dr. Who kozmik müdahalecilik suçuyla mahkemeye çıkarılmıştı; *Uzay Yolu* son sınırı çizen soruşturmaları yürütmüştü, ancak bu soruşturmalar galaksiler arası suçlardan doğduğu için bunları betimlemek bile şimdi insanın aklını bulandırır.[1]

Sanık ister bir hırsız ister Zaman Lordu olsun ve yargıçları ister melekler ister yeraltının pislikleri olsun, halkın merakıyla onurlandırılan bu ritüel soylu bir ideali kaidenin üstüne yerleştirir. Bu ideal, ceza verilmeden önce insanların bir anlığına durmasını ve tartışarak içgüdüye galip gelmeleri için fırsat tanınmasını buyurur. Yine de yaptırım gücü çok daha karanlık bir sözün etkisiyle titrer: Adalet ödülünü acıdan alacaktır. Masumu koruma umudu her zaman suçluyu mahkûm etmenin daha şiddetli arzusuyla kapışır. İdeallere başvurmaksa, en azından, *Oresteia*'nın kahramanlarını ellerindeki kan kurumadan Adalet'in adını art arda anarken gösteren Aiskhylos zamanından beri, acı çektirme isteğinin kamuflajı olmuştur. Kadim İbranilerin eşitlik anlayışları gereği suçlu sanıklar ya da iftiracı müştekiler dişe diş, kana kan acı çekmeliydi.[2] Avrupa'nın barbarları kurdukları mahkemeler kadar ardından uyguladıkları cezalara da kutsal muamelesi yaparlardı. Suçluları canlı canlı koydukları insan boyunda sazdan kuklalar* içinde yakarak ya da darağaçlarında boğarak tanrılarını onurlandırırlardı. Bugün çağdaş davalar içgüdüleri dizginleseler bile alınan tüm önlemler altta yatan bu cezalandırma itkisine saygılarını sunar. İnsanların sadece bilerek ve isteyerek yaptıkları eylemlerden sorumlu oldukları ilkesi,

* Antik dönemde özellikle de Kelt rahiplerinin kullandığı, cezalandırmak ya da kurban etmek niyetiyle yakılan insanların konduğu hasırdan yapılmış heykel. –yhn

bazı kötülüklerin niyetten bağımsız cezalandırılması yönündeki hissiyatla dövüşür. Sessiz kalmanın suçu ispat edemeyeceği yönünde ısrar etmek, tam tersini de fısıldar ve suçun itiraf edildiğini duyma arzusuyla mücadele eder. Masumiyet karinesiyse en güçlü çelişkiyle yüklüdür: doğru insanın suçlandığı ve dava sonlanınca dünyanın çözüme kavuşmamış bir suçtan daha kurtulacağı umudu.

Biri umuttan öbürü korkudan yana bu iki görüş Batı tarihi boyunca yer değiştirip durdu, fakat geçen yüzyılın ikinci yarısında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşananlar kutupların ne kadar çabuk değişebileceğinin dikkate değer bir örneğini sundu. Sivil hak savunucularının, Güney'deki siyahlar için anayasanın aslında bir yalan olduğunu tüm Amerikalılara gösterdikleri 1950'ler boyunca Yüksek Mahkeme tarihinde ilk kez, tüm ülkede uygulanmak üzere tek bir ceza muhakemeleri usulünü dayatmaya başladı. Eyaletler tanınacak haklar konusunda serbestken Mahkeme, 1963-1968 yılları arasındaki bir dizi kararla her ağır ceza suçlamasının belli hakları –sessiz kalma, tanık çağırma ve tanıklarla yüzleşme, etkin adli danışmanlık alma ve hızlı jüri yargılamasına tabi olma[3]– beraberinde getireceğine hükmetti. Alınmış bu kararlar hâlâ yürürlükteyken Mahkeme taraf değiştirmeye başladı. Bir yüzyılın rehavetinin sadece beş yılda silinip atılmasından memnun ve başkanlık atamalarıyla daha da sağa kayan mahkeme heyeti dikkatini artan suç oranlarına çevirdi. Böylece haksız yere verilen mahkûmiyetleri engelleme çabası haksız aklamalara dair bir endişeye dönüştü.

Bu yeni hava ilk ifadesini cezanın amacının genişçe yeniden tanımlanmasında buldu. Onlarca yıl boyunca cezanın amacı geleneksel olarak, kabahat sahibinin ahlaki açıdan gelişmesinin sağlanması olarak tanımlanmıştı. Fakat bu konsensus, her suçun adil bir cezasının olduğu düşüncesini merkeze alan daha eski bir mutlakiyetçiliğe yol vermeye başladı. Yüksek Mahkeme'nin çoğunluğu, idam cezasının anayasaya uygun olduğunu 1976'da yeniden onayladı. Hapis cezasıysa bir çeşit haşereyle mücadele yöntemi gibi görülmeye başlandı. New York, 1973'te, uyuşturucu suçları için hapis cezalarına kâbus gibi alt sınırlar getirdi. Bu tutumuyla yirmi yıl sonrasında doruk noktasına ulaşacak bir akım başlattı. Bu akımın sonunda Washington eyaleti "üç sefer" yasası diye bilinen bir kanunu onayladı. Bu yasaya göre ağır suç olarak tanımlanmış suçlardan üçüncü kez mahkûm olan herkesin suça

ya da suçluya özgü şartlar gözetilmeden ömür boyu hapis cezasına çarptırılması gerekiyordu. Benzeri kanuni hükümler kısa süre içinde tüm Amerikan eyaletlerinin yarısından fazlasında yürürlüğe sokulacaktı. Bu hükümler genellikle kaba şiddet ve küçük ölçekli hırsızlık arasında pek ayrım yapmıyordu ve şimdiye değin binlerce hapis cezası kararının zeminini oluşturdu. Sertliğe eğilim gösterilmesi aynı zamanda ömür boyu hapis cezalarının kullanımında da genel bir artışa yol açtı. 2005'in sonu itibarıyla[4] bu hükümler 132.000 mahkûm –her on mahkûmdan biri– üzerinde uygulandı ve bunlar arasından –daha önce görülmemiş bir oranla– neredeyse on bin kişi kadarı, çocuk yaşta işledikleri suçlar için cezalandırılmıştı. Bugün pek çok eyalette yasanın bir gereği olarak bazı suçlarda artık af kabul edilmiyor. Yani ömür boyu hapis cezalarını çekmekte olan erkek ve kadınların beşte birinden fazlası, bir ceza reformunun yokluğunda, ikinci bir şansa sahip olmadan kıyamet gününün gelmesini bekliyor.

Her ne kadar düşünsel düzeyde böylesi yasalar, birinin suçlu olup olmadığına karar verilen muhakeme sürecinde ilk elden etkiye sahip olmasa da bu yasalara karşılık gelen değişimler kısa süre içinde davaları da dönüştürmeye başladı. Yasama makamındakilerin yargıçları adaletin kendisi kadar eski bir güç olan affetme yetkisinden yoksun bırakmalarıyla eş zamanlı olarak Yüksek Mahkeme duruşma salonunda iddia makamıyla savunmanın ilişkisini gözden geçirmeye başladı. Bireyleri eyaletlere karşı desteklemekle geçen yirmi yılın ardından Mahkeme, iş suçla savaşmaya gelince eyaletlerin –özel olarak da eyalet adına şüphelileri soruşturanların– genellikle en iyisini bildikleri sonucuna vardı.

Mahkeme'nin güvenoyu, savcı-sanık uzlaşması* sırasındaki pazarlık noktasında geldi. Suçunu kabul edip ceza indirimi alma pazarlıkları Amerika Birleşik Devletleri'nde köklü bir geçmişe[5] sahiptir.** Bir yüzyıldan öncesine uzanan bu pazarlıklar engellenemez olduğu gibi pek çok yönden de itiraz edilemezdir. Geçmişte dava yükü kesinlikle daha fazlaydı, öyle ki dava sayısı herhangi bir mahkemede günde on

* Birden fazla suçlama sözkonusu olduğunda savunmanın ceza indirimi için suç bildiriminde bulunma yoluna gittiği pazarlık. –yhn

** Savcı-sanık uzlaşmasına İngiltere'de hiçbir zaman yasal onay verilmemiştir. Yine de her gün her davada avukatlar verilecek savunma üzerine pazarlık yürütür ve yargıçlar da akıllarındaki cezanın ne olacağına dair "işaretler" verirler.

ikiye kadar çıkıyordu fakat bunun tek sebebi katı cezaların ve olası idamların çağında sanıkların ve savcıların anlaşmaya varmaya çok sıcak yaklaşmamalarıydı. Suçların kabul edilmesini ödüllendirmemiş tüm çağdaş düzenler ya benzeri sert ve işlevsel standartlara dönmek ya da savunma bütçeleri için adli danışmanlık fonlarından daha fazlasını harcamak zorunda kalacaktır. Fakat savcı-sanık uzlaşması, çağdaş ceza usulünün önemli bir unsuru olsa da bu pazarlıkların adaleti güvence altına alması ancak iki tarafın da kabaca birbirine denk pazarlık gücüne sahip olmasına bağlıdır. İşte 1978 yılında, Yüksek Mahkeme bu dengenin tam olarak neye dayandığını ilk defa tespit etti.

Başvuru sahibi, Kentucky'de 88 dolarlık karşılıksız çek yazmakla suçlanan Paul Hayes'di. Pazarlığa göre, suçu işlediğini kabul ettiği takdirde beş yıllık bir ceza alacağı söylenmişti. Bu öneri bir yana, savcı tarafından söylendiğine göre eğer jürili yargılama "zahmeti" için diretirse bir de eyaletin Mükerrer Hükümlüler Yasası'na göre suçlanacaktı. Hayes diretti. Hüküm giydiğinde de jürili yargılamanın anayasal hakkı olduğunu ve bu hakkının savcının tehdidiyle ihlal edildiğini öne sürerek temyize başvurdu. Mahkeme'nin çoğunluğu bu fikre katılmadı. Bu çoğunluğa göre mesele, Hayes'e "pek tercih edilesi olmayan seçenekler"[6] sunulmuş olmasıydı. Yani en azından uzlaşma mümkündü, aksi halde "mükerrer hükümlü" olarak mahkûm edilmesi Hayes'in 88 dolarlık suçunun ona bir müebbet hapis cezası getirmesi demekti. Diğer türlü, her açıdan Mahkeme'nin kararı tek taraflıydı. Her savcı-sanık uzlaşması bir çeşit kumardır ve savcılar bu kararla bir anda ellerinde daha önce görülmemiş değerde pullar bulmuşlardır.

O zamandan beri adaletin terazisinde sürekli ayarlamalar yapılıyor. Son ayarlardan biri de Leandro Andrade'nin davasında, Yüksek Mahkeme'nin yine 5'e 4 çoğunlukla California'nın "üç sefer" yasasını kutsadığı Mart 2003'te geldi.[7] 1995'te Kmart mağazasındaki çocuklara yönelik video kasetlerden çaldığı için iki kez tutuklanan Andrade başka suçlardan da hüküm giymiş bir eroin bağımlısıydı. Bu suçların en göze batanı üç soygundu. Bu suçları silahsız biçimde haneye tecavüz ederek, on üç yıl kadar önce işlemişti. California yasalarına göre bu önceki suçların varlığı savcıya, Kmart mağazasından yapılan hırsızlıkları ya ağır suçlar –ki eğer böyle yorumlanırsa asgari ceza yasaları devreye girecekti– ya da kabahat olarak değerlendirme hak-

kı tanıyordu. Savcı ilk seçeneğe meyletti ve 154 dolarlık bir hırsızlık böylece elli yıldan müebbete kadar hapis cezasını cezbetti. Yüksek Mahkeme bu cezanın, suça da anayasaya da uygun olmadığı iddiasını reddetti. Bu kitap yazılırken kırklı yaşlarının ortasında olan Andrade şimdi 2046 yılına kadar hapishanede kalmak zorunda, tabii öncesinde orada ölmezse.

Sanıkların kararan talihi ve savcıların parlayan yıldızı Amerikan sinemasında da yansımasını bulmuştu. Duruşma salonu draması 1950'lerde olgunluğa erişti ve dönemin dikkate değer her filmi yasal haklara sahip olmanın zaferini ve savunmanın avukatlığını yürütmenin değerini övüyordu. Genellikle sanık gizli işlerin ve koşulların kurbanıyken sanığın davasını savunanlar Henry Fonda (*12 Kızgın Adam*, 1957) ya da Jimmy Stewart (*Bir Cinayetin Tahlili*, 1959) gibi saf kahramanlardı. Hiçbir olay bir savunmayı hak etmeyecek kadar kötü değildi. Charles Laughton *Beklenmeyen Şahit* (1957) filminde kandırılmış ve Maximilian Schell *Nürnberg Duruşması* (1961) filminde bir Nazi'yi savunmak zorunda kalmış olabilirdi ama ikisi de en azından yapılması gerekeni yerine getiriyordu. Düzen bozulduğunda bile sanık avukatları bozulmuyordu. Kirk Douglas ve José Ferrer (*Zafer Yolları*, 1957; *Denizde İsyan*, 1954) askeri mahkemeleri kullanıp ordunun içindeki bozuklukları açığa vururlarken; Gregory Peck Güney'deki ayrımcılık meselesini *Bülbülü Öldürmek* (1962) kitabıyla ele alıyordu. Televizyonda bu akım, en meşhuru *Perry Mason* olmak üzere –şu hukuki süper kahraman sadece birkaç dakikasını ayırarak bir sanığı aklayabilirdi ve bunu yalan söyleyen bir tanığı ağlatarak ya da herkese açık bir yerde gerçek suçlunun maskesini düşürerek yapardı– *The Defenders*, *Petrocelli* gibi dizilerle devam etti.

Bu hava 1970'lere kadar sürdü, fakat Watergate skandalı sonrasının kinizm çağında tıpkı Yüksek Mahkeme gibi stüdyolar ve televizyon kanalları da farklı bir yaklaşım geliştirmeye başladılar. Sinemada adaleti besleyen kaynağa çamurun karıştığı tek bir an gösterilecek olsa *Ve Herkes İçin Adalet* filminin 1979'da gösterime girişi işaret edilirdi. Filmin yıldızı genç Al Pacino, neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda kesin görüşlere sahip bir avukattı. Ne var ki avukatın bu kesin görüşleri şimdi bir psikopata bile saygı duyan

ve abaküs hesabına dayanan etik değerleri olan bir adalet düzeniyle çatışıyordu. Film, müvekkilini kendi kaprisleri için hapiste tutan bir yargıcı yumrukladığı için hücrede bulunan Al Pacino'nun görüntüsüyle başlıyordu. Sonunda buna uygun biçimde kesin bir tecavüz suçuyla zanlı duruma düşen aynı yargıcı, Al Pacino istemeyerek savunuyor ve son dakikada mesleki bir intiharın önüne geçiyordu. Dört yıl sonra gösterime giren *Cinayet Çemberi* filmi hukukun yetersizliklerinden bizzat rahatsız olup yasal boşluklardan sızan haşereyi öldürsün diye düzenli olarak kiralık katil tutan bir yargıç çetesini anlatıyordu. Her ne kadar film Michael Douglas'ın suçlu olmakla suçlu görünmenin farklı şeyler olduğunu anlamasını sağlasa da suçluyu savunmanın ahlaki zararları kısa süre içinde katlanarak çoğaldı. *Bıçak Sırtı* (1985) filminde eski savcı Glenn Close hayatında ilk kez bir savunma dosyasını üstlenmeyi kabul ediyordu. Ancak savunmayı yürütürken şüpheli Jeff Bridges tarafından kandırılıyor ve eli bıçaklı bir manyak olduğundan şüphelenilen birinin vekilliğini yapmanın, dürüst insanlara nasıl uykusuz geceler yaşatan bir iş olduğunu zorlu bir süreçte öğreniyordu. İki yıl sonra *Şüphe* filminde bu sefer Cher, yine yetersiz kadın avukatı oynuyordu. Cher, fazla mesai yapıyor, az ücret alıyor ve yozlaşma yüzünden engelleniyor, müvekkilinin masumiyetini kanıtlamak için bir gözünü meslek etiğine kaparken diğer gözünü erkek jüri üyelerinden birine işveyle kırpıyordu. Kandırılabilen ve etik ilkelerden vazgeçen sanık avukatları kısa süre içinde standart karakter haline geldi; 1996'daki *Gizli Gerçek* ve *İlk Korku* bunun iki başarılı örneğidir. Yakın zamanda çok daha abartılı karakterler de onlara eşlik etmeye başladı. *Law and Order* televizyona 1990'lar boyunca damgasını vuran bir dramaydı. Her bölümünde New York'un en göze çarpan şüphelileri ve en yiğit savcıları duruşma salonuna kadar izleniyordu; yapım bu kurgusuyla 1960'ların *Arrest and Trial*'ıyla benzerlik gösteriyordu. Ne var ki bu önceki versiyonu sanık avukatlarını ön plana çıkarırken *Law and Order*'daki kötü şöhretli avukatlar adaletsizlik için neredeyse dur durak bilmeden çabalıyor ve müvekkilleriyle suç ortaklığı etmek konusunda da hevesli görünüyorlardı. Al Pacino, 1979'da terk ettiği hukuk mesleğine geri döndüğündeyse artık engellenemez düzeyde bir düşüş yaşanıyordu. *Şeytanın Avukatı*'nda (1997) Al Pacino, Manhattan'daki bir hukuk

bürosunun ayışığıyla parlayan büyük ortağı yani şeytanın ta kendisiyken, Keanu Reeves de çocuk tacizcilerini beraat ettirmek gibi bir süpergüç için ruhunu teslim eden bir avukatı canlandırıyordu.

Anlatacakları öykü tarihin güvenli kollarında olduğu müddetçe gerçekten masum olanı yücelten yapım şirketleri ve yönetmenler hâlâ bulunabilir (*Babam İçin*, 1993; *İlk Canilik*, 1994; *Amistad*, 1997; *On Altıncı Raund*, 1999). Eğer zanlının suçu Hollywood'un saygı duyduğu bir suçsa makul şüpheler hâlâ denetimden geçebilir; örneğin ırkçı pedofililerin doğranması gibi (*Öldürme Zamanı*, 1996). Guantánamo Üssü'nden cinayet dedikoduları yükselse de deniz piyadeleri (*Birkaç İyi Adam*, 1992) ya da içlerindeki Amerika aşkıyla ve ellerindeki makineli tüfekleriyle isyankâr Araplar (*Vur Emri*, 2000) hâlâ meleklerin bulunduğu yerdedir. Bunun dışında savunulabilir bir sanık artık bulunmaz hint kumaşı olmuştur ve haklı sanık avukatı senaryolardan tamamen silinmiştir. Mükemmel bir film olan *Kuzenim Vinny*'de (1992) Joe Pesci'nin yaptığı gibi, *Yargıç* [Judge Dredd] (1995) adlı berbat filmde Diane Lane de izleyiciyi güldürmeliymiş. Bu türün son yıllarda akıllarda kalan son örneğiyse Raul Julia'nın oynadığı *Şüphe Altında* (1990) filmiydi ki burada müvekkil bir savcıydı.

İlginin iddia makamına doğru kaydığına Birleşik Krallık'ta daha az rastlanmıştır. Diğer tüm koşullar etkisiz sayılırsa ki sayılamayacakları bellidir, Birleşik Krallık yurttaşları Amerikalılara göre bir zanlının hüküm giymemiş bir caniden ziyade masum bir mazlum olduğunu düşünmeye daha yatkındır. Zan altındaki pisliklerin vekilliğini yürüten İngiliz savunma avukatları en az Amerikalı sanık avukatlar kadar ahlaki çöküntü kuşkuları uyandırırlar ve hüküm giydiren avukatlar da en az sanık avukatları kadar güvenilmezdir. Ama bir kahraman olarak sanık avukatı çağdaş Amerikan sineması ve televizyonunun sözde ahlaki ağırlığı altında kendi içine kapanırken Britanya'nın 20. yüzyıl duruşma salonu dramasına sunduğu tek katkı *Rumpole of the Bailey*'di ve bu televizyon yapımının kahramanı bir savcılık dosyasının beyaz kurdelesini nasıl çözeceğini bile bilmeyen ihtiyar ve pasaklı bir herifti.

Gerçi geleneksel inanışa göre, insan gayretine dayanan her alanda Britanya, Amerika Birleşik Devletleri'nin birkaç yıl gerisinden

gelir ve adalet oyunun resmi tanımının Britanya'da büyük bir hızla yeniden yapıldığına dair çok sayıda işaret vardır. Hükümetler asgari ceza ve üç sefer yasalarının sulandırılmış hallerini 1990'ların sonundan beri teklif etmektedir. Siyasetçiler de hâlâ savcı-sanık uzlaşmasına dair şüphelerini –tipik bir şekilde, samimiyetsizce olduğunda Amerikan tarzından müteessir olarak– ifade etmenin genellikle anlamlı olduğunu düşünürler. Ancak yıllardır sanıkların üzerinde bunun baskısını da kurmaktadırlar. Art arda gelen yasalar ağır suçları gitgide sulh yargıçlarına yöneltmiştir ki bu yargıçların mahkûmiyet verme olasılığı jürilere göre yüzde 10 fazladır.[8] Amerika Birleşik Devletleri'nin federal ve eyalet anayasalarının, kaldırılmasına asla izin vermeyeceği kimi köklü ancak zor ulaşılır savunma hakları, Birleşik Krallık tarafından kolaylıkla dışarıda bırakılabilmiştir. Öyle ki Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın Beşinci Eki'ne içkin olan, sessiz kalmanın suçu kanıtlamayacağı kuralı Birleşik Krallık Parlamentosu tarafından 1994 yılında yürürlükten kaldırıldı.[9] Amerikalı devrimcilerin Haklar Bildirgesi'nin çifte risk şartı için Britanya'dan ödünç aldığı, kimsenin aynı suçlamayla iki kez yargılanamayacağı kuralı, o sıralarda bile kadim sayılıyordu; kural, kanunun kabülünden onlarca yıl önce aklananlar için bile istisnada bulunmayan bir yasayla 2003'te bir kenara itildi.[10]

Mahkûmiyet kararı verilmesi hususunda Atlantik'in her iki tarafında da artan baskılar mutlak suretle hatalı değildir. Genellikle oylar havada uçuşurken öne sürülen, adaletin kurbanlar lehine dengelendiği yönündeki geleneksel iddia en ekstrem haliyle kinik bulunabilir, ancak başka hiçbir şey olmasa da tarih, suçu ya da masumiyeti belirleyen kıstaslarla ilgili hiçbir şeyin kesin olmadığını gösterir. İster soygunlar, ırkçı şiddet, cinsel istismar ister başka bir şey olsun toplumsal sorunlara dair hassasiyet geliştirmenin, bazı temel kuralları gözden geçirmek için yeterli sebep sunduğu ileri sürülebilir. Ancak ne gibi erdemlere sahip olursa olsun tüm bu faaliyet çok özel bir paradoksu da beraberinde getirir. Yasama yetkisine sahip olanlar, yargıçlarla savcıların güçlerini artırırken ve bu güçler her zamankinden daha saldırgan kullanılırken ve davaların bahsi havaya egemen olurken, gerçekten çözüme kavuşan dava dosyalarının oranı istatistiksel olarak hiçin azıcık üstüne çıkmıştır. 1839 tarihinde, New

York'ta, ağır suç ithamlarının üçte biri[11] mahkemede sonuçlanıyordu, ancak bugün Amerikan eyalet ve federal dosyalarında bu oran yüzde 5'in biraz üstündedir.[12] Birleşik Krallık'ta bununla kıyaslanabilecek oransa yüzde 5'in de altındadır ve bu duruma 1830'lardaki yüzde 95 oranından gelinmiştir.[13] Tüm bunlarla birlikte iddia makamıyla savunma arasındaki mücadelenin sona erdiğini düşünmek hâlâ mümkün değildir. Duruşma salonundaki çekişme her zaman etkili bir gösteri ortaya koymuştur ve bugün geçmişte olduğundan çok daha fazla anlam ifade eder.

Sosyalbilimciler suçluların, toplumsal kötülenmeye maruz bırakılmasının önemli bir işlevi olduğunu uzun süredir savunuyorlar. Bunu ilk yapansa sosyolojinin 19. yüzyıldaki kurucusu Émile Durkheim. Durkheim kuralların mantıken, kuralları ihlal edecek kişiler gerektirdiğini ve bu yüzden de kabahat işlenmeyen bir toplumun kavranamaz olduğunu söylüyordu. 1895'te kaleme aldığı metinde şöyle diyordu: "Azizlerden kurulu, parmakla işaret edilecek bireylerden oluşan kusursuz bir toplum hayal edin. Bugün bizim suç dediğimiz şeyler bu toplumda bilinmese de gündelik hayatta herhangi birinin yaptığı küçük bir hata bu toplumda, bizim suç diye bildiğimiz eylemlerin vicdanımızda yarattığı skandal etkisini yaratacaktır. Bu durumda bu [kusursuz] toplumun da yargılama ve cezalandırma gücü olacak, böylesi küçük hatalara suç olarak yaklaşacak ve gereğini yapacaktır."[14] Temelde, eğer suçlar olmasaydı bile insanların suçu icat etmesi gerekirdi, diyen Durkheim'ın bu iddiası yeterince provokatifti. Aynı zamanda o kadar temelsizdi ki hem sağdan hem soldan pek çok düşünür bu iddiayı kendi düşüncelerinin sıçrama tahtası olarak kullanabildiler. Bunun yanında, açıkça otoriter bir kategori içinde yer alsa da farklı görüşlerin hak iddia ettiği başka bir düşünsel gelenek de Carl Gustav Jung tarafından kuruldu. Biraz aykırı olmakla beraber Jung'un bakış açısı, çağdaş ceza davasıyla ilgili bilhassa aydınlatıcı bir görüşe kapı aralar.

Jung, genellikle arketipler üzerinde ince bir bakışa ve rüya çözümlemesi konusunda hassas bir dengeye sahip bir bilge olarak bilinir ancak kendisi aynı zamanda bağnaz bir katı disiplin yanlısıydı. Ortak akılsızlığa o kadar saygı duyuyordu ki bir keresinde

idam cezasının Azteklerin insan kalbi sökme geleneğini hatırlattığını söyleyerek idamı haklı bulmuştu. Aynı zamanda bir topluluğun iyi halinin kabahatli mensupların cezalandırma isteğine dayandığı konusunda hep ısrarcı olmuştu. Cezalandırma üzerinde yapılacak reformlar, ona göre hastalığa ev sahipliği yapmak gibiydi ve hata yapanlardan nefret etmiyorlarsa bireyler kendilerine ihanet ediyordu.[15]

Bununla birlikte Jung'un akılsızlığa olan bağlılığı paradoksları sevmesine yol açıyordu ve eşzamanlı olarak trajik kahramanın suçlu mertebesindeki duruşuna saygı duyuyordu. 1935'te Londra'da verdiği bir derste dinleyicilerine "Birilerinin yanlış davranışlarda bulunması gereklidir," diye anlatıyordu: "[Suçlular] sıradan insanlar için günah keçisi ve ilgi odağı olurlar. 'Tanrım şükürler olsun ki o suçu işlemiş kişi ben değilim, ben tamamen masum bir yaratığım,' diyebildiğinizde [...] ne kadar da memnun olacağınızı hayal edin. Kötü insanlar sizin yerinize kötülük yapınca bundan tatmin olmak da size kalır. İşte İsa'nın kurtarıcı olarak iki hırsızın arasında haça gerilmesinin altında yatan anlam budur. Kendi çaplarında bu hırsızlar da insanlığın kurtarıcılarıydılar, onlar günah keçisiydi."[16] Jung için suçluların topluma sundukları hizmetler sadece haçın tepesinde sallanmaktan ibaret değildi. Daha yakın bir geçmiş için de hasret duyuyordu; o zamanlarda suçlular ağırbaşlılıkla ölümlerine götürülmeden önce "hak ettikleri üzere [...] peruklu ve cüppeli yargıçlarla birlikte uzun davalar"da[17] yargılanma imkânı onlara tanınıyordu.

Davaların insanları kötü olarak tanımladığını ve böylece iyiyi kurduğunu söyleyen düşünce, biraz da başladığı yere dönecek kadar esnek olduğu için, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda çok farklı düşünürler arasında yaygınlaştı. Değerlerden bağımsız standartlarla kültürel farkları anlama çabaları gitgide artan etnologlar[18] bir şeyi fark etmeye başladılar: Batı Afrika kabilelerinin kendi aralarında sopalarla savaşmaları ya da anlaşamayan Eskimoların şarkı söyleme yarışmalarında kapışmaları her ne kadar farklı görünse de kendi içlerinde Batı'nın davalarını andırıyordu. Sol kanattan bazı sosyolog ve tarihçiler de duruşma salonunda yaşananların pek öyle göründüğü gibi olmadığı yönündeki karmaşık çözümlemelerle tartışmanın yürümesine yardım etti; örneğin, sapkınların resmi düzlemde itibarsızlaştırılması kapitalizmi sağlamlaştırıyor ve kit-

lelerin dikkatini kimi daha önemli konulardan uzaklaştırıyordu.* İster aydınlatıcı ister gizemli olsun, tüm yorumların ortak noktası şu varsayımdı: Davalar suçu araştırırken, cezalar sonrasında eziyet çektirmek ve terbiye etmek amaçlıdır. Binyılın büyük bir kısmı için bu varsayım Batı'nın hukuk geleneğinin temeli olduğundan hukukun fiilen uygulanmasında çok az yol katedilmesi şaşırtıcı değildir. Ancak 1980'de sosyologlara ve antropologlara destek beklenmedik bir yerden, o zamanlar Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi'nin başkanı olan Warren Burger'dan geldi. Bu destek çağdaş davanın tanımlanmasına yardımcı olan bir kararın bağlamından çıkıyordu: Verilen hükme göre medyanın her ceza kovuşturmasına sınırsız erişim hakkı olmalıydı.

İngiltere'nin 16. yüzyıldaki cadılık ve ihanet davaları ilk adliye haberlerine ilham verdiğinden beri alenilik, potansiyel olarak, davanın önemini abartma ve jürilere önyargı kazandırma tehlikesini taşımıştır. Adli sürecin sağlıklı bir şekilde işlemesi tarihsel olarak medya erişimine sınırlar koyarak sağlanırdı ve İngiliz hukuku hâlâ basındaki haberlerini denetleyerek ve yayın yapanların davalara girmesine engel olarak bunu yapmaya devam ediyor.[19] Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi de 1925'teki Scopes davasında radyonun herkese erişim sağlamasından sonra benzer kısıtlamalara gitmişti. Neredeyse elli yıl boyunca eyaletler adil yargılanmayı güvence altına almak gerektiğinde yayınları kesmekle yükümlüydü.[20] Fakat 1980'de Mahkeme aleniliğin sağladığı kamu ilgisinin aslında sanığın haklarını her zaman güçlendirdiğini duyurdu. Bu ilanla birlikte, aynı yıl içinde verilen bir hükmün[21] yolu açılmış oldu; eyaletler televizyon kameralarının duruşma salonuna gir-

* Çağın en aykırı siması tarihçi Michel Foucault'nun mahkemelere bakışı bu yöndeydi. Ceza yargılaması hakkındaki klasik eseri bilhassa cezalar üzerine odaklanıyordu, mahkemelereyse ancak ceza infazının gördüğü ilgiyi üzerine çektiği zamanlarda dikkat ediyordu. (*Surveiller et punir*, [Paris, 1975], s. 15 (*Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, [Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2017]).) Ancak bu kitaplardan üç yıl önce mahkemeler üzerine söyleyecek daha fazla sözü vardı. 1972 yılında Parisli Maocular tarafından kendisine yöneltilen, Paris polisini yargılamak için bir halk mahkemesi kurdukları takdirde bunu destekleyip desteklemeyeceği sorusuna verdiği yanıtta ciddi tehlikelere işaret ediyordu. Fransız devrimcilerinin Eylül 1792'de kurdukları düzmece mahkemeleri hatırlatan Foucault (bkz. bu kitapın giriş bölümü), burjuva adaletini taklit etme isteğinin Maocu yaratıcılığı öldürebileceğini söyledi. Kendisi baldırı çıplakların kana susamışlıklarından bahsetmiyor, ancak yargılayan ile yargılanan arasına konulan masadan son derece kaygı duyuyordu: "Devlet aygıtının gelişmemiş ama yine de kırılgan bir biçiminin burada yeniden ortaya çıktığını göremiyor muyuz?" Bkz. Michel Foucault, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, der. ve çev. Colin Gordon, (New York, 1980), s. 2.

mesine izin verebilirlerdi. Kararın gerekçesini yazan Burger'ın görüşleri gayet açıklayıcıydı.

Burger, açık adalete dair en yaygın iki görüşten bahsediyordu. İlkine göre açıklık dışarıdaki dünyaya adliyenin nasıl işlediğini gösterebilir ve bu işleyişte payı olanların görevlerini layıkıyla yerine getirmelerini sağlayabilirdi. Ne var ki Burger'ın düşüncesi, açıklığın kamunun mahkemelere duyduğu güveni tazeleyeceği iddiasına dayanıyordu. Adaletin yerine gelmesi için görünür olması gerektiği pek öyle yeni bir düşünce sayılmazdı, ancak Burger'ın bunu desteklemesine yol açan sosyolojik bakış açısı adli hükümlerde nadir görülen cinstendi. Anglo-Amerikan ceza usulünde açıklığın tarihine dair uzun bir tarama yapıp devam ediyordu: "Bu bağlamı açıklamak için kavramlara başvuran [...] davranışçı biliminsanları henüz ortalarda yokken" halka açık davaların "toplum için fevkalade iyileştirici değeri" olduğunu herkes zaten biliyordu. Bunun üzerine de insanları hayrete düşüren suçlardan sonra genellikle "topluluğun öfkeyle ve protestolarla tepki göster"mesini örnek veriyordu. Sonuç olarak medyanın duruşma salonlarına erişimi güvence altına alınmalıydı çünkü ancak kameraların ceza davalarına girmesine izin veren bir kamu gücü, halkın "adaletin yerine geldiğini görmek için duyduğu temel ve doğal merakı hatta belki öç alma isteğini"[22] tatmin edebilirdi.

Bu iddia son derece köklü bir hukuk felsefesinin üzerinde hızla dönüp duruyordu. Aiskhylos'tan Aquinalı Thomas'a kadar düşünürler yargıyı ve cezayı, suçun kurbanının intikamının toplum tarafından alındığı bir süreç olarak değerlendirmişlerdi.[23] Fakat Burger davanın kendisinin daha geniş ölçekte kamu için seyre değer bir intikam sağlayabileceğini –ve sağlaması gerektiğini– öne sürüyordu. Bu radikal bir savdı. Her ne kadar sayısız yargıç, hükümlerinin suçlu sanıklar karşısında duyulan kamu öfkesini yansıtmayı amaçladığını daha önce ileri sürmüş olsa da hiçbiri henüz bir karara varılmadan davaların öfkeye ev sahipliği yapması gerektiğini söylememişti. Geleneksel konum, Henry Weihofen adındaki bir hukuk yazarı tarafından 1957 yılında kısa ve öz ifade edilmişti (ve Weihofen'in bu çalışması garip bir şekilde Burger tarafından kendi tartışmasını destekler gibi sunuluyordu, ancak eser okunduğunda Burger'ın iddialarının altını tamamen oyduğu aşikârdı): "Hukukun işlevi öfke ve intikam isteğinin kaba kuvvetini denetim altında tutmaktır, bunları özendirmek değil."[24]

1980'de kısıtlanmamış yayının, gerçekliği sadece olduğu gibi aktaracağı ihtimal dahilinde görülmüş olabilir. Üzerinden yirmi yıldan fazla zaman geçtiğindeyse pek az insan, televizyon yayınlarının gerçekliği dönüştürdüğünden şüphe ediyordu. *Court TV*'nin 1991'de yayına başlamasıyla yayıncıların rekabetçiliği ve izleyicilerin yeniliğe duyduğu açlıktan başka hiçbir şeyle kısıtlanmayan kabul edilebilirlik ölçütü daha da dibe battı. İyi bir örnek olarak geçen yılı ele alırsak, 2002'nin en çok izlenen kuşağı, çılgına dönmüş sayısız kurbanın ifade verişine, akıl sağlığı bozuk Teksaslı bir kadın katilin kafa karışıklığına ve Florida'dan dört ergen cinayetinin utançlarına ev sahipliği yaptı. Ne davanın bir dakikası ne de duruşma salonunun bir santimetresi sınırların dışında bırakıldı. 2002'nin başında bir Arizona mahkemesi, ABC kanalında daha sonra yayınlanacak *State v* ismindeki bir belgesel drama dizisi için, beş ceza davasında jüri üyelerinin tartışmalarını kaydedip yayınlamasını onayladı.[25] Aynı yıl içinde daha sonra Teksas yargıcı Ted Poe hükümden *sonra* yapılan tartışmaları filme almaları için bir ekibe izin verdi. Bahsi geçen bu davada jürinin, akli melekeleri yetersiz 17 yaşındaki Cedric Harrison'ın zehirli iğneyle öldürülmeye mahkûm edilip edilmeyeceğini karara bağlaması gerekiyordu. Bir temyiz mahkemesi, mahkemenin hükmünü bozdu[26] ama Roma İmparatorluğu'nun arenaları kapandığından beri bir halk ilk kez ölüm-yaşam kararının bir eğlence olarak sunulmasına bu kadar yaklaşıyordu. Başparmağını yukarıyı ya da aşağıyı gösterecek şekilde tutma seçenekleri ülkedeki tüm ekranlarda pekâlâ yeniden belirebilir.

19. yüzyılın ortasında idamlar hapishane duvarlarının arkasına saklandığından beri, davalar Batı ceza yargılamasının yegâne kamusal ritüelleri oldu. Bu yüzden de halkın duruşma salonu dramasına gösterdiği takdirle kendilerinden öncekilerin bir zamanlar açıkta gerçekleştirilen infazlara gösterdiği ilgi arasında benzerlikler bulmak insanı cezbediyor. Sansasyon peşinde koşan yorumcular tıpkı Tyburn'ün geçmişteki broşürcüleri gibi kâr elde ediyorlar. Saygıdeğer olanları, tıpkı eski zamanların sorumluluk sahibi muhabirleri gibi, sapık cinsel arzuları lanetlerken bir yandan bu arzuları beslemiş de oluyorlar. Tıpkı bir zamanlar infazların gizlenmesine şiddetle karşı çıkanların idam karşıtları olması gibi, açıklığı en çok savu-

nanlar da bu açıklığın kovuşturma sürecindeki yanlışları ortaya çıkarabileceğine ikna olmuş durumdalar. Cedric Harrison'ın davasında Yargıç Ted Poe'nun kararına savcılar itiraz ederken, Harrison'ın kendi avukatları duruşmayı yayınlayacak PBS'in yüksek standartlı *Frontline* programının kameralarını jüri odasına davet etmişlerdi.

Ne var ki dava yayınları, kamu önünde yapılan infazların hiç olamayacağı kadar zararlı. İdam karşıtları infazların görünür kalmasını istiyorlardı çünkü haykırıp direnç göstererek ya da korkudan dışkısını istemsizce bırakarak ölüme gidenlerin görüntüsü insanları zevklendirdiği kadar tiksintiye de neden oluyordu. Darağaçlarının çevresinde yaşanan olaylar o kadar tehlikeli hale gelmişti ki idam cezasını uygulamak bile bir süreliğine tehdit altına girmişti. O. J. Simpson'ınki gibi uzun süren davalarda belirli aralıklarla büyük öfkeler birikiyor olsa da izleyicilerin evlerindeki rahat koltuklarından takip ettikleri özet konuşmalar ve önemli anlar aslında gerilimi beslemektense bastırmaya yarıyor. Hatta televizyon yayınlarının, yavaş yavaş atılan emin adımlarla ceza yargılamasını mahkûmiyetten yana bükmekte olduğu bile iddia edilebilir. Her ne kadar düzenli şeffaflık sağlanması yozlaşmaya ve aptallığa karşı kusursuz bir önlem olsa da montajlanmış yayınlar masumiyet karinesinin altını oyabilecek bir tarafsızlık beklentisi uyandırıyor. Avukatlar mahkemenin dışında şöhret kazandıkça içeride gladyatöre dönüşüyorlar ve bunun sonucunda iddia makamına getirilen kısıtlamalar sanki yüzyıllarca öncesine dayanan hataları tekrar yapmamak için alınmış önlemler değil de adil olmayan engellermiş gibi görünüyor. Davalar, kahramanlar arasında yapılan dövüşlere dönüşüyor; masum kurbanlarla halkın çıkarları örtüştüğünde, tek tek sanıklar bazen bu kavgadan galip çıkabiliyor fakat savunma, var olan haklarıyla genellikle bu kavgadan ancak yenik ayrılabiliyor.

Riskler ortada. Hiçbir adalet düzeni isminin hakkını vererek suçun korkunçluğuna ya da kurbanın kendisine tarafsız kalamayacak olsa da bir dava sürecinde bu ikisinden birine odaklanmak kovuşturmayı bir anma törenine dönüştürür, hukuk tarihi bunun kötü sonuçlarıyla doludur. 1580 kadar eski bir tarihte Jean Bodin cadılıktan bahsederken[27] bu suç için, "O kadar muğlak ve kötülükleri o kadar gizli [ki] bin cadıdan biri bile ceza almaz," diyordu, bu sebeple hukukçulara mahkûmiyetin önündeki engellerin etrafından dolanmalarını öneri-

yordu. Bodin'in kurbanın hakları için duyduğu endişe Avrupa'nın en kanlı cadı avı yıllarını başlatmıştı. O zamanın cadıları nasıl kaygan bir zemindeyseler günümüzdekiler de öyle ve demonolojinin akıl yürütme biçimi hâlâ canlı. Bu durum 1970'ler boyunca İngiltere'deki bir dizi olayda kendini gösterdi. O zaman IRA terörünün yarattığı korku ve teröristlere duyulan nefret, polis yetkililerinin zanlılardan aldığı fantastik itiraflara ilham verdi ve yargıçlar bunlara inandılar ve jüriler bu itiraflara göre kararlarını verdiler. El-Kaide sempatizanı Zekeriya Musavi'yi soruşturan federal savcılar 2003'ün sonlarında, 11 Eylül 2001 saldırısında öldürülen tam üç bin insanın fotoğraflarını jüriye gösterdiklerinde bu akıl yürütmenin gücü tekrar ortaya çıkmıştı. Savcılar fotoğrafların jürinin Musavi'nin bu insanları kasten öldürdüğüne karar vermesinde etkili olacağını düşünmüşlerdi.[28] Büyük korku zamanlarında, yasal önlemler bile bazen baskı altında tutulması gereken karmaşa kadar güvenilmezken, yaralanmış insanların acılarına, tabii bizzat acı çekmeden, dahil olmaya yönelik yaygın heves sadece artıyor gibi görünmektedir. İster zanlı ister gerçekten suçlu olsun, kötülük etmiş kimseler önümüzdeki yıllarda büyük olasılıkla bir empatiden bile azını ummak zorunda kalacaktır.

Kimse gerçekten de bunun iyi bir şey olduğunu düşünmesin diye, Amerika'nın ölüm hücreleri, suç karşısında duyulan öfkenin, aklı başında insanların suçu yargılama yeteneklerine nasıl da kısa devre yaptırabileceğinin son derece çarpıcı bir örneğini sunar. 1976'da idam cezasının yeniden yürürlüğe girmesini takip eden yirmi beş yılda, infazı gerçekleştirilen her yedi mahkûma karşı ancak bir mahkûmun idam kararı temyiz başvurusuyla bozuldu. İdam hükmü verilmeyen 137 vakanın yanı sıra on dört idam hükmü örneğindeyse arşivdeki kanıtlar üzerinde yapılan DNA çözümlemeleri sonrasında masumiyet kesinleşti.[29] Florida ve diğer birkaç eyaletteki savcıların bu duruma tepkileri geriye dönüp de neyi yanlış yaptıklarına bakmak olmadı. Tam aksine, kararların "nihai" oluşunu ve kurbanlara karşı gösterilmesi gereken hassasiyeti ileri sürerek DNA çözümlemesine tabi tutulmamış kanıtların yok edilmesi gerektiğini söylediler.[30]

Suçu çözüme kavuşturmak için çağdaş ceza davasından daha verimsiz bir yöntem düşünmek zor. En sıradan davalar bile hakikatin birlikte

GÖRSEL: İdam cezası (Jimmy Margulies, 2005, *The Record New Jersey*, izin alınarak basılmıştır.)

açığa çıkarılmasındansa kanıtların genel kanının aksi yönde yorumlanmasıyla ve saldırgan tartışmalarla şekillenir. Özenli bir dava milyonlar değerinde masrafa mal olabilir, yıllarca sürebilir ve sonucunda suçlu bir sanık elini kolunu sallayarak mahkemeden çıkabilir, geriye kalan ödenen bedeller olur. Gerçekleşen davalar ne kadar karmaşık olursa olsun, muhtemelen toplam suçlamaların ancak bir kırıntısı kadardır. Bazı suçlamaların hangi temelde mahkemeye taşındığıysa meselenin dışında yer alan insanların pek azı tarafından bilinebilir. Davalar, hukuk düzeninin ne olduğuna dair yaygın algıyı oluştururken hem şüphelilerin hem kurbanların çıkarları halkın gözü önünde olmayan yerlerde karara bağlanır; savcılar mahkûmiyet kovalarlar ya da ilkeler gereği, kişisel yatkınlıkları sonucu, hiç olmadı kamuoyunun ilgisine göre suçlamaları düşürürler.

Yine de davaları ne kadar verimli olduklarına göre yargılamak, bir düğünü ya da cenaze törenini ne kadar doğru olduğuna göre değerlendirmekten daha anlamlı değildir. Atinalıların bir katilin *miasma*sını bozmak için kafa yordukları ya da Avrupalı avukatların tırtıllarla cesetlerin haklarını savundukları günlerden beri soruşturmalar verimlilik bir yana elle tutulmaz, gözle görülmez amaçlara yönelik olmuştur. Savcı-sanık görüşmelerinin zahmetsiz ya da adil olması bir şeyi değiştirmez, hukuk gösterisi –her ne kadar kötüye kullanılabilirse de– hiçbir pazarlık düzeninin ulaşamayacağı yetkinliklere sahiptir. Sanığın mahkemeye çıktığı ve üzerindeki suçlamaya karşı savunma yaptığı her

defasında, çağdaş demokrasinin benlik imgesinin merkezinde yer alan kuralların yeniden ifade edildiği bir süreç başlar. Buna göre bireyler günahlarından sorumludur ve bir toplum, içinde yer alan günahkârlara rağmen her daim ayakta kalır. Bu, kamu yetkililerinin tek başlarına insanların kaderini belirlemelerini engelleyecek kadar kendi kendini denetleyen ve yurttaşlarına adaleti denetletecek –bazen de dağıttıracak– kadar güvenen alçakgönüllü bir durumu tarif eder. Belki de en önemlisi, ceza davası, sözcüğün tam anlamıyla, insanlık onurunun anlamını açığa çıkarır: En beter düşmanlarına saygıyla yaklaşan, onların masum olduğunu varsayan, onlara eşit davranan ve kendilerini savunsunlar diye onlara vekil atayan bir uygarlığı gösterir.

Kılıç ve terazi yerini ödül ve cezaya bırakırken bu iddiaların çoğu ya modası geçmiş ya da ham görünebilir. Eşitlik ideali, hukukun önünde düzenli olarak ırksal, cinsel ve finansal şartların gerçekliğine yenik düşer. Hukuk düzeni diye atılan naralar sık sık adil yargılanma isteklerini duyulmaz kılar. Duruşma salonları en kötü halleriyle soylulaştırılmış ikiyüzlülüğün timsalidirler. Ama her dava o hayali yeniden akla getirir ve Carl Jung'un bile onaylayacağı üzere, tehdit altındaki bir toplum hayallerini unutur.

*Kıyamet Günü'nü bu şekilde adlandırmamızın tek nedeni bizim zaman algımızdır; aslında o bir tür daimi sıkıyönetim mahkemesidir.**

GÖRSEL: Kıyamet Günü, bilinmeyen sanatçı, 1400 dolayı. (Corbis).

* Franz Kafka, *Aforizmalar,* Çeviri: Osman Çakmakçı, Altıkırkbeş Yayınları, 1995, İstanbul, s. 20 (çeviri değiştirildi).

TEŞEKKÜR

Geçtiğimiz birkaç yıl boyunca bana bilgece telkinlerde bulunup sakinleştiren A.P. Watt'taki temsilcim Derek Johns'un ve beni cesaretlendirip heyecan duymamı sağladıkları için bu kitaba kattıkları mizah duygusundan ötürü Birleşik Krallık'taki editörüm Arabella Pike'la ABD'deki editörüm Will Murphy'nin önünde şapka çıkarıyorum. Ayrıca kitabın Birleşik Krallık'taki baskısı için işleri yoluna koymamda bana yardımcı olan HarperCollins ekibine de saygılarımı *iletirim:* Akla sığmaz isteklerim karşısında soğukkanlı ve sert durabildiği için Kate Hyde'a, herkes ortadan kaybolduğunda bile etrafta bulunan Annabel Wright'a, kapak için Julian Humphries'e, kitap tasarımı için Terence Caven'a, özenle ve canla başla çalıştıkları için Marcella Edwards ve Caroline Michel'e, redaktör Michael Cox'a, dizini hazırlayan Christine Bernstein'a ve kuvvetli son okuma yeteneği için Carol Anderson'a teşekkür ediyorum. Gecikmiş teşekkürlerimse bana Cambridge'de tarih çalışma fırsatını tanıyan Dr. Boyd Hilton'a; Prag üzerine yazdığım gezi kitabına gösterdiği ilgiyle bu kitaptaki pek çok düşüncenin oluşmasına yol açan Felicity Rubinstein'a ve kitap tasarısını ilk okuyup beğenen, A.P. Watt'tan Anjali Pratap'a. Son teslim tarihlerini o kadar çok ıskaladım ki işimi bitirdiğimde pek çok insan artık yerinde değildi: Amerika'da çalışmaya ilk başladığım sıradaki editörümü kaybettiğimde taslaklarımın kara deliğe düşmesini engellediği için ABD'deki Random House'tan Jon Karp'a teşekkür-

lerimi sunarım. Philip Gwyn Jones da üç sebepten ötürü alkışı hak ediyor: Onyıl boyunca yazma çalışmalarımı desteklediği için, nihayet çalışmalarım meyvesini verdiğinde yardımını esirgemediği için ve o sırada ABD Random House'daki Ann Godoff'la Courtney Hodell'in desteğini ancak kendisinin bana arka çıkmasıyla kazandığım için. Bu üçlünün ortaklığı sayesinde yazmak için ihtiyaç duyduğum özgüveni kendimde buldum. Umuyorum ki yazdığım konunun hakkını verebilmişimdir, ancak biliyorum ki eğer bu andığım insanlar olmasaydı çok daha kuru bir eser ortaya çıkardı.

Sayısız pek çok insan da kişisel anlamda yardımcı oldu. Doughty Street Chambers'taki kâtipler ve meslektaşlar ilham vericiydi. Hepsine arkadaşlıkları için tek tek teşekkür eder, zekâları önünde saygıyla eğilir ve eğer fikrini çaldığım birisi varsa özür dilerim. Umarım bu kitaptan keyif alırlar. ACLU'da 1994'te asistanlığını yaptığım, bana Amerika Birleşik Devletleri hukuku üzerine ilk deneyimlerimi kazandıran Marjorie Heins'a, ayrıca çağdaş Alman hukukuyla beni tanıştıran Nicolas Becker'e teşekkür ederim. Kitabın kaleme alınan ilk bölümlerini okudukları, geribildirimlerini sundukları ve sınırsız destekleri için Natasha Walter ve Paul Moss'a minnettarım. Mesleki alanın dışında da Londra ve Prag'daki pek çok arkadaşıma, dümdüz ve dar bir yolda ilerlerken dümen kırmamı sağladıkları ve iyi gidişatımın müdahale gerektirdiği her durumda bunu yaptıkları için çok şey borçluyum; Kate Lissanevitch'e bilhassa hukukçuların da –sanki gereği varmış gibi– komik olabileceklerinin canlı kanıtı olduğu için teşekkür ederim. Kitabı zor zamanlarda New York'ta yazdım ve pek çok insan, ülke 11 Eylül 2001'in korkunçluğundan 2003'ün deliliğine savrulurken Amerikan rüyasını canlı tutmamı sağladı: Shazia Ahmad, Clarice Annegers ve Zed Ettinger, Audrey Baker, Jan Baracz, Zac, Elliott ve Jane Barowitz, Chris Beneke ve Sasha Rodrigues, Melissa Brown, Josh Cody, Allison de Frees, Blake Ferris, Sean Fuller, Tom Gross, Ellen Harvey ve Tom Campbell, Henrietta Hill, Mark Jolly, Craig Karmin, Amitav Kaul, Mandy Keifetz, Anna Kuyumcuoğlu, Mark Kuzmack, Stephen Powles ve Shaun Waterman. Ayrıca Aaron ve Juliette Adams, Asla Bâli, Isaac Flatteau, Gaelle Laroque, Jonathan Huston ve Silvia Danailov, Jeremy Pam ve Partha Chattoraj'a ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum ve hepsinin ötesinde Rupa Mitra'ya arkadaşlığı ve zekâsıyla en şiddetli karan-

lığın içinde bile New York'un ışıltısını ve cakasını, şatafatını ve cafcafını hiç yitirmemesini sağladığı için teşekkür ediyorum. Teşekkürler, Rupa. Sonuncu ve pek çok açıdan en büyük teşekkür de New York Halk Kütüphanesi, Britanya Kütüphanesi, Londra, Wandsworth'teki İleri Hukuk Çalışmaları Enstitüsü ve Northcode Road Kütüphanesi çalışanlarına; hepinize şükranlarımı sunuyorum.

GİRİŞ

1. Simon Schama, *Citizens*, (New York, 1989), s. 628.
2. Age., s. 630.
3. Alfred Bougeart, *Marat. L'Ami du peuple*, 2 cilt, (Paris, 1865), 2: 85.
4. Jean Claude Hipolite Méhée'nin (Méhée de Latouche) görgü tanıklığı için bkz. *The September Massacres* içinde, G. Lenotre (müstear isim), (Londra, 1929), s. 143-4, bundan sonra: ["Lenotre"]; konvoyların birinde yaşananlar için krş. Abbé Sicard, s. 277.
5. Pierre Caron, *Les massacres de Septembre*, (Paris, 1935), s. 29-39.
6. Bu anlatı şuradan alınmıştır: François Jourgniac de Saint-Méard, *Mon agonie de trente-huit heures*, (Paris, 1792); İngilizce çevirisi için bkz. *My Agony for Thirty-Eight Hours*, (Londra, 1792).
7. Saint-Méard bu adamın yaklaşık altmış yaşında olduğunu belirtir, ancak bkz. Thomas Carlyle, *The French Revolution*, 3 cilt, (Londra, 1837), 3: 49, bundan sonra: ["Carlyle"].
8. Bkz. Lenotre, s. 44, 121-2, 141; der. Oscar Browning, *The Despatches of Earl Gower*, (Cambridge, 1885), s. 227-8; Carlyle, 3: 42.
9. Asher Maoz, "Historical Adjudication: Courts of Law, Commissions of Inquiry, and 'Historical Truth'", 18 *Law and History Review* 559, (2000), s. 559-60.
10. Hammurabi Kanunları'nın ilk dört maddesi, iddiasını ispatlayamayanlar için idamı uygun bulmaktadır, bkz. Godfrey R. Driver ve John C. Miles,

The Babylonian Laws, 2 cilt, (Oxford, 1952-5), 1: 58-68.

11. I. Krallar, 3: 16-28.
12. Bkz. Siegfried Morenz, *Egytpian Religion*, çev. Ann E. Keep, (Londra, 1973), s. 126-7. Ayrıca bkz. Adolf Erman, *Life in Ancient Egypt*, (Londra, 1894), s. 139, 309.
13. Bkz. "Charge of Murder. Prisoner's Evidence", *The Times*, (Londra), 8 Mart 1909, s. 5.
14. Edward Marjoribanks, *For the Defence: The Life of Sir Edward Marshall Hall QC*, (New York, 1929), s. 256-64.

1. BÖLÜM

1. Bkz. Amélie Kuhrt, *The Ancient Near East c. 3000-330 BC,* 2 cilt (Londra, 1997), 1: 111; kanunnamenin metni için bkz. Godfrey R. Driver ve John C. Miles, *The Babylonian Laws,* 2 cilt, (Oxford, 1952-5).
2. Mısır'dan Çıkış, 31: 18.
3. Platon, *Laws*, 624a-625a. [Platon, *Yasalar*, çev. Safet Babür ve Candan Şentuna, Kabalcı Yayınları]
4. Sayılar 35: 24; Yeşu 20: 6-9.
5. Bkz. Richard E. Friedman, *Who Wrote the Bible?*, (New York, 1987), s. 89-100, 188 ve devamı.
6. "Eumenides" 737-46. Kaynak metinde yer alan Athena'nın konuşması aslında kesin biçimde anlaşılamamaktadır ve sadece dava düğümlendiği anda Orestes'in masum sayılacağı anlamına da gelebilir. Yine de konuya hâkim akademik görüş Athena'nın Orestes lehine oyu olmadan davanın çözülemez kalacağı yönündedir. Bkz. Walter G. Headlam ve George Thomson, *The Oresteia of Aeschylus*, 2 cilt, (Cambridge, 1938), 2: 298-300; Robert J. Bonner ve G. Smith, *The Administration of Justice from Homer to Aristotle,* 2 cilt, (Chicago, 1930), 1: 127-8.
7. Genel olarak bkz. B. Kerferd, *The Sophistic Movement*, (Cambridge, 1981), s. 85 ve devamı.
8. Orestes efsanesinin başka yorumları için bkz. *Odyssey,* Cilt I ve III [*Odysseia*, çev. Azra Erhat, A. Kadir, İşbankası Yayınları]; Euripides, *Orestes*, 1650; Demosthenes, *Against Arsitocrates*, s. 66 ve 74.
9. Bkz. Humphrey D. F. Kitto, *The Greeks*, (Londra, 1991), s. 244, bundan sonra: ["Kitto"].
10. Birbiriyle ilişkili günahlar ve yakılan adaklar için bkz. Sayılar 6: 10, Levili-

ler, 9: 2, 15: 15. Kurban/kurtulmalık adak törenleri için bkz. Levililer 14: 7, 14: 53 ve 16: 8-34.

11. Hesiodos, *Works and Days* 225, 240. [İşler ve Günler, çev. Furkan Akderin, Say Yayınları]
12. Bkz. Robert Parker, *Miasma, Purification and Pollution in Early Greek Religion*, (Oxford, 1983), s. 269-71.
13. Jan Bremmer, "Scapegout Rituals in Ancient Greece", *Harvard Studies in Classical Philology*, 87, (1983), s. 299.
14. *Bouphonia* töreni için bkz. Walter Burkert, *Homo necans. The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*, çev. Peter Bing, (Berkeley ve Londra, 1983), s. 136-43; Dennis D. Hughes, *Human Sacrifice in Ancient Greece*, (Londra ve New York, 1991), s. 86.
15. Bkz. Christopher Carey, *Trials from Classical Athens*, (Londra ve New York, 1997), s. 2-7, 22 n. 20, bundan sonra: ["Carey"].
16. Bkz. der. Simon Hornblower ve Antony Spawforth,*The Oxford Classical Dictionary*, 3. Baskı, (Oxford ve New York, 1996), s. 451-2 (*democracy* ve *Athenian* maddeleri).
17. Atinalı kadınların yasal durumları hakkında bkz. Carey, s. 7-8. Köleler için age., s.16-17.
18. Yunanların önceki nesillerinin cinayete nasıl tepki verdiklerini kimse bilmiyor. E. R. Dodds, *miasma*'nın İlyada ve *Odysseia*'nın 7. ya da 8. yüzyıldaki yazarı tarafından bilinmediğini ve cinayetin o dönemin insanları için pek de önemli olmayan bir mesele olması gerektiğini söyler: bkz. E. R. Dodds, *The Greeks and the Irrational*, (Berkeley ve Los Angeles, 1951), s. 21 n.37, s. 35-7. İki çağ arasındaki ilişki kopukluğunu en aza indiren bir çalışmayla krş.: Robert Parker, *Miasma, Purification and Pollution in Early Greek Religion*, (Oxford, 1983), s. 130 ve devamı. Ayrıca bkz. Douglas M. MacDowell, *Athenian Homicide Law in the Age of the Orators*, (Manchester, 1963), bundan sonra: ["MacDowell, *Homicide*"].
19. Bkz. Antiphon, "On the the Killing of Herodes", 11, 82-4, Carey içinde, s. 44-57.
20. Bkz. Antiphon "On the Chorister" 4, Carey içinde, s. 64.
21. Bkz. MacDowell, *Homicide*, s. 82-4 ve burada yapılan atıflar.
22. Bkz. Antiphon, "On the Chorister", 6, Carey içinde, s. 64; ve bkz. Antiphon'un *Tetralogies*'i, çev. J. S. Morrison, *The Older Sophists* içinde, Rosamond K. Sprague, (Columbia, S.C., 1972), s. 136-63.

23. Sayılar 35: 11-33, Yeşu 20: 6-9, Tesniye 19: 2-13.
24. Yanlış hükmün sorgulanamaz doğası üzerine bkz. Antiphon, "On the Chorister", 3, Carey içinde, s. 63-4. Yunan düşüncesinde *polis*'in yeri için bkz. Victor Ehrenberg, *The Greek State*, (Oxford 1960), s. 28-102, ve yanlış hükmün adli önemi için özellikle bkz. s. 77-80.
25. Ksenofon mesele üzerine iki kitap kaleme almıştır. Biri Sokrates'in jüriye yaptığı savunmadır, diğeri de Sokrates'in kişiliğine dair anılardan oluşur: bkz. Ksenefon, "Apology of Socrates to the Jury", çev. Andrew Patch, *The Shorter Socratic Writings* içinde, der. Robert C. Barlett, (Ithaca, NY, 1996), s. 9 ve devamı; ve *Memorabilia*, çev. Amy L. Bonette, (Ithaca, NY, 2001); bundan sonra: "*Shorter Socratic Writings*" ve "*Memorabilia*".
26. Bkz. Ksenofon, *A History of My Times*, çev. Rex Warner, (Harmondsworth, 1978), s. 107-8 (2.2.20-3), bundan sonra ["*Hellenica*"].
27. Aristoteles, *Constitution of Athens*, 35.4 [*Atinalıların Devleti*, çev. Ari Çokona, İşbankası Yayınları]; *Hellenica,* s. 129 (2.4.21).
28. Bkz. *Memorabilia,* s. 7 ve sonrası (1.2.12 ve sonrası); Platon'un kan bağları için bkz. G. C. Field, *Plato and His Contemporaries*, (Londra, 1930), s. 4-5.
29. Sokrates'in Sparta'ya olan ilgisi için ayrıca bkz. Platon, *Kriton*, 52e; Aristofanes, *The Birds*, 1281 [*Kuşlar*, çev. Furkan Akderin, Mitos Boyut Yayınları].
30. Bkz. Platon, *Apology* 32c-d [*Sokrates'in Savunması*, çev. Ari Çokona, İşbankası Yayınları]; *Memorabilia,* s. 11-12 (1.2.31 ve devamı).
31. Platon, *Apology,* 28e ve 32b,; Ksenefon, *Hellenica*, s. 88 (1.7.15). Ayrıca bkz. Platon, *Symposion* 219e-221b. [*Symposion (Şölen)*, çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları].
32. Ksenefon, *Shorter Socratic Writings*, s. 9.
33. Taşlar farklı farklı renklerdeydi, ancak yalnız bir rengin sayımı yapılırdı: bkz. Carey, s. 17. Daha sonradan biri sert diğeri yumuşak olan iki top kullanılacaktı: bkz. Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 68.
34. Kimi suçların tanımlanmış cezaları vardı, kimilerininse yoktu: Carey, s. 7, 61.
35. Ksenefon, *Shorter Socratic Writings,* s. 15.
36. Çeviri Platon'a aittir, *The Last Days of Socrates*, (Harmondsworth, 1969), s. 76.
37. Bkz. Kitto, s. 153; krş. Dodds, s. 190 (Dodds soruşturmanın dini yönünü öne alırken siyasal etkileri de vurgular). Genel olarak dava süreci için ayrıca

bkz. I. F. Stone, *The Trial of Socrates*, (Boston, 1988), gerçi bu kaynaktaki yazara göre eğer ki Atinalılar, Amerikan Anayasası'nın ilk ekini uygulamış olsalardı her şey yolunda gidecekti.

38. Age., s. 90. Konuşmanın kendisi için bkz. Platon, *Kriton*.
39. Platon, *The Last Days of Socrates*, (Harmondsworth, 1969), s. 183 ("Phoedo" 118).
40. Sigmund Freud, *Civilization and Its Discontents*, (New York, 1961), s. 84 [*Uygarlığın Huzursuzluğu*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları].
41. Bkz. Arnold H. M. Jones, *Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, (Oxford, 1972), s. 14; Cicero, *Defence Speeches*, giriş kısmı, çev. D. H. Berry, (Oxford, 2000), s. xxix.
42. K. M. Coleman, "Fatal Charades: Roman Executions Staged as Mythological Enactments", *Journal of Roman Studies*, 80/44, (1990); ayrıca bkz. Thomas Wiedemann, *Emperors and Gladiators*, (Londra, 1992), s. 68-92.
43. Bkz. Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 6 Cilt, (Londra 1776-88), 4: 400-2 ve bu kaynakta yapılan atıflar.
44. Cicero, *On the Ideal Orator*, (der. James M. May ve Robert Wisse, New York ve Oxford, 2001), s. 292, 294 [3.217, 3.220], bundan sonra: ["Cicero, *De Oratore*"].
45. "On Duties (II)" [*Yükümlülükler Üzerine*, çev. Cengiz Çevik, İşbankası Yayınları], *On the Good Life* içinde, Cicero, çev. Michael Grant, (Harmondsworth, 1971), s. 147.
46. Quintilian, *The Orator's Education. Books 1-2, (Institutio oratoria)*, (der. Donald A. Russell, Harvard, 2001), s. 387 [2.17.21]; Plutarch, *Life of Cicero*, 25.
47. Cicero'nun Catiline isyanlarının bastırılmasındaki rolü için bkz. Anthony Everitt, *Cicero. A Turbulent Life*, (Londra, 2001), s. 102-7.
48. Cassius Dio Cocceianus, *Dio's Roman History*, çev. Earnest Cavy, 9 cilt, (Londra, 1914-27), 5: 130-5 [47.8.4].
49. Bkz. der. S. P. Scott, *The Civil Law Including The Twelve Tables, The Institutes of Gaius, The Rules of Ulpian, The Opinions of Paulus, The Enactment of Justinian, and The Constitutions of Leo*, 17 cilt, (Cincinnati, 1932), cilt 2-11.
50. Bkz. Mike Baillie, *Exodus to Arthur: Catastrophic Encounters with Comets*, (Londra, 1999), ilgili sayfalar; David Keys, *Catastrophe: An Investigation into the Origins of the Modern World*, (Londra, 1999), ilgili sayfalar.

51. Bkz. der. Frederic Austin Ogg, *A Source Book of Mediæval History. Documents Illustrative of European Life and Institutions from the German Invasions to the Renaissance*, (New York, 1907), s. 172, bundan sonra: ["Ogg"].
52. Dönüşüme dair genel bir anlatı için şu üç makaleye bkz. J. S. Taylor-Cameron, "Roman Law in the Early Middle Ages", *Juridical Review*, 7/241, (1895), *Juridical Review*, 8/118, (1896) ve *Juridical Review*, 10/438, (1898).
53. Ateşle sınama bir kereye mahsus Yunan edebiyatında belirir, bkz. Sophokles, *Antigone* 264-7.
54. Julius Ceasar Batı Avrupa'daki zaferlerini anlatmak için kaleme aldığı eserinde bu Druid ayinlerine dair bilgiler verir, bkz. *The Conquest of Gaul*, çev. S. A. Handford, (Harmondsworth, 1951), s. 31-3.
55. Bkz. Tacitus, *Germania*, b. 7, 10, 12.
56. Bkz. James G. Frazer, *The Golden Bough*, 3. Baskı, 12 cilt, (Londra, 1907-15), bölüm 4.1 ("Adonis, Attis, Osiris"), s. 290, bundan sonra: ["Frazer"].
57. der. Joseph F. Tuso, *Beowulf*, çev. E. T. Donaldson (New York, 1975), s. 42-3 [§§34-5].
58. Bkz. Frazer, bölüm 7.1 ("Balder the Beautiful"), s. 101-2
59. Genel olarak bkz. John H. Whigmore, "Responsibility for Tortious Acts: Its History", *Select Essays in Anglo-American Legal History* içinde, der. Ernst Freund vd., 3 cilt, (Boston, 1909), 3: 474.
60. Salian Kanunları'nın XXX. maddesi: Bkz. der. Ernest F. Henderson, *Select Historical Documents of the Middle Ages*, (Londra, 1910), s. 181; Æthelbert Kanunları, no. 82, *The Ancient Laws and Institutes of England* içinde, der. Benjamin Thorpe, (Londra, 1840), s. 181, bundan sonra: ["Thorpe, *Ancient Laws*"]; der. Karl August Eckhardt ve Albrecht Eckhardt, *Lex Frisionum*, (Hanover, 1982), s. 34-7, Tit.1, §§1, 11, bundan sonra: ["Eckhardt, *Lex Frisionum*"].
61. Paul Bohannan, *Justice and Judgement Among the Tiv*, (Londra, 1957), s. 142-4; Paul Bohannan, *Social Anthropology*, (New York, 1963), s. 290-3; Norbert Rouland, *Legal Anthropology*, çev. Philippe G. Planel, (Londra, 1994), s. 261-2.
62. Norbert Rouland, *Legal Anthropology*, çev. Philippe G. Planel, (Londra, 1994), s. 261.
63. Demosthenes, *Against Aristocrats*, s. 68-9; genel olarak bkz. MacDowell, *Homicide*, s. 90-100.

64. Yeremya 34: 18-19. krş. Tekvin 15: 10.
65. Azizlerin kalıntıları mahkeme yeminlerini desteklemek için 13. yüzyıla kadar kullanıldı: bkz. Esther Cohen, *The Crossroads of Justice*, (Leiden, 1993), s. 69, bundan sonra: ["Cohen, *Crossroads*"].
66. Yine de bir şüpheli suçüstü yakalandığında kısa ve öz bir yargılama sonrasında mahkûm edilebilirdi: bkz. Adhémar Esmein, *A History of Continental Criminal Procedure*, (Boston, 1913), s. 61, bundan sonra: ["Esmein"].
67. Henry C. Lea, *Superstition and Force*, (Greenwood, 1968, 1870 tıpkıbasımı), s. 36. Genel olarak bkz. age., s. 28 ve sonrası, bundan sonra: ["Lea, *Superstition*"].
68. der. Aneurin Owen, *Ancient Laws and Institutes of Wales*, (Londra, 1841), s. 399.
69. Lea, *Superstition*, s. 21-2.
70. der. S. P. Scott, *The Visigothic Code*, (Boston, 1910), s. 41, Kitap 2, Madde 2.6.
71. Bkz. Lea, *Superstition*, s. 55-7.
72. age., s. 24-5.
73. Alıntılanan hikâye için bkz. *Njal's Saga*, çev. M. Magnusson ve H. Pálsson, (Harmondsworth, 1960), özellikle s. 265-323 [*Yanık Njáll'ın Sagası, çev. Necmi Ergün, Yapı Kredi Yayınları*].
74. Jón Jóhannesson, *A History of the Old Icelandic Commonwealth*, çev. Haraldur Bessason, (Winnepeg, 1974), s. 47-8, bundan sonra ["Jóhannesson"].
75. Bkz. Esmein, s. 56-7; Cohen, *Crossroads*, s. 62-6.
76. Jóhannesson, s. 46-7.
77. Gregory'nin bu anlatısı Ogg'dan alınmıştır, s. 198-200.
78. Örnek için bkz. "The Breviary of Eberhard of Bamberg", *Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, çev. University of Pennsylvania, 6 cilt, (Philadelphia, 1894-1900), 4.4: 7; Kral Æthelstan Kanunları §28 (MS. 924-39), *Ancient Laws* içinde, Thorpe, s. 96.
79. Bkz. der. Ernest F. Henderson, *Select Historical Documents of the Middle Ages*, (Londra, 1910), s. 314-17; Kral Æthelstan Kanunları'nın 28. maddesi, *Ancient Laws* içinde, s. 96; Lea, *Superstition*, s. 230, 237.
80. Bkz. University of Pennsylvania, *Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, 6 cilt, (Philadelphia, 1894–1900), 4.4: 13; Lea, *Superstition*, s. 233-4.
81. Bkz. Raymond d'Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*,

çev. J. H. Hill ve L. L. Hill, (Philadelphia, 1968), s. 100-8; atıf yapılan diğer kaynaklar için Lea, *Superstition*, s. 246 ve sonrası.

82. Bkz. Ogg, s. 200-1; genel olarak bkz. Lea, *Superstition*, s. 246 ve sonrası.
83. Bkz. Robert Brady, *A Complete History of England*, (Londra, 1685), s. 66; Lea, *Superstition*, s. 263-6.
84. Örnek için bkz. Roger of Wendover, *Flowers of History*, çev. J. A. Giles, 2 cilt, (Londra, 1849), 1: 311; genel olarak bkz. Lee, *Superstition*, s. 265.
85. Lea, *Superstition*, s. 120; ayrıca bkz. der. Hermann Knapp, *Das Rechtbuch Ruprechts von Freising*, (Leipzig, 1916, 1328 tıpkıbasımı), s. 73-4.
86. Eckhardt, *Lex Frisionum*, s. 58-61 (Bölüm XIV, §§4-7).
87. Bkz. Lea, *Superstition*, s. 102, 14-7; ayrıca bkz. Cohen, *Crossroads*, s. 63.
88. Lea, *Superstition*, s. 301.
89. Robert Brady, *A Complete History of England*, (Londra, 1685), s. 65.
90. John W. Baldwin, "The Intellectual Preparation for the Canon of 1215 Against Ordeals", *Speculum*, 36/613 (1961), s. 614 n.9, 618, bundan sonra ["Baldwin"].
91. Rudulfus Glaber, *Historiarvm libri qvinqve. The Five Books of the Histories*, der. John France, (Oxford, 1989), s. 115-17 [3.2].
92. Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle 12. yüzyılın entelektüel rönesansı arasında geçen zamanda Avrupa'daki yasal gelişmenin ayrıntılı bir anlatısı için bkz. Manlio Bellomo, *The Common Legal Past of Europe 1000-1800*, (Washington DC, 1995), s. 34–77.
93. Bkz. Baldwin, s. 626 ve devamı.
94. Örnek için İngiltere Kralı William Rufus hakkında anlatılan öykü, bkz. der. R. C. van Caenegem, *English Lawsuits from William I to Richard I*, (Londra, 1990), s. 122. Kraliyetin duyduğu başka bir şüphenin örneği de 1166 tarihli bir İngiltere yasasından gelir. Bu yasaya göre kötü namları artan ancak sınamalarda aklanan kişiler sekiz gün içinde krallığı terk etmelidirler, aksi halde kanun kaçağı ilan edileceklerdir, bkz. madde 14, Assize of Clarendon, *Select Historical Documents* içinde, çev. ve der. Ernest F. Henderson, (Londra, 1892), s. 16-20.
95. der. Walter L. Wakefield ve Austin P. Evans, *Heresies of the High Middle Ages*, (New York, 1991), s. 107-21, bundan sonra: ["Wakefield, *Heresies*"]; Malcolm Lambert, *Medieval Heresy*, 3. Baskı, (Oxford, 2002), s. 52-5, bundan sonra: ["Lampert"].
96. Lampert, age., Katharizmin düalist kökenlerine, farklı inceliklerine ve baş-

ka sapkınlıklarla ilişkilerine dair iyi bir anlatı sunar; ayrıca bkz. Wakefield, *Heresies*, s. 41–50. Katharlar tarafından ve onlara karşı yazılmış orijinal kaynaklar için bkz. *age.*, s. 301-73, 447-630; ve bkz. Edward Peters, *Heresy and Authority in Medieval Europe*, (Philadelphia, 1980), s. 103-37, bundan sonra: ["Peters"].

97. Eusebius, *The History of the Church from Christ to Constantine,* çev. G. A. Williamson, (New York, 1966), s. 247-8.
98. Piskoposlarca idare edilen engizisyon muhakeme usulleri III. Lucius tarafından kendi hükmü olan 1184 tarihli "Ad abolendum" ile kuruldu: bkz. Peters, s. 170-3.
99. Bu hikâyelerin başlangıcı ve gelişimine dair klasik bir çözümleme için bkz. Norman Cohn, *Europe's Inner Demons*, (Londra, 1993).
100. der. Jacques-Paul Migne, *Patrologiæ cursus completus,* 221 cilt, (Paris 1844-64), 214: 377, bundan sonra: ["Migne"].
101. Bkz. Ralph H. C. Davis, *A History of Medieval Europe*, (Londra, 1957), s. 342; ayrıca bkz. s. 306, 346.
102. Örnek olarak 1200-1206 tarihleri arasında yazılmış mektupların tıpkıbasımları için bkz. Migne, 214: 903 ve 215: 819.
103. William of Tudera, *The Song of the Cathar Wars, a History of the Albigensian Crusade*, çev. Janet Shirley, (Aldershot, 1996), s. 13.
104. Age., s. 20-1
105. Caesarius of Heisterbach, *The Dialogue on Miracles*, çev. H. von E. Scott ve C. C. Swinton Bland, 2 cilt, (Londra, 1929), 1: 343 [5.21]. Söylenenler rivayettir, ancak Arnaud'nun Innocentius'a gönderdiği raporlara bakılırsa karakterine de pek uygundur. Arnaud raporunda büyük bir mutlulukla yirmi bin insanın kılıçtan geçirildiğini yazar. "Ne rütbe, ne yaş ne de cinsiyet gözetilmiştir.": Migne, 216: 159.
106. Migne, 216: 159.
107. Innocentius'un 1215'ten önce sınamalar hakkında yaptığı açıklamalar karışıktır: bkz. Baldwin, s. 615 n.13.
108. Bkz. James A. Brundage, *Medieval Canon Law*, (Londra ve New York, 1995), s. 147-9.
109. Dördüncü Lateran Konseyi'nde kabul edilen maddelerin İngilizce metni için bkz. der. H. J. Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils: Texts, Translation and Commentary*, (St. Louis ve Londra, 1937), s. 236-96. Konsey'de yaşanan olayların canlı bir tanık tarafından aktarımı için

bkz. S. Kuttner ve A. García y García, "A New Eye-Witness Account of the Fourth Lateran Council", *Traditio*, 20/115, (1964).

110. Kanon 15-16. Aynı maddeler kırmızı ve yeşil giyinilmesini de yasaklıyordu.
111. Kanon 68.
112. Kanon 21.
113. Bkz. Joachim John Monteiro, *Angola and the River Congo*, 2 cilt, (Londra, 1875), 1: 65.
114. Frederick Pollock ve Frederick W. Maitland, *The History of English Law Before the Time of Edward I*, 2. Baskı, 2 cilt (Cambridge, 1898), 2: 598.
115. St Anselm, *Proslogium; Monologium; An Appendix In Behalf of the Fool by Gaunilo; and Cur Deus Homo*, çev. Sidney N. Deane, (Chicago, 1903), s. 264.
116. Bkz. Jacques Le Goff., *The Birth of Purgatory*, çev. Arthur Goldhammer, (Londra, 1984), s. 214; James, A. Brundage, *Medieval Canon Law*, (Londra ve New York, 1995), s. 171-2.
117. Bkz. Lea, *Superstition*, s. 67-84.
118. Bkz. *Ashford v. Thornton* (1818) 1 B. & Ald. 405, *The English Reports* içinde, der. Max A. Robertson ve Geoffrey Ellis, 176 cilt, (Londra, 1900–30), 106: 149; 59 Geo. III. c.46 (1819).
119. Bkz. Lea, *Superstition*, s. 283.

2. BÖLÜM

1. Thomas L. Kington, *History of Frederick the Second, Emperor of the Romans*, 2 cilt, (Londra, 1868), 2: 117.
2. Papalık Engizisyonu'nun başlangıcı için bkz. Edward Peters, *Heresy and Authority in Medieval Europe*, (Philadelphia, 1980), s. 190-1, bundan sonra: ["Peters"]; Malcolm Lampert, *Medieval Heresy*, 3. Baskı, (Oxford, 2002), s. 108, bundan sonra: ["Lampert"]; H. C. Lea, *A History of the Inquisition of the Middle Ages*, 3 cilt, (New York, 1888), 1: 322, bundan sonra: ["Lea, *Inquisition*"]; Michael Costen, *The Cathars and the Albigensian Crusade*, (Manchester ve New York, 1997), s. 163-74.
3. Konrad'la Gregorius arasındaki ilişkinin detaylı anlatımı için bkz. Lea, *Inquisition*, 2: 329 ve devamı; ayrıca bkz. Jeffrey B. Russell, *Witchcraft in the Middle Ages*, (Cornell, 1972), s. 160-1. Lea'ya göre bahsi geçen sapkınlar Luciferyanlar ismindeki bir tarikattı, ancak Norman Cohn'un

ikna edici tartışmasına göre bahsi geçenler Waldensianlardı, bkz. *Europe's Inner Demons*, (Londra, 1993), s. 48.

4. Konrad ve ekibinin yaşamları, meslek hayatları ve ölümleri için bkz. Lea, *Inquisition*, 2: 34-5.
5. Bkz. Jean, Sire de Joinville, *Saints Louis, Kings of France*, çev. James Hutton, (Londra, 1868), özellikle s. 10 ve 205-9.
6. Bkz. Franz Funck-Brentano, *The Middle Ages*, çev. Elizabeth O'Neill, (New York, 1923), s. 296, bundan sonra: ["Funck-Brentano"]; ayrıca bkz. Adhémar Esmein, *A History of Continental Criminal Procedure*, (Boston, 1913), s. 96-7, bundan sonra: ["Esmein"].
7. Bkz. Charles Petit-Dutaillis, *The Feudal Monarchy in France and England form the Tenth to the Thirteenth Century*, (Londra, 1936), s. 298.
8. Bkz. Kenneth Pennington, *The Prince and the Law, 1200-1600*, (Berkeley ve Oxford, 1993), s. 143-4, 156-7.
9. Bkz. Richard H. Helmholz, vd., *The Privilege Against Self-Incrimination*, (Chicago, 1997), s. 26-8.
10. Bkz. Peters, s. 199; Michael Costen, *The Cathars and the Albigensian Crusade*, (Manchester ve New York, 1997), s. 166, bundan sonra: ["Costen"]; Lea, *Inquisition*, 1: 444-5; Bernard Gui, "The Conduct of the Inquisition of Heretical Depravity", (1323-4), tıpkıbasım *Heresies of the High Middle Ages* içinde, ed. Walter L. Wakefield ve Austin P. Evans, (New York, 1991), s. 397.
11. Papalık Engizisyoncularının başvurdukları hileler üzerine ayrıntılı bir örnek için bkz. Walter L. Wakefield, *Heresy, Crusade and Inquisition in Southern France* içinde yapılmış çeviriler, (Londra, 1974), s. 242-7.
12. Levililer 14: 45; genel olarak bkz. Lea, *Inquisition*, 1: 481-3. Sapkınların evlerinin yıkılması Papalık Engizisyonu'ndan önceki döneme uzanıyordu, bkz. Clarendon'un 1166'daki yargılanması, *Select Historical Documents* içinde, der. Ernest F. Henderson, (Londra, 1892), s. 16-20; Papa III. Innocentius'un 1207 tarihli "Cum ex officii nostri" kararı; Peters içinde, Toulouse Konseyi'nin 6. Kanonu, s. 194.
13. "The Chronicle of William Pelhisson", *Heresy, Crusade and Inquisition in Southern France 1100-1250* içinde, Walter L. Wakefield, (Londra, 1974), s. 207 ve 215-16.
14. "Ad extirpanda", Roma Kilisesi, tıpkıbasım *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio* içinde,

25 cilt, (Roma, 1857-72), 3: 556, bundan sonra: ["Bullarum diplomatum"]; ayrıca bkz. H. C. Lea, *Superstition and Force*, (Greenwood, 1968, 1870'in tıpkıbasımı), s. 375, bundan sonra: ["Lea, *Superstition*"]; Lea, *Inquisition*, 1: 421-2. Justinianus'un işkencenin kullanımına izin vermesi üzerine bkz. der. S. P. Scott, *The Civil Law Including The Twelve Tablets, The Institutes of Gaius, The Rules of Ulpian, The Opinions of Paulus, The Enactments of Justinian, and The Constitutions of Leo*, 17 cilt, (Cincinnati, 1932), 11: 9 (*Derleme*, Kitap 48, m. 18), bundan sonra: ["Scott, *Civil Law*"]. Barbarlar üzerindeki kullanımı için bkz. Lea, *Superstition*, s. 343-64; Esmein, s. 108-10.

15. Bkz. 4 Ağustos 1262 tarihli "Ne inquisitionis negotium" adlı Papalık belgesi [*bull*], *Bullarum diplomatum* içinde tıpkıbasım, 3: 694. Bu dönemde sık sık ve gittikçe artarak yayımlanan, Papalık Engizisyoncularının yetkelerini ve ayrıcalıklarını artıran diğer maddeler aynı cildin içinde yer almaktadır.
16. "A Manual for Inquisitors at Carcassonne" (1248-9), Peters içinde, s. 200.
17. Engizisyoncular tarafından infaz edilen cezalar için bkz. Lea, *Inquisition*, 1: 459-500; Costen, s. 172-4.
18. Örnek için bkz. Üçüncü Lateran Konseyi'nin 27. Kanonu (1179) ve Dördüncü Lateran Konseyi'nin 18. Kanonu (1215), *Disciplinary Decrees of the General Councils: Texts, Translation and Commentary* içinde, der. H. J. Schroeder, (St. Louis ve Londra, 1937), s. 234-258; ayrıca bkz. 1234 tarihli "Decretalia Gregorii IX", Kitap 3, Madde 49, Fıkra 5, *The Canon Law* içinde, Robert S. Mylne, (Londra, 1912), s. 74, bundan sonra: ["Mylne"].
19. Bkz. Lea, *Inquisition*, 1: 534; "Form of Relaxation to the Secular Arm", çev. Pennsylvania Üniversitesi, *Translations and Reprints from the Original Sources of European History* içinde, 6 cilt, (Philadelphia, 1894-1900), 3.6: 15.
20. Örnek için bkz. "A Manual for Inquisitors at Carcassonne" (1248-49), çevirisi Peters içinde, s. 205.
21. "Schwabenspiegel", çevirisi Peters içinde, s. 209.
22. Engizisyonun idam yerine dünyevi cezalar vermeyi tercih etmesiyle ilgili bkz. Lea, *Inquisition*, 1: 484-95, 549-51. Sapkınlara tövbe etmeleri için verilen fırsatlara dair bkz. Aquinalı Thomas, *The "Summa Theologica" of St Thomas Aquinas... Literally Translated by Fathers of The English Dominican Province*, çev. Laurence Shapcote, 2. Baskı, 22 cilt, (Londra, 1921?-32), 9: 155-8 (Kısım 2.2, 11. Başlık , 4. Madde).

23. Bkz. Papalığın 1184 tarihli dini hükmü "Ad abolendum", Peters içinde, s. 171-2; krş. 1242 tarihli Tarragona Konseyi, içinde, age., s. 198.
24. Bkz. Esmein, s. 105-7, 136.
25. Age., s. 967; ayrıca bkz. Peters, s. 210-1.
26. Esmein, s. 137, 157-8; Lea, *Superstition,* s. 382.
27. Bkz. Ralph H. C. Davis, *A History of Medieval Europe,* (Londra, 1957), s. 382.
28. Bonifacius'un yaşamöyküsü için bkz. Thomas S. R. Boase, *Boniface VIII,* (Londra, 1933), bundan sonra: ["Boase"].
29. Bkz. 25 Şubat 1296 tarihli Papalık belgesi "Clericis laicos", çevirisi *Select Historical Documents of the Middle Ages* içinde, Ernest F. Henderson, (Londra, 1892), s. 432–4, bundan sonra: ["Henderson, *Documents*"].
30. Bkz. Funck-Brentano, s. 361–3.
31. Bkz. Pierre Dupuy, *Historie du differend d'entre le Pape Boniface VIII. et Philippes le Bel Roy de France,* (Paris, 1655), s. 8 (giriş), bundan sonra: ["Dupuy"]; Boase, s. 238-9.
32. Boase, s. 299-300.
33. Bkz. Bonifacius'un 18 Kasım 1302 tarihli dini hükmü, çevirisi *Documents* içinde, Henderson, s. 435-7.
34. Boase, s. 333-4.
35. Bkz. Dupuy, s. 24 (giriş); ayrıca bkz. Boase, s. 350-1.
36. Bkz. Boase, s. 357-63.
37. Bkz. Scott, *Civil Law,* 5: 232 (*Derleme,* Kitap 22, Bölüm 5).
38. "Decretalia Gregorii IX", Mylne içinde, s. 53 (2. Kitap , 20. Bölüm); Esmein, s. 623 n. 3.
39. Bkz. Esmein, s. 60.
40. Louis'nin 1254 tarihli reformları tek bir tanığın ifadelerine dayanılarak işkence yapılamayacağını buyuruyordu, bunun tek istisnası şüphelinin kötü şöhretli [*mala fama*] biri olmasıydı: Esmein, s. 111-2; Lea, *Superstition,* s. 378 ve devamı.
41. 14. yüzyılın ortasına gelindiğinde işkencenin yokluğu istisnai bir durumdu: Esmein, s. 136-41; Lea, *Superstition,* s. 389. genel olarak bkz. John, H. Langbein, *Torture and the Law of Proof,* (Chicago ve Londra, 1977), s. 3-60.
42. İbn Meymûn (Maimonides), *The Code of Maimonides. Book Fourteen. The Book of Judges,* çev. Abraham M. Hershman (New Haven, 1949), s. 52-3.

43. Dördüncü Lateran'ın 21. Kanonu, der. H. J. Schroeder, tıpkıbasım *Disciplinary Decrees of the General Councils: Text, Trnaslation and Commentary* içinde, (St. Louis ve Londra, 1937), s. 259-63.
44. Bkz. H. C. Lea, *History of Auricular Confession and Indulgences in the Latin Church,* 3 cilt, (Philadelphia, 1896), 1: 168 ve devamı. Kendi kabahatlerini dile getirmekle bilinen Augustinus bir kez bile itirafta bulunmayı gerekli bir müeyyide olarak düşünmemişti. Yannis Khrysostomos ise itirafın kurtuluş için gerekli olduğunu özellikle inkâr etmişti.
45. age., 1: 233-4.
46. "Decretalia Gregorii IX", Mylne içinde, s. 97 (Kitap 5, Bölüm 37, Madde 13).
47. Caesarius of Heisterbach, *The Dialogue on Miracles,* çev. H. von E. Scott ve C. C. Swinton Bland, 2 cilt, (Londra, 1929), 1: 126 (3.3); 1: 130 (3.6); 1: 153 (3.21); 1: 146 (3.15); 1: 161 (3.26); 1: 157 (3.24), bundan sonra: ["Caesarius"].
48. Esmein, s. 114. Teorik kısıtlamaların esnetilmesine dair bkz. Lea, *Superstition,* s. 404, 425 ve devamı; Esmein, s. 139, 157-8.
49. André Morellet, *Abrégé du manuel des inquisiteurs,* der. Jean-Pierre Guicciardi, (Grenoble, 1990), s. 131-2.
50. Lea, *Superstition,* s. 426, atıfta bulunulan, Martin Bernhardi, *Diss. Inaug. de Tortura,* n.1, m.11.
51. Atıf, Esmein, s. 129-30.
52. der. Henri Duplès-Agier, *Registre criminel du Châtelet de Paris du 6 Septembre 1389 au 18 Mai 1392,* 2 Cilt, (Paris, 1861-4). Sanığın bir itirafta bulunmamasına rağmen yine de cezalandırıldığı örnekler için bkz. age., 1: 507 (Berthaut), 2: 53-4 (Joesne d'Espaigne), 2: 147 (Thévenin de Braine).
53. Davanın tutanakları da içeren ayrıntılı bir anlatısı için bkz. Eugéne Bossard, *Gilles de Rais, dit Barbe-Bleue,* (Paris, 1886), bundan sonra: ["Bossard"]. Çevirilmiş bir derleme için bkz. George Bataille, *The Trial of Gilles de Rais,* (Los Angeles, 1991), bundan sonra: ["Bataille"].
54. Reginald Hyatte, *Laughter for the Devil,* (Rutherford, 1984), s. 19.
55. Bataille, s. 219-20.
56. Bossard, s. 61-2.
57. Bataille, s. 126, 155.
58. Age., s. 162-5.
59. Age., s. 163-4.

60. Tanıkların ifadeleri için bkz. age., 209-40.
61. Age., s. 190.
62. İtiraf için bkz. age., s. 194-204.
63. Age., s. 283.
64. Özellikle Gilles de Rais'nin itiraflarına odaklanan benzeri tartışmalar için bkz. Michel Foucault, *Histoire de la folie à l'âge classique (Folie et déraison)*, (Paris, 1961), s. 177-8, [*Deliliğin Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2017].
65. Heisterbachlı Caesarius daha 13. yüzyılın başlarında, gelecekte günahların yinelenmemesi için yapılmadığı sürece itirafların işe yaramaz olduğunu ileri sürmüştü: bkz. Caesarius, 1: 174-5, 1: 190-1 (3.34, 3.35, 3.52).
66. Bataille, s. 188-9.
67. Age., s. 193.
68. Age., 237, ayrıca bkz. s. 278.
69. Pierre Ayrault, *L'ordre, Formalité et instruction iudiciaire, dont les anciens Grecs et Romains ont vsé és accusations publiques, conferé á l'usage de nostre France, etc.*, (Paris, 1588), s. 341a, bundan sonra: ["Ayrault, *L'ordre, Formalité*"]; Esmein, s. 151-4. Ayrıca bkz. Lea, *Superstition*, s. 400 ve devamı.
70. Bkz. Esmein, s. 159, 227-9, 275; John H. Langbein, *Prosecuting Crime in the Renaissance*, (Harvard, 1974), s. 236, 245.
71. Ayrault, *L'ordre, Formalité*, s. 314b, 326b, 245b, 349a, 358a.
72. Takıntılı bir cadı avcısı tarafından olaydan yirmi yıl sonra kayda geçirilmiş dava tutanakları için bkz. Pierre de Lancre, *L'incredulité et mescreance du Sortilege plainement convaincue*, (Paris, 1622), s. 785-90.
73. Jean Bodin, *De la Demonomanie des Sorciers*, (Paris, 1680), s. 94b-104a.
74. Daha kuşkucu görüşler için bkz. Henry Boguet, *Examen of Witches*, çev. E. Allen Ashwin, (Londra, 1929), s. 136 ve devamı. (Ayrıca bkz. Boguet, *Discours des Sorciers*, [Lyon, 1608], s. 332–74); Nicolas Rémy, *Demonolatry*, çev. E. Allen Ashwin, (Londra, 1930), s. 111 (2.5); Martín del Rio, *Investigations into Magic*, çev. P. G. Maxwell-Stuart (Manchester, 2000), s. 98-100. Tıbbi bir tenkit için bkz. Jean de Nynauld, *De la Lycanthropie, Transformation, et Extase des Sorciers*, (Paris, 1615); bir Fransiskan rahibi tarafından yazılmış olanı için bkz. Claude Prieur, *Dialogue de la Lycanthropie, ou Transformation d'Hommes en Loups ...* (Louvain, 1596).
75. Ayrault, *L'Ordre, Formalité*, s. 16a. İki yüzyıl sonra Daniel Jousse aynı fikri

yineleyecekti: bkz. Daniel Jousse, *Traité de la justice criminelle de France*, 4 cilt, (Paris, 1771), 1: viii.

76. Ayrault, *L'Ordre, Formalité*, s. 319a-21a.
77. Bkz. Brian Levack, *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*, 2. Baskı, (Londra ve New York, 1995), s. 94. Cezai yargı yetkilerinin sayısı belki daha da fazladır: Bkz. Richard J. Evans, *Rituals of Retribution*, (Londra, 1997), s. 42, ("neredeyse iki bin kadar farklı devlet yetkilisi, hepsinin de sonuna kadar uygulayabilecekleri cezalandırma güçleri var..."), bundan sonra: ["R. J. Evans, *Rituals*"].
78. Heinrich Brunner, *Deutsche Rechtsgecshichte*, 2 cilt, (Leipzig, 1906), 1: 254; Heinrich Brunner, "Die Klage mit dem toten Mann und die Klage mit der toten Hand", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung* içinde, #31/235, (1910); Hans Schreuer, "Das Recht der Toten", *Zeitschrift fürk verglechende Rechtswissenschaft, einschliesslich der ethnologischen Rechtsforschung* içinde, 1, (1916).
79. Özellikle bu yargılama töreninin anlatısı 1812 yılında Heidelberg'den gelir (bkz. R. J. Evans, *Rituals*), ancak daha 1532 yılında yaygınlıkla kurumsallaşmış olan bir geleneği yansıtmaktadır: Bkz. Karolina'nın 81-96. maddeleri, John H. Langbein, tıpkıbasım *Prosecuting Crime in the Renaissance* içinde, (Harvard, 1974), s. 288-92, bundan sonra: ["Langbein, *Prosecuting Crime*"]; Fynes Moryson, *An Itinerary*, (Amsterdam ve New York, 1971; 1617 Londra baskısının tıpkıbasımı), bölüm 3, s. 206; ve bkz. Esmein, s. 307-8.
80. Efsanenin gelişimi ve yayılımı için bkz. Christopher Ocker, "Ritual Murder and the Subjectivity of Christ: A Choice in Medieval Chiristianity", *Harvard Theological Review*, 91(2)/153, (Nisan 1998).
81. Raphael Straus, *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Juden in Regensburg, 1453-1738*, (Münih, 1960), s. 72-3.
82. Bkz. R. Po-chia Hsia, *The Myth of Ritul Murder. Jews and Magic in Reformation Germany*, (New Haven ve Londra, 1988), s. 74, bundan sonra: ["Hsia"].
83. Age., s. 12. Endingen zabıtları için bkz. s. 17-41.
84. Age., 21, Karl von Amira'dan çevrilmiştir, *Der Endinger Judenspiel*, (Halle, 1883), s. 97.
85. R. J. Evans, *Rituals*, s. 32, 55-6.
86. Guido Kisch, "The 'Jewish Execution' in Medieval Germany", *Historia Ju-*

daica, 5/103, (1943); ayrıca bkz. *A Hangman's Diary. Being the Journal of Master Franz Schmidt, Public Executioner of Nuremberg, 1573-1617*, çev. Calvert ve Gruner, der. A. Keller, (Londra, 1928), s. 60.

87. Bkz. R. J. Evans, *Rituals*, s. 90-8, 194 ve burada atıfta bulunulan kaynaklar.
88. Joshua Trachtenberg, *The Devil and the Jews*, (Philadelphia, 1983), s. 148-9, bundan sonra: ["Trachtenberg"].
89. Bu iddia için age., s. 149.
90. Bkz. Ernest A. Rappaport, *Anti-Judaism. A Psychohistory*, (Chicago, 1975), ilgili bölümler, bundan sonra: ["Rappaport"]; Hyam Maccoby, *The Sacred Executioner*, (Londra, 1982), ilgili bölümler.
91. Bkz. Hsia, s. 17, 22-3, 41, 79; Trachtenberg, s. 149.
92. Hsia, s. 34-6; Trachtenberg, s. 149-51.
93. Trachtenberg, s. 149-51; Hsia, s. 37.
94. Rappaport, s. 110.
95. Bkz. Esmein, s. 291-2.
96. Bkz. François Serpillon, *Code Criminel*, 2. Baskı, 2 cilt, (Lyon, 1784), 2: 165, bundan sonra: ["Serpillon"]. Burada 1590 yılından bir kaynağa atıf yapılmaktadır. Serpillon'a yapılan tüm atıflar 1767 baskısından ziyade bu önceki baskıya gönderme yapmaktadır.
97. Henri Boguet, *Discours des Sorciers*, (Lyon, 1608), s. 14 (ek: "Instuction pour un Iuge en faict de Sorcelerie"). Başka bir çeviri için bkz. Henry Boguet, *An Examen of Witches*, çev. E. Allen Ashwin, (Londra, 1929), s. 223-4.
98. Yasanın aslı için bkz. Langbein, *Prosecuting Crime*, s. 155-66; Esmein, s. 305-6.
99. Bkz. Karolina'nın girişi, Langbein, tıpkıbasımı *Prosecuting Crime* içinde, s. 267.
100. Madde 18-44, age. tıpkıbasım içinde, s. 272, 9.
101. Bkz. Lea, *Superstition*, s. 412-13.
102. Karolina, m. 69, Langbein, tıpkıbasım *Prosecuting Crime* içinde, s. 308.
103. Bkz. Lea, *Superstition*, s. 428.
104. Esmein, s. 308
105. Fynes Moryson, *An Itinerary*, (Amsterdam ve New York, 1971; 1617 Londra basımının tıpkıbasımı), 3. kısım, s. 204.
106. Pierre François Muyart de Vouglans, *Institutes au droit criminel*, (Paris, 1757), s. 341. Ayrıca bkz. "Réfutation du Traité des Délits et Peines", *Lex Loix Criminelles de France* içinde, Pierre François Muyart de Vouglans,

(Paris, 1780), s. 824, bundan sonra: [*"Les Loix Criminelles"*].

107. Lea, *Superstition*, s. 405-6; *Lex Loix Criminelles*, s. 60.
108. *Lex Loix Criminelles*, s. 824.
109. Bkz. Esmein, s. 265; krş., s. 60.
110. Muyart de Vouglans, *Lex Loix Criminelles*, s. 814.
111. Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, (Livorno, 1764). Yazar kitabını 1766 tarihli Fransızca baskınından önce yeniden düzenlemişti ve böylece İngilizce çevrisi de basıldı: *An Essay on Crimes and Punishments, translated from the Italian; With a Commentary Attributed to Mons. de Voltaire, Translated from French*, (Londra, 1767?) [*Suçlar ve Cezalar Hakkında*, çev. Sami Selçuk, İmge Kitabevi].
112. Serpillon, 2: 162-3.
113. François Marie Arouet de Voltaire, *Commentaire sur le livre Des Délits et Des Peines*, (Cenevre?, 1766), s. 100-1, çevirisi için bkz. *An Essay on Crimes and Punishments*, (Londra, 1767), s. lxxvi.
114. Esmein, s. 382.
115. Bkz. age., s. 402 ve devamı.
116. Bkz. age., s. 462 ve devamı.
117. Çağdaş Fransa'da polisle savcı suçun soruşturulmasına birlikte başlar ve ardından *juges d'instruction* diye bilinen sorgu yargıçları süreci devralır. Sorgu yargıçlarının dosyaları esasta gizli olsa da (*Code de procédure pénale*, m. 11, internet erişimi için www.legifrance.gouv.fr) sanığın avukatlarına ve kamu kurumlarına açıktır. Davanın kendisi de öncel varsayım gereği alenidir (age., m. 306). Ayrıca bkz. Bron McKillop, "Anatomy of a French Murder Case", *American Journal of Comparative Law* içinde, 45/527, (1997); ayrıca genel olarak bkz. der. Neil Vidmar, *World Jury Systems*, (Oxford, 2000).

3. BÖLÜM

1. Cezalandırma amaçlı hapsetme bilinmiyor değildi, ancak nadiren kullanılıyordu: Bkz. Ralph B. Pugh, *Imprisonment in Medieval England*, (Cambridge, 1968), s. 1-25, bundan sonra: [*"Pugh, Imprisonment"*].
2. Frederick W. Maitland, *Pleas of the Crown for the County of Gloucester ... in ... 1221*, (Londra, 1884), s. xxxviii-xxxix, bundan sonra: [*"Gloucester Pleas"*].
3. Erken dönemlerde gerekli görülen mülk sahipliği için bkz. der. James S.

Cockburn ve Thomas A. Green, *Twelve Good Men and True*, (Princeton, 1988), s. 31, 68, 83, bundan sonra: [*"Twelve Good Men and True"*].

4. Roger D. Groot, "The Early Thirteenth Century Criminal Jury", *Twelve Good Men and True*, (Princeton, 1988), s. 17-18.
5. Genel olarak bkz. Arnold H. M. Jones, *Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, (Oxford, 1972), s. 45-90.
6. der. Benjamin Thorpe, *The Ancient Laws and Institutes of England*, (Londra, 1840), s. 66-7.
7. Örnek için bkz. Edward Coke, *The First Part of the Institutes of the Lawes of England: or, A Commentary upon Littleton*, 4. Baskı, (Londra, 1639), s. 155a, bundan sonra: ["Coke, *Institutes (1)*"]. Yine de not etmekte fayda var ki erken kayıtlarda açıkça on iki ve katları sayılırken başka sayılar da kullanılmıştı. Amerika'daki çağdaş muhakeme usulü ağır ceza davalarının görülmesinde sekiz ya da altı kişilik jürilere izin verilmektedir ve kabahatlerle ilgili davaların çoğu için de bu durum geçerlidir.
8. Bkz. Henry C. Lea, *Superstition and Force*, (Greenwood 1968, 1870'in tıpkıbasımı), s. 44. 12. yüzyılın sonlarında hukukun çeşitli alanlarında bağımsız jüri üyeleri de görülmeye başlanmıştı. 1166 tarihli Clarendon Kararları'nın birinci maddesi bugünkü büyük jürinin ilk örneği olan iddianame jürisini kurumsallaştırdı. Bu jüri bireysel suçlamalar ve iddianamelerin hazırlanması için bir ön araştırma yürütmekten sorumluydu: Bkz. der. Ernest F. Henderson, *Select Historical Documents*, (Londra, 1892), s. 16-20. Jüriler 1179'dan sonra bugüne kalmamış bir yasaya dayanarak ilk olarak toprak anlaşmazlığı davalarının esaslarına karar veriyorlardı: Bkz. R. C. van Caenagem, *The Birth of the English Common Law*, (Cambridge, 1973), s. 80. Benzer zamanlarda temyize götürülen bir davanın tarafı "öfke ya da kin"le suçlanıp suçlanmadığına karar vermesi için bir jüri satın almaya hak kazandı: Bkz. Roger D. Groot, "The Jury of Presentment Before 1215", *American Journal of Legal History*, 26/1, (1982), s. 8.
9. Bkz. *Gloucester Pleas*, s. xli; Roger D. Groot, "The Early Thirteenth-Century Criminal Jury", *Twelve Good Men and True*, s. 18 ve devamı; Edward Powell, "Jury Trial at Gaol Delivery in the Late Middle Ages: The Midland Circuit, 1400-1429", age., s. 78; J. B. Post, "Jury Lists and Juries in the Late Fourteenth Century", age., s. 65.
10. Bkz. Percy H. Winfield, *The History of Conspicary and Abuse of Legal Procedure*, (Cambridge, 1921), s. 189, 196; Anon, *The Peoples Ancient and*

Just Liberties Asserted, in the Tryal of William Penn, and William Mead, (Londra, 1670), s. 21.

11. Genel olarak bkz. Richard H. Helmholz vd., *The Privilege Against Self-Incrimination*, (Chicago, 1997), s. 26-8, 82-108.
12. Gözlemleri için bkz. Frederick W. Maitland'in gözlemleri, *The Constitutional History of England* içinde, (Cambridge, 1908), s. 130.
13. der. George E. Woodbine, *Bracton on the Laws and Customs of England*, çev. Samuel E. Thorne, 4 cilt, (Harvard, 1968–77), 2: 387; ayrıca bkz. Selden Society, *Fleta. Volume II. Prologue, Book I, Book II*, der. H. G. Richardson ve G. O. Sayles, (Londra, 1955), s. 79.
14. *Gloucester Pleas*, s. 31, 43, 55 (dava: 111, 161 ve 229); Groot, *Twelve Good Men and True* içinde, s. 26-30.
15. Groot, *Twelve Good Men and True* içinde, s. 30–1.
16. Bkz. William Eden, *Principles of Penal Law*, 3. Baskı, (Londra, 1775), s. 186, bundan sonra: ["Eden, *Principles*"]. Her ne kadar Eden 18. yüzyılın sonlarında yazmış olsa da gelenek çok eskiydi. Britton erken 13. yüzyılda katillerin mahkemeye şapkasız, kemersiz ve ayakkabısız çıkarıldıklarını ve mahkemeye sözlü rıza göstermeleri gerektiğini belirtiyordu: der. Francis M. Nicholas, *Britton: The French Text Carefully Revised with an English Translation, Introduction and Notes*, 2. cilt, (Oxford, 1865), 1: 35 (1.6), bundan sonra: ["Britton"].
17. Bu uygulama 3. Edw., I. Westm., m. 12 dava iddianameleriyle yasal dayanağa kavuşmuştu (Westminister Yasası, 1275), yine de kökenleri daha eskiydi: Bkz. Britton, 1: 26-7 (1.5); ayrıca bkz. Edward Coke, *The Second Part of the Institutes of the Lawes of England*, (Londra, 1642), s. 177; Groot, *Twelve Good Men and True* içinde, s. 20 n. 71. Bu uygulamanın benzerleri Fransa'da da vardır: Bkz. *Gloucester Pleas*, s. xxxix.
18. Bkz. Daines Barington, *Observations on the More Ancient Statutes*, 4. Baskı, (Londra, 1775), s. 82-3, bundan sonra: ["Barrington, *Observations*"]. Yorumcuların bu direncin sebebi için sıklıkla yaptıkları açıklamalara göre, cürüm ve ihanet gibi suçlardan sonra gelen mahkûmiyetle sanıkların vârisleri de söz/oy haklarını kaybediyorlardı, işte jürili yargılama usulünü reddetmek bu durumdan sanıkları koruyordu, ayrıca 1700'lerde el koyma nadiren icra ediliyordu: Bkz. J. M. Beattie, *Crime and the Courts in England, 1660-1800*, (Oxford, 1986), s. 338, bundan sonra: ["Beattie, *Crime*"]. 1772'de ifade vermeyi reddetmek suçlu olduğunu kabul etmek diye

görülüyordu (12 Geo. III, m. 20) ve ancak 1827'den sonra suçu inkâr etmek diye yorumlandı (7 ve 8 Geo. IV, m. 28).

19. Adli danışmanlık geleneksel olarak tüm hainler ve cürümle suçlananlar için reddedilirdi. Bunun istisnası davanın hukuken tartışmalı bir noktaya vardığı anlarda gerçekleşirdi: Bkz. Edward Coke, *The Third Part of the Institutes of the Laws of England*, (Londra, 1644), s. 137, bundan sonra: ["Coke, *Institutes (3)*"]; William Hawkins, *A Treatise of the Pleas of the Crown*, 2 cilt, (Londra, 1716–21), 2: 401. İstisnalar gerçekten nadirdir, ancak 1309-10 kadar erken bir tarihte bile sanık avukatlarından bahsedilir: Bkz. Herman Cohen, *A History of the English Bar and Attornatus to 1450*, (Londra, 1929), s. 210. Bu dönemlerde (varsayımsal) bir davanın tipik bir anlatısı için bkz. Thomas Smyth, *De Republica Anglorum*, (Londra, 1583), s. 80 (2.23). Genel olarak bkz. John, H. Langbein, "The Criminal Trial Before the Lawyers", *University of Chicago Law Review*, 45/263 (1978), bundan sonra: ["Langbein, 'Criminal Trial Before Lawyers'"]; John H. Langbein, "The Privilege and Common Law Criminal Procedure: The Sixteenth to the Eighteenth Centuries", *The Privilege Against Self Incrimination*, der. Richard H. Helmholz vd., (Chicago, 1997), s. 82–108, bundan sonra: ["Langbein, 'Privilege and Common Law'"].
20. Bkz. John H. Langbein'in makalesi, *The Trial Jury in England, France, Germany 1700-1900* içinde, der. Antonio P. Chipoppa, , (Berlin, 1987), s. 30, 32; ayrıca, age., Thomas A. Green, s. 44. Tanıklar için bkz. s. 73 ve ilgili notlar.
21. John Fortescue, *On The Laws and Governance of England*, çev. Shelly Lockwood, (Cambridge, 1997), s. 28-47 (20-32).
22. John H. Langbein, *Torture and the Law of Proof*, (Chicago ve Londra, 1977), s. 81 ve devamı; genel olarak bkz. David Jardine, *A Reading on the Use of Torture in the Criminal Law of England*, (Londra, 1837).
23. Bu atıf için bkz. Frederich Pollock ve Frederick W. Maitland, *The History of English Law Before the Time of Edward I*, 2. Baskı, 2 cilt, (Cambridge, 1898), 2: 474-5.
24. Bkz. Barrington, *Observations*, s. 144-5.
25. İhanet Yasası, 1352 (III Edward 25, Yasa 5, m.2), yasa için bkz. Edward Coke, *Institutes (3)*, s. 1 ve devamı.
26. 25 Hen. VIII, m. 22 (1533); 28 Hen. VIII m. 7 (1536); 35 Hen. VIII m. 1 (1543).

27. Bkz. 25 Nisan 1570 tarihli Papalık belgesi, Roma Kilisesi, tıpkıbasım *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio* içinde, 25 cilt, (Roma, 1857–72), 7: 810; J. E. Neale, *Queen Elizabeth*, (Londra, 1934), s. 251.
28. William B. Rye, *England as Seen by Foreigners in the Days of Elizabeth and James the First*, (Londra, 1865), s. 9, 192 n. 22.
29. Henry'nin yeniliklerinden en yaratıcı olanı belki de Richard Roose'a uygulanan cezaydı. Roose, 1531 yılında ev sahibinin çorbasına zehir katan bir aşçıydı. Karmaşık politik hesaplar sonucunda Henry suçu geriye dönük olarak yüksek ihanet diye tanımladı ve kimi gizemli sebepler sonucu bu suçun kaynatılarak cezalandırılması gerektiğine karar verdi. Roose, 5 Nisan 1531 günü bir çorba kazanının içinde yavaşça kaynayarak öldü. Bkz. Krista J. Kesselring, "A Draft of the 1531 'Acte for Poysoning'", *English Historical Review*, 116/894 (Eylül 2001).
30. Bkz. Catherine Drinker Bowen, *The Lion and the Throne*, (Boston, 1957), s. 112, bundan sonra: ["Bowen"].
31. 5 Eliz. m. 14, yasa için bkz. William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, 3. Baskı, 4 cilt, (Oxford, 1768-9), 4: 245, bundan sonra ["Blacksonte, *Commentaries*"].
32. William Camdem, *Annales. The True and Royall History of the famous Empresse Elizabeth*, (Londra, 1625), Kitap 3, s. 15-16.
33. John Hawarde, *Les Reportes del Cases in Camera Stellata 1593 to 1609*, der. William P. Baildon, (Londra, 1894), s. 36-8.
34. VIII. Henry'nin yargılama süreçlerini kendi çıkarına kullanmasıyla ilgili bkz. Geoffrey Elton, *Policy and Police: The Enforcement of the Reformation in the Age of Thomas Cromwell*, (Cambridge, 1972), s. 263–326.
35. David Jardine, *Criminal Trials*, 2cCilt, (Londra, 1832), 1: 324, 353, bundan sonra: ["Jardine, *Criminal Trials*"].
36. Davaların propaganda niyeti ve etkisi için örnek olarak bkz. age., 2: 4-5, 2: 235; Bowen, s. 84, 163-4; George S. Kitson Clark, *The Critical Historian*, (Londra, 1967), s. 87.
37. C[hristopher] B[aker], *A True and plaine diclaration of the horrible Treasons, practised by William Parry the Traitor*, (Londra, 1585); Jardine, *Criminal Trials*, 1: 246 ve devamı; ve bkz. Lacey Baldwin Smith, *Treason in Tudor England*, (Londra, 1986), s. 11-19.
38. Aşağıda yer alan Raleigh'nin davasına dair atıflar aksi belirtilmedikçe şu

kaynaktan derlenmiştir: Jardine, *Criminal Trials*, 1: 400 ve devamı. Davanın daha yüzeysel kayıtları için bkz. der. Thomas B. Howell vd., *A Complete Collection of State Trials*, 33 cilt, (Londra, 1816-26), 2: 1 ve devamı.

39. Genel olarak bkz. Robert Lacey, *Sir Walter Ralegh*, (New York, 1974), bundan sonra ["Lacey, *Ralegh*"]; ayrıca bkz. Walter Ralegh, *The Discoverie of the Large, Rich and Bewtiful Empire of Guiana. With a relation of the Great and Golden Citie of Manoa (which the Spanyards call El Dorado)*, (Londra, 1596), s. 69 ve devamı.
40. Bowen, s. 394.
41. Age., s. 187.
42. Bkz. Jardine, *Criminal Trials*, 1: 457, 465.
43. Bowen, s. 188.
44. Fransız elçisine göre Essex Kontu'nun davasındaki izleyiciler tütün içerek kendilerini "aptal" gibi gösteriyorlardı: Bkz. Lacey, *Ralegh*, s. 90. 1606'da parmak kırma işkencesinden henüz çıkmış ve kısa süre sonra iç organları çıkarılacak, üreme organları alınacak ve başları kesilecek olan altı Barut Komplocusu, Westminster Salonu'ndaki duruşmalarına çıkmadan önce Yıldız Dairesi'nde yarım saat boyunca rahatça takıldılar ve "sanki asılmak onlar için bir dert değilmişçesine püfür püfür tütün içtiler": Bkz. "The Arraignment and Execution of the late Traitors ... Printed 1606", *A Collection of scarce and valuable Tracts* içinde, John Somers, *der.* Walter Scott, 2. Baskı, 13 cilt, (Londra, 1809-15), 2: 113.
45. Barut Komplocuları davasının hemen sonrasına tarihlenen bir mektuba göre "Kraliçe ve prens konuşmaları duymak için gizli bir yerde duruyorlardı ve kimileri kralın da başka bir bölmede olduğunu söylüyordu": Jardine, *Criminal Trials*, 2: 115. James başka bir büyük davaya da katıldı, bu dava üst rütbeli bir Cizvit olan Henry Garnett'in 28 Mart 1606'daki yargılamasıydı. Kral'ın katılımı bir başka odadan ve yanında "geniş bir hizmetkâr ordusuyla" gerçekleşmişti: age., 2: 238.
46. Coke'un dış görünüşü ve geçmişi için bkz. (Lord) John Campbell, *Lives of the Chief Justices*, 3 cilt, (Londra, 1849), 1: 344, bundan sonra: ["Campbell"]; Bowen, s. 121; Cuthbert W. Johnson, *The Life of Sir Edward Coke*, 2 cilt, (Londra, 1837), 1: 11.
47. Rivayetlere göre Coke hayatı boyunca ne bir temsil okumuş ne de bir oyuncuyla tanışmıştı: Campbell, 1: 243.
48. Jardine, *Criminal Trials*, 1: 321.

49. Popham'ın savları dogma olmaya mahkûmdu. Davadan yaklaşık iki yüzyıl sonra yazan William Blackstone'a göre yargıçlar asla yasa düzenlemez, basitçe, zaten uzun süredir orada olan hakikati keşfederlerdi. *Commentaries on the Laws of England*, 3. baskı, 4 cilt, (Oxford, 1768-9), 1: 70
50. Age., 1: 415.
51. Age., 1: 427. Popham'ın endişesi tam olarak jürinin "aklının çelinmesi"ydi.
52. Atıf Sir Dudley Carleton'a aittir, bkz. Age., 1: a. 466.
53. Age., 1: a. 461.
54. S[tate] P[apers] 14/6, s. 82, kaynak için bkz. Londra'daki Ulusal Arşivler.
55. Thomas Overbury, *The Arraignment and Conviction of Sir Walter Rawleigh*, (Londra, 1648), s. 25; William Oldys, *The Life of Sir Walter Raleigh from his Birth to his Death on the Scaffold*, (Londra, 1750), s. 576.
56. Bkz. Jardine, *Criminal Trials*, 1: 478 ve devamı.
57. Age., 1: 499.
58. Jardine, *Criminal Trials*, 1: 509; Bowen, s. 416.
59. Jardine, *Criminal Trials*, 1: 474; ayrıca bkz. 1: 466-8, 517-18.
60. Age., 1: 497.
61. Bowen, s. 415; krş. Jardine, *Criminal Trials*, 1: 485 ve devamı.
62. Jardine, *Criminal Trials*, 1: 487.
63. Anon, *Observations Upon Some particular Persons and Passages in a Book lately made publick; Intituled A Compleat History of the Lives and Reignes of Mary Queen of Scotland, and Her Son James*, (Londra, 1656), s. 9; Francis Osborne, *Traditional Memories, History of the Court of James the First* içinde, Walter Scott, 2 cilt, (Edinburgh, 1811), 1: 161.
64. Kral James, *The True Lawe of Free Monarchies*, (Edinburgh, 1598), s. D1–D2.
65. Coke'un Amerikalı devrimciler üzerindeki etkisi için bkz. Bowen, s. 513-4; ayrıca bkz. *Klopfer v. North Carolina*, 386 US 213, s. 225–6.
66. Örnek için bkz. Coke, *Institutes (1)*, s. 155b.
67. 16. yüzyılın sonlarıyla 17. yüzyılın başlarında jüriye hürmet ve jüri bağımsızlığı için şu eserleri krş. Cockburn ve Green, *Twelve Good Men and True* içinde,.
68. *Welcden v. Elkington* (1576), *Les Commentaries, ou Reportes de Edmunde Plowden* içinde, Edmund Plowden, (Londra, 1578), s. 519-20.
69. *Mousan and West's Case* (30 Eliz.) 1 Leonard 133, *The English Reports*

içinde, der. Max A. Robertson ve Geoffrey Ellis, 176 Cilt, (Londra, 1900-30), 74: 123.

70. Bkz. Hugh Barbour, *The Quakers in Puritan England*, (New Haven ve Londra, 1964), s. 224-33, bundan sonra: ["Barbour"].
71. der. Henry J. Cadbury, *George Fox's 'Book of Miracles'*, (Cambridge, 1948), s. ix, bundan sonra: ["Fox, *Miracles*"].
72. Bkz. H. Larry Ingle, *First Among Friends. George Fox and the Creation of Quakerism*, (New York ve Oxford, 1994), s. 54; Barbour, s. 99-102.
73. Bkz. Fox, *Miracles*, s. 5-6, 12-15, 20.
74. Donald Rumbelow, *The Triple Tree, Newgate, Tyburn and the Old Bailey*, (Londra, 1982), s. 68.
75. Aşağıda anlatılanlar mahkemenin hükmünü açıklamasından kısa süre sonra basılan tutanaklara dayanmaktadır: *The People Ancient and Just Liberties Asserted, in the Tryal of William Penn, and Willam Mead*, (Londra 1670). Pek çok kütüphane bu eseri Penn'e atfetse de kendisi kitabı yazdığını inkâr etmiştir (ancak doğruluğunu onaylamıştır): Bkz. William Penn, *Truth Rescued from Imposture*, (Londra, 1670), s. 6-7. Starlin de yazdığı bir eserde yazılanların doğruluğunu teyit etmiştir: Bkz. *An Answer to the Seditions and Scandalous Pamphlet, Entituled, The Tyral of W. Penn and W. Mead...* (Londra, 1671). Genel olarak bkz. Mary M. Dunn & Richard S. Dunn, *The Papers of William Penn*, 5 cilt, (Philadelphia, 1981-7), 1: 171-80; 5: 118-128. Duruşmaya kaç kişinin katıldığına dair kesin rakamları gösteren bir kayıt yoktur, ancak Penn'in babasına söylediği kadarıyla "yüz civarı insan" 15 Ağustos'taki önduruşmada hazır bulunuyordu, age., 1: 173.
76. Penn, Oxford'un "cehennemsi karanlığı ve terbiyesizliği[nden] men edil[diğini]" iddia ediyordu: Bkz. *An Account of W. Penn's Travails in Holland and Germany*, (Londra, 1694), s. 182. Genel olarak Penn'in karakeri ve hayatıyla ilgili bilgilerin yanında üniversitede başına açılan diğer belalar için bkz. Catherine O. Peare, *William Penn*, (Philadelphia ve New York, 1957).
77. 1600'lerin sonunda sıradan bir Old Bailey jürisi bir günde on iki ile yirmi arasında davada karar verirdi: bkz. Langbein, "Criminal Trial Before Lawyers", s. 277.
78. Beattie, *Crime*, s. 395–9. 19. yüzyılın başlarında bu durum daha da nadirdi. Genellikle jüriler mübaşirin önünde bir araya geliyor ve iki-üç dakika içinde, verecekleri kararın tartışmasını bitiriyorlardı: bkz. Charles Cottu, *On the Administration of Criminal Justice in England and the Spirit of the*

English Government, (Londra, 1822), s. 99, bundan sonra: ["Cottu"].

79. Durumun dikkate değer biçimde 17. yüzyılın Newgate'inden beter olduğu 1598'de Guildford'da kaydı tutulan mahkemeler için duruşma öncesi ölüm oranı yüzde 12'ydi: Bkz. Cecil L'Estrange Ewen, *Witch Hunting and Witch Trials*, (Londra, 1929), s. 27. Genel olarak bkz. Pugh, *Imprisonment*, s. 331-3.

80. "Case of the Imprisonment of Edward Bushell" [olduğu gibi], *A Complete Collection of State Trials* içinde, der. Thomas B. Howell vd., 33 cilt, (Londra, 1816-26), 6: 999, 1006.

81. Zan altındaki hainlere 1696'da ve ağır ceza sanıklarına 1701'de tanınan tanık çağırma hakkı üzerine bkz. James B. Tahyer, *A Preliminary Treatise on Evidence at the Common Law*, (Londra, 1898), s. 157-61. Savunmanın alabileceği adli yardım İngiltere'nin sıradan ceza mahkemelerinde 1730'larda onaylanmaya başladı ve yüzyılın son yirmi yılında Old Bailey'deki davaların yüzde 20 ile 50'si arasında uygulanıyordu: Stephen Landsman, "The Rise of the Contentious Spirit: Adversary Procedure in Eighteenth Century England", *Cornell Law Review*, 75/497, (1990), s. 533, bundan sonra: ["Landsman"]. Yine de savunma avukatlarının doğrudan jüriye seslenmelerine 1836'ya kadar izin verilmemişti. Kimi Amerikan yerleşimleriyse savunmanın profesyonel yardım almasına 18. yüzyılın sonlarına kadar izin vermedi: Bkz. Francis H. Heller, *The Sixth Amendment to the Constitution of the United States*, (New York, 1969), s. 17 ve devamı, bundan sonra: ["Heller, *Sixth Amendment*"]. Genel olarak bkz. Langbein, "Criminal Trial Before Lawyers".

82. 18. yüzyıldan sonra kanıtlara dair kuralların gelişimi için bkz. John H. Wigmore, "A General Survey of the History of the Rules of Evidence", *Select Essays in Anglo-American Legal History* içinde, Ernst Freund vd., 3 cilt, (Boston, 1907–9), 2: 695.

83. 1780'lere gelindiğinde Old Bailey jürilerinin kanıtların niteliğine ve zımnen kanıtlama yükümlülüğüne göre karar vermeleri isteniyordu. Massachusetts'teki tutanaklara bakılırsa benzeri bir yöne on yıl önce girilmişti: Langbein, "Privilege and Common Law", *The Privelege Against Self-Incrimination* içinde, Richard H. Helmholz vd. (Chicago, 1997), s. 234 n. 43. Hüküm vermeden önce dikkatli olunması gerektiği bin yılı aşkın süredir söyleniyordu: Bkz. Justinianus'un *Derleme*'si, Kitap 48, Başlık 19, *The Civil Law Including The Twelve Tables, The Institutes of Gaius, The Rules of Ulpian,*

The Opinions of Paulus, The Enactments of Justinian, and The Constitutions of Leo içinde, S. P. Scott, 17 cilt, (Cincinnati, 1932), 11: 110; Narbonne Konseyi, m. 23, *The Cathars and the Albigensian Crusade* içinde, Michael Costen, (Manchester and New York, 1997), s. 166; John Fortescue, *On the Laws and Governance of England*, çev. Shelly Lockwood, (Cambridge, 1997), s. 41 [m. 27]; ayrıca bkz. César de Saussure, *A Foreign View of England in the Reigns of George I and George II*, der. ve çev. Mme van Muyden, (Londra, 1902), s. 119, bundan sonra: ["Saussure"].

84. Blackstone, *Commentaries*, 4: 342-4.

85. Jürili yargılamanın Amerika'daki erken dönem tarihi için bkz. John M. Murrin, "Trial by Jury in Seventeenth-Century New England", *Saints and Revolutionaries: Essays on Early American History* içinde, der. David D. Hall vd., (New York ve Londra, 1984), s. 152-206; Harold M. Hyman ve Catherine M. Tarrant, "Aspects of American Trial History", *The Jury System in America: A Critical Overview* içinde, der. Rita J. Simon, (Beverly Hills ve Londra, 1975); Heller, *Sixth Amendment*, s. 15 ve devamı.

86. 25 Nisan 1682 tarihli, Pennsylvania'nın ilk Hükümet Taslağı, Madde VIII, *The Federal and State Constitutions, Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America* içinde, der. Francis Newton Thorpe, 7 cilt, (Washington DC, 1909), 5: 3060.

87. Leonard W. Levy, *Emergence of a Free Press*, (New York ve Oxford, 1985), s. 38-44. Bir jürinin yargıçla sadece mahkemede yaşananlar konusunda değil hukukun kendisi üzerine de fikir ayrılığında olabileceğine dair Zenger davasında ileri sürülen iddia Bushel'inkisinde öne sürülenden çok daha temeldi.

88. Blackstone'un Amerika'daki yaygın kabülü için bkz. *Shick v. United States*, 195 US 65, 66 (1904); Coke içinse bkz. bu kitabın 86-90 sayfaları ve ilgili notlar.

89. Geriye dönük yasalar ve yürütmenin cezalandırma yetkisi üzerine yasaklar (Başlık I, m. 9) ve (Sir Walter Raleigh'in ileri sürdüğü iki tanık kuralını içinde barındıran) ihanetin dar tanımı (için bkz. Başlık III, m. 3 [1]) İngiliz etkisinin işaretleriydi. Beşinci anayasa değişikliğinin getirdiği yargılamanın esaslarına dair güvenceler ve kendi kendini suçlamaya dair ayrıcalıklar da keza İngiltere'den ödünç alınmış fikirlerdi. Sekizinci anayasa değişikliğinin yasakladığı aşırı kefaretle şiddetli ve alışılmadık cezalandırma usulleri

doğrudan İngiltere'nin Haklar Bildirisi 10. maddesinden alınmaydı: Bkz. Anthony F. Granucci, "'Nor Cruel and Unusual Punishments Inflicted': The Original Meaning", *California Law Review*, 57/839, (1969).

90. Bkz. Albert W. Alschuler ve Andrew G. Deiss, "A Brief History of the Criminal Jury in the United States", *University of Chicago Law Review*, 61/867, (1994), s. 870. Ayrıca bkz. *Singer v. United States* 380 US 24, 28-31 (1965).
91. Başlık I, m. 9, f. 2; ayrıca bkz. Başlık III, m. 2.
92. Age.
93. Bkz. Saussure, s. 120-2; ve ayrıca çeşitli atıflar için bkz. Thomas A. Green, *Verdict According to Conscience*, (Chicago, 1985), s. 285-8; Leon Radzinowicz, *A History of English Criminal Law*, 5 cilt, (Londra, 1948-86), 1: 699-726, bundan sonra: ["Radzinowicz"].
94. Douglas Hay, "Property Authority and the Criminal Law", *Albion's Fatal Tree* içinde, Douglas Hay vd., (Londra, 1988), s. 33, bundan sonra: ["Hay, Property"].
95. Barrington, *Observations*, s. 144.
96. Cottu, s. 43.
97. Bkz. John Howard, *The State of the Prisons in England and Wales*, (Londra, 1777), s. 27-9.
98. Bkz. Hay, "Property", s. 27; Cottu, s. 106.
99. Örnek için bkz. Pierre Darmon, *Le tribunal de l'impuissance*, (Paris, 1979), s. 96–101.
100. Anonim, *The Examination and confession of certaine Wytches at Chensforde*, (Londra, 1566).
101. 16. yüzyıldan itibaren yayımlanan, "çoğunlukla I. James'in zamanından ancak birkaçı daha evvel"den olan "düzinelerce" ucuz kitap için bkz. John H. Langbein, *Prosecuting Crime in the Renaissance*, (Harvard, 1974), s. 45–54. Old Bailey'nin duruşma salonundan kimi ayrıntılı hikâyeler anlatan 1680'lerin başından bazı dört sayfalık kitapçıkların her biri Britanya Kütüphanesi'nde arşivlenmiştir, katalog numarası 1480.c.25'tir. 18. yüzyılın ortasındaki Duruşma Kitapçıkları'ndan örnekler için bkz. John H. Langbein, "Shaping the Eighteenth-Century Criminal Trial: A View from the Ryder Sources", *University of Chicago Law Review*, 50/1, (1983), s. 15-16, bundan sonra: [Langbein, "Ryder Sources"]. Medyanın nasıl olup da davaların haber değeri taşıdığını keşfettiği ve ayrıca polisiye romanların ve adliye mimarisinin tarihsel gelişimi üzerine değerli bir çalışma için bkz. Jonathan

H. Grossman, *The Art of Alibi. English Law Courts and the Novel*, (Baltimore ve Londra, 2002).

102. Peter Lake, "Deeds Against Nature...", *Culture and Politics in Early Stuart England* içinde, Kevin Sharpe ve Peter Lake, (Basingstoke, 1984), s. 271.
103. Anonim, *The Horrible Murther of a young Boy of three Yeres of age, whose Sister had her tongue cut out*, (Londra, 1606); Anonim, *The most cruell and bloody Murther committed by an Innkeepers Wife, called Annis Dell*, (Londra, 1606).
104. Langbein, "Ryder Sources", s. 3, 10.
105. *An Account of the Proceedings Against Capt Edward Rigby*, (Londra, 1698).
106. N.B. [olduğu gibi], *A Compleat Collection of Remarkable Tryals, of the most Notorious Malefactors, at the Sessions-House in the Old Bailey*, 4 cilt, (Londra, 1718-21), 2: 94.
107. Bkz. Beattie, *Crime*, s. 470-83. Hükümlüleri sömürgelere gönderme uygulaması erken 17. yüzyıldan beri vardı, ancak 1718'de bir kanun bunu yasalaştırdı.
108. Radzinowicz, 1: 3-5.
109. Age., 1: 168 ve sonrası; V. A. C. Gatrell, *The Hanging Tree*, (Oxford, 1994), s. 52, 83, bundan sonra: ["Gatrell"]; Roy Porter, *London. A Social History*, (Londra, 2000), s. 185.
110. Saussure, s. 125-6.
111. Terimi icat eden Blackstone'dur: Bkz. Blackstone, *Commentaries*, 4: 239. Bir hukuk tarihçisinin hesaplarına göre 1750'lerde bu durum İngiltere'deki tüm davaların dörtte birinde sözkonusu olabilirdi: Bkz. Langbein, "Privilege and Common Law", s. 82, 93. 19. yüzyıla gelindiğindeyse düşme eğilimi gösteriyordu: Bkz. Gatrell, s. 524. Özgecil yalanlar kolonyal New York'ta da görülüyordu: Bkz. Philip E. Mackey, *Hanging in the Balance: The Anti-Capital Punishment Movement in New York State, 1776-1861*, (New York, 1982), s. 33, bundan sonra: ["Mackey, *Hanging in the Balance*"].
112. Gatrell, s. 616-18; Radzinowicz, 1: 14; ayrıca bkz. Landsman, s. 606.
113. Gatrell, s. 616.
114. Atıf için bkz. Hay, "Property", s. 29; ayrıca bkz. Langbein, "Ryder Sources", s. 118-19.
115. Johann Wilhelm von Archenholz, *A Picture of England*, 2 cilt, (Londra, 1789), 2: 22.

116. Bazı yabancı ziyaretçilerin anlattıkları için bkz. Radzinowicz, 1: 720.
117. Örnek için bkz. Eden, *Principles*, s. 59 (suçluları kalıcı ve görünür şekilde işaretlemek "hem insanlığa hem sağlık politikasına karşı"ydı, çünkü suçluları içinde bulundukları duruma alıştırıyordu, utanç duygularını kaybetmelerine sebep oluyor ve erdemli insanlarla ilişkiye geçmelerini engelliyordu); 5 Anne m. 6 (hırsızlık yüzünden yanağın işaretlenmesi "suçluları ilerideki benzeri suçlardan ve kabahatlerden alıkoymakta istenen etkiye sahip olmaz, fakat tersine böylesi suçlular dürüst ve kanuni eylemler için güvenilmez görüleceklerinden onları daha da umutsuz yapar").
118. "A Bill for Proportioning Crimes and Punishments in Cases Heretofore Capital", *The Papers of Thomas Jefferson*, der. Julian P. Boyd, (Princeton, 1950–), 2: 492-507.
119. Bkz. J. S. Cockburn, "Punishment and Brutalization in the English Enlightenment", *Law and History Review*, 12/155, (1994), s. 170.
120. James Boswell, *The Hypochondriack*, der. Margaret Bailey, 2 cilt, (Stanford, 1928), 2: 283-4.
121. Bernard Mandeville, *An Enquiry into the Causes of the Frequent Executions at Tyburn etc.*, (Londra, 1725), s. 37.
122. Bkz. Pieter Spierenburg, *Spectacle of Suffering*, (Cambridge, 1984), s. 100-9, bundan sonra: ["Spierenburg"]; ayrıca bkz. Gatrell, s. 61 n. 21, 99-100; J. S. Cockburn, "Punishment and Brutalization in the English Enlightenment", *Law and History Review*, 12/155, (1994), s. 170.
123. Gatrell, s. 52-4, 602-4.
124. Henry Fielding, *An Enquiry into the Causes of the Late Increase of Robbers*, (Londra, 1751), s. 189-96.
125. Bkz. Radzinowicz, 1: 401-2 (öneri "bir anda başarı sağladı ve ... kamuoyunda büyük bir etki [bıraktı]").
126. Bkz. Mackey, *Hanging in the Balance*, s. 36-78. İngilizlerin duyarlılıklarındaki değişimler için bkz. Michael Ignatieff, *A Just Measure of Pain*, (Londra, 1978); Gatrell, s. 325 ve devamı. Cezaevi hareketinin Fransa'daki yayılışı Michel Foucault'nun ilham veren çalışmasının konusuydu, bkz. *Surveiller et punir: Naissance de la prison*, (Paris, 1975) (*Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2017). Batı Avrupa'daki dönüşüme genel bir değini için bkz. Spierenburg, s. 183-99.
127. Mackey, *Hanging in the Balance*, s. 117; ayrıca bkz. Philip E. Mackey, *Voices Against Death*, (New York, 1976), s. xx.

128. İngiltere'deki tartışmanın çerçevesi için bkz. Radzinowicz, 4: 343-53. Radzinowicz'e göre (4: 350) "Bu zamana gelindiğinde en azından cinayet suçunda idam cezasının kalmasını isteyenlerden bazıları cezanın kaldırılmasını isteyenlerin taktiklerini anlamaya başlamıştı. Aleni idamlara son vermek cezaya karşı duyulan kötü duyguları azaltabilir ve infazın sürdülürmesinin yegâne yolu olabilirdi."
129. "The Execution of Barret", *The Times*, (Londra, 27 Mayıs 1868), s. 9; İdam Cezası Anayasa Değişikliği Yasası 1868.
130. İdam cezası için halk desteği 1980'lerin başında yüzde 70 ile 75 arasında sabitlendi: Bkz. der. Hugo Adam Bedau, *The Death Penalty in America*, (New York ve Oxford), s. 90.
131. Gazetenin kısa bir tarihçesi için bkz. Elliott J. Gorn, "The Wicked World: The *National Police Gazette* and Gilded-Age America", *Media Studies Journal*, 6/1, (1992).
132. Richard J. Evans, *Rituals of Retribution*, (Londra, 1997), s. 264-6, 305-15, 471-5.
133. Bkz. Adhémar Esmein, *A History of Continental Criminal Procedure*, (Boston, 1913), s. 408 ve devamı.
134. Adli yardımcılar 19. ve erken 20. yüzyıl boyunca Avusturya, Belçika, Çekoslovakya, Almanya, Yunanistan, İtalya, Polonya, Portekiz, Rusya, İskandinavya, İspanya ve İsviçre'nin ceza davalarında görev aldı: bkz. Neil Vidmar, "The Jury Elsewhere in the World", *World Jury Systems* içinde, der. Neil Vidmar, (Oxford, 2000), s. 429-32. Günümüz Fransası'nda ağır ceza mahkemelerinde halktan dokuz kişilik bir jüriyle üç yargıç bulunur ve çoğunluğun oyuyla (örneğin sekiz oy) mahkûmiyet kararına varılır: Bkz. Ceza Muhakemeleri Kanunu, m. 296, 359, internetten erişmek için: www.legifrance.gouv.fr ; ayrıca bkz. Bron McKillop, "Anatomy of a French Murder Case", *American Journal of Comparative Law*, 45/527, (1997); Stephen C. Thaman, *World Jury Systems* içinde, der. Neil Vidmar, (Oxford, 2000), s. 338. Günümüzde Almanya'da jüri en ağır ceza gerektiren suçlar hariç tüm davalarda bulunur, bu ağır ceza mahkemelerinde beş yargıç görev yapar: Bkz. Royal Commission on Criminal Justice, *Criminal Justice Systems in Other Jurisdictions*, (Londra, 1993), s. 98-100; Nigel G. Foster, *German Legal System and Laws*, 2. Baskı, (Londra, 1996), s. 221-2.
135. Fransa'nın son aleni idam infazı 17 Haziran 1939'da başı kesilen 31 yaşındaki Eugene Weidmann'dı. İnfaz bin kişinin önünde gerçekleşmişti: Bkz.

"France Guillotines Head of Murder Ring", *New York Times*, (17 Haziran 1939), s. 5; "No Public Executions in France", *The Times*, (Londra, 26 Haziran 1939), s. 13. Amerika Birleşik Devletleri'ndeyse son aleni infaz bundan sadece üç yıl önce gerçekleşti. Bu infazda da binlerce insan şafak vakti biraraya gelip Rainey Bethea'nın ölümünü izledi: Bkz. "10.000 See Hanging of Kentucky Negro", *New York Times*, (15 Ağustos 1936), s. 30.

136. François Marie Arouet de Voltaire, *Histoire d'Elisabeth Canning et de Calas*, (Londra, 1762), s. 3. Başka yabancılar tarafından yapılmış benzer gözlemler için bkz. Radzinowicz, 1: 699-726.

137. *"Observations des tribunaux criminels sur le projet de Code criminel"*, 6 cilt, (Paris, Imprım. impériale, an XIII), 2: 7-8, bu atıf için bkz. Esmein, s. 473.

138. Troppmann'ın davasına özel bir atıfla yeni mimarinin bir araştırması için bkz. Katherine F. Taylor, *In the Theater of Criminal Justice*, (Princeton, 1993), bundan sonra: ["Taylor"].

139. *The Times*, (Londra), 30 Aralık 1869, s. 8.

140. John T. Morse, *Famous Trials*, (Boston, 1874), s. 235-56; Taylor, s. 21-60.

141. Thomas Grimm, "Emotions Judiciaires", *Le Petit journal*, (27 Aralık 1869), s. 1, atıf için bkz. Taylor, s. 27.

142. "The Pimlico Mystery. The Judge's Summing Up", *Weekly Dispatch*, (25 Nisan 1886), s. 10.

143. Paul Aubry, *La Contagion du meurtre*, 3. Baskı, (Paris, 1896), s. 107.

144. Bkz. René de Pont-Just'nun haberindeki son notlar, *Le Figaro*, (1 Ocak 1870), s. 2.

145. Rusya'daki ilk jürili yargılamaların bir incelemesi için bkz. Girish N. Bhat, "The Moralization of Guilt in Late Imperial Russian Trial by Jury: The Early Reform Era", *Law and History Review*, 15/77, (1997).

146. Fyodor Dostoyevski, *The Brothers Karamazov*, çev. David McDuff, (Londra, 1993), s. 760-1, (*Karamazov Kardeşler*, çev. Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015).

147. Age., s. 791

148. Yaşananlar karşısında duyulan benzeri memnuniyetsizlikler *Daily News*, *News of the World* ve *Weekly Dispatch* gibi süreli yayınlarında 1880'ler boyunca yaygın olarak görüldü. Özellikle "kupasız bardaklar, kırılmış şarap kadehleri, çay bardakları ve başka piknik gereçleri" için bkz. "The Pimlico Poisoning Case", *Daily News*, (19 Nisan 1886), s. 5. Fransızların benzer bir

eleştirisi için bkz. Maxime du Camp, *Paris, ses organes, ses fonctions et sa vie dans la seconde moitié du XIXe siècle*, 6. Baskı, 6 cilt, (Paris, 1869-76), 3: 223-4.

149. Bkz. Harry Hodge ve James H. Hodge, *Famous Trials*, (Harmondsworth, 1984), s. 204-5.
150. Örnek için bkz. *Weekly Despath*, (9 Eylül 1917).
151. "The Crippen Trial", *The Times*, (Londra, 20 Ekim 1910).
152. Bkz. "5 A.M. Queue For To-Morrow's Malcolm Trial. Tickets Refused Even to the Morbid Rich", *Weekly Despatch*, (9 Eylül 1917), s. 2.

4. BÖLÜM

1. Kıyaslamalı tahminler için bkz. Brian P. Levack, *The Witch-Hunt in Early Medieval Europe*, 2. Baskı, (Londra ve New York, 1995), s. 245, bundan sonra ["Levack"]; Anne L. Barstow, *Witchcraze: A New History of the European Witch Hunts*, (Londra, 1995).
2. Mısır'dan Çıkış 22: 18; Levililer 20: 27.
3. St Augustine, *The City of God Against the Pagans*, çev. R. W. Dyson, (Cambridge, 1998), s. 842-5 (18: 18).
4. Bahsi geçen "Kanon episkopi"ydi, bkz. Norman Cohn, *Europe's Inner Demons*, (Londra, 1993), s. 167 ve devamı, bundan sonra ["Cohn, *Demons*"].
5. Genel olarak bkz. Henry C. Lea, *Materials Toward a History of Witchcraft*, 3 cilt, (Philadelphia, 1939), 1: 101-3, bundan sonra ["Lea, *Witchcraft*"].
6. Roger of Wendover, *Flowers of History*, çev. J. A. Giles, 2 cilt, (Londra, 1849), 2: 464-5.
7. Caesarius of Heisterbach, *The Dialogue on Miracles*, çev. H. von E. Scott ve C. C. Swinton Bland, 2 cilt, (Londra, 1929), 1: 338-41 (5. 18).
8. Thomas de Cantimpré, *Les exemples du 'Livre des abeilles': une vision médiévale*, der. Henri Platelle, (Brepols, 1997), s. 246 (*Bonum universale de apibus* 2. 56).
9. Bkz. Desmond Seward, *The Hundred Years War*, (New York, 1978), s. 214.
10. Genel olarak bkz. Philip M. Palmer ve Robert P. More, *The Sources of the Faust Tradition from Simon Magus to Lessing*, (New York, 1936).
11. İblislerin kendinden menkul kötülükleri için bkz. Aquinalı Thomas, *The 'Summa Theologica' of St Thomas Aquinas ... Literally Translated by Fathers of the English Dominican Province*, çev. Laurence Shapcote, 2. Baskı, 22 cilt, (Londra, 1921?–32), 3: 146-8, bundan sonra: ["Aquinalı Thomas,

Summa theologica"]. *Incibus* ve *Succubus* için bkz. age., 3: 21–5 (Bölüm 1, Kısım 51, m. 3); ayrıca bkz. Aquinalı Thomas, *On the Power of God*, 2 cilt, (Londra, 1932), 2: 208-12 (6.8), Aquinalı Thomas, *Quodlibet*, (Bölüm 11, Kısım 9, m. 1), "Witches Who Steal Penises: Impotence and Illusion in *Malles maleficarum*", çev. Walter Stephens, *Journal of Medieval and Early Modern Studies* içinde, 28(3)/495, (1998), s. 504.

12. Aquinalı Thomas, *Summa theologica*, 11:198-200 (B. 2.2, K. 95, m. 4). Büyücülerin iblisleri çağırırken sebep oldukları tehlikeler hakkında Aquinalı Thomas'ın diğer görüşleri için bkz. *Of God and his Creatures: An annotated translation, with some abridgement, of the Summa contra Gentiles of Saint Thos. Aquinas*, çev. Joseph Rickaby, (Londra, 1905), s. 269 (3. 107).
13. Der. Paulin Paris, *Les grandes Chroniques de France, selon que elles sont conservées en l'église de St Denis en France*, 6 cilt, (Paris, 1836-8), 5: 269.
14. Bu erken dönem soruşturmaların ayrıntılı bir anlatısı için bkz. Lea, *Witchcraft*, 1: 230-60; ayrıca bkz. Cohn, *Demons*, s 202 ve devamı; Levack, s. 35-9, 50-1.
15. Bkz. 1484 tarihli Papalık Belge'si "Summis Desiderantes affectibus", *Malleus maleficarum* içinde, Heinrich Kramer (Institoris diye de bilinir) ve Jacob Sprenger, çev. Montague Summers, (Londra, 1928), s. xliii-xlv, bundan sonra: ["*Malleus*"].
16. *Malleus*, s. 1-11 (B. I, K. 10); ayrıca bkz. s. 56 (1. 8).
17. Örnekler için bkz. age., s. 7-8 (1. 1), 63-5 (1. 10).
18. Lea, *Witchcraft*, 1: 146; Homeros, *Odysseia*, Kitap 10; Cohn, *Demons*, s. 162-75.
19. *Malleus*, s. 41-8, 66, 107, 111-14, 140-4 (1. 6, 1. 11, 2. 1. 3, 2. 1. 4, 2. 1. 13).
20. Age., s. 121 (2. 1. 7); ayrıca bkz. s. 58-61 (1. 9). Kramer'in kaygılarına dair ayrıntılı bir tartışma için bkz. Walter Stephens, "Witches Who Steal Penises: Impotence and Illusion in *Malles maleficarum*", *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 28(3)/495, (1998).
21. *Malleus*, s. 119 (2. 1. 7).
22. Geoffrey R. Quaife, *Godly Zeal and Furious Rage*, (Londra, 1987), s. 23.
23. *Malleus*, s. 228 (3. 15).
24. Levack, s. 133-5.
25. Age., s. 94-9, 215-16, 219-21, 231-2.
26. Bkz. age., s. 114-20; Geoffrey R. Quaife, *Godly Zeal and Furious Rage*, (Londra, 1987), s. 12-14.

27. Reformasyon hareketiyle cadı avları arasındaki ilişkiye dair genel bir anlatı için bkz. Levack, s. 100-24; Katolik yargıçların Protestan meslektaşlarına göre neredeyse iki katı kadar dava açtığı ve 3,6 katı kadar insanı idama mahkûm ettikleri Güneybatı Almanya üzerine ayrıntılı bir çalışma için bkz. H. C. Erik Midelfort, *Witch-Hunting in Southwestern Germany 1562–1684*, (Standford , 1972), s. 33.
28. Levack, s. 22, 24, 193.
29. Jean Bodin, *De la Demonomanie des Sorciers*, (Paris, 1580), kitabın giriş kısmının 4. sayfası, bundan sonra: ["Bodin"].
30. Age., s. 171b.
31. Age., s. 186b.
32. Henry [olduğu gibi] Boguet, *An Examen of Witches*, çev. E. Allen Ashwin, (Londra, 1929), s. xxxii-xxxiv, bundan sonra: ["Boguet, *Examen*"].
33. Age., s. 116.
34. Age., s. 213.
35. Age., s. 215, 217.
36. Age., s. 234.
37. Nicolas Rémy, *Demonolatry*, çev. E. Allen Ashwin, (Londra, 1930), s. 174-5, 164, bundan sonra: ["Rémy"].
38. Martín Del Rio, *Investigations into Magic*, çev. P. G. Maxwell-Stuart, (Manchester, 2000), s. 217, bundan sonra: ["Del Rio"].
39. Age., s. 217-8.
40. Bodin, s. 194a.
41. Bkz. Henry C. Lea, *Superstition and Force*, (Greenwood, 1968, 1870 tıpkıbasımı), s. 255, bundan sonra: ["Lea, *Superstition*"]; ayrıca bkz. Lea, *Witchcraft*, 2: 892-3.
42. Rémy, s. 84-5.
43. Del Rio, s. 197.
44. *Malleus*, s. 99-104 (2.1.2).
45. Del Rio, s. 92-3. *Sabbath*ların bir başka tarifi için bkz. Boguet, *Examen*, s. 55-61 (krş. Boguet, *Discours des Sorciers*, [Lyon, 1608], s. 129-43.)
46. De Lancre'ın yürüttüğü kampanya kapsamında Fransa'da yaşanmış bir olaya dair bir anlatı kitabının çağdaş bir baskısının önsözünde bulunabilir: Bkz. Pierre de Lancre, *Tableau de l'inconstance des mauvais anges et démons*, der. Nicole Jacques-Chaquin, (Paris, 1982), s. 11.
47. Pierre de Lancre, *Tableau de l'inconstance des mauvais anges et démons*,

(Paris, 1612), s. 202–11, bundan sonra: ["De Lancre, *Tableau*"].

48. Age., s. 72.
49. Age., s. 222-3; ayrıca bkz. s. 132-6.
50. Age., s. 225.
51. Age., krş. Henri Boguet, *Discours des Sorciers*, (Lyon, 1608), s. 69.
52. Junius'un davasının arka planı ve mektubunun tam çeviri metni için bkz. Lea, *Witchcraft*, 3: 1175.
53. Age., 2: 707-10.
54. Bu dönem İngilizleri arasındaki hurafeler için bkz. Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic*, (Londra, 1978), ilgili sayfalar, bundan sonra: ["Thomas, *Religion*"].
55. İngiltere'deki idam istatistikleri için bkz. Cecil L'Estrange Ewen, *Witch Hunting and Witch Trials*, (Londra, 1929), s. 31, 112, bundan sonra: ["Ewen, *Witch Hunting*"]; Kıtadakiler içinse bkz. Levack s. 21-6. Cinsiyete dair önyargılar için bkz. Quaife, s. 107; Levack, s. 134.
56. Bkz. John H. Langbein, "The Origins of Public Prosecution at Common Law", *American Journal of Legal History*, 17/313, (1973), s. 315-17.
57. Büyük jürinin tarihine dair bir anlatı için bkz. Helene E. Schwartz, "Demythologizing the Historic Role of the Grand Jury", *American Criminal Law Review*, 10/701, (1972).
58. Bkz. bu kitabın üçüncü bölümü, birinci not ve devamındaki paragraf.
59. İngiltere'deki cadılıkla Kıta Avrupası cadılığı arasındaki farklara dair genel bir değini için bkz. Thomas, *Religion*, s. 519 ve devamı. Bir tarihçi tarafından çözümlenen Essex Mahkemesi'nin 1560 ile 1680 arasında yürüttüğü üç yüzden fazla davanın iddianamelerinden oluşan istatistiklere göre bu mahkemede görülen davaların yüzde doksan sekizi kişiye ya da mülke verilen gerçek zararla ilgiliydi: Bkz. Alan Macfarlane, *Witchcraft in Tudor and Stuart England*, 2. Baskı, (Londra, 1999), s. 25-8, bundan sonra: ["Macfarlane, *Witchcraft*"].
60. Anonim, *The Apprehension and confession of three notorious Witches. Arreigned and by Justice condemned and executed at Chelmesforde*, (Londra, 1589).
61. Ewen, *Witch Hunting*, s. 62; Christina Larner, *Enemies of God. The Witch-hunt in Scotland*, (Londra, 1981), s. 115, bundan sonra: ["Larner, *Enemies of God*"].
62. İzlemenin incelikleri için bkz. John Gaule, *Select Cases of Conscience tou-*

ching Withces and Witchcrafts, (Londra, 1646), s. 78-9.

63. Başka dokuz kadının da hapishanede yakalandıkları hastalık sonucu öldükleri biliniyor; aralarından sadece biri açık bir beraat almıştı: Bkz. Macfarlane, *Witchcraft*, s. 135-42.
64. Matthew Hopkins, *The Discovery of Witches*, (Londra, 1647), s. 2-3.
65. Peter Stein, "The Influence of Roman Law on the Law of Scotland", *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, 23/149, 151, (1957); genel olarak bkz. der. O. F. Robinson ve diğerleri, *European Legal History: Sources and Institutions*, 2. Baskı, (Londra, 1994), s. 224-41.
66. Bodin, s. 168a–b.
67. Bkz. I. D. Willock, *The Origins and Development of the Jury in Scotland*, (Edinburgh, 1966), s. 201, bundan sonra: ["Willock"].
68. James'in dış görünüşü ve karakteri için, onun hakkında derlenen kaynaklardan bkz. der. Robert Ashton, *James I. By His Contemporaries*, (Londra, 1969), s. 1-21. James'in demonoloji üzerine çalışmaları için bkz. Christina Larner, "James VI and I and Witchcraft", *The Reign of James VI and I* içinde, der. Alan G. R. Smith, (Londra, 1973), s. 74-90, bundan sonra: ["Larner, 'James and Witchcraft'"]; Larner, *Enemies of God*, ilgili sayfalar.
69. James Melville, *Memoirs*, der. A. Francis Steuart, (Londra, 1929), s. 327-8, bundan sonra: ["Melville, *Memoirs*"].
70. David Calderwood, *The History of the Kirk of Scotland*, der. Thomas Thomson, 8 cilt, (Edinburgh, 1842-9), 5: 67, bundan sonra: ["Calderwood"].
71. Ethel Carleton Williams, *Anne of Denmark*, (Londra, 1970), s. 21, bundan sonra: ["Williams"]. Düğünün Dancadan çevrilmiş bir kaydı için bkz. David Stevenson, *Scotland's Last Royal Wedding*, (Edinburgh, 1997).
72. Williams, s. 38; ayrıca bkz. Larner, "James and Witchcraft", s. 232 n. 20.
73. Williams, s. 38. Ne var ki itiraf almak için işkenceye başvurmak Danimarka'da yasaktı: Jens Christian V. Johansen, "Denmark: The Sociology of Accusations", *Early Modern European Witchcraft: Centres and Peripheries* içinde, der. Bengt Ankarloo ve Gustav Henningsen, (Oxford, 1990), s. 340.
74. Melville, *Memoirs*, s. 327.
75. Bkz. Anonim, *Newes from Scotland, Declaring the Damnable Life and Death of Doctor Fian*, (Londra, 1591), bundan sonra: ["*Newes from Scotland*"]. Sayfa numaralarına sahip olmayan bu kitapçığın yazarı bilinmiyor, fakat o zamanlar Haddington rahibi olan James Carmichael isminde birisi olması olası: bkz. Melville, *Memoirs*, s. 353.

76. Esas belgelerin pek çoğunun çevirisini de içine alan kapsamlı kaynaklar için bkz. der. Robert Pitcairn, *Criminal Trials in Scotland*, 3 cilt, (Edinburgh, 1833), 1(2): 209 ve devamı, bundan sonra: ["Pitcairn, *Criminal Trials*"].
77. *Newes from Scotland.*
78. Age.
79. Bkz. İddianame'nin 40. maddesi ya da İskoçça "dittay", Pitcairn, *Criminal Trials* içinde, 1(2): 236-7.
80. Örnekler için bkz. *Newes from Scotland.*
81. Şeytani âdetler için bkz. age.; James Melville, *Memoirs*, (Londra, 1929), s. 353.
82. Bkz. "dittay", m. 50, Pitcairn, *Criminal Trials* içinde, 1(2): 239.
83. "dittay", m. 14-16, age., 1(2): 212.
84. *News from Scotland.*
85. Bkz. Willock, s. 198-200. Kıtadaki kurallar için bkz. bu kitap s. 55-6.
86. Calderwood, 5: 116. Bu bağlamda soruşturmayı başlatan David Seaton'un Fian'ı kendi mülküne tecavüz etmekle suçlaması dikkate değerdir (bkz. "dittay" p. 10, Pitcairn, *Criminal Trials* içinde, 1[2]: 211-2). Fian'ı kuşatmış hovardalık dedikodularına bakarak söylenebilir ki Fian, Gillis Duncan'a da öğretmenlik yapıyordu ve Duncan da Seaton'un hizmetçisiydi; cadı avını ateşleyen süreç işte böyle başlamıştı.
87. Bkz. Larner, "James and Witchcraft", s. 79.
88. der. John H. Burton ve David Masson, *The Register of the Priviy Council of Scotland*, 1. Seri, 14 cilt, (Edinburgh, 1877-98), 4: 680.
89. 1 Jac. I, m. 12 (1604), tıpkıbasımı için bkz. der. Barbara Rosen, *Witchcraft in England, 1558-1618*, (Amherst, 1991), s. 57-8.
90. Ewen, *Witch Hunting*, s. 31.
91. *Sabbath* töreninin ilk gösterisi maalesef fiyaskoydu. Grace Sowerbutts'ın Lancaster Kalesi'nde bir jüriye 1612'de anlattığına göre suçlananlardan dördü bir bebeği mıhlamış ve ardından kaynatarak büyülü bir yağ elde etmişlerdi. Kadın, katıldığı bir törende insan gibi yürüyen ama insan yüzüne sahip olmayan siyah bir şeyle dans etmiş ve sevişmişti. Bu sıradan dalavere yargıçta şüphe ve kovuşturmayı ilerletme isteği uyandırmıştı. Sonucunda da kadının Kıta'da eğitim almış Cizvit bir rahip tarafından Katoliklerin intikamını alsın diye yetiştirildiği ortaya çıkmıştı: Bkz. Thomas Potts, *The Trial of the Lancaster Witches, A.D. MDCXII*, der. George B. Harrison, (Londra, 1929), s. 86-107. Buna rağmen on sanık darağacını boylamıştı: 162–6.

92. *Macbeth*, I. iii. 7-10 ve IV. i.; ilk gösterimin muhtemel yeri ve tarihi için Penguin yayınlarından 1967'de basılan kitabın 29. sayfasına bakılabilir.
93. Ewen, *Witch Hunting*, s. 31.
94. der. John H. Burton ve David Masson, *The Register of the Privy Council of Scotland*, 1. Seri, 14 cilt, (Edinburgh, 1877-98), 5: 409.
95. George L. Kittredge, *Witchcraft in Old and New England*, (Harvard, 1929), s. 322-3. Yazarın belirttiğine göre James'in hükümdarlığının geri kalan yıllarında İngiltere'de sadece beş kişi daha asılmıştı.
96. Bkz. Levack, s. 202; İskoçya'daki idam istatistikleri için genel olarak bkz. Larner, *Enemies of God*, s. 62–3.
97. Bkz. Cecil L'Estrange Ewen, *Witchcraft and Demonianism*, (Londra, 1933), s. 125, bundan sonra: ["Ewen, *Witchcraft and Demonianism*"].
98. Matthew Hale, *Historia placitorum coronæ: The History of Pleas of the Crown*, 2 cilt, (Londra, 1736), 1: 429.
99. Anonim, *A Tryal of Witches at the Assizes Held at Bury St Edmunds*, (Londra, 1682), s. 11–12.
100. Anonim, *The Tryal, Condemnation and Execution of Three Witches ... Arraigned at Exeter on the 18th of August 1682*, (Londra, 1682). Daha ayrıntılı bir anlatı için bkz. Frank J. Gent, *The Trial of the Bideford Witches*, (Bideford, 1982), bundan sonra: ["Gent, *Bidefort Witches*"]. Alice Molland isminde biri, iki yıl sonra Exeter'de cadılıktan hüküm giymişti, ancak görünen o ki cezası indirilmişti: bkz. Gent, s. 17.
101. 19 Ağustos 1682 tarihli bir mektup, *Calendar of State Papers, Domestic Series, January 1st to December 31st, 1682* içinde, der. F. H. Blacburne Daniell, (Londra, 1932), s. 347.
102. Bkz. Kai T. Erikson, *Wayward Puritans*, (Boston, 1966), s. 37.
103. John Winthrop, "A Modell of Christian Charity", *Winthrop Papers*, 5 cilt, (Boston, 1929-7), 2: 295
104. Özgürlükler Bildirgesi, m. 94(2) 1641; krş. "Baş Yasalar" adlı Massachusetts'in 1649 tarihli haklar ve özgürlükler bildirgesi. İkisinin de tıpkıbasımı için bkz. der. William H. Whitmore, *The Colonial Laws of Massachusetts*, (Boston, 1889), s. 55, 128.
105. John Putnam Demos, *Entertaining Satan*, (Oxford ve New York, 1982), s. 401-9.
106. Increase Mather, *Essay for the Recording of Illustrious Providences*, (Boston, 1684), s. 140, 142-55.

107. Cotton Mather, *Memorable Providences, Relating to Witchcrafts and Possessions*, (Boston, 1689), s. 10, ("A Discourse on Witchcraft").
108. John Hale, *A Modest Enquiry into the Nature of Witchcraft*, (Boston, 1702), s. 23-4, bundan sonra: ["Hale, *Modest Enquiry*"].
109. Robert Calef, *More Wonders of the Invisible World*, (Londra, 1700), s. 91, bundan sonra: ["Calef"].
110. Bkz. der. Paul Boyer ve Stephen Nissenbaum, *The Salem Witchcraft Papers. Verbatim Transcripts of the Legal Document of the Salem Witchcraft Outbreak of 1692*, 3 cilt, (New York, 1977), 3: 747-55, bundan sonra: ["Boyer"].
111. Age., 1: 248-54; ve bkz. Deodat Lawson, tıpkıbasım *A True Narrative of Some Remarkable Passages relating to sundry Persons afflicted by Witchcraft at Salem Village, A Further Account of the Tryals of the New-England Witches* içinde, (Londra, 1693), s. 3, bundan sonra ["Lawson"].
112. Lawson, s. 6; ayrıca bkz. Boyer, 2: 351-3.
113. Bkz. Frances Hill, *The Salem Witch Trials Reader*, (Cambridge, Mass. 2000), s. 295, bundan sonra: ["Hill, *Salem Reader*"].
114. Calef, s. 100.
115. Age., s. 95-7.
116. Miller, Samuel Parris'in yüzleşme sahnesini okuduğu an için "karşılaştığım binlerce parça birden kendi yerlerini buldu" demiştir: Bkz. Arthur Miller, "Why I Wrote 'The Crucible'", *New Yorker*, (21 ve 28 Ekim 1996), s. 158. Ne var ki oyunun tarihselliği tutarsızdı, hikâye iki kahramanın aşkı üzerinden anlatılıyordu ama tarihsel zamanda kahramanlardan biri 11 diğeri 60 yaşındaydı.
117. Boyer, 1: 661.
118. Thomas Brattle'ın 8 Ekim 1692 tarihli mektubu, çevirisi Burr içinde, s. 169-90, 173.
119. Calef, s. 95.
120. Boyer, 1: 107. Bishop'un davası için bkz. age., 1: 83-109; ve bkz. Cotton Mather, *The Wonders of the Invisible World*, (Boston, 1693), s. 104-14, bundan sonra: ["Mather, *Wonders*"].
121. *The Return of several Ministers consulted by his Excellencey*, Londra baskısında ek olarak *Cases of Conscience Concerning Evil Spirits Personating Men* içinde, Increase Mather, (Londra, 1693).
122. Calef, s. 101-3.

123. Age., s. 106. Uyum göstermeyen sanıklara yapılan bu işlem için bkz. bu kitabın 3. bölümü. Kolonyal Amerika'da bu uygulamanın en az iki kez daha yapıldığını gösteren işaretler vardır ama İngiltere'ye göre daha erken bir sürede kullanımından vazgeçilmiştir: Bkz. Cecil Geek, "Drug Control and Asset Seizures: A Review of the History of Forfeiture in England and Colonial America", *Drugs, Crime and Social Policy: Research, Issues, and Concerns* içinde, der. Thomas Mieczkowski, (Boston, 1992), s. 121–2.
124. Calef, s. 106-8.
125. Age., s. 109-10.
126. Age., 108; krş., Thomas Brattle'ın 8 Ekim 1692 tarihli mektubu, çevirisi Burr içinde, s. 180-2.
127. Hale, bu kitapta da atıfta bulunulan *Modest Enquiry into the Nature of Witchcraft* isimli eserine "kabahatim" (*mea culpa*) diye bir kısım ekleyip cadı avlarına sebep olan havayı çözümleyecek ve kendi payını inkâr edecekti.
128. Increase Mather, *Cases of Conscience Concerning Evil Spirits Personating Men*, (Londra, 1693), önsöz ve s. 38.
129. Calef, s. 154.
130. Mektubun aslı Londra'daki Ulusal Arşiv'dedir (CO 5/857, s. 87-8), çevirisi için bkz. Burr, s. 196-8.
131. Calef, s. 141-2.
132. Age., s. 141.
133. Richard Weisman, *Witchcraft, Magic and Religion in 17th-Century Massachusetts*, (Amherst, 1984), s. 182.
134. Bkz. Calef, s. 143-5; "The Confession of Ann Putnam" (1706), *Salem Reader* içinde, Hill, s. 108.
135. Bkz. 1641 tarihli Özgürlükler Belgesi, m. 94 ve "Ağır Ceza Maddeleri", 1648-9 tarihli *Lawes and Liberties*, der. William H. Whitmore, tıpkıbasım *The Colonial Laws of Massachusetts* içinde, (Boston, 1889), s. 55, 128.
136. Bkz. John Putnam Demos, *Entertaining Satan*, (Oxford ve New York, 1982), s. 11-13, 401-9. Yazarın kitabında kullandığı kaynaklar Salem'de gerçekleşenlerden önce on altı cadılık suçu infazını da ortaya koyuyor.
137. Genel olarak bkz. Hill, *Salem Reader*, s. 117-76.
138. Bkz. Howard Schweber, "Ordering Principles: The Adjudication of Criminal Cases in Puritan Massachusetts, 1629–1650", *Law and Society Review*, 32/367, (1998), s. 371.

139. Genel olarak bkz. Kai T. Erikson, *Wayward Puritans*, (Boston, 1966); özellikle Samuel Parris'in rolü için bkz. Hill, *Salem Reader*, s. 117-76. Kolonyal Yeni İngiltere'de törenler ve suç itirafları için bkz. David D. Hall, *Worlds of Wonder, Days of Judgement*, (Harvard, 1990), s. 166-212. Salem'in cadı avlarına dair başarılı bir anlatı için bkz. Frances Hill, *A Delusion of Satan*, (Londra, 1996).
140. Gent, *Bideford Witches*, s. 7–8.
141. 1693 yılında bir Salemlinin iddiasına göre, Bury St. Edmunds'taki davada bulunan 14 ya da 15 öğenin 6 ya da 7 tanesi Salem'dekinde de vardı: Bkz. Lawson, s. 9. Cotton Mather önceki davanın bir özetini Salem davalarının hükümleri açıklandıktan sonra bunlar için kaleme aldığı bir sözde özür metnine iliştirdi: Bkz. Mather, *Wonders*, s. 83-93. Ayrıca bkz. Hale, *Modest Inquiry*, s. 51-2, 778.
142. Ewen, *Witchcraft and Demonianism*, s. 46.
143. Wallace Notestein, *History of Witchcraft in England 1558–1718*, (Washington DC, 1911), s. 324-8; Ewen, *Witchcraft and Demonianism*, s. 384-9. Notestein'ın gözlemine göre Powell'ın uçmak üzerine yaptığı sanılan yorumun en erken kaynağı 1800'lerin başı gibi bir döneme tarihlenir ve bu durum Jonathan Swift'in yargıca dair savlarıyla da uyumludur: "Saçları gri, ihtiyar bir adamdı, hayatımda gördüğüm en neşeli ihtiyar adamdı, hep hoşnutluk veren şeylerden bahsetti, gülümsedi ve sonra tekrar ağlamaya başladı."
144. Ewen, *Witch Hunting*, s. 68, 314.
145. *The Gentleman's Magazine*, 21, (1751), s. 186, 198, 375, 378.
146. Savunmanın sunduğu metinin deşifresi için bkz. Gena Brealey ve Kay Hunter, *The Two Worlds of Helen Duncan*, (Londra, 1985), s 127 ve devamı.
147. *R. v. Duncan* [1944] KB 713, s. 715.
148. Margaret Murray'nin *The Witch-Cult in Western Europe*, (Oxford, 1921) kitabında ileri sürdüğü savlara genellikle hak ettiği önem verilmemiştir: Bkz. Cohn, *Demons*, s. 152 ve devamı; ayrıca bkz. Quaife, s. 9-10, 66 ve devamı; Thomas, s. 614-15. Yine de kimi şiddetli yıldırma yöntemlerinin Hıristiyanlık öncesinden kalma törenleri ve gelenekleri sindirmek için kullanılmış olabilir, örnekler için bkz Carlo Ginzburg, *Ecstasies*, çev. Raymond Rosenthal, (Londra, 1990), ilgili sayfalar.
149. Örnek için bkz. Andrea Dworkin, *Woman Hating*, (New York, 1974), s. 130, ("Avrupa'da kadınlar neredeyse dört yüzyıl boyunca cadı diye eziyet

görmüş, kazıklara bağlanıp yakılmıştır. Bu kadınların sayısı belki de dokuz milyon kadar vardır.").

150. Bkz. Linnda R. Caporael, "Ergotism: The Satan Loosed in Salem?", *Science*, 192, (2 Nisan 1976), s. 21; Quaife, s. 201-4; Levack, s. 17-18, 48-9.
151. Davaya dair aşağıdaki atıflar aksi belirtilmedikçe şu kaynaktandır: Edgar W. Butler ve diğerleri, *Anatomy of the McMartin Child Molestation Case*, (Lanham, Md, 2001), bundan sonra: ["Butler"]; ayrıca, Pail Eberle ve Shirley Eberle, *The Abuse of Innocence: The McMartin Preschool Trial*, (Buffalo, NY, 1993), bundan sonra: ["Eberle"].
152. Mektubun metni için bkz. Butler, s. 14.
153. Her ne kadar sosyal hizmetler diplomasına sahip ve çocuk istismarıyla psikanaliz konularında deneyimi olsa da Kee MacFarlane, çapraz sorgu sırasında kabul ettiği üzere California'da sosyal hizmetler alanında çalışmak için yetkili değildi ve Amerika'daki hiçbir eyalette herhangi bir şekilde terapi, psikanaliz ya da başka türlü tıbbi uzmanlık gerektiren işleri yürütmek için izni yoktu: Bkz. Butler, s. 72-3; 7 Eylül 1984 tarihli ifadeye atıf için bkz., s. 24-5.
154. Bkz. Kee MacFarlane ve Sandy Krebs, "Techniques for Interviewing and Evidence Gathering", *Sexual Abuse of Young Children* içinde, Kee Macfarlane ve Jill Waterman'le Shawn Conerl vd., (Londra, 1986), s. 67-100; ayrıca bkz. Debbie Nathan ve Michael Snedeker, *Satan's Silence*, (New York, 1995), s. 77-8, bundan sonra: ["Nathan"].
155. Eberle, s. 153, 191-2.
156. Butler, s. 70.
157. Bkz. Butler, s. 170-4; Eberle, s. 187-99.
158. Robert D. Hicks, *In Pursuit of Satan*, (Buffalo, NY, 1991), s. 191, bundan sonra: ["Hicks"].
159. Butler, s. 87.
160. Age., s. 193.
161. Nathan, s. 190-1; Hicks, s. 192-3.
162. Mark Arax, "McMartin Parents Spur Action by Authorities. Officials Search Lot for Abuse Evidence", *Los Angeles Times*, 18 Mart 1985, s. 2; Hicks, s. 193.
163. Butler, s. 19.
164. Eberle, s. 140, 175-6.
165. Thomas B. Rosenstiel, "Lurid News: Are Victims Exploited?", *Los Angeles*

Times, (11 Mayıs 1984), I–1.

166. Eberle, s. 21.
167. Butler, s. 58.
168. Suçlamaların doğuşu ve dönüşümü için bkz. Butler, s. 16-18.
169. Butler, s. 45; Currie'nin yorumu için bkz. "5 Freed in Sex-Abuse Case; Parents Urge State Action", *Chicago Tribune*, (18 Ocak 1986), s. 3.
170. Butler, s. 168.
171. Eberle, s. 149.
172. Age., s. 171.
173. Lois Timnick, "Boxes of Evidence Enliven McMartin Trial", *Los Angeles Times*, (30 Nisan 1988), s. 2-3.
174. Eberle, s. 95-105; Butler, s. 177-81.
175. Eberle, s. 241.
176. Age., s. 236; Butler, s. 177-81.
177. Butler, s. 198-202.
178. Albert W. Alschuler ve Andrew G. Deiss, "A Brief History of the Criminal Jury in the United States", *University of Chicago Law Review*, 61/867, (1994), s. 925.
179. Carol McGraw, "In the End, Jury Gave in to Confusion", *Los Angeles Times*, (28 Temmuz 1990), s. 1; "McMartin Jury Deadlocks; Buckey Won't Be Retired", *Los Angeles Times*, (29 Temmuz 1990), A1.
180. Butler, s. 251.
181. Hicks, s. 194.
182. Thomas L. Fether, "The Alleged Molestation Victim, The Rules of Evidence and the Constitution: Should Children Really Be Seen and Not Heard?", *American Journal of Criminal Law*, 14/227, (1987), s. 239-40; Arthur Lyons, *Satan Wants You*, (New York, 1988), s. 143, bundan sonra: ["Lyons, *Satan*"].
183. Nathan, s. 91.
184. Butler, s. 30-3.
185. Jeffrey S. Victor, *Satanic Panic*, (Chicago ve La Salle, I1., 1993), s. 19-20; Lyons, *Satan*, s. 2-3, 143-6.
186. Hicks, s. 292.
187. Bkz. bu kitabın 4. bölümü.
188. Jean S. La Fontaine, *The Extent and Nature of Organised and Ritual Abuse. Research Findings*, (Londra, 1994). Kitabın sunduğu rapora (s. 30) göre

seksen dört olaydan üçünde iddia edilen gizemli törenler kurbanların sessiz kalmasını sağlamak için yapılmıştı. Fakat "büyülü ya da dini bir nesneye yönelmiş ... cinsel ya da fiziksel istismar" yönünde bir bulgu yoktu. 1990'larında başında Amerika'da hazırlanan iki federal rapora göre satanist tarikatlar tarafından düzenlenen istismar hikâyelerinin birçoğu asılsızdı: Bkz. Nathan, s. 230.

189. Bkz. Jean S. La Fontaine, *Speak of the Devil*, (Cambridge, 1998), s. 5 ve burada atıfta bulunulan kaynaklar; John Johnson ve Steve Padilla, "Satanism: Skeptics Aboud", *Los Angeles Times*, (22 Nisan 1991), A1.

190. Davanın ayrıntılı bir dökümü için bkz. Lawrence Wright, *Remembering Satan: A Case of Recovered Memory and the Shattering of an American Family*, (Londra, 1994), özellikle s. 134-46, 176-8, 186-7.

191. Bkz. Jean S. La Fontaine, *Speak of the Devil*, (Cambridge, 1998), özellikle s. 12, 163.

192. Bkz. Arthur Miller, "Why I Wrote 'The Crubicle'", *New Yorker*, (21 ve 28 Ekin 1996), s. 158.

193. Lois Timnick, "Children's Abuse Reports Reliable, Most Believe", *Los Angeles Times*, (26 Ağustos 1985), s. 1 (sırasıyla yüzde 61 ve 21, ankete katılanların yüzde 12'si de her iki olasılığın da kendilerini eşit seviyede kaygılandırdığını söylemişlerdi).

194. Böylesi görüşlerin doğrudan Freudcu bir açıklaması için bkz. Henry Weihofen, *The Urge to Punish*, (Londra, 1957); Postmodern yeniliklerden örnekler için bkz. René Girard, *Things Hidden Since the Foundation of the World*, (Londra, 1987); Jacques Derrida, "Force of Law: The 'Mystical Foundation of Authority'", *Deconstruction and the Possibility of Justice* içinde, der. Drucilla Cornell vd., (Londra ve New York, 1992), s. 3-67.

5. BÖLÜM

1. Léon Camille Ménabréa, *De l'origine de la forme et de l'esprit des jugements rendus au Moyen Âge contre les animaux*, (Chambéry, 1846), s. 7-24. Ménabréa duruşma tutanaklarının tıpkıbasımını s. 148-61 aralığında verir. Davaların İngiliz benzerleri için bkz. Edward P. Evans, *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*, (Londra, 1906), s. 37-50, bundan sonra: ["E. P. Evans"]. Bu kitap Faber tarafından 1987'de yeniden basılmıştır, ancak bahsi geçen davanın tutanakları bu baskıda yer almaz (1906 baskısındaki tutanaklar için bkz. s. 259-84).

2. Papalık Belgesi "Immensa aeterni Dei", tıpkıbasımı için bkz. Roma Kilisesi, *Bullarum diplomatum et privilegiourm sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio*, 25 cilt, (Roma, 1857-72), 8: 985.
3. Émile Agnel, *Curiosités judiciaires et historiques du moyen âge*, (Paris, 1858), s. 30, bundan sonra: ["Agnel"].
4. E. P. Evans, s. 49; fakat bkz. Ménabréa, s. 23-4.
5. Agnel, s. 29-30; E. P. Evans, s. 27.
6. Jean Delumeau, *Catholicism between Luther and Voltaire: A New View of the Counter Reformation*, çev. Jeremy Moiser, (Londra, 1977), s. 168.
7. Manoel Bernardes, *Nova Floresta*, 5 cilt, (Lizbon, 1706-47), 1: 270-3, kıyaslama için bkz. Agnel, s. 41-6.
8. Wilhelm Vischer ve Heinrich Boos, *Basler Chroniken*, 2 cilt, (Leibzig, 1880), 2: 102.
9. E. P. Evans, s. 146; ayrıca bkz. Daniel Jousse, *Traité de la Justice Criminelle de France*, 4 cilt, (Paris, 1771), 4: 123, bundan sonra: ["Jousse"].
10. E. P. Evans, s. 148, 344-5.
11. Age., s. 150-1.
12. Bkz. Agnel, s. 13-15; E. P. Evans, s. 160-1, 358-9; Jousse, 1: vi (boğalar); E. P. Evans, s. 169 (bir inek); age., s. 162 (bir at).
13. E. P. Evans, s. 147.
14. Jean Bouvier (Lionnois), *Histoire de villes vieille et neuve de Nancy* ..., 3 cilt, (Nancy, 1805-11), 2: 375.
15. E. P. Evans, s. 153-4, 346-51.
16. Age., s. 340-1.
17. Örnek için bkz. der. Louis Tanon, *Registre criminel de la justice de Saint-Martin-des-Champs à Paris au XIVe siècle*, (Paris, 1877), s. 227.
18. E. P. Evans, s. 335.
19. Age., s. 141.
20. Philippe de Beaumanoir, *Coutumes de Beauvaisis*, der. Amédée Salmon, 2 cilt, (Paris, 1899), 2: 481, bir seçenek olarak şuna da bakılabilir, *The* Coutumes de Beauvaisis *of Philippe de Beaumanoir*, çev., F. R. P. Akehurst, (Philadelphia, 1992), s. 712.
21. Pierre Ayrault, *Des proces faicts au cadaver, aux cendres, a la memoire, aux bestes brutes, choses inanimées, & aux contumax*, (Angers, 1591), s. 24b-25a, 27a-28a, bundan sonra: ["Ayrault, *Des proces*"].
22. E. P. Evans, s. 160, 357-7.

23. Charles J. B. Giraud, *Essai sur l'histoire du droit francais au moyen âge*, 2 cilt, (Paris, 1846), 2: 302.
24. Beaumanoir, age.
25. Aquinalı Thomas, *Of God and His Creatures*, çev. Joseph Rickaby, (Londra, 1905), s. 276 (3. 114).
26. Aquinalı Thomas, *Summa Theologica* 3: 146-8 (Bölüm 1, K. 63, m. 1), çev. Laurence Shapcote, 2. Baskı, 22 cilt, (Londra, 1921?-32), 10: 312-13 (Bölüm 2. 2, K. 76, m. 2), bundan sonra: ["Aquinalı Thomas, *Summa theologica*"].
27. Çıkış 21: 28-9, Levililer 20: 15-16.
28. Ivo of Chartres, "Decretum", Bölüm 9, K. 108, *Patrologiæ* cursus completus içinde, Jacques-Paul Migne, 221 cilt, (Paris, 1844-64), 161: 686.
29. Worms Konseyi 64. Kanon'u, MS. 868, Joannes Dominicus Mansi, tıpkıbasım *Sacrorum conciliourm nova et amplissima collectio* içierisnde, 55 cilt, (Floransa, Venedik, Paris, Arnhem ve Leipzig, 1759-1962), 15: 880. Katil arılardan duyulan rahatsızlığın kökü daha gerilere gider, öyle ki bu konu Canterbury Başpiskoposu Theodore'nin İlahiler Kitabı'nda, 668 ve 690 tarihlerinde de vardır: Bkz. John T. McNeill ve Helena M. Gamer, *Medieval Handbooks of Penance*, (New York, 1938), s. 208.
30. William of Thierry vd., *St Bernard of Clairvaux. The Story of his Life as recorded in the* Vita Prima Bernardi, çev. Geoffrey Webb ve Adrian Walker, (Londra, 1960), s. 71.
31. Aquinalı Thomas, *Summa theologica*, 12: 71-5 (Bölüm 2. 2, K. 108, m. 4).
32. Age., 11: 161-2 (Bölüm 2. 2, K. 90, m. 3).
33. Anlatılan dava ilk olarak anonim eser *Histoire mémorable de la persécution & saccagemet du peuple de Merindol & Cabrières & autres circouoisins, appelez Vaudois*, (1556), s. 35-7 içinde yer alır. Görünüşe göre bu anonim eser şu çalışmalara kaynaklık etmiştir: Jean Crespin, *Histoire des martyrs*, (Cenevre, 1582), s. 132-42; ve Jacques-Auguste de Thou, *Historiarum sui temporis ...*, bu eser 1600'lerde çeşitli baskılar yapmış ve daha sonra *Histoire universelle ... depuis 1593 jusqu'en 1607*, (Londra, 1734), (s. 413 ve devamı) olarak çevrilmiştir. Chassenée'nin 19. yüzyılda yaşamöyküsünü kaleme alan yazar, kendisinin fareleri savunmak gibi yüzeysel işlerle meşgul olabileceğini şiddetle protesto eder, fakat bu protesto 16. yüzyıldaki varsayımlara değil de kendi zamanına dayanıyor gibidir. Ayrıca yine aynı yazar anlatının kaynağını 1597 tarihine götürür, belli ki neredeyse aynı zamanda

kaleme alınmış 1556 tarihli kaynaktan habersizdir: Bkz. J. -Henri Pignot, *Barthélemy de Chasseneuz ... Sa vie et ses oeuvres*, (Paris, 1880), s. 315-20, bundan sonra: ["Pignot"].

34. Esther Cohen, *The Crossroads of Justice*, (Leiden, 1993), s. 131, Chassenée'nin *Consilium primum ... De excommunicatione animalium insectorum*'un çevirisi, bundan sonra: ["Cohen, *Crossroads*"].
35. Erwen Bonkalo, "Criminal Proceedings Against Animals in the Middle Ages", *Journal of Unconventional History*, 3/25, (Kış, 2002), s. 28-9; ayrıca bkz. E. P. Evans, s. 111-13, 259-60.
36. Chassenée, *Consilium primum ... De excommunicatione animalium insectorum*, (1531), Pignot içinde özeti, s. 212-27, ve Evans içinde, s. 21-7, 31-6.
37. Yaratılış, 3: 9.
38. Kanon Hukukçuları nezdinde yasal hakların gelişimine dair bkz. Kenneth Pennington, *The Prince and the Law, 1200–1600*, (Berkeley ve Oxford, 1993), özellikle s. 142-3, 162-3. Şeytan'ın yasal durumu için bkz. Clarence Gallagher, *Canon Law and the Christian Community*, (Roma, 1978), s. 160. III. Innocentius'un yaptığı şaka için bkz. Stephan Kuttner ve Antonio García y García, "A New Eyewitness Acconut of the Fourth Lateran Council", *Traditio*, 25/115, (1964), satır 107-10.
39. Anonim, *Histoire mémorable de la persécution & saccagemet du peuple de Merindol & Cabriéres & autres circouoisins, appelez Vaudois*, (1556). Chassenée'yle *senyör* arasındaki alışveriş için s. 35-7.
40. Bkz. bu kitabın 1. bölümü.
41. James G. Frazer, *The Golden Bough*, 3. Baskı, 12 cilt, (Londra, 1907–15), C. 5. 2 ("Spirits of the Corn and of the Wild"), s. 214-16.
42. E. P. Evans, s. 304-5.
43. Agnel, s. 14.
44. Bkz. C. Calvert'in yazdığı giriş bölümü, *A Hangman's Diary. Being the Journal of Master Franz Schmidt, Public Executioner of Nuremberg 1573-1617* içinde, der. Albrecht Keller, çev. C. Calvert ve A. W. Gruner, (Londra, 1928), s. 35.
45. Bkz. Cohen'in *Crossroads*'taki tartışması, s. 135 ve devamı.
46. Davanın bir anlatısı ve kaynaklar için bkz. Ferdinand Gregorovius, *History of the City of Rome in the Middle Ages*, 2. Baskı, 8 cilt, (Londra, 1900-9), 3: 224-32, bundan sonra: ["Gregorovius"]; Henry H. Milman, *History of Latin Christianity*, 3. Baskı, 9 cilt, (Londra, 1864), 3: 242-4. Kilise'nin

ölüler üzerindeki yasal yetkisine dair daha genel bilgiler için bkz. Henry C. Lea, *A History of the Inquisition of the Middle Ages*, 3 cilt, (New York, 1888), 1: 230-2, bundan sonra: ["Lea, *Inquisition*"], (şuna dikkat etmekte fayda var, Lea yanlışlıkla Formosus'un kendisinin ölümünden sonra iki kez yargılandığını yazar).

47. Gregorovius, 3: 244.
48. Örnek için bkz. "Manual for Inquisitors at Carcassonne 1248-49", tıpkıbasım *Heresy and Authority in Medieval Europe* içinde çeviri, Edward Peters, (Philadelphia, 1980), s. 200, 205-6.
49. "The Chronicle of William Pelhisson", *Heresy, Crusade and Inquisition* içinde, Walter L. Wakefield, (Londra, 1974), s. 226-8, ayrıca bkz. s. 211, bundan sonra: ["Pelhisson"].
50. Ölümden sonra verilen mahkûmiyetlerin ne kadar çok olduğuna dair bir işaret olarak şu örnek verilebilir: Engizisyoncu Bernard Gui'nin 1308 ile 1322 arasında on dört yılda önüne gelen 636 davanın en azından 67 sanığı –yani yüzde 10'dan fazlası– ölüydü. Bkz. Lea, *Inquisition*, 1: 495.
51. Pelhisson, s. 224.
52. Örnek için bkz. Bartholo a Chasseneo [olduğu gibi], *Commentariorum in consuetudines ducatus Burgundiae*, (Paris, 1528), s. 54b.
53. Cohen, *Crossroads*, s. 142.
54. Lea, *Inquisition*, 1: 553.
55. Bkz. Paul Barber, *Vampires, Burial and Death*, (New Haven, 1988), s. 76-7.
56. Lea, *Inquisition*, 1: 537-8.
57. der. S. P. Scott, *The Civil Law Including The Twelve Tables, The Institutes of Gaius, The Rules of Ulpian, The Opinions of Paulus, The Enactments of Justinian, and The Constitutions of Leo*, 17 cilt, (Cincinnati, 1932), 11: 129 (Kitap 48, Bölüm 21) ve 11: 137 (Kitap 48, Bölüm 24); ayrıca bkz. A. H. J. Greenidge, "The Conception of Treason in Roman Law", *Juridical Review*, 7/228 (1895), s. 239.
58. Stoacıların intihara nasıl yaklaştıklarına dair iyi bir tartışma için bkz. John M. Rist, *Stoic Philosophy*, (Cambridge, 1969), s. 233-55.
59. Jean de Coras, *Arrest memorable du parlement de Tolose*, (Lyons, 1565), s. 146-7.
60. Ayrault, *Des proces, passim*, özellikle s. 3a, 9a, 16a–17b, 19a–20a.
61. Yaşayanların yasal vekâletinde değişimler getiren kanun için bkz. Esmein, s. 227-9, 275. Ölülerin haklarında getirdiği değişiklikler için bkz. Françoo-

is Serpillon, *Code Criminel*, 2. Baskı, 2 cilt, (Lyons, 1784), 2: 219, 226, bundan sonra: ["Serpillon"]. Daha sonraki çalışması aslen 1767'de Lyons'ta basılmıştı.

62. Age., 2: 214.
63. Age., 2: 218
64. Jousse, 4: 134-5. Serpillon böylesi olaylarda merhamet gösterilmesi taraftarıydı: Bkz. 2: 214 n. 7.
65. Pierre François Muyart de Vouglans, *Les Loix Criminelles de France*, (Paris, 1780), s 185.
66. Serpillon, 2: 220-3.
67. Age., 2: 212, 221, 226.
68. Jousse, 1: viii.
69. Claude Haton, *Mémoires de Claude Haton*, 2 cilt, (Paris, 1857), 2: 704-6. Genel olarak bkz. Natalie Zeman Davis, *Society and Culture in Early Modern France*, (Standford, 1975), s. 163, 179; ve bkz. V. H. H. Green, *Renaissance and Reformation*, (Londra, 1964), s. 257, 259.
70. Der. Charles Hughes, *Shakespeare's Europe – Unpublished Chapters of Fynes Moryson's Itinerary*, (Londra, 1920), s. 265.
71. Jacques Boulanger, *The Seventeenth Century*, (Londra, 1920), s. 345.
72. Robert Darnton, *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*, (New York, 1985), s. 77.
73. Richard J. Evans, *Rituals of Retribution*, (Londra, 1997), s. 205.
74. V. H. H. Green, *Medieval Civilization in Western Europe*, (New York, 1971), s. 232-3.
75. Der. Thomas B. Howell vd., *A Complete Collection of State Trials*, 33 cilt, (Londra, 1816-26), 5: 1335 ve devamı.
76. Bkz. Bölüm 5.
77. Örnek için bkz. Keith Thomas, *Man and the Natural World*, (Londra, 1983), s. 98; genel olarak bkz. V. A. C. Gatrell, *The Hanging Tree*, (Oxford, 1994), s. 283.
78. Haklar Bildirgesi m. 94 (7), *The Colonial Laws of Massachussets* içinde, der. William H. Whitmore, (Boston, 1889), s. 55.
79. William Bradford, *Of Plymouth Plantation*, der. Samuel Eliot Morison, (New York, 1963), s. 320-1.
80. Kral Alfred'in yasaları Çıkış Kitabı'nın yolundan gidip katil öküzlerin taşlanarak öldürülmesini buyuruyordu (bkz. Benjamin Thorpe, *The Ancient*

Laws and Institutes of England, [Londra, 1840], s. 22). Fakat İngiltere'nin ilk büyük hukukçusu Henry Bracton 1200'lerin ortasında "aklı olmayan hayvanların yaralanmaya (*injuria*) sebep oldukları ya da ağır suç işledikleri söylenemez," diye açıkladı: Bkz. George E. Woodbine, *Bracton on the Laws and Customs of England*, çev. Samiel E. Thorne, 4 cilt, (Harvard, 1968-77), 2: 379, ve bkz. 2: 384, 2: 424. E. P. Evans, İngiltere'den iki davayı örnek gösterir; 1771'de, Chichester'dan bir köpek ve 1861 öncesinde Leeds'te bir horoz. Fakat kaynaklarından biri üçüncü el kaynaktır ve kesin bir belgeye dayanmaz, diğer kaynaksa tamamlanmamıştır. Bu davalar gerçekleşmiş olsalar bile bunların (diyelim ki bir sulh yargıcı yerine) bir jüri önünde gerçekleştiğini hayal etmek imkânsızdır çünkü öyle olsaydı mutlaka başka kaynaklarda da geçerdi. Bkz. E. P. Evans, s. 333-4; atıf için bkz. Karl von Amira, "Thierstrafen und Thierprocesse", *Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung*, 12/545, (1981), s. 599 ve *Allegemeine Deutsche Strafrechtszeitung*, Cilt 2, (Leipzig, 1861).

81. Bkz. Frederick Pollock ve Frederick W. Maitland, *The History of English Law Before the Time of Edward I*, 2. Baskı, 2 cilt, (Cambridge, 1898), 2: 554 (1279'dan bir cadı); Simon Schama, *A History of Britain*, 3 cilt, (Londra, 2000–2), 1: 284 (Richard Hunne'nün davasının bir anlatısı); *A briefe treatise concerning the burnynge of Bucer and Phagius at Cambrydge, in the tyme of Quene Mary, with theyr restitution in the time of our moste gracious souerayne Lady that nowe is*, çev. Arthur Goldyng, (Londra, 1562) (iki tabut).
82. İskoçya'da gerçekleşen ölüm sonrası yargılamalar için bkz. der. Robert Pitcairn, *Criminal Trials in Scotland*, 3 cilt, (Edinburgh, 1833), 2: 277-8, bundan sonra: ["Pitcairn, *Criminal Trials*"]; ve bkz. William K. Dickson, "The Scots Law of Treason", *Juridical Review*, 10/243, (1898), s. 244.
83. Tartışma şu iki makalede etraflıca tekrar incelenmiştir: William F. Arbuckle, "The 'Gowrie Conspiracy' – Part I", *Scottish Historical Review*, 36/1, (1957) ve "The 'Gowrie Conspiracy' – Part II", *Scottish Historical Review*, 36/89, (1957).
84. Bkz. Pitcairn, *Criminal Trials*, 2: 316.
85. William F. Arbuckle, *Scottish Historical Review*, 36/1, (1957), s. 3.
86. David Calderwood, *The History of the Kirk of Scotland*, der. Thomas Thomson, 8 cilt, (Edinburgh, 1842-49), 6: 56-7, bundan sonra: ["Calderwood"].

87. Ethel Carleton Williams, *Anne of Denmark*, (Londra, 1970), s. 63. Şunu belirtmek gerekir ki Williams'ın atfı (s. 326'da James Melville, *The Autobiography and Diary of Mr James Melville*, der. Robert Pitcairn, 2 Cilt, [Edinburgh, 1842]) anekdotu doğrulamaz.
88. James Melville, *The Autobiography and Diary of Mr James Melville*, der. Robert Pitcairn, 2 cilt, (Edinburgh, 1842), 2: 488 n. 1.
89. Pitcairn, *Criminal Trials*, 2: 233.
90. Age., 2: 247.
91. Anlayışla karşılamak gerekir ki bu bileşimin tarifinin nelerden oluştuğu kaydedilmemiştir. Yine de burada bahsedilen içerik 1562'de görülen kendi davasından önce Huntley Kontu için kullanılmıştı: John H. Burton, *History of Scotland*, 2. Baskı, 8 cilt, (Edinburgh, 1873), 4: 51.
92. Pitcairn, *Criminal Trials*, 2: 257; Calderwood, 6: 99.
93. Pitcairn, *Criminal Trials*, 2: 276.
94. Age., 2: 276 ve devamı.
95. Roy F. Hunnisett, *The Medieval Coroner*, (Cambridge, 1961), s. 34-5, 81; der. Paul Matthews, *Jervis on the Office and Duties of Coroners*, 12. Baskı, (Londra, 2002), s. 9–10.
96. Bkz. Barbara T. Gates, *Victorian Suicide. Mad Crimes and Sad Histories*, (Princeton, 1988), s. 3, 6.
97. Bkz. Frederick Pollock ve Frederick W. Maitland, *The History of English Law Before the Time of Edward I*, 2. Baskı, 2 cilt, (Cambridge, 1898), 2: 472–4.
98. Deodand'ın keskin bir Katolik karşıtı çizgiden anlatılan özet tarihi için bkz. William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, 3. Baskı, 4 cilt, (Oxford, 1768-9), 1: 300, bundan sonra: ["Blackstone, *Commentaries*"].
99. Teresa Sutton, "The Deodand and Responsibilty for Death", *Journal of Legal History*, 18(3)/44, (1997), s. 44-5.
100. Der. Roy F. Hunnisett, *Sussex Coroners' Inquests 1558–1603*, (Kew, 1996), s. 37-8.
101. Örnek için bkz. der. Roy F. Hunnisett, *Calendar of Nottinghamshire Coroners' Inquests 1485–1558*, (Thoroton Society, 1969): Tekerleklerle ilgili davalar için bkz. 188, 332, 214, 277, 331; aks için bkz. dava 47; mil için bkz. dava 112. Ayrıca bkz. Blackstone, *Commentaries*, 1: 301-2.
102. Der. Roy F. Hunnisett, *Calendar of Nottinghamshire Coroners' Inquests*

1485–1558, (Thoroton Society, 1969), dava 140. Ayrıca bkz. dava 276, bu davada da benzeri bir karar belirli bir çavdar tutamı için verilmişti.

103. *The Times*, (Londra, 7 Ocak 1842), s. 3.

104. *The Times*, (Londra, 11 Ocak 1842), s. 5.

105. Hansard (HL), (24 Nisan 1846), Lord Campbell ve Brougham adlarına. Deodand'ın uygulamadan kalkmasına dair genel olarak bkz. H. Smith, "From Deodand to Dependency", *American Journal of Legal History*, 11/389, (1967); Jacob J. Finkelstein, "The Goring Ox: Some Historical Perspectives on Deodands, Forfeitures, Wrongful Death and the Western Notion of Sovereignty", *Temple Law Quarterly*, 46/169, (1973). Deodand uygulamasının Atlantik'in öte tarafında kendine yer bulduğuna dair bir işaret yoktur. E. P. Evans, s. 187'de Maryland'da katil bir ağaca jüri tarafından 13 Ocak 1637'de el konulduğunu iddia eder, fakat atıfta bulunduğu devlet arşivlerinde böyle bir bilgi yoktur. Bir keresinde de Tennessee Yüksek Mahkemesi (hiçbir destekleyici tarihsel kanıta sahip olmamakla birlikte) İngiliz yerleşimcilerin Amerika'ya geldiklerinde Deodand'ı terk ettiklerini söylemiştir: Bkz. *Parker-Harris Co. v. Tate*, 188 S.W.54 (Tenn. 1916), s. 55. ("Bu öğretinin altında hurafenin bizim adalete dair fikirlerimize çok aykırı olmasından ötürü bu ülkenin İçtihat Hukuku'nun bir parçası yapılmaması yatıyordu.")

106. Philippe de Beaumanoir, *Coutumes de Beauvaisis*, der. Amédée Salmon, 2 cilt, (Paris, 1899), 2:478-92; şu seçenek de vardır: *The Coutumes de Beauvaisis of Philippe de Beaumanoir*, çev. F. R. P. Akehurst, (Philadelphia, 1992), s. 710-19; genel olarak bkz. Naomi, D. Hurnard, *The King's Pardon for Homicide before A.D. 1307*, (Oxford, 1969), s. 68 ve devamı.

107. Aquinalı Thomas, *Summa theologica*, 5: 168-74, (Bölüm I, K. 116); ayrıca bkz. Aquinalı Thomas, *Of God and His Creatures*, çev. Joseph Rickaby, (Londra, 1905), s. 18 (1.23).

108. Dante Alighieri, *The Divine Comedy: Inferno*, Kıta 7 (İlahi Komedya/Cehennem-Araf-Cennet, çev. Rekin Teksoy, (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2016).

109. İdam Cezası Kraliyet Komisyonu, *Minutes of Evidence taken before the Royal Commision on Capital Punishment*, (Londra, 1949-52), s. 207. Kısasçılığa doğru artan ilgi için genel olarak bkz. John M. Kelly, *A Short History of Western Legal History*, (Oxford ve New York, 1992), s. 448- 50.

110. Jonathan Holborrow, "Major on criminals: 'We should condemn a little more, understand a little less' – The prime minister sets out his values for the nineties", *Mail on Sunday*, (21 Şubat 1993).

111. Don Davies, *The Milwaukee Murders*, (Londra, 1992), s. 283.
112. Bkz. Eric Silver, "Punishment or Treatment? Comparing the Lenghts of Confinement of Successful and Unsuccessful Insanity Defendants", *Law and Human Behavior*, 19/375, (1995). Silver'ın yedi eyalette yürüttüğü çalışma akıl sağlığı yerinde olmayan mahkûmların akıl sağlığı yerinde olanlara göre California ve New York'ta daha uzun, Georgia ve Ohio'da daha kısa süreyi hapishanede geçirdiklerini ortaya çıkarmıştır; diğer üç eyalettese verilen kararın türü bir fark yaratmamaktadır.
113. Bu durum özellikle ağır suçlar için geçerlidir. Bkz. Lisa A. Callahan vd., "The Volume and Characteristics of Insanity Defense Pleas: An Eight-State Study", *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 19(4)/331, 1991.
114. Hinckley davası için bkz. William F. Lewis, "Power, Knowledge, and Insanity. The Trial of John W. Hinckley, Jr.", *Popular Trials: Rhetoric, Mass Media, and the Law* içinde, der. Robert Hariman, (Tucaloosa, 1993), s. 114-32. Bu savunmayı kabul etmeyen eyaletler: Idaho, Kansas, Montana ve Utah; bkz. Christopher Slobogin, "The Integrationist Alternative to the Insanity Defense: Reflections on the Exculpatory Scope of Mentall Illness in the Wake of the Andrea Yates Trial", *American Journal of Criminal Law*, 30/315, (2003), s. 339-41. Aynı uygulamayayı Nevada'da yürürlüğe sokma çabası anayasal zeminde başarısızlığa uğratılmıştı: *Finger v. State*, 27 P.3d.66 (2001).
115. Stewart, Powell ve Stephens'ın karardaki oyları için bkz. *Gregg v. Georgia*, 428 US 153 (1976), s. 184, n. 30.
116. Phoebe C. Ellsworth ve Samuel R. Gross, "Hardening of the Attitudes: Americans' Views on the Death Penalty", *The Death Penalty in America*, der. Hugo Adam Bedau, (New York ve Oxford, 1997), s. 90–1.
117. Bkz. Uluslararası Af Örgütü'nün güncellenen istatistikleri: www.internationaljusticeproject.org/juvworld.cfm
118. Sharon LaFraniere, "Governor's Camp Feel His Record on Crime Can Stand the Heat", *Washington Post*, (5 Ekim 1992), A6.
119. Avukatının anıları için bkz. Robert McGlasson, Teksas Savunma Hizmetleri içindeki atıfla, *A State of Denial: Texas Justice and the Death Penalty*, s. 67, internetten erişim için: www.texasdefender.org. Bush ayrıca Terry Washington, Oliver David Cruz ve Johnny Paul Penry için de idam kararlarını imzalamıştır.

120. *Roper v. Simmons*, 543 US 551 (2005).
121. Paul Duggan, "Texas Mother Convicted of Murder. Verdict Is Swift in Bathtup Drownings", *Washington Post*, (13 Mart 2002), A1. Yates tarafından başvurulan temyiz başarılı oldu ve davanın yeniden görülmesine karar verildi.
122. Steve Barnes, "One Execution Held; One is Stayed", *New York Times*, (7 Ocak 2004), A17.
123. *Atkins v. Virginia*, 536 US 304 (2002), s. 351.

6. BÖLÜM

1. Alexander Orlov, *The Secret History of Stalin's Crimes*, (New York, 1953), s. 158, bundan sonra: ["Orlov"].
2. *King Charls His Tryal at the High Court of Justice sitting in Westminister Hall* ... 2. Baskı, (Londra, 1650), s. 18.
3. David P. Jordan, *The King's Trial*, (Berkeley ve Londra, 1979), s. 109.
4. der. Gérard Walter, *Le Procés de Marie-Antoniette*, (Brüksel, 1993), s. 60.
5. *King Charls His Tryal at the High Court of Justice sitting in Westminister Hall* ... 2. Baskı, (Londra, 1650), s. 20.
6. Bkz. Walter, s. 61.
7. Orlov, s. 24; Robert Conquest, *The Great Terror. A Reassessment*, (Oxford ve New York, 1990), s. 48-9, bundan sonra: ["Conquest"].
8. Arkady Vaksberg, *Stalin's Prosecutor. The Life of Andrei Vyshinsky*, (New York, 1991), s. 17, bundan sonra: ["Vaksberg"].
9. Age., s. 117.
10. Age., s. 283.
11. Age., s. 20-1.
12. Age., s. 30.
13. Atıf için bkz. age., s. 192.
14. Bkz. Peter Solomon, *Soviet Criminal Justice Under Stalin*, (Cambridge, 1996), s. 177, 362-3, bundan sonra: ["Solomon"].
15. George Katkov, *The Trial of Bukharin*, (New York, 1969), s. 102-3, burada atıf yapılan eser için bkz. A. Vyshinsky, *Teoriya sudebniç dokazetelstv v sovetskom prave* [*Sovyet Hukuku'nda Adli Kanıtlar Teorisi*], 3. Baskı, (Moskova, 1950), s. 215 ve devamı. Bu eser ilk olarak 1941 yılında basılmıştı, bkz. Solomon, s. 361. Vişinski ise daha 1938 yılında kaleme aldığı bir çalışmada yolu hazırlamıştı. Bu eser on yıl sonra İngilizceye çevrilecekti:

The Law of the Soviet State, çev. Hugh W. Babb, (New York, 1948).

16. Orlov, s. 118.
17. Age., 120-1.
18. Age., s. 41.
19. Bkz. Conquest, s. 85-7; Zinovyev'in hapishaneden Stalin'e yazdığı mektuplar için bkz. Edvard Radzinsk, *Stalin*, (New York, 1997), s. 338 ve devamı, bundan sonra: ["Radzinsky"].
20. Orlov, s. 126-9.
21. Age., s. 55-8.
22. SSCB Adalet Halk Komiserliği, *Report of Court Proceedings. The Case of the Trotskyite-Zinovievite Centre*, (Moskova, 1936), s. 103-5, 114, bundan sonra: ["*1936 Raporu*"].
23. Age., s. 68.
24. Atıf için bkz. Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, (Londra, 1960), s. 284, bundan sonra: ["Schapiro"].
25. *1936 Raporu*, s. 170.
26. Age., s. 169-70.
27. Orlov, s. 166.
28. Atıf için bkz. Walter G. Krivitsky, *I Was Stalin's Agent*, (Londra, 1939), s. 224-5, bundan sonra: ["Krivitsky"].
29. Orlov, s. 165.
30. *1936 Raporu*, s. 166.
31. Orlov, s. 159.
32. *1936 Raporu*, s. 164.
33. Orlov, s. 167-8; Conquest, s. 83.
34. Sanığın ismi Gaven'dı ve infazı diğerlerinden iki hafta sonra gerçekleşti: Conquest, s. 104.
35. Victor Serge, "De Lenine à Staline", *Crapouillot*, (Paris, Ocak 1937), s. 50, ardından yapılan çevirisi için bkz. Victor Serge, *From Lenin to Stalin*, (Londra, 1937), s. 145.
36. Bkz. Conquest, s. 104-5.
37. Orlov, s. 25.
38. Age., s. 344.
39. Akşam yemeğinin anlatısı için bkz. age., 353. Pauker'in başına gelenler için bkz. SSCB Adalet Halk Komiserliği, *Report of Court Proceedings in the Case of the Anti-Soviet "Block of Rights and Trotskyites"*, (Moskova,

1938), s. 556, 571, bundan sonra: ["*1938 Raporu*"].

40. *1936 Raporu*, s. 115-16.
41. Bkz. SSCB Adalet Halk Komiserliği, *Report of the Court Proceedings in the Case of Anti-Soviet Trotskyite Centre*, (Moskova, 1937), s. 485, bundan sonra ["*1937 Raporu*"].
42. Atıf için bkz. Vaksberg, s. 83.
43. Bkz. *1937 Raporu*, s. 487.
44. Vadim Rogovin, *1937 – Stalin's Year of Terror*, çev. Frederick S. Choete, (Oak Park, Mich., 1998), s. 69-70; Conquest, s. 141; J. Arch Getty ve Oleg V. Naumov, *The Road to Terror*, (New Haven ve Londra, 1999), s. 282-3, bundan sonra: ["Getty"].
45. Orlov, s. 173.
46. Bkz. age., s. 171-3.
47. Age., s. 107.
48. Age., s. 172.
49. Bkz. Getty, s. 274-7, 433-5.
50. Bkz. Conquest, s. 121-2, 279-80.
51. Age., 279.
52. Orlov, s. 199; Krivitsky, s. 226.
53. Böylesi bir provanın örneği için bkz. Vaksberg, s. 117.
54. Age., s. 79.
55. *1937 Raporu*, s. 21-77.
56. Orlov, s. 184-5.
57. Age., s. 186.
58. *1937 Raporu*, s. 85 ve devamı.
59. Age., s. 206.
60. Age., s. 410, 536, 446-8.
61. Age., s. 257-8.
62. Bu beş kişi Livshits, Knyazev, Turok, Serebryakov ve Boguslavsky'di, ifadeleri için bkz. age., ilgili sayfalar.
63. Age., s. 378.
64. Age., s. 288.
65. Vaksberg, s. 79.
66. *1937 Raporu*, s. 516.
67. Vaksberg, s. 98.
68. *1937 Raporu*, s. 517-18.

69. Vaksberg, s. 102.
70. *1937 Raporu*, s. 550.
71. Age., s. 563. Şestov'un davadaki rolü için bkz. Orlov, s. 173-4.
72. Orlov, s. 204; Lion Feuchtwanger, *Moscow 1937*, (Londra, 1937), s. 147, bundan sonra: ["Feuchtwanger"] (*Moskova 1937*, Dönüşüm Yayınları, 2000).
73. Conquest, s. 165.
74. Terör'e verilen tepkilere örnekler için bkz. Victor Kravchenko, *I Chose Freedom*, (New York, 1946), s. 206-83; Frederick Beck ve W. Godin (müstear isim), *Russian Purge and the Extraction of Confession*, çev. D. Porter, (New York, 1951), s. 34, bundan sonra: ["Beck ve Godin"]; der. Veronique Garros vd., *Intimacy and Terror*, (New York, 1995), s. 350-1; Sheila Fitzpatrick, *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*, (New York ve Oxford, 1999), s. 212-17.
75. Feuchtwanger, s. 145, 150, 155.
76. Duranty'nin bu görüşüne atıf yapılan kaynak için bkz. "Another Russian Trial" (editör yazısı), *The New Republic*, (3 Şubat 1937), s. 400; ayrıca bkz. Sally J. Taylor, *Stalin's Apologist. Walter Duranty: The New York Times' Man in Moscow*, (New York ve Oxford, 1990), s. 267-9.
77. Winston Churchill, *The Second World War*, 6 cilt, (Londra, 1948-54), 1: 225 ("The Gathering Storm").
78. Joseph Davies, *Mission to Moscow*, (Londra, 1942), s. 139.
79. Conquest, s. 200.
80. Vaksberg, s. 104.
81. Getty, s. 454-62; ayrıca bkz. Sheila Fitzpatrick, "How the Mice Buried the Cat: Scenes from the Great Purges of 1937 in the Russian Provinces", *The Russian Review*, 52(3)/299, (Temmuz, 1993).
82. Solomon, s. 239-41; Conquest, s. 283-4.
83. Roy A. Medvedev, *Let History Judge*, (New York, 1972), s. 352, bundan sonra: ["Medvedev"].
84. Beck ve Godin, s. 114.
85. Radzinsky, s. 403.
86. Conquest, s. 297.
87. Tutuklama üzerine bkz. Ante Ciliga, *The Russian Enigma*, (Londra, 1979), s. 141-2. İtiraflar üzerine bkz. Beck ve Godin, s. 42-4.
88. Nadezhda Mandelstam, *Hope Against Hope*, (New York, 1976), s. 298,

bundan sonra ["Mandelstam"].

89. İvanov-Razumnik (müstear isim), *The Memoirs of Ivanov-Razumnik*, çev. Peter S. Squire, (Londra, 1965), s. 305-6.
90. Medvedev, s. 352.
91. Fitzroy Maclean, *Eastern Approaches*, (Londra, 1949), s. 26, bundan sonra: ["Maclean"].
92. Yevtuşenko'nun yazdığı giriş, Andrei Platonov, *The Fierce and Beautiful World*, (Londra, 1971), s. 8.
93. Robert A. McCutcheon, "The 1936-1937 Purge of Soviet Astronomers", *Slavic Review*, 50/100, (Bahar, 1991), s. 110-13.
94. Radzinsky, s. 402.
95. Mandelstam, s. 297.
96. Medvedev, s. 354.
97. Age., s. 309.
98. Mandelstam, s. 250; der. Felix Chuev, *Molotov Remembers*, (Chicago, 1993), s. 131, 118.
99. Stephen F. Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution*, (New York, 1975), s. 286, ayrıca bkz., s. 290-1, bundan sonra: ["Cohen, *Bukharin*"].
100. Age., s. 320.
101. Age., s. 321.
102. Age., s. 335.
103. Oturumun deşifreleri de içeren tümüne dair bir anlatı için bkz. Getty, s. 367-419.
104. Age., s. 372.
105. Maclean, s. 119-20.
106. *1938 Raporu*, s. 36.
107. "Confessions in Moscow. Only One Pleads 'Not Guilty'. Treason Charges", *The Times*, (Londra, 3 Mart 1938), s. 14.
108. *1938 Raporu*, s. 44.
109. Age., s. 49.
110. Age., s. 127.
111. Vişinski Ocak 1937'de Lion Feuchtwanger'e iltifat etmişti; gerekçesi "ah, siz Yahudiler"in Yahuda İşkaryot'un "her zaman doğru efsanesi"ni icat etmiş olmalarıydı: Bkz. Feuchtwanger, s. 128. "Yahuda-Troçki (1912'de Lenin tarafından Troçki'ye takılmak için bulunmuş bir isimdi) 1930'lu yıllar boyunca Sovyetler basınında çok yaygın bir terimdi: Bkz., Jeffrey Brooks, *Thank*

You, Comrade Stalin, (Princeton, 2000), s. 143, bundan sonra: ["Brooks"].

112. *1938 Raporu*, s. 144-50; Maclean, s. 91-3.
113. *1938 Raporu*, s. 157-8.
114. John Reed, *Ten Days that Shook the World*, (New York, 1919), s. 253 (*Dünyayı Sarsan On Gün*, çev. Rasih Güran, (İstanbul: Yordam Kitap, 2017).
115. Vaksberg, s. 25.
116. *1938 Raporu*, s. 369 ve devamı.
117. Atıf için bkz. Medvedev, s. 178.
118. *1938 Raporu*, s. 423.
119. Orlov, s. 260.
120. Tutanaklara geçen karşılıklı konuşma için bkz. *1938 Raporu*, s. 527-30.
121. Atıf için bkz. Walter Duranty, *The Kremlin and the People*, (Londra, 1942), s. 85.
122. Maclean, s. 103.
123. *1938 Raporu*, s. 622-3; Maclean, s. 106-7.
124. Vişinski'nin konuşması için bkz. *1938 Raporu*, s. 625-97.
125. Buharin'in konuşması için bkz. age., s. 767 ve devamı.
126. Age., s. 775.
127. Age., s. 778.
128. Age., s. 777.
129. Vaksberg, s. 82.
130. Anna Larina, *This I Cannot Forget*, (Londra, 1993), s. 343-5 (*Asla Unutamam, Nikolay Buharin'in Karısının Anıları*, çev. Gün Zileli, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2018).
131. Mektubun çevirisi için bkz. Getty, s. 556-60.
132. Orlov, s. 281; Medvedev, s. 187.
133. Bkz. Victor Kravchenko, *I Chose Freedom*, (New York, 1946), s. 283.
134. Solomon, s. 253-4.
135. Getty, s. 531-7.
136. Yejov'un mahkemede verdiği ifade için bkz. age, s. 560-2.
137. Radzinsky, s. 345.
138. Age., s. 384.
139. Bkz. Schapiro, s. 470-1, ayrıca bkz. Brooks, s. 78-9.
140. Conquest, s. 479-80.
141. Anna Larina'nın kendi anlatısı için bkz., Anna Larina, *This I Cannot Forget*, (Londra, 1993), s. 343-51 (*Asla Unutamam, Nikolay Buharin'in Karı-*

sının Anıları, çev. Gün Zileli, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2018).

142. Svetlana Alliluyeva, *Twenty Letters to a Friend*, (Harmondsworth, 1968), s. 17 (*Svetlana Alliluyeva'nın Mektupları*, çev. Kudret Emiroğlu, Yeni Zamanlar Sahaf, 1988); ayrıca bkz. Radzinsky, *Stalin*, s. 566 ve devamı.
143. Vladimir Illich Lenin, *Collected Works*, 47 cilt, (Moskova, 1960-80), 4: 354.
144. *1938 Raporu*, s. 675.
145. Bkz. Getty, s. 470, 588, 591-2; Conquest, s. 485-6.
146. Genel olarak bkz. Robert C. Tucker, *Stalin in Power*, (New York ve Londra, 1990), s. 475-8.
147. Bernard Gui, "The Conduct of the Inquisition of Heretical Depravity" (1321-24), der. Walter L. Wakefield ve Austin P. Evans, tıpkıbasım *Heresies of the High Middle Ages* içinde, (New York, 1991), s. 397.
148. Bkz. 2. bölüm.
149. Bkz. Pam Belluck, "Calm at Execution Site and Silence by McVeigh Prove Unsettling for Some", *New York Times*, (12 Haziran 2001), A27; Paul Duggan, "Too Easy for Him. For Witnesses in Oklahoma City, A Long Day Brought Little Relief", *Washington Post*, (12 Haziran 2001), A1.
150. Bkz. 4. bölüm.
151. Pierre Vidal-Naquet, *Torture: Cancer of Democracy*, (Harmondsworth, 1963), s. 154. Cezayir'de işkencenin kullanımı için genel olarak bkz. Henri Alleg, *The Question*, çev. John Calder, (Londra, 1958), ilgili sayfalar (*Sorgu*, çev. Alaattin Bilgi, (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1998); Pierre-Henri Simon, *Contre la torture*, (Paris, 1957), ilgili sayfalar.
152. İtirafların gerçeklere dair güvenilir kaynaklar gibi görülmesinin tehlikelerine işaret edenler arasında Freud da vardı: Bkz. Sigmund Freud, "Psycho Analysis and the Ascertaining of Truth in Courts of Law" (1906), *Collected Papers* içinde, Sigmund Freud, çev. Joan Riviere, 2 cilt, (New York, 1959), 2: 23; ayrıca bkz. Theodore Reik, *The Compulsion to Confess*, (New York, 1959), s. 193-356.
153. Bu istatistik için bkz. Roy Porter, *London. A Social History*, (Londra, 2000), s. 109.
154. Robert Hubert'in davasının anlatısı için bkz. der. Thomas B. Howell vd., *A Complete Collection of State Trials*, 33 cilt, (Londra, 1816-26), 6: 807-66.
155. Adam Liptak, "Fewer Death Sentences Being Imposed in U.S.", *New York Times*, (15 Eylül 2004), A16 (151 DNA aklaması); Barry Scheck, Peter Neufeld ve Jim Dwyer, *Actual Innocence*, (New York, 2001), s. 120, 312 (2000

yılı itibarıyla aklanmaların yüzde 22'si yalan itiraflara dayanıyordu).

156. Bu önerisiyle kamuoyunun önüne 20 Ocak 2002 günü CBS'nin *Sixty Minutes* programında çıktı.
157. Bkz. *Shouting Fire: Civil Liberties in a Turbulent Age*, (New York, 2002), yayınlanma tarihi 9 Ocak 2002. Bu eserindeki tartışmaları daha sonra genişletti: *Why Terrorism Works*, (New Haven, 2002), özellikle bkz. s. 131-63.
158. MSNBC'nin 29 Ocak 2002 tarihli *Hardball* programı.

7. BÖLÜM

1. Joe Heydecker ve Johannes Leeb, *The Nuremberg Trial*, çev. E. A. Dowie, (Londra, 1962), s. 77, bundan sonra: ["Heydecker ve Leeb"].
2. Telford Taylor, *Anatomy of Nuremberg*, (New York, 1992), s. 228, bundan sonra: ["Taylor, *Anatomy*"].
3. Göring'in kilosu 125'ten 69'a düşmüştü. Eugene Davidson, *The Trial of the Germans*, (New York, 1966), s. 59, bundan sonra: ["Davidson"].
4. *The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg, etc.* 23 cilt, (Londra, 1946-51), 2: 99, (21 Kasım 1945), bundan sonra: ["*Mavi Seri*"].
5. Age., 3: 1 (4 Kasım 1945).
6. Winston Churchill, "The Punishment of War Criminals", Savaş Kabinesi Dosyaları W.P. (43) 496, 9 Kasım 1943, içinde, PREM 4/100/10, s. 622-3. Fakat kabinenin diğer üyeleri başkanın bu önerisinin "şiddetli muhalefet" göreceğini söylemişlerdi ve resmi bir karar alınmamıştı: PREM 4/100/10, s. 621. Bu bölümün ilerleyen sayfalarında da atıfta bulunulacak bu ve bunun gibi belgeler Londra'daki Ulusal Arşiv'de bulunmaktadır.
7. Gary, J. Bass, *Stay the Hand of Vengeance*, (Princeton, 2000), s. 166, 182, bundan sonra: ["Bass, *Stay the Hand*"]; Tom Bower, *Blind Eye to Murder*, (Londra, 1997), s. 78, bundan sonra: ["Bower"]; Taylor, *Anatomy*, s. 30.
8. Bass, *Stay the Hand*, s. 157-9; Bower, s. 144.
9. Clark Kerr, Churchill tarafından 3 Kasım 1942'de gönderilen bir telgraftaki görüşe atıf yapıyordu: FO 371/30922 ("United Nations Commission for investigating war crimes, 1942").
10. Bkz. Donald Gillies, *Radical Diplomat. The Life of Archibald Clark Kerr, Lord Inverchapel, 1882–1951*, (Londra ve New York, 1999), s. 125 ve devamı.

11. Clark Kerr'den Churchill'e gönderilen 6/7 Kasım 1942 tarihli telgraf, FO 371/30920, ("Parliamentray Statement on Rudolf Hess, 1942") içinde.
12. Bass, *Stay the Hand*, s. 153, burada atıf yapılan Stimson'ın 25 Ağustos 1944 tarihinde Roosevelt'le yapacağı bir toplantı için aldığı hazırlık notlarıdır.
13. Bkz. Washington'daki Britanya Büyükelçisi'ne 6 Kasım 1944'te gönderilen telgraf, FO 371/39005, ("War Criminals: Treatment of, 1944"), PREM 4/100/10 içinde, s. 535. (2 Ekim 1944) Churchill kimlik teşhisiyle infaz arasında altı saatlik ara önerdi, ancak bir saatin yeterli olacağına karar verip önerisini sundu: Bkz. PREM 4/100/10, s. 546.
14. "Morgenthau Plan on Germany Splits Cabinet Committe", *New York Times*, (24 Eylül 1944), s. 1.
15. Bkz. der. George H. Gallup, *The Gallup Poll. Public Opinion 1935-1971*, 3 cilt, (New York, 1972). 22-27 Eylül 1944'te "Hitler, Himmler, Goering ve diğer Nazi liderleri"ne ne yapılması gerektiğine dair görüşleri sorulan Amerikalıların yüzde 53'ü idamı öneriyor, yüzde 25'i "sürgünü" yeğliyor, yüzde 22'siyse "başka türlü cezalandırmaları (genellikle işkenceyi)" destekliyordu. Bunun yanında savaş sonrası Almanya'ya karşı yürütülmesi gereken baskıcı siyasete aşırı destek vardı: yüzde 80 "kesin barış" taraftarıyken yalnız yüzde 8 "muğlak barış" istiyordu. Bkz. 1: 463-4. Ayrıca bkz. William J. Bosch, *Judgement on Nuremberg*, (Chapel Hill, N.C., 1970), s. 87-93, bundan sonra: ["Bosch"].
16. 22 Ekim 1944 tarihli telgraf, PREM 4/100/10 içinde, s. 539, ("Treatment of major war criminals 1942 Jun.–1944 Oct.").
17. CAB 65/50, W. M. (45) 43, (Savaş Kabinesi'nin 12 Nisan 1945 tarihli toplantısı).
18. Bkz. George Ginsburgs, *Moscow's Road to Nuremberg. The Soviet Background to the Trial*, (Lahey, 1996), s. 45-57, bundan sonra: ["Ginsburgs"].
19. 6/7 Kasım 1942 tarihli telgraf, FO 371/30920 içinde. *Pravda*'da 19 Ekim 1942'de yayımlanan bir başyazıyla alevlenen tartışmanın ayrıntıları için bkz. FO 371/33036, ("Soviet criticisms of British policy towards Hess, 1942").
20. Winston Churchill, *The Second World War*, 6 cilt, (Londra, 1948-54), 5: 330, ("Closing the Ring").
21. Stalin'in sözleri orada bulunan Batılılar arasında Rusça bilen tek kişi, Birleşik Devletler diplomatı Charles (Chips) Bohlen tarafından kaydedilmişti.

Bohlen, Sovyet liderinin "tamamen arkadaşça ... açıkça rahatsızlık verici" tavrına dikkat çekmişti: Bkz. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı, *The Conferences at Cairo and Tehran 1943*, (Washington DC, 1961), s. 554. Akşam yemeğinde bulunan Başkan Roosevelt'in oğlu da muzip bir tavır olup olmadığı konusunda pek emin değildi: Bkz. Elliott Roosevelt, *As He Saw It*, (New York, 1946), s. 188-90. Anılarında yazdığına göre Churchill, Stalin'in şakalaşıyor olabileceğine ihtimal verdiğini belirtiyordu ama yine de "havadan sudan konuşmadığını [...] iyi kötü biliyor"du: Bkz. *The Second World War*, 6 cilt, (1948-54), 5: 330, ("Closing the Ring").

22. Atıf için bkz. A. N. Trainin, *Hitlerite Responsibility Under Criminal Law*, der. A. Y. Vishinski [olduğu gibi], çev. Andrew Rothsetin, (Londra, 1945), s. 12.
23. Arkady Vaksberg, *Stalin's Prosecutor. The Life of Andrei Vsyhinsky*, (New York, 1991), s. 258-9, bundan sonra: ["Vaksberg"].
24. Bass, *Stay the Hand*, s. 165.
25. 13 Nisan 1945 tarihli konuşma, bkz. *American Society of International Law Proceedings*, 10/55, (1945). Genel olarak bkz. Telford Taylor, "The Nuremberg Trials", *Columbia Law Review*, 55/488, (1955).
26. Bkz. Telford Taylor, "The Nuremberg Trials", *Columbia Law Review*, 55/488, (1955), s. 495 n. 37.
27. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı, *Report of Robert H. Jackson United States Representative to the International Conference on Military Trials*, (Washington DC, 1949), s. 105, (29 Haziran 1945), bundan sonra: ["*Jackson Raporu*"]. Sovyetler'in ve Batı'nın delegeleri için genel olarak bkz. Ginsburg, s. 95-108.
28. *Jackson Raporu*, s. 107, (29 Haziran 1945).
29. Age., s. 303, (19 Haziran 1945).
30. Age., s. 387, (25 Haziran 1945).
31. Telford Taylor, "The Nuremberg Trials", *Columbia Law Review*, 55/488, (1955), s. 501.
32. Londra Konferansı'nın 2 Ağustos'taki son oturumunun notları için, bkz. *Jackson Raporu*, s. 399-419. Son anlaşma ve metin için, bkz. age., s. 420-9.
33. Bahsi geçen Kellogg-Briand Antlaşması'ydı. Mahkeme'nin son kararında açıklayacağı gerekçe de 1919'daki Versay Barış Antlaşması'yla 1925'teki Locarno Antlaşması'na atıf yapacaktı: *Mavi Seri*, 22: 549-61.
34. Ann Tusa ve John Tusa, *The Nuremberg Trial*, (Londra, 1995), s. 73, bun-

dan sonra: ["Tusa"]; genel olarak bkz. Taylor, *Anatomy*, s. 54-5; Bass, *Stay the Hand*, s. 174.

35. Raphaël Lemkin, *Axis Rule in Europe*, (Washington DC, 1944), s. 79-95.
36. Nürnberg'in internette bulunan taranabilir deşifrelerine bakılarak bu mesele denetlenebilir: Örnek için bkz. http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/imt.asp.
37. Robert H. Jackson, *The Reminiscences of Robert H. Jackson*, 9 cilt, (Chicago, 1955). 1952 yılında gerçekleşen ve kayıt altına alınmış birkaç röpotajın deşifresinden oluşan bu eser Chicago Üniversitesi'nin Sözlü Tarih Çalışması'nın bir parçasıdır. Kitaplar (kasetlerle beraber) hukuk fakültesinde tutulmaktadır (R. H. Jackson Koleksiyonu).
38. Bkz. Tusa, s. 102.
39. *Mavi Seri*, 22: 498; ayrıca bkz. Taylor, *Anatomy*, s. 76, 583.
40. Bkz. Coleman Phillipson, *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*, 2 cilt, (Londra, 1911), 2: 275; ayrıca bkz. Yvon Garlan, *War in the Ancient World*, (Londra, 1975), s. 57–62.
41. Jackson tarafından açılış konuşmasında atıflanan Alman Askeri Ceza Kanunu'nun 47. maddesidir, (*Mavi Seri*, 2: 150).
42. Gustave M. Gilbert, *Nuremberg Diary*, (Londra, 1948), s. 7-8, bundan sonra: ["Gilbert"].
43. Sekiz yargıçtan ikisi –Nikitchenko ve Falco– Nürnberg Şartları'nın ve iddianamenin hazırlanmasında pay sahibiydiler: Tusa, s. 74. Jackson ve Maxwell-Fyfe'ın da katkısı oldu: Tusa, s. 95. Biddle da Amerika Birleşik Devletleri Başsavcısı olarak Şartlar'ın hazırlanmasında rol aldı ve dava henüz başlamadan belirli Nazi liderlerinin ve kurumlarının suçlu olarak kabul edilmesini önerdi. Halbuki bu kovuşturma sonucunda karara bağlanması gereken bir konuydu: Bkz. Bass, *Stay the Hand*, s. 176; Davidson, s. 6, 16
44. Dr. Stahmer, Göring adına Müttefikler'in suçları konusunu gündeme getirince Mahkeme bunun ilgisiz olduğuna hükmetti: Bkz. *Blue Serie*, 9: 684-8. Daha sonraki davalarda yargıçlar Nazi-Sovyet antlaşmasının, Almanya'nın saldırgan savaş çıkardığı bulgusuyla bir bağlantısının olmadığını tekrar ettiler: *United States of America vs. Otto Ohlendorf et al., Case No. 9*, ("The Einsatzgruppen Case"), *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10*, 15 cilt, (Washington DC, 1949–53) içinde, 14: 322, bundan sonra: ["*Yeşil Seri*"]; *United States of America vs. Ernst von Weizsaecker et al.*, ("The Ministries Case"), age.,

4: 457. Yine de Müttefikler'in denizaltı savaşı yöntemleri (Amerika Birleşik Devletleri Amirali Chester Nimitz'in yeminli ifadesi şeklinde) Dönitz'in savunmasında kabul edilmişti: Bu duruma dair bir anlatı için bkz. Davidson, s. 421.

45. Rebecca West, *A Train of Powder*, (Londra, 1984), s. 10, bundan sonra: ["West"].
46. Edvard Radzinsky, *Stalin*, çev. H. T. Willetts, (New York, 1997), s. 499.
47. Vaksberg, s. 259; Taylor, s. 192-3.
48. Taylor, *Anatomy*, s. 211; ayrıca bkz. Bass, *Stay the Hand*, s. 202.
49. Anglo-Amerikan İçtihat Hukuku ve kıtada engizisyon sonrası kurulan yasal yapıların çatışması üzerine bkz. Taylor, *Anatomy* s. 63-4, Tusa, s. 75-8.
50. Taylor, *Anatomy*, s. 321.
51. Vladimir Abarinov, *The Murderers of Katyn*, (New York, 1993), s. 250; Vaksberg, s. 260.
52. Bkz. Tusa, s. 412, 416.
53. Örneğin, Rudolf Hess ve Hans Frank'ın vekili olan avukat, Hitler-Stalin antlaşmasının bir kopyasını elde etmişti ve gizli maddelerini 1 Nisan 1946 ve 21 Mayıs 1946 tarihlerindeki tutanaklara geçirmişti: *Mavi Seri*, 10: 311 ve 14: 283.
54. Gilbert, s. 93-5.
55. Age., s. 113.
56. Göring'in 31 Temmuz 1941'de Heydrich'e verdiği emir, kanıt 710-PS olarak kaydedilmişti.
57. Taylor, *Anatomy*, s. 335.
58. *Mavi Seri*, 9: 417.
59. Bkz. Taylor, *Anatomy*, s. 336.
60. Şelkirk Panton, "Goering, defiant, laughs at American accuser", *Daily Express*, (19 Mart 1946), s. 3.
61. *Mavi Seri*, 9: 510-12.
62. Bkz. age., 9: 545 ve devamı.
63. Bkz. Bruce M. Stave ve Michele Palmer, Leslie Frank'le birlikte, *Witnesses to Nuremberg. An Oral History of American Participants at the War Crimes Trials*, (New York, 1998), s. 115-16, 197, bundan sonra: ["Stave"]; ayrıca bkz. Davidson, s. 59-96.
64. Bkz. *Mavi Seri*, 9: 571 ve devamı; ayrıca bkz. Selkirk Panton, "Goering pales, admits that he lied", *Daily Express*, (22 Mart 1946), s. 3; Tusa, s. 285;

Taylor, s. 344.

65. Gilbert, s. 127.
66. *Mavi Seri*, 9: 617 (Ex. GB-283; Doküman no. D-736).
67. Age., 9: 619.
68. Gilbert, s. 29-30.
69. Britanyalı avukatların yetenekleri üzerine bkz. Stave, s. 184, 197, 207.
70. *Mavi Seri*, 19: 508.
71. West, s. 22; ve bkz. Tusa, s. 423.
72. *Mavi Seri*, 22: 411-589.
73. Tusa, s. 456-82.
74. Bkz. Taylor, *Anatomy*, s. 618-24.
75. Tusa, s. 485-7; Taylor, *Anatomy*, s. 610-11.
76. St Augustine, *The City of God Against the Pagans*, çev. R. W. Dyson, (Cambridge, 1998), s. 148 (4.4).
77. Bass, *Stay the Hand*, s. 37 ve devamı.
78. Örnek için bkz. "Kaiser Must Be Tried", *Daily News*, (30 Kasım 1918), s. 1. Britanya ve Fransa da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Türkiye'yi bir dizi lalettayin dava yürütmeye zorlamıştı, fakat bunlar düşünsel düzeyde doğaları gereği içişlerine dairdi: Bkz. Bass, *Stay the Hand*, s. 78 ve devamı, 124 ve devamı.
79. Jackson'ın davadan sonra Başkan Truman'a verdiği rapora göre ele geçirilmiş 100.000 belge ve 25.000 fotoğraf savcılık tarafından taranmıştı, ancak bunların yalnız (sırayla) 10.000 ve 1800'ü duruşmada teşhir edilmişti: *Jackson Raporu*, s. 433. Sovyetler, mahkemeyi sunulan her belgeyi gerçek olarak kabul etmesi gerektiğine dair bir düşünceye ikna etmeye çalışırken (Ginsburg, s. 102-3), Birleşik Devletler'den savcılar "kendini-kanıtlayan özetler" diye bir şeyi kabul ettirmek için atılgan çabalarda bulunmuşlardı: Taylor, *Anatomy*, s. 172-7.
80. "No Nazi Soap, Archivist Says", *Los Angeles Times*, (24 Nisan 1990), s. 2; "Jewish soap tale 'was Nazi lie'", *Daily Telegraph*, (25 Nisan 1990), s. 11.
81. Bkz. Karl Jaspers, *The Question of German Guilt*, çev. E. B. Ashton, (New York, 1947), s. 58. Ortak suçla ortak sorumluluk arasında fark gören ikinci bir ayrım daha sonradan aynı derecede kabul gördü: Bkz. der. L. May ve S. Hoffman, *Collective Responsibility: Five Decades of Debate in Theoretical and Applied Ethics*, (Savage, Md., 1991), ilgili sayfalar.
82. Örnek için bkz. *Mavi Seri*, 2: 154; 19: 434 ve 19: 528.

83. Age., 14: 432.
84. Age., 22: 387.
85. Heydecker ve Leeb, s. 74.
86. Hans Fritzsche, *The Sword in the Scales*, (Londra, 1953), s. 99.
87. Taylor, *Anatomies*, s. 234-5. Ayrıca bkz., Stave, s. 156.
88. Amerikan ordusunun gazetesi olan *Stars and Stripes* tarafından davanın başlangıcında röportaj yapılan bir Alman'a göre: "Yasal konuları düşünemeyecek kadar açız. Hak eden için ölüm bile fazladır ama biz bunlarla ilgilenmiyoruz." Bkz, *Stars and Stripes*, (21 Kasım 1945), (Alman Baskısı, Frankfurt), atıf için bkz. Tusa, s.121.
89. Bkz. Stave, s. 67-8, 81; West, s. 3-77.
90. Taylor, *Anatomy*, s. 234.
91. der. Jean Edward Smith, *The Papers of General Lucius D. Clay: Germany 1945–1949*, 2 cilt, (Bloomington, Ind., 1974), 2: 658-9.
92. Bower, s. 315.
93. John Teschke, *Hitler's Legacy: West Germany Confronts the Aftermath of the Third Reich*, (New York, 1999), s. 242, bundan sonra: ["Teshcke"]. Sovyetler yaklaşık 45.000 Alman'ı yargıladı ve 10.000 dolayında idamı infaz etti: age.; krş., Davidson, s. 30; Doğu Almanya'nın Nazilerden arındırılması için yürütülen siyasaya dair bir çalışma için bkz. Timothy R. Vogt, *Denazification in Soviet-Occuppied Germany: Brandenburg 1945–48*, (Harvard, 2000).
94. Bosch, age. s. 82-5. Amerika içindeki diğer eleştiriler için bkz. age., s. 73 ve devamı, 132-3.
95. Frank M. Buscher, *The US War Crimes Trial Program in Germany, 1945–55*, (Westport, Conn., 1989), s. 63-4, 175-8, bundan sonra: ["Buscher"].
96. *United States of America vs. Otto Ohlendorf et al, Case No. 9*, ("The Einsatzgruppen Case"), *Yeşil Seri* içinde, 4: 269-73, 308-18.
97. Bkz. John L. Gaddis, *We Now Know. Rethinking Cold War History*, (New York, 1997), s. 125-9.
98. Göring'in kazandığı makul şahsiyet için bkz. Jörg Friedrich, "Nuremberg and the Germans", der. Belinda Cooper, *War Crimes: The Legacy of Nuremberg* içinde, (New York, 1999), s. 102, bundan sonra: ["Cooper, *War Crimes*"]; davaların sonunu çevreleyen siyasal mekanizmalar ve Batı Almanya'nın bağımsızlığına dair sürdürülen görüşmeler için ayrıca bkz. Peter Maguire, "Nuremberg: A Cold War Conflict of Interest", *War Crimes* için-

de, Cooper, s. 67-82; Buscher, s. 69-86, 115–27, 131–53.

99. Dick De Mildt, *In the Name of the People*, (Londra ve Lahey, 1996), s. 20-1, 403-4; Bower, s. 437.
100. Ingo Müller, *Hitler's Justice. The Courts of the Third Reich*, çev Deborah L. Schneider, (Harvard, 1991), s. 274-83, bundan sonra: ["Müller"]; Bower, s. 198-202; David Binder, "Germany: When the Nazi Judges Are Judged", *New York Times*, (29 Aralık 1968), E7.
101. Müller, s. 74.
102. Age., s. 196.
103. *United States of America vs. Alstoetter et al., Yeşil Seri* içinde, c. 3. "Adalet Davası" diye bilinen kovuşturma daha sonra Oscar kazanan *Nürnberg Duruşması* (1961) filminde canlandırıldı.
104. Committee for German Unity, *We Accuse: 800 Nazi Judges – Bastions of Adenauer's Militarist Regime*, (Berlin, 1959); genel olarak bkz. Müller, ilgili sayfalar; Teschke, s. 27-32; Bower, s. 430 ve devamı.
105. Müller, s. 112-13, 222, 277, 285.
106. William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, (New York, 1960), s. 1070, bundan sonra: ["Shirer"] (*Nazi İmparatorluğu, Doğuşu-Yükselişi-Çöküşü*, çev. Rasih Güran, [Ankara: İnkilap Kitapevi, 2003]).
107. Aşağıda devam eden anlatı için bkz. Müller, s. 148-51.
108. Shirer, s. 1071.
109. Teschke, s. 322-5; Müller, s. 280-3; "Acquital is Won by Ex-Nazi Judge", *New York Times*, (7 Aralık 1968), s. 7.
110. Shirer, s. 1070, Müller, s. 148.
111. Jörg Friedrich, *Die Kalte Amnestie*, (Frankfurt, 1984), s. 289-90.
112. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 1948.
113. Nürnberg İlkeleri'nin arka planı için bkz. "Formulation of the Nurnberg Principles", *Yearbook of the International Law Commission 1950* içinde, Birleşmiş Milletler, c. 2, s. 181-95.
114. Bkz. 7. bölüm.
115. Lucy S. Dawidowicz, *The War Against the Jews 1933–45*, (Londra, 1975), s. 138, 382.
116. Isser Harel, *The House on Garibaldi Street*, 2. Baskı, (Londra, 1997), s. xviii, 276.
117. David Ben-Gurion, *Israel: A Personal History*, (Londra, 1972), s. 574-5.
118. İddianame için bkz. Adolf Eichmann [olduğu gibi], *The Attorney-General*

of the Government of Israel v. Adolf, the Son of Adolf Karl Eichmann, 6 cilt, (Kudüs, 1961-2), 1: 1-14, bundan sonra: [*"Eichman Davası"*].

119. Dr. Servatius'un itirazı için bkz., age., c. 1, oturum 1, (11 Nisan 1961). Mahkemenin kararı için bkz. Bölge mahkemesi hükümleri, s. 31-8, 41-52 ile Yüksek Mahkeme hükümleri, s. 12-3, age., c. 6.
120. der. Shabtai Rosenne, *6.000.000 Accusers. Israel's Case Against Eichmann*, (Kudüs, 1961), s. 29.
121. Age., s. 168-75.
122. Jacob Robinson, *And the Crooked Shall Be Made Straight*, (New York, 1965), s. 137, bundan sonra: ["Robinson"].
123. Yivka Yosselevska'nın (8 Mayıs 1961) ve Michael Podklebnik'in (5 Haziran 1961) tanıklıkları, *Eichmann Davası* içinde, c. 2, oturum 30, ve c. 3, oturum 65.
124. Robinson, s. 137.
125. *Eichmann Davası*, c. 5, oturum 120, (13 Aralık 1961).
126. Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem*, (Londra, 1994), s. 252 (*Kötülüğün Sıradanlığı, Eichmann Kudüs'te*, çev. Özge Çelik, [İstanbul: Metis Yayınları, 2017]), bundan sonra: ["Arendt"].
127. Eichmann'ın konuşmasının bu bölümünün çevirisi *The Specialist* belgeselinden alınmıştır, (yön. Eyal Sivan, 1999).
128. Age.
129. *Eichmann Davası*, c. 5, oturum 106, (21 Temmuz 1961).
130. *The Specialist*, agy; ayrıca bkz. *Eichmann Davası*, c. 5, oturum 106, (21 Temmuz 1961).
131. Bu cümle Dieter Wisliceny tarafından kurulmuştu: *Mavi Seri*, 4: 371 (3 Ocak 1946). Eichmann bu ifadenin kendisine ait olduğunu doğruladı, ancak tedirginlik içinde özellikle Yahudileri kastettiği yönündeki Başsavcı'nın iddiasına karşı çıktı: bkz. *Eichmann Davası*, c. 4, oturum 88, (7 Temmuz 1961).
132. *Eichmann Davası*, c. 1, oturum 10, (19 Nisan 1961); ayrıca bkz. Arendt, s. 88-9.
133. Der. Jochen von Lang, *Eichmann Interrogated*, (New York, 1999), s. xxxiii.
134. Bkz. Arendt, ilgili sayfalar, Arendt'in kendi görüşleri için; Martin Buber'in görüşleri için bkz. age., 251; Robinson, s. 134.
135. Irving Crespi, "Public Reaction to the Eichmann Trial", *Public Opinion Quarterly*, 28/91, (1964), s. 95.

136. Robinson, s. 138.
137. Moshe Bar-Natan, "The Authors and the Party", *Jewish Frontier*, (New York, Kasım 1963), s. 4-7.
138. *American Society of International Law Proceedings*, 39/10, (1945), s. 18.
139. Örnek için bkz. Herb Keinon ve Dan Izenberg, "FM Netanyahu charges Belgium with 'blood libel'", *Jerusalem Post*, (14 Şubat 2003), A1. Adli yetki, evrensel yetki teorisine açıkça atıf yapan bir yasaya dayandırılmıştı. Yaptırımların ardından Belçika, Nisan 2003'te bu yasayı sadeleştirdi: Bkz. Andrew Osborn, "Sharon made safe by Belgian vote on war crime law", *Guardian*, (3 Nisan 2003).
140. İsviçre doğumlu Yüzbaşı Henry Wirz, Konfederasyon ordusunda, Andersonville tutuklu kampında görevliydi. Askeri bir komisyon tarafından savaşın kurallarını çiğnemekle yargılanmış ve 10 Kasım 1865'te asılmıştı.
141. Bu metinde verilen arkaplan çoğunlukla şu kaynaktan alınmıştır: Seymour Hersh, *Cover-Up*, (Clinton, Mass., 1972), bundan sonra: ["Hersh, *Cover-Up*"] ile Michael Bilton ve Kevin Sims, *Four Hours in My Lai*, (New York, 1992), bundan sonra: ["Bilton"]. Pek çok birincil kaynak şu eserlerde yeniden basılmıştır: James S. Olson ve Randy Roberts, *My Lai. A Brief History with Documents*, (Boston, 1998), bundan sonra: ["Olson"] ve Joseph Goldstein, Burke Marshall ve Jack Schwartz, *The My Lai Massaccre and its Cover Up: Beyond the Reach of Law?*, (New York, 1976), bundan sonra: ["Goldstein"].
142. İlgili zayiat rakamlarının Savunma Bakanlığı Müsteşarlık Ofisi'nin kayıtlarıyla kıyaslanmış bilgisi için Eric Weil tarafından yapılan internet sitesine bkz. www.angelfire.com/al2/vietnamops/
143. Hersh, *Cover-Up*, s 55.
144. Richard Hammer, *The Court Martial of Lt. Calley*, (New York, 1971), s. 307, bundan sonra: ["Hammer"].
145. Bilton, s. 323.
146. Atıf için bkz. Bilton, s. 130. Simpson'ın belki hafızası, belki de vicdan azabı ilerleyen yıllarda suçunun büyümesine sebep oldu. Amerikan Ordusu Askeri İnzibat tarafından sorgulandığı ilk anda sekiz kişiyi öldürdüğünü söylemişti. 25 Kasım 1969 günü NBC'ye verdiği röportajda on kişinin cinayetinden "bizzat sorumlu" bulunduğunu söyledi: Bkz. Olson, s. 89, 166.
147. Olson, s. 98, 99-102.
148. Bliton, s. 129-32, 334.

149. Hersh, *Cover-Up*, s. 7.
150. Olson, s. 81.
151. Bilton, s. 83-4.
152. Medina daha sonra kadını dürttüğünü ve öldürdüğünü kabul edecekti, ancak bu eyleminin içgüdüsel bir kendini koruma dürtüsüyle gerçekleştiğini iddia edecekti. Askeri İnzibat yetkililerine verdiği bir ifadede kadını dürttükten sonra "Kadının elindeki bir şey bir anda gözüme ilişti," diyordu ve bir anda "Seni piç seni, geberdin şimdi!" diye düşünmüştü. Ardından tetiğe basılı tutup kadına ateş etmeye başladı ve iki ya da üç kez isabet ettirdi. Ayrıca bkz. Olson, s. 94; krş., s. 130. s. 265'te belirtildiği üzere Medina'nın makul şüphe dışında cinayet suçu kesinleşmedi.
153. Olson, s. 90.
154. Bilton, s. 139.
155. Buradaki anlatı çoğunlukla Calley'nin duruşmada doğruluğunu teyit ettiği Thompson'un anılarına dayanır: Bkz. Hammer, s. 106.
156. Age., s. 132.
157. Dan R. Mullians, atıf içinde, William Wilson, "I Had Prayed to God That This Thing Was Fiction", *American Heritage*, (Şubat 1990), s. 44, tıpkıbasım Oslon içinde, s. 159.
158. William R. Peers, *Report of the Department of the Army Review of the Preliminary Investigations into the My Lai Incident, Volume 1*, (Washington DC, 1974), s. 10-6 – 10-7, bundan sonra: ["*Peers Raporu*"].
159. Bilton, s. 140; ayrıca bkz. William Wilson, "I Had Prayed to God That This Thing Was Fiction", *American Heritage*, (Şubat 1990), s. 44, tıpkıbasım Olson içinde, s. 159.
160. *Peers Raporu*, 10-11 – 10-16; Hersh, *Cover-Up*, s. 118 ve devamı; Olson, s. 113-32.
161. Olson, s. 27; ayrıca bkz. Hammer, s. 18.
162. Olson, s. 32.
163. Hersh, *Cover-Up*, s. 212-13.
164. Trent Angers, *The Forgotten Hero of My Lai*, (Lafayette, La., 1999), s. 19, bundan sonra: ["Angers"]; krş., Hersh, *Cover-Up*, s. 213.
165. Mektubun metni için bkz. Hammer, s. 23-8; verilen yanıt için bkz. Hersh, *Cover-Up*, s. 215 ve devamı.
166. Bkz. Angers, s. 154-7. Washington'daki Başmüfettişlik Makamı'na atanan Albay William Wilson, Ridenhour'un suçlamalarını araştırmakla görevlen-

dirilmişti ve yirmi bir yıl sonra yazdığı bir makalede olaya verdiği tepkiyi anlattı: Bkz. "I Had Prayed to God That This Thing Was Fiction", *American Heritage*, (Şubat 1990), s. 44-53, tıpkıbasım Olson içinde, s. 152–63.

167. Röportajın deşifresi için bkz. *New York Times*, (25 Kasım 1969), s. 16.

168. "The Massacre at My Lai", *Life*, (5 Aralık 1969), s. 36. Genel olarak hikâyenin ortaya çıkışı için bkz. Seymour M. Hersh, *My Lai: A Report on the Massacre and Its Aftermath*, (New York, 1970), s. 128-43.

169. Westmoreland'in kendisinin bir savaş suçlusu olarak görülmesinin neden yanlış olacağını da anlattığı, kendi hareketlerine dair yazdıkları için bkz. anıları: *A Soldier Reports*, (New York, 1976), s. 375-80.

170. Goldstein, s. 484-5.

171. Bilton, s. 321-2; Seymour Harsh, *Kissinger: The Price of Power*, (New York, 1983), s. 135.

172. Bilton, s. 51.

173. Guenter Lewy, *America in Vietnam*, (New York, 1978), s. 329, bundan sonra: ["Lewy"].

174. Age., s. 105-7.

175. Cinayetlerin ve Willingham'ın Bravo Bölüğü'nün komutanı olarak rolünün ayrıntıları için bkz. *Peers Raporu*, s. 7-1 – 7-16, 12-32; Hersh, *Cover-Up*, s. 9-25, 243-6.

176. Bkz. Goldstein, s. 2, 20, 22.

177. Hammer, s. 38. Henry Kissinger da böyle bir görüşü savunanlar arasındaydı. Nixon'a ilettiği tarihsiz bir öneride soruşturmaların askeri yargı içinde kalması ve halka açık bir araştırmanın yürütülmemesi gerektiğini bildirmişti: Bkz. Bilton, s. 324-5.

178. Fred Farrar, "On Freed in My Lai Army Case", *Chicago Tribune*, (10 Haziran 1970), s. 1-3; ayrıca bkz. *Peers Raporu*, s. 7-2, 7-9; Hersh, *Cover Up*, s. 256; Hammer, s. 39.

179. Bkz. Angers, s. 171. Yazar iki güneyli Demokratın, L. Mendel Rivers (D-Güney Carolina) ve F. Edward Hebert'in (D-Louisiana), bu görüşmeleri takip edecek askeri mahkemeleri önlemek amacıyla gerçekleştirdiklerini ileri sürmektedir: Bkz. Age., s. 160, 164-76.

180. "My Lai allegations 'plot against Army'", *The Times*, (Londra, 21 Kasım 1970), s. 4; Hammer, s. 40-1; Bilton, s. 329.

181. Suçlamalar için bkz. Hammer, s. 46-7. Dört ve üç kişilik iki grubun katledildiğini iddia eden suç unsurları daha sonra düşürüldü.

182. Bkz. age., s. 30-2, 52.
183. Age., s. 161-2.
184. Age., s. 107.
185. Age., s. 215-17, 234-8.
186. Age., s. 187-9; Bilton, s. 98-101.
187. Yargıcın jüriye verdiği bilgiler için bkz. Hammer, s. 351-2. Bu bilgiler temyiz sürecinde de geçerli kabul edildi, bkz. *United States v. William L. Calley Jr*, 22 U.S.C.M.A. 534 (1973), Goldstein içinde tıpkıbasım, s. 520-34. Krş., *United States vs. Otto Ohlendorf et al., Case* No. 9 ("The Einsatzgruppen Case"), *Yeşil Seri* içinde, 4: 470-88.
188. Bilton, s. 336.
189. William Calley, *Body Count: Lieutenant Calley's Story as told to John Sack*, (Londra, 1971), s. 102.
190. Hammer, s. 251.
191. Age., s. 253, 258, 259.
192. Aşağıdaki metinde devam eden Calley'nin çapraz sorgusu şu kaynaklardan alınmıştır: Age, s. 260-82.
193. Bkz. age., s. 300-23.
194. Age., s. 366.
195. Bilton, s. 340.
196. "Judgement at Fort Benning", *Newsweek*, (12 Nisan 1971), s. 27.
197. Bilton, s. 340.
198. "Judgement at Fort Benning", *Newsweek*, (12 Nisan 1971), s. 27.
199. Bilton, s. 345.
200. Richard Nixon'ın yaşananlara dair kendi anlatısı için bkz. Richard Nixon, *Memoirs*, (New York, 1978), s. 449-50.
201. Bilton, s. 341; Hammer, s. 375-6.
202. Hammer, s. 386.
203. Bilson, s. 309.
204. Age., s. 347-9, 383; Lewy, s. 359-62.
205. Tüm atıf için bkz. Angers, s. 230.
206. 1 Ocak 1965 ve 1 Temmuz 1975 tarihleri arasında Amerikan Ordusu müfettişleri My Son bölgesinden olanlar haricinde 241 savaş suçu raporunu inceledi, 78 raporda kanıtların jüri yargılamasına çıkmak için yeterli olduğuna karar verdi ve 36'sı kovuşturuldu. Bu 36 davadan 20 tanesinde, toplam 31 ordu üyesi mahkûm oldu. Bkz. Lewy, age, s. 347-50; krş. George

S. Prugh, *Law at War: Vietnam 1964–1973*, (Washington DC, 1975), s. 74.

207. Bkz. *Toledo Blade*'de 19 ve 22 Ekim 2003'te yayınlanan Pulitzer Ödülü kazanan raporlar.

208. Gregory L. Vistica, "What Happened in Thanh Phong", *New York Times Magazine*, (29 Nisan 2001), s. 50.

209. Bkz. Laura Silber ve Allan Little, *The Death of Yugoslavia*, gözden geçirilmiş baskısı, (Londra, 1996), s. 37, bundan sonra: ["Silber"].

210. Age., s. 72.

211. Age., s. 171.

212. 1991 nüfus göstergeleri: der. Branka Magaš ve Ivo Žanić, *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina*, (Londra, 2001), harita 8, s. xliv.

213. Silber, s. 206–12, 226 ve devamı; Michael P. Scharf, *Balkan Justice*, (Durham, 1997), s. 27, bundan sonra: ["Scharf, *Balkan Justice*"]. Sırpların çoğu oylamayı boykot etmişti.

214. Sırp birliklerinin gerçekleştirdiği tecavüzün boyutu için bkz. Aryeh Neier, *War Crimes*, (New York, 1998), s. 175 ve devamı, bundan sonra: ["Neier"]; ayrıca bkz. "Rape Camp" dosyası (Kunarac, Kovac ve Vukovic Dosyasında İkinci Ceza Mahkemesi'nin hükmü), ICTY internet sayfası: www.un.org/icty . Bosna savaşına dair genel bir anlatı için bkz. Silber, s. 222 ve devamı; Noel Malcolm, *Bosnia. A Short History*, (Londra, 2002), s. 234-71 (*Bosna*, çev. Aşkım Karadağlı, (Om Kitabevi, 2000).

215. Silber, s. 310.

216. BM Güvenlik Konseyi Kararı 713, (25 Eylül 1991).

217. BM Güvenlik Konseyi Kararı 770, (13 Ağustos 1992).

218. Silber, s. 201, burada atıflanan Brent Scowcroft'un derlemesinde yer alan, James Baker tarafından yapılmış bir yorumdur.

219. Bkz. Samantha Power, *A Problem From Hell*, (Londra, 2003), s. 288; Michael Scharf, *Balkan Justice*, s. 31; Michael Scharf ve William A. Schabas, *Slobodan Milošević on Trial: A Companion*, (Londra ve New York, 2002), s. 24, bundan sonra: ["Scharf & Schabas"].

220. Bkz. Paul R. Williams ve Michael P. Scharf, *Peace with Justice? War Crimes and Accountability in the Former Yugoslavia*, (Lanham, Md. 2002), s. 93, bundan sonra: ["Williams & Scharf"].

221. Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia*, (Londra, 2002), bundan sonra: ["Simms"].

222. Douglas Hurd, "Official wisdom on Serbia", (mektup), *Daily Telegraph*, (5

Nisan 1993), s. 18.

223. BM Güvenlik Konseyi Kararı 836, (4 Haziran 1993).

224. Bosna'nın Sırplar tarafından yönetilen Sırp Cumhuriyeti [Republika Srpska] bölgesi yetkilileri bölgede neredeyse 8000 insanın katledildiğini 2004 yılında kabul etti: Bkz. Nicholas Wood, "Bosnian Serbs Apologize for Srebrenica Massacre", *New York Times*, (11 Kasım 2004), A4. Ayrca bkz. Richard Holdbrooke, *To End a War*, gözden geçirilmiş baskı, (New York, 1999), s. 70, bu kaynakta atıf yapılan 12 ve 16 Haziran 1995 tarihleri arasında 7079 kişinin öldürüldüğünü gösteren Kızıl Haç raporudur.

225. Simms, s. 324 ve devamı.

226. Saldırgan savaş ICTY'ın kuruluş yasasına göre iddianameye dahil edilemezdi.

227. Williams & Scharf, s. 99. Ayrıca bkz. Scharf, *Balkan Justice*, s. 54; Power, s. 326.

228. Bkz. Williams & Scharf, s. 91 ve devamı; Bass, *Stay the Hand*, s. 214 ve devamı. Mahkemenin kurulmasının ardından Birleşik Krallık'ın altını oymak için yaptığı girişimler için bkz. Scharf, *Balkan Justice*, s. 32, 44-7; Simms, s. 62-4, 147-8; Bass, *Stay the Hand*, s. 211-13.

229. *Prosecutor v. Dusko Tadic a/k/a "Dule"*, ICTY internet sayfası, www.un.org/icty. En önemli hükümler Tadić'in mahkemenin onu yargılama hakkını sorguladığı bir ön oturumda geldi: Tadić'in Adli Kovuşturması üzerine Temyiz Mahkemesi Kararı, Dosya No. IT-94-1-AR72, (2 Ekim 1995). Davanın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Scharf, *Balkan Justice*. Ayrıca bkz. Geoffrey Robertson, *Crimes Against Humanity*, (Londra, 1999), s. 211; Neier, s. 143-5; Diane Orentlicher, "Internationalizing Civil War", *War Crimes* içinde, Cooper, s. 154.

230. Martin Woollacot, "Milošević's tranfer was the price that had to be paid: Serbia awaits a second pay-off with a rescheduling of its debts", *The Guardian*, (6 Temmuz 2001), s. 18.

231. Rory Carroll ve Andrew Osborn, "Government collapse spilts Yugoslavia", *The Guardian*, (30 Temmuz 2001), s. 1.

232. Bkz. 3 Haziran 2001 deşifresi. Bu ve diğer tüm kayıtlar ICTY'ın internet sayfasında mevcuttur: www.un.org/icty

233. 29 Ekim 2001 deşifresi.

234. Tim Judah, "Serbia backs Milošević in trial by TV: Alarm as former president gains the upper hand in war crimes tribunal", *The Observer*, (3 Mart

2002), s. 23.

235. Bkz. Ed Vulliamy, Rory Carroll ve Peter Beaumont ile Nancy Paterson'un yaptığı röportaj, "How I trapped Buthcer of the Balkans", *The Observer*, (1 Temmuz 2001), s. 17.
236. Bkz. Christiane Amanpour'un 27 Nisan 2001'de CNN için hazırladığı haber ("Del Ponte urges war crimes arrest"), www.cnn.com adresinden erişildi.
237. Genel olarak bkz. William & Scharf, s. 127, 130-1; Scharf & Shabas, s. 102.
238. "Milošević in tribunal outburst", BBC haberi, (9 Ocak 2002), www.bbc.co.uk arşivinden.
239. Bkz. Milošević'in Sabit Kadriu tarafından yapılan çapraz sorgusu, (8 Mart 2002).
240. 11 Eylül 2002 tarihli tanıklık.
241. Atıf için bkz. Gary J. Bass, "Milošević in the Hague", *Foreign Affairs*, 82(3), (Mayıs/Haziran 2003), s. 91.
242. Chris Stephen, "Milošević trial mired in swamp of troubles", *The Observer*, (18 Nisan 2004), s. 21.
243. Jonathan Steele, "Email", *The Guardian*, (4 Mart 2002), s. 18.
244. Timothy Garton Ash, "A Nation in Denial", *The Guardian*, (7 Mart 2002), s. 19.
245. Tanjug haber ajansının Belgrad'dan geçtiği haber, (8 Mart 2002), çevirisi ve deşifresi için bkz. BBC Kayıt Numarası 0F23325E2AAABBC2, internet üzerinden erişmek için bkz. Global NewsBank (www.newsbank.com).
246. William & Scharf, s. 126.
247. Roma Statüsü, Mark Latimer ve Philippe Sands, tıpkıbasım *Justice for Crimes Against Humanity* içinde, (Oxford ve Portland, Or., 2003), s. 430-93. ICC'nin arkaplanı ve çözümlemesi için bkz. M. Cherif Bassiouni, "The Permanent International Court", Lattimer & Sands içinde, age., s. 173-211; Donna K. Axel, "Toward a Permanent International Criminal Court", *War Crimes* içinde Cooper, , s. 311–22.
248. "7 nations agree to court exemption", *Chicago Tribune*, (2 Kasım 2003), s. 18.
249. Amerikan Ordu Mensuplarını Koruma Yasası 2002, §2002(7-9).
250. Age., §2008.
251. Roma Statüsü, m. 17(1)(a) ve (b).
252. Felix Gilbert, *To the Farewell Address: Ideas of Early American Foreign Policy*, (Princeton, 1961), s. 145. Bu görüş Washington'daki çağdaşlarımız

arasında geniş destek bulmaktadır: Bkz. Charles Kupchan, *The End of the American Era: U.S. Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-first Century*, (New York, 2002), s. 164-6.

253. Chalmers Johnson, *The Sorrows of Empire*, (New York, 2004), s. 154.

254. Her ne kadar 1920'lerde ve 1930'larda hava bombardımanını kısıtlamak ya da yasaklamak için girişimlerde bulunulduysa da hiçbiri bir antlaşma statüsüne sahip olmadı: Bkz. J. M. Spaight, *Air Power and War Rights*, 3. Baskı, (Londra, 1947), s. 244-81. Yasal düzenleme için savaştan sonra yapılan tekliflerin (örnek için bkz. *Proceedings of the American Society of International Law*, 43, [1949], s. 102 ve devamı) tümü birden 1949 Cenevre Sözleşmesi'nde reddedildi.

255. "Presedent Bush's Address on Terrorism Before a Joint Meeting of Congress", *New York Times*, (21 Eylül 2001), B4.

256. Amerika Birleşik Devletleri Adalet Bakanlığı Baş Müfettişlik Ofisi (Glenn A. Fine), *The September 11 Detainees: A Review of the Treatment to Aliens Held on Immigration Charges in Connection with the Investigation of the September 11 Attacks*, (Nisan, 2003), erişim için www.faz.org/index.html.

257. Tutuklular 18 USC 3144'e göre "önemli tanık" olarak görülüyordu. Genel olarak bkz. Steve Fainaru ve Margot Williams, "Material Witness Law Has Many In Limbo. Nearly Half Held in War On Terror Haven't Testified", *Washington Post*, (24 Kasım 2002), A1.

258. "Military Order: Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism", 66 Fed. reg. 57831-57836 içinde, (16 Kasım 2001), tıpkıbasım *Torture and Truth: America, Abu Ghraib, and the War on Terror* içinde, der. Mark Denner, (Londra, 2004), s. 78, bundan sonra: ["Danner, *Torture and Truth*"].

259. "US Department of Defense Military Commission Order No. 1, Procedures for Trials by Military Commissions of Certain Non-United States Citizens in the War Against Terrorism", (21 Mart 2002), erişim için www.defense.gov adresinden "Press Sources".

260. Katharine Q. Seelye, "U.S. Seeking Guantánamo Defense Staff", *New York Times*, (23 Mayıs 2003), A13.

261. Katharine Q. Seelye, "Pentagon Says Acquittals May Not Free Detainees", *New York Times*, (23 Mart 2002), A13.

262. Eric Lichtblau, "Bush Declares Student an Enemy Combatant", *New York Times*, (24 Haziran 2003), A15; John Mintz, 'Al-Qaeda Suspect Enters Le-

gal Limbo; Few Precedents Available for Case, Experts Say", *Washington Post*, (11 Haziran 2002), A10.

263. Bkz. *Coalition of Clergy v. Bush*, 189 F. Supp 2d 1036 (C.D. Cal, 2002), *Rasul v. Bush; Al Odah et al. v. US*, 215 F. Supp. 2d 55 & 321 F.3d 1134 (D.C. Cir, 2003). Belirtmekte fayda var ki Yüksek Mahkeme daha sonra federal mahkemelerin Guantánamo Üssü üzerinde yetkilerinin olduğuna hükmetti: Bkz. *Rasul v. Bush*, 542 US 466 (2004).
264. Josh White, "Guantanamo Desperation Seen in Suicide Attempts", *Washington Post*, (1 Kasım 2005), A1.
265. Bkz. Frederick B. Wiener, *Civilians Under Military Justice. The British Practice Since 1689 Especially in North America*, (Chicago ve Londra, 1967), s. 219-26; Frederick B. Wiener, *A Practical Manual of Martial Law*, (Harrisburg, Pa., 1940), s. 127-34; Pierre Vidal-Naquet, *Torture: Cancer of Democracy*, (Harmondsworth, 1963), ilgili sayfalar.
266. Amerika Birleşik Devletleri içindeki askeri mahkemeler için bkz. Colonel Frederick Bernays Wiener, *A Practical Manual of Martial Law*, (Harrisbugr, Pa., 1940), s. 103-42; askeri mahkemelerin özel olarak Mankato'daki kullanımı için bkz. Carol Chomsky, "The United States-Dakota War Trials: A Study in Military Injustice', *Standford Law Review*, 43/13, (1990); Duane Schultz, *Over the Earth I Come. The Great Sioux Uprising of 1862*, (New York, 1992), s. 246 ve devamı.
267. *A and others v. Secretary of State for the Home Department* [2005] 2 AC 68.
268. Cenevre Sözleşmesi (III) 1949, Savaş Tutsakların Alıkonulması Eki, m. 84 ve 105.
269. Katherine Q. Seelye, "First 'Unlawful Combatants' Seized in Afganistan Arrive at U.S. Base in Cuba", *New York Times*, (12 Ocak 2002), A7. Rumsfeld'in açıklamasından iki gün önce Başsavcılık Yardımcı Vekili John Yoo ve Özel Danışman Robert J. Delahunty bu sava dair bilgilendirme notu hazırladılar. Bunun üzerine Başkan Bush 18 Ocak 2002 günü Cenevre Sözleşmesi'nin geçerli sayılmaması için resmi kararını verdi. Ardından da Beyaz Saray Danışmanı Alberto R. Gonzales geriye dönük olarak kendi bilgilendirme notunu da 25 Ocak 2002'de girdi.
270. Amerika Birleşik Devletleri'nin Cenevre Sözleşmeleri'nin İlk Protokolü'nü imzalamama sebeplerinden biri bu temele dayanıyordu. Protokol'ün 44. ve 45. maddelerindeki düzensiz savaşçıların statüsüne dair bir tartışma için

bkz. der. Yves Sandoz, Christophe Swinarski ve Bruno Zimmerman, *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, (Cenevre, 1987), s. 519-59.

271. *Ex Parte Quirin*, 317 US 1 (1942), s. 35.

272. Madde 5.

273. James Meek, "Welcome to Guantanamo. The people the law forgot", *The Guardian*, (3 Aralık 2003), s. 1 (Ekler).

274. Diğer pek çok şeyin yanında Jefferson, Kral III. George'u şu sebeple de suçluyordu: "[Britanya] askerlerini bu kıtanın yerlilerine karşı işledikleri her cinayetin cezasından düzmece davalarla korumak" ve "Bizi deniz aşırı taşıyıp oralarda yalan suçlamalarla yargılamak": *The Papers of Thomas Jefferson*, haz. Julian P. Boyd, (Princeton, 1950–), 1: 417-33.

275. Barbara Crossette, "U.S. Fails in Effort to Block Vote on U.N. Convention on Torture", *New York Times*, (25 Temmuz 2002), A7; William Orme, "US Fails to Block Torture Inspections", *Los Angeles Times*, (25 Temmuz, 2002), A3.

276. Başsavcı Yardımcısı Jay Bybee tarafından hazırlanan bilgilendirme notu Beyaz Saray Danışmanlığı'ndan Alberto R. Gonzales'e iletilmişti. tıpkıbasım *Torture and Truth* içinde, Danner, s. 115; ayrıca bkz. *Wall Street Journal*, (7 Haziran 2004); Kate Zernike ve David Rohde, "Forced Nudity of Iraqi Prisoners Is Seen as a Pervasive Pattern, Not Isolated Incidents", *New York Times*, (8 Haziran 2004), A1; Richard Cohen, "A Plunge From the Moral Heights", *Washington Post*, (10 Haziran 2004), A19; Michael Hirsh, John Berry ve Daniel Klaidman, "A Tortured Debate", *Newsweek*, (21 Haziran 2004); "The White House Papers", *New York Times*, (24 Haziran 2004), A1.

277. "Memorandum For The Commander, US Southern Command (Subject: Counter-Resistance Techniques in the War on Terrorism), 16 April 2003", tıpkıbasım *Torture and Truth* içinde, Danner, s. 199.

278. Ağzı bağlanmamış köpeklerin kullanımını da içeren sorgu tekniklerinin Guantánamo'dan ödünç alınarak Ebu Gureyb'de uygulanması General Ricardo Sanchez tarafından uygun bulunmuştu: Bkz. R. Jeffrey Smith ve Josh White, "General Granted Latitude At Prison Abu Ghraib Used Aggressive Tactics", *Washington Post*, (12 Haziran 2004), A1.

279. Eric Schmitt ve Thom Shanker, "Rumsfeld Issued an Order to Hide Detainee in Iraq", *New York Times*, (17 Haziran 2004), A1.

280. *Rasul v. Bush*, 542 US 466 (2004); *Hamdi v. Rumsfeld*, 542 US 507 (2004).
281. Charlie Savage, "Bush Could Bypass New Torture Ban", *Boston Globe*, (4 Ocak 2006).
282. Eric Lichtblau, "In Legal Shift, US Charges Detainee in Terrorism Case", *New York Times*, (23 Kasım 2005), A1.
283. Dana Milbank, "Bush Says Iraqis Will Try Hussein. President Opposes International Tribunal For Captured Dictator", *Washington Post*, (16 Aralık 2003), A1.
284. *A and others v. Secretary of State for the Home Department (No 2)* [2005] 3 WLR 1249.
285. Cicero, *Pro Milone*, 11, (*"Silent enim leges inter arma"*).

8. BÖLÜM

1. Bkz. der. Neil Vidmar, *World Jury Systems*, (Oxford, 2000), s. 3, 319-51, 432-6, bundan sonra: ["Vidmar, *World Jury Systems*"].
2. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki anayasal konum Yüksek Mahkeme'nin şu davasıyla konuldu: *Baldwin v. New York*, 399 US 66 (1970). İngiltere ve Galler'deki duruşmasız muhakemenin artışı için bkz. Penny Darbyshire, "An Essay on the Importance and Neglect of the Magistracy", *Criminal Law Review*, 627, (1997).
3. Patrick Devlin, *Trial by Jury*, (Londra, 1956), s. 164.
4. Frances Gibb, "Wigs to Stay on For Now", *The Time*, (Londra, 29 Nisan 1992), s. 3; Britanya'nın hukuk mesleğindeki süslerine dair genel olarak şu başarılı esere bkz. Charles M. Yablon, "Judicial Drag: An Essay on Wigs, Robes and Legal Change", *Wisconsin Law Review*, 1129, (1995).
5. Atıf için bkz. Benjamin Harrison, *The Constitution and Administration of the United States of America*, (Londra, 1897), s. 320.
6. Charles Dickens daha 19. yüzyılın ortalarında Amerikalı sanığın, sanık bölmesinde sadece oturmadığını aynı zamanda "hukuk mesleğinin en ayrıcalıklı heykellerinden birinin yanında oyalandığını, adli danışmanının kulağına bir şeyler fısıldadığını ya da cep çakısıyla kibritlerden kendine kürdan yaptığını" ve benzeri meşguliyetlere sahip olduğunu yazıyordu: *American Notes For General Circulation*, 2 cilt, (Londra, 1842), 1: 127.
7. Bkz. age, 1: 272-3 ("Tüm [Amerikan] mahkemelerinde yargıcın kendine ait tükürük hokkası vardır, mübaşirin kendine ait, tanığın kendine ait ve tutuklunun kendine ait tükürük hokkaları vardır; bunun yanında tüm jüri

üyeleri ve izleyiciler için...]); ayrıca bkz. Theo Wilson, *Headline Justice*, (New York, 1996), s. 56-7.

8. Lisa Brones, "Guns Inside the Courtroom", www.whas11.com, (26 Temmuz 2002).
9. Sanıkların tanıklık yapmasına –Georgia'da 1962'ye kadar izin çıkmadı– izin veren tarihsel dönüşüm için bkz. *Ferguson v. Georgia*, 365 US 570 (1961); Albert W. Alschuler, "A Peculiar Privilege in Historical Perspective", Richard H. Helmholz ve diğerleri, *The Privilege Against Self-Incrimination* içinde, (Chicago, 1997), s. 181-204.
10. Atıf için bkz. *R. v. Secretary of State for the Home Dept.* ex p. *Hindley* [1998] QB 751, s. 760.
11. Jim Romenesko, "Scenes from a Courthouse", *Milwaukee Magazine*, (Nisan 1992).
12. John T. Scopes ve James Presley, *Center of the Storm*, (New York, 1967), s. 58-60, bundan sonra: ["Scopes"].
13. L. Sprague de Camp, *The Great Monkey Trial*, (New York, 1968), s. 108, bundan sonra: ["Sprague, *Monkey*"].
14. Age., s. 95.
15. "Weird Adventures of 200 Reporters at Tennessee Evolution Trial", *Editor & Publisher*, (18 Temmuz 1925), s. 1.
16. H. L. Mencken, "Homo Neanderthalensis", *Evening Sun*, (Baltimore), (29 Haziran 1925).
17. Britanya'dan bazı gazete haberlerinin özeti için bkz. John W. Owens, "Monkey Case Treated As Joke of Century by British Press", *The Sun*, (Baltimore), (11 Temmuz 1925), s. 1; ayrıca bkz. "'Monkey Case' Times Progress of Thought", *The Sun*, (Baltimore), (12 Temmuz 1925), s. 10.
18. Sprague, *Monkey*, s. 160-5; Scopes, s. 98-9.
19. H. L. Mencken, "Yearning Mountanineers' Souls Need Reconversion Nightly, Mencken Finds", *Evening Sun*, (Baltimore), (13 Temmuz 1925); Allene M. Sumner, "The Holy Rollers on Shin Bone Ridge", *The Nation*, (29 Temmuz 1925), s. 137; ayrıca bkz. Scopes, s. 96; Arthur Garfield Hays, *Let Freedom Ring*, (New York, 1937), s. 39-40, bundan sonra: ["Hays"].
20. "Two Apes and 'Link' Arrive at Dayton", *New York Times*, (15 Temmuz 1925), s. 1; Frederick Lewes Allen, *Only Yesterday. An Informal History of the Nineteen-Twenties*, (New York, 1931), s. 204; Archibald T. Robertson, *That Old Time Religion*, (Boston, 1950), s. 96.

21. Sprague, *Monkey*, s. 259-61.
22. National Book Company, *The World's Most Famous Court Trial. Tennessee Evolution Case*, (Cincinnati, Ohio, 1925), s. 5-6, bundan sonra: ["*World's Most Famous Court Trial*"].
23. H. L. Mencken, "Mencken Likens Trial To a Religious Orgy, with Defendant A Beelzebub", *Evening Sun*, (Baltimore), (11 Temmuz 1925).
24. Charles F. Potter, "Ten Years After the Monkey Show I'm Going Back to Dayton", *Liberty*, (28 Eylül 1935), s. 36; Charles F. Potter, *The Preacher and I*, (New York, 1951), s. 293, bundan sonra: ["Potter, *Preacher*"]; Sprague, *Monkey*, s. 432-3. Scopes'un kendisi daha sonradan bir çocuğu "gidip sana ne söylendiyse o şekilde tanıklık yap" diye ikna ettiğini kabul etti, ama çocukların kendilerinin yalancı tanıklık yapmadıklarından "emin[di].": Bkz. Scopes, s. 105, 134.
25. *World Most Famous Court Trial*, s. 311.
26. Age., s. 201-3. Davanın anayasal yönden açıklanması için bkz. der. Robert Hariman, *Popular Trials: Rhetoric, Mass Media, and the Law*, (Tuscaloosa, 1993), s. 62-70, bundan sonra: ["Hariman"].
27. Scopes, s. 165; Potter, *Preacher*, s. 275–6; Hays, s. 71.
28. Hariman, s. 60; Sprague, *Monkey*, s. 79.
29. Çapraz sorgunun deşifresi için bkz. *World's Most Famous Court Trial*, s. 284-304; ayrıca *Attorney for the Damned* içinde, der. Arthur Weinberg, (Chicago ve Londra, 1989, tıpkıbasım), s. 192-228, bundan sonra: ["Weigberg, *Attorney*"].
30. Sprague, *Monkey*, s. 403; ayrıca bkz. Scopes, s. 178.
31. Potter, *Preacher*, s. 287.
32. Scopes, s. 183.
33. *World's Most Famous Court Trial*, s. 311.
34. Tennessee yasalarına göre 50 doların üzerindeki adli cezalar jüri tarafından karara bağlanmalıydı. Davanın hemen ardından yaşananlar için bkz. Samuel Walker, *In Defense of American Liberties*, (New York ve Oxford, 1990), s. 74; Sprague, *Monkey*, s. 468-71.
35. Sprague, *Monkey*, s. 454.
36. *Epperson v. Arkansas*, 393 US 97 (1968).
37. Laurie Goodstein, "Conservative Church Leaders Find a Pillar in Bush", *New York Times*, (23 Ocak 2000), s. 16.
38. Scopes, s. 136, 187; Potter, s. 288.

39. Benzeri kimi olaylar için bkz. Christopher Carey, *Trials from Classical Athens*, (Londra ve New York, 1997): örnekler için bkz. Demosthenes'in "Reply to Eubolides" 34, s. 223 ve "Against Neaira" 43, s. 191 ve Antiphon, "On the Killing of Herodes", 78, s. 57. Genel olarak bkz. der. Paul Cartledge vd., *Nomos: Essays in Athenian Law Politics and Society*, (Cambridge, 1990), s. 82-121; Robert J Bonner, *Lawyers and Litigant in Ancient Athens: The Genesis of the Legal Profession*, (Chicago, 1927), s. 63–71.
40. Platon, *Devlet*, 405a.
41. Thomas More, *Utopia*, der. George M. Logan ve Robert M Adams, gözden geçirilmiş baskı, (Cambridge, 2002), s. 82 (*Utopia*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018); Massachusetts Haklar Bildirgesi 1641, m. 26, *The Colonial Laws of Massachusetts* içinde, der. William H. Whitmore, (Boston, 1889), s. 39; William Shakespeare, *Henry VI, Part II*, IV, ii.
42. Örnek için bkz. Platon, *Gorgias*, 455a; *Theætetus*, 172c–73b.
43. der. Hugh Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, (Londra, 1953), s. 132.
44. "Decadence of New York's Criminal Bar", *New York Times*, (7 Eylül 1902), s. 34.
45. Francis L. Wellman, *Gentlemen of the Jury*, (New York, 1924), s. 100–1, bundan sonra: ["Wellman, *Gentlemen*"]; Francis L. Wellman, *Luck and Opportunity*, (New York, 1938), s. 27, bundan sonra: ["Wellman, *Luck*"].
46. Wellman, *Gentlemen*, s. 105-6; ayrıca bkz. *New York Herald*, (19 Haziran 1891), s. 3 ve (20 Haziran 1891), s. 4; "William F. Howe, Dean of Criminal Bar, Dead", *New York Times*, (3 Eylül 1902), s. 9.
47. Wellman, *Gentlemen*, s. 101; Wellman, *Luck*, s. 27.
48. Bu anlatı için bkz. *New York Times* ve *New York Herald*, (15 Şubat 1887 ile 20 Şubat 1887 arası) yayınlanan haberler; ayrıca bkz. "William F. Howe, Dean of Criminal Bar, Dead", *New York Times*, (3 Eylül 1902), s. 9.
49. *Ferguson v. Moore*, 39 S.W. 341, 343, (Tenn. 1897).
50. Bkz. *Corburn v. State of Indiana*, 461 N.E.2d 1154 (Ind. App. 2 Dist. 1984); *Gibbins v. State*, 495 S.E.2d 46 (Ga. App. 1997); *Hill v. State of Arkansas*, 977 S.W.2nd 234 (Ark. App. 1998). Duygusal temyiz başvurularını kabul etmemek yönündeki yargıç buyruklarına dayanılarak kimi mahkûmiyetler de üst mahkemeler tarafından onaylanmıştır, örnekler için bkz. *Ageev. Wyrick*, 414 F. Supp. 435 (1976); *State v. Green*, 730 P.2d 1350 (Wash., 1986).
51. *Spencer v. State of Florida*, 842 So. 2d 52 (Fla. 2003), s. 75.

52. Platon, *Sokrates'in Savunması*, 34d.
53. Cicero, *Pro Milone*, 105.
54. [Anna] Marcet Haldeman-Julius, *Clarence Darrow's Two Great Trials. Reports of the Scopes Anti-Evolution Case and the Dr. Sweet Negro Trial*, (Girard, Kan., 1927), s. 68, bundan sonra: ["Halderman-Julius"].
55. Age., s. 56.
56. Age., s. 70; Phyllis Vine, *One Man's Castle: Clarence Darrow and the American Dream*, (New York, 2004), s. 253.
57. Halderman-Julius, s. 58.
58. Clarence Darrow, *The Story of My Life*, (New York, 1932), s. 311. Burada yapılan alıntılar, NAACP tarafından davanın hemen ardından 36 sayfalık bir kitapçık halinde basılan konuşmanın tam metninden serbestçe alınmış ve (ekleme yapmadan) *düzeltilmiştir*: Bkz. Clarence Darrow, *Argument of Clarence Darrow in the Case of Henry Sweet*, (New York, 1927).
59. Halderman-Julius, s. 51.
60. Phyllis Vine, *One Man's Castle. Clarence Darrow and the American Dream*, age., s. 257, 304; ayrıca bkz. Sidney Fine, *Frank Murhpy: The Detroit Years*, (Ann Arbor, 1975), s. 165-6.
61. Irving Stone, *Clarence Darrow for the Defense*, (New York, 1941), s. 485-6.
62. Benjamin Cardozo, "Law and Litrature", *Selected Writings of Benamin Nathan Cardozo* içinde, der. Margaret E. Hall, (New York, 1947), s. 427.
63. Stan Bailey, "Moore Puts Commandments Monument in Court Building", *The Birmingham News*, (2 Ağustos 2001).
64. Ann W. O'Neill, "Supreme Court reprimands judge; The Broward Circuit judge who so often belittled attorneys, was told to apologize", *Orlando Sentilen*, (11 Nisan 2003), B4.
65. "Florida Judge Brandishes a Gun at an Unrily Defendant in Court", *New York Times*, (17 Mayıs 1992), s. 30.
66. Stephen B. Bright ve Patrick J. Keenan, "Judges and the Politics of Death: Deciding Between the Bill of Rights and the Next Election in Capital Cases", *Boston University Law Review*, 75/759, s. 776-80. Yazarların ayrıca belirttiğine göre yargıç seçimi yapılan otuz sekiz eyaletin otuz ikisinde idam cezası yürürlüktedir.
67. Jason Epstein, *The Great Conspiracy Trial*, (New York, 1970), s. 254–69, 408-19.
68. Ross E. Molloy, "Texas Judge Orders Notices Warning of Sex Offenders",

New York Times, (29 Mayıs 2001), A10.

69. Mark Babineck, "Abuser gets 30 days in doghouse", *Chicago Tribune*, (14 Mart 2003), s. 14.
70. Tony Palmer, *The Trials of Oz*, (Manchester, 1971), s. 80, bundan sonra: ["Palmer"]; John Pringle, *Observations on the Diseases of the Army*, (Londra, 1752), s. 346-9.
71. Bkz. Geoffrey Robertson, *The Justice Game*, (Londra, 1998), s. 34, bundan sonra: ["Robertson, *Justice*"]; Richard Neville, *Hippie, Hippie, Shake*, (Londra, 1995), s. 352, bundan sonra: ["Neville"].
72. Michael Argyle, "No John! No John! No John! No!", *The Spectator*, (20 Mayıs 1995), s. 27.
73. Neville, s. 352.
74. Robertson, *Justice*, s. 24.
75. *The Guardian*, (22 Şubat 1986), s. 2.
76. Robertson, *Justice*, s. 28.
77. Neville, s. 291.
78. Palmer, s. 103-4.
79. Palmer, s. 106; Neville, s. 313-14.
80. Robertson, *Justice*, s. 29; krş., Neville, s. 307.
81. Neville, s. 305.
82. Bkz. Palmer, s. 206-7.
83. Neville, s. 282.
84. Robertson, *Justice*, s. 31.
85. Age., s. 26; Palmer, s. 146.
86. Genel olarak bkz. Vidmar, *World Jury Systems*, s. 41-2.
87. Palmer, s. 238-61; Robertson, *Justice*, s. 38-9.
88. Jürilerin oybirliğiyle karara varmaları gerekliliği 1967 yılında İngiltere'de yürürlükten kalktı ve artık kararlar yeterli çoğunlukla verilebiliyor. Amerika Birleşik Devletleri'ndeyse yalnız Oregon ve Louisiana eyaletleri ağır ceza davalarında yeterli çoğunluğa izin veriyorlar. İskoçya'ysa her zaman on beş kişiden oluşan jürisinin salt çoğunluğunu karara varmak için yeterli gördü, üstelik jüriye kanıtlanmamış karar sunma seçeneği de tanıdı. Avusturalya, Kanada ve Yeni Zelanda'daysa hâlâ oybirliği yürürlükte. Bkz. Valerie P. Hans ve Neil Vidmar, *Judging the Jury*, (New York, 1986), s 171-6; Vidmar, *World Jury Systems*, s. 26, 31.
89. *R v. Anderson* [1972] 1 QB 304.

90. Michael Argyle, "No John! No John! No John! No!", *The Spectator*, (20 Mayıs 1995), s. 27; ayrıca bkz. Robertson, *Justice*, s. 46.
91. "Oz Defendant Wins Drug Slur Award", *The Guardian*, (26 Temmuz 1995), s. 5.
92. Deneyime dayanan bu tespite dair bir araştırma için bkz. Nora K. Villemur ve Janet S. Hyde, "Effects of Sex of Defence Attorney, Sex of Juror, and Age and Attractiveness of Victim on Mock Juror Decision Making in a Rape Case", *Sex Roles*, 9/879, (1983).
93. Paul Wilkinson, "Juror Wanted to Find Truth in the Stars", *The Times*, (Londra, 9 Temmuz 1998), s. 3; Michael Ellison, "Heads it's Murder, Tails it's Not," *The Guardian*, (26 Nisan 2000), s. 16.
94. *R. v. Young (Stephen)* [1995] QB 324.
95. "Savagery and the Law", *The Guardian*, (22 Kasım 1974), s. 14. Ayrıca bkz. Chris Mullin, *Error of Judgement*, 3. Baskı, (Dublin, 1990), s. 7-8, bundan sonra: ["Mullin"]. Mullin'in Birmingham Altılısı'nın masumiyetine olan inancı ve konuya dair kitabı önce bir gazeteci olarak çalışırken, sonra da bir milletvekili olarak parlamento sıralarındayken olayın 1980'ler boyunca haber değerini korumasını sağlamıştı.
96. Mullin, s. 44-7.
97. Denis Faul ve Raymond Murray, *The Birmingham Framework*, (Armagh, 1976), s. 48.
98. Tutukluların gördükleri bu kötü muameleye atıflar kendi avukatlarına verdikleri ifadelerden alınmıştır, tıpkıbasımı için bkz. age., s. 16-46.
99. Bkz. John Chartres, "Britain's biggest mass murder trial may cost £200.000", *The Times*, (Londra, 16 Ağustos 1975), s. 2.
100. Mullin, s. 165-7.
101. Age., s. 47, 148-50, 195.
102. Atıf için bkz. *R. v. McIlkenny* (1991) 93 Cr. App. R. 287, s. 297.
103. John Chartres, "Six Birmingham bomb murderers get life sentences", *The Times*, (Londra, 16 Ağustos 1975), s.1, 2.
104. Mullin, s. 206.
105. *R. v. Mirza* [2004] 1 AC 1118, s. 1133-4.
106. *McIlkenny v. Chief Constable* (C.A.) [1980] QB 283, s. 323.
107. Bkz. Bob Woffinden, *Miscarriages of Justice*, (Londra, 1987), s. 315-17.
108. Bkz. Mullin, s. 99-100, 272, 278.
109. Age., s. 277-9.

110. Stewart Tendler, "New witnesses are branded unconvincing liars", *The Time*, (Londra, 19 Ocak 1988), s. 5; Mullin, s. 310.
111. Genel olarak bkz. Tim Kaye, *Unsafe and Unsatisfactory? The report of the independent inquiry into the working practices of the West Midlands Police Serious Crimes Squad*, (Londra, 1990).
112. *R. v. McIlkenny* (1991) 93 Cr.App.R. 287, s. 304, bundan sonra: ["*McIlkenny (2)*"].
113. *McIlkenny (2)*, s. 299. Skuse'nin yetersizliği için ayrıca bkz. *R. v. Ward* [1993] 1 WLR 619, 677 ("1974 yılında adli bilimlerin geldiği aşama itibarıyla bile Dr. Skuse'nin kanıtları yanlıştı, yanlış oldukları kanıtlanabilirdi.").
114. *McIlkenny (2)*, s. 311.
115. Vidmar, *World Jury Systems*, s. 23-5; Anon, *The Complete Juryman*, (Londra, 1752); s. 160-1; Albert W. Alschuler ve Andrew G. Deiss, "A Brief History of the Criminal Jury in the United States", *University of Chicago Law Review*, 61/867, (1994), s. 880, bundan sonra: ["Alschuler ve Deiss"].
116. Jüriler Yasası, m. 118(1), 1988. İngiltere'deki jüri seçimi için bkz. Sally Lloyd-Bostock ve Cheryl Thomas, *World Jury Systems*, s. 68-77; İskoça jüri üyelerinin dava öncesinde dışarıda bırakılması hakkını sekiz yıl sonra terk etmiştir: Bkz. Ceza Hukuku (İskoçya), m. 8. Amerika Birleşik Devletleri için bkz. Nancy J. King, "The American Criminal Jury", age., s. 108-14. Jürilerin kurulmalarına dair karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Vidmar'ın giriş yazısı, s. 32-6.
117. Bkz. Alschuler ve Deiss, s. 877.
118. 24 Ağustos'ta yaşananlar için bkz. Stephen J. Whitfield, *A Death in the Delta*, (Baltimore, 1988), s. 16-19, bundan sonra: ["Whitfield"]; ayrıca bkz. William Bradford Huie, *Wolf Whistle and Other Stories*, (New York, 1959), baskısının bulunması zor ancak tıpkıbasım *The Lynching of Emmett Till* içinde, Christopher Metress, (Charlottesville ve Londra, 2002), s. 242-3, bundan sonra: ["Metress"].
119. Mamie Till-Mobley ve Christopher Benson, *Death of Innocence*, (New York, 2003), s. 139, bundan sonra: ["Till-Mobley"].
120. Age.
121. *Jet*, 15 Eylül 1955, s. 8-9; *Chicago Defender*, (17 Eylül 1955), s. 19.
122. Robert L. Zangrando, *The NAACP Crusade Against Lynching 1909–50*, (Philadelphia, 1980), s. 4 ve bkz. istatistikler, s. 5-7.

123. Harry Marsh, "Judge Swango is Good Promoter for South", *Delta Democrat-Times*, (21 Eylül 1955), tıpkıbasımı Metress içinde, s. 60; Julian Williams, *Eyes on the Prize: America's Civil Rights Years 1954–1965*, (New York, 1987), s. 51, bundan sonra: ["Williams, *Eyes*"].
124. Metress, s. 36-8, 91.
125. Williams, *Eyes*, s. 45; Güney'de siyahlar üzerinde uygulanan yasal engellere tarihsel bir bakış için bkz. Randall Kennedy, *Race, Crime and the Law*, (New York, 1997), s. 37-8.
126. Murray Kempton, "He Went All the Way", *New York Post*, (22 Eylül 1955), s. 5; John N. Popham, "Slain Boy's Uncle on Stand at Trial", *New York Times*, (22 Eylül 1955), s. 64.
127. Williams, *Eyes*, s. 48.
128. "Whistle Killing May Go to Jury Today 2d Negro Accuses Two Defendants", *New York Post*, (23 Eylül 1955), s. 3; John Popham, "State Rests Case in Youth's Killing", *New York Times*, (23 Eylül 1955), s. 15.
129. Murray Kempton, "The Future", *New York Post*, (23 Eylül 1955), s. 3, 40.
130. Whitfield, s. 43.
131. Özet konuşması ve jüri üyelerinin yorumları şu kaynaklardan alınmıştır: Charles Greenberg, "Jury Tells Why It Acquitted – 'Schocking', Says NAACP", *New York Post*, (25 Eylül 1955), s. 3; John N. Popham, "Mississippi Jury Acquits 2 Accused in Youth's Killing", *New York Times*, (24 Eylül 1955), s. 1, 38; Dan Wakefield, "Justice in Sumner. Land of the Free", *The Nation*, (1 Ekim 1955), s. 285. Ayrıca bkz. Till-Mobley, s. 188; Whitfield, s. 41-2.
132. William Bradford Huie, "Approved Killing in Mississippi", *Look*, (24 Ocak 1956). Huie daha sonra bu haberini genişletip *Wolf-Whistle and Other Stories* kitabında bölüm olarak yazdı, (New York, 1959). Yaptığı ödeme için ("3600 ile 4000 Dolar arası"), bkz. Whitfield, s. 53.
133. "Acquittal", *Delta Democrat-Times*, (23 Eylül 1955), tıpkıbasımı Metress içinde, s. 115-17; "The Verdict at Sumner", *Jackson Daily News*, (25 Eylül 1955); "Fair Trial Was Credit to Mississippi", *Greenwood Morning Star*, (23 Eylül 1955).
134. Medyada yer alan haberler için bkz. Metress, s. 3; siyah topluluğu içindeki olayın yansımaları için bkz. age., s. 225-88.
135. Anne Moody, *Coming of Age in Mississippi*, (New York, 1968), s. 125-6.
136. Douglas Brinkley, *Rosa Parks*, (New York, 2000), s. 101-2.

137. Aşağıda anlatılan arkaplan çoğunlukla şu kaynaktan alınmıştır: George Fletcher, *A Crime of Self-Defense*, (New York, 1988), bundan sonra: ["Fletcher"].
138. "Subway Vigilante Gives Himself Up", *New York Post*, (1 Ocak 1985), s. 2.
139. Bkz. FBI'ın Birleştirilmiş Suç Raporları, www.disastercenter.com.
140. "Under the Apple", *Time*, (8 Nisan 1985), s. 38.
141. Mark Lesly, *Subway Gunman*, (New York, 1988), s. 2, bundan sonra: ["Lesly"].
142. Fletcher, s. 90-1.
143. Age., s. 123-6.
144. Lesly, s. 150-1.
145. "A Troubled and Troubling Life", *Time*, (8 Nisan 1985), s. 38.
146. Atıf için bkz. Lesly, s. 149.
147. Fletcher, s. 103.
148. Temyiz Mahkemesi tarafından atıfta bulunulan ifadeler için bkz. *People v. Goetz*, 68 N.Y.2d 96 (1986).
149. Bkz. New York Ceza Kanunu, m. 35.15, yorumu için, age., s. 114.
150. Atıf için bkz. Lesly, s. 34.
151. Fletcher, s. 113.
152. Age., s. 128-30, 207-8; Lesly, s. 198-9.
153. Fletcher, s. 107.
154. Mike Pearl ve Doug Feiden, "'Toss Out Ramseur Ravings'. Goetz lawyer's plea after court uproar", *New York Porst*, (21 Mayıs 1987), s. 7; Fletcher, s. 132. Jüri üyesi Mark Lesly, sonradan yaptığı açıklamada Ramseur'ün ayakkabısını fırlatmaya dair bir niyeti olmadığı konusunda şüphesinin bulunmadığını söyledi: Bkz. Lesly, s. 176.
155. Bkz. Fletcher, s. 180-97; Mike Pearl ve Doug Feiden, "Bernie Goetz Off The Hook", *New York Post*, (17 Haziran 1987), s. 2.
156. Ann Bollinger ve diğerleri, "Proud Jurors Insist: He Couldn't Retreat", *New York Post*, (17 Haziran 1987), s. 5; Fletcher, s. 194-6; Lesly, s. 270-313.
157. Mike Pearl ve Doug Feiden, "Bernie Goetz Off The Hook", *New York Post*, (17 Haziran 1987), s. 2; Ann Bollinger ve diğerleri, "Proud Jurors Insist: He Couldn't Retreat", *New York Post*, (17 Haziran 1987), s. 5; Fletcher, s. 203.
158. Barbara Whitaker, "City Supports Goetz Verdict. Whites Back Acquittal 9-1; Blacks Almost Evenly Split", *Newsday*, (28 Haziran 1987), s. 3.
159. David E. Pitt, "Blacks See Goetz Verdict as Blow to Race Relations", *New*

York Times, (18 Haziran 1987), A1, B6.

160. Ransdell Pierson ve Leo Standora, "City Leaders Sharply Divided on Case", *New York Post*, (17 Haziran 1987), s. 2.
161. Bu anlatı birkaç farklı kaynağa birden atıf yapmaktadır, birincil sıradaki Bugliosi, Thaler ve Toobin'e dair ayrıntılar aşağıda verilecektir.
162. Bu 28 Mart 1995'te şoförün, Allan Mark'ın verdiği tanıklıktı. Diğerleriyle birlikte bu tanıklığın deşifreleri ve anlatının devamında atıflanan ifadeleri şu internet sayfasından bulunabilir: www.simpson.walraven.org.
163. Poliste verdiği ifadenin deşifresi için bkz. Vincent Bugliosi, *Outrage. The Five Reasons Why O. J. Simpson Got Away with Murder*, (New York, 1996), s. 291-305, bundan sonra: ["Bugliosi"].
164. 15 Haziran 1994 tarihli bu notun tıpkıbasımı için bkz. age., 306-8.
165. 12 Haziran 1994 öncesi Simpson'ın hayatı için bkz. Jeffrey Toobin, *The Run of His Life. The People v. O. J. Simpson*, (New York, 1996), s. 44 ve devamı, bundan sonra: ["Toobin, *Run of His Life*"]; Jewelle Taylor Gibbs, *Race and Justice*, (San Francisco, 1996), s. 121-39, bundan sonra: ["Gibbs"].
166. *Time*, (27 Haziran 1994).
167. Bkz. Paul Thaler, *The Spectacle. Media and the Making of the O. J Simpson Story*, (Westport, Conn., 1997), s. 25, 35-6, bundan sonra: [Thaler"].
168. *New York Times*, (10 Temmuz 1994), s. 14.
169. Thaler, s. 83-5.
170. Toobin, *Run of His Life*, s. 139; Thaler, s. 119.
171. Bkz. Marcia Clark, *Without a Doubt*, (New York ve Londra, 1997), s. 62-5, bundan sonra: ["Clark"]; Thaler, s. 39-40.
172. Bugliosi, s. 79.
173. Thaler, s. 85.
174. Age., s. 91.
175. Toobin, *Run of His Life*, s. 26-30; Gibbs, s. 76-83.
176. Bkz. Gibbs, s. 28-53.
177. Marty Baumann, "Blacks, whites differ on Simpson case", *USA Today*, (6 Temmuz 1994), 2A.
178. Gilbert Geis ve Leigh B. Bienen, *Crimes of the Century*, (Boston, 1998), s. 192.
179. Jürinin kuruluşu üzerine bkz. Armanda Cooley, Carrie Bass ve Marsha Rubin-Jackson, *Madam Foreman: A Rush to Judgement?*, (Beverly Hills, 1995), s. 215-8, bundan sonra: ["Cooley"].

180. Atıf için bkz. Thaler, s. 37.
181. Clark, s. 398-401; ayrıca bkz. Toobin, *Run of His Life*, s. 374-5; Bugliosi, s. 97, 111.
182. Dennis Fung'ın tanıklığı (12 Nisan 1995).
183. Robert Riske'nin tanıklığı (9 Şubat 1995).
184. Philip Vannatter'in tanıklığı (21 Mart 1995).
185. Bkz. Toobin, *Run of His Life*, s. 341-3; Bugliosi, s. 125-7.
186. Toobin, *Run of His Life*, s. 345.
187. Dr. Henry Lee'nin tanıklığı (25 Ağustos 1995).
188. Bkz. Mark Fuhrman'ın 9 Mart 1995 tarihli tanıklığı.
189. Bkz. Toobin, *Run of His Life*, s. 144-57; ve bkz. Jeffrey Toobin, "An Incendiary Defense", *New Yorker*, (25 Temmuz 1994), s. 56.
190. Christopher Darden, *In Contempt*, (New York, 1996), s. 191-9, 271-7.
191. Clark, s. 110-11, 341-53.
192. Bkz. Mark Fuhrman'ın 15 Mart 1995 tarihli tanıklığı.
193. Bkz. Laura McKinny, Kathleen Bell ve Natalie Singer'ın tanıklıkları (5 Eylül 1995).
194. Bkz. Marcia Clark'ın 26 Eylül 1995 tarihli kapanış konuşması.
195. Bkz. Johnnie Cochran'ın kapanış konuşmasının son günü (28 Eylül 1995).
196. Cooley, s. 138-9.
197. Age., s. 126.
198. Age., s. 151-65; Bugliosi, s. 19.
199. Michael Meyers ve diğerleri, "Path of Destruction", *Los Angeles Times*, (10 Mayıs 1992), A31.
200. Bkz. Thaler, s. 269-73.
201. Howard Kurtz, "And the O. J. Verdict Is... You Name It. As Nation Holds Its Breath, Media Go On Speculating", *Washington Post*, (3 Ekim 1995), B1.
202. "Shiek and Nine Followers Guilty of a Conspiracy of Terrorism", *New York Times*, (2 Ekim 1995), A1.
203. 4-6 Ekim tarihleri arasında *Newsweek* tarafından düzenlenen bir telefon anketine göre, siyahların yüzde 80'i jürinin adil ve tarafsız olduğunu düşünüyordu; beyazların yüzde 50'si aynı şeyi düşünüyor, ancak yüzde 37'si aksi kanaati taşıyordu: *Newsweek*, (16 Ekim 1995), s. 30, 34. Sekiz yıl önce, beyazların yüzde 83'ü Goetz hakkındaki hükmü onaylıyorken bu oran siyahlarda sadece yüzde 45'ti: Barbara Whitaker, "City Supports Goetz Ver-

dict. Whites Back Acquittal 9-1; Blacks Almost Evenly Split", *Newsday*, (28 Haziran 1987), s. 3.

204. Bkz. Cooley, s. 124, 131, 177, 193-4; ayrıca bkz. Gibbs, s. 222-3.
205. Gibbs, s. 222-4.
206. George F. Will, "Circus of the Centruy", *Washington Post*, (4 Ekim 1995), A25.
207. Bugliosi, s. 19, 278-80.
208. Kimberlé Williams Crenshaw, "Color-blind Dreams and Racial Nightmares: Reconfiguring Racism in the Post-Civil Rights Era", *Birth of a Nation'hood* içinde, der. Toni Morrison ve Claudia B. Lacour, (New York, 1997), s. 97, 144. Bruce'un bu tavrı daha sonra NOW ulusal başkanı Patricia Ireland tarafından eleştirilecekti: Age. Jüriye yönelik diğer eleştiriler için genel olarak bkz. Gibbs, s. 217-18, 333.
209. Cooley, s. 128.
210. Tracy Hampton, jüriden ayrıldıktan sonra depresyon yüzünden 2 Mayıs 1995 tarihinde hastaneye yatırıldı: Age., s. 216. Lionel (Lon) Cryer hafif kalp krizi sebebiyle 27 Temmuz 1995'te hastaneye yetiştirildi: Gibbs, s. 175. Mart1995'te jüriden ayrılmasının iki ay sonra Tracy Kennedy intihar girişiminde bulundu: Lance Morrow, "A Trial For Our Times", *Time*, (9 Ekim 1995), s. 35. Genel olarak bkz. S. M. Kaplan ve C. Winget, "The Occupational Hazards of Jury Duty", *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 20/325, (1992).
211. Cooley, s. 8-10, 175-6.
212. Jüri hizmetindeki kısıtlamaların çoğunu kaldıran reformlar 1996'da, New York'ta yürürlüğe girdi: Bkz. "Keep Moving on Jury Reform" (başyazı), *New York Times*, (3 Ocak 1996), A14. İngiltere de yakın tarihte aynısını yaptı: Bkz. m. 321 ve Kısım 33, Ceza Kanunu 2003.
213. Bkz. Harry Kalven ve Hans Zeisel, *The American Jury*, (Boston, 1966), özellikle s. 55-117. İngiltere'de benzeri bir çalışmayı yapma girişimleri yargı organının böylesi çalışmalara yönelik geleneksel kuşkuculuğu yüzünden engellenmiştir: Bkz. Age., s. 514-15, ve bkz. Valerie P. Hans ve Neil Vidmar, *Judging the Jury*, (New York, 1986), s. 118-20, ve burada verilen kaynaklar.

SONUÇ

1. Bkz. "Bart the Murderer", (Sezon 3: 1991); "Cartman's Silly Hate Crime", (Sezon 4, 2000); *Dr Who: The Trial of a Timelord*, (1993). Uzay Yolu dava-

ları için bkz. "Court-Martial" ve "The Menagerie" bölümleri, *Uzay Yolu VI: Keşfedilmemiş Ülke* (1991), *Yeni Nesil*'den "The Drumhead", *Derin Uzay Dokuz*'dan "Rules of Engagement".

2. Tesniye 19: 18-19, 21; ayrıca bkz. Çıkış 21: 23-5 ve Levililer 24: 20.
3. *Gideon v. Wainwright*, 372 US 335 (1963); *Malloy v. Hogan*, 378 US 1 (1964); *Pointer v. Texas*, 380 US 400 (1965); *Klopfer v. North Carolina*, 386 US 14 (1967); *Duncan v. Louisiana*, 391 US 145 (1968).
4. Adam Liptak, "To More Inmates, Life Term Means Dynig Behind Bars", *New York Times*, (2 Ekim 2005), A1; Adam Liptak, "Locked Away Forever After Crimes as Teenagers", *New York Times*, (3 Ekim 2005), A1.
5. Bkz. Albert W. Alschuler, "Plea Bargaining and its History", *Columbia Law Review*, 79/1, 16 ve devamı, (1979).
6. *Bordenkircher v. Hayes*, 434 US 357 (1978), s. 365.
7. *Lockyer v. Andrade*, 538 US 63 (2003).
8. Bu yüzde, Kraliyet Savcılık Makamı'nın en son Yıllık Raporu'ndaki 4. ve 9. tablolardan çıkarılmıştır. Buna göre jürili yargılamalardaki mahkûmiyet yüzdeleri 2000-2003 arası sırasıyla yüzde 55,7; 58; 61,9'dur. Jürilerin bulunmadığı mahkemelerdeyse sırasıyla yüzde 70; 69 ve 70,1'dir.
9. Cezai Adalet ve Kamu Düzeni Kanunu 1994, m. 34-7.
10. Ceza Kanunu 203, kısım 10; ayrıca bkz. Avam Kamarası Daimi Encümeni B, (16 Ocak 2003), rap. 9–25.
11. Raymond Moley, "The Vanishing Jury", *Southern California Law Review*, 2/97 (1928), s. 107-9.
12. Adalet Bürosu'nun eyalet ve federal davalara dair istatistikleri www.ojp.usdoj.gov adresinden alınmıştır.
13. 19. yüzyıla dair bu yüzde Old Bailey'de görülen davaların oranıdır: Bkz. Malcolm M. Feeley, "Legal Complexity and the Transformation of the Criminal Process: The Origins of Plea Bargaining", *Israel Law Review*, 31/183 (1997), s. 187. Bu istatistiğin çağdaş halini çıkarsamak imkânsıza yakın zorluktadır. Resmi istatistikler bütün olarak Birleşik Krallık'tansa İngiltere ve Galler'e aittir ve jürili yargılamanın ancak ağır ceza mahkemelerinde gerçekleştiği İskoçya'da farklı durumlar ortaya çıkar: Bkz. der. Neil Vidmar, *World Jury Systems*, (Oxford, 2000), s. 11-12, bundan sonra: ["Vidmar, *World Jury Systems*"]. 1800'lerin başında neredeyse tüm suçların jüri tarafından yargılandığı göz önüne alındığında işler daha da karmaşıklaşır, öyle ki İngiltere/Galler'in artık çok geniş bir "her ikisi de" kategorisi vardır

(bu Amerika'daki sulh ceza / ağır ceza tercihine benzer) ve bu sayede görece ağır ceza gerektiren suçlar da sulh ceza yargıçları tarafından yargılanabilir. Kesin olarak söylenebilecek tek şey Amerika'da jürinin önüne gelen pek çok suçun İngiltere'de sulh ceza yargıçları tarafından yargılandığıdır. Bir yazarın yaptığı hesaba göre "zan altındaki sanıkların yüzde 1'inden daha azının suçluluğu ya da masumiyeti jüri tarafından belirlenmektedir" ve sulh ceza yargıçları, jürilere göre dört katı fazla davaya bakmaktadırlar: Penny Darbyshire, "An Essay on the Importance and Neglect of the Magistracy", *Criminal Law Review*, 627, (1997), s. 629.

14. Émile Durkheim, *The Rules of Sociological Method*, 8. Baskı, (Chicago, 1938), s. 68-9 (*Toplumbilimin Yöntem Kuralları*, çev. Özer Ozankaya, (İstanbul: Cem Yayınları, 2013).
15. Bkz. Carl G. Jung, *Nietzsche's Zarathustra. Notes of a Seminar given in 1934–39*, (haz.) James L. Jarrett, 2 cilt, (Princeton, 1989), 1: 484-7, bundan sonra: ["Jung, *Nietzsche's Zarathustra*"].
16. Carl G. Jung, *Fundamental Psychological Conceptions. A Report of Five Lectures*, der. Mary Barker ve Margaret Game, (Londra, 1936), s. 116.
17. Jung, *Nietzsche's Zarathustra*, 1: 472.
18. Geçtiğimiz yüzyılda hukuk antropolojisindeki gelişmelere dair bir tarama için bkz. John Bossy, *Disputes and Settlements: Law and Human Relations in the West*, (Cambridge, 1983), s. 1-24; ayrıca bkz. Norbert Rouland, *Legal Anthropology*, çev. Phlippe G. Planel, (Londra, 1994).
19. İngiltere'deki jüriler ve duruşma öncesi yayın izinleri için bkz. Sally Lloyd-Bostock ve Cheryl Thomas, "The Continuing Decline of the English Jury", Vidmar, *World Jury Systems* içinde, s. 78-80.
20. Bkz. *Estes v. Texas*, 381 US 532 (1965); *Sheppard v. Maxwell*, 384 US 333 (1966).
21. *Chandler v. Florida*, 449 US 560 (1981).
22. *Richmond Newspapers Inc. v. Virginia*, 448 US 555 (1980), s. 570-2.
23. Örnek için bkz. Aquinalı Thomas, *The "Summa Theologica" of St Thomas Aquinas ... Literally Translated by Fathers of the English Dominican Province*, çev. Laurence Shapcote, 2. Baskı, 22 cilt, (Londra, 1921?-32), 11: 1-4 (B. 2.2, K. 80). Cezanın görmesi gereken işlevin intikam olduğunu düzenli bir şekilde ilk eleştiren hukukçu 1620'lerde Hugo Grotius'tu: Bkz. *On the Rights of War and Peace*, der. William Whewell, (Londra, 1853), s. 223-30, (Kitap 2, B. 20, m. 4-10).

24. Henry Weihofen, *The Urge to Punish*, (Londra, 1957), s. 140.
25. Bkz. Hal Hinson, "Just the Reality, Your Honour, and Nothing but the Reality", *New York Times*, (16 Haziran 2002), s. 2, 3.
26. Adam Liptak, "Bid to Tape Deliberations by Texas Jury is Rejected", *New York Times*, (13 Şubat 2003), A24.
27. Bkz. 4. bölüm.
28. Bkz. Yargıç Brinkema'nın 2 Ekim 2003 tarihli görüşü, *United States v. Zacarias Moussaoui* içinde, (Criminal No. 01-455-A), özellikle s. 13 n. 22.
29. Barry Scheck, Peter Neufeld ve Jim Dwyer, *Actual Innocence*, (New York, 2001), s. 281-2; Adam Liptak, "Fewer Death Sentences Being Imposed in U.S.", *New York Times*, (15 Eylül 2004), A16.
30. Adam Liptak, "Prosecutors Fight DNA Use for Exoneration", *New York Times*, (29 Ağustos 2003), A1.

11 Eylül 2001 277, 340, 342, 346, 432, 438
12 Kızgın Adam 416, 422
34. Cadde'de Mucize 418

A
Adams, John 120
Adem ve Havva 22, 60
Adenauer, Konrad 299, 300, 509
Afganistan 340, 341, 343, 347, 519
Aiskhylos 22, 24, 25, 26, 29, 40, 52, 414, 418, 429
Oresteia 22, 25, 40, 101, 414, 418, 442
Albright, Madeline 331
Alfred (Prens) 49, 441, 490
Amerika Kıtaları İnsan Hakları Mahkemesi 326
Amerikan Devrimi 135
Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi 191, 275
Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği 355
Anderson, Jim 371, 374, 375, 437, 526
Adrade, Leandro 421
Andreotta, Glenn 315, 324
Anglosakson 19, 291, 392
Angola 450
Anselmus 60
Antoinette, Marie 234
Antonius, Marcus 443
Aquinalı Thomas 145, 146, 203, 204, 205, 226, 231, 429, 452, 473, 474, 487, 493, 535
Arbour, Louise 338
Arendt, Hannah 308, 309, 510
Argyle, Michael (Yargıç) 371, 372, 373, 374, 376, 377, 526
Aristofanes
Bulutlar 30
askeri mahkeme 318
Aşk ve Ölüm 418
Atina 14, 17, 19, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 40, 101, 268
Atkinson, Fenton (Yargıç) 354
Aubry, Paul 139, 472
Augustinus 144, 295, 296, 454
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 326

avukatlar
hayvanların yargılandığı davalarda 215
sinemadaki temsilleri 292, 313, 422
Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 134
Ayrault, Pierre 86, 87, 88, 89, 201, 215, 455, 456, 486, 489
Aziz Edward 48, 50

B
Babil 17, 18, 359
Bailly, Jehan 201
Balder 38, 39, 446
Barak, Ehud 344
Bartholomew, Peter 48, 205
Bartlett, Adelaide 139
basilisk 198
Beaumanoir, Philippe de 201, 202, 203, 226, 486, 487, 493
Beccaria, Cesare 96, 97, 458
Becket, Thomas 99, 220
Beklenmeyen Şahit 422
Ben-Gurion, David 305, 306, 309, 509
Beowulf 38, 446
Bergold, Friedrich 297, 298
Bessonov, Sergei 258
Bevin, Ernest 236
Béziers (Fransa) 57
Bıçak Sırtı 423
Biddle, Francis 290, 505
Billy Power 380
Bir Cinayetin Tahlili 422
Birmingham Altılısı 277, 379, 386, 414, 527
Birleşik Krallık
Nürnberg Davaları 272
kısasçılık 227
Birleşmiş Milletler
Genel Kurulu 304
Güvenlik Konseyi 329-30
Bishop, Bridget 175, 176, 480
Blackstone, William 127, 128, 462, 464, 467, 469, 492
Blair, Tony 333, 335, 342, 343
Bodin, Jean 87, 151, 152, 153, 431, 432, 455, 475, 477
Boguet, Henri 152, 153, 156, 190, 455, 457, 475, 476
Boleyn, Anne 105, 106, 108
Bologna 53, 57
Bormann, Martin 297
Bosna 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 338, 515, 516
Boswell, James 134, 470
Bothwell Kontu 164
Bouphonia 443
Bouteiller, Jean 78
Bowne, Samuel 136
Bracton, Henry 103, 460, 491
Brady, Ian 354, 448
Braude, İlya 235, 247
Breiner, Leon 365, 367, 368
Brejnev, Leonid 271
Bretonya Dükü 80
Brezilya 198
Bridge, Nigel (Yargıç) 382, 383
Britanya İmparatorluğu 351
Brown, Nicole 401, 402, 404, 406, 407, 409, 438
Bruce, Tammy 413, 506, 533
Bryan, William Jennings 355, 357, 358, 359, 360
Bryant, Carolyn 388, 390, 393
Bryant, Roy 390, 393
Buber, Martin 309, 510
Buckey, Ray 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 484

Budyonni, Semyon 250
Bugliosi, Vincent 413, 531, 532, 533
Buharin, Nikolay 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 500
Bulger, James 228
Burger, Warren (Mahkeme Başkanı) 428, 429
Burghley, (Lord) 107
Burgundy 147, 152
Bush, George W. 16, 229, 277, 330, 333, 337, 339, 341, 343, 344, 346, 348, 360, 494, 518, 519, 520, 521, 523
Bushel, Edward 124, 125, 126, 467
Bülbülü Öldürmek 422
Büyük Firar 292
Büyük İskender 295
büyük jüri 44, 179, 396
Büyük Londra Yangını 276

C
Cabey, Darrell 395, 396, 397, 400
cadılık
cadı avı 143, 147, 156, 158, 166-7, 171, 184, 432, 478
engizisyon davalarında 143, 146-7, 149-58, 161, 163-67, 182, 184
ispritizma 181-2
cadıların *sabbath*ları 154-6, 159, 164, 166, 475, 478
Calley, William L. (Teğmen) 312, 313, 314, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 349, 511, 512, 514
Cantimpré, Thomas de 145, 473
Canty, Troy 395, 396, 397, 398
Carey, Elizabeth 175, 443, 444, 523
Carlton, C. Sidney 391
Carroll, Lewis
Alice Harikalar Diyarında 58-9
Carter, Deck 356
Carter, Jimmy 323
Catalan, Arnold 213
Cenevre Sözleşmesi 304, 326, 340, 343, 519, 520
Cenevre Gölü 198
cezalandırma
sanığın akıl sağlığıyla ilgili durumlarda 132, 228
kendi kendini 76, 88, 178, 237, 467
ayrıca bkz. idam cezası, kısasçılık, intikam
Cezayir 276, 343, 501
Chamonix (Fransa) 198
Chartres (Fransa) 487, 527
Chartresli Ivo 215
Chassenée, Bartholomew 205, 206, 207, 208, 209, 487, 488
Chicago Sekizlisi 370
Chirac, Jacques 331, 336
Churchill, Winston 249, 281, 282, 283, 284, 498, 502, 503, 504
Cicero, Marcus Tullius 35, 36, 349, 364, 445, 521, 525
Cinayet Çemberi 423
cinsellik
İngiliz müstehcenlik yasaları ve *Oz* Davası 372-3
Cîteauxlu Arnaud 56, 57
Clairvauxlu Bernard 204
Clark, Marcia 406-7, 409-10, 531-32
Clarke, Elizabeth 160, 161
Clay, Lucius (General) 298, 508
Clinton, Bill 229, 330, 331, 335, 511
Cobham, Henry 110, 113, 114, 115, 116, 117, 119
Cochran, Johnnie L. Jr 410, 411, 412, 413, 532

Coke, Edward 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 128, 235, 459, 460, 461, 463, 464, 467
Colbert, Jean-Baptise 218
Colburn, Larry 315, 324
Contat, Nicolas 219
Coras, Jean de 214, 489
Corey, Giles 177
Corey, Martha 173, 177
Court TV 430
Crespin, Jehan 218, 487
Crippen, Hawley Harvey 141, 473
Cromwell, Oliver 220, 462
Cullender, Rose 168, 180
Currie, Robert 187, 189, 484
Curtis Lee Robin Jr. 371

Ç
çifte risk şartı 425

D
D'Abadie, Jeanette 156
Daemonologie 166
Dahmer, Jeffrey 228, 354
Damhouder, Joost de 78, 202, 204
Damon, Symphorien 87
Daniel, Aubrey (Yüzbaşı) 216, 217, 319, 321, 322, 323, 455, 456, 486, 520
Danimarka 37, 101, 162, 163, 477
Dante, Alighieri 493
Danton, Georges Jacques 11
darağaçları 107, 133
d'Arc, Jeanne 79, 356
Darden, Christopher 408, 409, 532
Darnton, Robert 219, 490
Darrow, Clarence 355, 357, 358, 359, 360, 364, 366, 367, 368, 369, 411, 525
Davies, Joseph 249, 493, 498
Dayton, Tennessee 354, 355, 356, 360, 522, 523
de Bono, Edward 376
de Saussure, César-François 131, 467, 468, 469
del Ponte, Carla 517
del Rio, Martín 455
Denning, Lord 227, 228, 229, 231, 383, 385
Dennis, Felix 371, 377, 443, 532
Deodand 492, 493
Dershowitz, Alan 277
Devlin, Lord 352, 521
Dickens, Charles
Kasvetli Ev 352
Dinkins, David 401
Djilas, Milovan 284
Dodd, William 133
doğal hukuk 152
Dominik, Gúzman de 55, 56, 213
Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç 140, 249, 266, 472
Döpler, Jacob 202
Dördüncü Lateran Konseyi 58, 76, 208, 449, 452
Duncan, Gillis 163, 165, 478
Duncan, Helen 181, 182, 482
Duny, Amy 168, 169, 180
Duranty, Walter 249, 498, 500
Durent, Dorothy 168, 169, 170
Durkheim, Émile 426, 535

E
Easty, Mary 177
Ebu Gureyb Cezaevi 346, 347, 348, 520
Eichmann, Adolf 304, 305, 306, 307, 308, 309, 326, 509, 510
El-Kaide 335, 340, 432
el koyma 81, 460
Ella Nelson 362

Endingen (Almanya) 91, 92, 93, 94, 456
engizisyon, *bkz.* Papalık engizisyonu
engizisyon düzeni 75, 84, 96, 97, 98, 415
Erfurt (Almanya) 219
Eski Ahit 76
ayrıca bkz. İncil
Estoup (Kıdemli yüzbaşı) 276
Eymeric, Nicolas 78
Eysenck, Hans 375

F
Fauga, Raymond de 67, 68
Faust, Johann 145, 473
Ferron, Jacques 199, 200
Feuchtwanger, Lion 248, 249, 498, 499
Fian, John 165, 477, 478
Fielding, Henry 134, 135, 470
Filliol, Antoine 197
Fleet, J. Leonard (Yargıç) 370
Formaliteler 46, 218
Fortescue, John 104, 461, 467
Foucault, Michel 428, 455, 470
Fransa
1670 Ceza Kanunu 218
askeri mahkemeler 298, 319, 341, 343, 422, 513, 519
Frankfurt 95, 508, 509
Franklar 37
Freeman, George 188
Freiburg 65, 93
Freisler, Roland 302, 303
Freud, Sigmund 33, 445, 501
Fuhrman, Mark (Dedektif) 402, 408, 409, 410, 532
G
Galler 352, 521, 534
Galya 37
Garcetti, Gill 406
Gazette des tribunaux 138
George Washington 339, 387
Gilbert, Gustave 287, 289, 293
Gillingham, Henry 128
Gizli Dini Toplantılar Yasası 122, 123
Godwin (Essex Kontu) 49, 50
Goebbels, Joseph 243, 302
Goetz, Bernhard 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 412, 413, 414, 530, 532
Goldman, Ron 401, 402, 407, 412
Goldstone, Richard 332
Gonzales, Alberto R. 345, 348, 519, 520
Good, Sarah 173, 174, 176, 177, 445, 459, 460, 464, 528
Gorbaçov, Mihail 271
Gorki, Maksim 263
Gowrie, John (Kont) 222
Gowrie Komplosu 223
Goya, Francisco 98
Göring, Hermann 279, 280, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 300, 304, 502, 505, 506, 508
Graebe, Hermann 293, 294
Granger, Thomas 220
Grönland 37, 40
Guantánamo Üssü 343, 345, 347, 424, 519
Guerre, Martin 214
Guyart, Guillaume 199

H
Haeberle, Ronald 311, 316
Hahn, Buddie (Yargıç) 371
Hakikat komisyonları 349
halk mahkemesi (Nazi Almanyası) 101, 428
Hall, Edward Marshall 18, 442, 467, 482, 495, 525
Hammurabi 17, 21, 441
Hans Frank 296, 506
hapis 69, 100, 126, 182, 191, 228,

235, 248, 311, 322, 372, 375, 383, 401, 413, 419, 420, 421, 422
hapishaneler 137, 346
Harold Harefoot 49
Harrison, Cedric 430, 431, 478, 521
Hathorne, John 175
Hausner, Gideon 305, 306, 307, 309
Hayes, Paul 421, 534
Haynes, William 341
Heger, Astrid 185, 188
Heisterbachlı Caesarius 144, 455
Hersh, Seymour 316, 511, 512, 513
Hesiodos 26, 443
Hess, Rudolf 279, 280, 283, 503, 506
Heydrich, Reinhard 289, 308, 506
Hill, Paddy 165, 384, 438, 448, 480, 481, 482, 503, 524
Hinckley, John 494
Hindistan 37, 47, 339, 351
Hitler, Adolf 255, 279, 283, 288, 292, 295, 297, 302, 303, 361, 410, 503, 506, 508, 509, 524
Hıristiyanlık 37, 39, 56, 66, 73, 75, 482
Hırvatistan 328, 329, 335, 337
Hoffman, Abbie 370
Hoffman, Julius (Yargıç) 370
Holländer, Werner 301
Holt, John 181
Homeros
Odysseia 442, 443, 474
Hong Kong 351
Hopkins, Matthew 160, 161, 477
Howe, William 361
Howel, Thomas 123, 126
Hubert, Robert 217, 276, 501
Huie, William Bradford 393, 528, 529
hukuki pozitivizm 302
hukuk okulu 53
Hurd, Douglas 330, 515
Hüseyin, Saddam 348

I
Illustrated Police News 136
Ingrams, Paul 190, 191
IRA 379, 383, 432
Isaac Ben Yedaiah 93
Ito, Lance (Yargıç) 405, 410, 411

İ
İbn Meymûn 76, 93
idam cezası 471, 493
idam infazı 471
İmparator Justinianus
Derleme 36, 52
İncil 39, 47, 48, 53, 75, 162, 172, 207, 354, 356, 357, 358, 359
İsa 15, 34, 48, 58, 60, 67, 93, 160, 172, 323, 427
İskandinavyalılar 37
İskoçya 155, 161, 162, 163, 166, 167, 199, 221, 223, 253, 283, 352, 376, 479, 491, 526, 528, 534
İslam
Müslümanlar ve Yugoslavya savaşları 328, 332, 336
İspanya 41, 90, 106, 109, 110, 113, 114, 118, 119, 202, 351, 471
İspanyol Engizisyonu 71, 125
işkence 16, 19, 27, 61, 98, 71, 75, 76, 78, 82, 83, 85, 86, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 103, 104, 105, 106, 109, 113, 117, 143, 147, 149, 150, 152, 153, 156, 157, 158, 160, 136, 165, 166, 202, 210, 237, 244, 247, 274, 275, 276, 277, 312, 342, 345, 347, 349, 452, 453, 463, 477, 501, 503

İtalya 52, 55, 68, 94, 239, 253, 471
İvanov, Vladimir 258, 259, 499
İzvestia 261, 273

J
Jackson, Robert H 280, 284, 285, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 298, 310, 339, 340, 394, 504, 505, 507, 529, 531
Jefferson, Thomas 120, 133, 344, 353, 387, 470, 520
John Hale 178, 480
Johnson, Judy 183, 187, 463, 485, 518
Jourgniac de Saint-Méard, François 12, 441
Jousse, Daniel 216, 217, 455, 456, 486, 490
Jung, Carl Gustav 426, 427, 434, 535
Junius, Johannes 156, 157, 476

K
Kaelin, Kato 402
Kamenev, Lev 235, 237, 238, 239, 241, 254, 267
Kan davaları 42
kanıt 43, 59, 75, 78, 94, 96, 97, 100, 110, 114, 145, 150, 169, 170, 190, 231, 235, 245, 296, 303, 312, 351, 364, 382, 393, 397, 408, 409, 410, 506
kanonik hukuk 67-8, 73, 75, 99-100, 143, 161, 205, 207, 220
Karadžić, Radovan 332
Karanlık Çağ 36, 41, 47, 59, 60, 144, 181, 224
Karl (Charles the Simple) 37, 95, 241, 242, 244, 245, 247, 248, 446, 456, 491, 507, 509
Karolina (Alman Yasası) 95, 456, 457
Katharlar 71, 449
Katyn Ormanı 288
Kellum, J. W. 392
Kempton, Murray 391, 529
Kerr, Archibald Clark 281, 283, 406, 407, 409, 410, 462, 502, 531, 532
Kerrey, Bob 325
Kessler, Edmund 301
Kijevo 332
King 128, 236, 249, 256, 261, 271, 273, 406, 411, 493, 495, 528
Kirov 234, 235, 239
kısasçılık 227
  ayrıca bkz. intikam
Klann, Gerhard 325
Knap, Elizabeth 172
Knud 37
Koblenz 159
Koestler, Arthur
  Gün Ortasında Karanlık 267
Kordić, Dario 334
kraliçe
  I. Elizabeth 342
krallar
  I. Charles 120, 121, 123, 234, 295
  II. Charles 123, 171, 220, 353
  VII. Charles 79
  I. Edward 219
  VI. Edward 106
  II. Friedrich 64
  II. Henry 99
  III. Henry 100
  VIII. Henry 105, 107, 108, 220, 462
  I. James 109, 161, 221, 468
  VI. James 161
  V. Karl 95
  IX. Louis 66, 71, 72, 73, 76

XVI. Louis 11, 234
Kramer, Heinrich ve Jacob Sprenger *Malleus maleficarum* 148, 159, 164, 474
Krestinsky, Nikolay 257, 258, 260
Kritias 29, 30
Kriton 32, 33, 444, 445
Krštić, Radislav 334
Kruşçev, Nikita 271
Ksenofon 28, 31, 444
Kutsal Roma İmparatorluğu 36
Kuusinen, Esa 253
Kuusinen, Otto 253
Kuzenim Vinny 424
Kuzey Berwick (İskoçya) 164, 165, 166
Kuzey İrlanda 342

L
Lancaster Kalesi 381, 385, 478
Lancre, Pierre de 155, 156, 160, 189, 455, 475, 476
Lane, Geoffrey (Yüksek Mahkeme Başkanı Lord) 384, 386, 424
Lang, Fritz 417, 510
Languedoc 55, 57, 66, 67, 68, 71, 73, 213, 342
Larina, Anna 267, 271, 272, 500
Latimer, George 319, 320, 321, 322, 517
Law and Order 423
Lawrence, Edward 18
Lawrence, Sir Geoffrey 290
Leary, Brian 374, 375, 376
Lee, Dr. Henry 371, 408, 413, 448, 532
Le Figaro 139, 472
Le Manslı Henry 54
Lenin, Vladimir İlyiç 236, 238, 241, 254, 255, 256, 257, 259, 261, 271, 272, 496, 499, 501
L'Hôpital, Pierre de 83, 84, 85
Lincoln, Abraham 123, 342, 343, 370
Logan, Robert 223, 524
Londra 1, 15, 93, 100, 106, 107, 110, 111, 112, 118, 122, 123, 128, 131, 132, 134, 136, 141, 146, 156, 159, 166, 167, 178, 202, 220, 225, 276, 284, 285, 297, 330, 334, 361, 375, 383, 427, 438, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 508, 509, 510, 513, 514, 515, 516, 518, 519, 521, 523, 524, 526, 527, 528, 531, 535
Lord Donaldson 353
Los Angeles Polis Teşkilatı 405
Los Angeles Times 192, 483, 484, 485, 507, 520, 532
Luciferyanlar 450
Luff, Frederick (Dedektif) 373
Lumet, Sidney 416

M
Macfarlane, Kee 476, 477, 483
Maclean, Fitzroy 252, 257, 263, 499, 500
Madagaskar 209
Magna Carta 101
Maillard, Stanislas 12, 13
Mainz 65, 197
Major, John 228, 297, 330, 332, 333, 493, 502

Malezya 351
Malleus maleficarum, *bkz.* Kramer, H.
Mandela, Nelson 332
Mandelstam, Nadezhda 251, 253, 254, 498
Mansfield, Michael 384
Manson, Charles 322
Marat, Jean Paul 11, 441
Marigrane, Marie de 156
Mary Price 130
Masa kabileleri 40
Mather, Cotton 173, 480, 482
Mather, Increase 172, 176, 178, 479, 480, 481
Matthews, Chris 277, 492
Maxwell-Fyfe, David 291, 292, 505
May, Richard (Yargıç) 334, 335, 445, 507, 518, 529
M – Bir Şehir Katilini Arıyor 417
McCarthy, Joseph 191
McDade, James 382
McLeod, Sandy 353
McMartin davası 404
McVeigh, Timothy 274, 275, 501
Mead, William 122, 123, 124, 125, 460, 465
Meadlo, Paul 312, 316, 319, 321
Medina, Ernst (Yüzbaşı) 311, 312, 313, 315, 320, 321, 322, 324, 512
Melly, George 373
Mencken, H. L. 355, 357, 522, 523
Menier, Jean 209
merhamet 67, 89, 117, 132, 152, 174, 177, 179, 199, 295, 490
Merindol (Fransa) 487, 488
Mısır 17, 18, 415, 442, 473
Miasma 27, 209, 443
Michelle Hatırlıyor 189
Milam, J. W. 390, 391, 392, 393, 394, 395
Miller, Arthur
Cadı Kazanı 175, 191, 480, 485
Milletler Cemiyeti 339
Milošević, Slobodan 326, 327, 328, 329, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 515, 516, 517
Minos 21
Mississippi 299, 387, 388, 389, 390, 391, 394, 414, 529
Mitchell, David (Çavuş) 318, 319
Mladić, Ratko (General) 333
Molotov, Vyaçeslav 254, 499
Moody, Anne 394, 529
Moore, Roy (Yargıç) 370, 524, 525
Moran, Brenda 412
More, Thomas
Utopia 524
Morgenthau, Henry 281, 282, 503
Morse, William 172, 472
Mortimer, John 372, 375, 376
Moryson, Fynes 95, 456, 457, 490
Moskova Düzmece Davaları 235, 237, 239, 241, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257, 259, 261, 263, 265, 267, 269, 271, 273, 275, 277
Mossad 304
Mucklow, John 121
Munk, Peter 162, 163
Murphy, Frank (Yargıç) 368, 437
Murray, Margaret 182, 391, 482, 527, 529
Musa 21, 76, 93, 453
Musavi, Zekeriya 432
Muyart de Vouglans, Pierre François 96, 97, 457, 458, 490
My Khe 317, 318, 324
My Lai Savaşı 320, 321, 324, 511, 512

N
Nantes (Fransa) 80, 81, 84, 85
Napoléon 97, 295
National Police Gazette 136, 471
NATO 332, 333, 335
Neville, Richard 330, 371, 374, 377, 526
New Republic 249, 498
New York 15, 127, 131, 136, 233, 249, 282, 316, 317, 361, 391, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 404, 411, 414, 416, 419, 423, 425, 428, 438, 439, 441, 442, 443, 445, 446, 448, 449, 450, 451, 456, 457, 463, 465, 466, 467, 469, 470, 471, 472, 473, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 487, 489, 490, 493, 494, 495, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 513, 514, 515, 516, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 536
New York Post 391, 395, 401, 529, 530, 531
New York Times 249, 282, 316, 404, 472, 495, 498, 501, 503, 509, 513, 515, 516, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 536
Newgate Hapishanesi 125, 126, 131, 134, 466
Nijerya 40
Nikitchenko, İona 284, 285, 287, 288, 294, 505
Nixon, Richard 316, 317, 323, 513, 514
Nogaret, Guillaume de 73, 74
Nonkonformizm 121, 123
Norkin, Boris 246, 249
Normandiyalı Emma 48
North, Francis 170, 464, 519, 534
Noyes, Nicholas 177, 178
Nürnberg 211, 272, 279, 280, 281, 286, 287, 288, 291, 295, 296, 297, 298, 304, 305, 308, 310, 320, 326, 329, 331, 339, 340, 348, 349, 411, 422, 505, 509
Nürnberg Duruşması 422, 509
Nurse, Rebecca 174, 177, 179

O
Ohlendorf, Otto 299, 505, 508, 514
Oidipus 26
Old Bailey 19, 122, 129, 139, 141, 237, 372, 377, 386, 465, 466, 468, 469, 534
Orléans (Fransa) 79, 216
Osborne, Ruth 181
Osborne, Sarah 173
Oske, Ernst-Jürgen 303
Otuz Yıl Savaşları 151
Oz Davası 372, 373

Ö
ölüm cezası *bkz.* idam cezası

P
Pacino, Al 422, 423
Padilla, Jose 348, 485
Palmer, Robert 225, 226, 473, 506, 526
papalar
VIII. Bonifacius 72
V. Celestinus 72
I. Nikolas 52
Formosus 211, 212, 213
IX. Gregorius 64, 71, 77, 342
III. Innocentius 55, 56, 61, 64, 76, 93, 99, 145, 153, 208, 451, 488

IV. Innocentius 71, 342
III. Lucius 449
III. Paulus 220
V. Pius 106
V. Sixtus 195
II. Theodorus 212
II. Urbanus 145
Papalık 52, 53, 55, 57, 58, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 81, 86, 99, 105, 106, 107, 147, 149, 195, 204, 211, 212, 213, 251, 274, 450, 451, 452, 453, 462, 474, 486
Paris 11, 12, 53, 57, 72, 79, 88, 97, 139, 140, 146, 151, 155, 214, 216, 218, 353, 365, 428, 441, 449, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 468, 470, 472, 473, 474, 475, 476, 486, 487, 488, 489, 490, 493, 496, 501
Parks, Rosa 394, 395, 529
Parris, Elizabeth 173
Parris, Samuel 173, 180, 480, 482
Parry, William 108, 109, 462
Pauker, Karl 241, 242, 496
Peel, John 375
Pelhisson, Guillaume 213, 451, 489
Penn, William 122, 123, 124, 125, 127, 460, 465
Pennsylvania 124, 127, 136, 447, 452, 467
Perry Mason 422
Petit journal 472
Pforzheim (Almanya) 93
pharmakoi 26
Philibosian, Robert 186, 188
Phipps, William 175, 176, 177, 178, 179
Phreatto 28
Pincheon, Toustain 201
piskoposluk mahkemeleri 195, 198
pişmanlık 70, 83, 84, 99, 119, 181, 266, 274, 275, 289, 354
Platon
Devlet 524
Poe, Ted (Yargıç) 430, 431
Pollock (Maliye Mahkemesi Yargıcı) 375, 450, 461, 491, 492
Pont-Just, René 139, 472
Popham, John 114, 115, 117, 464, 529
Portekiz 115, 471
Portier, Hubert 217
Powell, John 181, 459, 482, 494
Pravda 242, 269, 283, 503
Prentice, Joan 159, 160
Prévost, Jean 146, 147
Prieirias, Sylvester 156
Proctor, Elizabeth 175
Protagoras 24
Prusya 11, 137, 295
prytaneion 27
Pulling, Patricia 190
Putnam, Ann 179, 479, 481
Püritenler 121, 171, 172
Pyatakov, Yuri 242, 243, 244, 245, 247

Q
Quakerlar 122
Quirke, Joseph 399

R
Radek, Karl 242, 243, 244, 245, 247, 248, 273
Radzinsky, Edvard 252, 496, 498, 499, 500, 501, 506
Rais, Gilles de 79, 454, 455
Rakovski, Hristian 242
Raleigh, Walter 109, 110, 127, 464, 467
Ramseur, James 399, 400, 530
Rankin, John 299

Raulston, John T. 356, 357, 358, 359
Raymond, Agilesli 49, 67, 447, 482, 527, 534
Rayner, A. A. 389
Reade, George (Dedektif) 380, 384, 385
Reagan, Ronald 228
Rector, Ricky Ray 229
Reed, John 260, 500
Reed, Willie 392
Regensburg (Almanya) 64, 90, 93, 456
regina probationum 76
Rehse, Hans Joachim 303
Reiner, Ira 188
retorik 280
Rickius, Jacob 153
Ridenhour, Ronald 316, 512
Reifenstahl, Leni 279
Rigby, Edward (Kaptan) 130, 469
Riske, Robert (Dedektif) 407, 532
Robertson, Geoffrey 375, 376, 450, 465, 516, 522, 526, 527
Rollo 37
Roosevelt, Franklin D. 281, 282, 283, 284, 285, 343, 503, 504
Roulet, Jacques 87, 88
Rubin, Lael 188, 531
Rudulfus Glaber 52, 448
Rumpole of the Bailey 372, 424
Rumsfeld, Donald 341, 343, 345, 346, 519, 520
Ruthven, Alexander Ruanda 221, 222, 223
*Rüzgârın Miras*ı 360
Ryder, Dudley (Mahkeme Başkanı) 132, 468, 469
S
Salem 19, 128, 143, 171, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 191, 364, 480, 481, 482, 483
Sampson, Agnes 164, 165, 167
sapkınlık 16, 65, 66, 71, 76, 81, 86, 100, 148
Saraybosna 328, 329, 332
savcı-sanık uzlaşması 420, 421
Sayn Kontu Henry 65
Scalia, Antonin (Yargıç) 231, 232
Schapiro, Sheldon M. (Yargıç) 370, 496, 500
Schirach, Baldur von 297
Scopes, John 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 364, 428, 522, 523, 525
Seale, Bobby 370
Serpillon, François 96, 97, 216, 217, 457, 458, 489, 490
Šešelj, Vojislav 337
sessiz kalma hakkı 104, 275
Shakespeare, William
Macbeth 135, 166, 479
Shapiro, Robert 409
Shawcross, Hartley 280, 293, 294
Shively, Jill 405
sınanarak yargılanma 23, 25, 27, 29, 31, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61
Sırbistan 326, 327, 328, 329, 333, 334, 337
Sienalı Katherina 93
Simpson, Orenthal James 402, 412
Simpson, Vernado 312
sinema 292, 313, 417, 422, 242
Singleton, Charles 230
Skelton, Steve 354
Skuse, Frank 380, 381, 382, 383, 384, 385, 528
Slotnick, Barry 398, 399, 400
Slovenya 327, 328
Smirnov, İvan 241
Smoira, Moshe 15
Sodom ve Gomorra 58, 61

Sophokles 26, 446
Soğuk Savaş 192, 301, 304, 338
Sokrates 3, 4, 5, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 61, 63, 268, 269, 364, 411, 444, 524
Soykırım
Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi 509
Sparta 29, 30, 32, 444
Spencer, Dusty Ray 364, 524
Sprenger, Jacob 148, 149, 151, 154, 159, 474
Sprot, George 223
Stalin, Josef 233-38, 241-48, 250-59, 261, 263, 265-74, 281-84, 288, 294, 299, 300, 495-99, 501, 503-4, 506
Srebrenitsa 330, 333, 334, 336, 338
Starling, Samuel 123, 124, 125
State v. 524
Stimson, Henry 281, 282, 284, 340, 503
Stoughton, William 176, 177, 179
Streicher, Julius 279, 280, 293, 295, 297
Strider, Harold 389, 390, 392
Stubbes, John 107
Sultan Süleyman 17
sürgün 32, 48, 100, 200, 295
Swango, Curtis (Yargıç) 528
Sweet, Henry 364, 365, 366, 369, 387, 525

Ş
Şarlman 51
Şaron, Ariel 310, 344
Şeytan
ayrıca bkz. demonoloji
Şeytan'ın Avukatı 195
Şeytanın Avukatı (film) 423
şeytan çıkarmak 180
Şeytanilik 65, 80, 87, 88, 118, 129, 141, 144, 146, 147, 150, 151, 153, 154, 156, 159, 160, 180, 185, 186, 415, 478
şüphe 15, 30, 31, 51, 52, 53, 74, 76, 87, 104, 127, 149, 178, 228, 247, 265, 310, 315, 339, 344, 362, 379, 381, 406, 416, 430, 478, 512

T
Tadić 332, 516
tazminat 41, 226, 378
Telfs 207
Temmuz Komploculari 302, 303
Temsilciler Meclisi Silahlı Kuvvetler Komitesi 316
Tennessee 354, 356, 358, 359, 360, 363, 493, 522, 523
Thatcher, Margaret 330
Thompson, Hugh 313, 314, 315, 318, 320, 322, 324, 349, 512
Tilh, Arnaud du 214
Till, Emmett 388, 391, 393, 394, 414, 528
Till, Mamie 384, 392, 393, 528
Tito, Josip Broz 326
Tituba (Köle) 173, 175, 180
Toledo, Ohio 189, 515
Toulouse 67, 97, 213, 451
Tourslu Gregory 47
Troçki, Lev 235, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 247, 249, 257, 258, 268, 273, 499
Trois-Échelles 151, 152
Troppmann, Jean-Baptiste 138, 139, 472
Truman, Harry 285, 507
Tudor, Mary 106, 107
Tyburn 107, 131, 134, 141, 430, 465, 470

U
Ulrikh, Vasiliy 233, 239, 240, 242, 248, 257, 258, 259, 260, 262, 263, 284
uluslararası hukuk
Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) 339, 340, 517
Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) 331, 332, 333, 335, 337, 338, 339, 515, 516
Unger, Edward 362, 363

V
Vabres, Henri Donnedieu de 287
Vaksberg, Arkady 233, 235, 495, 497, 498, 500, 504, 506
Vannatter, Philip (Dedektif) 407, 532
Vaughan (Mahkeme Başkanı) 126
Ve Herkes İçin Adalet 422
Vietnam Savaşı 318
Vikingler, *bkz.* Kuzeyliler
Virginia 127, 133, 183, 387, 495, 535
Vişinski, Andrey 235, 236, 238, 240, 242, 244, 246, 247, 250, 251, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 272, 273, 284, 288, 495, 499, 500
Voltaire 97, 137, 458, 472, 486

W
Waldensianlar 64
Waples, Gregory 397, 398, 399
Warburton (Yargıç) 114
Waterhouse, Agnes 129
Watkins, Mary 179
Weihofen, Henry 429, 485, 535
Wendoverli Roger 144, 448, 473
Wenham, Jane 181
West Midlands Ağır Suçlar Birimi 380, 385
Westminister Salonu 108
Westmoreland, General William C. 315, 316, 317, 513
Whitten, John 392
Will, George 413, 437, 521, 533
Williams Abigail 173, 175
Willingham, Thomas K. (Yüzbaşı) 317, 318, 513
Winchester Davaları 48, 110, 119
Witzleben, Erwin von (Feldmareşal) 302
Wright, Moses 388, 390, 391, 392, 437, 485
Wylde, Anthony 225

Y
Yahuda 22, 28, 67, 259, 260, 265
Yahuda İşkaryot 499
Yahudiler 18, 58, 64, 90, 91, 92, 93, 94, 195, 202, 286, 291, 292, 295, 297, 304, 305, 306, 308, 310, 317, 499, 510
Yagoda, Genrih 235, 243, 263, 269, 270
yalancı tanıklık 41, 52, 132, 357, 523
Yanık Njáll'ın Sagası 42, 46, 447
Yates, Andrea 230, 494, 495
Yejov, Nikolay 243, 244, 269, 270, 500
Yelverton, Henry 118
yemin etmek 40, 47, 51, 52
Yevtuşenko, Yevgeni 252, 499
Yıldız Dairesi 106, 463
Yugoslavya 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 335, 337
Yunanistan 26, 33, 37, 38, 471
Yüzyıl Savaşları 79

Z

Zenger, John Peter 127, 467
zina 47, 55, 77, 95, 100, 106, 165
Zinovyev, Grigori 235, 237, 239, 241, 242, 254, 267, 496